http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

İÇİNDEKİLER

(1)
Dr. Süleyman KASAP
THE ROLE OF ATTITUDE AND MOTIVATION IN THE FIRST LANGUAGE ATTRITION
TUTUM ve MOTİVASYONUN ANA DİL BOZUMU ÜZERİNDEKİ ROLÜ
SAYFA 7

(2)
Doç. Dr. Sait YILMAZ
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ ve YUNAN EKONOMİK KRİZİ
TURKISH-GREEK RELATIONS and AN ECONOMICAL CRISIS IN GREECE
SAYFA 22

(3)
Doç. Dr. Ali Osman ENGİN
Emine YILBAŞ
Alptürk AKÇÖLTEKİN
HATIRLAMANIN ETKİLİ YOLU
THE EFFECTIVE WAY OF REMEMBERING
SAYFA 40

(4)
Assoc. Prof. Dr. Abuzar BAGIROV
SOME FEATURES OF THE CREATIVITY OF AZERBAIJANIS WRITERS-MUSCOVITES
MOSKOVA'da YAŞAYAN AZERBAYCANLI YAZARLARIN YARATICILIĞININ BAZI ÖZELLİKLERİ
SAYFA 51

(5)
Dr. Zeyyat BANDEOĞLU
QUEBEC MESELESİ
THE QUEBEC QUESTION
SAYFA 56

(6)
Yrd. Doç. Dr. Muhsin YILMAZÇOBAN
SOSYAL HİZMETİN SOSYOLOJİ VE İLAHİYAT İLE EŞGÜDÜMÜ VE BÜTÜNLEŞMESİ
THE COORDINATION AND INTEGRATION OF SOCIAL SERVICE WITH SOCIOLOGY AND THEOLOGY
SAYFA 65

(7)
Bakhytzhan TOREKEYEV
Raushan TOREKEYEVA

Dinara RAIYMBEKOVA
FOREIGN LANGUAGES STUDIED THROUGH ONLINE PRACTICES, A STEP FORWARD TO LIFELONG LEARNING
ONLİNE KURSLAR İLE YABANCI DİLLERİ ÖĞRENME, SÜREKLİ EĞİTİME ATILAN ADIMDIR
SAYFA 75

(8)
Yrd. Doç. Dr. Tuba KALÇIK
1 KASIM 2015 SEÇİMLERİNDE AK PARTİ'NİN SİYASAL KAMPANYASINDA YER ALAN EKONOMİK VAATLERİN SEÇİM SONUÇLARINA YANSIMASI
THE REFLECTION OF ECONOMIC PROMISES WHICH ARE USED IN AK PARTY'S POLITICAL CAMPAIGN TO THE RESULTS OF THE ELECTION IN NOVEMBER 1 2015
SAYFA 82

(9)
Dr. Yener Lütfü MERT
TÜRKİYE'DE KAMU SEKTÖRÜNDE HALKLA İLİŞKİLER BÖLÜMLERİNİN YAPISAL SORUNLARI ve ÇALIŞANLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION THE STRUCTURAL PROBLEMS OF THE PUBLIC RELATIONS DEPARTMENTS IN TURKISH PUBLIC SECTOR and THEIR IMPACT ON THE RELATED EMPLOYEES
SAYFA 90

(10)
Keisuke WAKIZAKA
TÜRKİYE'DEKİ KARAÇAYLARIN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU ÜZERİNE BİR İZLENİM: KAFKASYA'DAKİLERLE KARŞILAŞTIRMA
AN OBSERVATION OVER THE CURRENT SITUATION OF KARACHAYS IN TURKEY: A COMPARISON WITH THOSE IN CAUCASUS
SAYFA 98

(11)
Bayram TOPLU
DOĞU TÜRKÇESİNDE EVLİYA TEZKİRELERİ
MEMORIAL OF THE SAINTS (TADHKIRAT AL-AULIYA) IN THE EASTERN TURKISH LANGUAGE
SAYFA 103

(12)
Dr. Mustafa YILDIRIM
BİLİM-DİN ÇATIŞMASI TEZİNİN DOĞUŞU VE BİR İSLÂM SAVUNMASI: AHMET MİDHAT EFENDİ VE "NİZÂ-I İLM Ü DÎN" ADLI ESERİ
THE RISING OF SCIENCE-RELIGION CONFLICT THESIS AND A DEFENCE OF ISLAM: AHMET MİDHAT EFENDİ AND HIS WORK: "NİZÂ-I İLM Ü DÎN"
SAYFA 109

(13)

Assoc. Prof. Dr. Ali Nazmi ÇORA
Assoc. Prof. Dr. Hakan ÇORA
TÜRK ÜLKÜSÜ
TURKISH IDEALISM
SAYFA 119

(14)
Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ
Uzm. Lyazzat BEİSENBAEVA
Doç. Dr. Dossym KH. BAİDRAHMANOV
KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ İLKOKULLARININ TARİHİ GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF ELEMENTARY SCHOOLS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
SAYFA 126

(15)
Doç. Dr. Aynur KADİMALİYEVA
Dr. Çinara KAHRAMANOVA
XV. YÜZYIL AZERBAYCAN-TÜRK YAZILI ANITLARINDA BUDUN BETİMSEL SÖZ VARLIĞININ EKSİ
REFLECTION OF THE ETHNOGRAPHIC VOCABULARY TO THE AZERBAIJANI-TURKISH MONUMENTS OF THE XV CENTURY
SAYFA 136

(16)
PhD. Baiseitova Zhanar BAISEITOVNA
PhD. Nurmagambetova Botagoz AMANGELDINOVNA
STUDY OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR WORK WITH PUPILS WITH DEVIANT BEHAVIOR
ÖĞRETMEN ADAYLARININ SOSYAL NORMLARA AYKIRI DAVRANIŞ GÖSTEREN ÖĞRENCİLERE HAZIR OLUŞLARINI SAĞLAMA ÇALIŞMASI
SAYFA 145

(17)
Dr. Rıza ALTUN
NEDENLER AÇISINDAN SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR
JUVENILES PUSHED INTO CRIME IN TERMS OF REASONS
SAYFA 153

(18)
Doç. Dr. Metanet H. İSMAYILZADE
Öğr. Gör. Metanet A. ALİYEVA
AZERBAYCAN'IN EKOLOJİ KİRLİLİĞİNİN OLUŞUMUNA ve KÜRESEL ÇEVRE KİRLİLİĞİN BÜTÜNLEŞMESİNE ERMENISTAN'IN ETKİSİ
ARMENIAN IMPACT TO THE FORMATION OF ECOLOGICAL POLLUTION AND GLOBAL ENVIRONMENTAL POLLUTION INTEGRATION OF AZERBAIJAN
SAYFA 163

(19)
Onur ORAL, MD, PhD1), Kerim BAKAN2), Berkcan BOZ3)
Gamze ERTÜRK4), George NOMIKOS, MD5), İnci Banu AYCA, Asst. Prof.6)
PROBİYOTİK SÜT ÜRÜNÜ OLARAK KEFİRİN SPORCU BESLENMESİNDE KULLANIMI
THE USE OF KEFIR AS A PROBIOTIC DAIRY-COMPOSITION IN SPORTS NUTRITION
SAYFA 169

(20)
Doç. Dr. Metanet H. İSMAYILZADE
Öğr. Gör. Metanet A. ALİYEVA
AZERBAYCAN'DA ATIK YÖNETİMİ ve GERİ KAZANIMI
WASTE MANAGEMENT AND RECYCLING IN AZERBAIJAN
SAYFA 176

(21)
Onur ORAL MD, PhD1), Hacer KARAKAYA MD2), Kerim BAKAN3)
Gamze ERTÜRK4), George NOMIKOS, MD, PhD5), Atalay KABAKÇIOĞLU MD6)
OBEZİTENİN TANIMLAMA, DEĞERLENDİRME VE TEDAVİSİ
THE IDENTIFICATION, ASSESSMENT AND MANAGEMENT OF OBESITY
SAYFA 182

(22)
Dr. Elyase İSKENDER
Uzm. Hatice Yasemin İSKENDER
TÜBİTAK DESTEKLERİ VE AKADEMİK GİRİŞİMCİLİK: ADALET VE VERİM
TUBITAK'S SCIENTIFIC FUNDS AND ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP: FAIRNESS AND EFFICIENCY
SAYFA 189

(23)
f. f. Dr. Nurlana K. KERİMOVA
Metanet A. ALİYEVA
TEKNOLOJİ SÖZÜNÜN ETİMOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ
GENERAL OVERVIEW TO THE ETYMOLOGY OF THE WORD "TECHNOLOGY"
SAYFA 196

(24)
Onur ORAL, MD, PhD1), Kerim BAKAN2) , Oğuzhan TUNA3)
Yakup AKTAŞ4), Anna SUZA, PhD5), İnci Banu AYCA, Asst. Prof.6)
THE IMPORTANCE OF RESVERATROL IN SPORTS NUTRITION
SPORCU BESLENMESİNDE RESVERATROLÜN ÖNEMİ
SAYFA 201

(25)
Onur ORAL, MD, Ph.D1), Hacer KARAKAYA, MD2), Kerim BAKAN3),
Aslı VURAL4), Anna ZUSA Ph. D 5), Rana VAROL, Ph.D.6)
SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİNİN SPORCU BESLENMEDEKİ ROLÜ
THE ROLE OF MILK AND DAIRY PRODUCTS IN SPORTS NUTRITION

SAYFA 208

(26)
Prof. Dr. Tevfik ABDULHASANLI
BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE MİZAH
SATIRICAL STYLE OF MODERN AZERBAIJAN POETRY
SAYFA 214

(27)
Muhammed Ali İsmail FAKİRULLAHOĞLU
KIRGIZ TÜRKÇESİNDE +SIN-/+SUN- İSİMDEN FİİL YAPMA EKİYLE TÜRETİLEN DUYGU FİİLLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
A REVIEW ESSAY ON VERBS OF EMOTIONS LEXICALIZED WITH DERIVATIONAL AFFIX +SIN-/SUN- IN KYRGYZ TURKISH
SAYFA 219

(28)
Gamze HACIAHMETOĞLU
DEMİR İPEK YOLU PROJESİ VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK BİR SWOT ANALİZİ
IRON SILK ROAD PROJECT AND TURKEY ORIENTED SWOT ANALYSIS
SAYFA 226

(29)
Assoc. Prof. Dr. Hakan ÇORA
LEADERSHIP WHILE MANAGING CHANGE IN THE ORGANIZATIONS
İŞLETMELERDE DEĞİŞİM YÖNETİMİNDE LİDERLİK
SAYFA 233

(30)
Abdulkadir ÇEKİÇ
TATAR YAZAR AYAZ GIYLECEV'İN DÜŞÜNCE VE SANAT DÜNYASI
TATAR AUTHOR AYAZ GIYLECEV'S THOUGHT AND ART WORLD
SAYFA 250

(31)
İlkin MAMMADOV
Yusif ALİYEV
Turan AHMEDOV
MODERN YATIRIM ARACI OLARAK EGZOTİK OPSİYONLAR VE TÜRLERİ
AS MODERN INVESTMENT TOOL EXOTIC OPTION AND EXOTIC OPTIONS TYPES
SAYFA 259

(32)
Dr. Oqtay QULİYEV
Öğr. Gör. Yusuf ALİYEV
AZERBAYCAN TÜKETİCİSİNİN TÜKETİM TARZLARI
THE PURCHASE STYLES OF AZERBAIJAN CONSUMERS'
SAYFA 264

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR
SAYFA 268

GENEL BİLGİLER
ve
DERGİYE MAKALE GÖNDERME ŞARTLARI
SAYFA 271

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(1)

Dr. Süleyman KASAP*

*THE ROLE OF ATTITUDE AND MOTIVATION IN THE FIRST LANGUAGE ATTRITION***
TUTUM ve MOTİVASYONUN ANA DİL BOZUMU ÜZERİNDEKİ ROLÜ

ABSTRACT

The aim of this study is to explore the relationship between attitude and first language attrition, defined as the non-pathological decrease in a language that had previously been acquired by an individual. The studies on L2 acquisition have shown the strong impact of attitudes, motivations and other affective factors on linguistic learning. This dissertation, therefore, hypothesizes that attitude has a decisive influence on language attrition and maintenance.

Both quantitative and qualitative data have been employed during the process of data-gathering. We used Personal Language Attitude Questionnaire for Bilinguals (PLAQ-B) developed by our research team to assess the attitudes of 134 adolescents' attitude towards their first language. Finally, Think Aloud Protocol was applied to 14 participants to learn more about the reasons of attrition and to validate all the information obtained from the questionnaire and the tasks. The results have shown that there is a significant correlation between attitude , motivation and such variables as language maintenance, language choice.

Keywords: *First language attrition, attitude, motivation and language choice.*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, birey tarafından edinilen bir dilde patolojik olmayan azalma olarak tanımlanan dil bozumu ve tutum arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmalar tutum, motivasyon ve diğer duygusal faktörlerin ikinci dil öğreniminde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu tez tutumun aynı zamanda dil bozumu ve dil sürdürümü üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu varsaymaktadır.

Bu çalışmanın veri toplama sürecinde, nicel ve nitel araştırmalar kullanılmıştır. 134 ergen katılımcının ana dilerine yönelik tutumlarını değerlendirmek için araştırma ekibimiz tarafından geliştirilen İki Dilliler İçin Kişisel Dil Tutum Ölçeği (PLAQ-B) kullanıldı . Son olarak, bozum nedenleri hakkında daha fazla bilgi edinmek ve tutum ölçeği yoluyla elde edilen bilgileri doğrulamak için 14 katılımcıya Sesli Düşünme Tekniği (Think-aloud Protokol) uygulandı. Sonuçlar, ana dile yonelik tutum ve motivasyon ile dil sürdürümü ve dil tercihi gibi değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ana dil bozumu, Tutum, Motivasyon ve Dil tercihi.

*** Istanbul Aydin University; Department of English Language and Literature, Istanbul/TURKEY; kasap_hakan@hotmail.com; İstanbul Aydın Üniversitesi; İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü, İstanbul/TÜRKİYE; kasap_hakan@hotmail.com**

**** This study has been produced from the dissertation named The Role of Attitude in The First Language Attrition among Kurdish Bilingual Adolescents in Turkey by Süleyman KASAP; Bu çalışma, Süleyman KASAP tarafından yazılan Türkiye'de Çift Dilli Kürt Ergenlerde Tutumun Ana Dil Bozumu Üzerindeki Rolü adlı doktora tezinden üretilmiştir.**

1. INTRODUCTION

For some linguists, languages are like living organisms who are born, grow, reach their peak, begin to decay and finally may disappear. However, unlike organisms, languages do not have an internally programmed life cycle, and their development can be readily affected by various social factors, such as minority status and immigration. Thus, a language that has been maintained for many centuries can be subject to transformations (Merma, 2007).

When two different language systems occur in the same place, they naturally affect each other in either a positive or negative way. Consequently, those who speak the language are also affected, as they depend on the linguistic systems in use in the context of sociolinguistic conditions. In such a situation, these sociolinguistic conditions mean it is necessary for the people living in such a place to acquire two different language systems, and it could be said that such people are coexisting in an environment where there is a state of competition between the two different language systems (Seliger and Vago, 1991).

First language is typically acquired without effort, simply by exposure to it in early life. Individuals can also learn and master a second language to which they are exposed in a family or environmental context with as much ease as their first language. However, there are circumstances in which where an individual's exposure to their first language drastically decreases. For example, imagine an individual who is stranded in a deserted place, and who has had no contact with his/her mother tongue for many years. In this situation, would this individual forget his/her mother tongue completely? Or, would this person simply have difficulty in accessing certain elements or lexical items in the language? And if either of these outcomes were to occur, what causes this attrition? These questions could be baffling ones to be answered, since such a situation is hypothetical one; however, two or more languages' coming into contact is real and an observable common phenomenon and the results of this contact can be explored and understood.

When individuals immerse themselves in a foreign language, driven by the need to learn the second language efficiently, the words of their mother tongue escape from their memory and become unreachable, and at that point the lexicon of the first language (L1) becomes obstructed. When this occurs, bilinguals experience ''linguistic convergence'', which refers to the development of a set of parallel processes and modifications between contact languages that depend on the frequency of L1 use. It is thought that this interaction may generate some changes in the formation of the lexical, phonetic, phonological and morphosyntactic characters of languages by various methods of transfer. Therefore, the contact between two or more languages can lead to language change. In this phase, different levels of the grammar of a language may be affected, and this may involve aspects such as the pronominal system, marking cases, the use of prepositions, different types of grammatical agreement, the use of articles, the marking of gender, and word order (Reinhart, 2006).

In the case of the Kurdish[1] language in Turkey, the extensive contact with the Turkish language, the language of the majority, has led to the attrition of the Kurdish language to some extent. This occurrence was unsurprising because, as has been previously noted, if two or more languages come into contact in one place, one will influence the other(s), and generally it is the major language that impacts upon the minor language(s).) Kopke and Schmid ,2004)

Such situations can be seen in many countries around the world (UNESCO, 2008). Approximately 97% of the world's population speak only 4% of languages. This means the remaining 96% of languages are spoken by just 3% of the population (Bernard 1996,p. 142). Therefore, it can be said that the diversity of world languages are maintained by a very small percentage of its population, and that being so, the majority

[1] The term Kurdish refers to the Kurmanji variant of this language group throughout the study.

of world languages are under threat from the major languages in of the world. It is estimated that in most world regions about 90% of languages might be substituted for dominant languages by the end of the 21st century (UNESCO, 2003). As the languages of minority communities are acquired less by their children, younger generations are on the edge of risk to forget their native languages due to the aforementioned exposure to the dominant language in speech in their community. This process ultimately leads to the attrition of minor languages.

Language attrition can be described as the total or partial loss of a first or second language, due to speaking one language more frequently than the other language(s). The knowledge of the dominant language may interfere with the lexical items, or the grammatical or phonological features of the first language. The speaker begins to use the dominant language's structures or sounds more, while using those of their mother language less. Until now, studies in this field have focused on the effect of the first language upon the second, and the ones related to first language attrition are few and relatively recent. However, several have been made, including the studies of first language attrition by Lambert R. D. & B. Freed (1982), who concluded that we have very little knowledge about why the language skills we once knew very well are forgotten. Yet recently, it is possible to see many more studies emerging from researchers around the world.

1.2. First Language Attrition

The study of language attrition has the interest of the scientific community for three decades. The first attrition-based studies started to appear in the 1980s under the field of Applied Linguistics. The concepts of 'first language', 'second language' and 'bilingualism' are three factors that should be taken into account when discussing language attrition. The first language can be explained as the native language, the language first acquired during infancy; the second language is the language acquired after the first language; and finally, bilingualism can be defined as the ability to use two languages (Paradis, 2004).

The comprehensive and successful studies, in particular those by Schmid and Köpke (2009), state that first language attrition is a phenomenon that occurs in bilingual speakers whose linguistic system is affected by the acquisition and use of a second language. According to Schmid and Köpke (ibid), there are several linguistic areas where the phenomenon of attrition is expressed, the phonological, lexical, morphological, and syntactic areas. This manifests as a deficiency in L1 through uncertainty, hesitation and self-correction during the act of speech.

To experience this phenomenon, the individual must be in a different linguistic environment, which can happen because of emigration or due to having to live in an environment where the second-language is the dominant language. As a result of the language contact between the speakers of L1 and L2, individuals begin to undergo the process of L1 attrition. As far as Schmid (2010) is concerned, the phenomenon of first language attrition can be seen in environments where speakers often use more than one language, and where L2 begins to play a key role in everyday life. According to Schmid (2011), when we talk about attrition, we mean the total or partial forgetting of language by a once competent speaker. Gürel (2002) adds that emigrants who lose contact with their own L1 due to a change of country are particularly vulnerable to language attrition because they are under the direct influence of L2. Furthermore, Gürel states (2004) that L1 attrition is a multifaceted phenomenon that can be studied from various points of view not only from a linguistic perspective, but also from a psycholinguistic, sociolinguistic and neurolinguistic perspective.

First language attrition can be seen anywhere an L2 is spoken widely and more frequently than the L1. As stated by Köpke (2009), while learning or using an L2 a change occurs in the linguistic system of the L1. Köpke defines language attrition as the non-pathological loss of language in bilinguals (Köpke 2004).

According to Köpke, this phenomenon is characterized by the loss of language in a bilingual individual, and the modification of their language system that follows this according to their new needs.

Adaptation to one's environment plays a key role in this phenomenon to be occurred. And we can say that there are several types of language attrition that differ according to the specific environment. An example of such is the emigration to a different linguistic environment, wherein the bilingual individuals must use the second language to meet their needs, and this in turn causes the individual to use their first language less frequently owing to the fact that they desire to adapt to this new environment in most areas of daily life (Schmid and Köpke 2009). Language attrition is a very common phenomenon that occurs across every corner of the earth, in both young and old generations alike. (Schmid, 2011). Yet despite its widespread nature, it is only very recently that both scholars, and nations themselves, are beginning examine and deal with the topic. The phenomenon can be related to various disciplines, such as linguistics, psycholinguistics and sociolinguistics (Hansen ,1999). According to Yukawa, language attrition may manifest itself through regression in a participant's fist language linguistic performance or competence at various linguistic levels, for example phonologically, morphologically and in syntax. Language attrition reduces the performance level of linguistic skills such as speaking, listening, reading and writing (1997). Prolonged exposure to an L2 is widely accepted as one of the main reasons for L1 attrition. It has been observed that continued exposure to a second language, accompanied by long-term disuse of a first language, might induce a restructuring or change in the syntactic facet of the L1 grammar, albeit slowly and selectively (Gürel, 2002b).

1.3. Motivation and Language Attrition

Motivation refers to the reasons behind behaviour (Guay et al., 2010). From the term motivation we understand that there is an internal drive in humans, which enables them to start to be active for doing any operations in a situation and completing tasks that are normally slow and arduous.

The issue of motivation affects all disciplines because it is such an important factor in the success of individuals. It can enable people in all contexts to achieve their goals, or in the case of its absence, to give up pursuing this. In the case of language, if individuals have enough motivation whilst developing their language skills, they can come to see that language plays a very important role in their character at large; as language affects values, the concept of self, the relationships and cognitions of the individual (Chen and Bond, 2010). For better performance, humans need to be motivated, and motivation itself can be internal or external. Internal motivation can be related to the needs, views, habits, desires, likes, dislikes and hobbies of an individual. External motives can be related to social prestige, success, failure, rewards and punishments. If an individual is internally motivated this means that the individual is interested in something because of an inner source, perhaps simply because they enjoy it, without any of the aforementioned external incentives. This kind of motivation comes from internal factors, and relates to an individual's nature, their interests and their tastes. In this type of motivation, there is no need for a discernible reward, as the task itself is the main concern this motivation is constant, since it depends solely on the subject and not on external factors. Therefore, we can see that intrinsic motivation is related to happiness and personal fulfilment (Ryan and Deci, 2000).

On the other hand, if a person is externally motivated, they will participate in an activity to achieve a result that cannot be realized within them. Whatever the source, motivation is clearly an important element of learning, and has a significant influence on the student through both its internal and external facets. Both sources interact with each other and the learning process. The role of motivation in the process of learning is to provide individuals with a natural desire to learn. However, motivation is not always positive, and it can be the factor that directs us towards a detrimental act as well (Broussard and Garrison, 2004).

Motivation can also be defined as a part of metacognition, which itself can be defined as thinking about thinking, or as defined by Martinez (2006), it is the monitoring and control of thought. Thinking about motivation from the perspective of language attrition, the motivation of individuals can be an influence in the protection and maintenance of a language. If people are not motivated to learn or maintain a language, they may forget that language, even if it is their first language. Krashen and Terrell (1983) argue that motivation plays an important role in the process of language acquisition through emotional and attitudinal variables such as self-esteem and anxiety.

According to the English Proficiency Index (EPI), Turkey's EPI score is considered to be very low with the range of 47.80 competency and it ranks 47 out of 63 countries in total (2014). Similarly, Social Research Foundation (SETA) states that the current situation of foreign language education in Turkey shows that despite years of learning English in primary school, middle school and high school students still do not have the sufficient faculties to speak (2014). The foundation maintains that despite many improvements, the language cannot be learned or taught and thereby emphasising the importance of motivation in teaching foreign language. The involvement of emotions and attitudes not only play a role in motivation in language learning but are probably just as important in attrition. The study previously discussed by Schmid (2002) on L1 attrition among German Jews clearly shows the impact of trauma can have in leading to the total rejection of the L1 in adults. Motivation is directly linked with emotions, which themselves can affect our desire or aversion towards an activity, and thus, our desire or aversion towards maintaining a language. Our emotions can affect nearly all internal motives and thereby triggering any action we may take related to our language. Exposure to shame from one's environment may promote the development of 'shame-proneness' (Mills, 2005). This condition includes feelings of failure, and worry of frequent ridicule from friends and colleagues with respect to pronunciation, etc. These emotional states can be a strong source of aversion to learning or maintaining a native language. Foreign language anxiety is common among foreign language learners (Young, 1991), though maintaining a language in the environment of a dominant second language may also cause anxiety.

2. Methodology

Quantitative methods seek to study phenomena by describing, identifying, analysing and explaining them by expressing problem field with variables and statistical sizes (Gall et al., 2007). This type of research aims to obtain information on a number of factors, and to express this information in terms of number; allowing a statistical analysis of patterns in the data matrix (Hellevik, 2002). Quantitative research focuses on formal, structured, and nonstandard approaches the results of which are presented in terms of numbers, and can be applied generally across a larger expanse of the population.

In our research we collected quantitative and qualitative analysis from Personal Language Attitude Questionnaire for Bilingual (PLAQ-B), three picture naming tasks, two writing tasks, think-aloud protocols and informal comments, with the spoken elements stored as audio-recordings .We combined these forms of research in an attempt to account for our different types of questions, and investigate attitudes and linguistic concepts interactively to see where beliefs and actions interrelate and interconnect (Barcelos, 2001). Through this methodological combination, we were able to trace the psycholinguistic profile of the participants in their speech community, and thus, to gain an insight into and analyse their attitudes towards their first language.

2.1. The Participants

In this study, 134 students (66 girls and 68 boys) were chosen to partake in this study. They were between the ages of 15 and 17 years old, from the ninth and tenth grades of an Anatolia High School in the province of Van in Turkey.

Table 1. *The Descriptive Statistics of the Participants*

Components	Gender	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
TOTAL	male	68	99,3529	20,57151	2,49466
	female	66	88,2424	22,62202	2,78458

Table 1 depicts the number of the male and female participants and their attitudinal levels. As can be seen from the table, there were 68 male participants, whose mean level of positive attitude towards their first language of Kurdish was scored as 99.35; and 66 female participants whose mean level of attitude towards their first language was 88.24. All participants agreed to take part in the study voluntarily, and the necessary permission to conduct the study was given by the school's administration and Ministry of Education .All participants were Turkish-Kurdish bilinguals. They speak Turkish reasonably well, and Turkish remains the dominant language in the region in which they lived, and the official language of Turkey. They understood and spoke Kurdish to some degree, as their parents were speaking in both Kurdish and Turkish at home. All participants had no formal schooling in Kurdish, and at the time the research was undertaken, were using Kurdish primarily to communicate with their non-Turkish-speaking relatives, who were mainly their parents or grandparents.

The participants can be considered as attriters due to the fact that they have been exposed to a second language since they were very young, and studies on attrition claim that a reduction in language ability is expected if an individual is exposed to a different language from the ages of five to seven. In general, there is a consensus that attrition occurs in the first decade, and immigrants or individuals living in an L2 environment have a high probability of L2 fluency whilst at the same time losing their ability to use their mother tongue efficiently (Schmid; De Bot, 2004).

2.2. Instruments

2.2.1. The Design of the Personal Language Attitude Questionnaire for Bilinguals (PLAQ-B)

The questionnaire consisted of two sections . The first section was concerned with age, gender, the level of education within the family, the duration of speaking L1 and L2, language choice with family members and friends and a self-assessment of the participants, which is an important way for researchers while doing a study (Nagasawa, 1999). Participants completed a self-assessment which involved rating their own levels in skills such as speaking, writing, reading and listening. Self- assessment is the major means of indirect assessment in researches, and it involves focused attention to some aspect of behavior or thinking (Schunk, 2004). Therefore our study included questions related to language choice in particular situations and participants' ideas about their own levels of the L1 and L2.

The second part of the questionnaire covered 30 items related to the students' attitude towards their first language, language choice and language contact. First, questionnaire was constructed in English; however, it was then translated into Turkish orally after some problems in understanding were observed with participants during the pilot phase. The questionnaire was built to evaluate the bilingual experience, and the attitudes present towards the first and second language. It also contained a self-assessment related to first and second language proficiency. The group who completed the questionnaire were bilingual adolescents who

were educated up to the level of secondary school, and who considered themselves bilinguals. The PLAQ-B presented the questions in a simplified manner, and these were designed according to the Likert Scale. In the social sciences it is common to use different measuring instruments to measure the hypothesis of a subject under study. The use of such scales has been identified as a measure that can be taken to achieve satisfactory results that are reliable and allow for appropriate conclusions (Matos & Trez, 2012). For our study, we used a five-category Likert scale to measure the level of agreement or disagreement towards the statement. Although some researchers prefer to use seven or even nine levels, since it is the most commny used scale by researchers, we chose to use five levels of answers, which were: Strongly Agree (SA), Agree (A), Neither agree nor disagree (N), Disagree (D) and Strongly Disagree (SD). The advantage of using the Likert scale lies in the variability of scores that result from using the scale; scales based upon questions that require a more simple answer, such as 'yes' or 'no', tend to be less reliable than those that have more varied response options (Lissitz & Green, 1975).

Our five-category Likert scale was analysed by a Statistical Package for Social Science program (SPSS), whose internal consistency was measured by Cronbach's (alpha). The empirical validation was performed by factor analysis in a wide range of applications. After the factor analysis of the scale we divided the items of the questionnaire into four components, which thereafter were the basis for our diagnostic tool in the implementation of the information collected.

2.2.2. The Think-aloud Protocol

The think-aloud protocol is a verbal self-reporting procedure in which the research subject describes aloud their thoughts towards and a cognitive task, and the measures they used to solve it. The vocalizations are recorded and later transcribed for analysis (Kuusela; Paul, 2000). For the verbal protocols, 14 participants randomly were chosen from the 134 people who participated in the PLAQ-B according to their scores for attitude. These participants were divided into two groups: the 'Low Level' group, who possessed a low positive attitude towards their first language; and the 'High Level' group, who also held a high positive attitude towards their first language. Both groups consisted of seven people. The application of verbal protocols was performed in a quiet room with only the participant and the researcher.

3. Results and Discussion

We formulated Factor 2 of our scale to try to determine the role of motivation on language choice.

Table 2. *The Group Statistics of Participants by Language Preference with Mother*

Dimension	Languages	N	Mean	Std. Deviation
Total	Kurdish	68	107,1912	14,58097
	Turkish	66	80,1667	20,39878
Factor 1	Kurdish	68	41,1618	4,77121
	Turkish	66	35,0303	8,53584
Factor 2	Kurdish	68	33,7353	6,00402
	Turkish	66	22,5758	7,82906
Factor 3	Kurdish	68	17,6324	5,19731
	Turkish	66	12,7273	5,18443
Factor 4	Kurdish	68	14,6618	4,32145
	Turkish	66	9,8333	4,22295

As Table 2 shows, in total the 68 participants who preferred speaking Kurdish with their mother had a high score for attitude towards their first language (M=107.192; SD=14.580), and the 66 participants who preferred not to speak Kurdish with their mother had a low score for attitude towards their first language (M=80.1667; SD=20.398). Similar scores for these groupings can be seen across other factors. In the first factor for example, 68 participants had a high score for attitude (M=41.161; Sd=4.771) whereas 66 participants had a low score (M=35,030; SD=8,535). The second factor showed similar results, as those participants who preferred to speak Kurdish with their mother had a more positive attitude towards their first language (M=3.735; SD= 6.004), and those who spoke Turkish with their mother had a lower score in this factor (M=22.575; SD=7.829). Again, looking at the third factor we can see that the participants who chose to use Kurdish while speaking with their mothers had a more positive attitude towards their first language (M=17.632; SD=5.197), whereas those who chose Turkish with their mother had a less positive attitude towards Kurdish. In the fourth factor, the group speaking Kurdish with their mothers once more achieved a higher score for their attitude towards their first language (M=14.661 ; SD= 4.321), whilst the group speaking Turkish received a lower score (M=9.833 ; SD=4.222).

Table 3. *T-test for Equality of Means in Language Choice with Mother*

Dimensions		T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
Total	Equal variances assumed	8,843	132	,000	27,02451
	Equal variances not assumed	8,800	117,435	,000	27,02451
Factor 1	Equal variances assumed	5,152	132	,000	6,13146
	Equal variances not assumed	5,112	101,357	,000	6,13146
Factor 2	Equal variances assumed	9,276	132	,000	11,15954
	Equal variances not assumed	9,239	121,864	,000	11,15954
Factor 3	Equal variances assumed	5,469	132	,000	4,90508
	Equal variances not assumed	5,469	131,900	,000	4,90508
Factor 4	Equal variances assumed	6,539	132	,000	4,82843

Equal variances not assumed	6,541	131,993	,000	4,82843

We can see from Table 3 that there is a strong link between the attitude of the participant and their language choice with their mother. In the 'total' dimension the relationship is statistically meaningful ($p<.05$; $t(132) = 8.85$). We found the same meaningful result for the first factor ($p <.05$; $t(132) = 5.152$), the second factor ($p <.05$; $t(132) = 9.276$), the third factor ($p <.05$; $t(132) = 5.469$) and the fourth factor ($p<.05$; $t(132) = 6.539$). Our study suggests that having a positive or negative attitude towards the first language has a statistically significant influence on an individual's language choice with their mother.

Table 4**.** *The Group Statistics of the Participants by Language Preference with Father*

Dimensions	Languages	N	Mean	Std. Deviation
Total	Kurdish	62	108,9516	14,80632
	Turkish	72	80,9028	19,19886
Factor 1	Kurdish	62	41,8226	4,42987
	Turkish	72	34,9722	8,18789
Factor 2	Kurdish	62	33,7742	6,03655
	Turkish	72	23,4722	8,23249
Factor 3	Kurdish	62	17,9839	5,17083
	Turkish	72	12,8333	5,10178
Factor 4	Kurdish	62	15,3710	4,67373
	Turkish	72	9,6250	3,26931

According to Table 4, 62 of the participants who preferred speaking Kurdish with their father had a high score for their attitude towards the language (M=109; SD=14,800), and the remaining 72 participants who preferred speaking Turkish with their father had a low score for their attitude towards their first language (M=80,902 ; SD=19,198). The study showed similar scores across other dimensions.

In the first factor, 62 participants had a high score (M=41,822; Sd=4,429) and 72 participants had a low score (M=34,972; SD=8,187). The results of the second factor showed similar results, the participants preferring to speak Kurdish with their father had a more positive attitude towards their mother language (M=33,774 ; SD= 6,036), than those who spoke Turkish with their father (M=23,472 ; SD=8,232). The results of the third factor did not suggest any difference, and we can see once more that the participants whose choice of language was Kurdish whilst speaking with their father had a more positive attitude towards the language (M=17,983; SD=5,170), whereas the participants whose choice was to speak Turkish with their father once again had a less positive attitude towards their mother tongue. Finally, the fourth factor also showed that those participants whose preference it was to speak Kurdish with their father had a higher score for attitude towards their first language (M=15,371; SD= 4,673) than those who had the choice of speaking Turkish with their fathers (M=9,625; SD=3,270

Table 5. *Independent Samples t-test Comparing the Language Choice of the Participants with Father and Their Motivation*

			T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
	Factor	Equal variances assumed	8,145	132	,000	10,30197
2		Equal variances not assumed	8,331	128,867	,000	10,30197

The motivation factor is ($p < .05$; $t(132) = 8,145$). The p-value is 0,000 in the factor, which shows that there is a meaningful relationship between the motivation of the participants and language preference with the father. The participants who had a more positive motivation towards their first language wanted to speak their first language with their fathers, whereas those who had a less positive motivation towards their first language preferred speaking their second language.

The second factor of our scale included some elements that were related to motivation. For instance, the sixth item of the PLAQ-B: "I believe speaking Kurdish would bring me no good." and the fifteenth item: "I don't believe speaking Kurdish will help me gain a better status in Turkey." examined the participants' level of motivation in relation to their mother tongue. These two items looked at extrinsic motivation, which is the variety of motivation that is related to external environmental factors that can drive an individual towards completing a goal. This goal might be praise, a reward or a life experience in a pleasant environment, etc. In this way, environmental factors help to sustain the initial motivation to perform a task. For instance, many people learn a second language to get a job, travel easily or to communicate with other people from different countries. However, if you don't believe a language that you speak or are learning can provide any benefits for you, you will lose your willingness to learn or develop it. The participants who had no desire or stimulation to maintain their first language naturally lacked the motivation to help their language survive.

Table 6. *Group Statistics of the Participants by Language Preference with Siblings*

		N	Mean	Std. Deviation
Total	Kurdish	29	111,6552	16,57941
	Turkish	105	88,9714	21,11391
Factor 1	Kurdish	29	41,9655	5,30823
	Turkish	105	37,0857	7,71501
Factor 2	Kurdish	29	34,9310	6,90720
	Turkish	105	26,3905	8,53555
Factor 3	Kurdish	29	18,2069	5,18500
	Turkish	105	14,3905	5,61505
Factor 4	Kurdish	29	16,5517	4,49274
	Turkish	105	11,1048	4,33218

In Table 6 we are able see the group statistics of the participants' language preference with their siblings. In the study, 29 participants preferred speaking Kurdish with their siblings, whereas 105 participants preferred to speak Turkish with their siblings. The mean value for the level of attitude of the 29 participants was 111,665 and the Std. Deviation of this group was 16,579. The mean value of the 105 participants was 88,971, which is considered a low score for attitude level according to our attitude cluster scale (See table 25). The Std. Deviation of this group was 21,113.

Our study revealed similar scores across all four dimensions. In the first factor, the participants preferring to speak Kurdish with their siblings had high score for their level of attitude towards the language (M=41,965; Sd=5,308), whereas those who chose to Turkish with their siblings had a low score (M=34,972; SD=8,187). The results of the second factor were similar to the first factor, as the participants who found Kurdish more preferable to speak with their siblings had a more positive attitude towards their mother language (M=34,931; SD= 6,907); however, the participants who spoke Turkish with their siblings once again had a lower score for attitude in this dimension (M=26,390; SD=8,535). The third factor again gives similar results, and we can see that the participants who wanted to speak Kurdish while speaking with their siblings had a more positive attitude towards Kurdish (M=18,206; SD=5,185); whereas the participants who would rather speak Turkish with their siblings had a less positive attitude towards their mother tongue. (M= 14,390; SD= 5,615) Finally, in the fourth factor in the table, we can also see that those participants who spoke Kurdish with their siblings had a higher score for their attitude towards their first-language (M=16,551; SD= 4,492) than those who had the choice of speaking Turkish with their siblings (M=11,104; SD=4,332).

Table 7. *The Relation between Frequency of Language Use and Motivation- Maintenance Dimension*

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Factor	2111,729	4	527,932	12,592	,000
2	5408,576	129	41,927		
	7520,306	133			

Table 7 shows that there is a close relationship between language, attitude and motivation (p= <0,5, Ms =527,932 F= 12,592). Motivation is a complex and multifaceted phenomenon and it is influenced by a multitude of factors. Based on the work of Dörnyei (2005) and Dörnyei and Ushioda (2011) we can conclude that motivation can be addressed from cognitive, social or socio-cultural perspectives. The cognitive perspective, emphasises mental processes, such as the individual's expectations in relation to the learning process or maintenance process. Goal setting for the maintenance of L1 can be important when looking at motivation from a cognitive perspective. As an illustration, refer back to the quote from Participant 16 that said, "If I don't speak Kurdish, I may forget it. So I speak Kurdish with my family." This participant has a goal for maintaining his language and this in turn might influence his attitude towards his mother tongue. In contrast to this, recall the participant who had a low score for attitude and who said, "I like speaking Turkish, it is easier for me and I do not need Kurdish for now." (Participant-12). This participant thinks that she does not need to maintain her mother tongue and naturally she does not anticipate any external motivation to do so. If the personal goals and extrinsic objectives of an individual do not share a common thread, it is possible that they will have poor performance whilst working towards that goal because they will exert less effort whilst performing that task (Dessler, 2003).

It is also possible to study motivation from a social and cultural perspective because, as discussed earlier, it is clear that the influence of parents, friends, school and teachers have a significant role in the motivation of individuals. Hickey and Grenade (2004) and Turner (2001) approach motivation from a sociocultural perspective, wherein the interactions between individuals, their context and their socio-cultural activity can shape their motivation and perception of anything in life. As we witnessed in the example from the think-aloud protocol, if the parents were not willing to speak the first language at home, the participants

also did not have the desire to speak or maintain their mother tongue. The participants who had a more positive attitude towards speaking Kurdish spoke the language both with their parents and siblings. This means that the parents and the siblings of the participants also had a positive attitude towards the Kurdish language and culture.

Choice and preference of language are affected by the environment people live in. Dörnyei (2010) states that theories of motivation, in general, seek to clarify three aspects of human behaviour: the choice for a given action, the persistence maintained throughout and the effort spent. Motivation is the reason people decide to do something. If they don't have a strong enough reason to pursue their goals, they will not be as willing to see a task through to the end and to fight to achieve their goals when the process is difficult. In accordance with this, the participants who had a low score for attitude towards their first language also had a low level of motivation to keep their language alive.

"*I speak Kurdish with everybody at home. Because I am used to speaking Kurdish, my sisters and brothers are also used to speaking Kurdish*." (Participant 104)

It is clear from the above quote that maintaining a language does not only depend on the attitude of the speakers in the communicative context, but also on the attitude and the motivation of the people around an individual, their parents, siblings and friends. Motivation can be seen as a reflection of the internal forces of a human, such as their instincts, emotional states and mental energy; and moreover, it can also be considered in terms of behaviour, as a function of stimulus and reinforcement

CONCLUSION

The findings of our study demonstrated that there was a close connection between several variables and attitude. One of the significant results of the study was that it confirmed that there is a close relationship between the attitude towards the mother tongue and the language choice with the mother ($p<.05$; $t(132) = 8,85$). The same statistically meaningful result was gained for the relationship between the attitude towards the first language and the language preference with the father ($p<.05$; $t(132) = 9.35$). Furthermore, our research demonstrates that there is strong relationship between the attitude of the participants and their language preference with their siblings ($p<.05$; $t(132) = 9.35$) . However, the study also showed that those who preferred to speak in their L1 with their siblings were fewer than those preferring to speak in their L1 with their mothers and fathers, and this choice was also determined by attitude and motivation. This could indicate a divide between young people and the generation of their parents in their relationship to their native language, as the adolescents in our study generally preferred to speak in their more popular and prestigious L2 with their siblings and friends. From these results we were able to confirm that there is a relationship between attitude and the language choice with others.

Our findings also confirm that attitude and motivation are interrelated in the process of language maintenance ($p= <0.5$, $Ms =527.932$ $F= 12.592$). The choice to pursue a given action, to persist at it and to exert effort depends on the level of motivation an individual possesses (Dörnyei, 2001). According to the results from the think-aloud protocol, those who did not see a reason to maintain their L1 were not willing to try to do so through speaking their mother tongue.

REFERENCES

1. Barcelos, A. M. F. (2001). *Understanding teachers' and students' language learning beliefs in experience: A Deweyan approach* .Unpublished doctoral dissertation. The University of

Alabama, Tuscaloosa.
2. Bernard, H. R. (1996). Language Preservation and Publishing. *In Indigenous Literacies in the Americas: Language Planning from the Bottom up*, ed. by Nancy H. Hornberger. Pp. 139-156. Berlin: Mouton de Gruyter.
3. Broussard, S. C., & Garrison, M. E. B. (2004). The relationship between classroom motivation and academic achievement in elementary school-aged children. *Family and Consumer Sciences Research Journal, 33*(2), 106–120.
4. Chen, S. Bo & M. H. (2010). Two Languages, Two Personalities? Examining Language Effects on the Expression of Personality in a Bilingual Context. *Personality and Social Psychology Bulletin.*
5. Dessler, G. (2003). *Human resource management*. 2. ed. São Paulo: Prentice Hall.
6. Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
7. Dörnyei, Z. (2010). Researching motivation: From integrativeness to the ideal L2 self. In: Hunston, S.; Oakey, D. (Eds.) *Introducing applied linguistics: Concepts and skills*. London: Routledge.
8. Dörnyei, Z; Ushioda, E. (2011). *Teaching and researching motivation*. 2 ed. United Kingdom: Pearson Education Limited.
9. EF English Proficiency Index. (2014) http://www.ef.com.tr/epi/
10. Gall, M. D., Gall, J.P. & Borg, W.R. (2007). Educational Research: An Introduction, Boston: Allyn And Bacon.
11. Guay, F., Chanal, J., Ratelle, C. F., Marsh, H. W., Larose, S., & Boivin, M. (2010). Intrinsic, identified, and controlled types of motivation for school subjects in young elementary school children. *British Journal of Educational Psychology, 80*(4), 711–735.
12. Gürel, A. (2002). Linguistic Characteristics of Second Language Acquisition and First Language Attrition: Turkish overt versus null pronouns. In B. Köpke, M. S. Schmid, M. Keijzer & S. Dostert (Eds), Language Attrition. Theoretical perspectives, pp. 135-153. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. http://www.let.rug.nl/languageattrition..
13. Gürel, A. (2004). Attrition in L1 competence – The case of Turkish. In: Schmid, M.S., Köpke, B., Keijzer, M. & Weilemar, L., First language attrition: Interdisciplinary perspectives on methodological issues. Amsterdam: Benjamins
14. Hansen, L. (1999). *Second language attrition in Japanese contexts*. Oxford: Oxford University Press.
15. Hellevik, O. (2002). Research Methods in Sociology and Political Science. Oslo University Press.
16. Hickey, D. T., & Granade, J. (2004). *The influence of sociocultural theory on our theories of engagement and motivation*. Greenwich, CO: Information Age.
17. Isurin, L. (2000). "Deserted islands or a child's first language forgetting". *Bilingualism: Language and Cognition* 3: 151-166..
18. Köpke, B. (2004). Neurolinguistic aspects of attrition. Journal of Neurolinguistics, *Elsevier*, 17 (1), pp.3-30.
19. Köpke, B. (2009). Language attrition at the crossroads of brain, mind, and society. In B. Köpke, M. S. Schmid, M. Keijzer, and S. Dostert (Eds.). *Language Attrition: Theoretical Perspectives*

(pp. 9-37). Philadelphia: John Benjamins Publishing Company..
20. Krashen, S.D. & Terrell, T.D. (1983). *The natural approach: Language acquisition in the classroom*. London: Prentice Hall Europe.
21. Kuusela, H., & Paul, P. (2000). A Comparison Of Concurrent And Retrospective Verbal Protocol Analysis". *American Journal Of Psychology*, 113 (3): 387–404.
22. Lambert, R. D., & Freed, B. (1982). *The loss of language skills*. Rowley, MA: Newbury House.
23. Lissitz, R. W., & Green, S. B. (1975). Effect of the number of scale points on reliability: A Monte Carlo approach. *Journal of Applied Psychology*, 60, 10-13.
24. Martinez, M. E. (2006). What is metacognition? *Phi Delta Kappan, 87*(9), 696–699
25. Matos, C.& Trez, G. A. (2012). Influência da ordem das questões nos resultados de pesquisas surveys. *Revista de Administração FACES*. v. 11, n. 1, p. 151–172.
26. Merma, M. G. (2007). *Language Contact between Spanish and Quechua: A Cognitive-pragmatic Approach to Morphosyntactic Transfers in the Peruvian Andean Spanish*. PhD thesis. University of Alicante. http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/4114/1/tesis_doctoral_gladys_merma.pdf
27. Mills, R.S.L. (2005). Taking stock of the developmental literature on shame. *Developmental Review*, 25: 25-63.
28. Nagasawa, S. (1999). Learning and losing Japanese as a second language: A multiple case study of American university students . In L. Hansen (Ed.), *Second language attrition in Japanese contexts* (pp. 169 – 200). Oxford: Oxford University Press
29. Paradis, M. (2004). *A Neurolinguistic Theory of Bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins.
30. Reinhart, T. (2006). *Interface strategies.* Cambridge, MA: MIT Press.
31. Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25:54–67.
32. Schmid M. S. (2002). Identity and first language attrition: A historical approach *Vrije Universiteit Amsterdam.*
33. Schmid, M.S. & de Bot, K. (2004). "Language attrition". In A. Davies & C. Elder (eds.), *Handbook of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell. p. 210-34.
34. Schmid, M. S. (2004). First language attrition: The methodology revised. *International Journal of Bilingualism* 8 (3): 239-255.
35. Schmid, M. (2010). Languages at play: The relevance of L1 attrition to the study of bilingualism. *Bilingualism: Language and Cognition*. 13(1): 1–7.
36. Schmid, M.; Köpke, B. (2009). Attrition and the Mental Lexicon. In: A. Pavlenko (Ed.). *The Bilingual Mental Lexicon. Interdisciplinary Approaches*. 209-238. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters. http://www.scribd.com/doc/ 29235052/The-Bilingual-Mental-Lexicon. .
37. Schmid, M.S. (2011). *Language Attrition*. Cambridge: University Press.
38. Schunk D. H. (2004). *Learning theories: An educational perspective*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
39. Seliger, H. W., & Vago, R.M. (1991). *First Language Attrition*. Cambridge: Cambridge University Press.
40. SETA(Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı), (2015). www.setav.org/
41. Turner, J. C. (2001). Using context to enrich and challenge our understanding of motivational theory. In Volet, S. & Järvelä, S. (Eds.*), Motivation in learning contexts: Theoretical and*

methodological Implications (pp. 85-104). Amsterdam: Pergamon Press.

42. UNESCO (2003). *Language Vitality and Endangerment*, International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris.
43. UNESCO (2008). *Improving the Quality of Mother Tongue-based Literacy and Learning: Case Studies from Asia, Africa and South America*, UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education, Bangkok.
44. Young, D. J. (1991). Creating a low-anxiety classroom environment: What does the language anxiety research suggest? *Modern Language Journal*, 75, 425-439.
45. Yukawa, E. (1997). *L1 Japanese Attrition and Regaining: three case studies of two early bilingual children*. Tokyo: Kurosio Publishers.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(2)

Doç. Dr. Sait YILMAZ*

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ ve YUNAN EKONOMİK KRİZİ
TURKISH-GREEK RELATIONS and AN ECONOMICAL CRISIS IN GREECE

ÖZ

Türkiye ve Yunanistan, Lozan Barış Antlaşması'ndan kalan sorunların çözümüyle birlikte, ilk defa 1950'li yılların ortalarında, Kıbrıs sorunu ile karşı karşıya geldiler. 1960'lı yıllardan itibaren Ege Denizi kaynaklı meselelerle uğraşmaya başladılar. Yunanistan, tarihten kaynaklanan algılama ve doğu komşusunun bu gücü karşısında, dengeleme çabalarına yöneldi. Bu temelde silah alımları arttırmış, Türkiye aleyhine ittifak arayışlarına girmiştir. 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası adada henüz kalıcı bir çözüme ulaşılamadı. Yunanistan ve Kıbrıs Rum tarafının AB üyeliği sorunların çözümüne yardımcı olmadı.

1999 yılında başlayan yumuşama dönemi ile iki ülke arasında başlayan istikşafi görüşmeler ile sorunlara daha alt seviyede çözümler üretilmeye çalışıldı. Ancak bir çözüm sepeti henüz ortaya çıkmamıştır. İki ülke sorunlarının çözüme kavuşturulması için gerekli siyasi iradenin sergilenebilmesi bakımından, Yunanistan'ın istikrarının korunması önem taşımaktadır. Yunanistan yaşamakta olduğu ekonomik krizin nedenleri arasında Türkiye konusundaki yanlış politikaları ve savunma harcamaları yükü de bulunmaktadır. Yunan ekonomisinin çöküşü, bu ülkede milliyetçi dalganın yükselmesi ile birlikte rejimin çökmesine neden olabilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Ege Denizi, Güvenlik, Ekonomi
JEL Kodları: F34, F51.

ABSTRACT

Turkey and Greece has firstly encountered in the mid of 1950s following the resolution of conflicts stemming from Losanne Agreement. They have engaged in disputes sourcing from Aegean Sea since 1960s. Greece tried to manage power balance against Turkey's power superiority in line with her traditional threat perception on her neighbor. In that basis, Greece searched alliances to the disadvantage of Turkey and increased her armament. In Cyprus, there is no had solution yet since Turkish peace operation on island. EU membership of Greece and Greek Cypriots made no contribution into the disputes between two countries and complicated with the involvement of other actors into discussions instead.

Beginning from 1990s to present, exploratory talks at lower levels of state consultiations have been another method in generatiing solution to the conflicts. There is no comprehensive resolution in political horizon. The stability of Greece paves great importance to maintain essential political determination for negotiations. Fallacious policies and huge defence expenditures of have also contributed into recent the economic crisis. The collapse of Greek economy may cause the rise of nationalist movement and antidemocratic regime in that country.

Key Words: *Turkey, Greece, Aegean Sea, Security, Economy*
JEL Codes: *F34, F51.*

* **Yeditepe Üniversitesi Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE; syilmaz39@hotmail.com**

1. GİRİŞ

Onbeşinci yüzyıl ortalarına kadar iki toplum Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında somut sorunlardan uzak yaşamıştır. Ancak, bu yüzyılın sonlarından itibaren belli noktalarda çatışmaya başlamıştır. Yunanistan'ın 1821'de bağımsız olmasıyla bu çatışma noktaları günümüze kadar taşınan başta sınır anlaşmazlıkları ve azınlıklar meselesi olmak üzere birçok alana yayılmıştır. Bağımsızlıktan sonra iki ülke tarihine kazınan ikinci dönüm noktası, 1920-1923 Kurtuluş Savaşı yıllarında, Yunanistan'ın İzmir ve çevresini işgali ve Yunanlıların "Küçük Asya Felaketi" olarak andıkları yenilgileri olmuştur. Bu tarihten sonra iki ülkenin birbirlerine karşı tehdit algılamaları güçlenmiştir. Ardından, 1950'lerin ortalarında ilk kıvılcımları görülmeye başlanan Kıbrıs sorunu, ikili ilişkilerde en önemli kırılma noktası haline gelmiştir. Daha sonraki dönemde ise ilişkilere PKK ile Yunanistan işbirliği, Abdullah Öcalan'ın Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'nde yakalanması damgasını vurmuştur. 1999 yılında başlayan ilişkilerde yumuşama süreci henüz beklenen sonucu vermeden Yunan ekonomik krizi son yıllara damgasını vurmuştur. Günümüzde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler geçmişten çok farklı bir noktaya taşınmış bulunmaktadır. Hem Yunanistan ve Türkiye özelinde hem de küresel ölçekte şartlar değişmiş, ilişkiler yeniden tanımlanmıştır. 2010 yılından itibaren su yüzüne çıkmaya başlayan ve 2015 yılında dünya gündemine oturan Yunan ekonomik krizi, Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye ile ilişkileri bakımından da bir dönüm noktası olabilir. Bu makalede, Türk-Yunan ilişkilerinin tarihsel süre içinde kısa bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, mevcut sorunlar ve Yunan ekonomik krizinin iki ülke ilişkileri üzerine muhtemel etkileri ele alınacaktır.

2. TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİNİN ÇERÇEVESİ:

2.1. Türk-Yunan İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında, iktidara gelen Konstantin Karamanlis, iç politikada, Türk-Yunan savaşı olasılığını sürekli gündemde tutarak ulusal dayanışmayı kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye, Yunan iç politikasında daha çok telaffuz edilmeye başlanmıştır. Konstantin Karamanlis, dış politikada, Türkiye'ye karşı diplomatik baskı kullanmayı amaçlamıştı. Ancak muhalefette olan PASOK tarafından, bu eğilimle Türkiye'ye taviz verildiği ve milli çıkarlardan sapıldığı yönünde şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir (Aksu, 2001:283). Türk-Yunan ilişkileri alanında, bu görüşlerle seçimlere hazırlanan PASOK, 1981 seçimlerini kazanmıştır. Andreas Papandreou, iktidarı ele alması sonrasında, eski hükümete nazaran Türk tehdidini daha çok kullanmıştır. ABD bağımlılığı karşıtı politika ile de, Türk tehdidine karşı, Yunanistan'ın hareket serbestisini genişletmeyi amaçlamıştır (Vaner, 1990:179). Türk tehdidini, söyleminden hiç eksik etmeyerek, Ankara ile görüşülmesi gerektiğini vurgulayan muhalefete karşı, Türkiye düşmanlığı ile prim yapmaya çalışmıştır. Andreas Papandreou, 1985 genel seçimleri öncesinde de söylemini değiştirmemiş ve kamuoyunda, kendisi olmadan ülkenin Türkiye'nin eline geçeceği duygusunu uyandırmayı hedeflemiştir. Öte yandan PASOK, Yeni Demokrasi Partisi tarafından, 1988 yılındaki Davos Zirvesi'nde, Türkiye ile masaya oturulması çerçevesinde, Ankara'ya ödün vermekle tenkit edilmiştir. 1990'da iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi, daha önce hükümeti suçladığı eleştirilerle, bu sefer kendisi yüzleşmek zorunda kalmıştır. PASOK, Körfez Savaşı sırasında, Ege'deki bir geminin bölgeye gönderilmesi fikrine, dengenin Türkiye lehine bozulacağı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmıştır (Aksu, 2001:292-298). Andreas Papandreou, 1993 yılında iktidarı alması sonrasında, tehdidin doğudan geldiği söylemini yeniden hararetlendirmiştir (Melek, 1997:458-460).

Tablo 1: Soğuk Savaş Sonrası Türk-Yunan İlişkilerinde Ana Olaylar

Dönem	Ana Olaylar
1989-1999; Savaşa Yakın Gerginlik	- Ege'de gerginlik; önce 1994'da 12 mil krizi, sonra 1996'da iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren İmia-Kardak krizi, Türkiye tarafından "Gri bölgeler" doktrininin dile getirilmesi, 1998'de S-300 füze krizi GKRY'nin Rus S-300 füzelerini Kıbrıs'a yerleştirme istemesi.) - Kıbrıs'ta çözümsüzlük ve artan gerginlik; İki toplum arasındaki temaslardan sonuç alınamaması, Ada'da karşılıklı geçişlerde artan engeller, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Loizidou davası kararını Türkiye'nin reddetmesi, 1996'da iki Rum protestocunun tahrikleri karşısında Türk güvenlik güçlerince öldürülmesi. - 1999'da PKK terör örgütü lideri Öcalan'ın Suriye'den kaçışı sonrası Kenya'da Yunan elçiliğine uzanan süreçte yaşanan kriz. - İki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin minimum düzeyde kalması.
1999-2015; Yumuşama Süreci	- 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile başlayan yumuşama döneminde Türkiye'nin AB üyelik sürecinin Yunanistan tarafından görünürde desteklenmesi. - Ekonomide, ticarette, turizmde enerji sektöründe işbirliği. İki ülke arasındaki ticaretin, karşılıklı yatırımların artması ve karşılıklı anlaşmalar imzalanması. - İhtiyatlı Yumuşama; Ege'de bir yandan gerginlik ve sorunlar devam ederken, öte yandan askerî moratoryumlarla bu gerginliğin sınırlandırılmaya çalışılması, istikşafi görüşmelerin 2002'de başlaması. - 2004 yılında Kıbrıs'ta Annan planının Kıbrıs Rum tarafı tarafından reddedilmesine ve 1960 Anlaşmasına rağmen AB üyesi olması. - Soğuma; 2006 yılından itibaren Yunanistan ve GKRY'nin Türkiyelik AB üyelik sürecine vetolar koymaya başlaması, AGSP'da engellemesi, Türkiye'nin AB üyelik sürecinden uzaklaşması. - 2010'dan itibaren Türkiye'nin inisiyatifi ile Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantılarının ve yüksek düzeyli ziyaretlerin başlaması, güven artırıcı tedbirler sürecine devam edilmesi.

1990'ların ikinci yarısında, Kostas Simitis'in iktidara gelmesiyle Türkiye karşıtlığı bir nebze olsun yumuşamıştır. Ancak Simitis de, Yunanistan'ın tüm dikkatini Doğu'ya yöneltmesinin şart olduğunu vurgulamaktan geri durmamıştır (Simitis, 2005:164). Özetle, Yunan kamuoyunun, iki ülke ilişkilerine gösterdiği yüksek duyarlılık, iktidarlar için amaçlarını gerçekleştirmede kullandıkları bir araç olmuştur.

Hükümetler, iktidarın güçlendirilmesi ve oy potansiyelinin arttırılması uğruna, sürekli olarak Türk tehdidine karşı izledikleri politikanın milli çıkarlara uygunluğunu göstermeye çalışmışlar ve diğer partileri ödün vermekle suçlamışlardır. Kostas Simitis, Yunanistan himayesindeki terörist Abdullah Öcalan'ın yakalanışıyla, uluslararası arenada zor duruma düşmüştür. Dışişleri Bakanlığı görevine sertlik yanlısı Theodoros Pangalos'un yerine Ankara'ya ılımlı yaklaşan Georgios Papandreou'nun getirilmesiyle birlikte, 1999 yılının ikinci yarısında ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Başlayan diyalog ortamını iki ülkenin yakınlaşmasından ziyade, politikalarının yumuşaması olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü diyalogun başlamasıyla, mevcut temel sorunların yerine, iki ülke açısından düşük profile sahip konular ele alınmıştır (Ünay, 2007:14). Kıbrıs, Ege Denizi ile Azınlıklar dururken, ekonomi, turizm ve çevre alanlarında çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde, iki ülke açısından ikinci derecede öneme sahip konularda yapılan anlaşmalar yapılmıştır.

İki ülke ilişkileri her zaman çatışma üzerine kurulmamıştır. Bir taraftan da karşılıklı girişimlerle tarihi uzlaşmalara imza atılmıştır:

- Bunlardan ilki Mustafa Kemal Atatürk ile Yunanistan Başbakanı Eleutherius Venizelos arasında 1930'da imzalanan ve 1950'lerin ortasına kadar geçerliliğini sürdüren "Dostluk Anlaşması"dır. Ancak 1950'lerden itibaren Kıbrıs sorununun tetiklemesiyle hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin değişen siyasi ve ekonomik oryantasyonu, takip eden 30 yılı çıkmazlara sürüklemiştir.

- İkinci uzlaşma dönemi 1987'de Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusu ile başlamıştır. O dönemde Türkiye Başbakanı Turgut Özal ile Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreou 1988 Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda bir araya gelmiştir. İki taraf arasında diyalog kurulmasını amaçlayan "Davos süreci"ni başlatmışlardır. Fakat "Davos ruhu", her iki ülkenin de içinde bulunduğu ulusal ve uluslararası şartlar altında kırılgan ve sürdürülemez olmaya mahkûm kalmıştır.

- Üçüncü dönem 1999 sonrası zaman dilimini kapsamaktadır. Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Yunanistan Dışişleri Bakanı George Papandreou'nun inisiyatifi ile başlayan bu dönem, hem iç hem dış politikada yeni bir açılım getirmiştir. Ancak, bu dönemde Yunanistan ve haksız yere AB'ye üye olan GKRY, Türkiye'nin AB üyeliği sürecini Türkiye'den siyasi taviz koparmak için bir şantaj aracına dönüştürmeye çalıştı. Diğer yandan 2010 sonrası Türkiye'nin iyi niyeti ile başlatılan Yüksek Düzeyli Görüşmeler ve İstikşafi Görüşmelerden bir sonuç alınamaması ile süregelen sorunların çözümü yönünde bir ilerleme kaydedilmemiştir.

1999 yılında başlayan ve ihtiyatlı da olsa günümüze dek devam eden süreci, iki ülke ilişkilerinde "yakınlaşma dönemi" yerine "yumuşama dönemi" olarak değerlendirmek daha yerindedir (Heraklides, 2011:12). Mevcut sorunların çokluğunun ve her geçen gün daha da artma potansiyeline sahip oluşunun, iki ülke yetkililerini adeta bıkkınlık noktasına getirdiği söylenebilir. Dönemin Dışişleri Bakanı Georgios Papandreou'nun, 18 Eylül 2002 tarihinde, Türkiye üzerinden Yunanistan'a yasadışı geçiş yapan göçmenler hakkında; "Kaçak Sorunu, Türk-Yunan Sorunu Değildir" açıklaması bunun bir göstergesidir (AA, 18 Eylül 2002). Öte yandan, yumuşama döneminin, ilk mektupla öneriyi getiren tarafın Türkiye olmasına rağmen, büyük oranda Yunanistan'ın politika değişikliğinden kaynaklandığını söylemek olasıdır. Çünkü anlayış değişikliği Yunanistan tarafından başlatılmış, Ankara da buna karşılık vermiştir. Türkiye, iki ülkenin iyi ilişkiler kurması taraftarı olduğunu, 1980'lerin sonunda tek taraflı vizeyi kaldırarak gösterdi. Müteakiben 1990'lı yılların ortalarında Ege Barış Girişimi ve Akil Adamlar önerisi gibi inisiyatifler başlattı. Yunanistan'ın ise Aralık 1999 Helsinki Zirvesi ile uygulamaya başladığı "Yeni Türkiye Stratejisi" üç temele dayanıyordu (Hürriyet, 5 Şubat 2000):

- Türkiye'nin AB yolu üzerindeki Yunan engelini kaldırıp Türk-Yunan sorunlarının AB çatısı altında çözülmesi için zemin hazırlamak.
- Ege'de sorunları ve krizleri bir süre dondurup Ekonomik, Ticari ve Kültürel alandaki işbirliğine ağırlık vermek. Böylece daha sonrası için Ege sorunlarında ciddi bir müzakere ortamı yaratabilmek.
- Kıbrıs sorununu da tümüyle AB şemsiyesi altına alarak çözmek.

1999 yılında başlayan Yumuşama dönemi ile Yunanistan, Türkiye politikasını değil ancak Türkiye politikasındaki yöntem revize etmiştir. Bu yüzden, 1999'dan bu yana gerçek bir barış ortamından ziyade dondurulmuş bir iyileşme ortamının hâkim olduğunu söylemek gerekir. Türkiye'nin AB ile müzakerelerinde Yunanistan'dan verilen destek de aslında değişen politik anlayışın bir sonucu idi. Yunanistan sadece düşmanca söylemlerden vazgeçti ancak uzlaşmaz ve sert tavrını da sürdürdü. Gerçekte mevcut sorunların AB perspektifine eklemlenmesi yeni stratejinin nedeni ve sonucudur. Öte yandan, Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkan AB ülkeleri yıllardır Kıbrıs sorunun arkasında gizlenerek, Türkiye'nin müzakere sürecini tıkamaktadırlar (TEPAV, 2011). Avrupa Birliği'ne mensup olan Yunanistan, Avrupa Birliği'nde bulunan bazı devletlerce korunuyor olması, çözüm sağlanamamasının baş kaynaklığını etmektedir.

2.2. Çözüm Bekleyen Türk-Yunan Sorunları

Türk Yunan sorunlarını Ege kaynaklı olanlar, Kıbrıs ve diğer sorunlar olmak üzere üç ayrı başlık altında toplayabiliriz. Ege uyuşmazlıkların ortaya çıkışı her ne kadar 20. yüzyılın ikinci yarısına düşüyorsa da, bu sorunların kökeni Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasına kadar uzanmaktadır. Ege'deki sorunların neler olduğu ve bunların nasıl çözüleceği konularındaki derin görüş ayrılıkları Ege Sorunu'nun kaynağını oluşturmaktadır. Bu sorunların temel nedeni, Yunanistan'ın uluslararası hukuku göz ardı ederek, Ege Denizi'ni sadece kendi egemenliğinde görmesidir. Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki egemenliğini genişletme çabalarından vazgeçmesi zor gözükmektedir. Buna karasularını genişletme isteği, Yunan adalarına da kıta sahanlığı uygulanması talebi, FIR hattını ulusal hava sahası olarak algılaması da dâhildir. Benzer bir egemenliği genişletme çabası Enosis dolayısıyla Yunanistan'ın devamı gibi görülen Rum Yönetimi'nin üzerinden "münhasır ekonomik bölge" ilanlarıyla Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilmektedir (Yaşın, 2009). Türkiye ise Ege'nin ortak bir deniz olduğuna ve iki ülke arasında bir dostluk köprüsü oluşturduğuna inanmaktadır. Türkiye bu anlayışla, Ege sorunlarının iyi niyetle, hakkaniyete uygun ve barışçı bir şekilde çözüme kavuşturulmasını istemektedir. Bu sorunlara müzakerelere dayalı kalıcı ve kapsamlı bir çözüm bulunması için çaba sarf etmektedir. Birçok sorun olmasına rağmen Yunanistan ise Ege sorunlarına selektif yaklaşmakta, Türkiye ile arasındaki Ege Denizi'nden kaynaklanan tek sorunun "Kıta Sahanlığı" olduğunu ileri sürmektedir. Yunanistan, bu sorunun da Uluslararası Adalet Divanı'na götürülerek çözülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Ege Sorunları

1923 yılında Lozan Antlaşmasının imzalandığı dönemde Türk ve Yunan karasuları 3 mildir (Lozan Antlaşması Md.12)[2]. Ancak, 1936 yılında, Yunanistan tek taraflı bir kararla karasularını 6 mile çıkarmış, 1964 yılında ise Türkiye'nin de karasularını 6 mile çıkarmasıyla Ege'de bugünkü durum meydana gelmiştir. Şu anda Ege Denizi'nin; % 48.85'ni açık denizler, % 43.68'ni Yunan karasuları ve % 7.47'sini de Türk karasuları oluşturmaktadır. Yunanistan karasularını 12 mile çıkarması durumunda Ege Denizi'nde ki mevcut adalarının ilerisindeki egemenlik mesafeleri de 12 mile çıkacaktır. Böyle bir durumda Ege Denizi Yunan kapalı denizi haline gelecektir (Gürün, 1983:449). Yunanistan'ın böyle bir uygulamaya gitmek istemesi, kendisinin

[2] 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın tam metni için bakınız; Türk Tarih Kurumu, http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=249

imzaladığı Deniz Hukuk Sözleşmesinin 300'üncü maddesinde yer alan, hakkın suiistimal edilemeyeceği prensibiyle çelişki oluşturmaktadır. Yunanistan tarafından; "Ege'de karasularının genişletilmesini saptama yetkisi kıyı devletinin egemenlik yetkisine girmektedir" iddiası ileri sürülmektedir. Ancak, bu istek "başka devletlerce itiraz edilmemesi durumunda geçerlilik kazanabilir" ilkesine tabidir. Buna örnek olarak, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1951 yılında İngiltere ile Norveç arasındaki Balıkçılık davası ve 1974 yılındaki İngiltere ile İzlanda arasındaki Balıkçılık davalarında verdiği karar gösterilebilir (Harp Akademileri, 1994:115).

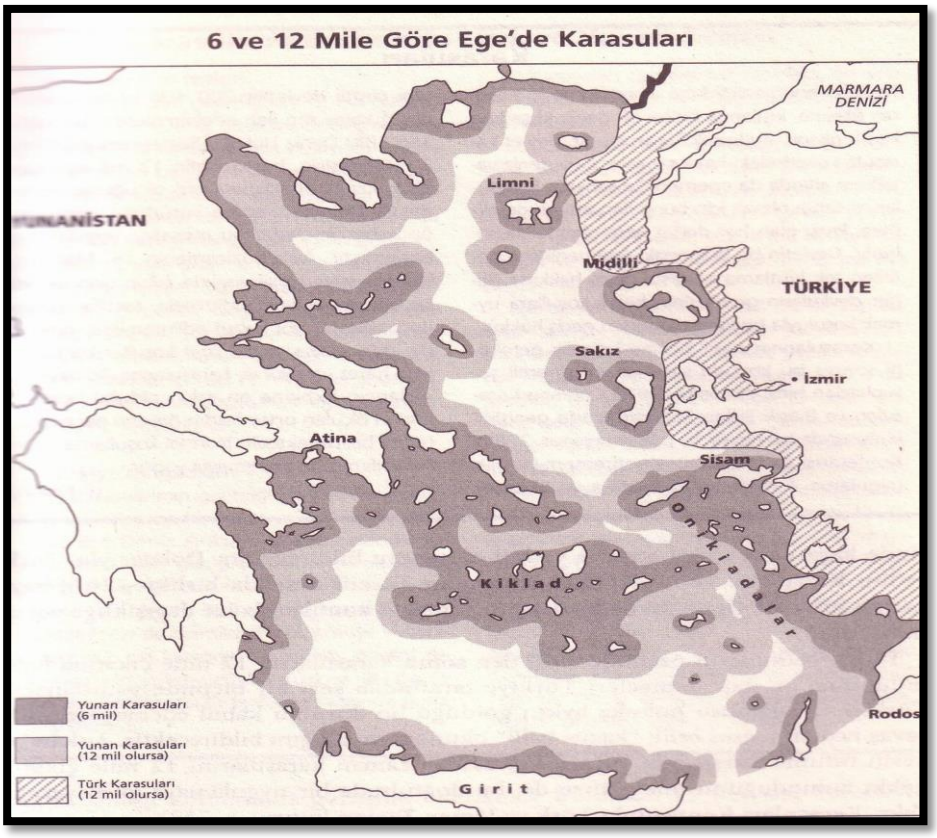

Şekil 1: Ege Denizi'nde 6 ve 12 Mile Göre Karasuları (Oran, 2001:751)

Yunanistan 10 Ağustos 1976 tarihli Uluslararası Adalet Divanı'na tek taraflı başvurusunda, bütün Ege'yi açık deniz alanları ile kendisine aitmiş gibi varsaymıştır. Yalnızca Türkiye ile en uçtaki adaları arasında eşit uzaklığa göre kıta sahanlığı sınırlandırmasını Divan'dan istedikten sonra bunun aslında karasuları sınırlandırması ile gerçekleştirildiğini de bildirmektedir (Pazarcı, 2004:85). Türkiye'nin bu bağlamda kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin uluslararası hukuka uygun çok sayıda tezleri mevcuttur. Bunlar; Andlaşma'nın esas olması, Doğal uzantının esas olması, Hakça ilkelerin uygulanması, Adaların özel durumlar oluşturması, Ege Denizi'nin yarı kapalı deniz olması ve Lozan Dengesi'dir.

Yunanistan, Türk uçaklarının sürekli olarak Yunan hava sahasını ihlal ettiğini iddia etmektedir. Bunu söylerken, 6 millik karasularının üstünde kalan hava sütununun dış sınırı ile 10 mil arasındaki 4 millik hava sahasından söz etmektedir (Oran, 1986:87). Türkiye'nin 10 millik hava sahasını tanımadığını göstermek için askeri tatbikatlar sırasında Yunan karasuları ile iddia edilen 10 millik hava sahası arasındaki bölgelerde uçuş yapmasıyla sorun yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin bu girişimlerini Yunanistan, ulusal hava sahasının ihlal edilmesi şeklinde yorumlamakta ve her seferinde Türkiye'yi protesto etmektedir. Öte yandan tüm Yunan

iddialarının aksine Yunanistan sözü edilen hava sahası genişliği iddialarına dayanarak Türk hava sahasını bugün de dâhil olmak üzere defalarca ihlal etmektedir (tskmil.tr, 2007). Ayrıca, Yunanistan FIR hattını Türk-Yunan sınırı gibi görüp, kendisine verilen yetkilerini aşması ilişkileri etkileyen diğer olumsuz bir konudur.

Tablo 2: Ege Anlaşmazlıkları ve Tarafların İddiaları

Anlaşmazlık	**Tarafların İddiaları**	
	Yunanistan	**Türkiye**
Kara Suları	II. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) göre karasularını 6 milden 12 mile çıkarmak istiyor. Böylece Ege'nin %71.5'u egemenliğine girecek. Türk savaş gemilerinin Akdeniz'e çıkışı zararsız geçiş hakkına ya da Atina'nın kurallarına tabi olacak.	Türkiye, BMDHS'nin 300. Maddesi uyarınca Ege Denizi'nin özel konumu nedeni ile hakkaniyet içinde taraflarca çözüm bulunmasını istiyor. Yunanistan'ın 12 mile çıkarması halinde bunu savaş nedeni (*casus belli*) sayacağını ilan etti.
Kıta Sahanlığı	BMDHS kapsamında adaların da kıta sahanlığını olduğunu ve bunun en yakın adalara göre orta hatlardan geçecek şekilde belirlenmesini istiyor.	Adaların kıta sahanlığı olmadığını, BMDHS'nin özel durumlara yer verdiğini (md.6.2), iki ülke kıta sahanlığı sınırının ana karaların deniz altı doğal uzantısı dikkate alınarak Ege Denizi ortasından geçmesini savunuyor.
Hava Sahası Sınırları ve FIR Hattı	Hava sahası sınırının 10 deniz mili (19 km.) olmasını, askeri uçakların da sivil uçaklar gibi uçuş planlarını önceden vermesi gerektiğini savunuyor.	1948 yılı ICAO anlaşmasına göre hava sahası karasuları sınırı ile aynı olmalıdır. Askeri uçakların önceden uçuş planı verme zorunluluğu yoktur.
Adaların Askerden Arındırılması	Uluslararası anlaşmalarına rağmen bazı adalarını savunma hakkını öne sürerek asker ve silah yerleştirdi.	Yunanistan bu konuda uluslararası anlaşmaları ihlal etmektedir.
Tartışmalı Adalar	Ege'de aidiyeti belirsiz ada ve bölgeler olduğunu reddetmektedir.	Birçok ada, adacık ve kayalık hala Türkiye'ye aittir/aidiyeti belirsizdir.

Yunanistan, Lozan Barış Antlaşması ve 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması'nın tesis ettiği rejimle gayri askeri statüde bulunan Ege adalarını 1960'lı yıllarda silahlandırmaya başlamıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından Anadolu'ya yakın adaların silahlandırılmasına hız vermiştir. Ankara, Yunanistan'ın uluslararası anlaşmaları ihlal ederek bahse konu adaları silahlandırılmasını protesto etmiştir (Harp Akademileri, 1999:27).

Ege'de Yunanistan ile Türkiye arasında anlaşma ile tespit edilmiş bir deniz sınırı mevcut değildir. Böyle bir sınır tescil edilmemiştir. Bu konuda bir anlaşmanın mevcut olmamasının sonuçları, Kardak Krizi'nde görüldüğü gibi iki ülkeyi sıcak bir çatışmanın eşiğine getirmiştir. Ege'deki egemenliği devredilmemiş adaların karasuları, diğer adıyla "gri bölge", Ege'nin yaklaşık yüzde beşini oluşturuyor. Ege'de 150 kadar egemenliği devredilmemiş adacık ve kayalık bulunuyor. Bu ada, adacık ve kayalıklar, karasuları, karasuların üzerindeki hava sahası ve kıta sahanlığı sorunu da etkilemektedir. Emekli Kurmay Albay Ümit Yalım tarafından, Ege Denizi ve Akdeniz'de, 2000'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'ne ait 16 ada ve 1 kayalığın, Yunanistan tarafından işgal ve ilhak edildiği ortaya kondu (Yalım, 2015).

Kıbrıs Sorunu

Türkiye'ye sadece 65 km. uzaklıktaki Kıbrıs'ın Türkiye için jeostratejik önemi başta güvenlik ve savunma olmak üzere pek çok yönden hayatidir. Yunanistan için ada çifte stratejik öneme sahiptir. Tarihsel olarak *Enosis* diye adlandırılan adayı Yunanistan'a bağlama ihtirasları yanında (Diez, 2002:41), Yunanistan adanın etrafında bulunan enerji kaynaklarını ve güzergâhlarını kontrol etmek istemektedir. Kıbrıs Rum toplumu ve Yunanistan, Kıbrıs'ta 1960'ta oluşturulan dengeyi hazmedememiştir. Kıbrıs Türkleri self determinasyon hakkını kullanarak 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini kurmuşlardır. KKTC'yi tanıyan tek ülke Türkiye olmuştur. Kıbrıslı Rumlar ise Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında Kıbrıs adına tek muhatap alınma durumunu korumaktadır. 24 Nisan 2004 tarihinde KKTC ve GKRY'de yapılan referandum sonucunda, Türk kesimi %64.96 oranında Annan Planı'na evet demiştir. Ancak, Rum kesiminde %75.83 oranıyla hayır çıkması sonucunda, söz konusu plan yasal açıdan geçersiz sayılmış ve uygulamaya konulmamıştır (Tuncer, 2005:192). Sonuçlar, GKRY'nin; AB üyeliğinin sağladığı avantajlar ve mevcut ekonomik durumu kapsamında, Türk kesimiyle bir arada yaşamayı düşünmediğinin en açık göstergesidir. Güney Kıbrıs, AB'ye girmekle aynı zamanda sorunu AB'nin güvencesi altına almıştır. Öte yandan, üyelik konumunu Türkiye'ye karşı şantaj meselesi haline getirmiştir. Türkiye'nin AB müzakere sürecini devam ettirebilmesi, Güney Kıbrıs ile yaşanan sorunların çözümüne bağlandı. Yunan Dışişleri Bakanı Dimitri Droutsas; Türkiye'nin Kıbrıs Rum bandıralı gemilere ve uçaklara limanlarını açmadığını, bu nedenle hemen hemen bütün müzakere başlıklarının bloke olduğunu açıkladı. Droutsas bunu önlemek amacıyla AB-Türkiye arasında bir zirve önerdi (Hellenic MFA, 2010). Türkiye'ni AB üyeliği süreci Güney Kıbrıs gibi adanın tamamını temsil etmeyen bir toplumun inisiyatifine bırakılmıştır. Bu sorun çözülse bile sırayı Yunanistan'ın Ege konusunda beklediği tavizler alacaktır. Türkiye'nin AB üyelik süreci Yunanistan ve Kıbrıs Rum tarafının siyasi taviz koparma pazarlığına mahkûm edilmiştir.

Diğer Sorunlar

Kıbrıs meselesi ve Ege Denizi, Lozan Antlaşması'nın iki ülkeye emanet ettiği Azınlıklara yönelik muamele şeklinin belirlenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bu itibarla, Kıbrıs ve Ege'de tansiyonun yükselmesi azınlıklara, artan baskıcı politikalar şeklinde yansımıştır. Yunanistan tarafından Batı Trakya Türk Azınlığı'nın etnik kimliği inkar edilmiş, seçilmiş dini liderlerin tanınması, azınlık vakıflarının, otonomilerini tanımayan ayrımcı mevzuata tabi olmaları, Yunan vatandaşlığından çıkartılmaları, eğitim alanında eşit imkanlardan yararlanamama gibi sorunlar devam etmektedir. Yunanistan'ın, azınlığı bölmek amacıyla başlattığı Türk, Pomak ve Çingene ayrımına yönelik politikalarını sürdürdüğü gözlemlenmektedir (Türk Dışişleri, 2013). Rodos ve İstanköy Adaları'nda yaşayan Türklerin de azınlık statüsü tanınmamaktadır.

Tablo 3: Kıbrıs'ta Barışın Parametreleri ve Tarafların Görüşleri (Sözen, 2007)

Parametre	Kıbrıs Rum Tarafı	Kıbrıs Türk Tarafı
SİYASİ SİSTEM	Tek devlet yapısı içinde Türk tarafına otonomi tercih ediliyor. Türk tarafının eşitliği olmadan iki toplumlu, iki bölgeli federasyon kabul edilebilir.	İki egemen devlet veya iki bölgeli veya iki egemen devletin iki toplumlu, iki toplumlu konfederasyonu tercih ediliyor. Ancak, özel haklarla özellikle siyasi eşitlik esasına dayalı olarak iki bölgeli, iki toplumlu federasyon da kabul edilebilir.
Federal Güçler	Güçlü federal (merkezi) sistem	Çok zayıf konfederal/federal sistem
Devlet Yetkileri	Çok zayıf ve sınırlı yetkiler	Çok güçlü ve esaslı güçler. Özellikle devletler güçlü olmalıdır.
Egemenlik	Ada için tek egemenlik.	Kendi kaderini tayin hakkına dayalı olarak her toplum için ayrı egemenlik.
Temsil	Rum tarafı başkan, Türk tarafı başkan yardımcılığı, rotasyon olmasın. Bakanlar Konseyi, federal meclis ve kurumlarda nüfusa göre 80/20 oranı.	Dönüşümlü başkanlık, (kon) federal yapı içinde her iki tarafın 50/50 temsili.
GARANTÖRLÜK	NATO veya BM gibi çokuluslu bir güç. Türkiye'ye tek taraflı müdahale hakkı verilmemesi.	1960 Garanti Anlaşması bir değişiklik olmadan yürürlükte kalmalı. (Türkiye'ye tek taraflı müdahale hakkı).
Hareket serbestisi, Yerleşme, Mülkiyet	Tamamen serbest.	(İki bölgeliliği korumak için) sınırlamalarla serbest
TOPRAK	%80 toprak istiyor, %75'e düşebilir.	%29 + istiyor.
ASKERİ GÜÇ	Adanın askerisizleştirilmesi, çok uluslu bir güç ve hafif silahlı polis gücünün düzeni koruması	Her devletin kendi savunma ve polis gücü olması. Türk tarafının güvenliği için Türkiye'nin askeri varlık bulundurması.
YER DEĞİŞTİRMİŞ KİŞİ / MALLAR	Bütün yer değiştirenler eski yerlerine ve mallarına dönmeli	Sınırlı dönüş, iki bölgeliliği koruyacak düzenlemeler, tazminat ödenmesi
YENİ GELENLER/ GÖÇMENLER	Bütün Türk göçmenler ülkelerine dönmeli	Bütün Türk göçmenler adada kalmalı
AB ÜYELİĞİ	Güçlü destek	Nihai çözümden sonra iki toplumun referandumuna sunulması,

		Türkiye ile ilişkilerde özel ilişki (Türkiye, Kıbrıs'ta diğer AB üyeleri ile aynı haklara sahip olmalı)

Öte yandan, Yunanistan'ın Fener Rum Patrikhanesi'nin ekümenikliğinin Türkiye tarafından tanınmasını istemektedir. Ayrıca Ruhban Okulu'nun sadece Patrikhane'nin denetiminde olacak ve yabancı öğrenci ve öğretmen kabul edecek şekilde açılması için ABD kanalı ile baskı yapıyor. Patrik Bartholomeos'un istekleri Vatikan tarzı bir devlet kurma planın aşamalarıdır. Patrikhane'nin Anadolu üzerindeki Megali İdea hedeflerinden bir tanesi de Karadeniz'de bir Rum Pontus Devleti'nin kurulmasıdır (Çapa, 2001:15). Yunanistan, Patrik'in Türk vatandaşı olması zorunluluğunun kaldırılması ve mübadele anlaşmaları ile boşaltılmış Anadolu topraklarına Rumların yeniden yerleştirilmesini için konusunda AB nezdinde girişimlere başlamıştır.

NATO ittifak sisteminin güneydoğu kanadını oluşturan Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar özellikle1980'lerin ikinci yarısından itibaren su yüzüne çıkmıştır. NATO savunma planlarının hazırlanması, askeri tatbikatların planlanması ve uygulanması ile ilgili komuta-kontrol sorunları yaşanmıştır. Limni adasının NATO savunma planlarına dahil edilmesi ve burada Yunanistan tarafından konuşlandırılmış bulunan kuvvetlerin, NATO planlarına katılması için ileri sürülen Yunan istekleri Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Her iki ülkede yapılması planlanan askeri ve ekonomik yatırımlar karşılıklı vetolaşmalar yüzünden durmuştur. İki ülke arasında süren siyasi ve hukuksal tartışmalar, ittifak sistemi içerisinde görüş ayrılıklarına yol açmakta, ittifakın güneydoğu kanadında fiili bir iletişimsizlik ve kopukluk yaşanmaktadır.

AB'ye üyesi GKRY, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'na (AGSP) daha fazla müdahil olma yönündeki Türkiye çabalarını önleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Savunma Ajansı ile işbirliğine girmesi ve AB ile bilgi güvenliğine dair bir anlaşma imzalaması GKRY tarafından engellenmiştir. GKRY'nin AB'ye alınmasının sonucunda AGSP'de diğer NATO üyesi olan AB ülkeleri gibi haklar istemesi, problem yaratmaktadır. Rumlar, "Türkiye kendilerini tanımıyor ve NATO'ya girmelerine izin vermiyor" diye, NATO ile Avrupa Birliği arasındaki tüm işbirliğini veto etmiştir. Rumların, NATO ile AB arasındaki işbirliğinin esaslarını belirleyen Güvenlik Anlaşmasını veto etmeleri ile iki kurum arasındaki bilgi akışı durmuştur (Hürriyet, 9 Nisan 2009). Türkiye de, Rumlar ile "üyelik dayanışması" içinde davranmayı seçen Avrupa Birliği'ne karşı, AB'nin operasyonlarında NATO imkânlarından yararlanmasının önüne veto koydu. Bu durum, özellikle Afganistan ve Kosova gibi NATO operasyonları dışında, polis kuvvetlerinin eğitimi gibi AB projelerini çok ciddi sıkıntıya soktu.

Yunanistan, Türkiye aleyhine faaliyet gösteren Ermeni terör örgütü ASALA ve, PKK yanında Türkiye'de faaliyet gösteren aşırı sol terör örgütlerine de yardım ve yataklık etmiştir (Başar, 1996:118-119). Yunanistan, terör konusunda ABD ve AB ülkelerinin dikkatini çekmesi sonrasında bu faaliyetleri GKRY'ye kaydırmıştır. PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması sırasında, üzerinde Lazaros Mavros adına düzenlenmiş GKRY pasaportu bulunması tesadüf değildir. Yunanistan'da görev yapan Türk diplomatlar da Yunanistan kaynaklı terör tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. 1991 yılında Atina Büyükelçiliği Basın Ataşesi Çetin Görgü, 1994 yılında Büyükelçilik Müsteşarı Haluk Sipahioğlu, 17 Kasım terör örgütü tarafından öldürülmüştür (Başar, 1999:13).Yunanistan, 2013 yılından itibaren terörle mücadele işbirliği bağlamında geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde müspet adımlar atmıştır. Bu işbirliği bilhassa DHKP/C bağlamında somut sonuçlar vermektedir. Son dönemde Yunanistan'ın PKK terör örgütü militanlarının kullandığı Lavrion mülteci kampını kapatması Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır.

NATO'nun güvenlik şemsiyesine itimat etmeyen Atina, 1980'ler ve 1990'larda Türkiye'nin komşularıyla askeri ittifak arayışına yönelmiş, Türkiye'yi çevreleyerek dengeleme stratejisini uygulamaya

çalışmıştır. Atina, 1980'lerde Todor Jivkov iktidarının Bulgaristan'daki Türk azınlık üzerindeki baskı politikasını desteklemiştir. Doğu bloğundaki Sofya ile Türkiye'ye karşı yeni bir eksen oluşturmaya çalışmıştır. 1990'lı yıllarda Yunanistan'ın İran ve Ermenistan'la ilişkileri stratejik işbirliği düzeyine terfi etmiştir. Üç ülkenin dışişleri bakanları arasında mutat görüşmeler tesis edilmiştir. Üç ülkenin savunma bakanları arasında da toplantılar yapılmış, Yunanistan Savunma Bakanı Akis Çuhacopulos 1979 Devrimi'nden sonra İran'ı ziyaret eden ilk AB ve NATO üyesi ülkenin savunma bakanı olmuştur. Yunanistan, Suriye ile 1995 yılında, Ermenistan ile 1996 savunma işbirliği antlaşmaları imzalamıştır (Demirtaş-Coşkun, 2006:214-215). Yunanistan'ın "Türk tehdidi" algısı ile hareket ettiği bu dönemde aynı zamanda Moskova ile askeri ve ekonomik münasebetlerini güçlendirdi (Ayman, 1998:552). Olası bir savaşta Yunanistan, Suriye ve PKK terör örgütünün birlikte hareket edebileceği ihtimali üzerine, bu dönemde Türkiye'nin 2,5 savaş stratejisi geliştirmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır (Elekdağ, 1996:56).

Türkiye ve Yunanistan 1990'lı yıllarda Balkanlar'daki gelişmeler karşısında işbirliği yerine çatışmacı bir nüfuz mücadelesine girmiştir. Yunanistan 1990'larda Ortodoks dayanışması söylemi ile Sırp ordusuna yardım sağlamıştır. Türkiye, Bosna-Hersek ve Kosova'ya yapılan uluslararası müdahaleleri desteklemiş, Yunanistan ise müdahaleleri olumsuz karşılamıştır (Anastasakis, 2005:50). Atina bu dönemde Türkiye'nin Balkanlarda izlediği politikaların nihai hedefinin Yunanistan'ı çevrelemek olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye, 1990'larda kuruculuğunu yaptığı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Yunanistan'ı davet etti. Yunanistan, kısa süre içinde örgüt içinde Türkiye aleyhine lobi faaliyetlerine başlamıştır.

Yunanistan, gerek Türkiye aleyhine teröre verdiği destek, gerekse düşmanca ittifaklar oluşturmasının temelinde "düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışı hâkim olmuştur. Yunanlılar uluslararası platformlarda esası olsun veya olmasın bir konu daha ortaya atarak Türk imajını yıpratmaya çalışmaktadırlar. Yunanistan, Parlamentosu'nda Türkiye'yi üç ayrı soykırım suçlamasıyla (Pontus 1994, Ermeni 1996, Küçük Asya 1998) itham eden kararlar kabul eden yegane ülke konumundadır. Yunanistan'da bilhassa 1974'ten sonra hükümet aracılığı ile kurulan ve Türkiye aleyhine faaliyette bulunan 450'nin üzerinde derneğin kuruldu. Bu 450 kuruluştan Türkiye'den toprak talebinde bulunan örgüt ve dernek sayısı 51'dir. Bu ülkede kurulan Türkiye aleyhinde çalışan Ermeni Derneği sayısı 31, Kıbrıs'la ilgili dernek sayısı 19, Güney Kıbrıs'ta Türkiye aleyhtarı faaliyet gösteren dernek sayısı da 70'dir Pehlivanlı, 2013).

3. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Son Dönem Türk-Yunan İlişkileri

Türk-Yunan ilişkileri, uzun yıllar boyunca diyalog eksikliğiyle de beslenen sorunlu bir seyir izledi. 1999 yılı sonrasında yaşanan yumuşa süreci ile birlikte taraflar arasında bir işbirliği ve diyalog süreci başlamıştır. Bu çerçevede, Dışişleri Bakanlarının yılda birer kez gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretler başladı. Bunu, Dışişleri Bakanlıkları Müsteşarları arasında Ege sorunlarıyla ilgili olarak sürdürülen istikşafi temaslar izledi. Dışişleri Bakanlıkları Siyasi Direktörlerinin eşbaşkanlığında toplanan Çalışma Grupları ve Güven Artırıcı Önlemler görüşmeleri gibi mekanizmalar geliştirilmiştir. Türk başbakanının 14–15 Mayıs 2010 tarihlerinde Atina'yı ziyareti sonrası oluşturulan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin (YDİK)'nin ilk toplantısında 22 mutabakat metni akdedilmiştir. İkinci YDİK toplantısı ise 4 Mart 2013 tarihinde İstanbul'da düzenlenmiş ve toplantıda toplam 25 belge imzalanmıştır. Bakan seviyesindeki yüksek düzeyli ziyaretler 2011 yılından itibaren günümüze hemen her yıl 1-2 adet olmak üzere devam etmiştir. Ege sorunlarına ilişkin Yunanistan'la ülkemiz arasında iki temel diyalog kanalı bulunmaktadır. Bunlardan ilki bugüne kadar 60 civarında görüşme gerçekleştirilmiş bulunan istikşafi görüşmelerdir. İkincisi ise halihazırda 29 önlemin kabul edilmiş olduğu Güven Artırıcı Önlemler sürecidir. Söz konusu görüşmelerin içeriği gizli olup, kamuoyuyla

paylaşılmamaktadır. İstikşafı görüşmelerin seyri ise şöyle olmuştur;

- Birinci dönem; Ege'deki Güven Artırıcı Önlem arayışını, 2002'de iki ülke bakanlarının istikşafı (keşif nitelikli) görüşmelere başlaması kararı izledi. Türk ve Yunan Dışişleri Müsteşarları 2002-2004 arasında 27 defa buluştu (Güvenç vd., 2010).
- İkinci dönem; Yunanistan'da Karamanlis'in iktidara oturması görüşmelerin hızını da kesti. İlk başlarda ayda bir Atina ve Ankara'da görüşmeler gerçekleşirken müsteşarlar sadece 19 defa buluşabildi.
- Üçüncü dönem; Papandreu'nun iktidarı üstlenmesiyle birlikte istikşafi görüşmeler yeniden canlandı. Teknokratlar zihin jimnastiklerini farklı seçenekleri de içerecek şekilde tamamladı. Artık adım atılması için siyasi irade gerekiyordu. İki ülke dışişleri bakanları bu adımı atmaya söz verdi ama hâlâ atılmadı.
- Son dönem; Taraflar 47 görüşme yapıp Ege'ye yönelik farklı formülasyonları ele aldı. Son döneme kalan 'al-ver' dönemi başlamadı. İki ülke dışişleri bakanları henüz pazarlığa oturmadı. Yunan tarafı son açıklamaları ile hazır olmadıklarını beyan etti.

Türk ve Yunan dışişleri bakanlıkları arasında sürdürülen ve yakın bir geçmişe kadar basından "sır gibi" saklanan istikşafi görüşmelerin dönem içinde bazı detayları sızdı. Yunan Ta Nea gazetesi oldu. 2010 yılında Ege'de uçan savaş uçakları arasındaki "it dalaşının" önlenmesi konusunda tarafların birbirlerine sundukları önerileri, resmi belgelerle açıkladı. Ardından Eleftherotypia gazetesi, Yunan hava kuvvetlerinin uçuş planı vermeden Atina FIR hattına giren Türk savaş uçaklarını 14 Ekim itibariyle artık taciz etmediğini bildirdi. Çünkü kod adıyla XRAY olarak tanımlanan "düşman uçak" işlemlerinin durdurulmasına karar verildiğini yazdı (Berberakis, 2010). Kathimerini gazetesi ise Yunanistan'ın kara sularını hava sahasıyla eşitlemek amacıyla tarafların mutabakat sağlamaya çok yaklaştığını öne sürdü. Türk kıyılarına en yakın Yunan adaları dışında kalan deniz bölgelerindeki kara ve hava sahasını 6-12 mil arasında artırıp-indirmesi ile bir çalışmadan bahsetti (Berberakis, 2010). Öte yandan Türk basını, Ankara'nın Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkarmasını savaş nedeni (casus belli) olarak kabul etmekten vazgeçtiğini duyurdu. Peşinden, Başbakan Erdoğan'ın "Türk savaş uçaklarının Yunan adaları üzerinde uçmasını biz de istemiyoruz" şeklindeki açıklamaları geldi. Bu adımı Türkiye'nin yeni Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde yakın komşularını 'tehdit' olarak tanımlamaktan vazgeçip, komşularla ortalık için koyduğu bakış izledi. Bir diğer husus, Sümela Manastırı'nı işlevine açılmasıydı. Son olarak Ocak 2015'de Türkiye ile Yunanistan arasında sürdürülen istikşafi görüşmelerde Yunanistan'ın temsilcisi Pavlos Apostolidis; "Türkiye ile Yunanistan arasında sürdürülen istikşafi görüşmelerin sürdüğünü ancak bu aşamada Yunanistan'daki belirsiz sosyo-ekonomik ortam nedeniyle taraflar arasında herhangi bir anlaşmaya varılmasının mümkün olmadığını" belirtti. Büyükelçi Apostolidis, "Biz hazır değiliz. Çünkü ekonomik kriz nedeniyle Yunan hükümetinin, zaten ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan ağır olan bir ortama dış politikayı da eklemesi çok zor (AA, 4 Ocak 2015)" diye konuştu.

Yunanistan için öncelikler çoktan değişmiştir. En büyük korku artık Türkiye değil, ekonomik darboğazdır. Bugün artık Ege sorunları, Kıbrıs sürecine paralel gidiyor. Türkiye gereken adımları bazı konularda yerine getirmiş vaziyettedir. Yeni hazırlanan 'Kırmızı Kitap'ta birisi Yunanistan olan 4 komşu ülke tehdit listeden çıkarıldı (MGK, 2011). Ekonomik kriz döneminde, Türkiye'nin bu tür düzenlemesi, ikili ilişkilere verdiği önemi göstermektedir. Kıbrıs'taki müzakerelerin mutabakatla sonuçlanması halinde bunun Ege'ye de olumlu yansıması bekleniyor. Ancak AB'nin taraflı tutumu, Yunanistan ve GKRY'yi Türkiye karşısında kullanması Ege'de özlenen barışı geciktiriyor.

Yunanistan'ın yeni başbakanı olarak ilk yurtdışı seyahatini Güney Kıbrıs'a yapan Ancak, Aleksis Çipras; "Kıbrıs sorununun Atina hükümetinin öncelikleri arasında bulunduğunu (Sputnik, 4 Şubat 2015)" söyledi. Bu ziyaretten hemen önce bir Türk televizyonuna verdiği demeçte daha evvelki Yunanistan

başbakanlarının dile getirdiği hususlara değindi. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervlerine ilişkin politikasını eleştirdi. Barbaros Hayrettin Paşa Araştırma gemisinin faaliyetlerinin durdurulmasını istedi. Egedeki hava sahası, kara suları ve kıta sahanlığı konularına değinerek Türkiye'nin kendince sınır ihlali olarak değerlendirdiği eylemlerini durdurmasını istedi. Hatta bunu Türkiye-Yunanistan ilişkilerine bir ön şart olarak gösterdi. Kıbrıs meselesine ilişkin de yeni bir şey söylemedi. Çipras'ın tutumu önceki Yunanistan siyasetiyle bire bir örtüşmektedir. Yunanistan, ne zaman Brüksel'le ya da Washington'la arası bozulsa, Türkiye ile ilgili sorunları öne çıkartır ve popülist söylemlerle halkın milliyetçilik duygularını okşayacak tutumlara girer. Çipras da Washington'la ya da Brüksel'le ilişkileri aşamayacağı için, Türkiye ile olan krizi tırmandırmaya çalışacaktır. Fakat unuttuğu şey ne Yunanistan bundan 15 sene önceki Yunanistan, ne de Türkiye o dönemki Türkiye. Yunanistan'ı artık bir alt ligde, Türkiye'yi ise bir üst ligdedir. AB ile olan ilişkilerin Yunanistan ve GKRY tarafından tıkanmış olması da Türkiye'nin elini rahatlatmıştır. Yunanistan'ın hem ekonomik hem de askeri gücü itibariyle Türkiye'ye herhangi bir engel çıkartabilecek durumda değildir. Mantıklı yol istikşafi görüşmeleri devam ettirmek ve artık ekonomi için sonuç almaktır.

3.2. Türkiye Penceresinden Yunanistan Ekonomik Krizi

Yunanistan'ın AB içinde ekonomik olarak en sıkıntılı ülke olması bir tesadüf değildir. Yunan iş dünyasının yaklaşık dörtte üçü aile şirketleridir, aile iş gücüne dayanır. Aile dışından birinin şirkette üst yöneticiliğe terfi etmesi çok zordur. Vergi kaçırma oldukça yaygındır. Yunanistan'ın en büyük problemi %49 oranına varan vergi kaçırmadır. 2008 krizi esnasında hükümetin borç krizi karşısında gerekli reformları yapmaktan kaçınması borçların ikiye katlamasına neden oldu. 2004 yılında düzenlenen Olimpiyat oyunları da Yunanistan'ın hâlihazırdaki borç krizinin önemli nedenlerinden biridir. Ancak, Yunanistan ekonomisini asıl batıran ve bugün de devam eden Türkiye'ye yönelik tehdit algılaması ve silahlanma yarışı oldu. Yunanistan'ın yapısal sorunlarıyla bağlantılı bütçe açığı ve kamu borçları bağlamında karşı karşıya bulunduğu sıkıntılar, 2009 yılının sonuna gelindiğinde ciddi bir ekonomik krizin temel parametreleri haline dönüşmüştür. Ekonomik durgunluk ve borç sorunu, 2010 yılı itibariyle borçlanma temelli bir mali krize dönüşmüştür. 2010 yılında Yunanistan'ın IMF ile artan dış borcu için yardım karşılığında ekonomik reform yapmak için imzaladığı anlaşma ekonomisini %25 küçülttü ve borcu daha da arttı (BBC, 11 May 2015). Problem Yunanistan'ın AB'ye verdiği ekonomik verilerin doğru olmaması ile başladı. Bu yüzden öngörülen mali yardım programları işe yaramadı. Yunanistan gibi üretime dayalı olmayan ülkeler için getirilen kurtarma paketlerinin de ancak kısa vadeli düzelmeler sağlayacağı görüldü. Başbakan Çipras ve maliye bakanı Yanis Varoufakis, Brüksel'e karşı Çin ve Rusya'ya yanaşma kozunu oynamaya çalıştı. AB'nin eninde sonunda ülkelerini kaybetmeyi göze almayacağını ve Yunan isteklerini kabul edeceğini hesaplıyorlardı. Yunanistan'ın şu anki bütçe açığı 352.7 milyar dolar yani GDP'sinin %175'i. Para verecek herkes Yunanistan'ın borcunu ödeyemeyeceğini, ancak çok azını geri alabileceğini biliyor. Çoğu kuzeyli AB üyesi ülke Yunanistan'ın huylarından vazgeçtiğine inanmıyor. Aksine sosyal fonlardan ve vergi kaçırmaya devam edeceğini, Eurozone için şantaj yaptığını düşünüyorlar.

Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde mevcut diyalog ve işbirliği sürecinin en somut yansımaları ticaret, yatırım, ulaştırma ve turizm alanlarında gözlemlenmiştir. Yunanistan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler bilhassa 1999 sonrası dönemde gelişmeye başlamıştır. 2000'li yılların başında 868 milyon dolar civarında olan toplam ticaret hacmi finansal krizden hemen önce, 2008 sonunda, 3,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. (Vatansever, 2010). 2013 yılının ilk on ayında ise Türkiye'nin ithalatı 1.282 milyar ABD Doları, Yunanistan'a ihracatı 3.886 milyar ABD Doları olarak gerçekleşti. Karşılıklı ticaret hacmi 5.2 milyar ABD Dolarına yaklaşmıştır (TİM, 2014). Karşılıklı olarak yatırımlar da artmaya devam etmektedir. Türkiye'deki Yunan

yatırımları 7 milyar Avro civarındadır. 2004-2008 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımın yaklaşık %10'luk bir kısmı Yunanistan menşeli olmuştur (Vatansever, 2010). Halen Türkiye'de 501 Yunan firması faaliyet göstermekte olup, bunların %65'i İstanbul'dadır. Yunanlı yatırımcılar bankacılık sektörü ve bilişim teknolojisi alanları başta olmak üzere, tarım uygulamaları, ambalaj, plastik, eczacılık, kozmetik, balıkçılık, turizm ve inşaat sektörlerinde de faaliyet göstermektedirler. Yunanistan'daki Türk yatırımları ise hala çok sınırlı olmakla beraber son dönemde marina işletmeciliği ve turizm alanlarına yapılan yatırımlar artmaktadır. Türk işadamları, Yunanistan'da açılan ihalelere ve zarar ederek kapanan işletmelerle ilgilenmektedir. Ekonomik krizdeki Yunanistan'dan Türkiye'ye göçler de başlamıştır. İki taraf arasındaki karşılıklı etkileşimin artışının son örneğini ise turizm faaliyetleri oluşturmaktadır. Turizm alanında 2010 yılında başlayan artış eğilimi 2012 ve 2013 yıllarında da devam etmiştir. 2012 yılında Yunanistan'a giden Türk turistlerin sayısı %9,1 oranında artarak 602.306'ya ulaştı. Ülkemize gelen Yunanlı turistlerin sayısı ise %4,5 oranında azalarak 669.823 olmuştur (DİB, 2015). Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatı yıllık 1 milyar Euro civarındadır. Türkiye bu parayı şimdiden açık kredi olarak verip, Yunanistan'a ticaret imkanı sağlayabilir. İki ülke ticaret ve finansal ilişkileri yeni bir entegrasyon stratejisi içinde AB kapsamı dışına çıkarabilir (Ertem, 2015).

Türkiye ile Yunanistan arasında başarı vaat eden ve en hızlı şekilde maddi gelir sağlayacak işbirliği alanı enerjidir. İki ülke arasında, 23 Şubat 2003 tarihinde, Hazar ve Avrasya doğalgazını Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya nakledecek olan Ankara-Dedeağaç Doğalgaz Boru Hattı Projesi anlaşma imzalandı (AA, 23 Şubat 2015). BOTAŞ ve Yunan muadili DEPA tarafından doğalgaz alım satım anlaşması imzalanmış ve iki ülke bu yönde de işbirliği içerisine girmiştir (AA, 24 Kasım 2014). Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı anlaşması 2004 yılında imzalandı. 2007 yılında işletmeye alınan Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı, Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ilk halkasını oluşturmaktadır. 2018 yılında Yunanistan-İtalya bağlantısının da devreye alınmasıyla İtalya pazarına da erişim imkânı sağlanacaktır (Ülker, 2015). Projenin kara kesimi Gümülcine (Komotini)'den Yunan Adriyatik kıyısına kadar 592 km, deniz geçişi kesimi ise 212 km. uzunluğundadır. Karacabey-Gümülcine doğalgaz boru hattı 2007 yılında açılmıştır. Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı Projesi ise sürdürülmektedir.

Şekil 2: TAP Projesi

Öte yandan, Ukrayna krizi ile birlikte Rusya, Güney Akım yerine, Karadeniz'den Trakya'da karaya çıkacak Türk Akım projesini gündeme getirdi. Rusya, Yunanistan ile hattın uzatılması konusunda anlaşma imzalamış olmasına karşılık henüz Ankara ile kesin bir hükümetler arası anlaşmaya varmış değil (Habertürk, 19 Haziran 2015). Moskova'da Putin'le görüşen Yunanistan Başbakanı Çipras (Tsipras), Türk Akımı isminin kendilerine hoş gelmediğini söyledi, "Ancak projenin Yunanistan ve Türkiye arasında ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağını düşünüyorum (Aljazeera, 9 Nisan 2015)" dedi. Rusya'nın Türk Akımı'nda ilk gaz sevkiyatının Aralık 2016'da yapılması planlanıyor. Ancak, ABD Yunanistan'ı Trans-Anatolian Pipeline'nın (TANAP) bir uzantısı olacak Trans-Adriatic Pipeline (TAP) projesini desteklemesi yönünde teşvik ediyor. TAP boru hattının Azerbaycan kıyılarındaki Hazar sahalarından alacağı doğalgazı Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya ve Adriyatik denizine ulaştırması planlanıyor (Business Insider, 27 Mayıs 2015). Amerika, TAP boru hattının Avrupa'nın Rus doğalgazına olan bağlılığını azaltacağını düşünüyor. Ayrıca, Doğu taraftarı Balkanlarda bir NATO dostluğu yaratacağını ve Rusya'nın olan bu bölgedeki politik etkisini azaltacağına inanıyor.

SONUÇ

Yunanistan'dan kaynaklanan sorunlar hukuki olmaktan çok siyasi niteliktedir. Bu durumun temel sebebiyse, dayanağını Megali İdea fikrinden alan yayılmacı Yunan siyasetidir. Ancak konunun, hukuki ve siyasi bütün yönleriyle bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Hâlihazırda Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında dondurulmuş bir statü mevcuttur. Sorunların çözümü, öncelikle her iki tarafın da istekli olmasına ve ortaya çıkacak çözümlerin taraflarca kabul edilebilir olmasına bağlıdır. 1999 yılından itibaren Türkiye'nin birliğe üyeliğini istemeyen AB'nin lider ülkelerinin özellikle GKRY'ni bu amaçla kullanması sorunların çözümüne yardım etmemiştir. Sorunların çözümü tarafların Ege'de egemenlik iddialarından bir ölçüde vazgeçmesini gerektireceği için bir anlaşma kolay görünmemektedir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki uzlaşmazlığın iki ülke arasında çıkabilecek bir savaş riskini taşımaya devam etmektedir. Bu ise ülkelere dış politika kararlarını belirlerken diğer ülkenin davranışlarını bütün yönleriyle dikkate alma

zorunluluğunu yüklemektedir. Yunanistan, NATO içinde ABD'den sonra nüfusuna oranla en fazla savunma harcaması yapan ikinci ülkedir. Ancak, Yunanistan'ın AB ve IMF ile görüşmelerinde savunma harcamaları masaya gelmedi. Söz konusu savunma harcamaları içinde zorunlu askerliğe dayalı kara kuvvetleri, Almanya'dan alınacak denizaltılar ve Fransa'dan gelecek uçaklar önemli yer tutuyor (Gillespie, 20 June 2015). Bunlardan tasarruf yerine görüşmelerde emekli aylıkları ve vergiler öne çıktı. Öte yandan, personelinin maaşlarını ödeyemeyen Yunanistan, Ege'de Türk uçakları ile giriştiği it dalaşında hergün onbinlerce Euro'ya mal olan uçuşlarında hiçbir azalma göstermemiştir.

Yunanistan jeopolitik olarak önemli bir konumdadır. Rusya'nın Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile ekonomik ve istihbarat ilişkileri oldukça sıkıdır. Medyada yer alan haberlere göre Suriye limanlarından çıkması halinde Rusya'nın Yunan limanlarını kiralayacağı söylenmektedir (Kaplan, June 6 2012). Çin, Pire limanına büyük yatırımlar yapmaya devam etmektedir. Yunanistan, 1970'lerden beri Ruslarla gelişen ilişkilere sahipler ve zor zamanlarında bu ülkenin kapısını çalmaktadır. Yunanistan, 6 Haziran 2015 tarihindeki BRICS toplantısında da gözlemci olarak yer aldı ve Rusya'dan para istedi. Rusya, doğrudan borç para vermeyeceğini ama ülkede bazı varlıkları satın alabileceğini söyledi. Ayrıca, Yunanistan'dan geçecek Türk akımı için de garanti verdi. Yunanistan'ın iflası, Rusya'ya bu ülke üzerinden NATO ve Ukrayna üzerinde ayar yapma imkânı veriyor. Nihayetinde, Yunanistan ile AB arasında süren görüşmelerden sonra üçüncü kez iflastan kurtarma paketi üzerinde uzlaşıldı. Oluşturulacak fon Türkiye için Osmanlı İmparatorluğu'nu çökmesine yol açan borç ödeme sistemine, Bazı batılılar için ise Versay'da Almanya için yapılan düzenlemelere benzemektedir (Hürriyet, 14 Temmuz 2015). Yunanistan ekonomisinin çöküşü ve milliyetçi politikalara dönmesi hem bölgesel istikrarı hem de Rusya'nın yönettiği enerji rekabetini etkileyebilir. Böylece AB içinde olmasa da NATO içinde kalabilir ama Rusya ile NATO'dakinden daha yakın olduğunu da artık gizlemeye gerek görmeyebilirler.

KAYNAKÇA

1. AA: Papandreou: Kaçak Sorunu, Türk-Yunan Sorunu Değildir, 18 Eylül 2002, Saat:00.38, Dedeağaç, Sayı:AA0007.
2. AA: Türkiye ile Yunanistan Arasında Doğalgaz Hattı Anlaşması İmzalandı, Selanik, 23 Şubat 2003, Saat:15.02, Sayı:AA0190.
3. AA: Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı Yapımı Yarın İhale Edilecek, Ankara, 24 Kasım 2004, Saat:13.49, Sayı:AA0312.
4. AA: Türkiye ile Yunanistan Arasındaki İstikşafi Görüşmeler, (4 Ocak 2015).
5. Aksu, F. (2001), Türk-Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK), Araştırma Projeleri Dizisi 2/2001, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, ss:283-286.
6. Aljazeera: Yunanistan Başbakanı Tsipras: Türk Akımı İsmi Hoş Gelmiyor (09 Nisan 2015). http://www.aljazeera.com.tr/haber/tsipras-turk-akimi-ismi-hos-gelmiyor
7. Anastasakis O. (2005), Greece and Turkey in the Balkans: Cooperation or Rivalry? içinde Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin (Der.) Greek-Turkish Relations in the Era of Détente, Routledge, New York, p.50.
8. Ayman SG. (1998), Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit, içinde Sönmezoğlu, Faruk (Der.), Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, İstanbul, s:552.
9. Başar, C. (1996), The Terrorism Dossier & Greece II, International Affairs Agency, Lefkosa/KKTC, s:118-119.

10. BBC News: Greece Orders Handover of 750m Euros to IMF, (11 May 2015). http://www.bbc.com/news/world-europe-32685938
11. Berberakis S. Ege'de Şeffaf Dönem, Sabah, 30 Ekim 2010. http://www.sabah.com.tr/dunya/2010/10/30/egede_seffaf_donem
12. Birgül Demirtaş, C. (2006), Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri, içinde Bal, İ. (Der.), 21. Yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası, İstanbul, s:214-215.
13. Business Insider: ABD Türk Akımı'nı engelleyebilecek mi? (27 Mayıs 2015). http://www.businessht.com.tr/yorum/haber/1077971-avrupa-enerjisi-atinaya-bagli
14. Çapa M. (2001), Pontus Meselesi, Serander Yayınları, Trabzon, s:15.
15. Diez, T. (2002), The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union, Manchester University Press, New York, s:41.
16. Elekdağ Ş. (1996), 2½ War Strategy," Perceptions, Journal of International Relations Sayı: 1, Ankara, s:56.
17. Ertem C. What can Turkey do for Greece? Daily Sabah, (July 2, 2015). http://www.dailysabah.com/columns/cemil-ertem/2015/07/03/what-can-turkey-do-for-greece
18. Fırat, M. (1997), 1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss:458-460.
19. Gillespie P. : Nationalist Forces in Greece and Turkey could Thrive if Greek Deal Fails, Irish Times, (June 20, 2015).
20. Gürün, K. (1983), Dış İlişkiler ve Türk Politikası, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, s:449.
21. Güvenç D, Stelyo Berberakis. Ege İçin 48'inci Adım, Sabah, (06 Aralık 2010).
22. Habertürk: Rusya, Türk Akımı İçin Atina İle Anlaşma İmzaladı, (19 Haziran 2015). http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1092824-rusya-turk-akimi-icin-atina-ile-anlasma-imzaladi
23. Harp Akademileri Komutanlığı. (1994), Türk Yunan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, H.A.leri Basımevi, İstanbul, s:115.
24. Harp Akademileri Komutanlığı. (1999), Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, s:27.
25. Hellenic MFA: (22 November 2010), A new European agreement on the Balkans and Turkey: Greece's role, http://www.mfa.gr/en/current-affairs/statements-speeches/foreign-minister-droutsas-speech-at-the-european-policy-center-epc-new-european-agreement-on-the-balkans-and-turkey-greeces-role.html
26. Heraklides, A. (2011), The Essence of the Greek-Turkish Rivalry: National Narrative and Identity, Hellenic Observatory, GreeSe Paper No.51, p:12.
27. Hürriyet, Değişimin Mimarlarıyla Dinozorların Kavgası, 5 Şubat 2000.
28. Hürriyet, NATO'da Yeni Kriz, 09 Nisan 2009.
29. Hürriyet: Avrupa, OXI'nin Rövanşını Aldı, (14 Temmuz 2015). http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/29540459.asp
30. Kaplan RD. Is Greece European? Stratfor, (June 6, 2012). https://www.stratfor.com/weekly/greece-european
31. Oran, B. (1986), Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No:2, Ankara, s:87.
32. Oran, B. (Ed). (2001) Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, s:751.

33. Pazarcı, H. (2004), Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü, Turhan Kitabevi, Ankara, s:85.
34. Pehlivanlı H. (2013), Tarih Perspektifi İçinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-29/tarih-perspektifi-icinde-pontus-olayi-yakin-tarihimize-ve-gunumuze-etkileri
35. Rotahaber (2011), MGK, İrticasız Kırmızı Kitabı Onayladı, http://www.rotahaber.com/haber/20101028/mgk-irticasiz-kirmizi-kitabi-onayladi.php, (11.01.2011).
36. Simitis, K. (2005), Politiki Gia Mia Dimiourgiki Ellada 1996-2004**,** Polis Yayınları, Atina, s:164.
37. Sputnik News: SYRIZA ve AK Parti, Kıbrıs'ta 'Orta Yol'u Bulabilir mi?, (04 Şubat 2015). http://tr.sputniknews.com/analiz/20150204/1013791033.html
38. Sözen A. (2007), The Cyprus Negotiations and the Basic Parameters: From the 1963 Inter-communal Negotiations to the Annan Plan, Appendix 1, Conference "The Cyprus Conflict: Looking Ahead," in Eastern Mediterranean University, Famagusta, (7-8 May 2007).
39. TEPAV (08.01.2011) Türkiye-Yunanistan İlişkileri, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1294996571-4.Turkiye _Yunanistan_Diyalog_Sureci.pdf,
40. TSK Web Sitesi: Hava Sahası İhlalleri, www.tsk.mil.tr/HABERLER_ve_OLAYLAR/2_Hava_Ihlalleri/hava_sahasi_ihlalleri_2007.htm (15 Haziran 2015)
41. Tuncay Ö. (2000), Operasyon, Dogan Kitap, İstanbul, ss:86-87.
42. Tuncer, H. (2005), Kıbrıs Sarmalı-Nasıl Bir Çözüm? Ümit Yay., Ankara, ss:192.
43. Türk Dışişleri Bakanlığı: Türkiye-Yunanistan İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa (22 Ağus., 2015)
44. Türkiye İhracatçılar Merkezi(TİM). Türkiye-Yunanistan Ticari İşbirliğinde Köprüler Güçlendiriliyor, (10 Haziran 2014). http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-turkiyeyunanistan-ticari-isbirliginde-kopruler-guclendiriliyor-yeni-hedef-10-milyar-dolar-ticaret-hacmi.html
45. Ülker K. Küresel Enerjinin İpek Yolu, Sabah, (22 Nisan 2015). http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/04/22/kuresel-enerjinin-ipek-yolu
46. Ünay B. (2007), Türk Yunan İlişkilerinde Temel Sorunlar ve 1999 Sonrası Yumuşama Dönemi, Atılım Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, S:24.
47. Vaner S. (1990), Türkiye, Yunanistan ve Süper Güçler: Biri Diğerine, Üçü Birine mi Karşı, Yoksa Herkes Kendisi için mi?" (Der.) Semih Vaner, Türk-Yunan Uyuşmazlığı, Metis Yayınları, İstanbul, ss:177-181.
48. Vatansever M. Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Dönem: Başbakan Erdoğan'ın Yunanistan Ziyareti ve Tarihi Adımlar, USAK, (13 Mayıs 2010). http://www.usak.org.tr/print.php?id=365&z=2
49. Yalım Ü. Yunan İşgali Sürüyor Hükümet Hala Sessiz, Yeniçağ Gazetesi, (13 Nisan 2015), http://www.yenicaggazetesi.com.tr/yunan-isgali-suruyor-hukumet-hala-sessiz-112834h.htm
50. Yaşın GK. Papandreu Döneminde Türkiya-Yunanistan İlişkilerinde Beklentiler, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, (19 Ekim 2009).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(3)

Doç. Dr. Ali Osman ENGİN*
Emine YILBAŞ*
Alptürk AKÇÖLTEKİN*

HATIRLAMANIN ETKİLİ YOLU
THE EFFECTIVE WAY OF REMEMBERING

ÖZ

Bu araştırmada İlköğretim Kademesi 6. Sınıflarında eğitim gören öğrencilerin Fen ve Teknoloji dersi "Mikroplarla Savaş" konusu işlenirken kullanılan "Drama" yönteminin öğrencilerin öğrenme başarılarına etkisi üzerinde durulmuştur. Araştırmanın birinci bölümünde konuyla ilgili kısa ve öz bilgi verilmiş ve spesifik bir literatür taraması yapılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde materyal ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde "ön-test, son-test" sonuçları tablolaştırılmış ve uygun istatistiksel yöntem kullanılarak gereken yorum, kıyaslama ve açıklamalar yapılmıştır. Son bölümde ise sonuç ve öneriler üzerinde durulmuş ve araştırmaya dayalı önemli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ön-test-Son-test, Drama, Öğrenme Başarısı, Hatırlama.

ABSTRACT

In this study ıt was studied on the effect of drama, one of the most important teching method/technique, on the students' learning success while the subject of "War with Microbes" of Nature and Technology lesson were taught to the six years' primary school students. In the first chapter of the study, some sort and definite explanations were presented and specifically ıt was tried to have some information about the literature.

In the second chapter, some information was given about the method and material. In the third chapter of the study, the results of the pre and final tests were put into table form and some necessary and suitable commends, comperisons and explanations were carried out. In the last chapter ıt was studied on the general results, data and presented some important suggestions depending on the research.

Keywords: *Pre-Test, Final-Test, Drama, Learning Success, Remembering.*

* **Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Kars/TÜRKİYE; aosmanengin@gmail.com**
* **Fen Bilgisi Öğretmeni – MEB; Viranşehir/TÜRKİYE**
* **Ardahan Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu; Ardahan/TÜRKİYE; alpturkakcoltekin@ardahan.edu.tr**

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study ıt was studied on the effect of drama, one of the most important teching methods/techniques/strategies, on the students' learning success while the subject of "War with microbes" of Nature and Technology lesson were taught in the six years' primary school students. Drama strategies to be known as drama techniques or drama conventions are also the everyday tools of the drama teacher. These tools help to develop discussing and active learning skills, to encourage negotiation, understanding and manners creativity. They can enhance performance skills such as character development, personal abilities, storytelling capacity and be used across the curriculum to actively involve students in their own learning. Storytelling and also drama is one of the simplest and perhaps most compelling forms of dramatic and imaginative activities.

A good place to start is by telling stories to your pupils and encouraging them to share living and lived stories with one another. All of us can become engaging storytellers with a little practice. There may also be a lot of staff who are particularly skilled at telling stories, or you could invite a professional storyteller such as "Teyo Pehlivan" from local and neighbourhood areas into the school and classroom. If it is not possible to call them, some videos and short films may be watched instead. All the participants and audiences listen to each other, watch videos or role model of storytelling and encourage the children to identify and learn techniques they could use in their own life stories.

In the first chapter of the study, some sort and definite explanations about drama were presented and specifically ıt was tried to have some more information about the literature and the studies done before. In the second chapter, some information was given about the method and material. In the third chapter of the study, the results of the pre and final tests were put into table form and some necessary and suitable commends, comperisons and explanations were carried out. In the last chapter ıt was studied on the general results, data and presented some important suggestions depending on the research.

GİRİŞ

İlköğretim Kademesinde öğrencilerin yakından ilgisini çeken temel derslerden birisi de Fen ve Teknoloji dersidir. Çünkü bilindiği gibi bu ders gerçek yaşamla iç içe olan ve olunan bir derstir. Bu derste öğrencilerin kavram ve kavramlar arasındaki ilişkiyi öğrenmeleri ve öğrendiklerini gerektiğinde hatırlamaları için, öğretmenler genel olarak farklı yöntem ve teknikler kullanmalıdırlar. İşte bu farklı yöntem/tekniklerden birisi de "drama" dır.

Eğitim ve öğretim etkinliklerinde drama denildiği zaman, akla rol yapma/oynama teknikleri gelmelidir (Adıgüzel, 2008). Bir öğretim tekniği olarak drama kullanılırken; bireyin iletişim kurmayı, derdini, duygu ve düşüncelerini ifade etmeyi ve grup psikolojisini anlayabilmeyi kavraması sağlanır (Bozdoğan, 2003). Doğrudan doğruya yaşamak anlamına gelen drama, amaçlı bir etkinlik olup çeşitli aşamalarla çerçevesinde incelenmektedir (Çalışkan, 2005). Bunlar: *Yaratıcı drama; yaparak, yaşayarak öğrenmeği sağlar ve tamamen bireyin yaratıcılığıyla ilgilidir (Ergezen, 2002). Çalışmalarında yaratıcı drama' ya çok önem veren Prof. Dr. İnci San; dramanın çağdaş eğitimde kullanılabilecek etkili bir yöntem olduğunu savunmuştur (Kahraman, Etike, 2007). Psikodrama: * psikolojik danışma ve rehberlik alanında, telkin ve tedavi aracı olarak kullanılan etkili bir yöntemdir (Okvuran, 2006). Eğitici drama: *Hareket, duyu, dil ve iletişim, duygu ve düşüncenin sentezidir (Önder, 2003). *Sosyodrama: Toplumsal bir problemin ele alınıp, kişilerce dramatize edilmesidir (Çalışkan, a.g.e.).

Drama, eğitim ve öğretim etkinliklerinde yeni bir uygulamadır. Ezbere dayalı bir eğitim; çocuğun

zihinsel gelişimini, araştırmasını, paylaşmayı öğrenmesini engeller. Drama ise, çocuğu geliştiren ve yetiştiren başlı başına bir eğitim ve öğretim alanıdır. Drama ile oyun iç içedir. Drama oyunun pek çok özelliğini yansıtır. Oyun ise çocuk için yemek ve içmek kadar önemlidir. Çevresiyle iletişim kurmasını, duygularını dışa vurmasını, deneyim kazanmasını, eğlenmesini, dinlenmesini, rahatlamasını ve problemlerini çözmesini sağlar. Drama, bireyler arasında doğrudan bir iletişim ve etkileşim sağlar ve bir olayı, oyunu, yaşantıyı tiyatro tekniklerinden yararlanarak geliştirip canlandırmaktır. Yaratıcı drama bir grup çalışması içinde, öğrencilerin bir yaşantıyı, kavramı, ders ünitelerinden belli konu ve temaları yaşayarak, canlandırarak ve oynayarak öğrenmeyi sağlayan bir süreç ve eğitsel bir ortamdır. Bu arada eski bilgiler gözden geçirilir, sorgulanır, yeni bilişsel ve duyuşsal örüntüler içinde içerisinde pekiştirilir. Drama sürecinde çocuk; gözlem, deneyim, duygu ve bilgilerini canlandırarak yaşar. Drama' da genel olarak aşağıdaki kavramlar kullanılmaktadır:

a) Yaratıcılık
b) Dramatik oyun
c) Dramatizasyon
d) Drama (Yaratıcı drama)
e) Rol oynama
f) Doğaçlama
g) İletişim
h) Etkileşim

a. Yaratıcılık:

1- Yaratıcılık insana özgü bir yeti ve yetenektir. Önemli olan insanların bu üstün özelliğin farkında olmasıdır. Yaratıcı olmak için bir dahi olmak gerekmez. Yaratıcılık, insan yaşamının tüm detaylarında yer alan yaşamsal bir yetenektir. Yeni

2- Drama, insanlara bu yeteneğini fark ettirir. Yeteneklerinin farkında olan ve onları kullanmayı başarabilen insanlar sorunun bir parçası olmaz ve problem çözme yeteneklerini bir türlü ortaya koyarlar. Bu insanlarla sağlıklı iletişim kurmanın, uzlaşmanın ve paylaşmanın mutlaka bir yolu vardır. Yaratıcı yeteneklerin ortaya konulması, sözlü ve yazılı olabildiği gibi dans, resim, tiyatro, müzik, edebiyat, şiir şeklinde de gerçekleşebilir. Ya da matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi bilgilerin eklenmesiyle keşiflerde bulunmak şeklinde ortaya çıkabilir.

3- Yaratıcılığa bir süreç, bir kişilik özelliği ya da süreç sonunda ortaya çıkan sonuç (ürün) çerçevesinden de yaklaşılabilir. Eğitimciler açısından süreç daha önemlidir. Çünkü yaratıcı bir eğitsel süreç sonunda araştırıcı, özgür düşünen, sorular soran bireye/şahsiyete ulaşılır. Yaratıcı kişilerde öğrenmeye hazır olma, anlatımda akıcılık, düşüncede esneklik ve özgürlük, sabır, merak, sezgi, hayal gücü, deneme, araştırma, sımana, bulma, kalıplardan kurtulma ve yeni fikirler üretme en belirgin özelliklerdir. Genel olarak yaratıcılık; daha önceden kurulmamış ilişkileri kurabilme, böylece yeni düşünce şeması içerisinde, yeni yaşantılar, deneyimler, yeni düşünceler ve yeni ürünler ortaya koyma durumudur. Düşünce kalıpları dışına çıkmak hem bireye hem de etkileşim içerisinde olanlara önemli açılımlar sağlar.

Yaratıcılığı Engelleyen Etmenler

İnsan yaratıcılığını engelleyen etmenleri şöyle sıralayabiliriz:

- Bireyin kendini tanımaması
- Eksikliklerini ve fazlalıklarını bilmemesi
- Bilgi kaynaklarına ulaşmayı bilmemesi

- Ezberci eğitim ve öğretim
- Yurttaş olma sorumluluklarını tanımaması
- Yaşamı yeterince anlamlandıramamış olması
- Kendini ifade etme yetisinin gelişmemiş olması
- Toplumda var olan durum ve kurallara uyma zorunluluğu
- Rahatına düşkün olması
- Kendini yeterince özgür hissetmemesi
- Konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması
- Kendini güvende hissetmemesi
- Yenilgiye uğramaktan, alay edilmekten ve yanlış yapmaktan korkması
- Belli bir otoriteye bağımlı olması
- Yaratıcılığın dünyada pek az kişiye özgü bir yetenek olduğunu düşünmesi

Ayrıca kalabalık sınıf ortamı, esnek olmayan öğretmenler, öğrencilere söz hakkı tanınmaması, kısacası demokrasiye dayanmayan sınıf ortamı gibi faktörlerde yaratıcılığı engeller. Bunun yanında ailenin ve yakın çevrenin, çocuğu kısıtlamak, çocuğun düşünce ve sorunlarına değer vermemek, doğa ile iletişimi engellemek, çocuğun yaptıklarını yanlış ve saçma bulmak, denetlemek, şiddet kullanmak, azarlamak, belli kalıplara sokmaya zorlamak gibi davranışlar da yaratıcılığı engeller.

Yaratıcılık Aşamaları

1. Hazırlık dönemi
2. Kuluçka dönemi
3. Aydınlanma dönemi
4. Gerçekleşme ve yada doğrulama dönemi

1- Hazırlık dönemi: Bu dönemde sorun, gereksinim yada gerçekleştirilmek istenen şey saptanır ve tanımlanır. Çözüm için gereken bilgi ve malzeme toplanır ve bunlar çözümün geçerliliği, işlerliği bakımından ölçütlere vurulur.

2- Kuluçka dönemi: Sorundan çıkılarak geriye doğru gidilir. Bu dönem hazırlık aşamalarında olduğu gibi dakikalarca sürebileceği gibi, haftalar yada yıllar boyu sürebilir.

3- Aydınlanma dönemi: Düşünceler ve düşünülenler yaratıcılığa bir temel oluşturmak üzere zihinden doğarlar. Bu aşama çoğunlukla anlıktır, müthiş bir iç görüler zenginliği içinde gelişir, birkaç dakika veya saat sürer.

4- 5- Gerçekleşme dönemi (Doğrulama dönemi): aydınlanma döneminde ortaya çıkan ne ise, onun gereksinimleri karşılayıp karşılayamayacağının, hazırlık aşamasında saptanmış ölçülere uyup uymayacağının anlaşılması ve gösterilmesi için yapılan bir dizi etkinliktir.

b. Dramatik Oyun

Çocukların Çevrelerinde keşfettikleri tüm karakterleri ve hareketleri özgürce taklit ettikleri en önemli etkinlik oyundur. Dramatik oyun içinde çocuk kendisini ifade eder. Çocuğun ilgisine göre oyun yeniden oynanabilir. Her denendiği süreç içerisinde çocuğa yeni deneyimler kazandırabilir. Çünkü her seferinde çocuk biraz daha değişmiş ve gelişmiştir. Örneğin; evcilik, doktorculuk gibi oyunlar için dramatik sözcüğü eyleme dayalı olması, hareketli oyun ve canlandırmalara yer verilmesi açısından kullanılmaktadır. Dramatik oyun anlıktır. Temel olarak öykünmeye dayanır.

c. Dramatizasyon

Dramatizasyon tıpkı drama gibi bir eylemselleştirmedir. Rol oynama yöntemiyle iç dramaların görselleştirilmesidir. Bir metnin düz anlatımdan çıkarılarak, yaşamda gerçekleşme şeklinin bulunması, bu tutumun bir beceri halini alması yönünde çalışma yapılmasıdır. Yada bir konu, bir olay yada durumun roller verilmesi yoluyla ve hareket, mimik, jest ve sözlerle canlandırılmasıdır. Çocuğun bedensel, zihinsel, duyuşsal, sosyal ve kültürel tüm özelliklerini geliştirir, onu hayata hazırlamaya çalışır.

d. Drama (Yaratıcı Drama)

Drama ve dram kavramlarının oldukça eski ve köklü kavramlar olduğu bilinmektedir. Yaratıcı dramayla eğitimde yaratıcılığa katkı sağlanmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen yaratıcılık eğitimi;

* Eğitimde, * Resim, müzik, tiyatro, dans, şiir, edebiyat gibi ifade becerilerinin geliştirilmesinde, * Bireyin kendini tanıması, olanakların kullanılması ve becerilerin geliştirilmesinde kullanılır,

* Psikolojide drama kullanılmasına; "Psiko Drama" ve sosyolojideki kullanımına da; "Sosyo Drama" denir. Drama' nın dramatizasyondan ayrıldığı önemli noktalar şunlardır: Dramatizasyonda rolleri dağıtan ve oynatan bir öğretmen vardır. Dramatizasyonda belirlenmiş rollere karşın drama' da birlikte yaratılan oyun süreçleri vardır. Dramatizasyonda doğaçlamaya yer verilmez, kendiliğindenlik yer almaz. Drama' da çocuğun hayal gücü gelişir, duygu ve heyecanı artar. Bunları yaparken sözcük dağarcığı gelişir ve yeni bilgiler edinir. Öğrenci dramayla yaratıcı bir süreci yakalar. Kısacası bir insanın kendi kendisiyle ve başkalarıyla olan tüm iletişim, etkileşim ilişkilerine drama denilir. Kendi kendisiyle olanına; "İç Drama", başkalarıyla olanına da; "Dış Drama" denir. İnsanların düalist (iki ruhlu) bir yapıda olmamaları için, iç dramalarıyla dış dramalarının örtüşmesi sağlamnmalıdır. İç drama, bireyin çocukluğundan günümüze kadar geçen süreçlerde edinilen bilgi birikimi ile oluşur.

e. Rol Oynama

İnsanlar yaşantılarının her döneminde ve her anında bir rol oynarlar. Rol, bir bakıma incelemek, analiz etmek değerlendirmek ve doğruya en yakın değerleri aramaktır. Bir oyunda rol almak demek, oyundaki bir karakterin duygularını, düşüncelerini ve algılarını canlandırmak demektir. İnsanlar yaşamlarının her aşamasında her an mutlaka yeni bir rol oynarlar. Böylece ortaya çıkacak yeni durumlarda alacakları yeni vaziyetlerin rollerini icra ederler. Gerektiğinde yeni yeni roller yaratırlar. Çocuk oyunlarında rol oynamaya en uygun oyunlardan birisi de evcilik oyunudur. Öykülenme ve pandomim rol oynamaya başlamanın kolay yoludur. Polis, doktor, öğretmen, şoför gibi kişilerin kızgın, yorgun, neşeli, sinirli vb. hallerini canlandırmak söz konusu olabilir. Rol oynamak hiçbir zaman bir film veya tiystro oyunundaki gibi karakterlerin aynılarının canlandırılması değildir. Rol yapmanın daha gelişmiş biçimi, gerçek hayatta henüz yaşanmamış rolleri üstlenerek, yaşamın daha ilerdeki aşamalarına hazırlanmaktır. Dramanın önemli bir boyutunu rol oynama doldurur. Çocuk oyunlarında başarılı olan bir çocuk, rol almada cesur ve girişken olmayabilir. Çünkü rol

oynayarak kişilik sırlarını dışa vuracağından korkar. Arkadaşlarının onun özel yanlarını öğrenerek kendisiyle alay edeceklerinden korkar. Zaaflarının başkalarına eğlence olacağını zanneder.

f. Doğaçlama

Doğaçlama, belli bir hazırlık üzerine kurulan, büyük ölçüde grup dinamiğinden yararlanılarak oluşturulan rol oynamalar, oyunlar ve benzeri süreçlerdir. Doğaçlama, öğrenciye sosyal olaylardaki gerçeğe uygun davranışları canlandırması için fırsat verdiği gibi, gerçek yaşamda karşılaşacağı durumlara da hazırlık olması açısından geniş olanaklar sunar. Doğaçlama insan hayatında ve davranışlarında önemli bir yönlendirici bir öğedir. Birbirini tanımayan iki insanın birbiri ile karşılaştıklarındaki davranışları bir tür doğaçlama olarak görülebilir. Demek ki doğaçlama, anında ortaya çıkan bir durum olmaktan öte, belli kural ve kalıplara göre değişen, değiştirilebilen davranışlar, oluşumlardır. Anında yaratılmış gibi görünse de, belli kalıp ve önemli hazırlık süreçlerini de barındırır. Bilindiği gibi çocukların oyun oynamaları da bir tür doğaçlamadır. Oyun sürecinde çocuklar başlangıçta hareket ederken ve konuşurken çok akıcı olamayabilirler. Zamanla grubu tanırlar, kendilerine ve diğerlerine güvenleri artar, düşüncelerini sözlerle, hareketlerle rahat bir şekilde ifade ederler.

g. İletişim

Duygu, düşünce ya da bilgilerin söz, devinim, yazı, görüntü vb. akla uygun herhangi bir yöntemle başkalarına aktarılması ve paylaşılmasıdır.

h. Etkileşim

Toplumdaki insanlar birbirleriyle ilişkilidir. Karşılıklı iletişim ve etkileşim hem birey ve hem de grup için son derece önemlidir. İnsanlar, insan grupları ve canlılar birbirleriyle sürekli ilişki içerisindedirler. Etkileşim bu karşılıklı ilişkiler arasında oluşan süreçlerde gerçekleşir. Öncelikle sosyal etkileşim karşılıklı olma temeline dayanır. Dolayısıyla iletişimde etkileşim temel yapılardan birisidir. Etkileme durumuyla hedeflenen; bireylerin birbirlerinin duygularını, düşüncelerini, tutumlarını, ilgilerini, alışkanlıklarını, değer yargılarını yaratıcı drama sürecine katmaları, paylaşmaları, paylaştıklarını değişik açılardan denetlemeleri ve bunların sonucunda elde edilenleri çevreleriyle bütünleştirmeleridir (2007@Turkceciler.com). Öğrencilere drama tekniği uygulanırken aşağıdaki ifadelere dikkat edilmelidir: * Isınma, * oyun, *doğaçlama, *oluşum ve değerlendirme (Saracoğlu, Uşun, 2007). Drama tekniği ile öğrenci başarma hazzını doyasıya yaşar (Taşdemir, 2007). Drama etkinliklerine aktif katılımda bulunan öğrencinin edindiği öğrenmeleri hatırlaması kolaylaşır, empatik becerileri gelişir ve üst düzey sorumluluk bilincine ulaşır (Tan, 2006). Öğrenci, yaratıcılık ve hoş görüsünün farkına vardıkça keyiflenip süreç boyunca mutlu olur (Üstündağ, 2003). Ancak bu teknik oldukça kalabalık sınıflarda çok sağlıklı uygulanabilecek bir teknik değildir. Kalabalık sınıflarda çeşitli sorunlar yaşanabilir (Üstündağ, 2003). Yaratıcı drama sadece fen ve teknoloji dersleri için uygun bir öğretim tekniği olarak düşünülmemelidir. Bu teknik diğer tüm eğitici ve öğretici etkinliklerde de başarılı bir şekilde kullanılabilir (Yeğen, 2003).

MATERYAL VE YÖNTEM

Problem Cümlesi

*İlköğretim 6.sınıf Fen ve Teknoloji Dersi "Mikroplarla Savaş Konusu'nun" drama tekniği ile anlatılması öğrenci başarısını arttırır mı?

*Drama tekniği; öğrencilerin Fen ve Teknoloji Dersinde öğrendiklerinin hatırlanmasını kolaylaştırır

mı?

Araştırmanın Gerekçesi

Bu araştırma; Fen ve Teknoloji Dersinde öğrencilerin büyük çoğunluğunda meydana gelen anlamama ve hatırlayamama durumlarının ortaya çıktığı gözlemlendiği için yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma Fen ve Teknoloji Dersi 6. sınıf "mikroplarla savaş konusunda" kullanılan drama tekniğinin öğrenci başarısına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Araştırma ilköğretim Fen ve Teknoloji Dersinde kullanılan drama tekniğinin başarı ve hatırlamaya etkisini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, 2008-2009 eğitim ve öğretim döneminde Kars ilindeki ilköğretim okullarının 6. Sınıflarında eğitim gören öğrencilerdir. Örneklem veya uygulama grubu ise, seçilen bir ilköğretim okulunun 6/B ve 6/C sınıflarında eğitim gören 70 öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1- Araştırma 2008-2009 yılı,

2- ilköğretim okulundaki 6. sınıfında 70 öğrenci,

3-Bulgular ve sonuçlar uygulanan başarı testi ile,

4-Araştırmadaki tekniğin 6. sınıf Fen ve Teknoloji Dersi "Mikroplarla Savaş Konusu"na uygulanması ile sınırlıdır.

Araştırmanın Varsayımları

1-Öğrenci zeka ve ortam psikolojilerinin normal olduğu,

2-Öğrencilerin cevaplarında samimi ve özgür olduklarını

3-Belirlenen örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada seçilen ilköğretim okulunun 6/B ve 6/C sınıflarındaki öğrenciler katılımcı öğrenciler olarak belirlenmişler ve hazırlanan başarı testi, öt-test ve son-test olarak uygulanmıştır. Başarı testi araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve branş öğretmenlerinin görüşlerine başvurularak yapılan son düzenleme sonucunda öğrencilere uygulanmıştır. Seçilen sınıflardan 6/C sınıfı kontrol grubu olarak belirlenmiş ve öğretim de klasik yöntem kullanılmış ve 6/B ise deney grubu olarak belirlenmiş ve bu sınıfta drama öğretim tekniği kullanılmıştır.

Fen ve Teknoloji Dersi konularından; "Mikroplarla Savaş" konusu işlendikten sonra hazırlanan aynı başarı testi son-test olarak yeniden uygulanmış ve aradaki fark kullanılan öğretim tekniği açısından değerlendirilmiştir. Aynı test bir hafta sonra yeniden hatırlama testi olarak uygulanmıştır. Yapılan test uygulamaları sonunda öğrencilerin elde ettikleri puanlar üzerinde değerlendirmeler yapılarak araştırmanın problem sorularına cevaplar verilmeye çalışılmıştır.

• SORULAR	KONTROL GRUBU ÜST SATIR/DENEY GRUBU ALT SATIR								
	Ön-test			Son-test			Hatırlama Testi		
	Yanlış Cevap %	Doğru Cevap %	Boş %	Yanlış Cevap %	Doğru Cevap %	Boş %	Yanlış Cevap %	Doğru Cevap %	Boş %
• S.1. I- Mikropların yok edilmesi akvaryumların görevidir. II- İnsan vücudunda kalın bağırsakta bulunan bakteriler B vitamini sağlar. III- Lenf sıvısında bol miktarda alyuvar bulunmaktadır. **Yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri doğrudur?** • A)Yalnız I, B)Serum, C)Alyuvar, D)Akyuvar	40 45.7	57 54.3	3 0	71.4 91	28.6 9	0 0	34.3 80	65.7 20	0 0
• S.2. Aşağıdakilerden hangisinin bağışıklık sistemiyle bir ilgisi yoktur? • A)Aşı, B)Serum, C)Alyuvar, D)Akyuvar	34 45.7	63 54.3	3 0	91.5 94	8.5 6	0 0	60 85.7	40 11.3	0 0
• S.3. Bir virüsün yapısını düşünürsek, aşağıdakilerden hangisi doğrudur? • A)Protein kılıfı kalıtsal bilgilerin korunmasını sağlar, B)Virüsler cansız kristal bir yapıya sahiptirler, C)DNA ve RNA' ları kısa sürede virüslerin hızlı hareket etmelerini sağlar, D)Virüslerin DNA ve RNA' ları oldukları için canlıdırlar.	28.6 31.5	71.4 68.5	0 0	51.4 74.3	48.6 25.7	0 0	23 45.7	77 54.3	0 0
• S.4. Hangisi bakteri kaynaklı hastalıklardan birisi değildir? • A)Bademcik iltihabı, B)Ateş yükselmesi, C)Aids, D)Kolera	51 54.3	48.6 45.7	0 0	85.7 94	14.3 6	0 0	60 85.7	40 14.3	0 0
• S.5. Vücudumuzu virüslere karşı korumak için	68.5	31.5	0	80	20	0	54.3	45.7	0

aşağıdakilerden hangisini ya da hangilerini yapmamız gerekir? I-Hasta olan kimselerle temas halinde bulunmamalıyız, II-Küçük yaşlarda aşılarımızı tam olmalıyız, III-Taze besinlerle yeterli ve dengeli beslenmeliyiz. • A)Yalnız I, B)Yalnız II, C)I ve II, D)I,II,III.	68.5	31.5	0	77	23	0	77	23	0
• S.6. Bir virüsün çoğalması sırasında; I-Vücut uzantılarıyla kendisine uygun bir hücre yüzeyine tutunur, II-Virüsün kalıtsal maddesi zarda açılan bir delikten hücre içine alınır, III-Hücre stoplâzmasında yeni virüsler için kalıtsal maddeler ve protein kılıflar üretilir, IV-Hücreye giren virüsün kalıtsal maddesi hücre stoplâzmasını kontrolü altına alır. **Bu olaylar hangi sırayla gerçekleşir?** • A)I,II,III,IV, B)III,I,IV, C)I,II,IV, D)III,II,I.	31.5 31.4	57 62.8	11.5 0	57 74.3	37.3 20	5.7 5.7	28.5 68.5	71.5 31.5	0 0
• S.7. Aşağıdakilerden hangisi bağışıklık sisteminin özelliklerinden birisi değildir? • A)Kendisine yabancı olan mikropları tanıyıp ayırt edebilmek, B)Bağışıklık sistemi ilaçlar sayesinde olmaktadır, Serum bağışıklık sistemine güç kazandırır, C)Bağışıklık sistemi vücuda giren mikroorganizmaları engeller.	31.5 37	68.5 63	0 0	60 77	37 23	3 0	40 82	57 18	3 0
• S.8. Aşağıdakilerden hangisi virüslerden kaynaklanan hastalıklardandır? • A)Verem, B)Tifo, C)İshal, D)Suçiçeği	17 25.7	80 74.3	3 0	63 88.5	34 11.5	3 0	51.5 85.7	48.5 11.3	0 0
• S.9. I-Bakteriler virüslere göre daha kolay zayıflatabilirler, II-	45.7	51.3	3	65.7	25.7	8.6	31.5	68.5	0

Bakterilere karşı verilen antibiyotikler bakteri türüne göre değişmektedir, III-Bakterilere karşı verilen antibiyotikler bakteri türüne göre değişmemektedirler, IV-İlaçlar hastalıktan kurtulmak için her zaman çare değillerdir • A)Yalnız I, B)I ve II, C)I,III,IV, D)II,III,IV	48.6	51.4	0	68.5	28.5	3	57	43	0
• S.10. Ayşe, Gülay ve Gamze belirli bir zamanda aynı hastalığa yakalanıyorlar. *Ayşe bu hastalığa yakalanmadan önce küçükken aşı olmuştur. *Gülay bu hastalığa yakalandıktan sonra serum taktırmıştır. *Gamze ise bu hastalığında doktora gitmiş ve ilaç kullanmaya başlamıştır. **Bu durumda yukarıdakilerin hangisinin daha çabuk iyileşmesi gerekir?** • A)Yalnız Gülay, B)Yalnız Ayşe, C)Gülay ve Ayşe, D)Ayşe ve Gamze	31.5 23	68.5 77	0 0	68.5 80	31.5 20	0 0	54.2 77	45.8 23	0 0

TABLO DEĞERLERİ

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada kullanılan başarı testinin "ön test" sonuçları tabloda da görüldüğü gibi düşüktür. "Son testte" gerek kontrol grubu ve gerekse deney gruplarının her ikisinde de başarı puanlarında artış olmuştur. Ancak deney grubundaki başarı puanı artışı daha yüksek olmuştur. Dolayısıyla araştırma problem cümlesinde yer alan drama tekniğinin akademik başarıyı artırdığı iddia edilebilir. Kontrol grubu özellikle konu alanı bilgisini gerektiren 1., 2. ve 4. Sorularda başarılı olmuşken, deney grubu hem bunun gibi bilgi sorularında ve hem de zihinde canlandırmayı gerektiren soruları (6. soru) doğru cevaplamışlardır. Hatırlama testinde ise, kontrol grubunda aşırı bir düşüş göze çarparken, deney grubunda bu düşüş daha az gerçekleşmiştir

Sonuç olarak eğitimde ezberciliğe karşı olan, yaparak ve yaşayarak öğrenmenin gerçekleştiği ve böylece hatırlamanın daha kolay olmasını sağlayan "Drama" tekniğinin, Fen ve Teknoloji Dersinde daha kalıcı ve izli öğrenmelerin gerçekleşmesinde çok önemli bir etkinlik/öğretim tekniği olduğu söylenebilir.

ÖNERİLER

1-Drama tekniği öğretmenlere hizmet içi eğitimle beraber verilmeli(3)
2-Ders müfredatları drama etkinliklerini içerecek şekilde hazırlanmalı(4)
3-Yaratıcı drama Fen ve Teknoloji Dersinde kullanıldığı gibi diğer derslerde de kullanılabilir(13).

4-Yapılan araştırmanın daha çok zenginleştirilmesi için Fen ve Teknoloji Dersindeki bütün konulara yönelik yapılması daha faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

1. ADIGÜZEL, H.Ö., 2006. "Yaratıcı Drama Dergisi" Natürel Yayınları, 1,2,8-3,Ankara.
2. BOZDOĞAN, Z.,2003. "Okulda Rehberlik Etkinlikleri ve Yaratıcı Drama", Nobel Yayınları,
3. 23-25,32-47,Ankara.
4. ÇALIŞKAN, N.,2005. "Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi", Natürel Yayınları, 6,2,103-104,Kırşehir.
5. ERGEZEN, S.S.,2002, "Eğitim Bilimleri Dergisi",Nobel Yayınları, 15,213-223, İstanbul.
6. KAHRAMAN,A., ETİKE, S., 2007, "Öğretmen Dünyası", Yamaç Matbaacılık, 336,9-10, Ankara.
7. OKVURAN, A., 2006, "Yaratıcı Drama'nın Kullanılacağı Alanlar", Natürel Yayınları, 1, Ankara.
8. ÖNDER, A., 2003, "Okul Öncesi Çocukları İçin Eğitici Drama Uygulamaları", Morpa.Kültür.Yayınları,67-69,77, İstanbul.
9. SARAÇOĞLU, A.S.ve UŞUN, S., 2007, "Öğretim İlke ve Yöntemleri", Lisans Yayıncılık, 1.Baskı,156-157,159,İstanbul.
10. TAŞDEMİR, V.N., 2007, "Drama Oyunları", Kök Yayıncılık, 1,14-15,22, Ankara.
11. TAN,Ş.,2006,"Öğretimi Planlama ve Değerlendirme", PegemaYayıncılık,10.B ,126-129, Ankara.
12. ÜSTÜNDAĞ, T., 2003, "Yaratıcı Öğretmenimin Günlüğü", Pegema Yayıncılık, 5. Baskı, 1-5, 23-25,203-205,Ankara.
13. ÜSTÜNDAĞ, T., 2003, "Yaratıcılığa Yolculuk", Pegama Yayıncılık, 2. Baskı, 94-99,103,Ankara.
14. 13-YEĞEN, G., 2003, "Yaratıcı Drama", İlköğretim-pnline.org.tr, 2,1-4, Bolu.
15. YÖRÜK, N.,TUNÇ, T., 2008, "İlköğretim Fen ve Teknoloji Ders Kitabı", Ada Matbaacılık, 4. Baskı, 168-173, Ankara.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(4)

Assoc. Prof. Dr. Abuzar BAGIROV*

SOME FEATURES OF THE CREATIVITY OF AZERBAIJANIS WRITERS-MUSCOVITES
MOSKOVA'da YAŞAYAN AZERBAYCANLI YAZARLARIN YARATICILIĞININ BAZI ÖZELLİKLERİ

ABSTRACT

The article examines some of the features of creativity of Azerbaijan writers-Muscovites. Their literary works is characterized as an inseparable part of the national literary process.

Their diverse creative activity in Moscow literary circles is evaluated. Important theoretical aspects of the concept of literary environment as a literary-historical and literary-theoretical position are discussed.

Keywords: *Literary school, Azerbaijan poetess, national culture, poetry, authoress, world culture, creation.*

ÖZ

Şu makalede Moskovoda yaşayan Azerbaycan yazarlarının bir kaç yaradıcılık özellikleri araştırılıyor ve onların yaratıcılıklarının genel olarak milli edebiyat alanının terkip hissesi olduğu belirleniyor.

Moskova edebi mühitinde onların çokyönlü yaradıcılık faaliyetleri değerlendiriliyor, aynı zamanda edebi mühit anlamının edebi-tarihi ve edebi-teorik boyutuyla mühüm teori yönleri araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edebi mekteb, Azerbaycan şairleri, yazarlar, milli kültür, poeziya, dünya kültürü, yaratıcılık.

* **Ph. D. in philology, Associate Professor of MGIMO University; Moscow/RUSSIA; abuzar-bam@mail.ru**

The creativity of Azerbaijan writers who live in Moscow – is an important historical-literary and literary-theoretical problem. It seems that this is only artificial union of writers according to their place of living. There are literary schools due to the unity of style, unity of ideas and unity of aesthetic principles.

But can this unified location of living be able to ensure the unity of creative features, whether can it create a unified artistic team, whether it can form a national literary environment? We think that it could be possible. Let's remember Weimar literary and music school, which arose in the early 50-ies of the XIX century and it united German *musicians* and other representatives of the artistic intelligentsia. Let's remember Constance School of receptive aesthetics, Odessa musical-literary school in the XIX and in early XX centuries [1], Tiflis Azerbaijan literary school in the late of XIX – in the beginning of the XX century [2] etc.

Staying in a group of creative individuals of national culture on other territory and in different cultural environment has its own characteristics, creates specific conditions for artistic creativity, mobilizes the potential capabilities of all participants in the literary process, giving special creative effect. To study this phenomenon – is historical-literary and even literary-theoretical task. The creativity of Azerbaijanis writers, who lived in the capital of the Soviet Union, and later – of Russian Federation, had a significant influence on the development of Azerbaijani national culture as a whole. The beginning of this literary process occurred at the general favorable background of powerful interaction between two national cultures in the post-war decades, when Russian reader known Azerbaijani poets Samad Vurgun, Suleyman Rustam, Rasul Rza no less, than Russian poets Nikolai Tikhonov, Konstantin Simonov, Alexander Twardowski. And also Azerbaijan reader not only knew many Russian poets, but no less known Russian writers Alexander Fadeyev, Leonid Leonov, Georgi Markov than Azerbaijan writers Suleyman Rahimov, Abulhasan, Mehdi Huseyn.

Of course, now the political and geopolitical problems are actively involved in the historical-artistic process, artistic and not numerous Azerbaijanis intelligentsia in literary circles of Moscow faced with certain objective and subjective difficulties. After the collapse of the USSR, all representatives of the national scientific and artistic elite, who lived in Moscow, automatically became «strangers», «aliens». And spiritually, and factually for many years, being as full-fledged citizens of a great state, brought up on the same cultural values, these people suddenly became members of the community of different ethnic diasporas. Historical disasters never occur without a deep mark in the lives of all people, without exception, and even more so in the fate of artistic people, the creators of cultural values. To this tragic collapse of a single powerful country was added one bloody problem – the problem of Karabakh, imposed from outside for this two nations, living for centuries is quite normal neighborhood – Azerbaijan and Armenian.

Of course, for Moscow's Azerbaijani writers was easy to take a patriotic and balanced position on this issue. National feelings, national solidarity, a deep knowledge of the history of Transcaucasia, allowed objectively answer to many controversial questions. And what kind of position had to take a group of Azerbaijani artistic elite in Moscow cultural environment? Let's face it, in the 90s very uncomfortable, sometimes verging on the absurd. After all, the official Russian position was openly pro-Armenian, neglecting elementary objectivity in this question. However, an active and hard work of Azerbaijani writers – publications, speeches in various Moscow media, as also continued and regular dialogue among the Moscow creative intelligentsia eventually reverse the situation, improved this atmosphere of understanding of the problem of Karabakh.

The creative intellectuals of Moscow beginning to perceive what is happening not from the official position, but from logic of the historical truth and sense of justice.

Heart of cultural figure should be at an equal distance from all political squabbles of the world, it must remain the justice, basing on the common universal principles. Most of the representatives of the Moscow's

literary and cultural environment, being remarkable carriers of great Russian cultural traditions and achievements, in the end, demonstrated in this confusing, complex issue true intelligence and deep understanding of the real, objective historical facts. This was the result of years of decent, powerful intellectual work of the Azerbaijani representatives of the Moscow literary environment among their Moscow colleagues.

In the decay of the Soviet Union, there were no nations, who wanted to delve into the historical ruins on the borders with its neighbors. In any case, the great Russia didn't look for injustice in history and didn't make attempt to claim the territory of its neighbors. And Moscow's intellectuals understand this problem, in general, was not create a negative background for the life and activity of the Azerbaijan's Moscow writers. Today, with great contentment and confidence it can be noted that the creative relationships of Azerbaijan writers in Moscow's literary circles are developing in quite friendly and enriching way.

The territorial separation from their national culture in the history of world literature took place at all times. But the history of todays of Moscow Azerbaijani literary environment has some unique features. This separation sometimes becomes, in a sense, alienation from the national language and national traditions. Fortunately, the same fate not befell on literary work of Moscow's Azerbaijani writers. As we already mentioned above, the formation of the Moscow's Azerbaijani literary environment began from the end of the 40s of the last century. Many representatives of Azerbaijani writers of Soviet and post-Soviet period created brilliant literary works on Russian and Azerbaijani languages.

It is not superfluous to list the names of literary critics, writers, poets, translators, who make up the backbone of Moscow's Azerbaijani literary environment: Aziz Sharif (1895-1988), Ibrahim Kebirli (1918-2001), Ajdar Ibrahimov (1919-2001), Halyg Koroghlu (1919-2003), Fethi Hoshginabi (1922-1989), Akber Babayev (1924-1979), Huseyn Najafov (1924-1989), Faig Mammad (Dzhamdzhamly) (1924-1987), Abdul Huseynov (1925), Chingiz Huseynov (1929), Ghazanfar Aliyev (1930-1984), Rafig Gurbanov (1937-2004), Rustam Ibrahimbekov (1939), Alla Akhundova (1939), Tofig Melikli (1942), Ilham Badalbeyli (1945), Farhad Agamaliev (1946-2012), Izumrud Kuliyeva (1947), Ashraf Huseynli (1947), Sultan Merzili (1948), Sabir Abdullah (1950-2012), Tahir Aslanli (1951-1995), Samid Agaev (1952), Maya Badalbeyli (1952) Abuzar Bagirov (1954), Nasib Nabioglu (1954), Alish Awaz (1955), Azer Mursaliev (1957), Abbas Agdabanly (1957), Rustam Arifdzhanov (1958) Valeh Rzayev (1960-2008), Yaver Hasan (1960), Afag Shikhli (1969), Valeh Saleh (1976), Yashar Suleymanli (1980), Leila Shekili (1990) Nilufer Shikhli (1991) and others.

They are, living in Moscow, in addition to theirs creative searches, executed then and perform now important national cultural mission, making the translation of samples of Azerbaijani classical and modern literature into Russian language and Russian writers and poets into Azerbaijani language, thereby fulfilling the role of builders of cultural bridge between Azerbaijani and Russian culture. Many of them even were engaged in interlinear translation into Russian of literary works of Azerbaijani poetess to further literary translation for well-known Russian translators.

Modern human, during the mastering of universal cultural treasures, which belong to his nation, as well as other nations, become richer spiritually, being the true bearer of values of world culture. According to the opinion of the patriarch of Russian literature, academic D.S. Likhachev «movement and enrichment of world culture occurs through gradual expansion and its understanding by the entire civilized world, and also with the study of cultural heritage of the past years of whole mankind ...» [3, 650].

«Azerbaijani literature, distinguished by its polyphonic richness and depth of ideas, as in scale covered by the spiritual values so and on universal humanistic dominant of content is among the best literature» [4,8]. Being away from home often helps writers to output on the common problems for all mankind and to its universal solutions, preserving the national character, national mentality of the creativity. This is particularly

favorable circumstances to overcome the limited capacity of national creativity and expanding its horizons with the help of the Russian language. The Russian language has always played for the multinational Soviet people unifying role, formed the general cultural and humanitarian context of the country. On this occasion, the President of the Russian Federation V.V. Putin, in his speech at a meeting of the country's writers clearly marked: «And here it is appropriate to recall that it was thanks to the Russian language the whole world learned about Chingiz Aitmatov, Yuri Rytkheu, Oles Adamovich and Rasul Gamzatov. This tradition should not disappear ...» [5].

During Staying in Moscow, the Azerbaijani writers improved the possibilities of stronger cooperation with the Moscow literary-cultural environment. And Moscow's Azerbaijani writers Aziz Sharif, Ghazanfar Aliyev, Chingiz Huseynov, Rustam Ibrahimbekov, Alla Akhundova with the help of Russian language and Moscow's literary-cultural environment acquired not only the All-Union, but also and international fame.

«At present time when misunderstandings (or rather, unwillingness and inability to understand each other), and mutual intolerance (or rather, the preference of intolerance as a simple sense in comparison with the complex and contradictory tolerant) once again become dangerous factors of losing of civilized way of life, pulling in this circle peaceful supporters...» [6, 5-6]. In this regard, with special thanks it should be noted, that in general Russia as state and Russian national environments for centuries were tolerant to foreigners and people of other faiths. And this tradition now has been preserved and is broken only by the marginal outcasts, who want to collapse of the Great Russia.

And in spite of this, when creative person stays in the other lingual and common cultural space – it creates some difficult circumstances and challenges. Preservation of national identity away from the territory of the national culture becomes one of important typological complexities. We must not forget for a moment that «native» and «foreign» enter into dialectical interaction also in the field of culture. A true artist in the creative process should be diligently followed and maintain carefully the balance between «native» and «foreign»; between national and universal. These two concepts are subtle and sensitive fundamental core values of creativity of real master of words. And here we see the importance of principle of subsidiarity, which was opened by famous Danish physicist and Nobel laureate Niels Bohr.

Niels Bohr was aware of the danger of misunderstanding between nations: «In atomic physics, the word «subsidiarity» is used to characterize the relationship between the data obtained under different experimental conditions and can be clearly interpreted only on the basis of mutually exclusive concepts. Using this word today in the same sense, we really can say that the different human cultures are complementary to each other. Indeed, every similar culture contains a harmonious balance of traditional conventions, by which the latent potentialities of human life can unfold so that it will find new aspects of limitless wealth and diversity» [7, 49].

In 1955 N. Bohr explained this idea: «The fact that human cultures evolved under different conditions of life, discovering such contrasts in respect to established traditions and social system, allow us to call these cultures, in this sense, as optional cultures. However, we are not dealing here with the definite mutually exclusive features, similar to those, which we had met in the objective description of the general problems of physics and psychology; here – this is differences of opinion that can be evaluated and improved by communication between nations. At present time when increasing knowledge and ability to apply them tie the fate of all nations more than ever before. International cooperation in science has far-reaching task, the implementation of which may contribute to the awareness of the general laws of human knowledge» [7, 128].

N. Bor was right saying, that in the world's culture one culture supplements another, but doesn't deny and doesn't copy them. We can observe the interaction between different cultures; this is an exchange of

spiritual values. To find out what is the essence of world culture, it is necessary to take into account the diversity of national cultures of the world. Human culture is a product and result of interaction between different cultures [8].

Each national art – is important and essential in the first place for its people, but at the same time it is interesting and important for all peoples of the world. Each culture has its own specific national coloring. Through the specific, national things is manifested the universal things. Talented creators use literature as the way to create artistic reality, which inextricably linked with the historical artistic memory and dreams about the future of his people. True literature vividly analyzes, highlights key moments of real life, revealing the essence of life, defining the artistic conception of the world and the individuality. Ingenious creators, in spite of nationality and lingual affiliation, from ancient times are considered the main carriers of artistic and meaningful human values. These masters of the word became an important part for the global cultural gene pool and civilization belong to the whole world...

The creativity of Moscow Azerbaijani writers, in general, characterized in content and form as the bearer of national traditions and mentality, but on ideological and artistic parameters is consistent with the literary models, preaching universal values.

Appeal to the eternal themes – love, motherland, good, evil ... manifest in the preaching of humane ideas with eastern wisdom and awaken in reader's soul the most noble feelings and unquenchable desire to live in dignity and to do good in the name of a loved one and for all their kind.

REFERENCES

1. Борев Ю.Б. Эстетика. Учебник. М. Высш. шк. 2002. 5 11 с.
2. Гаджиев А.М. Тифлисская литературная среда. Баку. Язычы, 1980. 186 с.
3. Лихачев Д.С. Избранные работы: В 3-х т. Л. Худ. лит., 1987. Т. 1. 656 с.
4. Рустамова А., Набиев Б., Караев Я., Азербайджанская литература (краткий очерк для азербайджанской диаспоры) / Под ред. Б. Набиева и Т. Керимли/. Баку. «Элм», 2005. 453с.
5. Литературная газета (Москва). 2013. № 47.
6. Взаимопроникновение культур: Коран в русской поэзии / Сост. Ю.А. Гаврилов, А.Г. Шевченко; отв. ред. М.П. Мчедлов/. М. Наука, 2006. 181 с.
7. Данин Д. С. Нильс Бор. М. Молодая гвардия, 1978. 556 с. (ЖЗЛ, вып. 11 (581с.).
8. Человек–Искусство – Общество : закон целого : к юбилею проф. Ю.Б. Борева. [отв. ред. Б.Л. Рифтин]. ИМЛИ РАН им. А.М. Горького. М. Наука, 2006. 382 с.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(5)

Dr. Zeyyat BANDEOĞLU*

QUEBEC MESELESİ
THE QUEBEC QUESTION

ÖZ

Kanada'nın toplam nüfusunun %25'ini oluşturan Katolik Fransızların çoğunluk olduğu Quebec eyaleti bağımsız bir devlet olma saikiyle çeşitli dönemlerde önemli siyasi girişim ve faaliyetler içersinde olmuştur. Federal bir sisteme sahip olan Kanada'nın yunuşak karnı olan Quebec meselesi milliyetçilik vurgusu pek olmayan Kanada devletinin birliğini için zaman zaman ciddi tehdit olmuştur.

Çoğulcu bir devlet yapısına sahip olan Kanada'daki bu etnik sorunda kullanılan araçlar ve politikalar göz önüne alındığında, Quebec milliyetçiliğinin dünyadaki diğer etnik temelli sorunlara nazaran daha 'barışçıl bir ayrılıkçı' olduğu görülmüştür. Bu makalenin amacı da, şiddet ve terör sarmalından uzak durabilen etnik temelli Quebec meselesini inceleyip analiz etmektir

Anahtar kelimeler: Quebec, Kanada, milliyetçilik, ayrılıkçılık, şiddet.

JEL Kodları: F50, F51, F52.

ABSTRACT

The Province of Quebec - where the majority of the population is French catholics- is a home to 25 percent population of Canada and has undertakend a number of importartant initiatives and endeavors with the aim of being an independent state.

Therefore, the Quebec question has been an achilles heel of Canada's territorial integrity and unity throughout the history. However, compared to other ethnic conflicts, the quebec question has not caused a great deal of violence and terror. Within this context, the purpose of this paper is to analyse the the Quebec question since its emergence.

Keywords: *Quebec, Canada, nationalism, seperatism, violence.*

JELCodes: *F50, F51, F52.*

* **Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE; bandezeyyat@gmail.com**

1- GİRİŞ

Çok etnikli bir yapıya sahip Kanada devletinin kuruluşuyla ile birlikte farklı bölgeler, kültürler ve etnik grupların güçlü olduğu yerel yönetimler ile merkezi hükümet arasında çözülmesi güç çatışmalar ortaya çıkmıştı. Bu çatışmaların merkezi Kanada'nın toplam nüfusunun %25'ini oluşturan Katolik Fransızların çoğunluğunun oluşturduğu Quebec eyaletidir. Quebeclileri ayrı bir etnik grup yapan kültürel ve dini bulunmaktadır:: Fransızca dili ve Katolik mezhebi gibi. Kanada'nın federal bir yapıya sahip olmasının en büyük nedeni de Quebec'deki Fransız kökenlilerin varlığıdır.

Kanada'nın Quebec eyaletinde yaşanan sorun, milliyetçilik vurgusu pek olmayan Kanada devletinin birliğini tehdit eden ayrılıkçı bir milliyetçilik sorunudur.[3] Daha önceleri geleneksel bir muhalefeti hareketi iken 20. Yüzyılın ikinci yarısında şehirlerdeki insanların katılmasıyla kitlesel bir harekete dönüştü. Farklı zamanlarda teşebbüs edilen referandum sonuçları milliyetçi kesimleri tatmin etmemiş, defalarca denenmesine rağmen bağımsızlık çabaları başarıya ulaşamamıştır. Çoğulcu bir devlet yapısına sahip olan Kanada'daki[4] bu etnik sorunda kullanılan araçlar ve politikalar göz önüne alındığında, Quebec milliyetçiliğinin genel anlamıyla 'barışçıl bir ayrılıkçı' olduğu görülür.[5] Bu etnik mücadelede şiddet çok az yer bulmuştur.[6] Bu makalenin amacı da, şiddet ve terör sarmalından uzak durabilen etnik temelli Quebec meselesini inceleyip analiz etmektir.

2- Sorunun Ortaya Çıkışı

Quebec sorunu 17. Yüzyılda Fransız Krallığının Kuzey Amerika'daki sömürge faaliyetlerine ortak olmak isteyen ve bunun içinde Hollandalı ve İngiliz sömürgecilerle çatışmalara girmesiyle ortaya çıktı. Fransa'nın savaşlarda elde ettiği üstünlük neticesinde bugünkü Qubec topraklarında Nova Scotia, New Brunswick ve Lousiana'da Yeni Fransa olarak bilinen yerleşim yerleri kuruldu.[7] Bu yerlerdeki en güçli siyaasi ve ekonomik unsur Katolik Kilisesi idi. Toprakların büyük bir kısmını elinde bulunduran kilise, toplumsal ilişkilerin de belirleyicisiydi. Kiliseler özellikle eğitim ve sağlık alanlarında oldukça etkin bir şekilde faaliyet göstermekteydiler.

Fransa'nın Louisiana dışındaki bütün Kuzey Amerika sömürgeleri 1759'da İngilizlerin eline geçti. Bu el değiştirme Quebec sorunun başlangıcını oluşturmaktadır.[8] Fransızlar ayrı kimliklerini ve çıkarlarını korumak amacıyla İngilizlerle savaşmaya başladılar. Buna karşılıklı olarak da İngilizler, 1763 yılında Kraliyet Bildirgesi (Royal Proclamation) yayınlayarak bölgedeki feodal yapıyı kaldırdı, Katolik kilisenin etkin varlığını tehdit eden önlemler aldı ve İngilizcenin tek resmi dil olduğu bir meclis oluşturdu.[9] Fransızların elit kesimlerini oluşturan asiller ile yüksek düzeydeki din adamları Fransızlar adına geleneksel feodal yapının devam etmesini ve Katolik kilisesinin yetkilerinin tanınmasını talep ettiler. Bu taleplerin halk tarafından desteklenmesi ile İngilizler 1774 yılında çıkardıkları Quebec yasası (Quebec Act) ile Fransız medeni hukuk

---

[3] John Breuilly, **Nationalism and the State**, İkinci Basım. Chicago: The university of Chicago Press, s.319.
[4] Milton J. Esman, 'Canada-Quebec: Two Nations Waring in the Bosom of a Single State', iç. Milton Esman, Ethnic Politics, İthaca, NY: Cornell University Press, 1994, ss.147-175, s.147
[5] Esman, s.1.
[6] Micahel Brown, 'Causes and Implications of Ethnic Conflict', iç. Michael E. Brown (Der.), Ethnic Conflict and International Security, New Jersey: Princeton Univerisity Press, 1993, ss.3-26, s.5.
[7] Gilles Bourque, 'Quebec Nationalism and the Struggle for Sovereignty in French Canada', iç. Berch Berberoğlu (Der.), The National Question: Nationalism, Ethnic Conflict, and Self-Determenination in the 20th Century, İthaca, NY: Cornell Univeristy Press, 1995, ss.199-224, s.200
[8] Esman, s.148.
[9] Esman, s.148; Bourque, s.200

ile feodal sistem kabul edilirken Katolik kilisesinin varlığına ve toplumdaki etkin konumuna da izin verildi. Böylece feodal bey (senyör) toprak rantını, kilise de gelirini onda birini almaya devam etti.[10]

Bu yıllarda ortaya çıkan çatışma her ne kadar Fransızlarla İngilizler arasında cereyan etmişse de sorun ulusal bir kimliğe bürünmüş değildi. Sorun yeni sömürgecilerdeki yönetici sınıflar arasında cereyan eden bir çatışmaydı. Fransızlar İngilizlerin ellerinden aldığı yetkileri için mücadele etmekteydiler. Bölgedeki ilk milliyetçi ideoloji ve siyasi ulusal muhalefet hareketi Fransız Devrimi'nden sonra (19. Yüzyılın başlarında) ortaya çıktı. Farklı etnik bir grup olma temelinde siyasi anlamda özerk veya bağımsız bir yapıya kavuşmak maksadıyla mücadeleye giriştiler.

Fransız milliyetçiliğinin alevlenmesi öncelikle İngilizlerin 1776 yılında Amerika topraklarında karşılaştıkları türden bir bağımsızlık hareketi ile karşı karşıya kalmamak için çıkardıkları 1791 tarihli Anayasal Düzenleme ile Kanada topraklarını Aşağı Kanada (Quebec) ve Yukarı Kanada (Ontario) olarak iki sömürge parçasına bölmesiyle oldu. Çünkü bu bölünme ile hem her bir sömürgede yetkileri sınırlı da olsa yerel yönetimini üstlenen bir meclis oluşturuldu hem de bugünkü Quebec eyaletinin alanını kapsayan Aşağı Kanada'da Fransız çoğunluk bırakıldı. Gücü bölerek tehlike olmaktan çıkarmaya çalışan uygulama milli ve anti sömürgeci mücadeleye ivme kazandırdı. Kısa süre içinde İngilizlere yakın duran seçkinlerle ile karşı duranlar arasında çatışmalar çıktı. Bir tarafta doktor, avukat, esnaf gibi orta sınıf temsilcileri ile köylü ve işçi kesimi, diğer taraftan sömürge yönetimi, büyük tüccarlar ve yüksek din adamları grubu vardı.[11]

Aşağı Kanada'da başlatılan mücadele aslında Kanada halkı adına yürütülmekteydi. Daha sonra kurulan Yurtseverler Hareketi (Movement des Patriotes) Aşağı Kanada'da farklı dil konuşan ayrı bir ulus için mücadele ettiler. 1837-38 yıllarında İngilizlere karşı silahlı çatışmaya başvurdular, ancak kısa sürede isyanları bastırıldı. Bu çatışmadan sonra İngiltere hükümeti konuyu incelemek ve siyasi bir çözüm önerisi sunmak üzere bölgeye bir temsilci gönderdi. Temsilci Lord Durham, da ulusal sorunu çözmek, geniş bir Pazar ekonomisini oluşturmak ve Fransız orijinli olan haklı kesimini asimile etmek amacıyla Yukarı ve Aşağı Kanada'nın birleştirilmesini önerdi. Bunun üzerine 1840 yılında merkezi bir hükümet öngören Birlik (Union) kuruldu.[12]

Kanada federasyonun oluşturulmasıyla hem milliyetçilik hem de bölgecilik anlayışlarında ortaya çıkan farklılıklar artmaya devam etti. Eyaletler devletin kuruluş belgesi olan ve 1982 yılında adı Anayasa (the Constitution Act) olarak değiştirilen[13] İngiliz Kuzey Amerika Yasası'na (the British North America Act) karşı çıktılar. Bölgelerdeki doğal kaynaklar, merkezi hükümetin ekonomik politikaları ve Senato'daki temsil oranı gibi kaynaklar sorunlara kaynaklık teşkil etti. Federal devletin oluşturulmasından sonra Akadya halkı, Doğu Kanada'da yaşayan Fransızlar İngilizler tarafından batıya sürülmüşlerdi. Bunlar devletin kurulmasından sonra merkezi hükümet karşı savaşa giriştiler. Ancak merkezi hükümet isyanları bastırdı ve Manitoba (1885) ile Saskatchewan (1905) eyaletlerini kurdu.

Kanada devletinin kurulmasından sonra Quebec eyaletinde nüfusun %80'inden daha fazlasını Fransızca konuşan insanlar oluşturmaktadır. Liberal bir demokrasi olan Kanada sosyal ve kültürel konularda (medeni yasa uygulamaları ve eğitim gibi) yetkiyi federe yönetimlere bıraktığından merkezi hükümet Quebec halkının işlerine pek karışmadı, ancak siyasi ve ekonomik konularda tüm gelişmeleri belirleyen federal hükümetti.[14]

---

[10] Bourque, s.200
[11] Bourque s.201
[12] Bourque s.202; Esman, s.149.
[13] Esman, s.149
[14] Esman, s.149.

19. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan Quebec milliyetçiliği, 1840 yılında Birliğin kurulması, 1854 yılında feodal yapının ortadan kaldırılması ve 1867 yılında Kanada devletinin kurulmasıyla yeniden yapılandırıldı. Yerel seçkinler sınıfı, dini tarikatların liderleri, Katolik kilisesi ve liberal gruplar, Quebec halkının siyasi geleceğini en çok belirleyen iki kurumun (demokratik Kanada devletinin ve Katolik kilisesinin) omurgasını oluşturdular. Geleneksel sınıfların hegemonyasının devam etmesinin en önemli nedeni federal yapının oluşturulmasıydı. Doktor ve avukat gibi seküler liderler Quebeci siyasi platformlarda (senatörler, yerel ve federal milletvekilleri, belediye başkanları ve kamu yöneticileri) temsil ederken, dini liderler de sosyal alanda (okullar, hastaneler, yurtlar ve vakıflar) hâkimiyetlerini korudular.

1930'lu yıllarda baş gösteren ekonomik buhran bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi Kanada'da liberal devlet anlayışını sorgulanır duruma düşürdü. Kapitalist politikalara kültürel bir muhalefet geliştirdiler.[15] ABD yönetiminin aynı yıllarda başlattığı devlet ağırlıklı ekonomik programların etkisiyle ülkede devletin ağrılıklı olarak yer aldığı ekonomik bir program yürürlüğe konuldu. 1940'lı yıllarda uygulanma imkânı bulan Keynesyen ekonomik politikalar Kanada devletindeki güç dengelerin ve ulusal sorunların doğasını değiştirdi. 1945-46 yıllarında yeniden toplanan 'Yeniden Yapılanma Konferansları' ile refah devleti oluşturulması amaçlandı, ancak bu girişim her bölgede başarılı olamadı. Bunun üzerine Quebec ulusal Birlik (the Union Nationale) hükümeti (1944-1960) programın gerektirdiği merkezileştirme çabalarına karşı çıktı, ancak bu parti özerlik taleplerinden öteye hedefler edinmedi.[16]

Ulusal Birlik hükümetinden sonra 1960 yılında iktidara gelen Liberal Parti zamanında 'Sessiz Devrim (Quiet Revolution)' olarak bilinen refah devleti programı Quebec'te yürürlüğe konuldu. Teknolojik, iktisadi ve kültürel alanlarda modernleşme, toplumsal olarak sekülerleşme ve kiliseden uzaklaşma, ve 'Fransız Kanadalılar' kimliği yerine' Quebecliler' kimliğine vurgu yapılmaya başlandı.[17] !!! Devletin rolünde önemli değişiklikler oldu. Devletin sahibi olduğu şirketle kuruldu ve sayıları hızla arttı. Eyaletteki hidroelektrik santralleri kamulaştırıldı, federal bir milli eğitim bakanlığı, devlet denetiminde sağlık sigortaları, sosyal güvenlik vb. gibi devlet kurumları kuruldu. Milliyetçilik ideolojisi bu dönemde bir reform hareketi olarak işlev görmekteydi. Liberal Parti'nin reform ihtiyaçlarını karşılayamaması üzerine bölgedeki milliyetçilik düşüncesi arttı.[18]

Federal hükümetle Quebec yönetimi arasındaki sorunlar çözülmedi ve milliyetçi duygular artış gösterdi. Geleneksel savunmacı milliyetçi hareket boyut değiştirerek bağımsız bir Quebec talebini dile getiren saldırgan bir oluşuma dönüştü. Bourke bu dönüşümü birkaç nedene bağlamaktadır. Buna göre, II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan sanayileşme ve şehirleşme, bunun sonucu olarak ortaya çıkan tüketim toplumu, oluşan yeni kapitalist sınıf, işçi sınıfın güçlenmesi, sosyal yapıdaki değişim, yerel kapitalizmin geliişmesi ve refah devleti anlayışının pekiştirilmesi ayrılıkçı Quebec milliyetçiliğinin gelişmesine katkıda bulunan unsurlardır.[19]

Başından itibaren Quebec'teki ticareti elinde bulunduran kesim İngilizlerdi. İngiliz büyük zengin sınıfı ile orta ve küçül ölçekli iletme sahibi Fransız zenginler arasında çıkar çatışmaları çıktı. Tekelci İngilizler birlikten yana tavır koyarken, Fransız zenginler ise yerel ölçekte faaliyet gösteren ve yerel vurgusu yapan bir kesimdi. 1960'lı yıllara kadar orta düzey zenginler üst kesimle birlikte hareket etmekteydiler. Quebec'teki İngiliz kökenleri de sahip oldukları işletmeleri herhangi bir siyasi baskı ve müdahale ile karşılaşmadan

[15] Breuilly,s.332.
[16] Bourque, ss.206-07.
[17] Esman, ss. 153-54.
[18] Breuilly, s.156
[19] Bourque, s.207

İngilizce dilinde yürütmekte ve taraflar özerklik içinde hareket etmekteydiler. Fransızca ve İngilizce hem parlamento ve hem de mahkemelerde kullanılmaktaydı, fakat bütün idari birimler İngilizce olarak faaliyetlerini yürütmekteydiler. Ayrıca büyük işletme sahipleri olan İngiliz kökenliler işe aldıkları Fransız asıllılara İngilizce dilini bilmelerini şart koşmaktaydılar. Bu da ayrımcılığa neden olmaktaydı.[20]

Savaş sonrası dönemde yaşanan ekonomik daralma ve artan tekelleşme dolaysıyla Fransız kökenli insanlardan oluşan orta sınıf zenginler, kanada devletinin liberal politikalrını sorgulamaya başladılar. Quebecliler kendi lehlerine devlet müdahalesi istediler. Bu amaçla, 1960'lı yıllarda devlet tarafından Quebec sermayesinin korunmasını hedefleyen Quebec Mevduat ve Yatırım Fonu (Caisse de Depot et de Placement du Quebec) ve Quebec Endüstriyel kalkınma Kurumu (Societe General de Financement du Quebec) gibi kuruluşlar kuruldu. Bu yıllarda, Quebec sermaye çevreleri bağımsızlıkçı veya en azından muhtariyet yanlısı oldular.[21] Bu yıllarda özerklik ve bağımsızlık düşüncesi Qubec halkının gündemine daha köklü bir biçimde girdi. Bunun yansıması olarak da siyasi mücadele dozu artırıldı.

3- Sorunun Gelişimi

1960'lı yıllarda yeniden yapılanan Qeubec milliyetçiliği bölgesel ve kültürel alan ve konulardan ulusal ve siyasal alana geçiş yaşadı. Katolik 'Fransız Kanadalılar' kültürel kimlik tanımlaması, yerini 'Quebec ulusu' tanımlamasına bıraktı. Yeni milliyetçi anlayış bağımsızlık anlayışına temel oluşturan Quebec ülkesini, devletini ve kimliğini tanımladı. bu yeni anlayış ilk olarak elit tabaka tarafından dillendirildi. Milliyetçi uyanışla birlikte Quebec'te etnik ve ulusal kimliği ön plana çıkaran bir sınıf ortaya çıktı.[22] Bunlar aynı zamanda federe devletin farklı kademelerinde çalışmaya başladılar. Genellikle Fransız orijinli Quebeclilere yönelik uygulanan ayrımcılık dolaysıyla devlet bürokrasisinde yer alamaya başlamaları önemli bir dönüşüme öncülük yapmış oldu.

Milliyetçi uyanışın alevlendiği, 1960'lı yıllarda Quebec'te bağımsızlığı savunan farklı hareketler ve siyasi partiler ortaya çıktı. İlk bakışta bu hareketler ve siyasi partiler hem sayı hem de metot olarak (gösteri, grev, silahlı mücadele, seçim gibi) çok farklılıklar arz etmekteydi. En önemli siyasi partiler, Ulusal Bağımsızlık Meclisi (Rassemblement pour L'independence Nationale, RIN) ve Ulusal Toplanma (Ralliement National) partilerdi. En büyük ve en etkili olan RIN yeni orta sınıftan kurulan ve ulusal özgürlük için Quebec devletinin kurulmasını talep etmekteydi

Yeni ulusal hareket silahlı çatışmaya da yol açtı. Farklı ideolojik gruplardan oluşan ve orta sınıftan gelen gençlerin kurduğu Quebec için Özgürlük Cephesi (Front de Liberation du Quebec, FLQ) önde gelen gizli örgüttü. FLQ giderek geleneksel çizgiden sosyalist çizgiye çekildi. Milliyetçiliği sosyal düşüncelerle gerçekleştirmek fikri ile RIN partisinin sol kanadıyla paralel görüşlere sahiptir. Hareket giderek radikalleşti ve 1970'li yıllarda adam kaçırma ve öldürme gibi sınırlı terörist eylemlerde bulundular.[23] Bu gelişmeler üzerine ordu federal Ordu Quebec'i işgal etti ve Savaş Önlemleri Yasası çıkarılarak olayların önüne geçmeye çalışıldı. Federal hükümetin sert tepkisi ile karşılaşan milliyetçiler arasında kopmalar ve bölünmeler oldu. Qubec liberal partisinden ayrılan bir grup 1968 yılında Egemenlik Ortaklık Hareketi (Mouvement S ouverainete-Association, MSA) adında örgüt kurdular. 1960'lı yılların başında 'Sessiz Devrim' eylemcilerinden olan Rene Levesque 'nun liderliğini yaptığı bu hareket milliyetçilerin en etkin örgütü haline

[20] Esman, s.150.
[21] Bourque, s.208.
[22] Bourque, s.209.
[23] David Welsh, 'Domestic Politics and Ethnic Conflict', iç. Michael Brown (Der.), Ethnic Conflict and International Security, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993, ss.43-60, s.50

geldi. Kısa süre sonra aynı yıl içinde MSA, RN ile birleşerek ayrılıkçı Quebec Partisi (the Party Quebeqois, PQ)'ni kurdu. Bu gelişmeden sonra üyelerin çoğunun yeni kurulan partiye geçmesi üzerine RIN kendini feshetti, ki bu da Quebec ulusal hareketinde yeni bir aşamasının başlangıcı oldu.[24] Bundan sonra Quebec milliyetçilik mücadelesi daha çok bu tek parti etrafında şekillendi.

PQ bölgede ekonomik kalkınmanın sağlanması için mücadele etti. Ekonomik reformların şeklinden ziyade uygulanacak programların Queebc ağrılıklı olup olmaması önemliydi. Rene Levesque'nun deyimiyle bir ekonomik girişimin özel, kamusal veya karma olmasına Quebecliler karar verecek. Ancak, her halükarda Quebecli olacak.[25] PQ gerçek anlamda ulusal bir parti olmak için bir sınıfı değil, bütün Quebec halkını temsil etmeye çalıştı. Bu çerçevede, Quebec'in bağımsızlığı için mücadele ettiği halde Kanada federal hükümeti ile bütün ilişkilerin koparılmasını da savunmamaktaydı.[26]

PQ 1976 yılında eyaletteki seçimleri kazanarak Quebec'te iktidara geldi ve parti lideri Levesque Quebec'in ilk başbakanı oldu.[27] Keynesyen ekonomik politikaların uygulanmasını savunan parti, 1980 yılında eyalette bağımsızlık için referanduma gitti. Referandum sonuçları milliyetçilik için büyük bir hayal kırıklığı oldu, çünkü oylamaya katılanların sadece %40'ı, Fransızca konuşulanların ise sadece %50'si milliyetçilerin söylemleri lehine oy kullandı.[28] Federalistlerin bu zaferinden sonra merkezi hükümet Kanada hükümetin yetkilerini artırdı. 1982 yılında Kanada Anayasası yeniden düzenlendi ve Kanada Haklar ve özgürlükler Şartı (the Charter of Rights and Fredooms) hazırlanarak anayasanın bir parçası haline getirildi. İngilizce ve Fransızca dilleri bütün federal kurumların resmi, dili haline geldi. Nüfusun yaklaşık üçte birini Fransızca konuşanların oluşturduğu New Brunswick eyaletinde de Fransızca resmi dil olarak kabul edildi.[29]

Bu yeni düzenleme ile farklı kategorilerde haklar kabul edildi. Buna göre, din ve vicdan özgürlüğü gibi evrensel haklar; eyaleti azınlık dillerindeki ilk ve orta öğretimde eğitim görme hakkı gibi kültürel haklar; ve tüm Kanadalılara kamu hizmeti sunma hakkı gibi sosyal haklar düzenlendi.[30] Ancak, bu hakların tanınması sorunları ortadan kaldırmadı. Bireysel ve toplumsal hakların verilmesi Quebec halkını tatmin etmedi, çünkü onlar kendilerine yalnızca kültürel haklar değil, Quebec devleti ve ulusu adına siyasi hakların verilmesini ve Quebec'in 'farklı statüde bir topluluk' nitelendirilmesini talep etmekteydiler.[31] Diğer bir ifadeyle, yeni anayasayı kendi kimliklerine aykırı bulduklarından imzalamadılar. Şartta ve anayasada yer lan haklar daha çok azınlıkların korunmasın sağlayan haklardır. Kanada yüksek Mahkemesi bu hakları teminat altına alma yetkisine sahip olan merciidir.

Bu durum ülkede paradoksal bir gelişmenin ortaya çıkmasına neden oldu. Quebecliler oluşturulacak bir Kanada konfederasyonu içinde Quebec'in ve diğer eyaletlerin eşit statüde egemen devletler olarak tanımlanması için mücadele etektedirler. Ancak, Quebecliler Kanada'da azınlık olmalarına karşılık Quebec'te çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Qubec'te yaşayan İngilizce konuşan nüfus azınlık olarak değerlendirip değerlendirilmemesi sorun oluşturmaktadır. Quebeclilere göre, korunması gereken Quebec'teki İngilizler değil, tüm Kanada' tehdit altındaki Fransız kökenlilerdir. Yerel hükümetin kabul ettiği yasalar gereği, Quebec'te yaşayan herkes çocuklarını Fransızca eğitim veren ilk ve orta öğretim okullarına göndermek zorundadır ve tüm ticari işaretler Fransızca yazılmak zorundadır. Dolaysıyla, Quebec'teki çoğunluk kültürel

[24] Bourque, s.210.
[25] Bourque, s.211.
[26] Bourque, s.211.
[27] Welsh, s.50.
[28] Esman, s.211.
[29] Welsh, ss.50-51.
[30] Bourque, s.212.
[31] Welsh, s.51.

ve siyasi haklar elde ederken İngiliz kökenliler ayrımcı uygulamalara karşı karşıya kalabilmektedir.[32]

Ayrıca, belli hükümetlerin belli durumlarda Şartı beş yıllık bir süre için uygulamama ve askıya alma yetkisinin olması ayrımcı yasaların çıkarılmasına imkân tanımaktadır. Quebec hükümeti de buna dayanak daha önceki yönetim zamanındaki uygulamalardan dolayı ortaya çıkan dengesizliği bertaraf etmek için Fransız kökenliler lehine politikalar takip edildi ve bunlar kanada Yüksek Mahkemesi tarafından olumlu karşılandı.[33] Ancak, bu durum bile Quebeclileri tatmin etmedi. Şartın bu şeklinde yorumlanması da Quebec lehine olan bir gelişmedir, çünkü Şart toplumları değil bireyleri ön plana çıkarır. Öte yandan, Quebeclilere tanınan bu haklardan Kızılderililer istifade edemediler.

PQ 1981 yılında tekrar seçimleri kazandığında yeni sorunlara karşı karşıya kalmıştı. Dünyadaki gidişatın gereği Keynesyen politikalar terk edilmeye başlandı. Bu da Quebec politikacıları güç durumda bıraktı. Söylemleri demode olunca 1985 yılında seçimleri kaybettiler ve Liberal Parti iktidara geldi. PQ'nin lideri Levesque liderlikten istifa etti. 1980'lerin sonları yaklaştığında bağımsızlıkçı hareket iyice zayıflamıştı. Çünkü PQ bile artık bağımsızlıkçı politikalardan vazgeçti. 1984 yılında Kanada'da iktidara gelen muhafazakâr Brian Mulroney hükümeti Quebec'ten büyük destek aldı. Yeni hükümet özelleştirme politikaları uyguladı ve ABD ile serbest ticaret antlaşması imzalandı.

1987 yılında Kanadalı olmayı yeniden tanımlayan ve Quebec'i farklı bir toplum' olarak kabul eden Meech Lake Antlaşması 10 eyaletin ve federal hükümetin başkanları tarafından imzalandı.[34] Ancak, federal parlamento ve 10 eyaletin yasama organları tarafından üç yıl içinde onaylanması gereken bu antlaşma uygulanamadı ve Manitoba ile Newfoundland eyaletlerin onaylaması dolaysıyla 1990 yılında reddedildi.[35]

Bundan sonra Quebec'te bağımsızlık talebi tekrar dile getirilmeye başlandı. Ağustos 1992 tarihinde Kanada başbakanı, 10 eyaletin valisi, iki özerk bölgenin lideri ve Kızılderili ve Eskimoların grup liderleri tarafından Charlottetown Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, Kanada Temsilciler Meclisi'nin %25'lik kontenjanı Quebec eyaletine verilecek, Anayasa Mahkemesi'nin 9 üyesinden 3'ü Quebec'ten seçilecek ve Fransız dil ve kültürünü etkileyen yasa tasarılarında Fransız kökenli senatörlerin de ayrıca çoğunluğu aranacaktı.[36] Quebeclilere özel bir statü tanıması yanında tüm grupların taleplerini taleplerini karşılamaya çalışan bu antlaşma 26 Ekim 1992 tarihinden yapılan bir referandumla hiçbir grubun isteğini tam olarak karşılayamadığından %55 oy oranıyla reddedildi.[37]

Bu arada Quebec'teki milliyetçi hareket giderek güçlenmekteydi. 1994 yılında Jacques Parizeau liderliğini yaptığı PQ tekrar iktidarı devraldı ve bağımsızlıkçı tutumunu yeniden seslendirdi. Bütün sendikal hareketler bağımsızlığı resmi hedef olarak ilan ettiler. Küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri ve yönetim kademsinde bulunan insanların çoğunluğu da bağımsızlıktan yana tavır koydular. Örneğin, Quebec'teki en önemli finansal ve bankacılık kuruluşlarından Desjardins Hareketi (Mouvement Desjardins)'in üst kademe yöneticilerin çoğu bağımsızlıktan yana olduğu ilan etmişlerdir.[38] Sadece büyük ölçekli işletme sahipleri ve İngiliz kökenliler bu talebe karşı çıkıyorlardı. 30 Ekim 1995'te yapılan referandumda Kanada'dan ayrılmak isteyen milliyetçiler yüzde 1.2 gibi küçük bir farkla bir kez daha yenilgiye uğradılar.[39]

---

[32] Bourque, ss.212-13.
[33] Bourque, s.214.
[34] Welsh, s.51.
[35] Esman, s.161.
[36] Welsh, s.161.
[37] Esman, s.163.
[38] Bourque, s.221.
[39] Hamish Telford, 'Liberalism versus Communitarianism and Canada's Constitutional Conundrum', Joural of Canadian Studies, 1998, c.33, n.3, ss.31-50,s.31

Quebec kültürünün yayılmasının temel nedeni olan entelektüellerin tavırları, yazıları ve fikirleri Quebec milliyetçiliğe beslendiği en önemli kaynaktır. Bunların algılamaları, toplumsal statü talepleri ve kariyer hedefleri yerel kimliğe ve kültüre vurgu yapmalarını gerektirmekteydi.[40] Yerel kimlik ve kültür vurgusu entelektüel bir yatırım unsuru olarak kaldığı sürece de Quebec milliyetçiliğin talepleri, dolaysıyla da özerklik ve bağımsızlık hedefleri var olmaya devam edecektir.

4- Sorunun Dünya Açısından Önemi

Quebec sorununun gelişim sürecinde dış faktörlerin fazla bir etkisi yoktur.[41] Yalnız, 1960'lı yıllardaki Asya ve Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin başarısı Quebec milliyetçiliğini de etkilemiştir. Ayrıca, ABD'nin bölgedeki güçlü varlığı Quebec'teki olayları dolaylı da olsa etkilemiştir. 1960'lı yıllara kadar geleneksel muhafazakâr yapıyı korumaya adanmış kilise ağırlıklı hareket, seküler ABD'yi bir tehdit olarak algılamıştır. Esman İngilizlerin 1774 ve 1791 yıllarında Fransızca konuşan kurumlara ve Katolik kilisesine hoşgörülü davranmasının nedenlerinden birinin de ABD'ye karşı bunların desteğini almaya yönelik olduğunu belirtmektedir.[42] 1960'lı yıllarda Quebec milliyetçiliğinin de sekülerleşmesiyle birlikte bu algılama son buldu. Sadece bazı sol gruplar ABD'nin 'kültürel emperyalizmi' ve 'kapitalist hegemonyasına' karşı mücadele etti.

Quebec hükümeti ABD firmalarının yatırımlarını teşvik etti ve 1988 tarihli kanada-ABD Serbest Ticaret Antlaşması'nı ve daha sonra Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA)'nı hararetle destekledilerdi.[43] ABD hükümeti ve firmalarını Kanada federal hükümetinin ve şirketlerini dengeleyen bir alternatif olarak baktılar.

Fransa devleti de, Fransızca konuşan ve Fransızca kültürünü benimseyen Quebec halkının uluslararası bir aktör olmasına katkıda bulundu. Özellikle de de Gaulle 1960'lı yıllarda Montreal'de 'yaşasın Quebec'in özgürlüğü' diye konuşmuş ve Quebec'in Paris'teki bürosunu bir büyükelçilik gibi görmüştür. Çünkü, 1789 devrimi ile birlikte katı bir laiklik sürecine giren Fransa, Katolik kilisesinin hâkim olduğu Quebec'te pek sıcak karşılanmadı. Günümüzde laik kesimin öncülüğüne rağmen Fransa'dan fazla bir destek beklentisi yoktur.[44]

Kanada'nın çoğulcu yapısı, liberal demokrasi anlayışı, uluslararası sorunlar konusunda hassas ve barış yanlısı tutumu göz önüne alındığında bu sorunun dünyadaki dünyadaki benzer diğer sorunlara emsal teşkil etmesi önemlidir. Demokratik uzlaşma yoluyla varılacak bir çözüm, azınlık-çoğunluk ilişkileri ve toplumsal haklar gibi konularda demokratik bir ülkede olması gereken belli ölçütler ortaya çıkararak bir demokrasi standardı ve teamülü oluşturabilir

SONUÇ

Kanada'da ekonominin iyi olduğu dönemlerde etnik ve kültürel talepler fazla dile getirilememekte, ancak ekonominin kötüye gittiği zamanlarda milliyetçi duygular ve talepler ön plana çıkmaktadır. Liberal ilkelerin hâkim olduğu 1980'li yıllarda gerileyen Quebec milliyetçiliği, Kanada ekonomisinin nispeten kötüye gittiği 1990'lı yıllarda tekrar güçlendi. Merkezi hükümetin ödediği vergiden daha çok pay alan Quebec'te sorunların kısa sürede çözülmesi beklenmemektedir.[45]

---

[40] Anthony D. Smith, 'The Ethnic Sources of Nationalism', iç. Michael E. Brown (Der.), Ethnic Conflict and International Security, New Jersey: Princeton University Press, 1993, ss.27-42, s.35
[41] Breuilly, s.336.
[42] Esman, s.168.
[43] Stephen Shulman, 'Uluslararası Ekonomik Bütünleşmenin Milliyetçi Kaynakları', International Studies Quarterly, (Çev. H. Bahadır Akın), 2000, c.44, ss.365-390.
[44] Esman, s.169.
[45] Breuilly, s.334.

Quebecliler bugün her zaman olduğundan daha fazla bağımsızlık istemektedirler, ancak bunun gerçekleştirilmesi oldukça zor görünmektedir. Öncelikle, bu talepler Kanada milliyetçiliği, diğer eyaletlerin bölgesel talepleri ve Kızılderili halklarının özerklik talepleri ile ele alındığında Kanada devletinin karşılayabileceği tavizler değildir.

Netice itibariyle, Quebec sorunu ancak Kanada devleti sınırları içinde kalması ve eyalet hükümetin daha fazla yetkilerle donatılması suretiyle çözmek mümkündür. Unutulmamalıdır ki, bağımsızlık taraftarı Quebec milliyetçileri bile Kanada'dan tamamen kopmayı düşünmemektedirler. Quebecliler bile kendilerini ne güçsüz ne de baskı altında bir halk olarak görmektedirler. Devlet desteğinde ekonomik programlar ile ekonomik kalkınmayı sağlamak ve kültürel özgürlük talebiyle ortaya çıkan milliyetçiler ile liberal Kanada hükümetinin demokratik bir platformda uzlaşması gerekmektedir.[46] Quebec'teki gelişmeler, Kanada devletinin diğer bölgelerdeki gelişmelerle de yakından ilgilidir. Sorunun en makul çözüm yolu da gelişmeleri bu çerçevede ele alınıp değerlendirmekten geçer.

KAYNAKÇA

1. BOURQUE Gilles (1995), 'Quebec Nationalism and the Struggle for Sovereignty in French Canada', iç. Berch Berberoğlu (Der.), The National Question: Nationalism, Ethnic Conflict, and Self-Determenination in the 20th Century, İthaca, NY: Cornell Univeristy Press.
2. BREUILLY John, Nationalism and the State, İkinci Basım. Chicago: The university of Chicago Press.
3. BROWN Micahel (1993), 'Causes and Implications of Ethnic Conflict', iç. Michael E. Brown (Der.), Ethnic Conflict and International Security, New Jersey: Princeton Univerisity Press.
4. ESMAN Milton J. (1994), 'Canada-Quebec: Two Nations Waring in the Bosom of a Single State', iç. Milton Esman, Ethnic Politics, İthaca, NY: Cornell University Press.
5. SMITH Anthony D. (1993), 'The Ethnic Sources of Nationalism', iç. Michael E. Brown (Der.), Ethnic Conflict and International Security, New Jersey: Princeton University Press.
6. SHULMAN Stephen (2000), 'Uluslararası Ekonomik Bütünleşmenin Milliyetçi Kaynakları', International Studies Quarterly, (Çev. H. Bahadır Akın).
7. TELFORD Hamish (1998), 'Liberalism versus Communitarianism and Canada's Constitutional Conundrum', Joural of Canadian Studies.
8. WELSH David (1993), 'Domestic Politics and Ethnic Conflict', iç. Michael Brown (Der.), Ethnic Conflict and International Security, Princeton, NJ: Princeton University Press.

[46] Telford, ss.46-47.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(6)

Yrd. Doç. Dr. Muhsin YILMAZÇOBAN

SOSYAL HİZMETİN SOSYOLOJİ VE İLAHİYAT İLE EŞGÜDÜMÜ VE BÜTÜNLEŞMESİ

THE COORDINATION AND INTEGRATION OF SOCIAL SERVICE WITH SOCIOLOGY AND THEOLOGY

ÖZ

Sosyal Hizmet teorik olmaktan daha çok asıl olarak uygulamalı bir bilim dalıdır. Her yeni bilim gibi o da Dünyada ve Türkiye'de kendine bağımsız bir alan olma niteliği kazandıran birikim ve literatürü diğer sosyal bilimlerden almıştır. Sosyal Hizmetin diğer sosyal bilimlerden teorik alış verişi sürekli devam edecektir. Bu durumun her bilim alanı için disiplinler arası bilgi geçişlilikleriyle sürmesi hayati bir önemdedir. Sosyal hizmet sosyolojik, sosyo-ekonomik, sosyal psikolojik, psikolojik, kültürel, dini ve manevî ihtiyaçlarını karşılayan geniş kapsamlı ve uygulama merkezli bir bilim dalıdır.

Sosyoloji ve sosyal bilimlerin ilahiyat ile hep birlikte ilişkilendirildiği ve aralarında daha somut ara alanların yardımıyla, eşgüdüm sağlanabilir. Son tahlilde kişiler ve çok farklı dezavantajlı gruplarla yakından ve birebir hizmet üreten sosyal hizmet ve görevli sosyal hizmet uzmanları ya da sosyal çalışmacılar çalışacaktır. İslam inancı güçlü olan topluma muhatap olması onların da destekleyici, önleyici, iyileştirici ve tedavi edici şekilde risk gruplarına yönelik işlerini kolaylaştıracaktır. Bakıma muhtaç kişinin durumuna sabretmesiyle kulluk bilinci gelişmektedir. Durumunun günahlarına kefaret olacağına inanması ona tam bir teslimiyetle dingin ve güçlü bir ruh hali sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmet, Social Work, Sosyoloji, İlahiyat, İslami İlimler.

ABSTRACT

Social Service is more a practical science rather than a theoretical. Just like any other new scientific major, it took its accretion and literature from other social sciences which makes it individual and independent field in Turkey and in the World. There will be always theory exchanges for Social Service with other Social Sciences. It is crucial that this matter would be kept valid with information transitivity inter disciplines for all scientific field. Social Service is a practical oriented and universal scientific major which fulfils sociologic, socio-economic, socio-psychological, psychological, cultural, religious and spiritual needs of human being.

With the help of a concrete intermediary fields, a coordination can be provided to have an establishment which sociology and social science links together all with theology. In the last instance, there will be social service specialists or social workers who generate close and one to one service to people and groups with various kind of disadvantages. Being a communication with society which has a strong Islamic faith will help them to make things easier against to risk groups by means of supportive, preventive, rehabilitative and curative. The adoration conscious level would rise with being patient to a person's condition who needs special assistance. Believing to a redemption comes from his condition will ensure a calm and strong spiritual status with full devotion.

Keywords: *Social Services, Social Service, Social Work, Sociology, Theology, Islamic Sciences.*

GİRİŞ

Sosyal Hizmet teorik olmaktan daha çok asıl olarak uygulamalı bir bilim dalıdır. Her yeni bilim gibi o da Dünyada ve Türkiye'de kendine bağımsız bir alan olma niteliği kazandıran birikim ve literatürü diğer sosyal bilimlerden almıştır. Sosyal Hizmetin diğer sosyal bilimlerden teorik alış verişi sürekli devam edecektir. Bu durumun her bilim alanı için disiplinler arası bilgi geçişlilikleriyle sürmesi hayati bir önemdedir. Ancak diğer uygulamalı bilim dalları ve Sosyal Hizmet için bu teorik faydalanma durumu daha büyük bir önem arz etmektedir. Zira Sosyal Hizmet gündelik hayatın içinde bütün kişi, grup ve toplulukların yanında olarak ayrıca ve özel biçimde dezavantajlı insan ve grupların sosyolojik, sosyo-ekonomik, sosyal psikolojik, psikolojik, kültürel, dini ve manevî ihtiyaçlarını karşılayan geniş kapsamlı ve uygulama merkezli bir bilim dalıdır. Bu tarzda bilimler arası sürekli alışveriş zorunluluğu günümüzdeki Sosyal Hizmette bazı kesimlerde görülen mesleki taassubun önüne geçilmesi için önemli bir zaruret halini almış durumdadır.

Öyle ki Türkiye'deki Sosyal Hizmetin altyapısında teorik katkılar Sosyoloji ve az ya da çok bütün sosyal bilimlerin eseri olduğu yeterince görülmemekte bu alana hâlihazırda sosyologların emeği de görmezden gelinebilmektedir. Her bilim dalının bağımsızlığı, diğer bilimlere karşı bilim taassubu içinde olmayı gerektirmemelidir. Bu durum hiçbir bilim dalı için sağlıklı bir gelişim işareti sayılmamalıdır. Türk toplum yapısında, tarihi ve kadim geleneğimizde sosyal ve fen bilimleri olarak şeklen bir ayrım olsa bile bilimin ve ilmin bütünlüğü bilim tarihi bakımından önemli bir olgu durumundadır. Geçmişte ilim adamları her bilimden istifade eder ve modernizmin bilimlerin parçalanmışlığı olgusundan farklı bütünlükçü bir bakış ile bütün insanlığa faydalı olmaya çalışırlardı. Herhangi bir bilim için meslek taassubu içinde olmak bırakın başka alanlara o bilim dalının kendi alanına da verimli, özgün ve icatçı olamamasına neden olacaktır.

Bu yazıda Sosyal Hizmet alanının diğer sosyal bilim alanlarıyla eşgüdümü ve sosyal hizmetin onlardan ve karşılıklı olarak teoride ve uygulama alanında istifadesi ana konumuz olacaktır. Ancak bu bilim alanlarından özellikle daha temel alanlar olmaları, kadim geleneğimizle sıkı irtibatlarının olması ve Türk toplumunu çok daha fazla etkilemeleri bakımlarından Sosyoloji alanı ile İlahiyat'ın manevi alanları üzerinde daha çok durmaya çalışılacaktır.

Sosyoloji Sosyal Hizmet için toplum yapısını tanımak, tanımlamak, analiz ve tahlil edebilmek için vazgeçilmez bir bilim dalıdır. İlahiyat, İslami ilimler ve onun manevi sosyal hizmet tarafı ise toplumu birinci dereceden etkileyen hem teori hem uygulama sahasında çok önemli sosyal olgu ve gerçekliktir. Her iki alan da kendi özelliklerinin topluma ve Sosyal Hizmete yapacağı katkı bakımından incelenecektir. Sosyal Hizmete dolaylı ve dolaysız birçok katkıda bulunan başta sosyal politika, psikoloji, sosyal psikoloji ve hatta fen ile teknik bilimler olmak üzere diğer bilimlerin katkısı daha sınırlı şekilde ve dolaylı şekilde geçirilecektir. Ancak zaman içinde özelde Sosyal Hizmetin ve genelde bütün sosyal bilimlerin fen ve teknik bilimlere varıncaya kadar aralarındaki alış verişi, geçişkenliği, bütünleşmeciliğinin sağlanarak modernin parçalı bilim anlayışından tarihin kadim medeniyetine ait olan bütünlükçü bilim anlayışına geçilmesi her bilim alanının temel hedefi olmalıdır. Bu yardımlaşmacı, dayanışmacı ve bütünlükçü anlayışı bütün bilimlerle fakat daha çok sosyoloji ve ilahiyat ile işbirliği içinde, uygulamalı olarak ve uygulamalarla ortaya koyacak birinci bilim dalı ise Sosyal Hizmettir. Zihniyet dünyalarında oluşan birliktelik anlayış ve refleksi genel toplum yapısının ve aile yapılarının bütünlükçü işlevini işler halde tutmaktadır (Yılmazçoban, 2016: 1329). Türk aile yapısı nasıl bütünleşmiş bir işlevle ve bütünlükçü aile tipiyle (Yılmazçoban, 2008) ortadaysa Sosyal Hizmette aile yapısına uygun biçimde ve böylece bütünlükçü bir yapı içinde uygulamalar üretmelidir.

Sosyal Hizmetin Disiplinler Arası Bilim Olma Özelliği

Bir mesleğin meslek olabilmesi için şu beş temel unsuru tamamlaması gerekir (Duyan, 2010:4):

1-*Sistematik kuram:* Profesyonellerin soyut ilkeleri temel alan bilgiye sahip olması, eylem gerektiren işlemleri yerine getirmesi ve yoğun bir formel eğitimin olması..

2- *Otorite:* Meslek elemanlarının verdikleri hizmetlerin kapsamı ve doğası hakkında anlamlı düzeyde denetime sahip olmaları.

3- *Toplumun onayı*: Her meslek otoritesinin toplum tarafından kabullenilmesini, onaylanmasını ve güçlenmesini ister.

4-*Etik kurallar:* Meslek elemanlarının açık, sistematik, geçerli ve topluma hizmet verme yönelimli davranış standartlarına sahip olması ve işbirliğine dayalı, eşitlikçi ve destekleyici ilişkiler kurması gerekir.

5-*Meslek kültürü*: Her mesleğin kendine has davranış, anlayış ve çalışma biçimi vardır, meslek elemanlarının işine yüksek düzeyde bağlılığını gerektirir.

Sosyal hizmet ilgili disiplinlerden yararlanması, onların bilgi ve bulgularını kullanmasının yanında bütün bu disiplinlerden üç temel noktada ayrılır (Kongar, 1978:47)

1- Sosyal hizmetin odağı toplumsaldır ve sorun çözmeye yöneliktir.
2- Sosyal hizmet uygulamalı bir meslektir.
3- Sosyal hizmet insanı bütün olarak ele alır.

Meslekleşme perspektifi içinde mesleki hedef olarak; kişi, grup ve toplumların toplumsal, psikolojik ve fiziksel yönlerde mümkün olan en yüksek refah seviyesine erişebilmeleri için yardım yollarını aramak olarak belirleyen sosyal hizmet; birey, aile, sosyal grup ve toplumun hayatını etkileyen sosyal, ekonomik ve psikolojik unsurların hepsini birden dikkate alarak çalışır. Bunlarla birlikte sosyal hizmetin hedefi sadece birey, aile, grup ve toplumların sosyal ilişkilerinde onlara yardımcı olmak değil, aynı zamanda sağlık ve ekonomik açıdan standartları yükselterek sosyal refaha daha iyi ulaşılması için plan ve politikalar hazırlamasıdır (Friedlander,1965; akt: Özdemir, 2000). Bu kadar geniş kapsamlı meslek hedefi, çok farklı bilimlerden çok çeşitli kavram ve kuramların alınmasını ve zamanla da kendi istikrarlı kavram dünyasını oluşturmasını gerektirmektedir. Daha işin başında sosyal hizmet mesleğinin görevlilerine sosyal hizmet uzmanı mı yoksa sosyal çalışmacımı denileceğinin yıllardır ortaklaşa olarak kararlaştırılmamış olması da bunun önemini göstermektedir.

Sosyal Hizmetin içeriği ve işlevi hem çok geniş kapsamda hem de uygulamaya yönelik olmasıyla diğer sosyal bilimlerden ayrılmaktadır. Tomanbay bu durumu şöyle ifade eder: Toplumdaki insan kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi ile doğrudan ilgili, toplumun sosyal refahı yönünde devletçe örgütlenmesi ve yürütülmesi gerekli görülen eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik (sosyal sigortalar ve sosyal hizmet alanları) hizmetleridir (Tomanbay, 2000; Akt, 2011: AÖF).

Sosyal hizmet, hedef kitlesine uygulayacağı tüm mesleki uygulamalarının bilgi üretimini ve neyi nasıl yapacağını belirleyen kuralları sosyal politikadan, toplumla ilgili bilgileri sosyolojiden, bireyle ilgili bilgileri psikolojiden, grup içinde bireyle ilgili bilgileri sosyal psikolojiden, faaliyetlerini sürdürürken kullanacağı kaynakları ekonomiden, kültürle ilgili bilgileri antropolojiden, yaşlıların sosyal ve tıbbi sorunlarına karşı çözüm ve uygulamaları sosyal gerontolojiden, hizmet alanı ile ilgili tüm kanuni çerçevesini hukuktan, eğitim ve toplumdan dışlanmış gençlerin topluma kazandırılmasını sosyal pedagojiden alır (AÖF, 2011). Yukarıda çizilen çerçeve ve sınırlar içine sosyoloji bilimine özel bir önem verilirken öte yandan şimdiye kadar ihmal edilmiş olan ilahiyat bilgisiyle, sosyal hizmetin çok daha özgün biçimde topluma maledilmesi ve güçlendirilmesi sağlanmalıdır.

William Scwartz'a göre her mesleğin toplum içinde özel bir işlevi bulunmaktadır. Mesleklere bizzat sorumlu tutulduğu çeşitli görevler verilmiştir. Scwartz sosyal hizmetin görevini, kişi ile toplum arasında, karşılıklı olan doyum ihtiyaçlarını karşılayan bir amaç olarak görmektedir. Ancak karmaşık ve değişmekte

olan bir toplumda kişinin topluma ait ve üretken bir unsur olarak katılma arzusu ile toplumun kendi üyelerini toplumla bütünleştirmek ve onları geliştirip zenginleştirmesinde bazı engellere rastlanmaktadır. Sosyal hizmet müdahalesi bu engellere karşı yapılan kişinin sağlık, gelişme ve toplumla bütünleşme hızına ve toplumun çeşitli unsurlarını verimli ve dinamik bir bütünde toplanması için harcadığı örgütlenmiş çabalarından oluşmaktadır (Compton, Galaway, 1975; akt Özdemir, 2000).

Hangi sebepten dolayı olursa olsun, sosyal uyum yönünden problemli olan veya şahsî alanda sosyal psikolojik sorunları olan kişiler, modern sosyal siyasetin bir kolu olan sosyal hizmetlerin ilgi alanına girmektedir. Sosyal hayatta pratik olarak uygulanması gereken bir hizmetin kalıcı etkinliğini sağlayabilmek için de, sosyal hizmetlerin teorik ve akademik altyapısının oluşturulması ve geliştirilmesi kaçınılmazdır. Toplumsal değişim ve dönüşümle beraber ortaya çıkan karmaşık birçok yeni psiko-sosyal sorunu çözmek gibi önemli bir sosyal görevi üstlenmiş olan çağdaş sosyal hizmetlerin teorik ve pratik özelliklerinin yanında bu alanda ortaya çıkan yeni mesleklerin mahiyetini ve fonksiyonlarını bilmekte de fayda vardır. Seyyarın ifadesiyle Almanya'da sosyal hizmetler, Tıbbî-Fizikî-Ergonomik Hizmetler, Sosyal Çalışma Hizmetleri, Sosyal Pedagoji Hizmetleri şeklinde üç ana kola ayrılacak olursa, Tıbbî-Fizikî-Ergonomik Hizmetler kapsamında ortaya çıkan değişik meslek grupları (Fizyoterapist; Psikoterapist; Bakım Uzmanı vb.), kişinin daha çok tıbbî-psikolojik tedavi ve rehabilitasyonu, Sosyal Çalışma Hizmetleri alanına giren meslek grupları (Sosyal İlahiyatçı; Sosyal Danışman; Sosyal Psikolog vb.), kişinin aktif olarak sosyal hayata katılımı (sosyal rehabilitasyon) ve Sosyal Pedagoji Hizmetleri anlayışına uygun olarak faaliyet gösteren meslek grupları (Özel Öğretmen; Meslek Danışmanı; Yaşlılar Eğitmeni vb.) da kişilerin daha çok (meslekî) eğitim sorunları ile ilgilenmektedir (Seyyar, 2005: 268-269). Seyyarın belirttiği gibi, Almanya'da sosyal hizmetlerin çeşitli meslek ve disiplinlerle içli dışlı ve bir ana hedefe yönlenmiş bütünleşmiş yapısı Türkiye'ye örneklik teşkil etmelidir.

Sosyal Hizmetler Kanununda 3. Madde ile Sosyal Hizmetin geniş kapsamı devlet idaresinde de ifade edilmektedir. "Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür" (2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu). Kanunun fıkralarında Korunmaya ihtiyacı olan Çocuk, Engelliler, Bakıma İhtiyacı Olan Engelli, İhtiyacı Olan Yaşlı özel dezavantajlı gruplar geçmektedir. Kanunda belirtilen sosyal hizmet kuruluşları yine geniş kapsamda belirtilmektedir.

Buna göre; Çocuk Yuvaları, Yetiştirme Yurtları, Kreş ve Gündüz Bakımevleri, Huzurevleri, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Çocuk Destek Merkezleri, Kadın veya Erkek Konukevleri, Toplum veya Aile Danışma Merkezleri, Aktif Yaşam Merkezi, Çok Amaçlı Sosyal Hizmet Kuruluşları, Çocuk evleri, Çocuk Evleri Sitesi, Ev Tipi Sosyal Hizmet Birimleri, Sosyal Hizmet Birimleri Koordinasyon Merkezi, Sosyal Hizmet Merkezi, Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi gibi tek tek ve çok farklı kesimlere yönelik olarak çok çeşitli kurum yapıları geçmektedir.

Diğer taraftan sosyal hizmetin geniş kapsamlı içerik ve uygulaması, ihtiyaç sahiplerinin tespit edilerek sosyal hizmet müdahalesinin ve takibinin gerçekleştirilmesi, çocuk, genç, kadın, erkek, engelli, yaşlılara ve ailelerine koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetler ile rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin bir arada ve en kolay ulaşılabilecek biçimde sunulabilmesini içermektedir. Bu kadar geniş içerik ve uygulama kapsamı başta sosyoloji ve sosyal bilimler olmak üzere ilahiyat alanından yardım alacak kadar geniş bir ilmi bütünlüğe ulaşmayı da gerekli kılmaktadır.

Reform, Rönesans, Endüstrileşme ile birlikte son olarak modernizm ve post-modernizm öncesi süreçte

ilimlerin tasnifi temel bilimler çerçevesinde çok parçalı bir yapı taşımamaktaydı. Bu süreç öncesinde bilimler temel alanlar etrafında birleşik ve bütünleşmiş bir mahiyette devam ede gelen bütünlükçü bir içerik alış verişi içerisindeydi. Modern etkilerden kurtularak insanlığın ortak mirası bilim yine insanlığın ortak mirası kadim ve köklü geleneğe doğru yönelmeye başlamıştır. Avrupa ve ABD'de yapılan son çalışmalarda geleneksel disiplin merkezli öğretim programlarında, ayrılık ve parçalanmışlık anlamındaki disipliner bilim anlayışına yerine, birlik ve bütünlüğü vurgulayan, disiplinler arası öğretim programına daha fazla bir yöneliş olduğu görülmektedir (Özkök, 2005, 159). Sosyal hizmet alanı da bu yeni anlayışa uygun biçimde katı disipliner bilim yerine disiplinler arası bir metot takip etmelidir.

Sosyal Hizmetin Sosyoloji Öncülüğünde Diğer Sosyal Bilimlerle Eşgüdümü

Sosyoloji toplumu, toplumsal hareketleri, etkileşim ve iletişimleri, değişim ve gelişmeleri ve toplumun temel kurumları olan aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zaman değerlendirmeyi vb. toplumu ve toplumsal hayatı ilgilendiren pek çok konuyu ele alan (Yavuzer, 2016: 763) toplumun her kademesini tahlil eden tam bir toplumbilim olarak öne çıkmaktadır. Türkiye gibi hızlı bir toplumsal değişme ve gelişme sürecinde bulunan bir ülkede, toplum planlaması ve yapılan hizmetlerin sonuçlarının izlenmesi için sosyologlara ve sosyologların çalışmalarına ciddi ihtiyaç vardır (Yavuzer, 2016: 766).

Toplumu yakından tanıyan, toplumun özelliklerini bilen ve sosyoloji alanında uzmanlaşmış kişilere ise "Sosyolog" denmektedir (Türkçe Sözlük, 1988, s.1329). Sosyoloji, insanın toplum hayatının ve insan grupları ile toplumların incelenmesidir (Giddens, 2005, s.2). Herkes, her zaman bir toplumda yaşamak ve başkalarıyla ilişki kurmak ve sosyal roller icra etmek zorunda olduğu için, sosyolojik bilgi her kariyer ve meslek için yararlıdır (Fichter, 2012, s.19). Bu durum Sosyal Hizmet için çok daha büyük bir önem arz etmektedir.

Sosyal bilimler, temelde insanı konu alan ve insanlar arasındaki ilişkileri yorumlayıp analiz eden bir disiplindir (Duverger, 1990: 8). Bütün sosyal bilimler insan ve toplumla ilişkilidir. Sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, antropoloji, psikiyatri gibi sosyal bilimler ise sosyal hizmetin teorik altyapısını oluşturur ve sosyal hizmet ile doğrudan ilişkilidir. Sosyoloji toplumu etkileyen ve toplum tarafından etkilendiği düşünülen insanlığın çalışmasıdır (Giddens, 2011; 17).

Sosyal hizmetin sosyal hizmet uzmanına öğretilen eğitim içeriğinde sınırlarının sosyoloji gibi çok kapsamlı olduğu fakat uygulama yönüyle daha farklı kesimlere hitap ettiği ve hizmet ürettiği görülür. Sosyal hizmet uygulamalı bilim olarak gündelik ilişkilere ve çok çeşitli insan gruplarına hitap etmesiyle sosyolojiden daha kapsamlı bir alandır. "Sosyal hizmetin ilgi alanı; yoksulluk, yoksunluk, gecekondular, evsizlik, yaşlılık, fiziksel ve zihinsel özürlülük, işsizlik, aile içi şiddet, ihmal ve istismar, geçim zorluğu, maddi sorunlar, fakirlik, yalnızlık, sosyal dışlanmışlık, yabancılık, cinsiyet eşitsizliği, psikolojik sorunlar, kişilik bozuklukları, depresyon, travma ve stres, uyuşturucu madde ve alkol bağımlılığı, kumar ve benzeri konulardır. Hedef kitlesi ise; özürlüler ve yoksullar, yardıma muhtaç kişiler, çocuklar, gençler, yaşlılar, aileler, bakıma ve korunmaya muhtaçlar, işsiz ve muhtaç yetişkinler, mülteciler, tutuklular ve tüm risk gruplarıdır. Bütün bu alanlar incelendiğinde bunların birçok disiplinin de çalışma alanı olduğu görülür" (Seyyar, Genç, 2011; 6). Böylece "Sosyal hizmet, sosyolojinin bulgularını kullanarak, mevcut sosyal problemlerin pratik olarak çözümüne katkı sağlar" .

Sosyoloji ise felsefe geleneğinden beslenerek ortaya çıkmış ve asırlar içerisinde bağımsızlığını kazanmıştır. Sosyoloji hem bilimsel geçmişinde hem de bugünün toplumunda felsefe başta olmak üzere diğer sosyal bilimlerden faydalanmaya devam etmektedir. Sosyoloji çok geniş bir toplumsal alanın her kademesinde, her alanında ve her olgusunda faaliyet gösteren kapsayıcı bir bilim dalı olarak diğer sosyal

bilimlerden ayrılmaktadır. Sosyolojinin etraflıca ve ayrıntılı bir tanımı yapılacak olursa geniş kapsama özelliği görülecektir. Kapsamlı tanımıyla sosyoloji; Kişi, grup, aile, zümre, cemaat, topluluk ve toplumun din, kültür, eğitim, iktisat gibi temel alanları arasındaki karşılıklı ilişki, iletişim, bağlantı ve etkileşmeler ağını inceleyen bunu da toplumsal olay, olgu, düzen, yapı, tabakalaşma, sınıf, süreç, değişme, hareketlilik, sosyalizasyon gibi temel kavramlar aracılığıyla analiz ederek somut çıkarımlara ulaşan bilim dalıdır. Sosyoloji bu olgu durumlarına ve çıkarımlara ulaşırken zihniyet dünyasından başlayarak davranım, davranış ve tutumlara kadar açıklamalar yapmaktadır.

Sosyoloji, insanın sosyal davranışlarını inceler, toplumsal davranışın kalıplaşmış şekillerini, bu alandaki toplumsal kuralları ve "toplumsal yasaları" tespit etmeye çalışır; modern toplumlarla ilgilenir (Ergün, 1994; 7). Gelenek ile Modern, Köy, kır ile şehir, iskân ile göç, kişi ile toplumsal sistem, toplum ile devlet gibi birçok olgu ve durum arasında arabuluculuk yapar. Öyle ki pratik, uygulamalı, sadece toplumu değil kişiyi de analiz etmeye başlamasıyla günümüzde sosyal psikoloji ve psikoloji gibi gündelik sorunlara kadar inebilen bir mahiyet taşımaya başlamıştır. Kısacası kendine yakın diğer iki alana yaklaşarak bir taraftan onlarla bütünleşme başlamış diğer taraftan da genelden özele, toplumdan kişiye, teoriden uygulamaya yönelen özelliğiyle sosyal hizmete daha çok hizmet eder hale gelmiştir.

Dolayısıyla sosyoloji, sosyal psikoloji aracılığıyla psikoloji ve bazen de psikiyatri ile aynı havuzda yer almaya başlamış ulaştığı sonuçlar bakımından da sosyal hizmetle arasında tabii, normal ve verimli bir alış veriş ve çok yönlü bir ilişki içerisine girmiştir. Sosyolojinin teori ve uygulamayı kapsayan ikili yönüyle onun planlamasında ve bu beş bilim arasında eşgüdümün olması kaçınılmaz bir olgu durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Batıda günümüzde gelinen bilim anlayışının birlik ve bütünlüğü vurgulayan, disiplinler arası öğretim programına daha fazla bir yönelişin olması sürecide düşünülürse, sosyal hizmette bundan uzak kalamayacaktır. Böylece içinde bulunduğumuz asrın yeni bilimi olmasıyla bağımsızlığını kazanma çabası onu meslek taassubuna düşürmek yerine disiplinler arası bütünlükçü bir anlayışa doğru yöneltecektir.

Önümüzdeki süreç içerisinde sosyal hizmet hem alan hem de meslek olarak sürdürülebilir önemli bir hizmet anlayışı olarak ortaya çıkacak, sosyal politikalara yön verir hale gelecektir. Aile kurumundan başlayarak, sendikalar, adalet, endüstriyel, iktisadi, kişisel ve sosyal alanlardan sosyal güvenliğe kadar çok geniş kapsamda işlevler üstlenecektir. Nihai olarak aile, sağlık, suçluluk, adli, sosyal güvenlik, STK, tıbbi, psikolojik alanlar gibi birçok alt dallara ait hizmetler üretecektir. Bu süreçte hem genel olarak hem de alt dalları bakımından alan tanımı yapılarak sınırları çizilecektir. Sosyal Hizmet hem kendi alanında alt dallara ayrılacak hem de diğer alanlarla geniş ve kapsamlı bir işbirliği içerisinde içerik, teori ve uygulamalarıyla fazlasıyla zenginleşecektir. Bu süreçte Sosyoloji ve İlahiyat alanı ise diğer alanlara kıyasla fazlasıyla öne çıkacaktır.

Sosyal Hizmetin İlahiyat ve İslami İlimler ile Eşgüdümü

Toplumsal bir olgu olarak dinler ve onun etrafında şekillenen inançlar, insan hayatının vazgeçilmezleri olarak ve her zaman canlılıklarını korumuşlardır (Tümer, 1986: 222). Din daha çok ruha hitap eden bir sistematik emirler ve buyruklar bütünüdür. O dünyevi olana yönelik olmaktan daha çok uhrevi olana yöneliktir. İnsan ruhuna hitap ederken insanın dünyayı, davranış ve tutumlarını düzenlemesinde uhrevi değerlerden hareket etmesini ve buna uygun bir zihniyet dünyası inşa etmesini emretmektedir. İnsanoğlu beden ve ruh yapısı bakımından bir bütünlük taşımaktadır. Allaha iman O'nun her zaman yanında olduğunu ve kişiyi her türlü zorluğa karşı koruyup muhafaza ettiği bilinci vererek çok büyük bir inanç, güven ve motivasyon vermektedir.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununda "Bu Kanun kapsamına giren sosyal hizmetlere ilişkin

faaliyetler, Devletin denetim ve gözetiminde, sivil toplum kuruluşları ile halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülür" (2828, SHK) denilerek, bütün toplum kesimlerinin gönüllü katılımı da bütünlükçü bir anlayışla ifade edilmektedir. Bütün toplum kesimlerinin gönüllü ve bütünlükçü biçimde sosyal hizmetlere katılımının birinci etkeni, onun İslam dinine olan inancı ve imanıdır. Batılılaşma etkisinde olumsuz ve hızlı bir değişmeye uğrayan kişi, grup ve topluluklar İslam'a ve Allah'a olan bağlılık ve güvenleri sayesinde temelde güçlü bir yapıyı sürdürmeye devam etmektedir.

Günümüzün yaygınlaşmış ve sıradanlaşmaya başlamış psikolojik hastalığı depresyon daha çok yalnızlaşarak içine kapanmış, antisosyal, ilişki ve iletişim bağları zayıflamış, sosyal bağları azalmış kişilerde ve kişilik tiplerinde görülür. Depresyonun belirtileri, karamsarlık, dalgınlık, unutkanlık, konsantrasyon güçlüğü, gerginlik, bunaltı ve endişe halidir (Tarhan, 103: 2004). Buna karşılık depresyon Allah inancının güçlülüğüyle dünya hayatının geçici olan bir sınavdan ibaret olduğunu bilerek başına gelen sıkıntı ve belalardan yaratıcıya sığınanlarda nadiren görülebilen bir durumdur.

Seyyar, "Tıbbi Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım" isimli kitabında Dr. Jeff Levin'in inanç ve sağlık üzerine yapılmış 200'den fazla çalışmayı inceledikten sonra ulaştığı sonuçlara yer verdiğini belirtmektedir (Seyyar, 2010: 86). Buna göre:

a) Genellikle dindar insanlar daha sağlıklı bir hayat sürerler.

b) Camiye, kiliseye veya havraya devam eden kişiler, toplum içinde daha sosyaldirler. Başka insanlarla birlikte olmak kişiye manevi güç kazandırır. Toplumla beraber sosyal dayanışma içinde yaşamak, sağlık için her zaman iyidir.

c) İbadetler ve toplu dualar, pozitif hisleri ve düşünceyi aktif hale getirmektedir. Pozitif hisler ise, müspet psikolojik değişikliklere ve olumlu sıhhi gelişmelere yardımcı olmaktadır.

d) İyimserlik ve ümit, hastalıklar üzerinde iyileştirici tesirler yapmaktadır.

Sosyoloji, sosyal hizmetler için bir istikameti işaret etmekte, sosyal hizmetler ise bu sosyal problemler konusunda müspet bir takım şeyler yapmaya çalışmaktadır Sosyal hizmet, sosyolojinin bulgularını kullanarak, mevcut sosyal problemlerin pratik olarak çözümüne katkı sağlar (Seyyar ve Genç, 2011: 9). Sosyal hizmet sosyoloji ile işbirliğinde daha teorik bulguları kullanırken, ilahiyat ile daha çok pratik ve uygulamalı sahada işbirliği içine girebildiği görülmektedir. Sosyal hizmetin kişi ve gruplara sosyal yardım, hizmet ve hayır işleri yapma misyonu onun Türkiye'de ilahiyat ve İslami ilimler ile işbirliği ve eşgüdüm içerisinde olmasını gerekli kılmaktadır. İlahiyatın ele aldığı konular genel olarak maneviyatla nitelendirilebilir ve manevi bakımın bilimsel altyapısı, Din Felsefesi, Din Folkloru, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Etnolojisi, Din Fenomenolojisi gibi ilahiyat ve sosyal içerikli manevi bilimler olduğu (Seyyar, 2010) söylenebilir.

Böylelikle sosyoloji ve sosyal bilimlerin ilahiyat ile hep birlikte ilişkilendirildiği ve aralarında daha somut ve kendilerine ait ara alanlar yardımıyla, eşgüdüm sağlanabilir. Son tahlilde kişiler ve çok farklı dezavantajlı gruplarla yakından ve birebir hizmet üreten sosyal hizmet ve görevli sosyal hizmet uzmanları ya da sosyal çalışmacıların İslam inancı güçlü olan topluma muhatap olması onların da destekleyici, önleyici, iyileştirici ve tedavi edici şekilde risk gruplarına yönelik işlerini kolaylaştıracaktır. Bakıma muhtaçlığın kendine karşı da manevi faydaları bulunmaktadır. Bakıma muhtaçlık kişinin imanının ihyası için fırsat olmaktadır. Bakıma muhtaç kişinin durumuna sabretmesiyle kulluk bilinci gelişmekte ve bu durumunun günahlarına kefaret olabileceğine inanması (Seyyar, 2010) ona tam bir teslimiyetle dingin ve güçlü bir ruh hali sağlamaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Hem bir disiplin hem bir meslek olarak sosyal hizmetlerin diğer sosyal bilimler yanında ihmal edile

gelen ve gereken önemin verilmediği iki disiplin ve alan sosyoloji ile İlahiyat ve İslami ilimlerdir. Her ikisi de temel alanlar olarak hem toplum yapısı hem de geçmiş zihniyet ve kültür yapısı bakımından Türk insanının ve toplumunun büyük etkisi altında olduğu davranış ve tutumlarına yön veren birinci sıradaki etki gücüne sahip alanlardır. Sosyolojinin daha 13. YY' da devlet adamı olarak uygulayıcı, tarihçi ve siyaset bilimci İbn-i Haldun tarafından temelinin atılması başka özelliklerinin yanında toplum zihniyet yapımıza uygunluğunu da açıklayan yine çok önemli bir olgu durumudur.

Diğer taraftan yüzyıllardır Türk toplumu İslam dininin kuralları çerçevesinde toplumsal hayatını sürdürürken, insanlar üzerinde bütün diğer alanlardan çok daha etken olan olgu İslam dinidir. İslam toplumun zihniyet ve kültür yapısından başlayarak tutum, davranış ve davranımlarına kadar en büyük birinci etken unsur ve güçtür. Öyle ki kişilerin yemek, giyim, kıyafet biçimlerinden başlayarak toplumdaki norm ve değerlere kadar etken birinci unsur İslam'ın helal ve haram arasında kalan meşruluk alanı içerisinde şekillenmektedir.

Kadim gelenek ve şimdinin zihniyet ve toplum yapısını bu kadar derinden etkileyen ilki ilim ikincisi din geleneği ve sistematiği olarak her iki alanda çok önemlidir. Dolayısıyla Sosyal Hizmet hem teorisi hem de uygulama alanıyla her iki alanın birikiminden istifade ederek hem eğitim içeriğini, kuramlarını, kavramlarını hem de uygulama projelerini yeniden biçimlendirmelidir. Uygulama projeleriyle sayısız ve çok farklı sosyal hizmet alanlarında faaliyet gösterilmelidir. Uygulama projeleri ortaya konulması öncesinde sosyoloji ile tarafsız ve yansız şekilde toplum yapısı bölge, etnik, din, mezhep, aidiyet, cinsiyet, kültür, geleneksellik ile modernlik, kırsallık ile şehirlilik, yerleşiklik ile göçmenlik, yaşlılık ile gençlik dönemi gibi ayırıcı özellikleriyle analiz edilmelidir. Ön raporlar hazırlandıktan sonra proje ve araştırmalara ancak geçilmelidir. Sosyoloji, sosyal politika ve proje konusuyla ilgili sosyal bilimler birlikte ve bütünlükçü şekilde sosyal hizmet projelerinin öncesinde içinde ve sonunda olmalıdır. Araştırma ve projeler bir sosyal psikolojik ve sosyolojik olguyu teşhis ve tedavi etmek maksadıyla, ciddiyetle ve disiplin içinde hayata geçirilmelidir. Genellikle görülen projeler bilim süsü verilmiş gezi etkinlikleri şeklinde yapılmaktadır.

Sosyolojik kuram ve saha araştırması disipliniyle yansız biçimde ortaya konulacak çalışmalar sosyal hizmetin kişi, grup, topluluk ve toplumun göreceli ve özgün değerleriyle hayır ve hizmet çabasıyla sonuç almaya yönelmelidir. Bu noktada sosyal hizmete değerler kazandıracak olan ve hem toplumu hem de sosyal çalışmacıyı motive edecek yegâne alan ilahiyat ve İslami ilimlerdir. Sosyal hizmet modernizmin evrensel değerler olarak yutturduğu batı değerleriyle topluma yabancı kalmaya devam etmemeli ilahiyatın ve eğitim bilimin alanına giren "değerler eğitimi" faaliyetlerini yaygınlaştırmakta öncü rolü üstlenmelidir. Bütünlükçü bir aile ve toplum yapısına sahip Türk insanı, selamlaşma, komşuluk, misafirperverlik gibi yüzlerce değerini ilahiyat ile eşgüdüm içindeki sosyal hizmet projeleriyle de yenileyebilmelidir. Bunun için topluma ve dinine mesafeli duran ve yabancılaşmış sosyal hizmet anlayışının yapıcı şekilde değişmesi gerekmektedir. İlköğretim ve liselere konacak yeni dini ve toplumsal değerler, adabı muaşeret, cinsiyet kültürü, evlilik, aile, çocuk eğitimi konulu dersler üniversitelerdeki sosyal hizmet bölümlerinin eğitiminde daha büyük önem verilerek uygulamaya geçirilmelidir.

Batı ve doğu kültür ve zihniyeti arasında kalan Türk aile ve toplum yapısının zayıflamaya başlamasının çok farklı sebepleri vardır. Ancak aile ve toplum yapısını güçlendirmeye yönelik en önemli olumsuz olgu durumu, toplumsal ortak asgari müştereklerin ve ortak davranış kalıplarının modernizmin etkisiyle hızlı bir toplumsal değişmeye uğrayarak, zayıflamaya başlamasıdır. Buna karşılık, kadim geleneğe dayalı ve zamanın diline ve ruhuna uygun, tüketim araçlarının olumsuz etkisini gidermeye yönelik, yenilenmiş ortak zihniyet ve davranış kalıplarının acil şekilde ortaya çıkartılması gerekmektedir. Yeniden ortak değerleri inşa edecek olan İslam'ın bütün toplumu kuşatan anlam ve içerik dünyasıdır. Bu değerler dünyasıyla yenilenmiş sosyal hizmetler aralarında doğrudan bir köprü kurmalı ve bilim ile dini içerik birlikte uygulama içerisinde topluma

dayanışma, yardımlaşma, hayır ve hizmet üretmelidir.

Sosyal hizmet, diğer bilim alanları gibi, objektif, tarafsız bir bilim alanı olmaktan çok, din, kültür ve toplum tarafında olarak değerleri olan ve güçlü toplum değerleri inşa ederek, geliştirerek uygulamalara yönelecek olan önemli işleve sahip farklı bir bilim dalı olmak iddiasındadır. Toplumun gelenek, kültür ve zihniyetinden beslenen sosyal hizmet, sadece teorik değil daha çok da uygulamaya yönelerek topluma yeniden değer yükleyerek değerler dönüşümü içinde sürekli olarak rol alacak işlevler üstlenmelidir. Bu bakımdan uygulamalarda ilahiyat alanına kadar işbirliği ve bütünleşme içerisindedir. Cami merkezli toplum yapısı içerisinde ve uygulama alanında sosyal hizmetler üretebilirliği onun ne kadar geniş bir alanı kapsadığını göstermektedir. Toplumda karşılığı olan ancak zayıflamaya başlamış selamlaşma, komşuluk, misafirperverlik, şakalaşma, erdem gibi yüzlerce değer ele alınmalıdır. İlahiyat ve sosyoloji alanı kaynaklı değerler yine sosyolojik tekniklerle analiz edilerek araştırmalar yapılmalıdır.

Bunun için somut bir proje fikri olarak, dini ve aynı zamanda toplumsal bir kurum olan Camiiler, daha zengin işlevlerle faaliyetleri planlanarak, sokak çocuklarından, kimsesiz yaşlılara, madde bağımlılarından şiddet mağduru kadınlara kadar çok farklı kesimlere destekleyici, önleyici, iyileştirici ve tedavi edici şekillerde topluma açılabilir. Sosyal çalışmacılar bütün sosyal kurumlarda yer aldığı gibi camilerde de görev alabilirler. Her alanın topluma hizmet üretmek için kullanılabilmesi gibi üst düzeye gelmiş bir sosyal hizmet anlayışının ise sosyoloji ve bütün sosyal bilimlerle olduğu gibi İslam'ın ortaya çıkardığı kurumların ve içeriklerinin bilgi ve tecrübesiyle de bütünleşerek işbirliği ve eşgüdüm içinde olması gerekmektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanı ve Sosyal Çalışmacılar Türk ailesi ve toplum yapısındaki yardım ve dayanışma ruhunu benimsemiş, diğergam refleksleri gelişmiş, ortak kültür değerleri ve geleneği oluşmasını sağlayacak hedefe ulaşmak için çocuktan özürlüye gencinden yaşlısına bütün toplum kesimlerine yardım ve dayanışma duygularıyla hizmet üretme seferberliği içerisinde olmalıdır. Sosyal Hizmet teori ve daha çok da uygulamalarıyla uzmanların yetiştiği Üniversitelerden başlayarak Türkiye ve Dünyanın "Şefkat ve Merhamet Merkezi" olmalıdır. Yetişen uzman adayları ve öğrenciler şefkat ve merhamet ile ilim, kültür ve medeniyet anlayışı, nezaketi, inceliği ve kibarlığıyla diğer alanların ve öğrencilerin örnek aldığı üstün vasıflı öğrenciler olmalıdırlar.

Böylece Sosyal Hizmet hem teorisi hem pratiği ve uygulamalarıyla bilim dünyası ve toplum tarafından daha çok içselleştirilerek benimsenecek diğer taraftansa böyle bir içerik yapılanmasıyla sosyal çalışmacılar topluma daha üst düzeyde katkılarda bulunabileceklerdir.

KAYNAKÇA

1. DUVERGER, M. (1990). Sosyal Bilimlere Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.
2. DUYAN, Veli, (2010), Sosyal Hizmet: Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Ankara.
3. ERGÜN, Mustafa, (1994), Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ocak Yayınları, Ankara.
4. FİCHTER, Joseph H., (2012), Sosyoloji Nedir, (Çev. N. Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara
5. GİDDENS, Anthony, (2005), Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara.
6. GİDDENS, Anthony, (2011), Sosyoloji, Siyasal Kitabevi, Ankara.
7. ÖZDEMİR, Uğur, "Sosyal Hizmet Uygulamasının Genel Çerçevesi", Toplum ve Sosyal Hizmet, Ankara, HÜ SHYO Yayınları, Sayı 1, 2000.

8. ÖZKÖK, Alev, (2005), "Disiplinler arası Yaklaşıma Dayalı Yaratıcı Problem Çözme Öğretim Programının Yaratıcı Problem Çözme Becerisine Etkisi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 28, 159-167, s. 159. Ankara.

9. SEYYAR, Ali, (2010), Tıbbi Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım, Rağbet Yayınları, İstanbul.

10. SEYYAR, Ali, (2005), Almanya'da Sosyal Hizmetler Eğitiminin Özellikleri, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 49. Kitap, İstanbul.

11. SEYYAR ve GENÇ, Ali, Yusuf, (2011), Sosyal Hizmet Bilimine Giriş, AÖF Yayınları, Erzurum.

12. TARHAN, Nevzat, (2004), Mutluluk Psikolojisi Stresi Mutluluğa Dönüştürmek, İstanbul.

a. Türkçe Sözlük, 1988, Türk Dil Kurumu Yayınları, Yeni Baskı, c.2, Ankara

13. TÜMER, Günay, (1986), "Çeşitli Yönleriyle Din", A.Ü.İ.F.Dergisi, Ankara.

14. KONGAR, Emre, (1978), İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

15. YAVUZER, Hasan, (2016), "Sosyoloji Eğitimi ve Toplumsal Faydaları", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/14 Fall 2015, p. 753-768 DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9057 ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

16. YILMAZÇOBAN, A.Muhsin, (2008), Aile Kurumu ve Türk ailesinde Bütünlükçü Yapı, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Amiran Kurtkan Özel Sayısı: (153-169), Türk Dünyası Yayınları, İstanbul.

17. YILMAZÇOBAN, A.M. (2016). "Türk Aile Yapısında Evlilik Öncesi Süreç Etkisi Görücü ve Flört Tipi Yapılanma/ Marriage Before Effect of Processin Turkish Family Structure Conventional Type and Restructuring Flirt", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı),* Volume 11/2Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9486, p. 1317-1340.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(7)

Bakhytzhan TOREKEYEV*
Raushan TOREKEYEVA*
Dinara RAIYMBEKOVA*

FOREIGN LANGUAGES STUDIED THROUGH ONLINE PRACTICES, A STEP FORWARD TO LIFELONG LEARNING

ONLİNE KURSLAR İLE YABANCI DİLLERİ ÖĞRENME, SÜREKLİ EĞİTİME ATILAN ADIMDIR

ABSTRACT

Our research is concisely described by exemplifying and commenting on the monitoring steps, results and conclusions in the view to expanding these practices and enhancing their effectiveness, corresponding to a growing demand. We also discuss the role of Web technologies in promoting life-long learning and streamlining knowledge management and diverse forms of applications, the factors that impinge on learning through the life course.

By creating scenarios for a future use, the impact of elearning on the educational environment is examined, with encouraging results in the sense that learners acquire new competences, in the particular field of foreign languages, pointing out the most important links between Lifelong Learning and adult education. Based on a research project on learning with technology, the results prove the positive changes in languages acquisition by practical experience for the advancement of pedagogical techniques in adult education.

Keywords: *e-learning, lifelong learning, digitalization, education.*

ÖZ

Araştırmamız, deneyimi yayma amacındaki sonuçlar ve talebin artmasına ilişkin etkililiği geliştirme izlemesi sayesinde resimler ve yorumlar ile tasvir edilmektedir. Ayrıca, sürekli eğitimde Web teknolojinin yardımı ve eğitim ile hayat boyunca kullanılan ifadelerin rasyonalizasyonunu inceliyoruz.

Eğitim ortamında E-öğrenme etkisine ilişkin, gelecekte kullanılmak üzere hazırlanan senaryo ile yabancı dil öğrenenler, sürekli eğitim ile yetişkinlerin eğitimi arasındaki ilişkilerin önemine işaret ederek yabancı dil öğrenmede yeni yetkileri (salahiyet) elde ediyor. Teknoloji ile eğitim ilmi araştırma projesi esasında, yetişkinlerin yabancı dil eğitiminde pedagoji yöntemlerini geliştirmede sonuçların olumlu tarafa değiştiğini ispat ediyor.

Anahtar kelimeler: E-öğrenme, sürekli eğitim, sayısallaştırma, eğitim.

* **Taraz Devlet Pedagoji Enstitüsü, Öğretim Görevlisi; KAZAKİSTAN**
* **S.Seyfullin Okulu İngilizce Öğretmeni; KAZAKİSTAN**
* **Taraz Devlet Pedagoji Enstitüsü, Öğretim Görevlisi; KAZAKİSTAN**

1. INTRODUCTION

Our paper is a research-informed presentation of online practices in higher education, as a new pedagogic paradigm, in the information age. We would describe e-learning as a pathway for the future, not replacing the traditional forms of education, but supporting and completing them, in an interactive, collaborative manner. The place we work for has designed the educational process as a combination of theoretical and practical study of foreign languages assisted by computers. This corresponds to a learning need within the space of democratic discourse and a globalizing process. The suggestions will be gathered and tested for further learning scenarios and so on, steadily promoting and implementing sustainable learning.

Theoretical and practical challenges of online teaching and learning are potential drives and opportunities regarding the advancement of techniques used in the study of foreign languages. The virtual setting provided should be subject to the criteria and standards desired and established by a tutor or learners themselves. Online practices foster collaborative group work on a project or for assessment purposes. In a recent book these are shown as a successful strategy for the future: "In order to be competitive and effective, today's educational institution needs to be more knowledge and learning oriented. Therefore, to achieve the ultimate educational goal, it is essential to improve student learning processes such as individual learning, innovation, collective learning, and collaborative problem solving" [1].

There are several obvious advantages and long term benefits of digitalization contrasted with the traditional models that cannot cover all the learning needs. Digital spaces are very suitable for the study of foreign languages as long as they provide adequate tools for knowledge and skills acquisition and assessment. As anything else in education, the activity we did with my students required a minute planning based on an educational module in the curriculum for the English Practical Course. What proved to be problematic to me was to personalize the learning content to the students' interests. We constantly borne in mind the pedagogical consequences of the application we used, since our overt intention was to give cultural relevance to my teaching and their learning, which is of a growing importance in the context of globalization. The teacher and learners are equal participants in the educational act. Obviously, a new learning environment requires changes in the actors – now acquiring also a virtual identity – and in the power relation that permeates it, limiting mentor's authority. The online learners have an increased responsibility concerning the participation in their own learning and engagement in the subject.

The teacher is a facilitator in this process and in the non-compulsory education he/she can be totally absent. The idea of self-reflective study is resumed in the discussion about lifelong learning, since we contend that this is facilitated by online learning. As a matter of fact, my demonstration is constructed around this contention and illustrated with a case study.

E-learning students should accommodate themselves first to the idea of a new mode of study during the group seminars or at home. They need a preliminary preparation in this regard, even if most of them are familiar with the use of computer programs developed or approved by the university or at least they are able to manage communication in the form of emails, discussion forums, blogs and so on. Once the technical difficulties are overcome, we can approach the learning content, establish the tasks and assessment methods.

1.1. .e-Learning

Literature abounds in ideas about the common ground of various learning methods: "In spite of the different objectives and objects of user-led activities, it is nonetheless possible to discern an increasingly sophisticated set of common principles which govern many such environments" [2]. Computer is avery

suitable means for learning, particularly when studying foreign languages, as it generally requiresa multimedia environment, almost impossible to create through traditional methods. The use of information systems is rewarding, stimulating and motivating. It is apparent that technology-mediated learning promotes the learning of a foreign language through interaction. eLearners can communicate in the target language by doing authentic tasks concordant with their interests. Thus, language is adapted to their needs, starting to build the foundation of a subsequent specialization of vocabulary and structures and getting used to assuming learning outside the classroom. Students must also be able to apply the key conceptual frameworks of the course to a relevant issue of their choosing which meaningfully extends the scope of the course material.

These skills will be applied through seminar discussions and through independent critical analysis in oral presentations and written course assignments. The seminar meetings will consist of some framing lectures by the mentor and discussion involving students and mentor. We expect every student to take part in making the discussions focused, analytical, and relevant to the readings or subject matter of the particular topic the seminar has. Thispaper is meant to reflect students' comprehension of some of the course issues. Their papers must have an original argument and to develop this argumentation by a good analysis with a solid support to the main construction of the theme. They can always come and discuss with me if they are uncertain about what these elements are. Part of the development students undergo in the course is learning how to do research. The papers written for this seminar are opportunities for developing language skills.

The small size of groups mean that I can work with students individually to clarify and give feedback on their writing and analytical skills as demonstrated in their writing. The course aims to involve students in interdisciplinary thinking which would help them to position themselves theoretically and methodologically in regards with their actual research projects. Academic activities should be carried out by students at their own personal pace because self-directed learning promotes an independent kind of learning, allowing students to develop attitudes, abilities and values that can help them be better at using languages in realistic situations.

Such self-study activities that will result into a final paper include:

- Studying articles and reading material
- Examining links and databases
- Reviewing contents of the recommended Websites
- Preparing the exams
- Analyzing and reviewing the practiced structures and language functions focus on
- Completing homework assignments (project, portfolio, essay based on grammatical structures)

Collaborative learning is regarded as a socialization experience and practice that oriented to getting students to undertake an active role in their study time through interaction with the professor and their fellow students that can be with them or at a distance. Collaborative activities may include the following: problem solving, case solving, sharing finds, exchanging opinions and ideas, carrying out projects, discussing, reviewing and debating with their peers.

Learning Outcomes: After passing the course, students should be able to:

-understand and discuss critically the ideas in a reading material;
-extract the useful information and drawing conclusions in an original manner;
-become proficient in using basic strategies of e-learning;

- may alternate individual learning with collaborative learning.

1.2. .e-Teaching

The teacher is a specialist in the field and can facilitate learning and support students during the entire educational process, fulfilling a series of activities:
I. Establishes the learning objectives/ outcomes after discussing them with the students, to make sure all of them understand what they aim to achieve and in what time frame;
II. Specifies the expected acquisitions: knowledge (facts), understanding (concepts), skills and attitudes/values. They should be explained in details, according to the lesson's ultimate purpose;
III. Indicates/recommends the equipment and other resources, physical or virtual tools (hardware, software) or course book) will be specified. Generally, a combination may be beneficial. The resources should be thoroughly described, for the students to know where to look for the needed information;

IV. Explains the assessment methods (feedback and/or evidence); these should be clear and apparently objective (starting from peer commentary/review to evaluation by an interdisciplinary team of teachers). The emphasis will be on the formative goals attainment (qualitative method) rather than on gathering information (quantitative method). If students work correctly, appropriating the techniques specific to e-learning, they have completed the first stage to lifelong learning, particularly when they are aware of the tremendous benefits for their future life as professionals, irrespective of specialization.

Besides the traditional face-to-face stance, the teacher/mentor can communicate to the students through the following means: interactive forums on the technological platform, e-mail, instant messages, telephone and so on. The course content is provided online in way that enables students to study over the Internet. It always stimulates research and information queries by using digital libraries, websites and other databases. In this case the course design may offer flexibility so that students can learn in their own rhythm. The education model centers on the use of advanced teaching techniques that help students to learn collaboratively through problem solving and case analysis, as well as eproject/e-portfolio design.

I. IN PREPARATION OF LIFELONG LEARNING

Lifelong learning has to accommodate a variety of types of learners who differ from many points of view: age, learning styles and experiences, preferences, ability to work in teams, among others. To be more effective, lifelong learning scenarios require the establishment and integration of innovative methods, procedures and tools into well-defined processes, aiming at causing customized and educational results of a high quality, capable of better engaging both students and teachers in an active learning process. Self-directed learning plays an important role from this perspective, providing means for teachers from different areas, working on multi-disciplinary teams that may be geographically dispersed or not, also cooperating and sharing data or information regarding the modules being developed. At the very end, the scenario envisioned is undoubtedly to evolve collaborative work in collaborative learning, by broadening the learning opportunities. Thus they involve learners actively in their own knowledge process of construction and reconstruction.

In this case, the developers should explore the collaborative work on educational modules and the implications they may have on lifelong learning scenarios, providing guidelines and creating mechanisms to collaboratively develop and use them. Also, as part of this process, developers/mentors focus on issues of content modeling, on the purpose of determining the relevant issues of the knowledge domain and also the concepts structure and to correlate the required information. This results into an application of ideas in an

educational module for the software testing domain. The module has to be firstly evaluated and generally, quality and flexibility it provides should be assessed. The concept of lifelong learning is a reaction to the need for a global education, able to cross the cultural and social borders internationally in order to prepare learners for the professions they practice.

The bottom-line idea is to explore the collaborative development of educational modules and its implications for the lifelong learning. Educational modules may correspond to very concise units of study that have a theoretical and practical content; it can be delivered to learners by various technological and computational means: "The growing importance of Lifelong Learning must be seen against the background of profound changes, reflected in all aspects of our living environment. These changes concern the global environment, but also our personal, economic, social, cultural and political environments. Lifelong Learning is a 'must' in the real-life context of the Knowledge Society and covers "all purposeful learning from the cradle to the grave" of very diverse groups of learners. The Lifelong Learning environment has specific characteristics and is strongly supported by Information and Communication Technology. Sustainability of the learning environment is a critical issue. The growing demand for Lifelong Learning will force educational institutions to change" [3].

2.1. Online Scenario for Learning and Assessment

The methodological approach of my research, informed by educational material and qualitative studies that are available in this area, is Evidence Based Practice. Central to the research is how theory may be put into practice more efficiently, in the sense of making the best decisions by a critical examination of evidence in consultation with the other members of the teaching staff. This explorative process results in descriptive data gathered and interpreted based on inductive logic. The top levels of evidence can be reached in practice by trials and systematic reviews, according to a number of stages:

1. Preliminary activities through systematic means: At this stage the teacher needs to determine the appropriateness of using the proposed databases to achieve the course/seminar goals.

2. Content analysis and synthesis: the teacher needs to: (a) identify the necessary cognitive skills to achieve the overall goal of course; (b) break large tasks into their related smaller components, thus getting simpler one and the decomposition will continue until no more possible; (c) synthesize models, therefore the constituent skills can be recombined into the activities that people usually do in the real world.

3. Design practice and information presentation: the teacher needs to identify the practice and guidelines necessary for each of the tasks.

4. Learning object selection: the teacher needs to: (a) review the learning objects made available in the data repositories; (b) create new and complex learning objects.

5. Sequencing the learning object: the teacher needs to sequence the educational resources depending on cognitive complexity.

6. Possible conclusions for improvement: Now the teacher has finished the instructional design and the development of learning situation and then he/she starts a process of improvement, which should become an ongoing activity. Formative and summative evaluations can be developed to ensure quality improvement. Educational modules require the establishment and integration of innovative methods, tools and procedures into systematic processes aiming at producing customized, reliable and high-quality products. The development of such modules can involve teachers from different domains, and they can share data and information for the project. Hence, teachers should consider the adoption of means and tools, which can be used as part of the educational module for its process of development and improvement. Thus, all project

information is made available in order to guarantee the efficient management of this module's development. The learning scenario is basically outlined as a sequence of activities (e.g. a project work, final paper) including data and information about what everybody (students and teachers/mentors) does at each stage. The way in which activities address learning objectives and the means of delivery should be consistent with the chosen approach: "Depending on how faculty members utilize the features, LMSs [Learning Management Systems] provide both advantages and disadvantages to students. The major benefits to students include access to content they may not have gotten otherwise; easy access to course information (syllabi, grades, announcements); formative assessment opportunities; and anytime/anyplace learning opportunities"[4].

CONCLUSIONS

The idea of self-learning is more crucial for lifelong education than in traditional teaching, where the interactions between teachers and students, and among students provide permanent motivation. The students' success in online education depends a lot on self-motivation. The problems generated by the separation in space and time require a differentiated attention. Normally, the problems caused by the separation of any kind can be easily overcome through personal simultaneous communication systems among the students, tutors/teachers. Interaction strategies in this context are essential and relevant: monitors/teachers provide prompt answers; they act in a synchronous way and motivate students for the course goal. Many students sometimes encounter difficulties in coping with the autonomous demands in their learning, or maybe with time management, with planning and selfdirection required by autonomous online learning. Generally, online education will succeed when it involves an active interaction between mentors and students, between students and the learning environment, and of course among the students themselves.

The capacity of information technology to overcome all temporal and spatial limits and constraints meets the need to learn at a time, in a place and at a pace established by individual requirements rather than by any formal structures. This paper examined the extent to which electronic environments designed specifically for this type of learning for foreign languages should be assessed according to the same criteria and standards that we usually use in appraising face-to-face teaching. Academic designed web-site are meant to enable flexibility for both students and teachers at all levels, avoiding all restrictions and providing accessibility to knowledge domain supports. Usage patterns seem to indicate an increasing preference for websites even in the less experienced learners/beginners. They results show a major difference in today's student perceptions of content, quality, autonomy than before. Conjugation with other priority areas such as quality assurance in education has led to a theoretical substantiation, psychological and a thorough pedagogical training for all transferable skills, maybe rethinking teaching and learning strategies for the critical evaluation of the entire education system.

The purpose at all times is to improve the quality of human capital in education firstly by developing mentors' skills of using modern technology, digital tools as efficiently as possible in teaching and of assessing better the standards language proficiency, as this is the future: "Behaviorism, cognitivism, and constructivism are the three broad learning theories most often used in the design of adult instructional environments. These theories, however, were developed in a time when learning was not influenced by information and communication technology. Over the years, digital technologies have grown and revolutionized how we live, think, communicate, and learn. As education moves forward into the digital age researchers must remain critical of implications ahead"[5].

REFERENCES

1. R. Land and S. Bayne eds., 2011. *Digital Difference: Perspectives on Online Learning*, Sense Publishers. The Netherlands, Rotterdam. Page 133
2. Van Weert, Tom J. and Mike Kendall eds., 2004. *Lifelong Learning in the Digital Age Sustainable for all in a changing world*, Kluwer Academic Publishers. USA, Boston. Page 1
3. Kidd, Terry T. and Jared Keengwe, 2010. *Adult Learning in the Digital Age: Perspectives on Online Technologies and Outcomes*, Hershey. USA, New York. Page 11
4. Kidd, Terry T. and Jared Keengwe, 2010. *Adult Learning in the Digital Age: Perspectives on Online Technologies and Outcomes*, Hershey. USA, New York. Page 16

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(8)

Yrd. Doç. Dr. Tuba KALÇIK*

1 KASIM 2015 SEÇİMLERİNDE AK PARTİ'NİN SİYASAL KAMPANYASINDA YER ALAN EKONOMİK VAATLERİN SEÇİM SONUÇLARINA YANSIMASI

THE REFLECTION OF ECONOMIC PROMISES WHICH ARE USED IN AK PARTY'S POLITICAL CAMPAIGN TO THE RESULTS OF THE ELECTION IN NOVEMBER 1 2015

ÖZ

Demokratik sistemlerde siyasal partiler, seçmeni ikna ederek onun oyunu almaya çalışmaktadır. Seçmeni ikna edebilmek için de bir siyasal iletişim faaliyeti olan siyasal kampanya yürütmektedir. Partiler seçmen kitlesinin oyunu kendine çekebilmek amacıyla seçim vaatlerini siyasal kampanyalarının önemli bir enstrümanı olarak kullanmaktadır. Ülkenin temel sorunlarına, seçmenin beklenti ve taleplerine cevap verecek şekilde hazırlanan vaatler, etkili bir ikna aracı olarak işlev görmektedir.

Bu çalışmada, 1 Kasım Genel Seçimleri'nde AK Parti'nin siyasal kampanyasında yer alan ekonomik vaatlerinin seçim sonuçlarına nasıl yansıdığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal kampanyalar, seçmen davranışı, ekonomik vaatler, 1 Kasım seçimleri, AK Parti.

JEL Kodları: D72, M38, H8.

ABSTRACT

Political parties in a demokratic system, are trying to get his/her vote by convincing voters. Parties make political campaign which is a political communication activities to convince voters. Parties use election promises as an important instrument of political campaign in order to be attracted the vote of the electorate. Promises which are made to answer the main problems of the country, the electorate's expectations and demand's, function as an effective tool to convince.

In this study, it is appeared that how the economic promises which are used in AK Party's political campaign in 1 November general election affect the election results.

Keywords: *Political campaign, Attitude of electors, economic promises, 1 November general elections, AK Party.*

JEL Codes: *D72, M38, H8.*

* **İstanbul Medipol Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE; tuubakalcik@gmail.com**

GİRİŞ

Antik Yunan'da görülen doğrudan demokrasinin yerini zaman içerisinde temsili demokrasinin almasıyla, seçimler siyasal katılmanın önemli bir öğesi haline gelmiştir. (Taşçıoğlu, 2007:3) Seçim yoluyla yönetme hakkını elde etme amacını taşıyan partiler, bunun için seçmeni ikna edebilmek adına çeşitli siyasal iletişim faaliyetlerinde bulunurlar. 1950'li yıllara kadar egemen olan propaganda tabanlı seçim stratejileri, hızlı bir değişimle siyasal iletişim mantığı içerisindeki siyasal kampanyalara dönüşmüştür. (Aktaş, 2004: 15) Günümüzde, siyasal partilerin sayılarının çoğalması, seçmene yönelik alternatiflerin artması partiler arasında yoğun bir rekabet ortamının doğumasına neden olmuştur. (Öcal, Özmen, Birol, Yüksel, 2011:403) Siyasi rekabetin en yoğun yaşandığı seçim dönemlerinde ise, partiler seçmen kitlesinin oyunu kendine çekebilmek amacıyla seçim vaatlerini siyasal kampanyalarının önemli bir enstrümanı olarak kullanmaktadır.

Siyasal kampanyaların profesyonelleşme süreciyle beraber, partiler seçim vaatlerini belirlemek için seçmenlerin tutum, eğilim ve davranışlarını analiz eden kamuoyu araştırmaları yaptırmakta birlikte, bu araştırmalardan çıkan sonuçlar ışığında vaatlerini seçmenin nabzını tutacak biçimde hazırlamaktadır.

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri'nden kısa bir süre sonra 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'nde seçmen karşısına bir dizi ekonomik vaatle çıkan AK Parti, seçimde birinci parti olmuş ve tek başına iktidara gelmiştir. Bu çalışmadaki temel savımız, AK Parti'nin 1 Kasım'da seçim kampanyası çerçevesinde ortaya koyduğu ekonomik vaatlerinin partiyi iktidara taşımada önemli bir etkiye sahip olduğudur.

Bu bağlamda, siyasal kampanya ve siyasal kampanyanın önemli bir öğesi olan seçim vaatleri ele alınacaktır. Ardından, kampanyalarda kullanılan ekonomik vaatlerin seçmenin oy verme davranışını nasıl etkilediği ortaya konacaktır. İnceleme kısmında ise, 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'nde AK Parti'nin kampanyasında yer alan ekonomik vaatler incelenecektir. Daha sonra ise, 1 Kasım 2015 Genel Seçim sonuçları, AK Parti'nin ekonomik vaatlerinin seçmenin oy verme davranışa etkisi analiz edilerek incelenecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, ortaya çıkan bulgular değerlendirilcektir.

1. Siyasal Kampanyanın Öğesi Olarak Seçim Vaatleri:

Demokratik bir kültürde bireylerin tercihlerini değiştirmek için kullanılan yöntem iknadır. (Uztuğ, 2003:270) Demokrasinin ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak, siyasal kampanyalar seçim dönemlerinde siyasal parti veya adaylar, seçmenleri ikna etmeye için başvurdukları en yaygın etkinlik olmuştur. Siyasal kampanyalar, siyasal parti veya adayların maksimum düzeyde seçmen kitlesinin tanımasını sağlamak, rakipleriyle farkını yaratmak ve minimum araçla bir kampanyayı kazanmak için gerekli oy sayısını elde etmek amacıyla kullanılan teknikleri tümü olarak tanımlamaktadır.(Bongrand, 1992:17)

Siyasal kampanyaları siyasal parti veya adayların siyasal söylemlerini seçmene iletebilmek ve onları ikna ederek oy tercihlerini kendi lehlerine yönlendirebilmenin meşru bir çabası olarak da görülmektedir. (Avcı, 2015:179) Siyasettin billimselleşmesi ve kitle iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak, siyasal parti ve adaylar seçimlerde, maksimum düzeyde seçmeni etkileyebilmek için pazarlama alanında kullanılan tekniklerini siyasal alana taşıyarak, kullanmaya başlamıştır.

Seçim dönemlerinde ise, adayların kendilerini seçmen pazarına koyarak, seçmen satın alımını yani oy potansiyelini maksimize etmek için, modern pazarlama tekniklerinden yararlanması (Karakaya, 2000:48), siyasal kampanyaların pazarlama boyutunu oluşturmaktadır. Siyasal pazarlama açısından başarılı bir kampanyada, oyunu almak istediği seçmenleri doğru tespit ederek, onların beklentilerine uygun mesajların verilmesi gerekir. Bu mesajların belirlenmesi sürecinde ise kamuoyu araştırmalarından yararlanılmaktadır.

Seçmenlerin demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, siyaset kurumundan beklentileri kamuoyu araştırmaları ile tespit edilerek, siyasal kampanyanın stratejisi bu bilgilerin ışığında belirlenir. (Çiftlikçi, 1996:

207) Başarılı bir siyasal kampanya, startejisini kamuoyu araştırmalarından elde edilen bilgilerden hareketle, seçmenin dikkatini çekecek, güvenini kazanacak, umut ve beklentileriyle ilgili alternatif sunacak şekilde oluşturmalıdır. (Özsoy, 2002:186)

Seçmenin oyunu kazanabilmek için belirlenen bu starteji de ise vaatler önemli bir yere sahiptir. Türk Dil Kurumu tarafından "bir işi yerine getirmek için verilen söz" olarak tanımlanan vaatler, Özsoy'a göre (2002:202), seçimlerin ağırlıklı noktasını oluşturmaktadır. Vaatler, beklentileri kamuoyu araştırmalarıyla belirlenmiş seçmenin, oy verme davranışını siyasal parti veya aday lehine yönlendirmek için yürütülen siyasal kampanyaların önemli bir öğesi konumundadır. (Barut ve Altundağ, 2005:82)

Uztuğ'a göre (2004: 237), vaatlerin etkili biçimde olabilmesi için gereken koşullar şöyledir: " Vaatlerin hedef kitlesi önemlidir, vaatler hem bireylere yönelik mesajlar vermeli hem de seçmen kitlesi içinde etkili olmalıdır; vaatlerin nasıl gerçekleştirileceği rasyonel bir biçimde anlatılmalıdır; vaatler, adaya rahatsızlık verecek biçimde geri dönmeyecek nitelikte olmalıdır ve gerek seçmenlerin gerekse rakip siyasi partilerin bu vaatleri karşı söylem üretirken kullanabileceği akılda tutulmalıdır." Vaatler gündemdeki sorunlarla örtüşmeli (Barut ve Altundağ, 2005:82), ülkenin temel sorunlarına, seçmenin beklenti ve taleplerine cevap verecek şekilde oluşturulmalıdır. Bu koşullara uygun biçimde hazırlanan vaatler, seçmeni siyasal parti veya aday lehine yönlendirmede etkili bir ikna aracı olarak işlev görmektedir.

2. Ekonomik Vaatlerin Seçmenin Oy Verme Davranışına Etkisi:

Seçmenin oy verme eğilimini etkileyen bir çok faktör vardır. Siyasal parti veya adayların bu faktörlerin seçmen davranışındaki etkilerini analiz ederek, siyasal kampanyalarını bu bilgiler ışığında dizayn etmesi, kampanyanın hedeflenen başarıya ulşamasında etkili bir role sahiptir.

Seçmen rasyonel açıdan kendilerine maksimum düzeyde katkı sağlayacak, partiden veya adaydan yana oy kullanma eğilimindedir. Bundan dolayı, seçmenlerin oy verme davranışını belirleyen en önemli faktörlerden biri, geçmişten bugüne siyasi iktidarın ortaya koyduğu politikaların seçmenlerin yaşamlarına olulmlu/ olumsuz yöndeki etkisidir. Çinko'ya göre (2006:104), ampirik çalışmalar açıkça göstermiştir ki, seçim dönemlerinde ideolojik tercihlerden öte, bir çok kez piyasadaki ekonomik koşullar, seçmen davranışını belirler.

Seçmenlerin oy verme davranışının siyasal hükümetin ekonomik performansı ile ilişkisini yakından inceleyen bazı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi "sorumluluk hipotezi"dir. Bu yaklaşıma göre, seçmenler oy verme davranışını ödüllendirme veya cezalandırma güdüsü üzerinden yaparlar. Çinko (2006:106), seçmenlerin piyasada oluşan ekonomik tabloya ilişkin sorumluluğu siyasi iktidara yüklediğini söyleyerek, iktisadi koşullar olumlu yöne doğru gitttiğinde, bu durumun mevcut hükümete ödül olarak döneceğini vurgularken, koşulların olumsuz yönde bir seyir izlediği takdirde ise, bunun iktidarın cezlandırılacağını belirtmiştir. Powell ve Whitten (1993: 392), seçmen davranışı ile ekonomik performans arasında ilişkiyi "temel hedef hipotezi" adı altında incelemiştir. Bu hipoteze göre, seçmenler mevcut iktidara yönelik desteğini sürdürüp, sürdürmeyeceğini vaatlerin ne kadarının yapıldığına bakarak karar vermesi belirleyici olmaktadır. (Çinko, 2006: 111) Bu yaklaşıma göre, siyasal kampanya sürecinde yer alan ekonomik vaatler çok önemli bir role sahiptir. Mevcut siyasi iktidarın, ortaya koyduğu vaatlerin hayata geçirmesinin seçmenler üzerindeki etkisi belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki seçmenlerin ekonomik performansa göre nasıl davrandığını ise Birol Akgün ayrıntılı biçimde incelemiştir.

Türkiye'deki geçmiş seçim sonuçlarını baz alarak inceleyen Akgün, önemli bulgulara ulaşmıştır. Türkiye'de hükümetteki partilerin oyunun ekonomideki fiyat hareketlerine bağlı olarak önemli ölçüde değiştiğine işaret eden Akgün (1999:70-71), seçmenin negatif ekonomik göstergelere, pozitif gelişmelere göre

daha fazla duyarlılık gösterdiğini belirtmiştir. Bunun nedenini ise Akgün (1999:71) şöyle açıklamıştır: " Ekonomik çöküntüler ve özellikle enflasyonist ortam aynı anda daha çok insanı etkilerken, ülkenin genel ekonomik koşullarındaki pozitif gelişmelerin (ekonomik büyüme gibi) neden olduğu zenginlik kısa dönemde halka aynı ölçüde yansımamaktadır. Belki tam aksine, çarpık ekonomik büyüme zengin ve fakir arasındaki uçurumu genişletmekte ve sonuç olarak siyasal çatışmayı yoğunlaştırmaktadır." Türkiye'deki seçmenlerin oy verme davranışının ekonomik göstergelerle yakından ilişkili olduğunu hem Kalaycıoğlu'nun (1999:55), hem de Çarkoğlu'nun (1997:85) yaptığı araştırmalar da ortaya koymuştur.

Çinko'nun da belirttiği gibi (2006: 114), özellikle Türkiye ekonomisinde yaşanan 2000 ve ekonomik krizleri, seçmenlerin ekonomik sorunlara yönelik beklentilerinde önemli bir yer tutmuş ve iktidar partisi DSP'nin yüzde 1 seviyesinde oy almasına neden olmuştur. Burdan yola çıkarak da söylenebilir ki, ekonomik sorunlar seçmen davranışını belirleyen en önemli değişken konumuna gelmiştir. Seçmenlerin genel olarak, ideolojik tercihten öte, ekonomik göstergeler kötüye gittiğinde de, pozitif bir tablo çizdiğinde de bu durumdan iktidardaki parti veya partileri sorumlu tuttuğu ve oy tercihlerini bu değerlendirme ekseninde yaptığı görülmektedir.

3. AK Parti'nin 1 Kasım Seçimlerindeki Ekonomik Vaatleri:

7 Haziran'dan 2015 Genel Seçimleri'nden 1 Kasım'a giden süreçte, AK Parti siyasal kampanya stratejisi çerçevesinde seçmenin karşısına bir takım ekonomik vaatlerle çıkmıştır. 7 Haziran'da ekonomik vaatlerinin odağını mega projeler oluştururken, 1 Kasım'daki seçimlerde ekonomik vaatlerini vatandaşların gelirine yansıyacak şekilde dizayn etmiştir.

AK Parti'nin 1 Kasım seçimleri için hazırladığı seçim beyannamesinde yer alan ekonomik vaatler, toplumun bir çok kesimini kapsayacak şekilde oluşturulmuştur.

AK Parti, 1 Kasım seçimlerinde, aile ve çocuklara, kadınlara, gençlere, emekliler ve yaşlılara, esnaflara, çiftçilere, asgari ücretlilere, sağlık çalışanlarına, polislere ve taşeron işçilere yönelik bir dizi ekonomik vaatlerde bulunmuştur.

Aile ve çocuklara yönelik bulunduğu vaatler şöyledir; ailenin ve çocukların ekonomik ve sosyal hayattan faydalanmaları sağlayacak, aile sosyal destek programı hayata geçirilecek, devlet koruması altındaki çocukların barınmasında koğuş sisteminden ev ortamına geçiş sağlanacak, ev almak için konut hesabı açan vatandaşa yüzde 15 kamu katkısı sağlanacak, bütün annelere doğum hediyesi programı kapsamında ilk çocuk için 300 TL, ikinci çocuk için 400 TL, 3 ve üzeri çocuklar için 600 TL hediye verilecek.

Kadınlara sunulan ekonomik vaatler şöyledir; kadınların işgücü piyasasına katılması için iş modelleri hazırlanacak, doğum izinlerinin memuriyet kıdeminde değerlendirilmesi konusunda çalışma yapılacak, kadınlar ilk çocukta 2 ay, ikinci çocukta 4 ay, üçüncü ve sonraki çocukta 6 ay yarım gün çalışacak ancak tam ücret alacak ve bu süreler bittikten sonra kadınlar isterlerse yarı zamanlı ve yarı ücretli olarak çalışabilecek.

Gençlere yönelik ekonomik vaatler şöyledir; ilk kez iş bulan gençlerin maaşı bir yıl boyunca devlet tarafından karşılanacak, lise ve üniversite mezunu gençlerin Genel Sağlık Sigortası (GSS) giderlerini 2 yıl boyunca gelir testine girmeksizin devlet karşılayacakİş kurmak isteyen gençlere 50 bin TL nakdi yardım yapılacak, 100 bin TL faizsiz kredi verilecek, gençlerde evliliği teşvik etmek amacıyla açılacak çeyiz hesabında biriktirilen paranın 5'te biri kadar devlet desteği verilecek, gençlere sınırsız ücretsiz internet erişimi imkanı verilecek.

Emekliler ve yaşlılara sunulan ekonomik vaatler şöyledir; tüm emeklilere ayda 100 TL, yılda 1.200 TL ek ödeme yapılacak. Böylece tarım bağkurluları hariç bin liranın altında maaş alan emekli kalmayacak, sosyal güvenlik destek primi kesintisi kalkacak* Emekliler aylık 250 TL taksitle TOKİ'den ev satın alabilecek.

Esnaflara sunulan ekonomik vaatler şöyledir; esnafa düşük faizli kredi desteği devam edecek,yatırımcıya sembolik kira bedeli karşılığı fabrika yapılıp verilecek.

Çiftçilere yönelik ekonomik vaatler şöyledir; yemde ve gübrede KDV kaldırılacak, genç çiftçilere proje bazında 30 bin TL nakdi karşılıksız destek verilecek, ürünlerini lisanslı depolarda muhafaza eden çiftçiye kira desteği sağlanacak.

Asgari ücret ile çalışan kesimler için ekonomik vaatler şöyledir; asgari ücret 1.300 TL'ye çıkacak, yapılan işin tehlike sınıfına göre asgari ücret seviyesi değişecek.

Sağlık çalışanlarına yönelik sunulan ekonomik vaatler şöyledir; sağlık çalışanlarının özlük hakları yeniden düzenlenecek, bazı kanser türleri başta olmak üzere erken teşhis taramaları çoğaltılacak.

Polisler için ekonomik vaat ise, polislerin 2.200 TL olan ek göstergelerinin 3.000 TL'ye çıkarılmasıdır.

Taşeron işçilerine ise kamuda istiham edileceği vaadi verilmiştir. (AK Parti Seçim Beyannamesi)

4. AK Parti'nin Ekonomik Vaatlerinin Seçim Sonuçlarına Yansıması

1 Kasım 2015 Genel Seçimleri'nde sandık başına giden seçmenlerin yüzde 50'sine yakının oyunu alarak tek başına iktidara gelmiştir. 7 Haziran'dan 1 Kasım'a yaklaşık 4 milyon yeni seçmeni ikna etmesinin temelinde, seçmene doğru mesajlar vermesi, siyasal iletişim stratejilerini toplumun beklentilerine cevap verecek şekilde oluşturması yatmaktadır. (Özkan, 2016:28) AK Parti'nin siyasal kampanya stratejisi ekseninde ortaya koyduğu ekonomik vaatlerin, seçmenin oy verme davranışını nasıl etkilediğini analiz edebilmek için öncelikle partiye oy veren seçmenleri yakından incelemek gerekmektedir.

Konda Araştırma Şirketi'nin (2015:19-22), seçim sonuçlarına yönelik yaptığı araştırmada ilginç bulgular ortaya çıkmıştır. Araştırmaya göre, ülke genelindeki oyunu 8,8 puan arttırmış olan AK Parti'nin oyunu en düşük oranda arttırdığı bölge olan Ege'de bile yüzde 6,5 oranında yükselme görülmüştür. 1 Kasım seçimlerinde partinin oyları nufüs dağılımına paralellik göstermiştir. 7 Haziran'da kaybettiği tüm bölgeleri geri kazanan AK Parti, 1 Kasım'da başta İstanbul ve Ankara olmak üzere 53 ildeki seçmenlerin oyunun yarısını kazanmıştır.

Konda'nın araştırmasında (2015:71), ortaya çıkan bir diğer önemli hususta muhalefet partilerinden AK Parti'ye geçen oylar olmuştur. Haziran ve Kasım Seçimleri ilçe düzeyinde karşılaştırıldığında AK Parti dışı tüm partilerin kaybettiği ortalama her bir oya karşılık AK Parti neredeyse iki oy kazanmış, bu oran büyük seçim bölgelerinde artarken İstanbul'un ilçelerinde neredeyse üç katına çıkmış. Bir diğer dikkat çekici nokta ise 1.6 milyonluk yeni oy kullanan seçmenlerin büyük bir bölümü AK Parti'yi tercih etmiş. Araştırmaya göre (2015:74), AK Parti'nin oylarının yüzde 8,8 puan artmasının temelinde, MHP'den AK Parti'ye geçen seçmenler; Saadet ve BBP bloğundan büyük miktarda seçmenin AK Parti'ye yönelmesi, geçen seçimde oy kullanmayanların sandığa gidip AK Parti'ye oy vermesi yatmaktadır.

IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsü de 1 Kasım seçimlerine yönelik yaptığı araştırmada dikkat çekici veriler sunmuştur. Araştırmaya göre (2015), AK Parti seçmeninin yüzde 45'i vaatlerden dolayı oy verdiğini belirtirken, bu vaatler içerisinde tercihlerini en çok etkileyen alanın da ekonomi olduğu ortaya çıkmıştır. Bir diğer önemli nokta ise, tüm seçmenlerin yüzde 22'sinin hükümetin ilk gündem maddesinin ekonomi alanında olması gerektiğini belirtmiş olmasıdır.

Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi'i de bu araştırma sonuçlarına benzerlik gösteren bir rapor hazırlamıştır. 1 Kasım seçimlerine yönelik hazıranan raporda, AK Parti'nin oy oranlarındaki artışının temelinde Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun özellikle asgari ücretliler, emekliler, öğrencilere yönelik ortaya koyduğu ekonomik vaatlerin yattığı belirtilitken, bu kesimlerle birlikte ekonomik istikrarı önemseyen

seçmenlerin de tercihini AK Parti'den yana kullandığına işaret edilmiştir. (2015:6)

1 Kasım sonrası seçmenler üzerinde yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi, 7 Haziran'da mevcut koşullardan memnun olmayan seçmen, sandığa gitmeyerek veya muhalefet partilerine oy vererek AK Parti'yi cezalandırıken, 7 Haziran'dan 1 Kasım'a ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önüne almıştır. Koalisyon arayışlarının boşa çıkması ve geçici hükümet kurulmak zorunda kalması, seçmenin geçmiş deneyimlerine dayanarak koalisyon yerine tek parti iktidarının ekonomik istikrar açısından daha olumlu bulunduğunu ve birinci parti olan AK Parti'ye yöneldiğini göstermektedir. Ayrıca, AK Parti'nin 2002'den itibaren ortaya koyduğu performansın yani ülkede gerçekleştirdiği ekonomik reformların, ulaşım, sağlık, eğitim gibi alanlardaki hizmet odaklı yaklaşımının seçmenler nezdinde, rakiplere oranla AK Parti'nin ortaya koyduğu ekonomik vaatleri gerçekleştirmeye en yakın parti imajına sahip olmasına katkı sunmuş ve seçmenlerin oylarının AK Parti'ye yönelmesine neden olmuştur.

SONUÇ

Günümüzdeki demokratik sistemlerde, şiddete başvurmadan bireyleri ve kamuoyunun yönlendirilmesi, çeşitli ikna yöntemlerine dayanılarak yapılmaktadır. (Barut ve Altundağ, 2005:81) Seçim dönemlerinde siyasal partiler veya adaylar, seçmenleri ikna etmek ve onların oylarını alabilmek için siyasal kampanyalar düzenlemektedir. Siyasettin bilimselleşmesi ve kitle iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak, pazarlama alanında kullanılan modern yöntem ve teknikler siyaset arenasına taşınmıştır. Hedeflenen seçmen kitlesine ulaşabilmek ve oylarını en maksimum düzeyde arttırmak amacıyla, kullanılan bu yöntem ve teknikler, siyasal kampanyaların pazarlama boyutunu oluşturmuştur. Kamuoyu araştırma yöntemlerini kullanarak seçmenlerin talep ve beklentilerini anlamaya çalışan siyasal kampanya düzenleyicileri, bu bilgiler ekseninde kampanyalarını dizayn etmeye çalışmaktadır.

Seçmenlerin oy davranışını etkilemek isteyen siyasal parti veya adaylar, seçmenlerin talep ve beklentilerini karşılayacak şekilde düzenledikleri seçim vaatlerini etkili biçimde kullanmaya çalışmaktadır.Seçimlerde, Türkiye gibi 2000 ve 2001 ekonomik kriz atlatan ülkelerde ise seçmenlerin ilgi odağını oluşturan alan ekonomi olmaktadır. Katı ideolojik terihlerden öte, ekonomik performans ve göstergeler ekseninde iktidar partisine yaklaşan seçmenler, genel tabloya bakarak mevcut yönetimi cezalandırma veya ödüllendirme yoluna gitmektedir. 2001 ekonomik krizin faturasını DSP'ye çıkaran seçmen, partinin oylarını yüzde 1 civarına düşürmüştür. 2002'den sonra ise, ülkeye getirdiği yeni yönetim anlayışı ile girdiği tüm seçimlerden birinci parti olarak çıkan AK Parti'nin gösterdiği ekonomik performansa onay vermiş ve oylarını bu yönde kullanmıştır.

7 Haziran'a göre 1 Kasım seçimlerinde de oyunu önemli ölçüde arttıran AK Parti'nin, Özkan'a göre (2015:15), yeniden tek başına iktidar olmasının temelinde, doğru bir siyasal iletişim stratejisi belirleyip, seçmenin talep ve beklentilerine karşılık verecek biçimde güçlü siyasal mesajlar vermesi yatmaktadır. Seçmenin siyaset kurumundan talep ve beklentilerini doğru tespit eden AK Parti bu doğrultuda, tüm kesimlere yönelik ekonomik vaatler sunmuştur.1 Kasım'da muhalefet partilerinin de ortaya koyduğu ilgi çekici ekonomik vaatlerin olmasına rağmen, Karagöl ve Dama'nın da belirttiği gibi (2015:3), seçim vaatlerine sağlam bir dayanak arayan ve buna göre oy verecek olan seçmen, yalnızca vaatlere değil, vaatleri gerçekleştirebilme olasılığını yüksek gördüğü partiye yani AK Parti'ye yönelmiştir.

KAYNAKÇA

1. "AK Parti Seçim Beyannamesi", https://www.akparti.org.tr, Erişim tarihi: 22.04.2016

2. Akgün, B. (1999). "Türkiye'de Seçmen Davranışının Ekonomi Politik'i Üzerine Bir Model Denemesi", Liberal Düşünce, Cilt:4 Sayı:14, 62-74

3. Aktaş, H. (2004). "Partilerin Seçim Kampanyaları Örneğinde Siyasal İletişim", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Konya

4. Avcı, K. (2015). "Siyasal Kampanyaların Seçim Kampanyaları Faaliyetlerine Karşı Seçmenin İlgi Düzeyleri: 2015 Genel Seçimleri Örneği", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt: 3 Sayı:2, 177-204

5. Barut, B. ve Altundağ, C. (2005). "Globalleşen Dünyada Bir Siyasal İkna Unsuru Olarak Vaatler (3 Kasım 2002 Türkiye Milletvekili Genel Seçimleri Kasım 2004 ABD Başkanlık Seçimleri Karşılaştırmalı Örneğiyle)", Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt:4 Sayı:1, s. 80-90

6. Bongrand, M. (1992). "Politikada Pazarlama ", İletişim Yayınları, İstanbul

7. Çarkoğlu, A. (1997). "Macro Economic Determinants of Electoral Support for Incumbents in Turkey,1950–1995", New Perspectives on Turkey, Cilt:17 Sayı:2, 75-96

8. Çiftlikçi, A. (1996). "Siyaset Pazarlaması ve Siyasi Partilerin Malatya'daki Uygulamaları",Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya

9. Çinko, L. (2006), Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlndirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:61 Sayı:1, s: 103-116

10. IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (2015), "1 Kasım 2015 Sandık Sonrası Araştırması",www.ipsos.com.tr, Erişim tarihi: 22.04.2016

11. Kalaycıoğlu, E. (1999), "The Shaping of Party Preferences in Turkey: Coping with the Post-Cold War Era", New Perspectives on Turkey, Cilt: 20 (Bahar), 47-76

12. Karagöl, E. ve Dama, N. (2015), "Perspektif: Partilerin Vaatleri Seçim Sonuçlarını Nasıl Etkiler?", SETA, Sayı:101 (Mayıs)

13. Karakaya, Y. (2000). "Politik Reklamcılık ve Bir Uygulama Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul.

14. Konda Araştırma Şirketi (2015). "Konda Kasım 15 Barometresi", www.konda.com.tr, Erişim tarihi: 22.04.2016

15. Öcal, H., Özmen, A., Topçu, B. ve Yüksel, B. (2011). "Siyasal Pazarlama Faktörlerinin Seçmen Eğilimleri Üzerindeki Etkileri: Afyonkarahisar İl Merkezinde Bir Uygulama", E-Journal of New World Sciences Academy,Cilt: 6 Sayı: 4 , 440-421

16. Özkan, A. (2016), "Analiz: 7 Haziran ve 1 Kasım Seçimlerinde Siyasal İletişim", SETA, Sayı:146 (Ocak)

17. Özsoy, O. (2002). " Türkiye'de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda", Alfa Yayınları, İstanbul

18. Powell, G. ve Whitien, G. D. (1993). "A Cross . National Analysis of Economic Yoting: Taking Account of the Political Context," American Journal of Political Science, 37/2, 391-414.

19. Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi (2015), "SDAM 1 Kasım 2015 Genel Seçim Analizi", http://stratejidusunce.org, Erişim tarihi: 22.04.2015

20. Taşçıoğlu, R. (2007). "Seçim Kampanyalarında Dönüşüm: 'Amerikanlaşma' Bağlamında 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde Genç Parti Seçim Kampanyası", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

21. Uztuğ, F. (2003). "İkna Edici İletişim Kampanyalarında Pazarlama ve İletişim Hedefleri

Karşıtlığı: IAA Üniversiteler Arası Reklam Yarışması Kampanya İş Özetleri (Biref) Analizi", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi, Sayı:17, 263-295

22. Uztuğ, F. (2004) "Siyasal İletişim Yönetimi", MediaCat Yayınları, Ankara.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(9)

Dr. Yener Lütfü MERT*

TÜRKİYE'DE KAMU SEKTÖRÜNDE HALKLA İLİŞKİLER BÖLÜMLERİNİN YAPISAL SORUNLARI ve ÇALIŞANLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

AN EVALUATION THE STRUCTURAL PROBLEMS OF THE PUBLIC RELATIONS DEPARTMENTS IN TURKISH PUBLIC SECTOR and THEIR IMPACT ON THE RELATED EMPLOYEES.

ÖZ

Türkiye'de kamu yönetimi alanında halkla ilişkiler bölümlerinin yasal zemine oturtulmaya başlandığı ve örgütlendiği 1980'li yıllar dünyada kamu yönetiminde önemli dönüşümlerin gerçekleştiği bir dönemi işaret etmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle Türk kamu yönetiminde yaşanan bu dönüşüm halkla ilişkiler bölümlerinde kendini birtakım yapısal değişikliklerle göstermiştir.

Yasal örgütlenmenin yeterli olmadığı ve temelde halkla ilişkiler olgusuna kamu yöneticilerinin sorunlu bakış sergilemeleri nedeniyle yaşanan bu durum halkla ilişkiler olgusunun yerleşmesinde ve dolayısıyla çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Çalışmada kamu kurumlarının halkla ilişkiler bölümlerinde günümüzde yaşanan sorunların kaynağı tartışılmakta ve bölümlerin yeniden yapılandırılması yönünde ne tür çözümlerin ortaya konulması gerektiği irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halkla ilişkiler, tanıma, tanıtma, çalışanlar, basın ve halkla ilişkiler müşavirlikleri.

ABSTRACT

The 1980s, when the public relations departments in the public administration sector of Turkey have started to be organized and based to legal grounds and gained corporate identity, underlines a period when important transitions has occurred in public sector in the world. This transition that is experienced in the Turkish Public Sector through the impact of globalization has manifested itself by several structural changes that occurred in public relations departments in Turkey.

This condition which is encountered in an environment where the judicial organization is not sufficient and that the public administrators exhibited a somewhat problematic opinion toward the public relations phenomenon seem to lead to a detrimental impact in settlement of public relations disciplines and hence on its related employees. In this study, the sources of problems that are currently experienced in public sector are discussed and the issue of what kind of solutions should be applied in order to reconstruct these departments are discussed.

Keywords: *Public relations, recognition, presentation, employees, public information agency undersecretaries.*

---

* **İller Bankası A.Ş. Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü, Ankara/TÜRKİYE; ylmert@hotmail.com**

* **Bu çalışma 5-6 Mart 2015 tarihinde İstanbul Ticaret Üniversitesinin düzenlediği II. Lisansüstü Öğrenci Kongresinde sunulmuştur.**

GİRİŞ

Yöneten-yönetilen ilişkisinin olduğu her dönemde halkla ilişkiler olgusundan söz edilmekle birlikte[47] modern anlamda halkla ilişkiler kavramı 20. yüzyıla ait bir yapılanmayı içinde barındırmaktadır. Temelde "Bir örgütle o örgütün ilişkide bulunduğu kamular arasındaki iletişimin yönetimi" (Grunig ve Hunt, 1984:6) olarak tanımlanan halkla ilişkiler "tanıma" ve "tanıtma" işlevini kapsamaktadır. Tanıma işlevi, yönetimin halkın talep ve beklentilerini izleme olarak ortaya çıkarken tanıtma işlevi ise kamunun gerçekleştirdiği hizmetlerin ve çıktıların çeşitli araçlarla halka anlatılması olarak görülmektedir (Kazancı, 2002:68-154). Bu iki işlevi karşılıklı anlayışa dayandıran Amerikan Halkla İlişkiler Derneği Public Relations Society of America (PRSA), halkla ilişkileri "demokratik toplum tarafından daha etkili kararlar verme ve örgütler ile kamuları arasında karşılıklı anlayışa dayalı hizmet vermek için uyum politikaları geliştirme işlevini yerine getirme" (http://www.prsa.org) şeklinde ifade etmektedir.

Türkiye'de kamu sektöründe gelişen halkla ilişkiler çalışmaları izlendiğinde 1960'lı yıllarda alana ilişkin kayda değer yasal çalışmaların ortaya konulmaya başlandığı gözlenmektedir (Okay ve Okay, 2011; Tortop, 1975; Asna, 1998; Uysal, 1998). Planlı dönemin başladığı bu yıllarda vatandaşın verilen hizmetlerde rızasının alınması ve örgütlü bir şekilde kendini ifade etmesi ön planda tutulmuştur. Bu kapsamda ilk halkla ilişkiler birimi örgütlenmesi olarak Devlet Planlama Teşkilatı tarafından henüz 1961 Anayasası yürürlüğe girmeden bir yıl önce hizmete giren *"Yayın ve Temsil Birimi"*nin (Ertekin, 1983:23) öncülük ettiği bir yapısal süreç görülmektedir. Hemen devamında halkla ilişkiler olgusu kurumsallaşmaya başlamış ve bu yıllarda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının *Eğitim ve Tanıtım Şubesi* eliyle kurgulanan bir diğer halkla ilişkiler çalışması nüfus planlaması üzerine olmuştur (Asna, 1998:64). Asna (1969:102), daha önceki bir tarihte 1969 yılında yaptığı çalışmada Başbakanlık ve birçok bakanlığın merkez örgütlenmesinde halkla ilişkiler birimlerinin çeşitli adlar altında oluşturulduğunu, ancak bu birimlerin daha çok yayın çalışması gerçekleştirdiklerini ve geniş anlamda halkla ilişkiler yapmadıklarını belirtmektedir. Yine, 1980'li yıllara kadar kısa adı MEHTAP olan Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi geliştirildiği ve 1971 yılında İdari Danışma Merkezinin (Mıhçıoğlu, 1986) kamu yönetiminin ilk merkezileştirilmiş halkla ilişkiler çabası olarak (Yamanoğlu vd., 2013:111-114) çalışmalar yaptığı bilinmektedir.

Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler alanında geniş çaplı birimlerin oluşturulması ve uygulamaya konulmasının 1980'li yıllarda yeni kamu yönetimi anlayışının gelişmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Yeni Kamu Yönetimi anlayışı küreselleşmenin etkisiyle geleneksel devletçi yaklaşımın ötesinde kamu kurumlarının da özel sektör mantığıyla hareket etmesi sürecine dayanmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak 1984 yılında Bakanlıkların kuruluş görev ve esaslarını yeniden düzenleyen 202 Sayılı Yasada kararname ile tüm kamu kuruluşlarındaki ilgili birimler Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği adını almış ve süreç içerisinde kamu kuruluşlarında ve yerel yönetimlerde halkla ilişkiler birimlerinin sayıları rakamsal olarak artış kaydetmiştir (Erdoğan, 2006:173-175). Diğer bir deyişle, halkla ilişkiler birimleri artık yeni kamu yönetimi anlayışı ile paralel olarak kamu yönetiminin işlevsel bir parçası olmaya başlamıştır. Ancak yasalarla yapılan birçok düzenleme ile halkla ilişkiler birimleri istenilen işlevselliği kazanamamış, gerek yapılanma gerekse çalışanlar açısından ve dolayısıyla yönetim açısından gerçekçi bir uygulama ile yerine oturtulamamıştır.

Bu çalışmada 1980 sonrası yasal düzenlemelerle etkinleştirilmeye çalışılan halkla ilişkiler birimlerinin

[47] Eski Roma'da Demostenes ve Cicero gibi hatiplerin açık alanlarda halkı etkileyen konuşmalarından, Makedonya Kralı Büyük İskender'in İran seferinde Pers giysileri giymesine, J. Sezar'ın Galya Valisi olarak elde ettiği başarıları, sık sık gönderdiği habercilerle Romalılara duyurması eski çağlardan bu yana halkla ilişkiler etkinliğinin gerçekleştiğini göstermektedir (Asna, 1968:55). Türkçe halkla ilişkiler yazınında son dönemlerde ortaya konulan çalışmalarda Osmanlı Döneminde gerçekleştirilen halkla ilişkiler etkinliklerine vurgu yapılmaktadır (Erdoğan, 2006; Kazancı, 2007; Kazan, 2007, Dikme, 2012).

uygulama sürecinde istenilen etkinliğe ulaşamaması durumu, yaşanılan sorunlar, personelin çalışma sistemi ile birlikte göz önüne alınarak irdelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle birimlerin yapılandırılmasının nasıl gerçekleştiği, yöneticilerin tutumu ve 2000'li yıllarda gelişen taşeron firma elemanı çalıştırma hususlarının sorunlu yönleri tartışılacaktır.

1. Halkla İlişkiler Bölümlerinin Yapılandırılması

1980 sonrası dönemde kamu yönetimi tarafından alanda yapılan önemli değişiklik yukarıda belirtildiği üzere 1984 yılında çıkarılan Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği Kararnamesidir[48] (Tortop 1993:23). Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatının yeniden yapılandırılması kapsamında çıkarılan kararnamenin 26. maddesinde "Bakanlıklarda basın ve halkla ilişkilerle ilgili faaliyetleri planlamak ve bu faaliyetlerin belirlenecek usul ve ilkelere göre yürütülmesini sağlamak üzere Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği teşkil edilebilir." şeklinde ifade yer almaktadır. Hemen devamında çıkarılan "Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun"[49] ile Başbakanlık Merkez Teşkilatında Basın Müşavirliği ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığının görevleri belirlenmiştir. Basın Müşavirliğinin görevleri Başbakan ve yardımcıları ile devlet bakanlıklarının basınla ilişkilerini düzenlemek olarak belirlenirken Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığının görev kapsamında ise hükümet çalışmalarının kamuoyundaki etkilerini değerlendirmek, vatandaşların istek ve şikayetlerini incelemek ve kamu kurumları arasındaki işbirliği görevini yerine getirmek olarak belirlenmiştir. Daha sonra çıkarılan çeşitli kararnamelerle Adalet, İçişleri, Maliye, Milli Eğitim, Sağlık, Ulaştırma, Tarım, Çalışma, Sanayi, Enerji ve Kültür Bakanlıklarında Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirlikleri kurulmuştur (Canpolat, 2012:196). Bu yasal düzenlemelerle halkla ilişkilerin bir parçası olan basınla ilişkiler bu alanın içinden adeta çıkarılmış ve onu önceleyen bir konuma getirilmiştir (Uysal, 1998:135).

Bakanlıklarla ilgili birçok yasal düzenlemeyle oluşturulmaya çalışılan Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliklerinin görevleri belirlenirken kurumların gerekli alt düzenlemeleri yapabilecekleri belirtilmiş, ancak uygulamaya gelindiğinde geniş kapsamlı bir halkla ilişkiler faaliyetini görmek gerçekte pek mümkün olamamıştır. Bakanlıklarda birkaç istisna dışında[50] Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği şeklinde bir örgütlenmeye gidilmekle birlikte kendi halkla ilişkiler bölümlerini oluşturan kamu kurumlarına ve yerel yönetimlere gelindiğinde uygulamada sayısal anlamda birimlerin oluşturulduğu görülmekte; ancak farklı adlar ve birimlerin çatısı altında halkla ilişkiler uygulamaları ortaya konulmaktadır. Bu yapı, bazen basın büroları örgütlenmesi şeklinde görülürken bazen de halkla ilişkiler şube müdürlüğü şeklinde kurgulanmıştır.

a. Halkla İlişkiler Çalışmalarının Parçalı Bir Yapıda Örgütlenmesi

Halkla ilişkiler etkinliği konusunda yapılacak bir değerlendirmede temelde öngörülen tanıma ve tanıtma işlevlerinin ikisinin bir arada çeşitli araçlarla yürütülmesi önemlidir. Bu işlevler ise basın ve halkla ilişkiler çalışmalarının bir bütün şeklinde kurgulanması ve yönetim işlevi olarak gerçekleşmesidir. Yönetsel işlev olarak halkla ilişkilerin kurgulanmasında ise beklenen, sözkonusu alanın doğrudan üst yöneticiye bağlı

---

[48] Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 174 Sayılı Kararname ile 13/12/1983 Gün ve 174 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkındaki Kararnamenin Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 202 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkındaki Kararname, 18540 Sayılı Resmi Gazete.

[49] 19/10/1984 tarih ve 18550 sayılı Resmi Gazete

[50] Bunlar; Başbakanlık bünyesinde kurulan Basın Müşavirliği ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığının ayrı kurulması; Milli Savunma Bakanlığında Basın ve Protokol Şube Müdürlüğü adı altında ve Dışişleri Bakanlığında ise Enformasyon ve Tanıtma Dairesi Başkanlığı adıyla birimlerin oluşturulması şeklindedir (Bilgin, 1994:56).

olması ve birlikte hareket etmesidir (Uysal, 1998:144). Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler bölümleri bu açıdan incelendiğinde sorunlu görünmektedir. Örneğin, yukarıda belirtilen örgütlenmede Başbakanlık teşkilatının Basın Müşavirliği ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı olarak kurgulanmasından sonra çeşitli kurumlar bölümleri oluştururken bu yapıya bağlı kalmakta, ancak bazı bakanlıklarda Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliklerinin müdürlük düzeyinde veya bir daire başkanlığına bağlı olarak çalıştığı izlenmektedir. Bu kurgunun günümüze değin fazla bir yapısal değişikliğe uğramadan yansıdığı söylenebilir.

Günümüzdeki yapıya Bakanlık ve kurumlar açısından örnek vermek gerekirse, Kalkınma Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, organizasyon şemasında Müsteşar yardımcısına bağlı çalışmaktadır. Sağlık Bakanlığında ise Basın Müşavirliği ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı ayrı birimler halinde örgütlenmiş; Basın Müşavirliği ile Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı farklı bir müsteşar yardımcısına bağlı hizmet vermektedir. Halkla ilişkiler örgütlenmesi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının ilgili kuruluşu olan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığında ise Stratejik Planlama Dairesinin altında bir müdürlük olarak görülmektedir. Bu durum kuşkusuz üst yönetime ulaşmayı zorlaştırmakta ve halkla ilişkiler alanına verilen önemin yeterli olmadığına işaret etmektedir. Çünkü halkla ilişkiler etkinliğinin kuşkusuz hızlı ve doğrudan üst yönetimin vereceği kararlarla işlerlik kazanması olasıdır.

Bölümlerdeki bu parçalı yapı, yönetim işlevinin gerçekçi bir şekilde uygulamaya konulamadığını işaret ettiği gibi, bağlı bulunulan üst yöneticilerin anlık kararlarıyla değişebilen bir örgütlenme olgusunun olduğunu da gözler önüne sermektedir.

b. Yönetici Odaklı Halkla İlişkiler

Kamuda halkla ilişkiler örgütlenmesinde diğer bir konu da özellikle yönetici odaklı halkla ilişkiler etkinliğinden söz edilmesidir. Bütünsel bir halkla ilişkiler etkinliğinden çok yöneticilerin kararları doğrultusunda yürütülen bu çalışmalar bir anlamda zaman zaman yöneticinin kamuoyu nezdinde aklanması sonucunu ortaya koyabileceği düşünülebilir. Nitekim, basınla ilişkilerde özellikle yöneticinin haberlerde ön plana çıkarılması bu hususun odak noktasını oluşturmaktadır. Karar mekanizmasındaki yöneticinin süzgecinden geçen her basın bülteni büyük oranda tek yönlü kalmak durumundadır. Özellikle gazete ve televizyonlarda çalışan sayısının az olması nedeniyle kurumun geçtiği haberlerin kullanılması ve siyasal iktidarın kolayca gündem oluşturabilmesi açısından özellikle kamuoyuna yansıması kurumdan çok yönetici odaklı gerçekleşmektedir. Sonuçta ortaya çıkan durum, özellikle Bakanlıklarda bakan odaklı bir iletişim sürecinin ortaya konulması, dolayısıyla yönetici iletişiminin sağlanması olarak görülebilir. Bu bakış açısıyla kurumsal bir yapıya sahip olması gereken halkla ilişkiler etkinliği yöneticinin kişiliği ile özdeşleşmekte ve bu haliyle kamuoyuna yansıtılmaktadır. Yani özünde gerçek anlamda halkla ilişkiler birimlerinin kurumsallaşmasından söz etmek mümkün olamamaktadır.

c. Halkla İlişkilerde Taşeron İstihdamı

1990'lı yıllarda başlayan taşeron firma yoluyla hizmet satın alınması yöntemi yalnızca güvenlik ve yemek hizmetleri alanında gerçekleşirken 2000'li yıllardan günümüze doğru evrilerek halkla ilişkiler alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bu durum gerek Bakanlıklar gerekse kamu kurumları ve yerel yönetimler tarafından pratik bir çözüm olarak sıkça başvurulan bir yöntem haline dönüşmüştür. Örneğin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve belediyelerde çok sayıda taşeron firma elemanı istihdam edilmektedir. Böylece bir yandan kadrolu eleman istihdam edilirken diğer yandan düşük ücretle taşeron firma çalışanı eliyle hizmet verilmektedir. Bu noktada dikkat çeken husus, özellikle çağrı merkezi bulunan Bakanlık ve belediyelerde yüz kişinin üzerinde şirket personeli istihdam

ediliyor olması ve bu personele kadro verilmediği için işgücü devir hızının oldukça yüksek olmasıdır. Birebir yapılan görüşmelere göre örneğin, Ankara Büyükşehir Belediyesi *Mavi Masa Çağrı Merkezinde* üç yüz kişi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çağrı Merkezinde iki yüz kişinin üzerinde dışarıdan eleman istihdam edildiği görülmektedir. Bu olgu, 1980 sonrası gelişen neoliberal politikalar sonucu kamunun özel sektör mantığıyla hareket etmesi bakışıyla gerçekleştirilirken çalışan devir hızının yüksek olması, çalışanların ücretlerinin ve motivasyonun düşük olması sonucunda kurumsal aidiyetin sağlanamaması ile birlikte emeğin örgütlenememesini de beraberinde getirmektedir.

d. Ajanslar Kanalıyla Dışarıdan Hizmet Satın Alma Yoluyla Halkla İlişkiler

Halkla ilişkiler hizmetleri zaman zaman dışarıdan hizmet satın alınması yoluyla çeşitli ajanslar eliyle yürütülmektedir. Sistem, kurumda çalışan az sayıda kişi ve ajans arasında gerçekleştirilen sözleşme üzerinden yürütülmektedir. Amerika gibi farklı ülkelerde örneği sıkça görülen az sayıda çalışanla halkla ilişkiler hizmetlerini yerine getirme açısından olumlu değerlendirilebilecek bu durumun (Okay ve Okay, 2012:73) ajanslara ödenen yıllık sözleşme ücretleriyle kurumların kendi çatısı altında eleman istihdamıyla gerçekleştirilmesiyle ekonomik maliyetinin karşılaştırılması sonucunda ancak değerlendirilmesi olasıdır. Diğer bir açıdan yapılacak değerlendirmede ise kurumun çalışanlarının her türlü hizmeti ajans kanalıyla gerçekleştirdikleri için kendilerini yetiştirme olanağının göz ardı edebilme şeklinde görülebilir. Bu nedenle gerek ekonomik maliyet gerekse işlerin niteliği açısından konu değerlendirmeye açıktır ve üzerinde daha fazla veriyle çalışma yapılarak gerçekçi sonuçlara ulaşmanın mümkün olabileceği düşünülmektedir.

2. Halkla İlişkiler Bölümlerinde Çalışanlar ve Sorunları

Halkla ilişkiler bölümlerinin örgütlenmesine baktıktan sonra bu bölümlerde çalışanların nitelikleri ve yaşadıkları sorunlara değinmek gerekmektedir. Yukarıda sözü edilen parçalı yapı ile birlikte kurumlar arasında pek çok farklılık olmasına karşın çalışanların sorunları ve sistemdeki yerleri hemen hemen ortak bir özellik arzetmektedir. Bu sorunların başında personelin nitelikleri, eğitim durumları, halkla ilişkiler alanının bir meslek olarak görülmesinde yaşanan sıkıntılar ve yönetimlerin bu alana bakışındaki aksaklıklar gelmektedir.

a. Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirlerinin Atanması

Bakanlıklarda Basın Müşavirlerinin istisnai kadro ile atanabilme kolaylığının bulunması yaşanan sorunlardan biri olarak görülebilir. Bakanlıkların Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği birimlerinin yasal durum gereği oluştuğu, ancak sözkonusu birimlere atanacak müşavirlerin "*istisnai kadro"* ile alınması sonucunda aslında durumun yöneticilerin beklentilerine uygun çalışan ve bağlılığın olması nedeniyle "siyasal kimlikli" yapının görünür olduğu söylenebilir. Çünkü, örneğin bir Bakanla gelen müşavir kurumun amaç ve etkinliklerinden çok Bakanın halkla ilişkilerini yapmak durumunda veya onun ideolojisini yansıtmak zorunda kalmaktadır. Bunun yanısıra istisnai kadrolarla eleman alımı siyasal nitelikli yapının çevre kadrosu oluşturma niteliğine de sahip olmaktadır. Nitekim, bakanlıklardaki Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirleri, yönetimdeki bakanın isteği doğrultusunda açıktan atama ile alım yapıldıktan bir müddet sonra çalışanın farklı birimlere kaydırılması şeklinde de gerçekleşmekte, bu durum kamu çalışanları arasında eşitliği zedelemektedir. Buna örnek olarak 2011 yılında kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde 2014 yılı ortalarına kadar beş ayrı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirinin açıktan atama şeklinde göreve başlamış olması gösterilebilir. Bunun örnekleri belediyeler ve valiliklerde de gözlenmektedir. Oysa "kamu örgütünde esas olanın halkla ilişkilerin kuruma yönelik olmasıdır. Başka deyişle bir bakanlıkta bakana değil bakanlığa, yerel yönetimde belediye

başkanına değil, belediyenin kendisine yönelmelidir." (Uysal, 1998:145).

b. Personel Sayısının Yetersizliği

Halkla ilişkiler birimlerinde çalışan personel sayısının hizmeti yerine getirecek kadar yeter sayıda olmadığı görülmektedir. Kuşkusuz personel sayısı değerlendirme için tek ölçüt olmamalıdır, ancak iç ve dış hedef kitleyle iletişim kurmak durumunda olan bir birimin çalışan sayısının da toplam çalışan sayısına ve kurumun halkla ilişkiler çabasına göre değerlendirilmesi gerekir. Acar (1994:74) araştırmasında kamu kurumlarındaki halkla ilişkiler birimlerinin yüzde 18'inde birim yöneticisi dahil 1 personel, yüzde 19'unda 2 personel, yüzde 11'inde 3 personel, yüzde 10'unda 4 personel, yüzde 5'inde 5 personel, yüzde 8'inde 6 personel, yüzde 20'sinde 7 veya daha fazla personelin görev yaptığını ortaya koymuştur. Yakın döneme ilişkin somut bir çalışma olmadığı için personel sayısıyla ilgili güncel bilgiler mevcut olmamakla birlikte Bakanlıklarla yapılan görüşmelerde alınan bilgiye göre, örneğin Kalkınma Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğinde yönetici dahil 11 personel, Çevre ve Şehircilik Bakanlığında 11 personel, Ulaştırma ve Denizcilik Bakanlığında 10 personel, Sağlık Bakanlığında 20 personel görev yapmaktadır.

Personel sayısının yetersiz olması nedeniyle bütünsel bir halkla ilişkiler etkinliğinden söz edilmesi pek olası görünmemektedir. Bu durum ya dışarıdan hizmet satın alınması veya birimin daha az işlevsel olması sonucunu beraberinde getirmektedir.

c. Çalışanların Nitelikleri

Halkla ilişkiler bölümlerinde çalışanların etkinliklerin gerçekleştirilmesinde yetkin ve uzman olması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için başarıya giden yolda gereken, öncelikle bu birimlerde çalışanların eğitimli ve alandan gelmesidir. Bilgin'in (1994:55-58) Başbakanlık örgüt yapılarında yer alan halkla ilişkiler birimleri üzerinde yaptığı bir çalışmaya göre, bu birimlerde toplam 168 kişi çalışmakta; bunların 9'u ilkokul, 10'u orta okul, 53'ü lise, 86'sı üniversite ve 10'u yüksek lisans mezunudur. Buna göre bu kişilerin yarıdan fazlası üniversite ve yüksek lisans öğrenimi görmüş kişilerden oluşmaktadır. Bu durum olumlu olmakla birlikte, ankete katılan yalnızca 21 kişinin yani yüzde 12.5'inin halkla ilişkiler eğitimi almış olması düşündürücüdür. Oysa halkla ilişkiler çalışanının işi gereği sosyal bilimlerin pek çok alanıyla ilgili bilgi sahibi olması gerekmektedir. Nitekim üniversitelerin halkla ilişkiler bölümlerinin programında alan dersleri dışında hukuk, siyaset bilimi, sosyoloji, istatistik ve ekonomi gibi başlıklar ders programlarında yer almaktadır (Yamanoğlu, 2013:230-37- ekler bölümü). Buradan hareketle büyük bir bölümü farklı alanlardan gelen çalışanların alanla ilgili yetersiz olduğu açıklıkla söylenebilir. Ayrıca bunun nedeni olarak yöneticilerin halkla ilişkilere verdikleri önemin düzeyinin de düşük olduğu varsayılabilir.

d. Halkla İlişkiler Çalışanlarında Kariyer Planlama Eksikliği

Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler bölümlerinde çalışanların diğer bölümlerden ayrıştığı önemli bir nokta insan kaynakları yönetimi kapsamında kariyer planlama eksikliğinin görülmesidir. Bu birimlerde çalışanların istihdam edilmesi büyük oranda başka birimlerden yatay geçiş şeklinde olmakta, açıktan atama şeklinde alım yapılanların ise memur olarak istihdam edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) ile eleman alımlarında memur olarak alınan çalışanların kariyer planlamasında yükselmesi büyük oranda mümkün olmamaktadır. Oysa kamu kurumlarının pek çoğunda B grubu olarak adlandırılan uzmanlık gerektiren alanlarda uzman yardımcısı olarak işe başlayan çalışanlar belirli bir süre sonra yeterliliklerine uygun olarak uzmanlık ve başuzmanlık gibi kariyer basamaklarına yükselebilmektedir. Konuyla ilgili son dönemde bazı Bakanlıklarda halkla ilişkiler alanına alınacakların kariyer meslek grubu

olarak değerlendirilmesi çalışmaları söz konusu olmakla birlikte Türk kamu yönetiminde maalesef henüz bu durum uygulama alanı bulamamıştır. Bu durum çalışanların motivasyonunu etkilemekte ve beklenti düzeyleri düşen çalışanlar meslek yaşamının sonuna kadar aynı kadro ile çalışmayı sürdürmek durumundadırlar.

SONUÇ

Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler bölümlerinin örgütlenmesi yasal bir zemine dayanmakla birlikte örgütlenme ve çalışanların niteliği konusunda pek çok eksikliği içinde barındırmaktadır. Yeni Kamu Yönetimi anlayışıyla önemli bir dönüşüm yaşayan Türk kamu yönetimi, aynı dönüşümü halkla ilişkiler birimlerinde de yaşamaktadır. Ancak, yönetim işlevi olarak görülen halkla ilişkiler, yönetici iletişimi ağırlıklı olarak yürümekte, dolayısıyla örgütlenme ve çalışan kurgusu büyük oranda yönetici odaklı olmaktadır. Bu nedenle alanla ilgili değerlendirmenin yöneticilere göre değiştiği ve örgütlendiği bu yapının kurumsal bir bakış açısına dönüştürülmesi temel gerekliliklerden biridir. Yöneticilerin görevinin sona ermesiyle yeniden kurgulanan bu birimlerin görev tanımlarının yeniden koşullara uygun bir şekilde tanımlanması gerekmektedir.

Öte yandan çalışanların kamu hizmetlerini temsil edebilme yetkinlik ve uzmanlığına sahip halkla ilişkiler bölümlerinden veya azından sosyal bilimlerden seçilmesi birimlerin etkinliğini artıracaktır. Ayrıca kariyer planlama noktasında halkla ilişkiler bölümlerine alınacak elemanların uzman yardımcılığı meslek grubu içine alınması çalışanların motivasyonu ve aidiyetin sağlanması açısından önemlidir.

Dışarıdan hizmet alımı yoluyla yapılan halkla ilişkiler etkinliklerinin ekonomik maliyeti ve çalışanların kendilerini geliştirebilmeleri açısından iyi okunması gerekmektedir. Aynı şekilde taşeron firma çalışanlarıyla farklı meslek gruplarından personelin aynı ortamda aynı işi yapması gerek ücret açısından gerekse kurumsal bakış açısından sorunları beraberinde getirmektedir.

Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri kadrosuna atananların istisnai kadrolarla değil liyakat sistemi ile atanması çalışma ortamının etkinliği açısından yeniden değerlendirilme konusu olmalıdır.

Gelişen ve değişen dünya ile birlikte Türk kamu yönetimindeki dönüşümlerin iyi okunması ve halkla ilişkilerin bütünsel bir açıdan uygulanabilmesi için köklü bir yapılanma gereği ortadadır. Bunun gerçekleşebilmesi için akademik alan ile birlikte kamu ve sivil toplum örgütlerinin de halkla ilişkiler bölümlerinin yeniden kurgulanması noktasında üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerekliliği bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Acar, Muhittin (1994), Türk Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Araştırması, Ankara: Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Planlama Dairesi Başkanlığı Yayını.
2. Asna, Alaeddin (1969), "Türkiye'de Kamu Kuruluşlarının Halkla İlişkileri", AİD, Cilt:2, Sayı:3, ss.101-115.
3. Asna, Alaeddin (1998), Halkla İlişkiler Dünden Bugüne Bir Sanat-Meslek Öyküsü, İkinci Baskı, İstanbul: Sabah Kitapları.
4. Bilgin, Kamil Ufuk (1994), "Türk Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Uygulamasında Örgütsel Bir Yaklaşım (Başbakanlık ve Bakanlıklarda Halkla İlişkiler Birimleri)", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:27, Sayı:4, ss.43-62.
5. Canpolat, Nesrin (2012), Geçmişten Günümüze Örneklerle Türkiye'de Halkla İlişkilerin Gelişimi, Ankara: Seçkin Yayınları.

6. Dikme, Hüseyin (2012), "Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:21, ss.293-305.
7. Erdoğan, İrfan (2006), Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler, Ankara: Erk Yay.
8. Ertekin, Yücel (1983), "Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığında Halkla İlişkiler Uygulaması", AİD, Cilt:16, S:1, ss:23-45.
9. Grunig, James E. ve Todd Hunt (1984), Managing Public Relations, New York: Holt, Reinehart & Winston Publication.
10. http://www.prsa.org/AboutPRSA/PublicRelationsDefined/#.U56NVfl_vVI
11. Kazan, Emine (2007), Eski Türkler ve Osmanlı'da Halkla İlişkiler, İstanbul: Yakamoz Yay.
12. Kazancı, Metin (2007), "Osmanlı Devletinde Halkla İlişkiler", Selçuk İletişim Dergisi, (4) 3, ss.5-20.
13. Mıhçıoğlu, Cemal (1986), Bir Yönetim Deneyi İdari Danışma Merkezi Kırtasiyecilikle Savaş, Ankara: A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları:7.
14. Okay, Ayla ve Aydemir Okay (2011), Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları, Genişletilmiş Beşinci Basım, İstanbul: Der Yayınları.
15. Tortop, Nuri (1975), Kamu Kuruluşlarında Halkla İlişkiler, İkinci Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası.
16. Uysal, Birkan (1998), Siyaset Yönetim Halkla İlişkiler, Ankara: TODAİE Yayını.
17. Yamanoğlu, Melike Aktaş, G. Senem Gençtürk Hızal ve B. Pınar Özdemir (2013), Türkiye'de Halkla İlişkiler Tarihi Kurumsallaşma Yılları 1960-1980, Ankara: Deki Yayınları.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(10)

Keisuke WAKIZAKA*

TÜRKİYE'DEKİ KARAÇAYLARIN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU ÜZERİNE BİR İZLENİM: KAFKASYA'DAKİLERLE KARŞILAŞTIRMA

AN OBSERVATION OVER THE CURRENT SITUATION OF KARACHAYS IN TURKEY: A COMPARISON WITH THOSE IN CAUCASUS

ÖZ

Karaçay-Balkarlar dil açıdan Türk dilleri grubuna aitken diğer Kuzey Kafkasyalı halklarla hem medeniyet açıdan hem soy-sülale açıdan hem toplumsal yapı açısından aynı özelliklere sahiptir ve bir etnik grubunu başka gruptan ayıran çizgi belli değildi. Fakat Sovyet dönemindeki millet politikasından dolayı Kafkasya'daki Karaçaylarda anadili ve medeniyeti korunurken Karaçaylar ve diğer milletler arasındaki çekişme ve gerginlik söz konusu olmuştur.

Diğer yandan Türkiye'dekilerde ise özel bir millet politika olmadığından anadili ve medeniyetinin yok olma tehlikesi söz konusuyken Sovyet döneminden önce var olan ilişkiler ve toplumsal yapısı devam etmiş ve günümüzde Türkiye'deki Karaçaylar diğer Kafkasyalı halklarla siyaset ve kimlik konusunda beraber hareket etmektedirler.

Anahtar Kelimeleri: Karachay-Balkarlar, Türkiye, Toplum yapısı, Kafkas toplulukları, Uyum.
JEL Kodları: N95, Z13.

ABSTRACT

While Karachay-Balkars linguistically belongs to Turkic language group, they have culture, lineage and social structure in common with the other North Caucasians and the borderline which separates an ethnic group from the others was not clear. However, due to ethnic policy in the Soviet era, while the mother language and culture of Karachays in Caucasus, the ethnic conflict between them and the other ethnic groups appeared as the most important issue.

On the other hand, because of the absence of special ethnic policy, while those in Turkey faces the danger of cultural assimilation, relations among Caucasian people and their traditions before the Soviet era has been kept and Karachays in Turkey take part in political and social movements with the other Caucasian peoples today.

Keywords: *Karachay-Balkars, Turkey, Social structure, Caucasian communities, Integration.*
JEL Codes: *N95, Z13.*

* **Orta Doğu Teknik Üniversitesi; Bölge Çalışmaları Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kafkas Stratejik Araştırma Merkezi (KAFKASSAM) kıdemli araştırmacısı; Ankara/TÜRKİYE; kafkaslikeisuke85@gmail.com**

1. GİRİŞ

Günümüze kadar Kafkasya'nın jeopolitik önemi ve etnik karışıklıktan dolayı Kafkasya'daki etnik gruplar hakkında dünyada birçok araştırmalar yapılmış ve bu bağlamda Karaçay-Balkarlar hakkında da çok sayıda kitaplar ve makaleler yazılmıştır. Diğer yandan araştırmalar Kafkasya'daki Karaçay-Balkarlara yoğunlaşırken, Türkiye'dekiler hakkında sadece Ufuk Tavkul tarafından yapılan çalışmalar mevcuttur ve Türkiye'deki Karaçay-Balkar toplumundaki gelişmeler fazla bilinmemektedir. Bu çalışma Türkiye'deki Türkiye'deki Karaçay-Balkar toplumundaki değişimler ve güncel gelişmeleri Kafkasya'daki gelişmelerle karşılaştırarak ikisi arasındaki farkını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Birinci bölümde Karaçay-Balkarlar ve Adıge-Abazalar arasındaki kültürel-toplumsal ilişkileri ve Sovyet zamanındaki etnik politikası hakkında kısa bilgi verilecektir. İkinci bölümde Türkiye'deki Karaçay-Balkar toplumunun diğer Kafkas topluluğuyla ilişkileri ve kültürel-toplumsal değişimi tartışılacaktır. Sonuç bölümünde ise bu 2 bölüm özetlenerek Kafkasya'dakilerde etnik ve siyasal açıdan ayrışmalar yaşanırken Türkiye'dekilerde ise Türkiye'nin yapısına uyum sağlamaktan başka Adıge-Abaza toplulukları gibi diğer Kafkas topluluklarıyla da yüksek seviyede birleşmiş durumda olduğu çıkarılacaktır.

Kaynaklara bakarsak, Ufuk Tavkul'un "Kafkasya'da Kültürel Etkileşim", "Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya" ve "Kafkasların Kalbine Yolculuk: Karaçay-Malkar" kitapları ve Adilhan Adiloğlu'nun "Karacay-Malkar Türkleri" kitabı, yazarları kendisi Karaçay olduğundan konuları genel olarak Karaçayların açısından yorumlamaktadır. Ona rağmen bu kitaplar Karaçayların toplum yapısı, diğer Kafkas halklarıyla ilişkileri ve Kafkasya'dakilerin durumuyla ilgili detaylı bilgi veren Türkiye'deki tek araştırma olduğu için önemini korumaktadır. Türkiye'deki, özellikle şehir kesimindeki Karaçayların güncel durumu konusunda ise yazarın kendi gözlemi, Guşips.net gibi sayfalar ve Çerkezlerin çıkardıkları yayınlar incelenecektir.

2. KARAÇAY-BALKARLAR VE DİĞER KUZEY KAFKASYA HALKLARI ARASINDA ORTAK NOKTALAR

Karaçay-Balkarlar, dil açısından dili Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna girdiğinden dolayı Türkler, Azerbaycanlılar, Kazaklar, Özbekler ve Tatarlar gibi etnik gruplar ile yakın ilişkiler mevcuttur.

Diğer yandan Karaçay-Balkarların kültürü ve toplum yapısı Kuzey Kafkasya'da yaşayan Osetler, Adıgeler, Çeçenler, Abhazlar ve Dağıstanlılar gibi halklardan da önemli derecede etkilenmiştir. Dolayısıyla Karaçay-Balkarlarda diğer Türk halklara göre oldukça farklı toplum yapısı ve kültür oluşturulmuş ve Karaçay-Balkarların kültürü ve toplumu diğer Kuzey Kafkasyalı halklarınkine daha benzemektedir.

Mesela dil açıdan bakarsak, Adıgece, Abhazca, Osetçe ve Çeçence gibi dillerde Karaçay-Balkarcadan gelen birçok kelimeleri mevuttur ve aynı zamanda Karaçay-Balkarca da diğer Kafkas dillerindeki birçok kelimeleri benimsemiştir (Tavkul 2009: 32-86). Kuzey Kafkasyalılar arasında yaygın olan Nart destanı Karaçay-Balkarlar tarafından da benimsenmiştir. Ayrıca Karaçay-Balkarlar ve diğer Kafkas milletleri arasında birçok ortak sülaleler de vardır (Adiloğlu 2005). Onların davranışlarını belirleyen adetler ve kurallar da Adıgelerde "Khabze", Abhazlarda ise "Aleişua" olarak geçmektedirler. Karaçay-Balkarların geleneksel sınıf yapısına bakarsak, Karaçay-Balkarlar prensler, soylular, köylüler ve köleler olmak üzere 4 sınıfa ayrılırdı (Kaya 2015: 376) ve Adıge-Abhazların sınıf yapısına oldukça benzemektedir.

Böylece Kuzey Kafkasyalı halklar, tarih, toprak, sülaleler ve kültür gibi çok çeşitli şeylere ortak bir şekilde sahip olduğu için milletlerin özelliğini belirleyen ölçüt sadece dil olarak kabul ediliyordu. Ayrıca dil konusunda da bir soy, özellikle soylular içinde çok çeşitli diller bir anda kullanıldığından dolayı kimin veya hangi soyun hangi millete ait olduğu belli bir şekilde gözükmemiştir. Bu yüzden Kuzey Kafkasya'da millet

kavramına dayalı devlet meydana gelmemiştir ve Rusya'ya karşı mücadele ederken de "Birleşik Kafkasya"yı öne çıkararak harekete geçmiştir (Wakizaka 2012: 80).

3. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN MİLLET POLİTİKASININ KAFKASYA'DAKİ KARAÇAY-BALKARLARA ETKİLERİ

Fakat Kafkasya'da SSCB'nin hâkimiyeti altında "ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı"na dayalı millet politikası uygulanmaya başladıktan sonra durum önemli derecede değiştirilmiştir. Bu politika kapsamında Karaçay-Balkarların anadilde eğitim-yayın hakkı ve kültürü belli bir seviyede korunmuştur. Diğer yandan bu politika dil ve tarih konularında Kafkasya'daki halklar arasındaki anlaşmazlık ve ciddi tartışmaları yaratmış ve SSCB dağıldıktan sonraki etnik gerginlikler ve çatışmalara sebep olmuştur (Wakizaka 2012: 79-81).

Özellikle 1943 yılında Karaçaylılar sürgün edildikten sonra durum daha kötüleşmiştir. Karaçaylıların yaşadığı bölgeye çok sayıda Svanlar, Abazalar ve Besleney Çerkezleri yerleştirilmiştir. 1957 yılında Karaçay-Malkarlılara geri dönme izni verilmiştir. Fakat Karaçaylar Karaçay-Çerkez özerk bölgesine tekrar yerleşirken Karaçaylar ve Adıge-Abaza-Kozaklar arasındaki gerginlik meydana çıkmıştır. Ayrıca SSCB, Karaçay-Balkarları 'hain', 'çeteci' ve 'kötü millet' olarak tanımlayıp kötülemek için çeşitli propagandaları kullanmıştır. SSCB döneminde Karaçaylılar devlette kademe alamamıştır ve SSCB hükümetinin onlara tavır alması Adıge-Abazalar ve Karaçaylılar arasında güvensizliği yükseltmiştir. 1976-1982 yılları arasında Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesinde yayımlanan "Leninskoe Znamya" gazetesi ve Sovyet basını Karaçay-Balkarlıların güvenilmez ve vatan haini bir halk oldukları konusunda çok sayıda makale hazırlamış ve bu propagandan dolayı bölgede yaşayan Adıgeler, Abazalar ve Rusların bütün Karaçaylılara karşı olumsuz tavır almaları sağlanmıştır (Tavkul 2002: 173).

Buna karşı Karaçaylılar da bu propagandaları yalanlamak ve siyasi haklarını kazanmak amacıyla Azret Orus önderliğinde "Camagat" örgütü kurmuştur (Richmond 2008: 135-136). Çalışma sonucunda SSCB 1943 yılındaki Karaçay sürgününün hatalı olduğunu kabul etmiş ve Karaçaylılara atılan iftiraların haksız olduklarını 1989 yılında açıklamaya zorunlu kalmıştır (Adiloğlu 2005: 138). Ayrıca bu örgüt Karaçaylıların Adıge ve Ruslardan ayrı bir müstakil özerk cumhuriyet kurma mücadelesini başlatmıştır. 1990 yılında Karaçay Halk Temsilciler Meclisi'nin düzenlediği kongrede Karaçay Cumhuriyeti ilan edilmiştir ve 1992 yılında Rusya'dan bağımsızlık kararı alınmıştır.

1991 yılında Dünya Çerkez Birliği Kabardey'den Karadeniz'e kadar uzanan bölgede Adıge devleti kurmaya giriştiğinde (Tavkul 2002: 175), SSCB döneminden itibaren yükselmekte olan Karaçay ve Adıge-Abaza gerginliği daha da artmıştır. 1999 yılındaki cumhurbaşkanı seçiminde iki millet arasında büyük çatışma çıkmıştır.

Böylece SSCB'nin Kafkasya'daki etnik politikası Karaçay-Balkarların anadili ve kültürün belli bir seviyede korunmasına sebep olurken, eskiden var olan toplumlar arasındaki ilişkilerin bozulması ve gerginliğin yükselmesine de sebep olmuştur.

4. TÜRKİYE'DEKİ KARAÇAY-BALKARLAR VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Türkiye'ye göç etmiş Karaçay-Balkarlar ise Adıgeler, Abazalar, Osetler, Çeçenler ve Ubıhlar gibi Anadolu'nun çeşitli yerlere yerleştirilmiştir. Günümüzde Karaçay-Balkarların toplu şekilde yerleştiği köyler şunlardır: Doğlat (İscehisar-Afyon), Yağlıpınar (Gölbaşı-Ankara), Gökçeyayla (Han-Eskişehir), Akhisar (Han-Eskişehir), Yazılıkaya (Han-Eskişehir), Belpınar (Çifteler-Eskişehir), Ertuğrul (Sivrihisar-Eskişehir), Eğrisöğüt (Pınarbaşı-Kayseri), Başhüyük (Sarayönü-Konya), Emirler (Yıldızeli-Sivas), Çilehane (Reşadiye-

Tokat) ve Arpacı Karaçay (Sulusaray-Tokat) (Tavkul 2012: 259).

Hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminden sonra da "azınlık" olarak sayılmadığından dolayı onlara belli bir etnik politika uygulanmamıştır. Bu yüzden Türkiye'deki Karaçay-Balkarlar anadilde eğitim-yayın hakkı gibi haklardan yoksun kalmış ve özellikle 1950-1960'lı yıllarda Türkiye'de başlayan sanayileşme ve kentleşme Karaçay-Balkarların anadili ve medeniyetin yol olma tehlikesi daha da yükselmiştir. Gerçekten de şehir kesiminde yaşayan Karaçay gençleri arasında anadilini bilmeyenlerin sayısı da çoktur.

Diğer yandan, bu durum Türkiye'deki Karaçay-Balkarlar ve diğer Kuzey Kafkas halkları arasında yakın ilişkilerin korunmasına sebep olmuştur. Karaçayların yerleşim noktalarına bakarsak, onların önemli kısmı Adıgeler, Abhazlar, Ubıhlar ve Çeçenler gibi diğer Kafkas halklarının yerleşim noktalarına yakın olduğu görülmektedir. Özellikle Kayseri, Tokat ve Eskişehir Karaçaylardan başka Adıgeler ve Abazalar başta olmak üzere diğer Kafkas halklarını yoğun şekilde barındırmaktadır. Böylece Karaçaylar ve diğer Kuzey Kafkas halkları arasındaki iletişim yoğunlaşmış ve bu toplumlar arasındaki ziyaretler ve evlilikler oldukça normal hale gelmiştir. Gerçekten de İstanbul Kafkas Kültür Derneği eski başkanı Keramettin Dönmez bu durumu şöyle anlatmaktadır (İstanbul Kafkas Kültür Derneği 2012: 371):

"Bizim Köyde biraz imkânı iyi olanlar Kabardey'le evleniyordu, orta derecede olanlar Abzeh'le, durumu zayıf olanlar Karaçay'la evleniyordu. Kabardey köyü daha uzaktaydı, ondan daha yakında bir Abzeh köyü vardı, Karaçay köyünden evlenmek daha kolaydı. Köyün çoğu da fakir olduğu için çoğunluk Karaçay'la evlendi, dolayısıyla Çerkezce konuşma azaldı."

Bu demeçten anlaşabildiğimiz budur ki, kendisinin ait olduğu Kabardey grubu tarafından Karaçayların yanı sıra anadilin aynı olup "Adıge" sayılan Abzehler de aynı toplum olarak görülmemekteydi. Ama aynı zamanda Karaçaylar Adıgeler tarafından "tamamen farklı bambaşka toplum" olarak görülmemiştir, çünkü onlar Adıgeler ile ortak adetler, medeniyet ve sülaleye sahiptir. Türkiye'deki Karaçaylar Türk kimliğini benimsemekten başka Adıge-Abhaz-Ubıhlar, Osetler, Çeçenler ve Dağıstanlı halklar ile birlikte "Kuzey Kafkasyalı" kimliğini de benimsemiş durumdadırlar.

1950'lı yıllarda Türkiye'de başlayan şehirleşme ve sanayileşme Türkiye'deki Karaçayların diğer Kafkas halklarıyla iletişimi artırıp kaynaşma fırsatını daha da arttı ve Türkiye'deki Karaçayların diğer Kafkas halklarıyla birleşme daha da hız kazanmıştır. Gerçekten de kendi medeniyetinin yok olmasına karşı Çerkez topluluklarının siyasallaşması ve kurumsallaşması sürecinde Karaçay-Balkarlar da yer almaya başlamıştır. Mesela Kafkas Vakfı ve Kafkasya Forumu gibi kuruluşlar ve örgütlere birçok Karaçay-Balkarlar katılmakta ve diğer kuruluşlar da onlarla yakın ilişkileri tutmaktadırlar.

Özellikle günümüzde 2 Kasım 1943 Karaçay-Balkar Sürgünü Türkiye'de artık Karaçay-Balkarlardan başka Adıgeler, Abhazlar, Osetler ve Çeçenler gibi diğer Kuzey Kafkas halkları tarafından da yaygın şekilde anılmaktadır (Guşips 2015). Aynı zamanda 21 Mayıs 1864 Çerkez Sürgünü anma etkinliklerine Karaçay-Balkarlar da birçok sayıda katılmakta ve bu sürgünün "soykırım" olarak tanınmasına yönelik hareketlere de onların önemli kısmı destek vermektedir. Böylece "21 Mayıs 1864" olayı bütün Kuzey Kafkasya halkların uğradığı bütün faciaların simgesi haline gelmiştir. Bu açıdan bakarsak, Belli bir etnik politikasının olmaması ve kentleşmeden dolayı Türkiye'deki Karaçay-Balkarlar medeniyeti ve adetlerini yok olma tehlikesine karşı karşıya bırakırken Karaçay-Balkarlar ve Diğer Kuzey Kafkas halkları arasındaki yakın ilişkiler korunmuştur. Ayrıca 1950'lı yıllardan günümüze kadar devam eden Kuzey Kafkasyalı-Çerkezlerin kültürel ve siyasal hareketler yoluyla Türkiye'deki Karaçay-Balkarlar "Kuzey Kafkasyalı" grubuna yüksek seviyede uyum sağlamış durumda ve siyasi olarak diğer Kuzey Kafkasya halklarıyla beraber hareket etmektedirler.

SONUÇ

Karaçay-Balkarlar, tarih boyunca diğer Kuzey Kafkas halklarıyla kültürel ve toplumsal etkileşimden dolayı diğer Türk kökenli etnik gruplara göre farklı medeniyet ve toplum yapısını oluşturmuş ve kültürel açıdan Adıgeler, Çeçenler ve Abhazlar gibi diğer Kuzey Kafkasyalılarınkine daha yakındı. Bu yüzden Karaçay-Balkarlar Sovyet dönemine kadar diğer Kuzey Kafkas halkları ile uyum içinde yaşamıştır.

Fakat Sovyet zamanında Karaçay-Balkarlar ve diğer Kuzey Kafkasyalılara yapılan etnik politika ve iskân politikası Karaçay-Balkarların anadili ve kültürünü belli bir seviyede korurken Karaçaylar ve diğer Kuzey Kafkasyalılar arasındaki gerginliğin yükselmesi ve çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Diğer yandan Kafkasya'daki durumuyla karşılaştırdığımızda, Türkiye'deki Karaçay-Balkarlar ise belli bir etnik politikasının olmamasından dolayı kültürel asimilasyonla karşı karşıyayken eskiden beri devam eden diğer Kuzey Kafkas halklarıyla ilişkileri iyi bir şekilde korunmuştur. Ayrıca Çerkezlerin Türkiye'deki siyasal-kültürel faaliyetlerinin aktifleşmesi sebebiyle de Türkiye'deki Karaçay-Balkarlar Türk kimliğini benimsemekle birlikte "Kuzey Kafkasyalı-Çerkez" grubuna yüksek seviyede uyum sağlamış durumdadır.

KAYNAKÇA

1. *1952-2012 İKKD 60.YIL Andaç.(2012). İstanbul: İstanbul Kafkas Kültür Derneği.*
2. "Abidat Botaş ve Muhammet Batça: 1943 Öncesi Karaçay-Malkar Halkının Sürgün Geçmişi", *Guşips,* http://www.gusips.net/news/4285-2-kasim-karacay-halkinin-surgun-ve-soykirimi.html [04. 11. 2015].
3. Adiloğlu, A. (2005). *Karacay-Malkar Türkleri,* Ankara: ODES.
4. Kaya, Y. (2015). *Çerkesler* (1. Cilt). İstanbul: Dahi Yayıncılık.
5. Richmond, W. (2008). *The Northwest Caucasus: Past, Present, Future,* London: Routledge.
6. Tavkul, U. (2002). *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya,* İstanbul: Ötüken Neşriyatı.
7. Tavkul, U. (2009). *Kafkasya'da Kültürel Etkileşim,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
8. Tavkul, U. (2012). *Kafkasların Kalbine Yolculuk: Karaçay-Malkar,* Ankara: Bengü Yayınları.
9. Wakizaka, K. (2012). Ulusun Kaderlerini Tayin Hakkının Kuzey Kafkasya'daki Toplum Yapısı ve SSCB'nin İskân Politikasına Etkileri: 19. yüzyıl Çarlık Rusya'sı ile SSCB'nin Kuzey Kafkasya'daki İskân Politikalarının Karşılaştırılması. *Tarih Bilinci, 19-20,* 75-82.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(11)

Bayram TOPLU

DOĞU TÜRKÇESİNDE EVLİYA TEZKİRELERİ

MEMORIAL OF THE SAINTS (TADHKIRAT AL-AULIYA) IN THE EASTERN TURKISH LANGUAGE

ÖZ

Çalışmamızda tezkirenin tanımı yapılmıştır. Ne anlama geldiği hakkında bilgi verilip, halk ağzında nasıl kullanıldığından söz edilmiştir. Tezkire çeşitlerinden bahsedilmiştir. Bunun birçok sebebi olduğu ancak en önemli nedenin o devirlerde Farsçanın çok revaçta olduğu ve Türk yazarların da eserlerini Farsça yazması olduğunu tespit ettik. Kısaca Ali Şir Nevai'nin Türk edebiyatındaki ve evliya tezkiresindeki önemi üzerinde duruldu. Nevai'den sonra Doğu Türkçesiyle en hacimli evliya tezkiresi yazan Muhammed Sıddık Rüşdi'nin hayatı hakkında bilgi verildi. Eserlerinden malumat verildi. Genel olarak iki önemli tezkirecinin eserlerinin, ortak ve farklı yönlerini karşılaştırdık. Karşılaştırmada Ali Şir Nevai'nin eserinin daha kısa ve net bilgiler olduğunu fakat Muhammed Sıddık Rüşdi'nin ise eserinde daha fazla menkıbelerden, hikmetli hadiselerden ve bahsettiği evliyaların ölüm anında ve ölümünden sonra meydana gelen olağanüstü hallerden bahsettiğini saptadık.

Sonuç bölümünde, Doğu Türkçesinde evliya tezkiresi üzerinde çalışmaların azlığından ve bu çalışmaların daha fazla yapılması gerektiğinden ve hususen bu eserlerin ortaya çıkarılarak birbirleriyle karşılaştırılması gerektiği ve bu tür yapılan çalışmaların çok değerli bir kaynak olacağı üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkçesi, Ali Şir Nevai, Tezkire, Muhammed Sıddık Rüşdi.

ABSTRACT

The definition of tadhkirat (memorial) has been made in our study. Furthermore, information as to the meaning of the word has been provided and the usage thereof in the public has been mentioned. It has been focused on why usage of tadhkirat (memorial) is not so common within our geography although this type has been transferred to our literature from the eastern Turkish language. We found that this is based on numerous reasons however the most important reason was that Persian language was very popular in that era and the Turkish authors used to pen the works thereof in the Persian language. Briefly, the impact of Ali-Shir Nava'i on the Turkish literature and memorial of the saints (tadhkirat al-auliya) was emphasized in our study. Information was provided about the life of Muhammad Siddiq Rushdie who has written the most voluminous memorial of the saints (tadhkirat al-auliya) by using the Eastern Turkish language after Ali-Shir Nava'i. Information was furnished as his works. We, in general, compared the common and different sides of the works of two important memorial writers. As a result of the comparison we found that work of Ali-Shir Nava'i contained shorter and more accurate information while Muhammad Siddiq Rushdie's work mostly comprised legends and sapient events as well as the extraordinary occurrences which took place during and after the moment of death of saints (auliya).

In the conclusion section, issues regarding the lack of studies on memorial of the saints (tadhkirat al-auliya) in the eastern Turkish language, the need of making such studies more and in particular bringing such works to light and comparing them with each other and the fact that studies realized in this way would be an invaluable resource were focused on.

Keywords: Eastern Turkish Language, Ali-Shir Nava'i, memorial (tadhkirat), Muhammad Siddiq Rushdie.

1. TEZKİRE NEDİR

Tezkire; Arapça zikir kökünden türetilmiştir. Kelimenin anlamı, yad etme, hatırlama, sözünü etme manalarına geldiğinden tezkire, hatırlamaya sebep olan şey anlamındadır. Çok geniş bir sözlük anlamı olan kelime farklı manalarda kullanılmıştır: Bir şeyi hatırlamaya veya bir haberi bildirmek için yazılan kısa pusula; herhangi bir iş için izin verildiğini bildiren hükümetten alınmış bir kağıt; askerin terhis olduğunu bildiren belge; aynı şehirdeki resmi daireler arasında yapılan yazışmalar, bunların en önemlilerindendir. Yine bu kelimeden türetilen Tezkire-i evvel, Tezkire-i sani, Tezkire-i hususiyye, Tezkire-i Osmaniye gibi kültür tarihimizde çok önemli yeri bulunmaktadır. Günümüzde ise kelimenin kullanım sahası oldukça daralmış ve daha çok nüfus tezkiresi, izin tezkeresi, mazeret tezkiresi, terhis tezkiresi gibi resmi belge adlarıyla tezkere almak, getirmek, tezkeresini eline vermek şeklindedir. Kelimeyi halk teskere şeklinde kullanmaktadır.[51]

2. ALİ ŞİR NEVAİ, MUHAMMED SIDDIK RÜŞDİ ve EVLİYA TEZKİRELERİ

Tezkirecilik edebiyatımıza Doğu Türkçesinden geçmiştir.[52] Buna karşılık, günümüzde Doğu Türkçesiyle yazılmış çok az esere rastlamaktayız. Bunun birçok sebebi olmakla beraber, en önemli sebebi, özellikle o asırlarda, Farsçanın revaçta olmasıdır. Türk yazarların da eserlerini yazarken, Farsçayı tercih etmeleridir. Türk edebiyatının ilk tezkirecisi, Ali Şir Neva'yi Türkçe yazmanın azaldığı bu devirlerde, Muhakemetü'l-Lügateyn eserini kaleme almış, Türkçenin önemi üzerinde durmuş, kendi dönemindeki ve kendisinden sonraki yazarları, Türkçe yazmaları için teşvikte bulunmuştur. Türk dili tarihinde, Ali Şir Neva'yı gibi Türkçenin üzerinde duran çok az edip vardır. Birçok alanda ilkleri başlatan Neva'yi evliya tezkireciliğinde de en önemli öncülerdendir. Nesayimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve eseri bu alanda, başta Osmanlı yazarları olmak üzere birçok müellife örnek olmuştur.[53] Eserlerinde Türk Tili,[54] şeklinde kullanan nadir şahsiyetlerdendir.

Doğu Türkçesiyle, Evliya Tezkiresi yazan müelliflerden birisi de, eserinin mukaddimesindeki kayıtlara göre Hokand, Yarkent, şehirlerinde Kaşgar, Hotan diyarlarında ömür geçirmiş[55] olan Muhammed Sıddık Rüşdidir. Rüşdi'nin ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Hayatıyla alakalı bilgileri yine kendi eserinden, bazı tarihler üzerinden, yapılan değerlendirmelerle anlaşılmaktadır. Mukaddimede geçen aşağıdaki beyitlere baktığımızda bunu daha iyi anlarız.

Ömrüm altmıştan ziyade geçmiş.
Malumdur ki, şimdi yetmişe yakın olmuştur.
Onlar ki, benden önce ahirete gitmiş
Gidenler gitmiş, şimdi sıra bana gelmiştir.

Yine mukaddimeden Rüşdinin verdiği şu malumatları değerlendirelim.

Tarihde 1190 idi başladım, (ibtida kıldım) dört yıl tamam olduğunda, itmima erdirdim. (tamamladım) Mukaddimedeki malutmaları değerlendirdiğimizde, "1190" hicri sonunu miladiye çevirdiğimizde, 1776 olur, buna dördü eklersek 1780 ortaya çıkar. Buna göre, 1707 yılında doğmuş dememiz mümkündür.[56]

---

[51] Rıdvan Canım, Latifi Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzama, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 1
[52] Mustafa İsen, Tezkireden Biyografiye, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 33
[53] Yusuf Çetindağ, Ali Şir Nevai'nin Osmanlı Şiirine Etkisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara, 2006, s. 6
[54] Kemal Eraslan Nesayimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979
[55] Hamid Can Hamidi, Tasavvuf Allemeleri, Şark Şinas Matbaası, Taşkent, 2004 s.192
[56] İkrameddin Astanakulov, Muhammed Sıddık Rüşdi ve Onun Tezkiretü'l-Evliya Eseri, Doktora Tezi, Taşkent İslam Üniversitesi Matbaası, Taşkent, 2007, s. 11

Rüşdi eserini Arapça ve Farsça bilmeyen Türk halkları için yazdığından bahseder. O, Ali Şir Nevai'den sonra tezkiresinde, Türk elfazı[57] diye yazan, ender şahsiyetlerden biridir. Farsçanın hüküm sürdüğü bir dönemde ve Türkçe eser verenlerin sayısının çok azaldığı bu asırlarda, Doğu Türkçesiyle, evliya tezkiresi kaleme almak gayet ehemmiyetlidir. Yazar Batı Türkçesinden de faydalanmıştır. Eserlerinde Türkiye Türkçesinde kullanılan, fakat Doğu Türkçesinin devamı sayılan Özbek Türkçesinde çok fazla kullanılmayan kelimeler de kullanmıştır. (Tatlı, tutaştı vb.) Müellif Hakaniye Türkçesinin etkisinde de olabilir. Edip Hotan tarafında yaşamıştır. "Şincan Uygur Muhtar bölgesinin güney batısındaki Hotan, Niye, Çiriyei, Kiriye, Lop, Guma nahiyelerinin yerli ağızlarını içine alır. Bu ağız Hakaniye dilinin bazı özelliklerini korumaktadır".[58]

3. RÜŞDİ'NİN ESERLERİ

a) **Tezkiretü'l-Evliyayı Türki:** Rüşdi kendi eserini bu şekilde adlandırmıştır.[59] Bu eser Nakşibendi ve Kadriye tarikatı yolu üzre yazılmıştır.[60] Rüşdi eserini yazarken çok sıkıntı çektiğinden bahseder. Bu sıkıntılarını şöyle ifade etmektedir. "İhtiyarladığımda dağ ile karşılaştım, bu dagı tırnakla kazıdım."[61] Buradan da Rüşdi'nin eserini, yaşlandığı sırada yazdığı anlaşılmaktadır. Edip eserinin öneminden bahsederken, "ben bir mescit yaptırsam onun ömrü elli altmış yıldan fazla olmaz ancak bu tezkireyi yazarsam çok uzun yıllar okunacak, bana da sevabı gelecektir"[62] demektedir. Tezkire, Ali Şir Nevayi'den sonra, Özbek dilinde yazılmış, en hacimli evliya tezkiresidir.[63]

b) Risale-i Kadiriye Menakibi: Muhammed Sıddık Rüşdi kalemine ait eserlerden biri Risale-i Kadriye menakıbıdır. Bu risale, 1079 yılında İranın Gilan şehrinde doğan, 1166 yılında Bagdat'da vefat eden büyük sofi, Şarkda "Gavsu'l-Azam", "Gavs'ul-sakalin", "Sultanü'l evliya" adlarıyla meşhur olan Said Abdulkadir Geylani (ra) hakında olup, o tasavvufdaki kadiriya sulukinin halkabaşı olarak kabul edilir.

Bagdat'da 33 yıl boyunca 13 tane fen (ilim) öğrenmiştir.

Muallimlik kılıp, tarikatın kadriye-cahriye sulukine esas, birçok mürit yetiştiren, Abdulkadir Geylani'nin takipçileri Irak, İran, Hindistan, Doğu Türkistan, Orta Asya'da onun sulukini devam ettirmişlerdir.[64]

c) Ayrıca Rüşdi'nin 158 mısradan ibaret, bir hasbihalı bulunmaktadır. Burada o dönemde yaşadığı sıkıntıları anlatmıştır. Fakat o çekmiş olduğu sıkıntılardan, şikayet etmez bilakis bunların normal olduğunu, bir çok peygamberin de değişik sıkıntılara maruz kaldığını ifade eder.[65]

4. ALİ ŞİR NEVAİ ve MUHAMMED SIDDIK RÜŞDİ'NİN TEZKİRELERİNİN GENEL OLARAK ORTAK Ve FARKLI YÖNLERİ: (Ali Şir Nevai'nin Nesayimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve, Muhammed Sıddık Rüşdi'nin Tezkiretü'l-Evliya Eseri)

1-Muhammed Sıddık Rüşdi'nin eserinde evliyalar için uzun methiyeler vardır. Bu methiyeler bazen iki üç satırı bulabilmektedir. Ali Şir Neva-i'de ise yok denecek kadar azdır.

2-Rüşdi bir evliya hakkında birçok kerametten ve hikmetli hadiselerden bahseder. Neva-i'de ise birkaç

---

[57] Muhammed Sıddık Rüşdi, Tezkiretü'l-Evliya, 1780, 12b-9
[58] Ahmet Bican Ercilasun, Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 362
[59] İkrameddin Astanakulov age., s.49
[60] İkrameddin Astanakulov age., s.8
[61] İkrameddin Astanakulov age., s.11
[62] İkrameddin Astanakulov age., s.12-13
[63] İkrameddin Astanakulov age., s.56
[64] İkrameddin Astanakulov age., s.26
[65] İkrameddin Astanakulov age., s.21

tane hikmetli hadise ve keramet mevcuttur.

3- Rüşdi evliyaların çoğunun ölüm anında veya öldükten sonra meydana gelen hikmetli ve olağanüstü hallerden bahseder. Fakat nereli doğduğundan, ana-baba isminden, kabrinin nerede olduğundan çok az bahseder. Nevai bu bilgilerden daha çok söz eder, hangi tabakadan olduklarını söyler.

4- Rüşdi eserini yazarken birçok deyimden, nazımdan, beyitten, Arapça ve Farsça sözlerden faydalanmıştır. Ayet ve hadislere de çok yer vermiştir. Neva-i'de bunlar azdır.

5-Ali Şir Neva-i evliyaların bazılarının nereli olduğunu, kabrinin nerede, künyesini, hangi tabakadan ve kimin talebesi olduğunu eserinde bahseder. Bu tür malumatlar Rüşdi'nin eserinde çok azdır.

6-Neva-i'nin verdiği malumatlara bakılırsa, onun başka kaynaklardan yararlandığı çok açıktır. Çünkü verdiği bilgilerin bazıları, Attar'da da mevcut değildir. Aynı şekilde Rüşdi de başka kaynaklardan istifade etmiştir.

7-Nevai'nin eserinde tarih, yer ve zaman gibi bilgiler daha fazla ve daha nettir. Muhammed Sıddık Rüşdi'nin eseri ise daha çok tasavvuf ağırlıklıdır.

8-Ali Şir Nevai genel olarak herhangi bir evliyanın veya onların içinde bulundukları menfi bir durumdan söz etmez. Rüşdi ise mesajını ulaştırabilmek için zaman zaman olması ve olmaması gereken durumları anlatır.

9-Rüşdi hemen hemen bütün konularda riyazeti işlemiştir.

10-Ali Şir Nevai'de bigiler daha kısa ve nettir. Rüşdi ise daha çok menkıbelerden ve hikmetli hadiselerden söz ettiği için evliyaları daha uzun anlatmıştır.

11-Her iki edip de eserlerinde dil olarak "Türk Tili, Türki Til ya da Türk elfazı" şeklinde kullanan nadir şahsiyetlerdendir.

12-Çok az da olsa bazı menkıbeler hem Rüşdi'de hem de Muhammed Sıddık Rüşdi'de aynıdır. Örneğin Rüşdi tezkiresinde, (Tezkiretü'l-Evliya) 136b-20. Satırda geçen, İmam-ı Şafi "ne sorunuz varsa sorun" Neva-i'de de (Nesayimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-fütüvve) geçmektedir. Ancak Neva-i'de 13 yaşında[66] Rüşdi tezkiresinde 10 yaşındayken söylediği yazılıdır. 136b- 21. Satırda başlayan menkıbe ve 136a-18. Satırda bulunan menkıbeler, Neva-i'de de geçmektedir. Şafi hazretlerinin on beş yaşında fetva verdiği hem Rüşdi'de hem de Neva-i'de geçmektedir.[67]

5. DOĞU TÜRKÇESİNDE EVLİYA TEZKİRELERİNİN ÖNEMİ:

-Evliya tezkireleri, diğer tezkirelere göre daha şümullü ve mesajı herkes içindir. Çünkü müellif kendi düşüncelerinin yanında genel olarak ayet ve hadislerden faydalandığı için mesajını herkese ulaştırmada daha rahattır. Yazar fikirlerini ifade ederken, padişahtan ya da güçlü bir kişiden herhangi bir çekincesi yoktur.

-Evliya tezkireleri yazılırken mevzular ayet ve hadise dayandırıldığı için insanların dini daha doğru öğrenmesine vesile olmuştur. Böylece kulaktan dolma bilgilerin önüne geçilmiş, insanlar batıl inançlardan kurtulmuştur.

-Eserlerde sürekli Allah hatırlatılarak bu dünyanın geçici olduğuna, hesap gününün varlığına vurgu yapılarak, insanların doğru yolda hareket etmesi sağlanmıştır.

-Yazılı kaynaklar olduğu için, bilgiler sözlü kaynaklara göre, çok daha değerlidir. Çünkü bu membalar sadece kendi dönemlerine ışık tutmamış kendinden sonraki devirler için de ciddi bir kaynak olmuştur. Yazılı olduğu için başka kaynaklarla da karşılaştırma imkanı olmuş, böylece daha güvenli malumatlar edinme fırsatı

[66] Abdullah Ruyin, Emir Nizameddin Ali Şir Nevai, Nevai Eserleinden Nesaimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve, İntişaratı Saidi, Kabul, 1391 (hicri-Şemsi) s.22
[67] Abdullah Ruyin, age., s.22

olmuştur.

- Günümüzde bile kitap okuma oranın ülkemizde, diğer gelişmiş ülkelere göre çok aşağı seviyededir. Eserlerin yazıldığı devirler göz önüne alınırsa, özellikle de eserlerde konuların menkıbe ve hikmetli hadiseler şeklinde işlenmesi, kalıcı ve tesirli olmuştur.

-Yazarlar anlattıkları konuları daha cazip hale getirebilmek için başka dillerden de faydalanma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun için diğer dillerden de tercümeler yaparak mevzularını zengin hale getirmişlerdir. Böylece diller arası etkileşim olmuş, diğer kültürle de tanışma fırsatı olmuştur.

-Rüşdi'nin veya Ali Şir Nevai'nin Evliya tezkirelerinde olduğu gibi sadece ayet ve hadisten yararlanılmamış, nazımdan, beyitten, güzel sözlerden ve deyimlerden de istifade edilmiştir. Bunun sonucunda edebiyat gelişerek canlılığını sürdürme imkanı bulmuştur.

-Meydana getirilen eserlerde genel olarak sade bir dil kullanılmıştır. İşlenen mevzuları herkesin anlayabilmesi için misallerle, akla yaklaştırılmaya çalışılmıştır. Buradaki mesajlar hep umumi olmuştur. Hatta evliyalar kendilerini de bahsettikleri mesajlardan uzak tutmamışlardır. Yeri geldiği zaman "muallim talebenin öğrencisi olabilmelidir" düsturunu benimsemişlerdir. Kerametleri kendileri için hiçbir zaman amaç olarak görmemişlerdir. Onlar bu halleri, çok adiyattan kabul ederler. Kendilerine "su üstünde yürüyorsunuz" dendiğinde "ağaç da su üstünde yürür," "havada uçuyorsunuz" dendiği zaman "kuş da havada uçar" diye cevap vermişlerdir.[68]

-Kaleme alınan bu eserlerle Doğu Türkçesine büyük katkılar olmuş, dilin canlı kalmasına sebep olmuştur. Evliya tezkirelerinin daha çok dini bir kaynak olması ve genelde Müslüman toplumlara hitap etmesinden dolayı o devirlerde herkes tarafından okunmaya veya okuyan birilerinden dinlenilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla tesir alanı geniş olmuştur. Kısaca bu eserlerin birçok mühim faydalarının yanında dile de büyük hizmetleri olmuştur.

SONUÇ

Doğu Türkçesiyle yazılmış Evliya Tezkiresi çok azdır. Bunun en önemli nedeni Farsçanın özelliği ve o asırlarda Türk yazarların da Farsça yazmalarıdır. Başka mühim bir sebebi de özellikle Doğu Türkçesiyle yazılmış eserlerin korunamayıp kaybolması veya ortaya çıkarılamamasıdır. Ayrıca eserler üzerine çok fazla çalışma yapılmamasıdır. Doğu Türkçesiyle yazılmış eserler ortaya çıkarılarak karşılaştırmalar yapılırsa dil hakkında etraflı malumat edinilecektir. Böylece Türk dillerinin tarihi ve Türk kültürü hakkında bilgi sahibi olunacaktır.

Doğu Türkçesiyle yazılmış en önemli eserlerden olan, Ali Şir Nevai'nin Nesayimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve eserinde aynı evliyalardan daha kısa bahsedilmiştir. Ali Şir Nevai'nin tezkiresinde zaman, tarih, evliyaların nesebi ve hangi tabakadan oldukları gibi malumatlar daha fazladır. Rüşdi'nin eserinde ise tasavvuf, daha ağır basmaktadır. Bu yönüyle daha çok bundan sonra tasavvufla alakalı yapılacak olan çalışmalara önemli bir kaynak olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Astanakulov, İkrameddin *Muhammed Sıddık Rüşdi ve Onun Tezkiretü'l-Evliya Eseri,* Doktora Tezi, Taşkent İslam Üniversitesi Matbaası, Taşkent, 2007, s. 11

[68] Muhammed Sıddık Rüşdi age., s.112b- 4-6

2. Canım, Rıdvan Latifi Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzama, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 1
3. Çetindağ, Yusuf Ali Şir Nevai'nin Osmanlı Şiirine Etkisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara, 2006, s. 6
4. Eraslan, Kemal Nesayimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979
5. Ercilasun, Ahmet Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 362
6. Hamidi, Hamid Can *Tasavvuf Allemeleri,* Şark Şinas Matbaası, Taşkent, 2004 s.192
7. İsen, Mustafa Tezkireden Biyografiye, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 33
8. Ruyin, Abdullah Emir Nizameddin Ali Şir Nevai, Nevai Eserleinden Nesaimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve, İntişaratı Saidi, Kabul, 1391 (hicri-Şemsi) s.22
9. Rüşdi, Muhammed Sıddık Tezkiretü'l-Evliya, 1780, 12b-9

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(12)

Dr. Mustafa YILDIRIM*

BİLİM-DİN ÇATIŞMASI TEZİNİN DOĞUŞU VE BİR İSLÂM SAVUNMASI: AHMET MİDHAT EFENDİ VE "NİZÂ-I İLM Ü DÎN" ADLI ESERİ[69]

THE RISING OF SCIENCE-RELIGION CONFLICT THESIS AND A DEFENCE OF ISLAM: AHMET MİDHAT EFENDİ AND HIS WORK: "NİZÂ-I İLM Ü DÎN"

ÖZ

On dokuzuncu asır; Avrupa'da artık zayıflayan Katolik Kilisesi karşısında materyalist ve pozitivist düşüncelerin yükseldiği bir dönemdir. Bu fikirler; yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Tanzimat dönemini yaşamakta olan Osmanlı aydınları üzerinde de etkili olmuştur. Dağılma sürecinin yaşandığı bu dönemde, Müslüman ülkelerin ilerleyememesinin sebebi olarak İslâm'ı gösterenlere reddiyeler yazılmıştır. Bu dönem; Ahmet Midhat'ın misyonerlik ve materyalizm karşısında fikir mücadelesinin yoğunlaştığı yıllardır.

John William Draper'in; aslında Katolik kilisesine bir saldırı olan 1874 tarihli *History Of The Conflict Between Religion and Science* adlı eserini, tenkitli olarak Osmanlı Türkçesine tercüme etmiş, İslâm düşüncesi ve İslâm Peygamberi ile alâkalı bazı yanlışlarını eleştirmiştir. Asıl gayesi; Osmanlı gençliğini materyalizmden korumaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Din, Çatışma, Ahmet Midhat, Draper.

ABSTRACT

In the nineteenth century, in the face of weakening religious institutions, materialist and positivist thoughts had risen in Europe. Starting in the second half of the century, these ideas affected the Ottoman intellectuals of the Tanzimat period. In a time which saw a process of disintegration, refutations were written against those who claimed that Islam was the reason for the recession of Muslim countries. The last quarter of the century was dominated by Ahmet Midhat's struggle of idea against missions and materialism.

He translated John William Draper's 1874 attack on the Catholic Church, History Of The Conflict Between Religion and Science into Ottoman Turkish. In his critical edition, He criticized some of Draper's mistakes concerning Islamic thought and the Prophet of Islam. His primary objective in this work was to protect the youth of the Ottoman Empire from materialism.

Keywords: *Science, Religion, Conflict, Ahmet Midhat, Draper.*

* **Kafkas Üniversitesi, Kağızman Meslek Yüksekokulu, Okutman, Kağızman/Kars, gazimustafa27@yahoo.co.uk**

[69] Bu makale; yazarının Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında, 2016 Nisanında kabul edilen **19. yy'da Bilim-Din Çatışmaları Tartışmaları ve Ahmet Midhat Efendi'nin "Nizâ'-ı İlm ü Dîn" Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi** adlı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılan bilim-din çatışması tezini anlamlandırabilme çabası; Hristiyanlık tarihi ile bilimler tarihinin ortak dönemlerine bakılmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle on yedinci yüzyıldan itibaren modern bilim adını alan Avrupa bilimi ile Papalık Kurumu arasındaki ilişkinin seyri, çatışma şeklini almasında belirleyici olmuştur.

Bu çalışmada amaç; Avrupa merkezli bilim-din çatışması tartışmalarının çıkış noktasından ve Osmanlı ülkesindeki yansımalarından hareketle Ahmet Midhat Efendi'nin katkılarından bir kısmını özetlemektir. Aslında edebiyatçı ve özellikle de romancı yönüyle tanınan Ahmet Midhat'ın, İslâm dinini savunan bir Osmanlı oksidantalisti olduğu hususu pek bilinmemektedir. Ahmet Midhat'ın misyonerlik ve materyalist ideolojiler karşısındaki eserleri *Nizâ-ı İlm ü Dîn* ile sınırlı da değildir. Ancak diğer eserlerinin kısaca tanıtılması bile bu çalışmanın hacmini aşmaktadır.

On beşinci yüzyıldan itibaren Avrupa'da, deniz aşırı seyahatler ve coğrafi keşifler yoluyla Yerküre'ye dair elde edilen bilgilerin Katolik kilisesinin verileriyle zıtlık oluşturduğu görülmeye başlanmıştır (Yıldırım, 2013: 82). Ardından on altıncı yüzyılda başlayan bilim devrimi gelmiş, özellikle astronomi alanında, Kopernik, Galilei ve Newton gibi bilim insanlarının bulguları neticesinde ortaya konulan bilimsel gerçeklikler, Papalık ve kilise babaları diye adlandırılan din büyüklerinin ellerindeki kutsal metinlerin verileriyle ters düşmüştür. Çelişme veya çatışma; özellikle astronominin verileri ile Kutsal Kitap'ın Eski Ahit kısmının ilk bölümü olan Yaratılış (Genesis veya Tekvin de denilir) bölümü arasında belirmeye başlamıştır.

1. Katolik Kilisesi ve Dogmatik Tavrı

Çatışmanın yoğunlaştığı konu; Dünya'nın ve insanın yaratılışı ile bunların evrendeki yeri ve konumudur. Kilise gezegenimize merkezî bir konum vermiş ve bu konuda Batlamyus'un geosentrik (Yer-merkezli) sistemini kesin doğru olarak kabul etmiştir. Kopernik (1473-1543) ise, ilk defa olarak bilimsel bir metodla güneş-merkezli evren teorisini ortaya koymuştur. Böylece Kopernik, dünyanın elinden o kutsal konumunu almış, onu diğer gök cisimleriyle birlikte güneşin etrafında dönen sıradan bir cisim haline koymuştur. Ölümünden sonra bile olsa, söyledikleri anlaşıldığında dinsizlik ve sapkınlıkla suçlanıp mahkûm edilmesinin sebebi budur (Russell, 1945: 526).

On altıncı yüzyılda Papalık Reform talepleriyle karşılaşmıştır. Farklı mezheplerin ortaya çıkışı ve yeni kiliselerin kurulmasıyla sonuçlanan bu dönemde Papalık, Kuzey Avrupa ülkeleri üzerindeki dini otoritesini kaybetmiştir. Yine de Papalar; Trent Konsili (1545-1563) gibi konsiller toplayarak Protestanların itiraz ettiği konularla ilgili önemli kararlar aldırmış, otoritesini devam ettirmeye çalışmış, kilisenin parçalanmasını en az zararla atlatmaya çalışmıştır.

On yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Papalık için Protestanlarla ve krallıklarla mücadele önemini kaybetmeye başlamıştır. Çünkü bunların yerine Roma Kilisesi bu defa daha varoluşsal bir tehditle karşı karşıya gelmiştir. Bu tehdit; yeni doğmaya başlayan Aydınlanma ve Modernizm tehdididir.

Aydınlanma; insanın kendisini geleneklerin, toplumun ve inançların baskısından kurtarıp yalnız aklına dayanarak evreni ve hayatı tanıması, bilgiyi ve bilmeyi ön plana alması olarak tanımlanmıştır. Özellikle on sekizinci yüzyılda, Batı'da gelişen, her türlü inanca, geleneklere ve değerlere cephe alan bir akımdır (Bolay, 2013: 30). Ya da Kant'ın klasikleşmiş tanımıyla, Aydınlanma; insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin-olmayış durumundan kurtulup aklını kendisinin kullanmaya başlamasıdır (Gökberk, 2013: 289).

Modernizm ise; Avrupa'nın on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadarki dönüşümünü veya dönüştüğü durumu ifade eder. Bu dönüşüm dört aşamada meydana gelmiştir. Bunlar, Newton ile tamamlanan bilimsel devrim, düşünsel ve kültürel altyapı olarak Aydınlanma, iktidarın halka dayandığı iddiasıyla siyasal

devrim (Fransız İhtilali) ve ekonomik altyapısını oluşturan Sanayi devrimi aşamalarıdır (Aslan Yaşar, 2011: 12-13). Ayrıca; Modernizm kavramını ilk açıklayanlardan biri olan Hegel, onu düşüncenin bağımsızlaşması ve ilahiyat ile bağlarını koparması özelliğiyle açıklamıştır (Cevizci, 2014: 305).

Bu yeni anlayış âleme, insana, topluma, ahlâka ve dine bambaşka bir bakış getiriyordu. Artık Avrupa'da laik bir dünya görüşü, seküler bir kültür doğmaktaydı. On yedinci yüzyıla bilim yüzyılı dersek on sekizinci yüzyıla, yani Aydınlanma yüzyılına da Felsefe yüzyılı diyebiliriz. Çünkü Aydınlanma filozofları, bilimin önceki yüzyıldaki verdiği tatminden daha ileriye giderek, çok sayıda insana ulaşmaya, onları etkilemeye, aydınlatmaya yönelmişlerdir (Gökberk, 2013: 290-291). Bu yüzyılın başlarında rasyonalitenin, hümanizmin, modern bilim yanında felsefenin egemen olduğu bir Avrupa şekillenmeye başlamakta idi.

Bilimsel ve düşünsel altyapısı on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda hazırlanan Modernite'nin Papalık ile ilişkisi öncelikle coğrafya, astronomi, fizik gibi bilim dallarındaki gelişmelerle gerginleşmiş, on dokuzuncu yüzyılda ise biyoloji, zooloji ve genetik dallarında yapılan çalışmalar ve ortaya atılan teoriler ile teknikteki ilerlemeler sayesinde çatışmaya dönüşmüştür. (Darwin, 1909: 93-109).

Akla duyulan sonsuz bir inanç ve menşe saplantısı Avrupa insanını din ve Tanrı kavramlarını daha cesurca sorgulayabildiği bir döneme ulaştırmıştır (Çoban, 2009: 171). On dokuzuncu yüzyılda, artık "bilimin, Newton mekaniğinin ve onun değişmez yasalarının tek gerçek olduğu" şeklinde özetlenebilecek olan determinizm Kiliseyi tamamen saf dışı bırakmak amacıyla ona hücum etmiştir. Bu hücum yapılırken bilimsellik kılıfı arkasına saklanan materyalistler ve pozitivistler ise en şiddetli saldırılarda bulunmuşlardır.

Evrim teorisinin hararetli bir şekilde tartışıldığı, Papalık'tan modern toplumla uzlaşmasının istendiği, Papalığın bu isteklere sert bir tepki olarak Birinci Vatikan Konsili'ni topladığı ve Yanılmazlık Doktrini'ni ilan ettiği bir sırada Çatışma Tezi ortaya atılmıştır. Aynı zamanda bilimin din karşısındaki zaferini ilan eden *History Of The Conflict Between Religion and Science* (Din ve Bilim Arasındaki Çatışmanın Tarihi) adlı kitap 1874'te İngiliz asıllı Amerikalı bilim adamı John William Draper tarafından yazılmıştır (Draper, 1875).

Avrupa'da bilim adına evrimciler ile din adına kilise yanlıları arasındaki tartışmalar sürerken Osmanlı ülkesinde Fransız İhtilali'nin etkileri görülmeye başlamıştır. Sırp ve Yunan İsyanları, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile yaşanan çok ciddi meseleler sonucu, Osmanlı Devleti dağılma sürecine girmiştir (Armaoğlu, 2010: 292-294).

2. Osmanlı Devlet'inde Tanzimat, Tercüme ve Batılılaşma

Bu dönemde devlet adamları dağılmayı durdurmak için Tanzimat'ı yürürlüğe koydular. Gerek II. Mahmut döneminde, gerekse Tanzimat döneminde yapılan askerî ve idarî reformun yanında eğitim alanında yapılan yenilikler (Ortaylı, 2006: 185-189; Hayta ve Ünal, 2003: 110-114) batılılaşmayı hızlandırdı. Batı medeniyetinin üstünlüğünün kabul edildiği bu dönem boyunca, Avrupalılar ile hızlanan iletişim ve etkileşim, özellikle yüzyılın ikinci yarısında gazetecilik faaliyetinin artmasıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştı. Eğitimde olduğu gibi, bilimde de sistemli bir modernleşme hareketinin temelleri II. Mahmut döneminde atılmıştı (İhsanoğlu, 2010: 224-228).

İlk defa 1860 Ekim'inde, Agâh Efendi ve Şinasi'nin çıkarmaya başladığı Tercümân-ı Ahvâl gazetesiyle basın siyasal hayatta önemli bir görev üstlenmişti. Bu faaliyet; aynı yıl içinde bu gazetenin bir kapanma cezası alması ve sonrasında Şinasi'nin Tasvîr-i Efkâr'a geçmesiyle devam etti. Gazete; düşünce hayatında ve siyasal hayatta kısa süre içinde yönlendirici bir unsur olmuştu (Ortaylı, 2006: 194-195). Şinasi'nin; edebî türlerden şiir ve tiyatro dallarındaki eserlerinin yanı sıra, kullandığı açık ve veciz Türkçe gazete tiryakilerinin sayısını arttırmıştı (Mardin, 2007: 95).

Bu dönem; batı kaynaklı pozitivizm ve materyalizm ideolojilerinin ilk defa Osmanlı aydınlarını

etkilediği, bu aydınların bazıları tarafından benimsendiği ve tercüme eserler yoluyla tanıtıldığı bir zaman dilimi oluyordu. Bilimsellik kılıfı altındaki bu ideolojilerin Avrupa'daki temsilcilerinin eserleri de bu dönemde Osmanlıcaya tercüme ediliyordu. Bu düşüncelerin memlekete girişi doğrudan doğruya felsefî bir kanalla olmuyordu. Dönemin edebiyat akımları, yeni açılan okullara konulan müspet ilim dersleri, doğrudan Fransızca eğitim veren okullar, Avrupa'ya gönderilen talebeler ve eğitim kurumlarına gelen yabancı uzmanlar vasıtası ile pozitivist ve materyalist düşünme biçimleri memlekete giriyordu (Korlaelçi, 2014: 143).

Bu fikirlerden Tanzimat döneminde etkilenen birçok edip ve devlet adamı vardır. Ancak natüralizmi ilk benimseyen kişi Beşir Fuat (1852-1887) olmuştur. İlk Türk pozitivist ve natüralisti olarak ortaya çıkan Beşir Fuat, Batı'dan şiir, tiyatro ve roman gibi edebî türlerin tercüme edilerek tanıtılmasına çalıştı. Kendi edebi türlerimizin ise fennîleştirilmesine modasına uymuştur (Okay, 2008: 79). Bunu yaparken edebî mânâda natüralist ve realist fikirleriyle Ahmet Midhat'ı, felsefî olarak da daha sonra gelecek olan Baha Tevfik ve Abdullah Cevdet gibi kişileri etkilemişti. Ahmet Midhat'ın Müşâhedât isimli romanının bu etkilenmenin sonucu olduğu açıktır.

Ahmet Midhat; batılılaşmayı daha ılımlı ve muhafazakâr bir çerçevede benimseyen, dengeli yenilikçi olarak adlandırabileceğimiz bir yazardır. Dönemin iktidarı ile uyumlu bir yayın faaliyetini benimsemiş, halkın okumaya ayırdığı zamanı arttırmayı hedeflemiş, bildiği her şeyi gazete vasıtasıyla herkesle paylaşmaya çalışmıştı (Akgün, 1999: 496).

3. Bilim-Din Çatışması ve Batılılaşma

Yeni Osmanlılar isimli bir grup aydının meşrutiyet talebiyle ortaya çıktığı 1860'lar, (Tunaya, 2010: 57-59) Batıda evrim teorisinin ortaya atıldığı yıllara rastlamıştır. Avrupa'da, bilimsel gelişmeler karşısında sürekli mağlup olan Katolik kilisesi en şiddetli bir darbeyi de biyoloji biliminden almıştır. Daha önce Kopernik astronomide nasıl ki dünyanın merkez cisim olma vasfını elinden aldıysa, Darwin de biyolojide insanın merkez ve en şerefli varlık olma vasfını elinden almaya teşebbüs etmiştir. Gerçekten de; Katoliklere göre de Müslümanlara göre de; insan, eşref-i mahlûkât idi. Evrim; Eski Ahit'in Yaratılış bahsindeki türlerin değişmezliğini, farklı hayvanların ve canlı türlerinin ayrı ayrı yaratılmış olması hususunu reddediyordu. Yaşamın başlangıcından beri zannedilenden çok daha uzun zamanlar geçtiğini, hayvanların çevreye uyumunun Tanrı'nın iyilikseverliğinden değil doğal seçilimden kaynaklandığını ve nihayet insanın da canlılar hiyerarşisi içindeki alt basamaklarda bulunan hayvanlardan türediğini iddia ediyordu (Darwin, 1909: 93-109).

Bu dönemde İslâm dünyasının da içinde bulunduğu bunalım durumunun etkisiyle Batıdaki bilim-din çatışması tartışmalarının Osmanlı ülkesine taşındığını görüyoruz. Tanzimat reformlarını eleştiren Yeni Osmanlıların meşrutiyet talebinde bulunurken meşrûtî idareyi İslâmî prensiplerle desteklemelerinin bir sebebi de muhtemelen Batıdan İslâm'a yapılan saldırılardır (Mardin, 2007: 13-14). Namık Kemal, Ahmet Midhat ve diğerlerinin bu savunmacı karakterdeki tepkileri İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde de devam ettirilecektir. Ancak burada, bu dönemdeki tepkileri doğuran sataşmalardan hareketle ilerleyeceğiz.

Papalığın, modern toplumla uzlaşması gerektiği yönündeki taleplere 1869-1870 yıllarında sert tepkiler verdiğinden yukarıda bahsedilmişti. Gururundan ödün vermeyen bu tepkilerin, bilimsellik kılıfı altında faaliyet gösteren kaba materyalistleri daha da tahrik ettiği anlaşılmaktadır. John William Draper'in Katolik kilisesinin manevi otoritesine karşı bir hücum olarak yazdığı eserinin 1874 tarihini taşıması bu yüzden tesadüf olarak görülmemelidir. Zaten İtalyan birliğinin kurulması dolayısıyla siyasal gücünü kaybetmiş olan kiliseye son bir darbe de Draper vurmak istemiştir.

4. Çatışma Tartışmaları ve Ernest Renan'ın Sataşması

Draper'in kitabı esasen Katolik kilisesine karşı bir saldırı olsa da, bazı bölümlerinde İslâm'ın doğuşu ve yayılmasıyla ilgili anlatımlar ve yorumlar oldukça fazla ve dikkat çekicidir. Hatta Draper bu konular için müstakil bölümler yazmıştır. Aslında bir foto-fizikçi ve kimyacı iken sonradan tarihçi olmaya karar veren Draper, kasıtlı olarak kötü niyetli değilse bile, en iyimser bir yaklaşıma göre; İslâm'ın siyasal tarihi, Kurân-ı Kerîm ve İslâm bilimler tarihi hakkındaki bilgisinin yetersizliğinden olsa gerek, birçok konuda düzeltilmesi gereken yorumlarda ve hatta sataşmalarda bulunmuştur.

Ahmet Midhat'ın Nizâ-ı İlm ü Dîn adlı kitabı; Draper'in kitabının tercüme ve eleştirisi şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu tercüme ve eleştirinin yayınlanması 1895-1900 yılları arasında gerçekleşebilecektir. Bu yirmi yıllık süreç içerisinde Draper'in isnatlarından daha ciddi, cesur ve popüler olmuş sataşmalar da gerçekleşmiştir.

Sadece Ahmet Midhat'ın değil birçok Müslüman aydının tepkisini çeken en meşhur saldırı; 1883 yılında Fransız filozof Ernest Renan tarafından yapılmıştır. Renan'ın Mart ayında Sorbon Üniversitesi'ndeki konferansında söyledikleri, uzun sürecek bir tartışmayı başlatmıştır: İslâm mâni-i terakkî midir? Renan, "L'Islamizme et la Science" (İslâm ve Bilim) adlı konuşmasında (Renan, 1883: 2) aynen şu sözleri sarf etmişti:

"Zamanımızda olup biten şeylerden az çok haberi olan herkes Müslüman ülkelerinin bugünkü geriliğini, İslâm'la idare edilen memleketlerin çöküşünü, kültürlerini ve terbiyelerini yalnız bu dinden alan ırkların fikir bakımından sıfır durumunda oluşlarını açıkça görmektedir. Doğulu bir inananın kafasında demir bir halka vardır ve bu halka onun beynini bilime ve yeni bir şey öğrenmeye kapatır. Onu yeni bir fikre açılma konusunda aciz bırakır".

Renan'ın bu kadarla kalmayan saldırılarından sonra, ilk olarak kendi vatandaşı Charles Mismer olmak üzere, Osmanlılardan ve sâir Müslüman aydınlar tarafından reddiyeler yazılmaya başlandı. Cemaleddin Afgani, Ataullah Bayezidof ve Namık Kemal bu reddiye sahiplerinden bazılarıdır (Cündioğlu, 1996: 28-29). Ahmet Midhat Efendi müstakil olarak Renan'a karşı bir reddiye yazmamıştır. Ancak Ahmet Midhat'ın kitabının içeriğine ve Draper ile Renan arasındaki bağlantıya bakılırsa *Nizâ-ı İlm ü Dîn* aynı zamanda bir Renan Reddiyesi olarak da görülebilir.

Sözü geçen bağlantıdan kısaca bahsetmek yerinde olur. Draper; eserini yazarken Renan'ın *Historical Essay on Averroism* adlı eserinden oldukça fazla yararlanmıştır. Özellikle İbni Rüşd'ün felsefesi ve onun İslâm irfanı içerisinde başlattığı tartışmalar hakkındaki bütün malumatını Renan'dan almış, doğrudan bu kitaptan alıntılar yapmıştır. İddialarını desteklemek için gerekli felsefî kanıtları Renan'dan almak yoluna gitmiştir (Draper, 1875: 139). Oysa Ahmet Midhat'a göre Renan bile İbni Rüşd'e isnâd edilen şeyleri İbni Rüşd'dün hakiki düşüncesinden ayırt edememiştir (Ahmet Midhat, 1313b: 255). Harun Küçük'e göre Renan; gerçekte bir Arap felsefesi tarihi bile yazmamıştır. *Historical Essay on Averroism* adlı kitabında odaklandığı kısım; İbni Rüşd'ün tüm felsefesinin, Arap düşüncesinin ya da İslâm-felsefe ilişkisinin çok az bir kısmıdır (Küçük, 2010: 115).

5. Çatışma Tezi'ne Karşı Ahmet Midhat ve İslâm Müdafaası

Ahmet Midhat'ın bu eserinde izlediği tercüme tarzı baştan sona kadar muhaveredir. Bunu "birkaç cümle veya birkaç paragraf tercüme yaptıktan sonra söz alarak, yazara cevap verip, varsa eleştirilerini yaptıktan sonra tekrar yazara söz vermek" şeklinde tarif edebiliriz. Bu tarz, Ahmet Midhat'ın o kendine has, istitratlarla[70] süslenmiş üslûbuyla birleşince okuyucuyu hiç de sıkmayan bir eser olmuştur.

[70] İstitrat; yazarın asıl konudan biraz uzaklaşıp ilgili-ilgisiz başka konular hakkında okuyucuyu bilgilendirmesidir (Durmuş, 2001: 401).

Ahmet Midhat Draper'in Hıristiyanlık ve Papalık ile alâkalı tarihsel anlatımlarına katılmakta, yine de söz alarak, konuyu daha anlaşılır kılmak için bazı ayrıntılar ve akıcılık sağlamak için bazı hikâyecikler paylaşmaktadır. Bu yaklaşımı eserin tamamında görmek mümkündür. Ancak bilim karşıtlığının İslâm ile ilişkilendirildiği noktalarda ciddi itirazları vardır. Çünkü Draper, çatışma tezini İslâm'ı da içine alacak şekilde genelleştirmeye çalışmıştır. Bu noktada söze girdiği zaman, Draper'e Kurân ayetleri, Hz. Peygamber'in sözleri ve İslâm büyüklerinin ictihadlarından ve kendi tarihsel bilgilerinden yararlanarak cevap vermiştir. Bu esnada bazen Draper'in İslâm hakkındaki bilgisizliğinden, bazen da kurnazlığından yakınmıştır. Bu kurnazlıkla alakalı olarak okuyucuyu sık sık uyarma gereği hissetmiştir (Ahmet Midhat, 1313a: 28, 199; 1313b: 239; 1315: 91, 177, 374, 429; 1318: 276, 326).

Eserin ilk bölümünde Draper Büyük İskender'in askeri başarılarından, büyük fetihlerinden ve İskenderiye Mektebi'nin kuruluşundan bahsetmiştir. Bu başarılar sayesinde eski mitolojik inançlardan kurtulan Yunanlar bilimin doğum yeri olarak kabul ettikleri mektebi kurmuşlardır. Bu anlatımlara, bilim-din çatışmasıyla alâkasız şeyler olduğunu belirtmek dışında Ahmet Midhat'ın ciddi bir itirazı olmamıştır.

İkinci bölümde ise Roma'nın putperestlikten Hıristiyanlığa geçmesi, papaların imparatorlar ile ittifak etmesi, bu ittifak neticesinde Hıristiyanlığın bozularak bir paganizm-Hıristiyanlık sentezi haline gelmesi konu edilmiştir. Bu süreçte Tevrat ve İncillerin tek gerçek olarak kabul edilmelerinden, felsefenin ve bilimin boğulmaya başladığından bahsedilmiştir. Bu konular Avrupa merkezli çatışmanın başlangıç noktalarıdır ve Ahmet Midhat, Draper ile hemfikir olduğunu belirtmiştir.

Üçüncü bölümde Draper, ilk olarak Hıristiyanlık içinde başlayan ayrılıkları konu etmiştir. Nasturyus ve takipçilerinin tek ilah inancını benimsemesi yüzünden Roma İmparatorluğu tarafından yasaklanıp taraftarlarının dağıtılmasını ele almıştır. Burada Draper; İslâm'ın doğuşuna Cenûb Reformu adını vermiştir. İslâm'ın; Nasturi mezhebinin Hz. Muhammed(sav)'e öğretilmesi ile reforma uğramış bir formu olduğunu iddia etmiştir (Ahmet Midhat, 1313a: 338-340).

Draper, İslâm Peygamberi'nin çocukluğunda amcası ile yaptığı Şam yolculuğu sırasında Busra kasabasında karşılaştıkları Nasturi Rahip Bahira'dan etkilendiğini, Bahira'nın ona Busra Manastırında Nasturilik mezhebini öğrettiğini yazmıştır (Draper, 1875: 78-79). Böylece Hz. Peygamber'in Nasturiliğe sempati duyup oradaki rahipleri ömrü boyunca unutmadığını, bu etkilenme dolayısıyla İsa'ya (as), "Allah'ın Oğlu" demek yerine "Meryemin Oğlu" demeye başladığını ve o mezhebin devamı olarak bir din tesis ettiğini iddia etmiştir. Ahmet Midhat ise; Hz. Peygamber(sav) on iki yaşında iken gerçekleşen bu ziyaret esnasında, ancak zorunlu bir ihtiyaç molası olabilecek kısa bir sürede bu kadar etkileme ve öğretme faaliyetinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir (Ahmet Midhat, 1313a: 340-344, 346-348).

Sinanoğlu'na (2007: 520) göre "Sekizinci yüzyıldan itibaren Hıristiyan müelliflerin Hz. Muhammed'in(sav) sahte peygamber olduğu, Ariusçu bir rahip olan Bahira vasıtasıyla Eski ve Yeni Ahit'i tanıdığı ve gerçek dışı bir görüş ortaya koyduğu şeklindeki iddiaları sonraki dönemlerde de sürekli tekrarlanmıştır. Teslîs anlayışının tevhid inancına aykırılığı, Hz. Îsâ'nın ilâh, Rab ve Tanrı'nın oğlu değil, bir peygamber olduğu ve çarmıha gerilmediği gibi Kurânî bilgiler kendi inançlarıyla çelişmekteydi. Bu yüzden Hıristiyan apolojetik yazarların ilk dönemlerden itibaren Kurân'ın vahiy mahsulü ilâhî bir kelâm değil, Hz. Muhammed'in vahiy dışı kaynaklardan derlediği bir metin olduğu şeklindeki ön yargılı hükümleri müsteşrikler tarafından da benimsenmiştir".

Draper'in ifadeleriyle Muhammed (as) ilk başta antropomorfik[71] bir ilah tasvir etmiş, ancak sonra gelen halifeleri bu düşünceyi olgunlaştırıp Muhammed (as)'den ayrılmışlar idi (Draper, 1875: 84-85).

[71] İlah ya da ilahları insana benzer olarak tasvir etme. Meselâ; bir tahtın üzerinde oturur vaziyette ve sağında solunda kanatları olan varlıklarla birlikte.

Draper'in İslâm aleyhindeki iddialarının sebebini anlamaya çalışan Ahmet Midhat, bu durumu onun bazı Kurân ayetlerini ve dînî kavramları bilmeyişiyle açıklamaya çalışmıştır (Ahmet Midhat, 1313a: 416-417):

"Draper'in böyle bir şeyi İslâm'a iftirası acaba bu bâbdaki ahkâm-ı Kurâniyeyi anlayamamasından mıdır? Zîrâ hulefâ ve ahlâf-ı Muhammediyenin bu fikirden vazgeçerek daha 'âlî bir fikir ve mütâlaaya vâsıl olduklarını beyân etmesi kat'an vâki olmayıp İslâm'dan hiçbir fırkanın ahkâm-ı celîle'-i Kurâniyeden asla tebâ'ud etmemiş oldukları muhakkakât-ı kat'iyedendir. Allahu zül-celâl subhâniyetle mütenezzeh olarak şerîk ve nazîr ve misâli bulunmadığı Kurân-ı Kerîm'in bin yerinde mükerrer iken ilâh-ı Kurâna misâl-i beşerin isnâdı Draper'in dahî hatırına gelmemeli idi. Biz zannetmek istiyoruz ki bu meselede Draper'i taglît eden şey [yedullâh] ve [beytullâh] ve [istivâ 'ale'l-'arş] ve [lâ yestahyî en yadribe meselen] gibi âyât-ı kerîmeyi anlayamaması kaziyesidir".

Draper ilerleyen bölümlerde esasen; "Tanrı" yerine "tabiat kanunu" fikrini savunmakta, Katolik kilisesine ve mutlak manada din mefhumuna saldırmaktadır. Oysa kitabının bu üçüncü bölümünde; İslâm ordularının Kudüs ve Suriye fetihlerini konu eden kısımlarındaki acıklı anlatımıyla hakemlik yapmanın dışına çıkmıştır. Meselâ Herakliyus'un Suriye'yi terk edip İstanbul için yola çıktığında ağlaya ağlaya Cebel-i Lübnan'ı seyretmesini tasvîriyle, İslâm'ı can-ı gönülden benimseyerek İslâm ordularına yardım edenleri hainlikle suçlayan yorumlarıyla Hıristiyanlık taraftarlığını tercih etmiş, kendisiyle de çelişkiye düşmüştür (Draper, 1875: 80-91).

İslâm'ın sadece kılıç gücüyle yayıldığını, İslâm ordularının çırılçıplak bir mutaassıplar topluluğu olduğunu, Hazreti Ömer'in Kudüs'e geldiğinde sadece bir cami inşaatı için emir verip döndüğünü iddia etmiştir. Ahmet Midhat ise bu iddialara ayrı ayrı cevap vermiş, Kudüs'ün fethiyle beraber verilen emannâmeleri ve Hıristiyanlara yapılan lütufları zikretmediği için Draper'i eleştirmiştir. "Bunlardan bahsetse idi İslâm'ın hikmet-i medeniyesi ortaya çıkar idi. Çekindikleri şey budur" demiştir (Ahmet Midhat, 1313a: 467-472).

Dördüncü bölümde Draper İslâm medeniyetinin serpilip yükselmesini konu etmiştir. Bu bölüme "Cenûbda Ulûmun Teceddüdü" adını vermiştir. Önce, İskenderiye kütüphanesinin yakılması emrini Hazreti Ömer'in verdiği ve onun etrafındakilerin câhil kimseler oldukları iddialarına yer vermiştir. Ahmet Midhat bu iddiaların tutarsızlıklarını Draper'in kendi çelişkileriyle açıklamış, İslâm'ın ilim anlayışından örneklerle eleştirmiştir. Draper, Müslüman bilginlerin başta dünyanın büyüklüğünü hesaplamaları ve şeklini tayin etmeleri olmak üzere, İslâm halifelerinin kısa zamanda zengin kütüphaneler kurmalarını ve İslâm bilginlerinin bilimin bütün dallarında ettikleri hizmetleri anlatmaktan kendini alamamıştır. Yunan eserlerinin daha İslâm'ın ilk yüzyılı içerisinde Müslümanlar tarafından tercüme edildiğini, Müslüman bilginlerin yeni aletler ve metodlar icad ettiklerini, kimyanın kurucuları olduklarını, yeni astronomi ve fiziğin kurallarını belirlemiş olduklarını inkâr edememiştir (Ahmet Midhat, 1313b: 53-59).

Bu anlatımlarına rağmen Draper bu defa da, Müslümanların bilim ve felsefedeki hareket tarzlarını Suriye Nasturilerinin ve Mısır Yahudilerinin belirlediklerini iddia etmiştir. Kurân-ı Kerîm ile Müslümanların dünya coğrafyası hakkındaki tasavvurlarının farklı olduğunu, Müslümanların Kurân'dan uzaklaştıkça bilimde ilerlediklerini iddia etmiştir. İslâm'ın gayret ve tevekkül anlayışını doğru anlayamamıştır. (Draper, 1875: 103-107). Ahmet Midhat ise İslâm'ın ilk 150 yıllık dönemini aceleyle geçerek, Draper'in birden bire Halife Harun Reşit dönemine girmesini eleştirmiştir. Hem bu ilk dönemdeki hem de sonraki devirlerdeki yükselişin, ilmî ve felsefî hakikatlerin füyûzât-ı Kurâniye sayesinde olduğunu belirtmiştir. Aslı Yahudi veya Nasturi olsa da İslâm'a girdikten sonra bütün insanların ve âlimlerin onun ışığından istifade ile ilerlediğini anlatmıştır (Ahmet Midhat, 1313b: 29-45).

Beşinci bölüm; *"Ruh Hakkında Nizâ, İntişâr ve İrticâ Akîdesi"* başlığını taşımaktadır. İbni Rüşd

felsefesi ve İbni Rüşd'ün İmam Gazalî ile ihtilâfı *Nizâ-ı İlm ü Dîn* içinde, üzerinde durulan en önemli konudur. Ahmet Midhat İslâm-bilim ilişkisiyle ilgili birçok konuda Draper'in görüşlerini eleştirmiş ancak bu eleştirilerini tercüme metninin aralarında söz alarak yapmıştır. Oysa Draper'in söz konusu beşinci bölümüne cevap vermek için müstakil bir bölüm kaleme almak gereğini duymuştur. Bu bölüme *"Beşinci Bâba Tarafımızdan Zeyl, Ulûm ve İslâm"* adını vermiştir.

Bunun sebebi Draper'in İbni Rüşd felesefesine İmam Gazalî'nin muhalefetini Galilei'ye Katolik kilisesinin yaptıklarıyla benzeştirmesidir. Eserin bizce en temel tartışmaya sahne olan bölümü de bu bölümüdür. Burada Ruhun varlığı, ruhun geldiği yer (yayılış veya intişâr) ile ruhun ölümden sonraki durumu (dönüş veya irticâ inanışı) konu edilmiştir. Burada Draper; İbni Rüşd felsefesinin İspanya ve Sicilya yoluyla Avrupa'ya girişiyle Katoliklerin hücumuna uğramasından bahsederken, bu felsefesi dolayısıyla İslâm'ın da hücumuna uğradığını iddia etmiştir. Katolik kilisesinin Galilei'ye reva gördüğü yaklaşımın benzerini, İbni Rüşd'e İslâm dünyasından gelen eleştirilerde bularak, özellikle İmam Gazalî ile İbni Rüşd arasındaki tehafüt tartışmalarını öne çıkarmış, dolayısıyla felsefeyi ve bilimi boğma konusunda Hıristiyanlık ile İslâm arasında bir ortaklık bulduğunu iddia etmiştir. Draper'e göre İslâm da felsefeyi ve bilimi boğmakta Hıristiyanlık ile aynı tavra sahiptir (Draper, 1875: 122-145).

Ahmet Midhat ise; İslâm'da düşünce ve tartışma özgürlüğü olduğunu, diğer İslâm düşünürleri ile arasındaki bazı farklılıklar dolayısıyla İbni Rüşd'ün İslâm'dan çıkmayacağını anlatmıştır. Ahmet Midhat; "Nitekim İbni Rüşd'ün kendisi de; bahsi geçen ihtilafların iman esasıyla alâkalı olmadığını belirtmiştir" diyerek, ruhun mahiyeti, ezeliyeti ve âkıbetiyle ilgili nazik bir felsefî tartışmaya dâhil olmuştur. Ancak Ahmet Midhat meseleyi beşinci bölümün sınırları içinde Draper'e cevap yetiştirmek suretiyle çözemeyeceğini düşünmüş olmalıdır. Bu nedenle, bu bölüme bir zeyl yazmış, burada İmam Gazalî ile İbni Rüşd'ün tartışmasını Tehafütler'den yararlanarak ve Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin yardımını alarak ayrıntılı şekilde vermeye çalışmıştır (Ahmet Midhat, 1313b: 236-452).

Bu bölümün başlarında mebde ve meâd (başlangıç ve son) hakkında Ahmet Midhat; "Dinin 'ulûma ve 'ulûmun dine meydan okuyabilecekleri noktalar; isbât-ı vâcib, hudûs veya ezeliyet-i 'âlem, fena veyahut ebediyet-i 'âlem ve mebde ve meâd gibi noktalardan ibaret olabilir. Vâkıâ derince düşünülecek olur ise bu noktaların ulûm-u hikemiye ile hemen hiç de alâkası görülemez. Çünkü bunlar ne ulûm-ı riyâziye ve ne de ulûm-ı tabiiyyeden değildirler" diyerek bu konuların bilimsel olarak açık deliller ile ispat edilmesinin mümkün olamayacağını, bunların metafiziğin ve felsefenin konuları olabileceğini belirtmiştir (Ahmet Midhat, 1313b: 245-246).

Ahmet Midhat bu konularda söylenen şeylerin ancak itikattan ibaret kalacağını, bu konularda din ile ancak felsefenin karşı karşıya gelebileceğini iddia etmiştir. Özetle "Bilmek; bilimin konusudur. Onun dışında kalan, delil ile ispatlanamayan ve bilinemeyecek olanlar ise iman edilebilecek şeylerdendir. Bilim bunlar hakkında yargıda bulunamaz. Vardır diyemediği gibi yoktur da diyemez. Bunu felsefeciler de itiraf etmektedirler" diyerek bilimin ve dinin kendi sınırlarını bilmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Ahmet Midhat, 1313b: 247-249).

Draper eserinin bundan sonraki altıncı ve yedinci bölümlerinde Kitab-ı Mukaddes ile modern bilim arasında süregelen dünya ve güneş sistemine dair çelişkileri konu etmiştir. Sekizinci bölümde ise hakikat-i kübrâ olarak natüralizm düşüncesini gördüğünü ilan etmiştir. Bu bölümde ilk Hıristiyanlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için toplanan konsiller ile bunların sonucunda keramet, günah çıkartma, Engisizyonlar ve ordeal uygulamaları konu edilerek Katolik kilisesi tarafından Avrupa insanının içine yuvarlandığı trajik durum anlatılmıştır. Bu karanlık Avrupa tarihine rasyonalizm ve modern bilim açısından bakan Draper, Katolik kilisesini alaycı bir üslûpla aşağılamıştır.

Draper'in bir yaratıcı yerine "tabiat kanunu" ve "evrim" fikrini ortaya koyduğu bölüm; dokuzuncu bölümdür. Laplace ile başlayarak, Güneş sisteminin özellikleri ile gezegenlerin ve uydularının hareketlerini konu eden Draper, Newton ve Herschel'in çalışmalarıyla matematiksel bir düzenle işleyen kanun fikrine varıldığını anlatmıştır (Draper, 1875: 239).

Bu bilimsel izâhları destekleyen Ahmet Midhat ise; bilimsel gerçekleri kabul etmenin Allah'ı(cc) inkârı gerektirmediğini ifade etmiştir. "Bu îzâhatın kâffesi ulûmun şimdiki derecesiyle mütenâsib olup bunları böylece kabul etmekte İslâm için hiçbir mâni yoktur. Zîrâ bunlar hep Kudretullâhın tefsîri demek olup bunlar üzerinde icâle'-i efkâr eden erbâb-ı hikmet Allahın kuvvet ve kudretindeki büyüklüğü elbette bu esrâra vâkıf olmayan cühelâdan iyi takdîr ederler" (Ahmet Midhat, 1318: 118) sözleriyle de Allah'ı(cc) gerçek mânâda bilenlerin de ancak bu hakikatler üzerinde düşünen bilim insanları olduğuna işaret etmiştir.

Draper bundan sonraki onuncu bölümde; ortaçağ boyunca Avrupa insanının başına gelen bütün felaketleri sıralamış, bunlardan kilisenin sorumlu olduğunu iddia etmiştir. On birinci bölümde ise, bilimin modern toplumla ilişkisini, teknolojiye yaptığı hizmeti ve insanlık için ne faydalar getirdiğini anlatmıştır. Bu başlıklar altında kilise ile bilimin karşılaştırmasını yapmış ve on ikinci bölümde ise sonuca gitmiş, bilimin zaferini ilan etmiştir.

Ahmet Midhat'ın Draper'e cevap verirken yararlandığı kitapları zaman zaman zikrettiği görülmektedir. Bunların başında Musa Kazım Efendi'nin kitapları ve sohbetlerinde söyledikleri gelmektedir. İmam Muhammed'in Siyer-i Kebîr'i, Fahreddin Râzî, Celâleddin Rûmî, Seyyid Şerîf Cürcânî, Ali Kuşcu, Suyûtî, İbni Sina, Gazalî, Taşköprülü, Hindî, Ebul Fidâ, Hocazâde Muslihiddin Efendi, Ali Kuşcu, Hüseyin El-Cisr'in Arapça eseri Risâle'-i Hamîdiye'si, Feridun Bey münşeâtında bulunan emannâmeler ve beyannâmeler ile Hazreti Şârih İsmail Ankaravî ve Konya mutasarrıfı Ahmed Rüşdü Efendi'nin Tufan risalesi gibi isimleri ve eserleri zikretmiştir. Eserinin bazı yerlerine Mevlana Celâleddin'den, Sâdî'den ve Ziya Paşa'dan beyitler almıştır. Batılı yazarlardan Sezar Kanto, Viardo, Camille Flammarion ve Bernardin de St. Pierre'in eserlerinden bahsetmiştir.

SONUÇ

Ahmet Midhat'ın Draper'in eserine ilgisinin sebebi; hayatının ve faaliyetinin çoğu döneminde duyduğu gibi, Osmanlı gençliğinin dinsizlik akımlarından zehirlenmesi endişesidir. Bu yüzden; kendine has tavrı ve derinliği olmayan felsefî yaklaşımıyla, ancak kendinden ve dininden emin bir İslâm müdafii sıfatıyla, *Nizâ-ı İlm ü Din*'i tenkitli olarak yayımlamıştır.

Ahmet Midhat; Draper'in modern bilimin karşısında duran Katolik kilisesi hakkındaki iddialarının tamamına katılmaktadır. Ancak bu anlatımların arasında; açıktan açığa veya ince bir şekilde olsa dahî, Draper'in mutlak manada "din" kavramına sataştığı ve Allah (cc) inancını reddettiği yerlerde tepkisini göstermiştir. İslâm'ın doğuşu hakkındaki yanlışlarına, İslâm'ın bilimle ilişkisini Katolik kilisesinin bilime karşı tavrıyla benzeştirmesine ve İbni Rüşd felsefesinin İslâm düşüncesi içindeki konumuyla alâkalı değerlendirmelerine şiddetle karşı çıkmıştır.

Ahmet Midhat'a göre Renan ve Draper'in iddiaları Hıristiyanlık için doğru olsa da İslâm için geçerli olamazdı. Nitekim, Cemil Aydın Renan'ın konferansının zamanlamasına dikkat çekmiştir. Aydın, bu sataşmayı; "1883'ün Mart ayında, Mısır'ın İngilizler tarafından ve Tunus'un Fransızlar tarafından işgalinden kısa bir müddet sonra, Renan'ın böyle bir konuşma yapmasının temel sebebi, onun Müslüman modernizminin entelektüel gayelerine ve bu gayelere paralel olarak gelişen anti-emperyalist söylemlerine bir cevap vermek istemesidir" diye yorumlamıştır (Aydın, 2004: 32).

KAYNAKÇA

1. Ahmet Midhat, (1313a), *Nizâ-ı İlm ü Din*, C. I, Tercümân-ı Hakîkat Matbaası, Dersaadet.
2. _____, (1313b), *Nizâ-ı İlm ü Din*, C. II, Tercümân-ı Hakîkat Matbaası, Dersaadet.
3. _____, (1315), *Nizâ-ı İlm ü Din*, C. III, Tercümân-ı Hakîkat Matbaası, Dersaadet.
4. _____, (1318), *Nizâ-ı İlm ü Din*, C. IV, Tercümân-ı Hakîkat Matbaası, Dersaadet.
5. Akgün, Mehmet, (1999) "1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.40, S.1, ss.475-497.
6. Armaoğlu, Fahir, (2010), *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi,* İstanbul.
7. Aslan Yaşar, Gamze, (2011) "Ortaçağ'dan Günümüze "Modernite": Doğuşu ve Doğası", *Adıyaman Üniversitesi SBED,* Yıl 4, Sayı 7, ss.10-26.
8. Aydın, Cemil, (2004) "Türk Bilim Tarih Yazımı'nda 'Zihniyet', 'Din' ve 'Bilim' İlişkisi: Osmanlı Örneği", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C.2, S.4, ss.29-44.
9. Bolay, Süleyman Hayri, (2013) *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayın, 11.Basım, Ankara.
10. Cevizci, Ahmet, (2014), *Felsefe Sözlüğü,* Say Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.
11. Cündioğlu, Dücane, (1996), "Ernest Renan ve "reddiyeler" Bağlamında İslâm-bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı", Divan İlmi Araştırmalar, S.2, s.28-29, İstanbul.
12. Çoban, Bekir Zakir, (2009), *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan yayınları, İstanbul.
13. Darwin, Charles, (1909,) *The Origin of Species,* P F Collier & Son, New York.
14. Draper, John William, (1875), History Of The Conflict Between Religion and Science, D. Appleton and Company, New York.
15. Durmuş, İsmail, (2001), "İstitrat", *DİA,* C.23, ss.401-402.
16. Gökberk, Macit, (2013), *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
17. Hayta, Necdet - Ünal, Uğur, (2003), *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri,* Gazi Kitabevi, Ankara.
18. İhsanoğlu, Ekmeleddin, (2010), *Osmanlılar ve Bilim,* Etkileşim Yayınları, İstanbul.
19. Korlaelçi, Murtaza, (2014), *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, Kadim Yayınları, 3.Baskı, Ankara.
20. Küçük, Harun, (2010), "Islam, Christianity and Conflict Thesis", *Science and Religion - New Historical Perspectives,* Ed. Thomas Dixon - Geoffrey Cantor - Stephen Pumfrey, Cambridge University Press, ss.111-130.
21. Mardin, Şerif, (2007), *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4,* İletişim Yayınları, İstanbul.
22. Okay, Orhan, (2008), *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
23. Ortaylı, İlber, (2006), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
24. Renan, Ernest, (1883), "Islam and Science", s.2, https://www.mcgill.ca/islamicstudies/files/islamicstudies/renan_islamism_cversion.pdf (erişim tarihi: 15.06.2015)
25. Russell, Bertrand, (1945), *A History of Western Philosophy*, New York.
26. Sinanoğlu, Mustafa, (2007) "Reddiye", *DİA,* C.34, s.516-521.
27. Tunaya, Tarık Zafer, (2010), *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
28. Yıldırım, Cemal, (2013), Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(13)

Assoc. Prof. Dr. Ali Nazmi ÇORA*
Assoc. Prof. Dr. Hakan ÇORA*

TÜRK ÜLKÜSÜ
TURKISH IDEALISM

ÖZ

Ülkü, batı dillerindeki idealism kelimesiyle aynı anlamdadır. Ülkü, milletçe en mükemmel, en güzel hedeflerin hayal edilmesi ve bu hedeflere ulaşmak ve bu kutsal amaç için büyük bir arzu ile durmaksızın çalışılmasıdır (Atsız, 2015, Gökalp, 1992, Çora, 2014).

Türk ülküsü, Türk ulusunun ahlâk, maneviyat ve insanlık duygularında en yüksek seviyede bulunması, bilim, teknoloji, adalet, eğitim ve insan haklarında dünyanın en gelişmiş ve ekonomik olarak kalkınmış, modern tarım ve sanayii kurulmuş, refah içinde bir toplum hâline gelmesi, sadece kendi gücüyle egemenliğini sürdüren ve milli çıkarlarını koruyan ve dünyanın her yerinde sözü dinlenen bir ulus olması düşüncesidir Bütün Türklerin yabancıların egemenliğinden kurtarılması, hepsinin bağımsız hâle gelmeleri ve sonunda bütün Türklerin birleşerek, "Türk Birliği"'ni gerçekleştirmeleri, bütün uluslardan her bakımdan ileri ve üstün olması ülküsüdür (Yıldırım, 2013, Çora, 2014).

Anahtar Kelimeler: Türk, Türk Ülküsü, Türk Birliği, Türk kültürü, Türklük.
JEL Kodları: N4, N9, Z1.

ABSTRACT

Ülkü, carries the same meaning as the word of idealism in western languages. Ülkü (Idealism) is, as a nation, to imagine the most beautiful goals and achieve these goals and to work relentlessly with a great desire for this sacred goal.

Turkish ideal is a thought of morality, spirituality, human sense and the highest level in the science and technology, justice, education and to have the world's advanced nations on human rights and economically developed, established modern agriculture and industry, society still to come in prosperity, to protect her national interests and sovereignty continuously by only her own power and is to be a to be a nation listened anywhere in the World. This ideal is freeing the all Turks from foreign rule, all becoming independent and eventually all being united and establishing the "Turkish Union", to be superior to all nations and be advanced in all respects.

Keywords: *Turk, Turkish idealism, Turkish Union, Turkish Culture.*
JEL Codes: *N4, N9, Z1.*

* **Assoc. Prof. Dr. Ali Nazmi Çora; Miami OKAN International University, Florida/A. B. D; alinazmicora@gmail.com**
* **Assoc. Prof. Dr. Hakan Çora; Miami OKAN International University, Florida/A. B. D.; corahakan@gmail.com**

1. GİRİŞ

1.1. İslam dininine geçmeden önceki Türklerin Orta Asya'daki tarihi ile ilgili bilimsel çalışma ilk defa 18. yüzyılın başlamıştır (Guignes, 1758). Türk tarihi araştırmalarında batılı bilim adamları –ne yazık ki bazı Türk bilim adamlarını da eklemek gerek- Türk tarihi hakkında çoğunlukla doğru bilgiler vermemişlerdir (Yılmaz, 2003, Tarcan, 2003, Çora, 2014). Batı dünyası, yüzyıllardır değişmeyen Türk algısı ile kalıplarını yıkamamış, dayanaktan yoksun bilimsellikten uzak tezleri ile Türk tarihi gerçeklerini saptırmışlar ve bazen bilinçli olarak yanlış bilgiler vermiştir (Tarcan, 2003, Çora. 2014). Diğer önemli bir nokta ise Osmanlı'nın "Türk" düşüncesini tehlikeli gördüğünden Türk tarihi araştırmasına izin vermemesidir. Atatürk'ün yoğun uğraşları ile Türkiye'de, Türkçülük ve Türk Ülküsü çalışmaları, batıdan yüz yıl sonra başlamış ve geç başlayan bu çalışmalarda ise maalesef çoğu Türk araştırmacının batı eserlerini bilinçsizce referans alması, başlangıçta yanlış yorum ve öğretilere neden olmuştur. Türklerde milli tarih şuurunun geç oluşması, batıda Türk tarihinin basite indirgenmesine neden olmuştur (Türükoğlu, 1976, Gökalp, 1991, Çora. 2014).

1.2. Dünyada kavimler iki şekilde oluşur. Birincisi tarihten önce oluşmuş kavimler (Türk, İran, Çin), ikinci ise tarihin sayfalarında oluşmuş kavimler (Fransız, İngiliz). Batılı bilim adamları sürekli olarak Türkleri, tarihin sayfalarında oluşmuş bir millet gibi göstermek istemişlerdir. Araştırmalarında, hazırladıkları tezlerde Türklerin tarihini Hunlardan veya Göktürklerden başlatmışlar, Türklerin adını, kökünü ve yurtlarını da yanlış olarak yazmış ve dünya tarihine bu yanlışlıklar ile lanse etmişlerdir (Gülaltay, 2003, Golden, 2002, Roux, 2001, Çora, 2014).

2. TÜRK ADININ ANLAMI

2.1. Türk adına ilk defa Uygur metinlerinde "kuvvetli, güçlü" olarak rastlanmış (Müller, 1946), ve daha sonra "Türk" kelimesinin Türk kavmi ile eş anlamlı olduğu tespit edilmiştir. (Coq, A. 1928). Thomsen W, ve Nemeth G. bu iddiayı desteklemiştir. Bir diğer araştırmada "Türk" adının "türemek" anlamında "türe-veya törü-" den geldiği, önce "Törük" sonraları "Türük" sonunda "ü" harfinin kaybolmasıyla "Türk" haline geldiği sonucuna varılmıştır (Vámbéry, Á. 1870). Eski Çin yazılı kaynaklarında "mihfer" olarak geçen Türk adının, ayrıca Çin yıllığı Çou-Gu'da, Çin Batı Wei İmparatoru T'ai-tsu tarafından M.S. 542 yılında, Göktürk hakanı Bumin'e elçi gönderilmesi sırasında "Türk" olarak geçtiği görülmüştür (Laypanov ve Miziyev 2010, Cevizoğlu, 2007, Taşaağıl, 2014, Türükoğlu, 1976).

2.2. Oğuz Türklerinin 24 boyu ile ilgili şemayı da verdiği eserinde, Türkçe'nin zenginliğini ve Arapça ile Farsça yanındaki değerini ispata çalışan tarihteki en büyük Türk dili uzmanı Kaşgarlı Mahmut, "Türk" adının "olgunluk çağı" anlamına geldiğini ve Türk ulusuna Tanrı tarafından verildiğini belirtmiştir (Yurtsever, 2005). Büyük Türk'çü Ziya Gökalp ise, "Türk" isminin "türeli (töreli), kanun nizam sahibi" anlamında olduğunu yazmıştır (Gökalp, 1991, Yurtsever, 2005, Yılmaz, 2003, Arat, 2002).

3. TÜRK YURDU

3.1.Bilim camiasında (özellikle Avrupa'da) yayınlanan kaynak eserlerde ve makalelerde Türk anayurdu olarak Orta Asya (Türkistan) ve Doğu Asya olarak gösterilmiştir. Tarih sahnesine çıkan Hun Türkleri Doğu Asya'da, Çin'in kuzeyinde Gobi çölü çevresinde yaşadıkları bilinmektedir. M.S. 500 den sonra Göktürkler ve Uygurların Baykal gölünün güneyinde oturdukları görülür. Bu kaynaklarda Türklerin en eski yurdunun Orta ve Doğu Asya olduğu belirtiliyor (Yılmaz, 2003, Gökalp, 1991, Golden, 2002, Çora. 2014).

3.2. Klaproth, Tableaux historiques de I'Asie'nin III. cildinde Türklerin ilk anayurdu Altay dağları olarak gösterilmiş ve Türkler buradan çevre bölgelere yayılmışlardır.

3.3. Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi adlı eserinin I. cildinde Türklere Çinliler tarafından " Tu – kü " ismi veridiğini, Altay dağlarından çıkarak sarkan Hıtayl, yani Kuzey Çin'i, batıda Aral gölü ve Harezm, kuzeyde Sibirya, güneyde Tibet ve büyük Buhura sınırıyla kuşatılmış olan merkezi Asya yani Türkistan'ın büyük ve geniş sahalarına egemen olduklarını yazar. Hammer'in verdiği bilgiler Klaproth'un verdiği bilgilere uyar ve Türklerin Altay dağlarından çıktıkları ve çevre bölgelere yayıldığı kanısındadır (Çay, 1982, Gülaltay, 2003).

3.4. Türklerin anayurdu olarak Altay bölgesini gösteren diğer bilim adamları şunlardır; Wiedemann (Altayların doğusu), Fin asıllı bilim adamı A. Castren (Altayların doğusu), Alman kökenli mongolist uzmanı Schott (Altayların doğusu), Rus bilim adamı N. Aristov (Altayların doğusu), Viyanalı W. Tomaschek (Aral – Baykal gölünün doğusu), E. Posker (Baykal gölünün doğusu). György Almasy, Centralasien die Urheimat der Turkvölker adlı eserinde Türklerin anayurdunu biraz daha güney bölgelere indirir. Ona göre Orta Tien Şan dağları civarı Doğu Türkistan – Gobi çölü –ve Kırgız bozkırlardır. Almasy'e göre Türkler Altay bölgesine daha sonraları göçmüştür (Taşağıl, 2014).

4. ÜLKÜ'CÜLÜK

4.1. Batı dillerindeki idealistlik kelimesiyle aynı anlamdadır. Ülkücülük veya idealizm, o ulusun, kendini tüm diğer uluslardan daha yükseğe çıkaracak, refaha kavuşturacak ve tüm ulusu mutlu edecek hedefleri tasarlaması ve bu hedeflerin gerçekleştirilmek için arzu ve irade göstererek çalışılmasıdır. Ülkü önce insanların bilinç altlarında bir hayal olarak doğar sonra mükemmel olarak düşündükleri, özledikleri ve ulaştıkları zaman mutluluk duyacakları arzuları betimlerler. Zamanla şekillenir, bilinçli bir hale geçer ve ulusun bilgeleri tarafından düzene sokulur, liderleri tarafından halka açıklanır. Daha sonra ulusal kahramanlar bu hedefleri gerçekleştirmek için eyleme geçer. Ulus ülküsünün ardından gönül isteği ile koşar. Bu gelişmelerle ulus olgunlaşır, erginleşir. Ülküler, ulusları binlerce yıl ayakta tutacak güç kaynağıdır (Atsız, 2015, Çora, 2014, Gökalp, 1997).

4.2.**Ülkü'nün sözlükteki anlamı "AND" ve "UZAK HEDEF" demektir. "Ülkü", ulusu aynı amaçla, aynı arzu ile hedefe götüren kutsal bir güçtür. Hedeflere ulaşmak için insanlar birbirleri ile içten gönül yoluyla sözleşmiştir** (Çora, 2014).

4.2. Ülkücülük ulusların kendileri için en yüksek hayalin düşünülmesi ve şekillendirilmesidir. Ülküler, gerçeklerin irdelenmesi ile yüksek hayallerin birleşmesinden doğan, uluslara amaç veren, gerçekleşmesi için ölüm göze alınan kutsal arzulardır (Atsız, 2015, Gökalp, 1997, Çora, 2014).

4.3.Bir ulusun bilgeleri, devlet adamları ve liderlerinin birinci öncelikli görevi toplumu aşağılık duygusundan korumaktır. Bir ulus ülküsüne kavuşabilmek için, büyük başarılara galibiyetlere imza atabilmek için, önce kendisinin büyük ulus olduğuna inanmalıdır. Yüce lider Atatürk zamanında, ulusumuzun gücü, milli geliri, nüfusu, teknolojisi ve milli serveti bugüne göre çok azdı, ancak birlik ve beraberlik ve manevi güç bakımından bu günkünden çok daha kudretliydi ve kendisinde her tehlikeyi yenebilecak inanç ve kuvveti

bulunuyordu (Atsız, 2015, Çora, 2014).

5. SONUÇ

5.1.Türk Ülküsü'nün Özellikleri

5.1.1.Türk Ülkücülüğü, Türk ulusunun gerçekleşmesini beklediği hayalleridir. Türk kim diye sorulursa yanıt;

"Kendini, özünü Türk hisseden, Türk Yurdu ve Türklük için hert türlü eylemi gözünü kırpmadan yapan bu yüce duygu için karşılıksız kendini feda eden, Türk yurdu ve Türkçülük için yararlı işler yapan ve Türk Birliği amacı için çalışan, bütün varlığı ile nerede yaşarsa yaşasın -ister Türkiye'de ister Antartika'da- bütün varlığı ile "NE MUTLU TÜRKÜM DİYEN", "BEN TÜRKÜM" diye bağırabilen herkes diye açıklanabilir (Çora, 2014**,** Atsız, 2015, Gökalp, 1997).

5.1.2.Milli ülkü, toplulukları bir arada tutan, yaratıcı güçtür. Türk ülküsü, yani Türk yaratıcı gücü, yüzyıllardır uğrunda savaşlar verilmiş, somut bir gerçek haline gelmiş ve tarihte defalarca gerçekleşmiş bir düşüncedir. Türk Ülküsüne hayal diyenler, özünden uzaklaşmış, gevşeyip tembelleşmiş olanlardır. Eğer hayal olsaydı, daha önce hiç gerçekleşir miydi? (Hüseyin Nihal ATSIZ 10 Kasım 1955 konuşması).

5.1.3.Türk ülküsü, Türk ulusunun büyüklüğü, kudreti, arzu ve istekleri ile inancıdır. Asla ölümden, izdıraptan korkup kaçmayan, haklı olduğunda, güçlü ile ile savaşı göze alanlar, ülküsü olan insanlardır. Bugün Türk ülküsü, korkulan, küllenmiş gibi görünen, unutuldu sanılan bir görüntü versede, herşeyi maddecilik ile değerlendiren bu zihniyet sonlandığında, Türk Ülküsü tekrar parlayacaktır. Olmaz denilen olayların gerçekleştiği bir asır yaşıyoruz. Bir gün Türk ülküsünün gerçekleşeceğine inanmak, hayal etmek her Türk için bir bir haktır (Çora, 2014, Gökalp, 1992, Atsız, 2015).

5.1.4.Her Türk, Türk ülküsüne sarılmaya mecburdur. Yüzyıllarca tek başına Avrupa'yı titretmeyi başaran yüce Türk ulusu, bazen gaflet uykusuna dalar, ancak sonra çok daha güçlü bir şekilde sıçrayıp şahlanır. Bu böyle bilinmelidir. Bu günlerde ki gaflet sanki biraz daha tehlikeli, çünkü, içinde yabancıya hayranlık unsuru, teslim olma durumu ve kültür emperyalizmi var. Bütün Doğu milletlerinin egemenliğine son verip sömürgeleştirdiği halde, sadece Türkleri yenemeyen Batı ülkelerinin genlerinde yaşattıkları Türk düşmanlığına ve hıncına karşı çıkacak, tek silahımız Türk ülküsüdür.

5.1.5.Türk ülküsü, Türk Gücü ve inancıdır. Türk ülküsü, binlerce yılda gelişmiş ve bir seri prensipler haline gelmiş, uğrunda özveri ile çarpışılmış, tarihte defalarca gerçekleşmiş bir düşüncedir. Türk Ülküsü, Dünyadaki tüm Türk yurtlarında, Türk ulusunun bağımsızlık ve egemenliği, Türklüğün tüm yönlerden, tüm uluslardan daha gelişmiş, daha ileri ve daha üstün olmasıdır. Türk Ülküsü, bir fikir, bir inançtır. Bu nedenle asla tartışılmaz eleştirisi kabul edilemez. Tartışılacak tarafı, temeli, değil, ayrıntılarıdır (Çora, 2014, Gökalp, 1992, Atsız, 2015).

5.2. Türk Ülküsü'nün Hedefleri

5.2.1.Türk ulusunun yaşaması ve yükselmesi için, birlik ve beraberlik, tek ruh ve tek ses halinde bulunması gerekir. Kalkınmak için Türk milletinin milli benliğine dönmesi, milli değerler oluşturması gerekir. Kendi benliğinden uzak, öz benliğini hor gören, ulusunu beğenmeyen, başka ulusları kendinden üstün kabul

eden onları bilinçsizce kopya eden bir ulus yok olmaya mahkumdur. Biz Türk'üz, kendimize benzeriz, kuvvetli, vasıflı, meziyetli, ahlaklıyız. Kendi benliğimize güveniriz, ama modern ilmi, modern tekniği de alıp, her bakımdan ilerilemeyi, kalkınmayı da sağlarız. Yenilmeyi asla kabul etmeme, boyun eğmeye, mağlup olmaya karşı çıkma Türk'ün karakteridir (Arat, 2002, Gökalp, 1993, Çora, 2014, Tarcan, 2003).

5.2.2. Bugün ayakta kalabilmek bilgili, güçlü, sağlam, yürekli olmayı gerektiriyor. Bunun sırrı Türkçülük ülküsüne sıkı sıkıya yapışmaktır. Şaşıran, korkan, ulusları, tarih asla bağışlamıyor. Türk Ülkü'sünün amaçlarından birisi de ulusumuza liderlik yapacak aydınları yetiştirmek, onları halkla bütünleştirmek, kişisel bencillikten uzakta, halkla beraber yaşayarak halk için çalışan insanlar durumuna getirmek ve en önemlisi halk ile aydınları kaynaştırmaktır (Gökalp. 1992).

5.2.3.Türk Töresi; Türk ulusunu sevmeyi ve onun kuvvetine büyüklüğüne inanmayı, yüksek görev duygusunu, devletine, ulusuna gocunmadan hizmeti, büyüğüne saygıyı, küçüğüne şefkati ve sevgiyi, cesur, ahlaklı, azimli, sözüne ve vazifesine sadık olmayı gerektirir. Türk Töresinde görev her ne pahasına olursa olsun başarılır, toplumuna hizmet etmek için çekinmeden fedakarlık yapılır. Türk ulusunun gücü buradadır. Türk haddini bilir. Ne kendini dev aynasında görür ve herkese yukardan bakar, ne de kendini aşağıda görür (Atsız, 2014, Gökalp, 1992, Çora, 2014).

5.2.4.Türk Ülkü'sünün amacı, Ulusumuzu en kısa zamanda, en kısa yoldan, başkalarına gereksinim duymadan, çağdaş medeniyetin en üstüne ulaştırmak, uygarlıkta, bilimde, teknikte, insan haklarında, çevre korumada dünyamızın hatta evrenimizin en güçlüsü kılmaktır. Türklüğü yüceltmek, TÜRK BİRLİĞİ'ni gerçekleştirmektir (Çora 2014)

5.2.5.Türk Ülküsü, bütün Türklerin birleşerek, Avrupa Birliğine benzer Türk Birliğini kurmaları ve her bakımdan ileri ve üstün olmaları ülküsüdür. Türk Birliği'nin kurulmasını istemek veya hiç olmazsa onların bağımsız olmalarını istemek asla hayal ve macera değildir (Cevizoğlu, 2007, Çora, 2014)

5.2.6.Türk Ülküsü, Türklerin her bakımdan Türkleşmesi taraftarıdır. Kayıtsız şartsız Türk kültürünün hakim olmasıdır. Türk ulusunun kendi gerçekleri, kendi dili, tarihi, ulusal gelenekleri ve ruhu vardır. Türkler, diğer ülkelerin kendi kültürlerine göre oluşturdukları sistemlerin kopya edilmesiyle kalkınamaz. Türk ulusunun uygarlıkta bütün milletlerin üstünde yer alması ancak, kendi gerçeklerini, kendi ruhunu esas alan, tarihine ve geleneklerine, ahlakına, dinine saygılı, modern ilmi ve tekniği kabul eden, hurafelerden uzak, yüzde yüz ulusal bir sistemle olabilir (Atsız, 2015, Çora 2014, Yıldırım, 2013)

5.2.7.Türk Ülkü'sünün hedeflerinden birisi de, Türklerin zengin ve gelişmiş bir bilim ve sanat diline sahip olmasıdır. Kendi özümüzden gelen, konuşma dilindeki "Arınmış Türkçe" esas alınmalıdır. Bir milletin dili onun ruhudur. Dilimiz, Türk Ülküsüne sahip bilim adamları, akademisyenler, sanatçılar, ve sözlü ve yazılı medya ile korunmalıdır (Yurtsever, 2005, Arat, 2002).

5.2.8.Türk Ülkü'sünün hedeflerinden birisi de tercüme değil, Türk örf ve adetlerine, kültürümüze uygun ancak çağdaş hukuk prensiplerine dayanan, devleti, ulusu, ahlakı, şerefi, kültürümüzü, düzeni, aileyi, kişileri ve haklarını koruyan ve çıkar çevrelerine asla ödün vermeden herkese eşit uygulanan yasalar yapmaktır (Gökalp, 1992, Atsız, 2014, Çora, 2014).

5.2.9.Türk Ülkü'sünü benimsemiş bir insan, mesleğini en mükemmel şekilde yapar, kaytarmaz, mesleğinin en üst seviyesine veya rütbesine erişmek için ciddi ve sistemli şekilde çalışır, görevini inanmış yürekle doğrulukla, inançla yapar. Türk gençliği için ahlak önemlidir. Gençlik, çevresindeki maddi ve manevi çevrede mükemmel ahlak anlayışı, ahlak örnekleri ile yaşarsa, ahlaksızlığa her zaman engel olunacağını bilir ve buna göre hareket eder. Kendisine öğretilen ve uyması istenilen ahlaki kurallara karşın rüşvet, iltimas, dalkavukluk, hırsızlık ve haksızlığın hakim olduğunu görürse, o zaman gençlerimizde ahlak buhranı başlar. Türk ahlakı toplumcudur, toplum çıkarları bireylerden üstün tutulur. Ancak toplumda yer etmiş güçlü bireyler de daima saygı görmüştür (Atsız, 1995, Çora, 2014).

5.3.Özetle;Türk ülküsü;

5.3.1. Atatürk'ün 1931 yılında söylediği gibi; evrenin en değerli ve en güçlü varlığı olan insanlık ülküsüdür. Türk insanının sağlıklı, mutlu ve refah içinde yaşamını sürdürmesi, geliştirmesi, kalıcılığını sağlamasıdır. Milli kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmaktır.

5.3.2.Kişilerin, topluma olan özgüvenlerini yitirmeden, ulusunun en bayındır, en üretken ve sürekli kendini yenileyen güçlü duruma getirmektir. Toplumun, geniş hizmet ve refah kaynaklarına sahip kılınarak en uygar ve rahat ve huzura kavuşmuş ulus olarak varlığını sürdürmesidir. Milli güç unsurlarının tümünü dengeli geliştirip, milli hedeflere yönelterek Türk ulusunu her alanda, her düzeyde, her konumda güçlü kılmaktır.

5.3.3.Türk Milletini, Türklüğü ve Türk Dünyasını uzayın derinliklerinde yer alacak konum ve duruma getirmektir. Bunun için toplumumuzun ve Türk dünyasının her ferdinin bilim ve teknolojiyle donatılması, bilgi üretimi, üretilen bilgi ve teknolojiye egemen olması için, her düzeyde, her alanda, her konuda eğitim ve öğretim devrimi yapılmasıdır (Çora, 2014).

KAYNAKÇA

1. ARAT, R. R. (2002). "Kutadgu Bilig-çeviri", Kabalcı yayınları, İstanbul, 2-6,48-56
2. ATSIZ, H. N. (2015). "Türk Ülküsü", Ötüken neşriyat, İstanbul, 3-7, 37-51
3. ATSIZ, H. N. (2014). "Turancılık Milli Değerler ve Gençlik", Ötüken neşriyat, İstanbul, 21-28
4. ATSIZ, H. N. (2015). "Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar", Ötüken neşriyat, İstanbul, 11-13, 41-57
5. ATSIZ, H. N. (2015). "Türk Tarihinde Meseleler", Ötüken neşriyat, İstanbul, 7-9, 31-36
6. ATSIZ, H. N. (2013). "Tarih Kültür ve Kahramanlar", Ötüken neşriyat, İstanbul, 38-42
7. CEVİZOĞLU, H. (2007). "Tarih Türklerle Başlar", Ceviz kabuğu Yayınları, İstanbul, 47-58
8. COQ, A. (1928). "Barwell, Anna, trans., ed., Buried Treasures of Chinese Turkestan: An Account of the Activities and Adventures of the Second and Third German Turpan Expeditions, 1985 George Allen & Unwin, İngilizce), London, 27-36
9. ÇAY, A. H. (1982) "Ziya Gökalp makaleler" Kültür bakanlığı, Ankara, 51-58
10. ÇORA, A. N. (2013). "Türkiye'nin Stratejik Önemi", Press Amazon.com, USA, 7-11
11. ÇORA, A. N. (2014). "Atatürkçü Düşünce Sistemi", Press Amazon.com, USA, 47-56

12. ÇORA, A. N. (2014). "Tarih Türklerle başlar", Press Amazon.com, USA, 75-86
13. ÇORA, A. N. (2014). "Türk Birleşik Devletleri", Press Amazon.com, USA, 27-31, 48-52, 77-79
14. ÇORA, A. N. (2014). "Türkçülüğün Esasları", Press Amazon.com, USA, 21-26
15. ERDEM, A. (2005). "Türklam", Arkadaş yayınevi, Ankara, 51-57
16. GUIGNES, J. (1758). "Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols, et des autres Tartares occident, Paris, (Book from the collections of New York Public Library), 46-49, 78-81
17. GÜLALTAY, S. T. (2003), "Tanrı'nın Türk'leri", Kafkas Yayıncılık, İstanbul, 107-111
18. GOLDEN, P.B. (2002) "Türk Halkları tarihine Giriş-Çev.Osman karatay" Karam yayınları, Ankara, 67-81
19. GÖKALP, Z. (1991). "Türk Uygarlığı tarihi" İnkilap yayınevi, İstanbul, 51-57
20. GÖKALP, Z. (1992). "Türk Töresi"Toker yayınları, İstanbul, 23-31
21. GÖKALP, Z. (1992). "Türk Ahlakı" Toker yayınları, İstanbul, 45-47
22. GÖKALP, Z. (1997). "Türkçülüğün esasları" İnkilap yayınevi, İstanbul, 21-25, 45-51
23. LAYPANOV K. ve MİZİYEV, İ. M. (2010), "Türk Halklarının Kökeni". Selenge yayınları, İstanbul, 7-12, 72-75, 108-112
24. MÜLLER, F.W.K., (1946). "Uygurca üç hikâye, F.W.K. Müller başlanmışken, ölümünden sonra A. von Gabain tarafından tamamlanıp 1931'de bastırılan Uygurca IV, B, C, D." İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 18-21
25. ROUX, J. P. (2001). "Orta Asya", Kabalcı, İstanbul, 67-81
26. TARCAN, H. (2003). "Ön Türk Uygarlığı", Töre Yayın, Paris,101-109
27. TAŞAĞIL, A. (2014), "Kök Tengri'nin Çocukları", Bilge kültür sanat. İstanbul, 45-51, 98-103
28. TÜRÜKOĞLU, G. (1976), "Sınırlandırılmış Türk tarihi", Atatürk Üniversitesi yayınları, Ankara, 48-66, 76-81
29. VÁMBÉRY, Á. (1870). Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku-Bilik (Uygur Dil Öğeleri ve Kutadgu Bilik), Innsbruck, 34-37
30. YILMAZ, V. (2003), "Türk tarihinin Ana hatları", Harp Ak. Basımevi, İstanbul, 69-77
31. YILDIRIM, H. (2013), "Son Türkçü ATSIZ",Togan yayınları, İstanbul, 12-18, 35-39
32. YURTSEVER, S.T (2005), "Kaşgarlı Mahmut, "Dîvânü Lugati't-Türk Türk-çevirmen Yurtsever, S.T.-", Kabalcı yayınları, İstanbul, 3-9, 56-77

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(14)

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ*
Uzm. Lyazzat BEİSENBAEVA*
Doç. Dr. Dossym KH. BAİDRAHMANOV*

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ İLKOKULLARININ TARİHİ GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF ELEMENTARY SCHOOLS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Kazakistan Cumhuriyeti ilkokullarını tarihi gelişim süreci içerisinde incelemektir. İlkokulların ve eğitimin gelişimini inceleyen bu çalışmada tarihi yöntem kullanıldığı için nitel bir eğitim araştırmasıdır. Araştırmada veriler dergi kitap ve ilgili yazılı kaynaklarda doküman analizi tekniği elde edilmiştir.

Araştırmada Kazakistan'ın Rus işgaline kadar olan süreçte İslamiyet'le birlikte ortaya çıkan okul ve inanç sistemine uygun kurumlar olan medreseler ve ilk mektepleri yaygınlaştığı, çarlık Rusya'sının orta Asya'yı işgali ve Rus göçmenleri iskân politikaları ile bölgeyi Ruslaştırmaya çalıştığı görülmüştür. Ekim 1917 devrimi ile Sovyetler Birliği daha katı emperyalist eğitim ve dil politikalarıyla tamamen bölge Rus hâkimiyeti ile nüfus dengelerini bozduğu ve Türkistan'ı Ruslaştırmaya çalıştıkları görülmüştür. Bağımsızlıkla birlikte Kazakistan'da Kazak kimliğini ön plana çıkaracak millileşme uygulamaları başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, İlkokulların Gelişimi, Kazakistan'da Eğitim.
JEL Kodları: I21, I28.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the development of elementary schools in the Republic of Kazakhstan as a historical process. This study, examining the development of elementary schools and education, is a qualitative educational research that adopts historical method. Data was collected through document analysis on journals, books and related written documents.

In the study, it was found that madrasas and elementary schools, consistent with the school and belief system that emerged after the adoption of Islam, spread until the Russian invasion of Kazakhstan and Tsarist Russia aimed Russification of the region through invasion of Central Asia and settlement policies of Russian immigrants. It was specified that after October 1917 revolution, the Soviet Union disrupted the balance of population aimed Russification of Turkestan with the complete Russian dominance in the region through more strict education and language policies. Nationalization practices bringing Kazakh identity into the forefront emerged in Kazakhstan with the independence.

Keywords: *Elementary school, development of elementary schools, education in Kazakhstan.*
JEL Codes: *I21, I28.*

* **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, gelişli@gazi.edu.tr.**
* **L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Philology, Astana/The Republic of Kazakhstan; aishalyaz@mail.ru.**
* **L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Philology, Astana/ The Republic of Kazakhstan;Baidrakhmanov_DKh@enu.kz.**

GİRİŞ

Türklerin İslam'ı kabul etmesinden sonra hem yeni kabul edilen dini Türkler arasında yaymak hem de dinin öğrenilmesi amacıyla okullaşmanın arttığını görüyoruz, camiler başlangıçta eğitim kurumu olma özelliği göstermiş ancak camilerin dinin öğrenilmesinde ve yaygınlaşmasında yetersiz olması okullaşma sürecinin hızlanmasına neden olmuştur(Gelişli, 2002.,Gelişli, 2005a).

İslamiyet'in zamanla genişlemeye başlaması ve birçok kavimin bu din altında birleşmesi ile Kur'an'ı doğru okumak, anlamak ve öğretmek ihtiyacı artmıştır. Halkın İslam dinini doğru öğrenebilmesi için öğretimin önemi artmış, daha fazla okul ihtiyacı hissedilmiş, medreseler açılmaya başlamıştır(Akyüz, 2013, Gelişli, 2005b).

İslam Dünyasında cami dışında uzmanlaşmış bilim ve eğitim kurumları medreseler, İslam ülkelerinin, dünya bilimine öncülük ettikleri 9 - 11. yüzyıllarda doğdu(Tekeli, İlkin, 1993: 11). Okul anlamında medreselerin esas doğuş yeri, Horasan ve Maveraünnehir bölgesidir. Buralarda özel veya camilere bağlı medreseler vardı. Bu bölgede "medrese" terimi genelde, "okul" karşılığında kullanılıyordu. Müstakil olarak kurulan okullara medrese dendiği gibi, cami ve Kur'an okullarına da medrese deniyordu. Burada "mektep" ve "medrese" terimleri birbirine karıştırılmıştı(Taşdemirci, 2005).

Karahanlılar döneminde ilk Türk medresesi Semerkant'ta Tabgaç Buğra Han tarafından kurulmuş, hızla Orta Asya'ya yayılmıştır, bu süreçte yeni kültürün gelişmesi ve dinin etkisiyle ilkokullarında kurumsallaşmanın başladığını görmek mümkündür. Bu dönemde Farabi ve İbni Sina, Hoca Ahmet Yesevi, Biruni, Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacip gibi bilgilerin düşünceleri bütün Türkler üzerinde etkili olmuştur(Akyüz, 2013).

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Kazakistan Cumhuriyetindeki ilkokulların ve eğitim düşüncesinin gelişimini tarihi süreç içerisinde incelemektir.

Yöntem

İlkokulların tarihi süreçteki gelişimini inceleyen bu çalışma nitel araştırma modelindedir, Araştırmada ilkokulların Kazakistan'daki gelişimi kuruluşlarından bugüne kadar gelişimi incelendiği için tarihi yöntem kullanılmış, veriler dergi makale ve kitap gibi ilgili yazılı kaynaklarda doküman analizi tekniği ile elde edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Kazakistan'da İlkokulların ve Eğitim Düşüncesinin Gelişimi

1. Çarlık Öncesi Dönemde Gelişmeler

Kazakistan'da özellikle ülkenin yarı göçebe bölgelerinde ortaçağın ilk dönemlerinde İslam öğretimini temel alan birçok ilkokul (mektep) ve medreseler açılmıştır. Bu dönemde açılan mektepler diğer Türk bölgelerinde camilerin hemen yanında açılan taş mektep diye adlandırılan genellikle Kur'an'ın okutulduğu ve temel aritmetiğin okutulduğu okullardır.

Bundan başka ülkenin her bölgesinde ilkokul eğitimi veren köy okulları da mevcuttu. Bu okullarda molla denilen genellikle Tatar yada Başkurt olan muallimler görev yapıyordu, mollaların maaşları köylülerden toplanan ücretlerle ödeniyordu. Yedi sekiz yaşlarındaki çocuklar genellikle kışın okula gidiyordu(Jarıqbaev, Qaliev, 1995. Berzhanov, Musin, 1974). Okuma yazma yöntemi bütün Müslüman ülkelerindeki gibi ezbere dayalı Arap harfleri ve cümlelerini okumaya ve kuran okumaya dayalıydı(Jarıqbaev, Qaliev, 1995. Berzhanov,

Musin, 1974). Bu okullar Selçuklular döneminde gelişen taş mektep, sıbyan mektebi gibi ilkokul niteliğindeki okullardı.

Okul süresi öğrencilerin zekâsına, çalışkanlığına bağlıydı. Okulu bitiren öğrencilere resmi diploma veriliyordu. Çadır evlerde faaliyet gösteren bu tür okullar bağlı oldukları köylerle beraber göçebe biçimde eğitimi sürdürmekteydi. Ayrıca göçebe okulların ne öğretim programı ne ders ağırlıkları tam belli değildi. Sadece Zengin tüccarların parasıyla yapılan şehir okulları yerleşikti(Jarıqbaev, Qaliev, 1995. Berzhanov, Musin, 1974. Abiyev, 2006).

Kazakistan'ın ortaçağ dönemlerinde İsfidzhab, Taraz, Sayram, Türkistan, Otırar gibi şehirlerinde öğretim faaliyetlerini sürdüren medreselerin sayısı 84 civarındaydı. Bu medreselerde yaklaşık 5 bin öğrenci öğretim görmüştür. Ortaçağın ünlü Türk bilim adamlarının birçoğu ilk eğitimini söz konusu medreselerde görmüşlerdir. Abu Nasır Al Farabi, sonraki dönemlerde Ufa'daki Galya medresesinde M.Seralin, M.Jumabayev; Semey'deki Ahmet Riza medresesinde A.Kunanbayev eğitimlerini almışlardır. Medreselerin programlarında dini dersler ağırlıklı olarak yer almış bunun dışında tarih, mantık, matematik, retorik, astronomi ve tıp eğitimi de verilmişti. Medreselerin yanında kütüphaneler de kurulmuştu(Jarıqbaev, Qaliev, 1995. Berzhanov, Musin, 1974).

Çarlık öncesi dönemde Kazakistan'daki eğitimde din önemli yer tutmuştur, bunun yanında medrese dediğimiz eğitim kurumlarında dini bilimlerin yanında pozitif bilimlerde okutulmuştur. Türkistan dediğimiz coğrafyada dünya tarafından bilinen Türk bilim adamları yetişmiştir.

2. Çarlık Döneminde Gelişmeler

Çarlık Rusya'sı 1552 senesinde Kazan'ı istilasının hemen akabinde, Kazak bozkırlarını hedef almış, bu bölgeyi işgal etmiş ve hem sömürmek hem de Hristiyanlaştırmak için misyonerlik faaliyetlerine de başlamıştır. Kazak halkı 1916 yılına kadar Çarlık Rusya'sının sömürgeci politikalarına karşı millî mücadele vermesine rağmen, Kazakistan topraklarının tamamı Ruslar tarafından istila edilmiştir. Rus Çarı 1. Nikola 22 Haziran 1854 tarihinde çıkardığı bir fermanla Kazak topraklarının Rusya hâkimiyeti altına girdiğini ve Kazak halkının Rusya'ya tabiiyetini resmen ilan eder. Ruslar bu tarihten sonra izledikleri iskan politikaları ile Kazak bozkırlarına hızlı bir şekilde yerleşmeye başladı. Çarlık devrinden günümüze, Kazakistan'daki Rus nüfusunun yoğunluğu Kazakistan'ı diğer Türk Cumhuriyetlerinden farklı kılmış ve Kazaklar hem Çarlık devrinde hem de Sovyet devrinde Ruslaştırma politikalarından daha çok etkilenmişlerdir. Ruslar Çarlık devrinden itibaren hâkimiyetleri altındaki Türklerin ana dillerini eğitim alanında ikinci plana itip Rusçanın etkisini artırma konusunda çeşitli politikalar izlemişlerdir(Kınacı,2010; 1306).

Rusların iskan politikaları sonucu Kazak(Türkistan) bozkırlarında Rusça eğitim veren ilkokullar, Türkistan Genel Valiliği kurulmadan önce açılmıştır. Bu okulların ilki 1789'da Kazak soylularının çocukları için Omsk şehrinde kurulan "Asya Okulu"(aziatskaya şkola)dur(Berzhanov, Muhsin, 1974).

18.yüzyılın sonlarından itibaren Ruslar birkaç ilkokul açarak öğretim faaliyetlerine başlamış, bu okulların sayısı 19.yüzyılın yarısından sonra hızla artmış, Kazak eğitim sistemine hâkim olmuşlardı. Kazaklar genellikle 20. yüzyılın başlarına kadar, önce köylerdeki köy mektebinde molladan okuma yazma ve temel eğitim alırlardı, eğitimini sürdürmek isteyenler, ya kendi yurtlarındaki ya İdil-Ural sahasındaki medreselere ya da Kazakistan'ın güneyinde Buhara gibi Türkistan şehirlerindeki medreselere giderek eğitimlerine devam ederlerdi. Bu medreselerde de Çağatay Türkçesi, Arapça, Farsça ve İslami bilgiler öğrenirlerdi. Bununla birlikte, Çarlık rejimi 18.-19. yüzyıllarda İlminsky gibi meşhur misyonerler aracılığıyla İdil-Ural bölgesinde Rus-Tatar okullarını açtığı gibi, Kazakistan'da da Rus-Kazak okullarını açarak misyonerlik faaliyetlerini Hristiyanlaştırdıkları Tatarlar aracılığı ile sürdürmüşlerdi. Bu okullardan daha sonra Kazakistan bilim ve

kültür hayatında önemli yeri olan Kazak aydınlarından Ibıray Altınsarin gibi önemli kişiler yetişmiştir. Altınsarin, Rusların Türk çocuklarını okutmak için açtığı Orenburg'daki Rus-Kazak okulunu bitirmiştir. Orenburg'da İlminsky ile tanışmış, onun etkisinde kalarak yetişmiş, Kazak lehçesinin yazı dili haline getirilmesine öncülük etmiştir(Ayan, 2009. Hüseyinov, 2003. İlyasova,1997).

Kazak yazılı edebiyatı, birçok edebiyat tarihçisine göre, çarlık Rusya'sının Orta Asya'da yayılma dönemi olan on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Kazak yazılı edebiyatının, etnograf ve tarihçi Şokan Velihanov (1835-1865); eğitimci ve dilbilimci Ibıray (İbrahim) Altınsarin (1841-1889); ve şair, çevirmen ve bestekâr Abay İ. Kunanbayulı (1845-1904) gibi kurucuları ve ilk temsilcileri edebi hayatlarına Rus klasiklerini Kazakça'ya çevirerek başladılar (Hüseyinov, 2003. Ayan, 2009. Badem, www. academia. edu).

Kazak topraklarında eğitim tarihinde önemli yeri olan okullardan biri de Jangir han mektepleridir. Jangir han ordusunda ilk eğitim ocağı 1841 yılında yatılı ilkokul olarak açılmış, mektepte dini derslerle beraber Arapça, Farsça, Tatarca, Rusça dilleri aritmetik, tarih, coğrafya dersleri okutulmuştu. Muallim, Hanın talebiyle öğrencilerin başarı düzey kayıtlarını senede üç kere huzura getirir, sene sonunda derslerin imtihanla değerlendirmesi yaparlardı. Sınıf geçme imtihanlarına Han, sultanlarla beraber kendisi katılıyordu(Abiyev, 2006. Madin, 1979. Djurinskiy,1999).

1846 senesinde Sibirya'da Kazak-Rus asker okulu açılmıştır. Ombı Kadet Korpusu olarak tanımlanan 7 senelik bu okula Kazak çocukları devam etmiş, birçok Kazak bilim aydınları bu okulda eğitim görmüştür. 1860 yılında Kazak çocuklarının okuyacağı okulların açılmasına izin verilmesiyle birlikte Ibıray Altınsarin eğitim seferberliği başlatmıştır. Ibıray Altınsarin, Torgay Şehrinde Kazak okulu açmak için bütün gayretiyle işe koyulur. Okul binasının inşa edilmesi, eşyaların alınması ve okuma kitaplarının temin edilmesi o dönemki halkın maddi durumu bakımından büyük bir külfettir. Halktan ve yöneticilerden yeterince destek alamayan Altınsarin, eğitimin önemini anlatmak için köy köy dolaşıp insanlarla konuşur. Onlara okuma-yazmanın, ilim öğrenmenin sağlayacağı faydaları anlatır. Altınsarin, bu çalışmalara destek veren Kazak halkından, okul binasını yapmak için yardım toplayıp kısa sürede okulun inşasını bitirir. Bu süreç içerisinde Altınsarin, tercümanlık görevine devam eder ve köyünden getirdiği dört çocuğa kendi evinde ders verir. 8 Ocak 1864 tarihinde okul açılır. Büyük coşkuyla açılan okula 14 çocuk kayıt olur. Halktan toplanan yardımlarla okulun yanına öğrenciler için yurt yapılmıştır. Okul programını bizzat kendisi hazırlayan Altınsarin, Kazakça ders kitabı, "Kazaklara Rus dilini öğretmekteki ilk şartlar" adlı okul kitaplarını da yazmıştır. 1879-89 seneler arasında halk eğitim sorumlusu hizmetinde çalışarak birkaç bölgede 2 sınıflık ilkokullar açmıştır. Altınsarin bu okulların ihtiyacı olan öğretmen yetersizliği sorununu ortaya koyarak 1888 senesinde öğretmen okulu da açmıştır (Hüseyinov, 2003. Khrapçenkov, Khrapçenkov, 1998. Süleymenov 1991; 36.Akt: Ayan, 2009).

Kazakistan'da Çarlık Rus işgalinden sonra 1850 ve 1917 yılları arasında geliştirilen iki ilkokul tipi vardır: Birisi sömürgecilerin çocukların devam ettiği, diğeri ise Kazak ve Rus olmayan nüfusun çocuklarının eğitimi için kurulan yerel Rus okullarıdır. Her iki tip okulda, daha önce Tataristan'da Müslüman Tatar toplumuna Çarlık Rusya'sının uyguladığı benzer, sömürgeci, yerleşme ve asimile etmeyi amaçlayan eğitim politikalarına uygun okullardır. Bu Rus okulları 18 ve 19. yüzyıl boyunca İslami eğitim merkezlerinin en büyüklerinden biri olan Kazan'da İslami eğitime alternatif olarak kurulmuştu ve Müslüman Tatarları, Hıristiyan-Ortodoks mezhebine döndürmeyi amaçlıyordu. Kazan Kilise Akademisinin bir dalı olarak "İslam Karşıtı Misyonerler Bölümü" bu amaçla kurulmuştu. Akademinin diğer dalları, Ortodoks dininin ibadetleri ve incilin, yerel Müslüman dillere çevrilmesi, dahası Müslüman toplumlara gönderilmesi için öğretmen eğitimiyle hizmet veriyordu. Rus eğitiminin amacı önceki Rus misyonerlerinin yazılarında da ayrıntılı olarak belirtildiği gibi, imparatorluk içinde Rus olmayan nüfusun Ruslaştırma işlemini hızlandırmaya yardım

etmekti. Bu yüzden Rus dilinin öğretimi ve Rus kültürünün diğer yönleri, Rus olmayan toplumlardaki tüm Rus okullarında öne çıkartılmıştır(Özdemir, 2008, Latişina, 2002. Jarıqbaev, Qaliev1995).

O dönemde misyonerlik faaliyetlerinin arttığını gören Altınsarin, okullarda İncil'in okutulmasına karşı çıkmıştır. Bunu Katarinskiy'e yazdığı mektubunda Orski'deki öğretmen okulunun müdürü A. G. Bessonov hakkında şikâyette bulunmaktadır. Şikayetinde: "Bizim Bessonov çıldırmış olmalı. Onun kendi öğrencilerine yaptığı tamamen mantıksız işlerini bildirmemek olmaz. Mesele şu; o, öğretmen okulunun üçüncü ve dördüncü sınıflarında İncil ve vaaz dersleri vermektedir, bu sınıflardaki öğrenciler bundan hoşlanmasalar da bu iş bir ay kadardır devam ediyormuş" gibi ifadelere yer vermiştir(Ayan,2009;529. Hüseyinov, 2003).

Kazaklar için açılan ve eğitim süresi yedi yıl olan Kazak okullarının ilk örneği 1850'de Orenburg'da açılmıştır. Ayrıca halk eğitiminin reform edilmesi ile ilgili 1867-1868 tarihli kanundan sonra bu bölgelerde Rus-Kazak okulları hızla çoğalmaya başlamıştır. Mesela, Rus Çarlığı, Sibirya Kazakları Ordusu Kanunu'na dayalı olarak Semipalat vilayetinde çok sayıda okul açmıştır.1867'deki bir düzenlemede Semipalat bölgesinin bir kısmı Yedisu vilayetine dahil edilince bu vilayet sınırları içinde kalan okullar, Türkistan Genel Valiliğinin ilk Rus okullarını oluşturmuştur(Özdemir, 2008).

Kazakistan'da geleneksel tarzda eğitim veren Kazak okulları ve Rusya'nın açmış olduğu Kazak-Rus okullarının yanında, 19.yüzyılın sonundan itibaren yeni usulde (Usûl-ü Cedîd) eğitim veren okullar da açılmaya başlamıştı. İdil-Ural bölgesindeki ceditçi medreselerden eğitim alan Kazak öğrenciler, Kazakistan'ın muhtelif yerlerinde yeni usulde eğitim veren okullar açtılar ya da var olan okullarda yeni usul eğitim verdiler. Kazak bozkırlarında yaygın olarak ceditçi okullar Semey eyaletinde açıldı. Bu dönemde Semey bölgesinin önemli bir sanayi ve ticaret merkezi olmasından dolayı eğitim faaliyetlerine destek veren bir zümrenin oluşması ve bu bölgede Tatar tüccarların ve Tatar öğretmenlerin yoğun faaliyetleri Semey'i yeni usul eğitimin merkezi durumuna getirdi. Kazakistan genelinde 1912 yılında yeni usul eğitim veren okul sayısı 121'e öğrenci sayısı ise 1810'a yükselmiştir(Özdemir, 2008).

20. yüzyılın başlarında, Kazak halkı arasında okuma-yazma seviyesi oldukça düşüktü, okullara erkek çocuklar gönderilmiş, kızlar okul eğitimi alamamışlardı. Okula giden Kazak kızların oranı ise %7,5 idi. Kazakistan'da eğitim hayatındaki olumsuz ve yetersizlikler Kazak aydınlarının dikkatini çekmiş, bu mesele ile Çokan Velihanov, İbrahim Altınsarin ve Abay Kunanbayev gibi Kazak aydınları ilgilenmiş, Kazakların geri kalmışlıktan ancak eğitim seviyesinin yükseltilmesiyle kurtulabileceklerini dile getirmişlerdir. 20. yüzyılın basında yetişen Kazak aydınlarının da üzerinde durdukları konuların basında eğitim meselesi önemli yer almıştır(Özdemir, 2008).

3. Kazakistan'da Sovyetler Birliği Döneminde Gelişimeler

Sovyet dönemi; Ekim 1917 Komünist ihtilalinden 1991 yılına kadar sürecek olan, yani Çarlık rejiminin yıkılıp ardından yeni bir Rus sömürü modeli olan yetmiş dört yıl sürecek olan komünist dönem olarak adlandırılacak süredir. Çarlık devrinde Türk yurtlarında açılan Rus-Tatar, Rus-Kazak okulları aracılığıyla Ruslaştırma politikaları uygulansa da tam olarak Çarlık yöneticilerinin diledikleri emperyalist sonuçlar Kazaklar üzerinde çok etkili olmamıştır. Ancak, Sovyet devrinde Çarlık Rusya'sından aynen devralınan sömürgeci eğitim metot ve politikaları özgür halk iddialarına rağmen başarı ile yürürlüğe konmuştur (Devlet 1983: 29. Akt: Kınacı, 2010).

İnsan hayatında eğitimin çok önemli bir yer tuttuğu şüphesizdir. Bunun bilincinde olan Sovyet yetkilileri de yaratmayı arzu ettikleri "Sovyet insanını" ancak kendi verdikleri eğitimle yetiştirebileceklerini fark etmişler ve bu amaçla Çarlık devrinden daha sistematik çalışarak, eğitim konusuna büyük önem vermişlerdir. Bütün Türk soylu halklarda olduğu gibi Kazakistan'da da eğitim konusunda pek çok değişiklik

yaparak asimilasyon politikalarını hızlandırmışlardır. Sovyet devrinde Kazak Türkçesi eğitim alanından tamamen dışlanmış ve Rusça Kazak Türkçesinin yerini doldurmuştur(Kınacı, 2010;1307).

Çarlık Rusya'sı ve Komünist Sovyet yönetimi istila ettikleri Türk cumhuriyetlerinde eğitim politikaları belirlemek için bölgesel eğitim kongreleri toplamış, bölgesel Kazak kongrelerinin toplanmasında ve bu kongrelerde eğitimle ilgili politikaların belirlenmesinde ve kararların alınmasında eğitimci olarak Baytursunov'un etkisi olmuştur. Bu kongrelerden ilki 2-8 Nisan 1917'de Orenburg şehrinde yapılan Turgay eyaleti kongresidir. Kongre'de eğitimle ilgili olarak; "İlkokulların sayısı artırılması, her yüz ev için bir okul olması, eğitim ana dilde olsun ve ilkokullarda kız ve erkek çocuklar aynı sınıflarda eğitim görmesi, okulların masrafları Rusya devleti hazinesi tarafından karşılanması gibi kararlar alındı. Bölgesel Kazak kongrelerinden sonra 21-26 Temmuz 1917'de Orenburg şehrinde toplanan ve başkan yardımcılığını Baytursunov'un yaptığı I. Genel Kazak Kongresinde ise eğitimin ilk iki yılda anadilde olmasına ve kitapların Kazakçanın imla kurallarına uygun olarak hazırlanmasına karar verildi. 1920 senesinde A.Baytursunov Kazak halk eğitim komiseri olmuş ve 1921 senesinde yaptığı Konferansta okul sorunlarını açıklayarak bir tipli okul sistemini gündeme getirmiştir. Bunun sonucu olarak 1922-23 senelerinde Kazak okulları için programlar yapılmış, Kazak dilinde Cebir, Dil Bilgisi, Okul Sağlığı gibi 14 okul kitabı yazılmıştır(Özdemir, 2008. İlyasova, 1997).

Sovyet devrinde eğitimin dilinin ve uygulamalarının Ruslaştırılması konusunda ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Kazak Türkleri kısa aralıklarla iki kez alfabe değişikliği yaşamıştır. Kazak Türkleri, önce 1929 yılında Arap alfabesini bırakıp Latin alfabesine geçmiş, ardından 1940'da Latin alfabesini de bırakıp Kiril harflerine geçilmiştir. Yapılan bu alfabe değişiklikleri Kazak Türklerinin geçmiş kültür ile bağlarını koparmış, onları Ruslara ve Rusçaya bir adım daha yakınlaştırmıştır(Kınacı, 2010. Boranbekova, 2004,30).

Kazakistan'da Rus-Kazak ilkokullarının sayısı 1926 yılında toplam 333 iken 1930 yılında 1864'e yükselmiştir. Bunun içinde Kazak ilkokulların sayısı 1231'dir. Bu okullarda bu dönemde öğrenci sayısı ise 215000'den 320 000 bine çıkmış, bu toplam içerisinde Kazak öğrencilerin sayısı ise 124,900 olmuştur. Ancak kız öğrencilerin bu okullara gönderilmesinde ailelerin olumsuz tutumları olduğu için Kazak kızlarının okuma oranı bu yıllarda % 11'lerde kalmıştır. 1940'lı yıllara doğru okullardaki öğrenci sayısı 6 kat artmış, özellikle kazak kız öğrencilerin sayısı 20 bine ulaşmıştır. 1960-70 yılları arasında ilkokul programlarında değişikler yapılmış, bu değişikliklerden en önemlisi zorunlu eğitimin 7 yıldan 8 yıla çıkarılması olmuştur(Özdemir, 2008. İlyasova, 1997. Madin, 1979. Djurinskiy,1999).

Sovyet devrinde anaokullarından itibaren öğrenciler gelecekteki eğitimden mahrum olmama kaygısıyla Rusça eğitim almak zorunda kalmışlardır. Üniversitelerde eğitim dili Rusça olduğu için Kazakça eğitim yapan kurumlara devam eden öğrenciler Rusça eğitim veren okulları tercih etmeye başlamışlardır. Üstelik çocuklarının istikbalini düşünen anne babalar da onların ancak Rusçayı iyi bildikleri takdirde devletin iyi kademelerinde çalışma imkânı bulacaklarını bildikleri için çocuklarını Rus okullarına göndermeyi tercih etmişlerdir. Bütün bu sebeplerden dolayı Kazak Türkçesi eğitim alanında kullanılmaz hale gelmiştir. Kazak Türkçesi sadece eğitim alanında dışlanmakla kalmamış, Rusçanın her geçen gün toplum hayatında öneminin artırılmasıyla sadece aile arasında evde konuşulan bir dil konumuna gelmiştir. Kazak Türkçesinin kaderi 1986 yılı Aralık ayındaki Kazak gençlerinin Sovyet rejimine karşı çıkardıkları ayaklanma ile değişmeye başlamıştır. Bu ayaklanma nedenlerinden birisi de komünist rejimin Kazak Türkçesinin kullanım alanını iyice daraltıp onu sadece aile içi ile sınırlandırması olmuştur. Aralık olayları Hükümet'i "Cumhuriyet genelinde Kazak Dilini Öğretmek ve Geliştirmek" kararını çıkarmaya zorlar. Bu doğrultuda Kazak Türkçesini öğretmek için çeşitli faaliyetler gerçekleştirilir. Bu olayların sonucunda Kazak Türkçesinin eğitim hayatında yer alması konusunda az da olsa mesafe kaydedilmiştir(İlyasova, 1997. Madina, 1979. Djurinskiy,1999).

4.Bağımsızlık Döneminde Gelişmeler

Sovyetlerin dağılmasının ardından Kazakistan 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazanır. Bağımsızlığın ilanından sonra Kazakistan'da milli devlet olma yolunda bir çok alanda değişimler yaşanmaya başlar.

Kazakistan siyasi açıdan günümüzde belli bir istikrara kavuşmuş olsa da, bağımsızlığın ilk yılları son derece sancılı yıllar olarak yaşamıştı. Kazakistan`ın geçiş dönemi siyasi sürecini sıkıntılı kılan önemli bir etken ülkenin demografik yapısı olmuştur. 1989 nüfus sayımına göre ülkeye adını veren etnik grup Kazakların genel nüfusa oranları ancak %39.7 idi. Ülkede azınlık olarak addedilemeyecek bir nüfus çoğunluğuna sahip Rusların oranı ise %37.4 idi. Yani ülkede Kazaklarla Rusların oranı neredeyse eşit düzeydeydi. Buna ek olarak ülkede farklı etnik gruplar da yaşamaktaydı. Tüm bunlar ülkenin ulus inşası sürecinin kolay geçmeyeceğinin işaretiydi. Cumhurbaşkanı Nazarbayev`in izlediği dengeli politikalar sayesinde sorun bugün büyük ölçüde çözülmüş olsa da, ulus inşası süreci bağımsızlığı takip eden dönemde önemli bir siyasi sıkıntı olarak yaşanmıştır(Kuşçu, 2014; 25).

Bağımsızlığa geçiş sürecinde Kazakçanın gelişimi bağlamında atılan en önemli adım 22 Eylül 1989 tarihinde Kazakistan Komünist Partisi Başkanı Nursultan Nazarbayev'in çalışmalarıyla Rusça resmi dili yanında Kazakçanın "devlet dili" olarak kabul edilmesidir. Okullarda da Kazakçanın öğretimine büyük önem verilmeye başlanmıştır. Rus dilinde eğitim gören sınıflarda derslerin Kazakça işlenmeye başladığını ve liselerden mezun olan kişilerin zorunlu olarak Kazakça sınavına tabi tutulduğu, öğretim programlarında milli unsurlara yer verildiği, son dönem eğitim uygulamalarından anlaşılmaktadır. (Kaya, 2012; 366-367, Kurubaş, 2006).

Kazakistan bağımsızlık sonrası süreçte eğitim alanında yaşanan sorunlarla baş etmek için bir dizi reform programı benimsemiştir. Bu reformlar eğitim sistemini düzenleyici yeni bir yasal çerçeve oluşturmak, eğitim müfredatında değişiklik, eğitim yönetiminin ademi merkeziyetçi bir yapıya kavuşturulması ve özel eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması gibi konulara yöneliktir. Diğer bölge ülkeleri gibi Kazakistan da sosyalizm sonrası eğitim reform paketinde, Batı tarzı eğitim değerlerini ve metodlarını önceliğe alan bir yaklaşım benimsemiştir. Bu süreçte hükümetin hazırladığı yeni programlar uygulamaya konmuştur. "Kazakistan`da Eğitimin Geliştirilmesi 2005-2010 Devlet Programı" eğitim sisteminin artık geçerliliği olmayan bir metodoloji ve içeriğe dayandığını kabul etmiş ve müfredatta önemli değişiklikler yapılmasını başlıca hedefi olarak ortaya koymuştur(Kuşçu, 2014; 28).

Bağımsızlığın ilk on yıllında yeni çıkarılan kanunlara rağmen Kazak Türkçesi ile eğitim yapan kurumlar Rus dilinde eğitim yapan kurumlara göre yine de azınlıkta kalmıştır. 2000'li yıllardan itibaren bu olumsuz durum Kazak Türkçesinin lehine değişmeye başlamıştır. Ancak yine de yeterli ilerleme sağlanamaz. Kazakçanın devlet olarak gündeme getirilmesine, uygulamalarda yaygınlaştırılmasına çalışılmasına ve devlet tarafından Kazak-Rusçaya dayalı resmi iki dil sistemi eşit olarak görülse de Rusçanın devlet ve eğitim dilindeki hâkimiyeti ve önceliği devam etmiştir. Kazakça sadece günlük hayatla sınırlı kalmış, bilim, sanat, bürokrasi, hukuk, teknik yazışma dili olarak kullanılması hala yeterince yaygınlaşmamıştır(Baycaun, 2002; 72. Boranbekova, 2004). Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in 7 Şubat 2001 tarihindeki No: 550 imzalı kararıyla onaylanan "2001-2010 Yılları Arasında Dillerin Kullanışı ve Geliştirilmesine İlişkin Devlet Projesi'ni hayata geçirilmiştir. Bu proje devlet resmi dili olarak Kazakçayla birlikte Kazakistan'daki diğer ulusların dillerinin korunmasına ve gelişmesine destek gösteren kanun olarak yürürlüğe girmiştir (Boranbekova, 2004,30). Anayasanın 7. Maddesi`ne göre devlet dili Kazakçadır ancak devlet kurumlarında ve yerel yönetim birimlerinde Kazakçayla birlikte eşit şartlarda, resmi dil olarak Rusça da kullanılır. Devlet

dili olan Kazakçanın kullanımı ve itibarının arttırılması özellikle Kazak milliyetçi çevreleri tarafından dikkat çekilen önemli bir konudur. Ancak bu konuyla ilgili tartışmalar halen devam etmektedir(Kuşçu, 2014; 29).

Sovyetler Birliği`nin dağılması sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılardan en çok etkilenen sektörlerden biri eğitim sektörü olmuştur. Bu dönemde eğitime ayrılan devlet bütçesinde ciddi azalmalar görülmüştür. Eğitim bütçesindeki bu düşüş okulların fiziksel bakım ve onarımında aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca bağımsızlık sonrası ilk yıllarda Sovyet sonrası topluma ve ekonomiye uygun müfredat geliştirmek, ders kitapları ve materyallerinin yenilenmesi gibi bir dizi sorun ortaya çıkmıştır. Yine öğretmenlerin maaşlarının son derece düşük kalması ve öğretmenlerin modern müfredatlara uygun yetiştirilemeyişi de bağımsızlık sonrasında Kazakistan`ın karşı karşıya kaldığı önemli eğitim sorunları arasındadır(Kuşçu, 2014; 26).

Eğitim sektöründe yaşanan bu türlü problemlerden kırsal alanlardaki çocuklar şehirlere

nazaran daha çok etkilenmiştir. Bağımsızlıktan sonra genel olarak eğitim sahasındaki sıkıntılara rağmen Kazakça eğitim veren okulların sayısı artmıştır. Örneğin, Kazakistan'ın eski başkenti olan Almatı şehrinde 1980'li yılların sonuna kadar sadece Kazakça öğretim yapan 1 Kazak Okulu, 3 yatılı okul varken, 2000'li yıllarda Almatı'da 171 okulun 33'ü Kazakça, 57'si karma (Kazakça ve Rusça), 81'i Rusça eğitim veren okullar olarak değişime uğramış, Kazakça eğitim yapan okulların sayısı artmıştır (Boranbekova, 2004,30-31).

İlköğretime yönelik bir başka konu ise eğitim programlarına dair değişikliktir. 1 Eylül 2013 itibariyle ilkokul birinci sınıf itibariyle öğrencilerin İngilizce öğrenmeye başlamasını içermektedir. İngilizcenin küçük sınıflardan itibaren müfredata girmesi özellikle milliyetçi çevrelerce eleştiri konusu olmuştur(Kuşçu, 2014; 28-29).

Kazakistan`da eğitim alanından sorumlu kurum Eğitim ve Bilim Bakanlığıdır. Eğitim alanını düzenleyen yasal düzenlemelerden ilki 1992 yılında kabul edilen Eğitim Kanunudur. Bu kanunun üçüncü maddesine göre eğitimin temel ilkeleri şunlardır: eğitim alma hakkında vatandaşların eşitliği, eğitim ve öğretim şekillerinde eğitim kurumlarının çeşitliliği, eğitimde süreklilik, eğitimin bilimsel ve laik olması ile eğitim sisteminin idaresinde demokratik anlayıştır. Yasaya göre eğitim basamakları okul öncesi eğitim, orta öğretim ve yükseköğretimi kapsar. Zorunlu olan eğitim 11 yıldır ve 2015 yılı itibariyle 12 yıla çıkarılması planlanmıştır(Kuşçu, 2014; 27).

Bağımsız Kazakistan'da ilkokullar, kesintisiz genel ortaöğretimin ilk basamağı ve dört yıllık bir süreci kapsamaktadır. İlkokullara 6 ya da 7 yaşındaki çocuklar kayıt edilmeye başlamıştır. Kazakistan'da eğitimi düzenlemek için 09.07.04 tarihli ve № 597-II sayılı Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Hakkında Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre ilköğretimin amacı; çocuklara temel çalışma becerileri kazandırmak ve hayata yönelik beceriler kazandırmak; çocuklara devam edecekleri eğitim kurumlarını, programları ve kitaplarını serbestçe seçebilme imkânı sağlamak, ilgi ve becerileri doğrultusunda yeteneklerini geliştirmektir. Genel orta eğitim kademesi anayasaya göre zorunlu ve parasız ve on bir yıllık süreyi kapsamaktadır Kazakistan'ın ilköğretim seviyesinde okuryazarlık oranı % 99'dır. Kazakistan İlim ve Bilim Bakanlığı Kazakistan'ın 2015 senesine kadar 4+4+4 eğitim sistemine geçmesini hedeflemiş ancak henüz on iki yıllık eğitime geçilmemiştir. Ancak şuanda Kazakistan'ın farklı bölgelerinde 104 okulda (45 köy ve 49 şehir okulu) yeni modele geçmede pilot uygulaması yapılmaktadır (http://adilet.zan.kz).

2010 yılında Cumhurbaşkanı kararnamesiyle yürürlüğe giren "Kazakistan`da Eğitimin Geliştirilmesi 2011-2020 Devlet Programı" da ana hedef olarak eğitim sektöründe ülkenin rekabet edebilirliğinin arttırılması ve insan kaynaklarının geliştirilmesini ortaya koymuştur. Kazakistan 2050 Stratejisinde de gelişmiş ve rekabet gücü olan bir ülke olmak için yüksek eğitimli bir ulus olmanın gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Stratejide

bunun için öncelikli alanlar olarak yeni okul öncesi eğitim yöntemlerine geçilmesi vurgulanmaktadır(Kuşçu, 2014; 31).

SONUÇ

Araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Kazakistan'ın Rus işgaline (16. Yüzyıla) kadar olan süreçte İslamiyet'in kabul edilmesi ve yayılmasıyla ortaya çıkan inanç sistemine uygun kurumlar olan medreseler ve ilk mekteplerin yaygınlaşmıştır. Eğitimde dinin etkisi ağırlıklı olmuştur. ,

2. Çarlık Rusya'sının orta Asya'yı işgali ve Rus göçmenleri iskân politikaları ile bölgeyi Ruslaştırmaya çalıştığı görülmüştür. Bu dönemde kırsal alanlarda eski öğretim kurumları ve medreseler devam etmiş, şehir merkezlerinde ise Rusça eğitim veren yeni okullar sistemde ağırlıklı olmuştur.

3. Ekim 1917 devrimi ile Sovyetler Birliği daha katı emperyalist eğitim ve dil politikalarıyla tamamen bölge Ruslaştırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Rusça eğitim ve devlet dili olarak yaygınlaşmıştır. Sovyet yönetimi eğitim ve iskan politikalarıyla nüfus dengelerini bozduğu ve Türkistan'ı Ruslaştırmaya çalıştıkları görülmüştür.

4. Bağımsızlıkla birlikte Kazakistan'da Kazak kimliğini ön plana çıkaracak millileşme politika ve uygulamaları toplum hayatında ve eğitimde uygulanmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

1. Abiyev, J.(2006). Pedagogika Tarihy: Oku kuraly. Almatı: Daryn.
2. Akyüz, Y.(2013). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: PegemA Yayınları.
3. Ayan, E.(2009). Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu Ibıray Altınsarin-Hayatı ve Eserleri, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,4(8), 511-534.
4. Badem, C. Sovyet-Sonrası Kazakistan'da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik, https://www.academia.edu/1464094/Sovyet_Sonras%C4%B1_Kazakistanda_Dil_Siyasti_ve_Dilsel_Kimlik(erişim:15.05.2016).
5. Baycaun, S.(2001-2002).Bağımsızlıktan Günümüze Kazakistan İç Politikası ve Demokrasi Yolundaki Gelişmeler, Avrasya Dosyası. Kırgızistan-Kazakistan Özel Sayısı,7(4), 70-84.
6. Berzhanov, A., Musin S.(1974). Pedagogika Tarihy. Almatı: Mektep.
7. Boranbekova. S.G. (2004). SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 1(1), 20-41.
8. Djurinskiy, A.N.(1999). Istoriya Pedagogiki: Uchebnoe Posobiye Dlya Pedagogicheskih Universitetov. Moskova: Vlados.
9. Gelişli, Y. (2002). "Osmanlı Devleti İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi, Dönüşümü", Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C:15, 35-43.
10. Gelişli, Y.(2005a). Türkiye'de İlköğretimin Gelişimi, Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.
11. Gelişli, Y. (2005b). "On Dokuzuncu Yüzyılda (Osmanlı Devleti'nin) Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, S:2, 83-113.
12. Kusayinov, A.K.(2003). Altynsarin Atyndagy Kazak Bilim Akademiyasynyn 70 jyly (1933-2003). Almatı: Rauan
13. İlyasova. A.N. (1997). Stanovleniye İ Razvitiye Pedagogicheskoi Teorii Kazakhstana (1900-1960). Almatı: RIK.

14. Jarykbaev, K., Kaliev,S.(1995). Kazak Talim-Tarbiyesi. Almatı: Sana.
15. Kaya, A.(2012). SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği Alternatif Politika, 4(3), 354-378.
16. Kınacı, C.(2010). Sovyetlerden Günümüze Kazakistan'da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,5(4),1304-1319.
17. Khrapçenkov, G. M., Khrapçenkov V.G. (1998). İstoriya Shkoly İ Pedagogicheskoi Mysli Kazakhstana: Uchebnoe Posobiye. Almatı.
18. Kurubaş,E.(2006). SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Hukuk ve Politika,2(5),112-133.
19. Kuşçu, I.(2014). Bağımsız Kazakistan'da Eğitim Ve Sağlık: Sorunlar, Reform Süreci Ve Uluslararası Aktörlerin Rolü, OAKA, 9(18), 23-46.
20. Latyshina D.İ.(2002). İstoriya Pedagogiki (İstoriya Obrazovaniya İ Pedagogicheskoi Mysli): Uchebnoe Posobiye, Gardariki. Moskva.
21. Madin, İ.B.(1979). Kazakhstanda Sovyet dauirindegi Pedagogikalyk Oi-Pikirdin Damuy, Almatı: Mektep.
22. Özdemir, E.(2008). Ahmet Baytursunov'un Hayatı ve 20. Yüzyılın Basında Kazakistan'da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22, 61-74.
23. Piskunova, A.I. (1997). Istoriya Pedagogiki. Bölüm I. Ot Zarojdeniya Vospitaniya v Pervobytnom Obshestve do Serediny XVII Veka: Uchebnoe Posobiye Dlya Pedagogicheskih Universitetov. Moskova: TS: Sfera.
24. Tekeli, İ., İlkin, S. (1993). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
25. Taşdemirci, E.(1989). Nuriye Medreselerinin Türk Ve İslâm Eğitim Tarihindeki Yeri, Kayseri: E.Ü. Sos. Bil. Dergisi, 2, 269-273.
26. http://adilet.zan.kz. Bilim Berudin Tiyisti Dengeilerinin Memlekettik Jalpyga Mindetti Bilim Beru Standarttaryn Bekitu Turaly (Kazakistan Respublikasy Ukimetinin 2012 jylgy 23 tamyzdagy 1080 kaulysy)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(15)

Doç. Dr. Aynur KADİMALİYEVA*
Dr. Çinara KAHRAMANOVA*

XV. YÜZYIL AZERBAYCAN-TÜRK YAZILI ANITLARINDA BUDUN BETİMSEL SÖZ VARLIĞININ EKSİ

REFLECTION OF THE ETHNOGRAPHIC VOCABULARY TO THE AZERBAIJANI-TURKISH MONUMENTS OF THE XV CENTURY

ÖZ

XV. yüzyıl Azerbaycan-Türk yazılı abidelerinde geçen sözcüklerin araştırılmasında budun betimsel sözvarlığının önemi özeldir. Budun betimsel sözvarlığı Türk halklarının tarihini, soykökünü, ulusal-manevi değerlerini, gelenek göreneklerini, türlü törelerini, ayrıca, budunsal görüşlerini, varlığını yansıtıyor. Bu açıdan abidede kullanılan merasimlerle, dini inançlarla bağlı, yemekle, giyimle ilgili ve bşk. sözcüklerin kıyaslamalı şekilde araştırılmasının çağdaş Türk halklarının maddesel ve manevi kültürlerindeki benzerliklerin ya da farklı yönlerin ortaya konulmasında önemi vardır.

Zannimizce, eski Türk dilli abidelerde şu sözcüklerin araştırılması, her şeyden önce Türk halklarının budunsal tarihi, kaynak bakımından oluşumu, biribirleriyle karşılıklı ilişkileri, kültürleriyle bağlı ortaya çıkan bir sıra problemlerin çözümünde az olsa bile katkıda bulunabilir. XV yüzyıl abidelerde yer alan kelimeler araştırılırken budun betimsel kelimelerin önemini özel olarak vurgulamamız gerekir. Orta Çağ Türk dilli kaynaklarda, özellikle de, abidelerde geçen tarihsel-budun betimsel bilgiler günümüz için büyük öneme sahip.

Anahtar Kelimeler: XV yüzyıl, Azerbaycan dili, yazılı abideler, budunbetimsel söz varlığı, kelime.

ABSTRACT

In investigating the words used in Azerbaijani-turkish written monuments of XV century, the importance of the ethnographic vocabulary is special. The ethnographic vocabulary reflects the history, national-spiritual values, traditions, customs, various ceremonies, as well, ethnic opinions and the presence of the Turkish peoples. In this respect, the comparative investigation of the words used in this vocabulary related to the ceremonies, religious beliefs, about food, clothes, and etc. is important in finding out modern Turkish peoples' similarities or different aspects in the material and spiritual cultures.

To our mind, investigation of these words in the old Turkish language monuments, above all, can contribute even a little to solving some problems due to ethnic history of the Turkish people, formation in terms of resources, their relations with one another and their cultures. We must specially emphasize the importance of the descriptive words while investigating the words used in the monuments of XV century. The ethnographic vocabulary of the Turkish peoples reflects their history, national-spiritual values, traditions, customs and various ceremonies, as well, ethnic worldviews. The historical-descriptive information in The Middle Ages Turkish-language sources, especially in the vocabularies plays an important role for the present.

***Keywords**: XV century, Azerbaijan language, written monuments, ethnographic vocabulary, the Word.*

***Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi, Azerbaycan Dili Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN, aynur.gadimaliyeva@unec.edu.az**
***Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi, Azerbaycan dili Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN, çinara.gahramanova@unec.edu.az**

GİRİŞ

Her bir abide mensup olduğu halkın tarihini, geçmişini, yaşamını ve en önemlisi de dilini yaşatıyor. Oysa halk kendi yeteneğinin ve duygularının gücüyle yarattığı abidelerde döneminin gerçeklerini yansıtmakla onları gelecek nesillere armağan eder. Halkın bilgelik pınarından damla damla süzülerek nehre dönüşen eserler – eski yazılı abideler gerek bedii gerekse tarihî-budun betimsel açıdan dünya söz sanatının nadide incileri olarak bilinmektedir.

Bilindiği üzere, XV. yüzyılda Azeri dili ve edebiyatının yaygınlaşmasında Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin önemli rolü olmuştur. Şöyle ki, dönemin tercih olunan Fars ve Arap dilleriyle beraber saraylarda kullanılan dilimiz halk arasında bir iletişim aracı olmanın yanısıra hem de şiir, sanat dili gibi Yakın ve Orta Doğu'da da bilinmekte, kullanım alanı genişlemekteydi. Dilimize giderek daha da değer verilmesinde dönemin Kişveri, Besiri, Süruri, Hidayatullah ve diğer bu gibi sanat adamlarının rolünü özel olarak vurgulamak gerekir.

XV. yüzyıl Azerbaycan yazılı abidelerinde kullanılmış sözcüklerin araştırılmasında budun betimsel sözvarlığının yeri özeldir. Budun betimsel sözvarlığı Türk halklarının tarihini, soykökünü, millî-manevî değerlerini, gelenek göreneklerini, budunsal ve dinî görüşlerini, genelde milletin varlığını yansıtıyor. Bu açıdan abidelerde kullanılan merasimlerle, dinî inançlarla, mutfakla, giyitle ilgili sözcüklerin kıyaslamalı şekilde araştırılmasının çağdaş Türk halklarının maddî ve manevî kültüründeki benzerliklerin ya da farklı yönlerin ortaya konulmasında faydası vardır. Zannimizce, eski Türk dilli abidelerde bu tipten sözcüklerin araştırılması, her şeyden önce Türk halklarının budunsal tarihî, oluşumu, biribirleriyle karşılıklı ilişkileri, kültürleriyle bağlı ortaya çıkan bir sıra problemlerin çözümünde katkısı olabilir.

Halkı yaşadığı toprağa bağlayan besinini, qıdasını o topraktan alması, hayatının temellerinin orada atılmasıdır. Başka deyişle toprağın insana bir anne kadar yakın olmasıdır. Belirli anlamda her bir budunun tarihinin besinin tarihiyle çok daha ilgili olduğunu söylemek olur. Zannimizce, eski Türk dilli abidelerde, ayrıca, XV. yüzyıl ortak yazılı abidelerde rastlanan yiyecek ve içecek isimlerinin araştırılması dil tarihinin ve dilin gelişim safhalarının öğrenilmesiyle bağlı bir sıra problemlerin çözümüne yardımcı olabilir. Araştırma sırasında o abidelerde rastlanan aşçılıkla ilgili bir kısım örnekler dönemin manzarasını tam olarak yansıtmasa da, belirli sonuçlara varmaya imkân sağlıyor. Bunlara: *aş (pilav), turak, ayran, etmek (ekmek), ağuz, kurut, kaygana, bulamaç, eşür aşı, biryan aşı, gatık (yoğurt), kaymak, yoğurt, hənəği helva, kesmük, akşama, pekmez, kuru peksimet, süci, kömeç* ve diğer bu tipten kelimeleri örnek gösterebiliriz. O kelimelerden bir kısmının kullanım biçimlerini araştıralım.

Aş – genel olarak "yemek" demektir: - Yeməyib Mustafa doyunca *aşı*, Mübarək qarnina bağladı taşı (Musayeva, 2003:185); - Hər dəm odur xəlqə çəkən xoş səmat, Kimə verən *aşü* kimə bəqsümat (Musayeva, 2003:230); - Nagahdan gəldi bu işlər başimə, Şum zəmanə ağu qatdı *aşimə* (Tebrizi, 2004:37); - Verə *aş*, ətmək bu xəlqə yazu-qış (Tebrizi, 2004:75)

"Töhfeyi-Hüsam"da *ayran aşı, eşur aşı, biryan aşı* gibi biçimlere rastlıyoruz. Mesela: - Doğba ayran *aşı*, yalan doruğ (9. kıta 41. mısra); - Həftdanə əşur *aşı*, biryan aşıdur koubad (17. kıta 25. mısra); *Biryan aşı* pirinç, pekmez, sirke ve kızartılmış etle hazırlanan pilav türüdür. *Eşür pilavı* aşürede yapılır, bazen mercimek de ilâve ediliyor. *Ayran aşıysa* günümüz Azeri Türkçesi´nde edebi dilde dovğa (yoğurt çorbası) biçiminde kullanılsa da Lenkeran, Masallı ağızlarında ilkel biçimini korumuştur: - Yaxşı ayran *aşım* var, qonağ ol (Azerbaycan dilinin dialektoloji lüğeti, 1999:23).

Eski anıtlarda da aş "yemek, taam" anlamında kullanılmıştır. Şöyle ki, Kaşgarlı Mahmud´un "Divan"ında *aş* "yemek", *aşlık* "aşhane, yemekhane" anlamlarını bildirmektedir (Kaşgarlı, 1939:114,117). "Eski Türk Dilleri Sözlüğü"nde ise kelimenin: 1. her türlü yemek; 2. ziyafet; 3. yemek ismi (Drevnetyurkskiy slovar, 1969: 210) gibi üç anlamının geçtiği görülmektedir.

"Dedem Korkut Kitabı"nda 1. yemek, pişmiş; 2. ölü gömüldükten sonra verilen yemek anlamlarında kullanıldığını görüyoruz: Mesela: - Ayğır atum boğazlayıb, *aşum* vergil (Kitabi-Dede Korkutun izahlı lügati, 1999:25).

Kadı Burhaneddin "Divan"ında da bu sözcük "yemek" anlamını ifâde eder: - Zəhr ayağı canuma ala *aş* egündə (Bürhaneddin,1988:102); - Gözi qonuxlığında ox yedi dil, Ey cigər, ana görə *aşını* gör (Bürhaneddin, 1988:247); - Yürəgümin qanıyladur *aşum* bənüm (Bürhaneddin, 1988:627).

Muhammettagi Karakoyunlu´nun "Ferhengi-Türki"sinde *qara aş* tamlamasının anlamı şöyle açıklanmaktadır: "Kişinin ölümünden üç gün sonra verilen yemektir. Bu yemekten sonra ölen kişiye matem tutanlar siyah elbiselerini çıkarırlar" (Bahşaliyeva, 2009:78). "Ferhengi-Türki"de *aş* kelimesinin "yemek", "ölen kişi için verilen yemek" anlamlarının yanısıra, "göz ağrısının bir türü", "deriyi işlemek" gibi diğer anlamlarının olduğu da görülmektedir (Bahşaliyeva, 2009:109).

Günümüz edebi dilimizde, büyük çoğunlukla da ağızlarımızda bu sözcüğün anlamının daralarak sadece *"pilav"* kelimesinin anlamdaşı gibi kullanılması gözlemlenmektedir. Fakat bir kısım ağızlarımızda daha önce kaydettiğimiz anlamlarını koruyabildiğine tanık oluyoruz. Meselâ, Basargeçer bölgesi ağızlarında aş *"erişte"* anlamında kullanıldığı halde, Muğan grubu ve Celilabat bölgesi ağızlarında *"çorba"* anlamında rastlanır: *süddaş, hamuraşı, ayranaşı* ve s. (Azerbaycan dilinin qerb qrupu dialekt ve şiveleri, 1967:104). Basargeçer, Nahçıvan bölgesi ağızlarında kullanılan *qatığaşı*, yani *yoğurt çorbası*nın terkibindeki *aş* söz konusu yemeklerin çorba şeklinde olduğuna işaret eder. (Azerbaycan dilinin dialektoloji lüğeti, 1999:315).

Kömeç – kuru ekmek, külde pişirilen tandır ekmeği. - Görünər əncümü mehrü məh, ey ac, Gözünə bəqsəmatü girdə *kömac* (Musayeva, 2003:182).

"Dedem Korkut Kitabı"nda aynı anlamda kullanılmıştır: - Qara sacaq alunda *kömeçten* ne var? (Kitabi Dede Korkut, 1999:120). Kaşkarlı Mahmut´un "Divan"ında da "küle gömülerek pişirilen ekmek" anlamındadır (Kaşgarlı, 2006:360).

"Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü"nde *kömecın* birinci anlamının beraberinde diğer anlamları da sergileniyor: 1) küle gömülerek pişirilen ekmek; 2) arı peteği – Kömeç balı "petek balı"; 3) büyümeden toprak üzerine yayılan bitki türü, yayvan bitki (Altaylı, 1994:791).

Süci – tatlı; şerap. - Nə sər kim yoq *sücüdi* səfçədir ol, Nə kəf kim cud etməz, kəfçədir ol (Musayeva, 2003:155).

Eski Göktürk anıtlarında süçik/süçüğ biçiminde *"tatlı", "tatlı şerap", "lezzetli, nefis"* anlamlarını ifâde etmiştir (Recepli, 2001:142). Kaşgarlı Mahmut "Divan"ında da sözcüğün sücik/sücük şekillerine tesadüf ediyoruz ve burada da *"tatlı", "içecek, şerap"* anlamlarını ifâde ettiği görülür. Kelimenin kökü olan süci *"tatlı olmak"* fiiline *–k* eki eklemekle eylemden ad yapılmıştır (Kaşgarlı, 2006:422).

XIV. yüzyıl abidemiz olan "Şühedanâme"de *sücik* kelimesinin cücik biçimine tesadüf olunuyor. Bu da XVII.-XVIII. yüzyıllarda ortaya çıktığı tahmin edilen "Ferhengi-Türki"nün 460. sayfasında geçen *"tatlı"* anlamını ifâde eden *cücik* kelimesinin Azerice´nin malı olduğu kanaatine gelmemize olamak sağlıyor: - *Cücikdür* qamış oqların canıma, Bu ney içre guya şekkerdür mana (Bahşaliyeva, 2009:59).

Günümüz Azerice´de sucuğ iki anlamda kullanılmaktadır: 1. şişirtilip kurutulmuş bağsak içine baharatlı et kıyması doldurularak yapılan bir yiyecek. 2.ceviz, badem içi gibi şeyler ipe dizildikten sonra nişasta ile koyulaştırılmış kaynar üzüm suyuna batırılarak kurumaya bırakılan ve bu şekilde hazırlanan yiyecek (Altaylı, 1994:1063).

Bulamaç – unla, pekmezle yapılan bir yemektir: - Nə düşdün ardına sən *bulamacın*, Düzədib qarnını lakin o acın (Musayeva, 2003:182); - Nə unu var idi edəydi tutmac, Gəhi umac edüb, gəhi *bulamac* (Musayeva, 2003:210).

Kaşgarlı Mahmut "Divan"ında *bulğama* "yağsız, tatsız bulamac" biçiminde kullanılmıştır (Kaşgarlı, 2006:471).

XV. yüzyıl abidelerinin dilinde bulamaçın yanı sıra bir kısım daha yemek isimleri dikkati çekiyor: *dögmeç, tutmaç, umaç, bozlamaç*. - Düşəndə görməz idi *bozlamacı*, Sanırdı *bozlamac* görüncə sacı (Musayeva, 2003:210); - Uğunub kef keçən *dögməc* yeyəndə (Musayeva, 2003:182); - Nə unu var idi edəydi *tutmac*, Gəhi *umac* edüb, gəhi *bulamac* (Musayeva, 2003:210).

Türkoloji edebiyatta *-maç/manç* ekinin eylem köklerine eklenerek yemek isimlerini oluşturması üzerine değişik görüşler mevcuttur. A.Şerbak eski Özbekçe´de kullanılan bulamaç, tutmaç (erişte) kelimelerini açıklarken *-maç/manç* ekinin *-ma* hafif mastar ekiyle *aş* kelimesinin birleşiminden ortaya çıktığı düşüncesini savunuyor (Şerbak, 1962:128). Yazarın bu düşüncesini haklı olarak doğru bulmayan M.İslamov ise şöyle yazıyor: "Azerice´nin, ayrıca, diğer Türk dillerinin dil olguları *–maç* ekinin ikinci kısmının *c (aş)* kelimesiyle ilgili olması güşüncesini doğrulamıyor. Her şeyden önce *–maç/meç* eki Türk dillerinde yemekle ilgisi olmayan diğer kelimelerde daha fazla görülür. Dilimizin eski yazılı abidesi olan "Dedem Korkut Kitabı"nda *-maç* ekine yemekle hiç bir ilgisi olmayan *dolamaç* kelimesinde rastlıyoruz." (İslamov, 1968:73-74). Dilin daha sonraki gelişim safhalarında *-mac* ekinin *c* ünsüzünün düşerek *–ma/me* hafif mastar eki biçiminde istikrarını bulduğunu vurgulamamız gerekir. Mesela: *döşeme, kavurma, bulama, buğlama, kızartma* ve s. gibi.

Bulamaç kelimesi şu anda Anadolu ağızlarında da eski anlamını korumaktadır.

Etmek – Azerice çörek/ekmek: - Yanub şəmə pərvanə salsa qanadın, Nə qayğu anun əkməgi düşdi yağə (Paşalı, 2011:380); - Ölürəm, qürsi-rüxün eşqilə,- dedim, dedi: kim, Çobanın əkməgi bir keçi, yeticax əcəli (Paşalı, 2011:387); - Yeler yüz qapuyə bir *etmek* içün, Maldan həris olub can ilə dili (Musabeyli, 2012:990); - Dəvənin dəpməsini sanan *etmək*, Olan qatında *etmək* dəvə dəpmək (Musayeva, 2003:182); - Bir tabaq *ətmək* başımda, ey cəvan, Gəldi quşlar, gök yüzündən yetdilər, Hər biri bir *ətmək* alıb getdilər (Tebrizi, 2004:53) ve bşk.

Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde *epmek/etmek* biçiminde ve diğer Türk dilli kaynaklarda *etmek* biçiminde kaydedilmiştir (Drevnetyurkskiy slovar, 1969, 175). "Şühedaname"de, Hidayet'in "Divan"ında kullanılmış *ekmek* biçimine rastlıyoruz (Nağısoylu, 2003:72).

Günümüz Azeri edebi dilinde kullanılmayan *ekmek//etmek* kelimesi halen Türkiye Türkçesi'nde ve Kumukça'da *ekmek*, Tatar ve Başkurtça'da ise *ikmek* şeklinde kullanılır. Bir kısım ağızlarımızda bu kelime sesbilimsel değişikliğe uğrayarak *eppek* biçiminde ilkel anlamını koruyabilmiştir.

Ağu – "zehir" anlamında kullanılmıştır: - Vəsli-balın dadmaq içün hicr *ağusun* çəküb, Çox bəla daşın Hidayət qıldı balın gecələr (Paşalı, 2011:291); - *Ağular* yütmüşəm hicran əlündən, Mədəd şol bivəfa canan əlündən (Musabeyli, 2010:186), - Bir qədəh *ağu* yenə çoq mal ilə, Göndərür tabaxə şərbətdar ilə (Tebrizi, 2004:52) .

Eski Türk dilli kaynaklarda da *ağu* sözcüğü "zehir" anlamında geçer (Drevnetyurkskiy slovar, 1969:24). Orta Çağ yazılı abidelerinde yaygın şekilde kullanıldığı görülen *ağu* kelimesi *ağ* – "zehirlemek" fiiline *–u* yapım ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Çağdaş Türkiye ağızlarında *ağ* kelimesi şu anda da "zehir, acı" anlamlarında korunmaktadır (Türkiyede halk ağzından derleme sözlüğü, 1963:78).

Orta Çağ Osmanlıcası'nda *ağu* kelimesi yine "zehir" anlamında kullanılmıştır: - Nite vere hurma *ağu* ağacı (Türkiyede halk ağzından derleme sözlüğü, 1963:33). O dönemin Türkmencesi'ndeyse bu kelime *aqu*

gibi kaydedilmiştir (Mamedov; 1967:53). Çağdaş Türkmence'de *avı* biçiminde kullanılarak yine "acı, zehir" anlamları if´de etmekle beraber, "güçlü ağrı" anlamını da kazanmıştır (Turkmensko-russkiy slovar, 1968:19). Gagavuzca'da da bu anlam korunmaktadır.

Araştırma sırasında XV. yüzyıl abidelerinin sözlüğünde günümüzle sesleşen: *kaymak, kurut, kaygana, pekmez, ayran, ağuz* (doğmuş hayvanın ilk sütü), *kesmük* ve diğer bu gibi yiyecek ve içecek isimlerine rastlanmıştır ki, bunların sadece isimlerini çekmekle yetinmeyi uygun buluyoruz.

Budun betimsel sözvarlığının en zengin katmanlarından ve sözlüksel gruplarından birini giyit isimleri oluşturmaktadır. "Maddesel kültürün diğer alanlarıyla mukayesede giyitlerin sadece halkın hayatını değil, hem de onun tarihini, yaşam biçimini, duyularını ve sosyal farklılıkları yansıtmak kudretinde olduğundan" (Memmedov, 2009: 27) dilin söz varlığında en eski birimler olarak özel yer tutması hiç de rastlantı değildir.

XV. yüzyıl abidelerinde rastladığımız giyit ve süsleme eşyalarının isimleri büyük çoğunlukla öztürkçe kelimelerdir. Bunlara: *edük, pabuç, yamalu ton, ton, kurşak, başmak, çekme (ayakkabı), işum, şalvar, iç ton, kömlək, çaruk, sogman, yüzük, bilazik, küpenin altuni, boncuk, saçak* ve aşkalarını örnek verebiliriz: - Dedi oğlan: *kömləgə* baxgil dedi, Yırtuq olə ard *ətəgi* söylədi (Tebrizi, 2004:40); Kətan *könlək* ki, geymişsən, anı bərgi-səmən derlər (Kişveri, 1984:17); Yolu sordum, yola salığ verdi ol, Həm *bilərzigün* çıxardı verdi ol (Tebrizi, 2004:78); Həsrətindən əgnimə geydim *kilim*, Gəl, *palas* puş olmuşam, gör qandasın? (Tebrizi, 2004:82); Xar görmə yəqqəsi yırtuq bu əski *şalımı* (Kişveri, 1984:122); Tapuna doyunca yüzüm sürərdim, *Çarığını* dikədüm, ey binəzir (Musayeva, 2003:227); - Sapanımı belinə zərrin *kəmər*... *Börkcigəzim* bir xoş küləh...*Yüzücügüm* barmağına taqınıb (Musayeva, 2003:241); Boynuma *buncuq* kimi ikram taq (Musayeva, 2003:348) ve b.

Giyecek eşyalar içerisinde en çok kullanılan *don//ton* kelmesini hem XV. yüzyıl abidelerinde hem de Türk dilli kaynaklarda kullanıldığını göz önünde bulundurmuş olsak, aynı eşyanın bütün Ttürk dilleri için genellik taşıdığını görürüz.

Ton/don. Abidelerde "elbise, giysi" anlamında kullanılmıştır: Nəyə söylər sözün həddindən artıq, *Tonun* uzun biçər qəddindən artıq? (Musabeyli, 2010:193); Yaxşı *donlar* əgninə geydirdilər, Xələt edüb həm ata mindürdilər (Tebrizi, 2004:30); Bir neçə qatır qızıl, ağ mal, qumaş, Həm həzaran at, *don*, qul, qarabaş (Tebrizi, 2004:32); Zəfərani don dəgül bu kim, geyibsən, ey pəri (Kişveri, 1984:17); Bənizi sarı, *donunu* yırtuq görər (Tebrizi, 2004:72) ve b.

Eski Türk dilli kaynaklarda da ***ton*** kelimesi "giysi, elbise, giyecek" anlamlarında kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud´un "Divan"ında aynı anlamda: - Ol mana ton kedirdi (Kaşgarlı; 1939:76), İbn Mühenna´nın sözlüğünde "giysi" (Battal;1997:74), L.Budagov´un sözlüğünde de "elbise, kürk, ayakkabı" anlamlarının yanısıra, onun Kırgızca´da "kadınlar için yaz elbisesi", Türkiye Türkçesi´nde ise "giymek, süslemek, silahlanmak" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir (Budagov, 1869: 753). O dönem yazarlarının eserlerinde *ton* kelimesine aynı anlamda rastlıyoruz: Qısavü, uzun demək ədəbdən ola xaric; Ol *tonı* kim ol xasa ve yaama geyürmiş (Burhaneddin, 1988:166); Dürlü-dürlü *ton* içinde gördüm ani dəmbədəm (Kahramanov, 1970:198).

"Dedem Korkut" destanlarında "elbise, giysi" anlamında tesadüf ediyoruz: Əski *tonun* biti, öksüz oğlanın dili acı olur (Kitabi-Dede Korkut, 1999:159); Atdan enüb tacir *tonun* geydilər (Kitabi-Dede Korkut, 1999:174); Altı yüz kara *tonlu* kafər bunların üzərinə qoyuldular (Kitabi-Dede Korkut, 1999:159). Abidede *ton* kelimesinden yapılmış "giydiirmek" anlamlı *tonatmak* fiiline rastlıyoruz ki, bu da kelimenin eskiliğini bir kez daha doğruluyor: - Beğrəgə dayələr qaftan geyürüb *tonatdılar* (Kitabi-Dede Korkut, 1999: 86); - Toqsan bin yağı gördümsə, *tonatmadım* (Kitabi-Dede Korkut,

1999:170).

XV. yüzyıl abidesi olan Şirazinin "Gülşeni-raz" tercüme eserinde *tonanmak* "elbise giyinmek" anlamında kullanılmıştır: - Gəhi üryan olur, gahi *tonanur,* Gəhi yerünürü gahi gönənür (Nağısoylu, 2011:180).

Tonanmak fiili XVII.-XVIII. yüzyılda Muhammettagi Karakoyunlunun "Ferhengi-Türki"sünde de geçmiştir: - *Tonanmış* hər biri bit dürlü rəngə; Kimisi şuxa bənzər, kimisi şəngə (Bahşaliyeva, 2009:52).

Abidelerde *donan/tonan, donat/tonat* biçiminde kullanılan fiiller ve onların ad karşılıkları dilimizin belirli aşamalarında durum kaynaşması sonucu hem ismi hem de eylemi ifade ettiklerini gösterir.

Şunu da kaydedelim ki, Orta Çağ Türk edebi dilinden farklı olarak günümüz Türk dillerinde *ton/don* kelimesi sesbilimsel açıdan değişikliğe uğramaksızın Türkiye Türkçesi ve Türkmence´de korunsa da, Azeri, Gagavuz ve diğer dillerde anlamı daralmıştır. Şöyle ki, çağdaş Türkçe´de *ton* biçiminde kullanarak "giysi" anlamını ifâde eder. Türkmence´de "cüppe, entari" anlamlarının yanısıra, onların giydikleri "uzun ve geniş milli giysileri de" *ton* adlanmaktadır (Memmedov, 2004:199). Azerice´de sadece kadınlar için kullanılan bu kelime yalnız deyimlerde ilkel anlamını koruyabilmiştir. Mesela: *dondan-dona girmək* (rol değiştirmek, ciltten cilde girmek), *donluq* (ödül, maaş). Gagavuz dilinde "iç elbise, pantalon" (Qaqauzsko-russko-moldavskiy slovar, 1973:155), Karaçay-balkarların ve Sahaların dilinde "kürk" (Otarov, 1978:12), Tofalar dilinde "üst giysi, kürk" (Rassadin, 1971:74), Sarı Uygurların dilinde "üst giysi, cüppe, kürk" (Tenişev, 1976:213) anlamlarını bildirmektedir.

Budun betimsel sözvarlığında merasimlerle ilgili ortaya çıkan kelimeler kendine özgün öneme sahiptir. Ortaya çıktığı döneme ayak uyduran bu kelimelerde gerek iyimsellik, gerekse karamsarlık duyguları yansıtılıyor. Böyle kelimeler zamanın süzgecinden geçerek günümüze kadar kullanagelmiştir. Merasimlerle ilgili kelimeler azlık teşkil etmesine rağmen *muştuluq (müjde), göygü, gelin, dügün, yas, yenge, gerdek,ad takmak//adamak, toylamak, daşa basmak, bun, ağır and, ağrı, ölü* gibi bir kısım örnekler dikkatimizi çekti: - Sonrə andən gördi ki, gəldi gəlin, İncə qızlar, yengələr dutmuş əlin. Qızlar ilən *gərdəgə* girdi həman, Bir saətdən sonra şah gəldi rəvan (Tebrizi, 2004:32); Züleyxa aydır: bəglərin xatunların, Onların gəlsin ki, *toylarım* varın (Tebrizi, 2004:41); Züleyxa aydır: mən mal alub neyləyim? Tacir olam, ya ulusu *toylayım*? (Tebrizi, 2004:68)

Bunlardan "damat, kızın ve ya kızkardeşin kocası" anlamında *göygü* kelimesi özelliğini korusa da, edebi dilde kalamamış, sadece ağızlarda görülür: - *Göygü* otunu görəli gəlincik çiçəklərüni (Nağısoylu, 2011:167). "Töhfeyi-Hüsam" sözlügünde de bu kelime aynı anlamda kullanılmıştır: - *Göygü* damad o fərzənd oğul o oynaş mul (4.kıta18.mısra).

Türkolojide bu kelime üzerine değişik fikirler mevcuttur. A.Baskakov Türk dillerinde *güyegü,* daha eski biçimi olan küdegü/küyegü şeklinin sesbilimsel gelişim sonucu daralarak *küyü//küyo* şekline girdiğini yazar (Baskakov, 1979: 215). L.Pakrovskaya ise "galiba Türk dillerinde bir kısım akrabalık terimleri kelime ortasında iki ünlüyü biribirine bağlayan *g* ünsüzünün düşmesiyle oluşmuştur. *Küğay* kelimesinin eski Türkçe´den sonraki gelişimi sonunda Alt. *küay*, Başk. *keyəy,* Gag. *güvə,* Kazak. *küyey,* Tuva dilinde *kügee* ve s. biçimlere girmiştir" diye yazıyor (Pokrovskaya, 1962:78). M.Rasanen *küyegü* kelimesinin Uygurca *küdəgü*, Cağatayca *küyəgü*, Kumukça *kuyan*, Türkçe *güvey*, Kırım Tatarları´nın dilinde *güyav, güyü*, Karaçaylar´ın dilinde *küyoü* ve diğer şekillerinin olduğunu vurgulamıştır (Rasanen, 1955:108).

İlginç olan her üç araştırmacının *göygü* kelimesinin daha eski biçimininm *güdegü* olması üzerine düşüncelerinin bu noktada örtüşmesidir. V.Aslanov kelime köklerinin yeniden yapılanması yöntemine dayanarak ağızlarımızda bulunan aynı anlamlı *göy* kelimesinin Türk dillerindeki sesbilimsel biçimlerini örnek vermekle ilkel kelime köklerinin tekheceli olması kuramına göre *göy* kelimesinin çağdaş dilimizde korunan "güvenmek" anlamlı *güv-* eyleminden türemiş olduğu düşüncesine varıyor (Aslanov, 2003:38). Bu da Azeri ağızlarında bulunan tek heceli *göy* isminin daha eski biçim olduğuna delalet eder. Kaydedelim ki, bu kelime Kazak, Tavus, Gökçay, Gürcüstan´ın Marneuli, Dmanisi bölgelerinde oturan soydaşlarımızın ağızlarında *göy*, Şerur, Culfa ağızlarında *gəv//giyəv*, Kuba, Derbent, Tabasaran ağızlarında *giyo//giyov* biçimlerinde "damat", Şeki bölgesinde *göy*, Şahbuz bölgesinde de *gev* şeklinde "kızın veya kız kardeşin eşi, kocası" anlamlarında kullanılmaktadır (Azizov, 1999:265).

"Dedem Korkut" destanlarında *göygü* "damat" anlamındadır: - Xan babamın *göygüsi*! Qadın anamın sevgisi!(Kitabi-Dede Korkut, 1999:41); ...Bayındır xanın *göygüsi*, Qalın Oğuzın dövləti, qalmış yigit arxası Salur Qazan yerindən turmuşdu (Kitabi-Dede Korkut, 1999:48).

"Oğuzname"de bu sözcük birimin *gürəgi* biçimine tesadüf ediliyor: Gürəgi oğul olmaz (Oğuzname, 1987:169).

XVI. yüzyıl yazılı abidesi olan "Şeyh Safi" tezkiresinde *göygü* kelimesiyle koşut olarak "damat" anlamlı *küreken* kelimesine de rastlıyoruz: Həman kim evinə gəldi xatunu dişilər kimi görüb, kürəkən oldi (Sadıkov, 1972:369).

L.Budakov ve V.V.Radlov somut olgulara dayanarak Türk dillerinde *küreken* kelimesinin Timur Hanla ilgili olarak XIV. yüzyıldan dile geçtiğini yazarlar (Budagov, 1869:149; Radlov, 1899:1592).

Küreken kelimesi kökeni üzerine dikkati çekecek olan görüşler az değil. Şöyle ki, bir kısım dilbilimciler Moğalca´da "damat" anlamında *xürü, xürgene, xürgenax* (Oros-monqol tol, 1967: 316) biçimlerinin olduğunu göze alarak kelimenin Moğol asıllı olması fikrini savunuyor. L.Pokrovskaya ise Moğolca´da bulunan *xürgen*le eski yazılı anıtların *küdegü* ve Çuvaşça´daki *keru* kelimeleri arasında söyleniş bakımından yakınlık olmasıyla ilgili tahminlerini ortaya koyuyor (Pokrovskaya, 1962:63). A.Sadıkov Atyay teorisine göre bu kelimenin tüm Türk dilleri için ortak olduğunu söyler (Sadıkov, 1972:37). *Küreken* kelimesinin kökü olan tek heceli *kür* kelimesine "Eski Türk Kelimeleri Sözlügü"nde *"korkmaz, beceril*i" anlamlarında tesadüf ediyoruz (Drevnetyurkskiy slovar, 1969: 328). A.Alizade´nin konuya münasebeti daha kesindir. Yazar kapalı tek heceli kelimenin değişik anlamlarda kullanılmasının ilkel değil, türeme olduğunu gösteriyor. Bu halde eğer *kür* kelimesi türemiş bir kelimeyse, onun ilkel biçimi demek ki, *kü* olacaktır diyor (Alizade, 2003:21). "Eski Türk Kelimeleri Sözlüğünde" de *kür* kelimesinin "korumak, savunmak, muhafaza etmek" anlamlı açık heceli *kü-* eylem kökünden oluştuğu kaydedeliyor (Drevnetyurkskiy slovar, 1969:322).

Araştırmalara göre, ilkel biçim olan *kü-* eylemi durum kaynaşması sonucu dilin sonraki gelişim safhalarında *kür/küd* kelimesinin oluşumu için zemin hazırlamıştır. Bu da *küdegü/güdegü/güyegü* kelimelerinde vuku bulan *r ~ y, r ~ d, y ~ d* gibi ses değişmeleriyle bağlıdır. Bu halde *göy*, *göygü*, *güdegü*, ayrıca *küreken* kelimelerin eski *kü<kür-/küd-* eyleminden yapılmıştır ve kökünde *kür* olan kelimeler Türk kökenlidir. Moğolca´da *kür* kökünden yapılan *xür, xer, xər* köklü Türk asıllı bir kısım kelimeler kullanmaktadır (Orlovskaya, 1961:48). Bu *küreken* kelimesinin esasını oluşturan Türk asıllı *kür-, xür-* kelimesi ve türevlerinin Moğol asıllı kabul etmek güşüncesini altediyor. Fakat şunu da kaydedelim ki, *küreken* kelimesi oluşum tarihi açısından *göy, göygü, güdegü* biçimlerine nazaran çok

sonra ortaya çıkmıştır. Bunu Türk dillerinin, ayrıca Azerice Orta Çağ anıtlarının dilinin araştırılkması da sübut ediyor (Alizade, 2003:22).

Azeri ağızlarında *gö, göy, göv* kelimeleriyle karşılaştırmada *küreken* kelimesinin az kullanımlı olduğu belli olur. Bu bir kez daha kelimenin sonraki gelişim sürecinin ürünü olması olgusunu onaylamış oluyor.

XIV. yüzyıl abidesi Kadi Burhaneddin "Divan"ında *damat* kelimesi geşmiştir: - Biribi bizə xəyaluni gəlin işbu gecə, Biz dəxi cəhd edübən könli *damad* edəlüm (Burhaneddin, 1988:472). Gümümüz Türkiye Türkçesi´nde aynı anlamda kullanılan *damat* kelimesi çok yaygındır.

SONUÇ

Sonuç olarak dikkati her hangi bir abidenin budun betimsel yönden çözümünün döneminin eski budun betimsel manzarasının canlandırılmasında büyük katkısı olduğu düşüncesi üzerine çekmek isterdik. Budun betimsel kelimeler doğrudan doğruya halkın geçmişi, tarihi, soykökü, kültürü, gelenek görenekleri ve yaşam tarzıyla ilgili olduğundan günümüz Türk dillerinde varlığını koruyabilen böyle kelimeleri bin yıllıkların ve uzak geçmişimizin eşsiz kalıtı olarak değerlendirmek gerek. Bu abidelerin bütünlükte ve her yönlü şekilde araştırılmasının XV. yüzyıl Azerbaycan-Türk edebi dilinde vukubulan proseslerin izlenimi, sözlük yapısının biçimlenmesini etkileyen dil içi ve dil dışı etmenlerin belirlenmesi, sözcüklerin anlamsal ve dilbilgisel yükünün yanısıra, budun betimsel anlamına dayanarak dilimizin daha sonraki gelişim safhalarında görülen sözlüksel-anlamsal değişmelerin nedeninin araştırılması için de geniş imkânlar sağladığını gösteriyor.

KAYNAKÇA

1. Aslanov, Vaqif, (2003), Azerbaycan dilinin tarixine dair tedqiqler, c.II, Elm, Bakü.
2. Azerbaycan dilinin dialektoloji lüğeti (1999), C.I, Türk Dil Kurumu, Ankara.
3. Azerbaycan dilinin qerb qrupu dialekt ve şiveleri, (1967), EA neşriyyatı, Bakü.
4. Aliasgerova, Teyyibe, Sadıkova, Cemile (1996), Hüsameddin Hoyi "Töhfeyi Hüsam", Elm, Bakü.
5. Alizade, Afina, (2003), Küreken sözü haqqında, Tükologiya, S.1-2, s.20-23, Bakü.
6. Altaylı, Seyfettin (1994), Azerbaycan Türkcesi Sözlüğü, IIc., Milli Egitim Bakanlığı yayınları, İstanbul.
7. Azizov, Elbrus, (1999), Azerbaycan dilinin tarihi dialektologiyası, Bakı Universiteti nəşriyyatı, Bakü.
8. Bahşaliyeva, Sebire, (2009), Memmedtağı Karakoyunlunun "Fərhəngi-türki" lüğeti ve Azerbaycan dilinin tarixinin öyrenilmesinde onun ehemiyyeti, "Eli neşriyyat evi", Bakü.
9. Battal, Abdullah, (1997), İbnü Mühenna lugati , Türk Dil Kurumu, Istanbul.
10. Baskakov, Nikolay,(1979), İstoriko-tipoloqiçeskaya morfoloqiya tyurkskix yazıkov. Moskva.
11. Budaqov, Lazar , (1869,1871), Sravnitelnıy slovar tureçko-tatarskix nareçiy, t I-II, SPb.
12. Burhaneddin, Kadı, (1988), Divan, Azerneşr, Bakü.
13. Drevnetyurkskiy slovar, (1969), Nauka, Leninqrad.
14. İslamov, Musa, (1968), Azerbaycan dilinin Nuha dialekti, EA neşriyyatı, Bakü.
15. Kaşğarlı, Mahmud, (1939), Divanü lügatü-it-türk, tercümesi, çeviren B.Atalay, c.I, Ankara.
16. Kaşğari, Mahmud, (2006), Divanü lugat-it-türk, tercümesi, çeviren R.Asker, c.I, Ozan, Bakü.

17. Kitabi-Dede Korkut, (1999), Yeni neşrler evi, Bakü.
18. Kitabi-Dede Korkutun izahlı lügati (1999), Elm, Bakü.
19. Kişveri (2010), Türk Divanı, Bakı, Nurlan.
20. Kişveri (1984), Eserleri, Bakü.
21. Qaqauzsko-russko-moldavskiy slovar (1973), Moskva.
22. Qehremanov, Cahangir, (1970), Nesimi "Divanı"nın leksikası, Bakü.
23. Memmedov, Elçin, (2004), Nesiminin leksikası Oğuz dilleri kontekstinde, Türk dillerinin tarihi-müqayiseli leksikologiyası meseleleri, c.I, "Kitab alemi", s.182-233, Bakü.
24. Memmedov, İsmayıl (2009), Azerbaycan dilinin etnoqrafik leksikası, Elm ve tahsil, Bakü.
25. Musabeyli, Azade (2012), Şeyx İbrahim Gülşeni Berdei və Türk divanı, II cild, Bakı:"Elm və tahsil".
26. Musabeyli, Azade (2010), Türkiyede yaranan Azerbaycan edebiyyatı və Halilinin "Firqatname"si, Bakı: Nurlan.
27. Musayeva, Azade (2003), Dede Ömər Rövşeni elyazmaları üzerində araştırmalar, I c., Bakı: Nurlan.
28. Nağısoylu, Möhsün (2011), Şirazinin "Gülşeni-raz", Elm ve Tahsil, Bakü.
29. Oros-monqol tol (1967), Ulaanbaatar.
30. Orlovskaya Mariya, (1961), İmya suşestbitelnoe i prilaqatelnoe v sovremennom monqolskom yazıke, Moskva.
31. Oğuzname (1987), Yazıçı, Bakü.
32. Otarov İ.M., (1978), Professionalnaya leksika karaçaevo-balkarskoqo yazıka, Nalçik.
33. Paşalı, Aida (2011), Afsahaddin Hidayet və "Divan"ı (tekstoloji-filoloji tadqiqat və metn), Nurlan, Bakı.
34. Persidsko-russkiy slovar (1983), t.II, Russkiy yazık, Moskva.
35. Pokrovskaya Luriya, (1962), Terminı rodctva tyurkskix yazıkov, İstoriçeskaya leksika tyurkskix yazıkov, Moskva.
36. Radlov, Vasiliy, (1899) , Opıt slovarya tyurkskix nareçiy. SPb., t.II,
37. Rassadin, Valentin, (1971), Fonetika i leksika tofalarskoqo yazıka, Ulan-Ude.
38. Recebli, Ebülfez, (2001), Qedim türkce-azerbaycanca lüget, Azerbaycan Milli Ensiklopediyası neşriyyatı, Bakü.
39. Ryasyanen, Martti, (1955), Materialı po istoriçeskoy fonetike tyurkskix yazıkov, izd-vo inostrannıy literaturı, Moskva.
40. Sadıkov, Aqil, (1972), Azerbaycan dilinin XVI esr yazılı abidesi "Şeyh Sefi" tezkiresinin dili (leksika), Nam.diss., Bakü.
41. Şerbak Aleksey, (1962), Qrammatika starouzbekskoqo yazıka. Moskva-Leninqrad.
42. Tebrizi, Hatai (2004), Yusif ve Züleyha. Bakü
43. Tenişev, Edhyam, (1976), Stroy sarıquyqurskoqo yazıka, Nauka, Moskva.
44. Türkiyede halk ağzından derleme sözlüğü, (1963), I cilt, Ankara.
45. Turkmensko-russkiy slovar, (1968), Moskva.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(16)

PhD. Baiseitova Zhanar BAISEITOVNA*
PhD. Nurmagambetova Botagoz AMANGELDINOVNA*

STUDY OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR WORK WITH PUPILS WITH DEVIANT BEHAVIOR

ÖĞRETMEN ADAYLARININ SOSYAL NORMLARA AYKIRI DAVRANIŞ GÖSTEREN ÖĞRENCİLERE HAZIR OLUŞLARINI SAĞLAMA ÇALIŞMASI

ABSTRACT

Today the expectation from the teacher has increased. Teachers now have to be really competent in terms of personal, professional and pedagogical qualities. Among the students, there are a few teenager students who show deviant behaviors that the teachers come across. In this research in order to form the readiness of teachers towards these students "stage by stage formation readiness for professional activity" by S. L. Rubenstein and study by N. D. Khemel has been looked on. Future teachers have been systematically given the preparation process as a three step with various pedagogical method and techniques.

The purpose here is to raise awareness in future teachers about these students, their features, how to diagnose and how to develop them. With the technique developed in this research contribution to the conditions that will help the future teachers to be ready for these students have been provided.

Keywords: *Deviant Behavior, Classroom Management, teacher candidates.*
JEL Codes: *I21, I28.*

ÖZ

Günümüzde, toplumun öğretmenlerden beklentileri oldukça artmıştır. Öğretmenler, hem kişilik özellikleri hem de mesleki ve pedagojik yeterlikleri ile öğrencilerine karşı yetkin olmak durumundadırlar. Öğrenciler arasında, sayıları çok olmasa da, sosyal normlara aykırı davranışlar gösteren lise öğrencileri bulunmaktadır. Araştırmada geleceğin öğretmenlerinin bu tür öğrencilere karşı hazır oluşlarını sağlamak için S. L. Rubenstein'in "mesleki faaliyetler için adım adım hazıroluşluk formasyonundan ve N. D. Khemel'in çalışmalarından yola çıkılmıştır. Aday öğretmenlere bu tür öğrenciler için hazır olmalarını sağlayacak hazırlık süreci üç aşama halinde ve pek çok pedagojik yöntem ve tekniklerden oluşan bir sistematik ile verilmiştir.

Amaç; öğretmen adaylarının bu öğrencileri tanımaları, onların özellikleri, nasıl teşhis edilecekleri ve nasıl geliştirilecekleri hakkında farkındalık kazanmalarını sağlamaktır. Araştırmada geliştirilen teknik ile geleceğin öğretmenlerinin sosyal normlara aykırı davranış gösteren öğrencilere hazır olmalarını artıracak gerekli koşulların yaratılmasına katkıda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sapkın Davranış, Sınıf Yönetimi, Öğretmen Adayları.
JEL Kodları: I21, I28.

* **Department of Pedagogy. Faculty of Pedagogy and Sport, Pavlodar Pedagogical State Institute. E.Mail: Shanar_b@mail.ru**
* **Head of the Department of Pedagogy. Faculty of Pedagogy and Sport, Pavlodar Pedagogical State Institute. Email: botagoz_2211@mail.ru**

INTRODUCTION

In present, the requirements of the society to the teacher significantly increased. The modern teacher should be spiritually developed, have a creative personality with ability to reflection, high professional and pedagogical skills, as well as desire to implement innovations in the practice. Theoretically, the teacher should clearly understand the value of education, to be a cultured person, perfectly know the subject, pedagogy, and psychology, use of personality-oriented methods of teaching, and be motivated to continuous professional and personal development.

Professional teacher must perfectly understand the teaching subject and the place of each pupil in the educational process, be able to organize activities of pupils and foresee the results of these activities, correct possible deviations hence; he should be a competent person.

Among the pupils who the teacher has to deal with, there is a special though not really numerous category of pupils with deviant behavior. This category includes teenagers and the senior school students who are characterized by certain deviations in moral development, existence of the fixed negative forms of behavior, indiscipline.

Zh. N. Fischer determines deviant behavior as a type of the culture operating in this social system: if the values and norms are changing, the very definition of deviation also changes. However, he claims that deviation – is the constructed social reality which is not simple result of standard processes, but may contain the structuring elements and, to make a potential factor of social change [1].

G. Becker claimed that some degree of the absence of standards takes place in any society because of "imperfection of socialization, the internal conflicts and innovations" [2].

The scientific-pedagogical problem of deviant children represents set of social, psychological and didactic conditions of training and development of this category of pupils in the system of family and pre-school education, the general secondary, higher, additional (extracurricular educational institutions) non-state education, and also in the educational institutions which are specially focused on work with deviant children.

The analysis of the content of professional training of students for pedagogical activity showed that such substantial preparation of students forms the general idea, elementary skills of work with pupils of deviant behavior in society.

METHOD

Experimental work was developed on a basis of theoretical model of readiness of future teachers for work with pupils of deviant behavior and results of the comparative analysis of an initial condition of the studied readiness of teachers and future teachers.

To create the experimental-pedagogical work we were guided by the research of S.L. Rubenstein about stage-by-stage formation of readiness for professional activity. Readiness is formed on a basis of experience at the previous stage, i.e. passes everything to higher level [3]. Thus the previous level always serves as a basis for formation of the subsequent one. We leaned also on the formulated by N. D. Khmel's algorithm of development of technology of holistic pedagogical process which essence consists in knowledge of the theory of holistic pedagogical process [4].

The model of training of future teachers for work with pupils of deviant behavior is presented in a type of set of components: the purpose – tasks – conditions – means – result [5]. The model of process of preparation provides 3 stages (table 1).

Table 1 - A technique of stage-by-stage training of future teachers for work with pupils of deviant behavior.

Stage	The main purposes	Discipline	Forms and techniques
Information	Students' awareness of the social importance of work with pupils of deviant behavior, understanding of importance of formation of readiness for the studied quality, disclosure is professional important qualities of the personality of the teacher.	Pedagogics and psychology, social pedagogics, social psychology, pedagogical psychology, age psychology, technique of educational work, technique of work of the social teacher, psychology of deviant behavior, private techniques	Lectures, seminars, laboratory classes, individual and group forms of work, creative tasks, pedagogical tasks and situations, drawing up the plan of work with pupils of deviant behavior, cooperation
Actualized	Formation and systematization of theoretical knowledge of a research subject, arming of future teachers with the necessary practical abilities of work with pupils of deviant behavior.	Individual and group consultations, Pedagogical practice, special course in a framework of a summer semester	Lectures, seminars, laboratory classes, individual and group forms of work, creative tasks, mini-lessons, analysis of lessons, pedagogical trainings, scientific-research work of students, scientific-research work, coursework
Modeling	Formation of practical abilities to apply theoretical knowledge in real pedagogical process of school	Pedagogical (pre-diploma) practice	Seminars, discussions, pedagogical and psychological trainings, work with the pedagogical diary, conference, scientific-research work of students, scientific-research work, work on thesis, defense of thesis.

For providing purposeful formation of readiness it was necessary to allocate the purposes and problems of each stage, usage of opportunities of all cycles of the subjects studied at this moment. [6].

Certain quantitative and qualitative changes in nature of external and internal activity of future teachers that corresponded to similar changes in formation of their readiness for work with pupils of deviant behavior were result of each stage.

Students of 1-4 courses of pedagogical specialties participated in research-pedagogical work. This

work took place in three interconnected stages, each of which promoted stage-by-stage formation of readiness of future teachers for work with pupils of deviant behavior.

In each stage of experimental work realization of "control tests" was planned, which purpose was to define the dynamics of levels of formation of readiness. The control of formation of readiness for work with pupils of deviant behavior was carried out taking into consideration criteria and signs.

The first stage (information) is defining in training of future teacher for the studied type of activity. The main purpose of this stage is familiarizing of students with a pedagogical profession, enriching of representations of various directions in activity of the teacher, approbation of the available knowledge and abilities. These objectives are achieved by passing by students of disciplines of the traditional courses "Introduction to Specialty", "Pedagogics" and "General Psychology".

Training at this stage is directed on students' mastering the scientific and pedagogical information providing an achievement to the level of essential, valuable understanding of a professional problem and to identification of students' motivational orientation to psychological and pedagogical knowledge. Students receive knowledge about development of skills of self-knowledge and self-education and get acquainted with problems of teenagers.

For realization of functions of this stage the following tasks were defined:

- to actualize students' individual experience;
- to reveal students' attitude to themselves;
- to give opportunity to define their own life goals and personal orientation.

The means of achieving goals in this stage are: seminars and workshops, helping to provide the solution of educational tasks, creation and the analysis of pedagogical situations, business and imitation games, tasks.

Thus, the first stage of experimental-pedagogical work lays the foundations of theoretical knowledge and initial skills for formation of readiness to work with the students of deviant behavior. In the process of theoretical training, the students get knowledge about the object of teacher's activity – a holistic pedagogical process, about the essence of professional activity, while studying disciplines of the science cycle students get the knowledge about psychology, knowledge about the role of the teacher in working with the students of deviant behavior, learn to apply the acquired knowledge in practice.

FINDINGS

The analysis of the first stage of our research showed that knowledge and skills possessed by future teachers in the process of studying their psychological and pedagogical disciplines are sufficient for the formation of the studied readiness. This caused the necessity of organizing the following stage of the experimental work.

Training of students for work with pupils of deviant behavior in the holistic pedagogical process is based on the actualization of needs in interacting with the pedagogical knowledge and experience.

The purpose of the second stage (actualizing) was formation and systematization of theoretical knowledge of a subject of our research, an also to show future teachers necessary practical abilities of work with pupils of deviant behavior. This is a key stage in the formation of the desired quality. The leading factor is the substantial side of formation of this readiness.

The main tasks of this stage are:

- to reveal the students' understanding of deviance;
- to give them information about the nature of deviant behavior and the mechanisms of its development;

- together with students it is necessary to analyze and interpret the results of the offered techniques.

At this stage of preparation the creative atmosphere is made. Various and interesting forms of work in a holistic pedagogical process (a seminar as a group discussion and comprehension of theoretical material, training, independent carrying out of a fragment or whole seminars) create positive motivation for training of future teachers for work with pupils of deviant behavior.

At this stage, future teachers during the lessons in Pedagogics, General and Age Psychology acquire more specific knowledge about individual characteristics of teenagers and ways to diagnose their mental and emotional states.

The analysis showed that existing programs insufficiently reflect the problems of formation of knowledge and skills of future teachers necessary for work with the students of deviant behavior. Standard programs contain only the general idea about specific issues of deviance, its diagnostics and prevention. The presented material is advisory and not presented in the proper sequence to form a complete and systematic knowledge on the problem of deviance.

To the solution of these tasks we used the principles of correction of variable part of the curriculum of pedagogical specialties: deepening, extension, generalization of knowledge and inclusion and addition of new information in the content of disciplines.

The analysis showed that the disciplines are directed on theoretical and practical training of future teacher. However, there is a problem on training of future teacher to work with pupils of deviant behavior. For the formation of the studied readiness the orientation of process of training on a problem of deviance and development of the appropriate methodology is necessary.

During the experimental-pedagogical work on the use of possibilities of psychological and pedagogical disciplines future teachers were offered the system of tasks for classroom practice on psychological-pedagogical disciplines and for independent work. The purpose of tasks was to study the scientific literature on deviance, get acquainted with the literature on psychology and pedagogy, write essays, reports, read scientific articles. Each task consists of the purpose, the content of work, methodological recommendations, literature.

We offered pedagogical tasks, situations, tasks aimed to study the scientific literature on problems of prevention, rehabilitation and re-education of deviant children, compilations and annotation of scientific and pedagogical literature about teachers. For better clarity and fixity of the conception of social pedagogical process we use diagrams, models, etc. which, according to P. Y. Galperin is "a stage of the material actions" [7].

The content of the second stage of training of future teachers to work with pupils of deviant behavior is not confined to just educational forms but was supplemented and correlated with the content of extracurricular forms. There are individual and group consultations. These activities included such areas of work with students as:

- individual and group explanations on the study of features of specific children development;
- recommendations about writing statements related to the educative and preventive measures among children with deviant behavior in different kinds of organization;
- discussion of the content of written and oral messages about deviant children;
- assistance in the practical study of the genesis of the personality of specific teenagers;
- development of recommendations for the study of pupils with deviant behavior and provide them psychological and pedagogical assistance;

- recommendations for the preparation of psychological and educational characteristics of these children;
- development of the most effective measures of influence on parents of pupils with deviant behavior.

We considered organization and consultation as the most significant form of extracurricular training of future teachers. The amount of time varied depending on the semestrial load of students, mutual agreement with them and as current issues accumulated.

In the process of conducting individual and group consultations we were convinced that future teachers appreciate not only good lectures, seminars, laboratory classes, scientific achievements of the teacher, but consider the teacher as high skilled mentor.

Analysis of ascertaining experiment has shown that knowledge and skills generated through studying the obligatory theoretical disciplines is insufficient to form the desired readiness. Therefore, we developed a course for pedagogical specialties "Psychological and pedagogical bases of work with the pupils of deviant behavior" within the summer term.

Fundamental provisions for development of the content of additional course in a framework of a summer semester for pedagogical specialties were the following:

- as the main direction of enhancement of teaching and educational process of higher education institution on formation of the studied readiness is to strengthen of a pedagogical orientation of the disciplines, the course shall integrate knowledge and methods of activities from the different areas of social experience of pedagogical process of higher education institution provided in the content of different disciplines: philosophy, psychology, pedagogy, private techniques, special disciplines;
- the course content should represent a conceptual unity of purpose, tasks, forms and methods of formation of the studied readiness;
- course must precede the teaching practice of future teachers.

The aim of the course was to broaden and deepen the knowledge in the system of training of future teachers, to give a complete picture of pupils with deviant behavior, to define the ways of re-education in school, to introduce briefly with the history of the problem, to give a general characteristic of this category of pupils, to identify ways of forming socially useful orientation of the personality and to consolidate skills of individual work with deviant children.

Such forms of the organization of training, as collective, group, individual are provided in the period of study of course. In the process of acquiring knowledge different methods of training were applied: independent work of future teachers, scanning and reading scientific literature, solution of pedagogical situations and their modeling, abstracting.

Execution of creative tasks on study of pupils with deviant behavior should contribute to the development of students' skills of diagnosing, study of personality of teenagers and the educational and preventive skills. Therefore, students perform a series of creative tasks: the study of the personality of pupils with deviant behavior; diagnosing is carried out through analysis of deviations in the behavior of teenagers, the role of parents and schools in the origin and development of deviant behavior; a description of the experience of teachers creatively working with this category of teenagers; understanding of the very first independent steps in the individual work [8].

Thus, at this stage of the experimental work, which correspond to clear objectives, specific subject content, specific didactic-methodical provision corresponding level of formation of readiness of students to work with the pupils with deviant behavior was reflected. A variety of tasks in the process of study of a special

course allowed to increase the level of formation of the required quality.

The final stage of the experimental-pedagogical work was the third modeling stage, which aim is students' mastering the holistic pedagogical activities, approbation of the available knowledge and abilities in the conditions of modeling future professional activities.

The result of this stage is a pedagogical practice that allows future teachers to adequately assess their own levels of readiness for work with pupils with deviant behavior in the holistic pedagogical process, to realize the importance of such training for their pedagogical enhancement that emphasizes the transition to the perception of their own activities as personally significant.

The main means of preparation at this stage are lectures, seminars, practical lessons, independent work of students, students' scientific-research work, and pedagogical practice.

The following tasks were defined:

- to concretize students' pedagogical thinking;
- to help students to construct a model of pedagogical activity to organize a work with the pupils with deviant behavior;
- to help students to construct a model of teacher's behavior.

As a result of purposeful development of teaching activities at this stage a personal pedagogical position of future teacher is created, pedagogical thinking and pedagogical consciousness of the student which further is implemented in a personal pedagogical concept, which is the concrete result of pedagogical education [9].

Thus, the ability of teachers to work with deviant pupils depends on the willingness as the professional characteristic of a teacher was proven. The willingness as the professional characteristic supposes the availability of a broad range of interests and intelligence of teachers, which has been absorbed pupils and affects the relationships in the subject-subject and pupil-pupil systems in joint activities (teacher-pupils).

CONCLUSION

Hence, it can be concluded that there is a demand for specific work on the preparation of teachers to work with deviant children in the school including theoretical and practical education of prospective teachers in the higher educational institutions. Therefore, there is the necessity to comply with the following conditions for successful work with the deviant children in the schools: the teacher has to know the forms and methods of work and diagnostics of deviant children and possesses a broad range of the interests, high intelligence, ability to creative work, and has knowledge about the development of deviant pupils.

We have developed a technique of training of future teachers for work with pupils of deviant behavior which contributed to the creation of necessary conditions to increase the level of formation of future teachers' readiness to work with pupils of deviant behavior.

REFERENCES

1. Ficher G.N. 1991. Les domaines de la Psychologie sociale. 2. Les process du social, Paris: 116-124.
2. Seeker H. 1963. Outsiders. N.Y.
3. Simonchik L.V. 1990.Training of students of higher pedagogical institution to educational work with difficult students: abstract of PhD dissertation, Minsk: 25.

4. Khmel N.D. 1984. Pedagogical process as an object of professional training of teachers, Alma-Ata: 126.

5. Khmel N.D. 1990. Some bases for determination of level of professional readiness of the teacher. Enhancement of the educational process in higher pedagogical institution. Alma-Ata: 3-9.

6. Khmel N.D. 1986. Theoretical bases of professional training of the teacher: abstract of PhD dissertation. Kiev: 23-28.

7. Menlibekova G.J. 2002. The system of training of future teachers to social-pedagogical work: abstract of PhD dissertation. Astana: 278.

8. Kerimov L.K. 1994. Pedagogical bases of individualization of re-education of difficult teenagers. Almaty: 356.

9. Sarybekov M.N. 2001. The model of the teacher of the XXI century. Daryn. 4: 34.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(17)

Dr. Rıza ALTUN*

NEDENLER AÇISINDAN SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR
JUVENILES PUSHED INTO CRIME IN TERMS OF REASONS

ÖZ

İnsanoğlu doğar, büyür, gelişir ve ölür. Bu süreç içerisinde hem olumlu hem de olumsuz tavır ve davranışlar içerisinde bulunur. Bireyler özellikle çocukluk döneminde aileden, okuldan ve sosyal çevreden almış olduğu eğitimle doğru orantılı olarak hayatını idame ettirmektedir. Bu dönem içerisinde çocuğun sıcak aile ortamına kavuşamaması, şiddet ve kavga ortamında büyümesi, ailesinin parçalanması, çarpık kentleşme, köyden şehre göç, okul, arkadaş, çalıştığı iş çevresi, boş zamanlarını geçirdiği çevre vb. nedenler dolayısı ile çocukların suça sürüklendiği görülmektedir. Resmi verilerine baktığımızda bu sayı her yıl artarak devam etmektedir. Ailede yaşanan sıkıntılar, tüketim çılgınlığı, görsel ve yazılı basınında etkisiyle çocuklar ben merkezli, egoist ve narsist yetişmektedir.

Geleceğin teminatı olan çocuklar eğitimi için kamu kurum ve kuruluşlarından, sivil toplum kuruluşlarına kadar herkesin çaba göstermesi; suça sürüklenmiş olan çocukların tekrar topluma kazandırılması için eğitici programlar hazırlaması, çocukları teknolojiden uzaklaştırmadan, teknolojiyi faydalı alanlarda kullanmalarına yönelik eğitici çalışmalar yapılması gerekmektedir. Okullarımızda ahlâki ve dini değerler müfredata yayılarak çocuklara öğretilmesi suçu önlemede katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Çocuk, Mağdur, Ceza, Suçlu Çocuk, Suça Sürüklenme.

ABSTRACT

Human beings are born, grown up, mature and die. During this process, they have both positive and negative behaviours and attitudes. Individuals live on in direct proportion to their education that they have taken in their childhood from the family, the school and the environment. It's observed that a child is pushed to crime in this period because of some reasons such as having no close family relationships, having been raised in violence, break-ups in the family, migrating from a town to a city, school, friends, workplace and social environment. The number of such crime events is increasing every year when we look at the official records. Children are raised as selfish, narcissist and egoist individuals because of the problems in the family, consumption frenzy in the society and the media.

For the juveniles as they are our future, it is necessary to work on their education for all the state and civil society institutions and organizations, to prepare informative and educational programmes for reintegrating them into the society and teaching how to use technology for good. At schools, having classes on moral and religious values in the curriculum will also contribute a lot to prevent crime.

***Keywords**: Crime, Juvenile, Victim, Punishment, Guilty Juvenile, Pushed into Crime.*

* **Şube Müdürü; Sinop Üniversitesi, Sinop/TÜRKİYE; raltun@sinop.edu.tr.**

GİRİŞ

Avrupa ülkelerine göre Türkiye genç bir nüfusa sahiptir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK 2014) verilerine göre; 22 838 482 (0-17) yaş grubunda çocuk nüfusunun olduğu ve bununda toplam nüfus içerisinde % 29,4'lük paya sahip olduğu, yine toplam çocuk nüfusunun içerisinde 11 725 257 (% 30,1)'sinin erkek, 11 113 225 (% 28,7) kız olduğu tespit edilmiştir. Genç nüfusa sahip olmanın getirmiş olduğu bazı olumsuzlukların toplumumuzda olduğu görülmektedir. Bu olumsuzlukların tespit edilip avantaja çevrilmesi için sürekli çalışmaların yapılması ve o çalışmalar ışığında tedbirlerin alınması gerektiğini düşünmekteyiz. TÜİK (2014) verilerine göre; güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuk sayısı 290,414 olduğu ve 2013 verilerine kıyasla %6,2 oranında artış gösterdiği ve bu çocukların % 68,3'ü erkek, % 31,7'si ise kız çocuklardan oluştuğu tespit edilmiştir. Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların, %57,5'inin 15-17 yaş, %24,5'inin 12-14 yaş, %17,9'unun ise 11 yaş altı çocuklar olduğu görülmektedir. Kanunlarda suç işlediği iddiasıyla güvenlik birimlerine 117 bin 486 çocuk gelmiş, bunların % 87,2'sini erkek, yüzde 12,8'ini ise kız çocukları oluşturmuştur. Hakkında kayıp müracaatı yapılıp daha sonra bulunan çocuk sayısı 2013 yılına göre % 15,3, mağdur çocuk sayısı ise % 7,8 artış göstermiştir. Bu çocukların % 45,2'sinin mağduriyet, % 40,5'inin suça sürüklenme, % 6,4'ünün kayıp, % 3,5'inin bilgisine başvurma ve % 4,5'inin de diğer nedenlerden dolayı güvenlik birimlerine getirildiği tespit edilmiştir. Çeşitleri açısından suça sürüklenme ile güvenlik birimlerine getirilen çocuklardan 45 bin 211'i yaralama, 30 bin 498'i hırsızlık, 8 bin 855 çocuk ise uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak suçunu işlediği belirtilmektedir. Ayrıca 4 bin 391 çocuk tehdit, 4 bin 212 çocuk ise mala zarar verme gerekçesiyle güvenlik birimlerine getirilmiştir. Günümüzde kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri, çocukların suç işleme eğilimlerinin nedenleri üzerinde ciddi araştırmalar yapmaktadır. Çocuk suçluluğunun nedenlerinin tespit edilmesi, çocuk suçluluğunu engelleyecek toplumsal politikaların ortaya konması ve uygulanmasında son derece önemli rol oynamaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar, çocukların suç işlemesine neden olan pek çok unsurun olabileceğini göstermektedir. Bu unsurları bireysel ve kişisel özellikler olarak sınıflandırmışlardır (Kepenekçi ve Özcan, 2002). Bizde yapacağımız bu çalışmada bireysel ve çevresel nedenlerin çocukların suça sürüklenmesindeki etkilerini incelemek istedik. Bireysel nedenlerden psikolojik, çevresel nedenlerden ise çocuğun okul, arkadaş, iş, aile, boş zamanlarını geçirdiği çevre, göç ve gecekondulaşmanın etkilerinin ne olduğu sorusuna cevap aramaya çalışacağız.

Günümüzde; teknolojik alandaki gelişmeler, ekonomik ve sosyal alandaki değişimler, yazılı ve görsel yayınlar, toplumları ve bu kapsamda çocukları etkilemektedir. Bu koşullarda ülkelerin geleceği olan çocukların; spor, kültür ve sosyal sorumluluk projeleri gibi çalışmalarla eğitilmelerine rağmen, dünyada suça sürüklenen çocuk olgusu, gittikçe önem kazanan, üzerinde psikoloji, sosyoloji, kriminoloji, sosyal hizmetler gibi farklı disiplinlerin çalıştığı bir alan haline gelmiştir. Çocukların yetişkinlerden farklı suç işleme nedenlerine sahip olması, farklı kurumların iş birliği yapmasını ve yetişkinlere göre çocuklarla uzun süre suçu ortadan kaldırılması için çalışılmasını gerektirmektedir.

Bireylerin gelişim süreçleri, yaş gruplarına göre psikoloji ve sosyal psikoloji açısından, bebeklik, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemleri olarak tasnif edilebilir. Yaşam sürecinde bireyin kişilik yapısı, içsel ve dışsal nedenlere bağlı olarak zaman içerisinde şekillenir. Birey açısından hayatın ilk anlarından itibaren başlayarak gençlik döneminin sonuna kadar bireyin dış müdahalelere açık olduğu bilinmektedir. Literatürlere baktığımızda çocukluk döneminde özellikle 0-6 yaş aralığında en fazla etkiyi ailenin yaptığı; sonraki dönemlerde ise okul, öğretmen ve arkadaş grubunun daha baskın çıktığı, bu yeni çevrenin bireyin kişiliğinin oluşmasında aktif rol almaya başladığı düşünülmektedir. Bunların sonucunda sosyalleştirici etkisi yüksek olan aile, okul ve arkadaş guruplarının bireyin inanç, tutum ve değerlerini yönlendirdiği de iddia edilmektedir (Villani 2001: 392-405, Aydın, 2005, Dodurgalı, 2010).

İnsan hayatı gerek bedeni gerekse ruhi gelişim özellikleri açısından kendi içinde farklı devrelere ayrılır. Genellikle çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemleri olarak belirlenen bu devrelerden her biri bir öncekinin etkisi altında oluşmakta, özelikle insanın bedeni ve ruhi gelişiminde çocukluk devresi öncelikli önem arz etmektedir. Bu dönemde, aileden ve temel eğitim kurumlarından edinilen bilgi, inanç, tutum ve değerler, ergenliğin ilk yıllarında bireyin kendi kişisel değerlerini oluşturma sürecine girmesiyle yeniden gözden geçirilir. Gençlik döneminin çalkantıları, bu dönemde sadece suça sürüklenmede değil din ve ahlak gelişimi üzerinde de önemli bir baskı oluşturabilir.

Psikoloji bilimi açısından bakıldığında Freud insanı, kişiliğin üç temel birimi olan id, ego ve süperego şekliyle ele almıştır. İd'in içerisinde cinselliğin ve saldırganlığın, süperego'da vicdanın, ego da ise arabuluculuk görevinin bulunduğu söylemiştir. İd'in isteklerini süperego ve ego'nun kontrol edememesi durumunda çocuk suçluluğu ortaya çıkmaktadır (Attar, 1993). Freud'a göre çocuğun doğumundan Oral (1-1,5 yaş) döneme kadar ki sürede gereksinimleri yeterince karşılanamayan çocukların yetişkinlik yıllarına kadar uzayan dönemde güvensizlik duyguları ile bağımlı kişiliklerinin temeli atılmış olur (Yeşilyaprak, 2006). Anal dönemde (1,5-3yaş) çocuk uyumlu geçirmesiyle kararlı bir kişilik kazanırken, uyumsuz geçirmesi halinde kararsız bir kişiliğe sahip olabilir. Kararlı kişiliklerin insanlarla işbirliği ve barışık olma yeteneği de gelişir (Şahinli, 2012). Fallik (3-6 yaş) dönemde, kendi cinsinden olanlarla özedeşim kurarken, latent (6-12 yaş) dönem olan zaman diliminde çocuğun cinsel merakının durgunlaştığı dönemdir. Çocuğun başarılı özdeşim kurması sosyalleşmesinin de temelini atar (Karip, 2007). Genital (12-18 yaş) dönemde ise birey ne tam manasıyla çocuk ne de yetişkindir. Bu dönemde çocuğu sıkmadan temel insani değerler, çocuğun kişiliğine yerleştirilmelidir. Ergenlik döneminin başlamasıyla cinsel olgunlaşma başladığı için toplum tarafından suç sayılan cinsel davranışlarda bulunabilir. Ancak bu dönemi başarılı bir şekilde atlatan çocuklar, daha olgun, yaratıcı, çalışkan, üretken ve sevgi ilişkilerinde daha başarılı olabilirler (Cantürk 2010). Görüldüğü gibi bu dönemin sağlıklı geçirilmesi bireyin gelecekteki hayatını olumlu etkilerken, sağlıksız geçirilmesi de olumsuz etkilemektedir.

1.Suç: Günümüzde sosyal bir sorun olarak ele alınan suç, bireyin psikolojik ve biyolojik yapısının oluşturduğu karakter yapısı ile ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerin oluşturduğu toplumsal yapının etkileşimi sonucunda oluşmaktadır (Balo, 1996, Dizman vd. 2005). Genel anlamda baktığımızda suç; toplumsal düzenini bozan, kanunlar tarafından yasaklanan, hukuka aykırı davranışlar olarak tanımlanabilir (Yalçın, 1996). Bugün suç olarak kabul edilen insan davranışlarını sosyal ve kültürel bilimler, sosyal normlardan sapma eylemi olarak tanımlarken; suçluyu ise içinde yaşadığı toplumun normları ile kişisel kuvvetleri arasında denge kuramamış kişi olarak kabul etmektedir (Dönmezer, 1994). Çocuk suçluluğu insanoğlunun yaşama başladığı günden beri var olmakla birlikte, 19. asırdaki sanayi devrimi ile modern halini almıştır. Aydınlanma çağıyla beraber çocuğun doğuştan kötü olduğu fikri terkedilmiş, çocuğun ne iyi ne de kötü olarak doğduğu, içinde bulunduğu çevrenin etkisiyle suça ya da erdemliliğe yöneldiği kabul edilmeye başlanmıştır. 21. yüzyılda suç ve suçluluğun soyut bir hukuki sorun olmadığı, sosyal bir fenomen olduğu, kabul edilmektedir. Çocukları suça sürükleyen sebeplerin farklılığı ve fizyolojik olarak içinde bulundukları durum, yetişkin suçluluğu ile çocuk suçluluğunun ayrımının yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Suçun aktif süresini çocuklar ve yetişkinler olmak üzere ikiye ayıran hukuk sistemleri, çocukları ve yetişkinleri farklı ceza, yargılama ve infaza tabi tutmuştur. Bir yandan suçlu çocuğu ceza hukukunun dışına çıkarmayı, diğer taraftan çocuğu fiilinden dolayı cezalandırmak yerine, ıslah etmeyi amaç edinmiştir (İçli, 1994: 27-52, Akyüz, 2000).

2. Çocuk Suçluluğunun Nedenleri: Bugüne kadar yapılan araştırmalar, çocukların suç işlemesine neden olan birden fazla unsurun olabileceğini göstermektedir. Bu unsurların kişinin bireysel özellikleri, okul, arkadaş, çalıştığı iş ve boş zamanlarını geçirdiği çevre, köyden şehre göç, gecekondulaşma ve aile çevresi olduğu görülmektedir. Genel anlamda ise bireysel ve çevresel nedenler olarak sıralaya biliriz. Bu unsurları tek başına çocukların suça sürükleme nedeni olarak görmemek gerekiyor. Her birinin diğeri ile olan etkileşimi sonucu çocukları suça sürüklemiş olabilir.

2.1. Bireysel Nedenler: Çocuklarda kişilik bozuklukları tedavi edilemez ise onları suça sürükleyebilir. Kleptomanik davranış sergileyen çocukların, hırsızlık yapması, psikopatların şiddet içerikli suçları işlemesi, frengi, verem, sara gibi davranışın kontrol edilememesi dolayısıyla işlenebilecek suçlar, nörotik kişilik bozukluğuna bağlı, bilinçsizce yapılan anti-sosyal davranışlar sonucu çocuklar suçlar işleyebilir (Karagöz ve Demircin, 1996: 47-54).

2.2. Çevresel nedenler: Çocukların doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu sosyal çevre kişiliklerinin oluşumunda çok etkilidir. Çocuklar bu sosyal çevre içerisinde doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi temel davranış kalıplarını öğrenirler. Okul, aile, arkadaş çadır kentler, göç, gecekondulaşma ve bireylerin iş ve boş zamanlarını geçirdikleri çevre vb. çocuk suçluluğunun çevresel nedenleri arasında gösterilebilir.

2.2.1. Okul çevresi: Öğrenim sürecinde; çocukların topluma adapte edilmesi ve istendik davranışların kazandırılması açısından en etkili yerler okullardır. Okulların herhangi bir neden dolayısı ile bu işlevlerini yerine getirememesi durumunda, bireylerin gelişimini, ruh sağlığını ve çevresine uyumunu olumsuz yönde etkileyecektir. Çocukları hayata hazırlarken yanlış, eksik ve yetersiz eğitim birçok sorunun kaynağı olabilmekte ve farkında olmadan çocuğun suça yönelmesine neden olabilecek yeni sorun ve güçlükler yaratmaktadır (Yavuzer, 1990).

Çocuğun okuldaki başarı oranı düştükçe, suçlu olma olasılığı da artmaktadır (Sevük, 1998). Okuldan kaçma ile okul başarısı arasında sebep sonuç ilişkisi vardır. Devamsızlık sorunu olan öğrencilerin başarı oranı düşmektedir. Okullar çocuklar için güvenli mekânlardır. Onların ders dışında okulda zaman geçirmeleri, dışarıda işleyebilecekleri suçları ya da istem dışı karışabilecekleri olayları da engellemiş olacaktır. Okuldaki öğretmenlerin ve idarecilerin, çocukların okula devamının sağlanması konusunda velilerle işbirliği yapması gerekir. Çocukların okula kendi akranlarından geç başlaması, aynı sınıfı paylaşamaması, onun o sınıfa aidiyet ve adaptasyonu konusunda sıkıntı olabilir. Bu da okula devam etmek istememesine ve başarısızlığına etki edebilir. Bu başarısızlıkta çocukları suça yöneltebilir.

Okul içinde yönetmelikler ile belirlenmiş olan kurallara uymayan çocuklara ceza silsilesinin okul yönetimi tarafından takip edilmesi gerekir. Uyarma cezası vermeden uzaklaştırmaya giden bir disiplin cezasının çocuğu okuldan uzaklaşmasına sebep olması muhtemeldir. Bazen de çocukların işlemiş oldukları suçu öğretmen ve idareciler nasihat ederek ya da ikaz ederek geçiştirmektedir. Bu daha sonrasında çocukları nasıl olsa bir şey olmuyor düşüncesi ile daha büyük suçlara yönelmelerine sebep olabilir. Suçlara zamanında müdahale edilmesi ileride telafisi zor olan suçları engelleyebilir. Çocukların işledikleri suçların sebepleri araştırılmalı ve o sebepler ortadan kaldırılmalı ki bir daha çocuk suça yönelme ihtiyacı hissetmesin.

Okullar; çocuğa çok boyutlu düşünme imkânı sağlamalı, kişilik gelişimine yardımcı olmalı, aldığı eğitime paralel olarak, güzel ve doğru karar verebilme imkânı sunmalıdır. Normalde çocuğun eğitim düzeyi arttıkça suçtan uzaklaştığı da unutulmamalıdır (Ok, 1989).

2.2.2. Arkadaş çevresi: Çocuklar için arkadaş çevresi, okuldan sonra en fazla sosyalleştikleri alanlardan biridir. Özellikle de ergenlik dönemlerinde doğru davranışlarda bulunmaları açısından bu ilişkiler çok önemlidir. Cezaevlerinde yapılan çalışmalarda; suça sürüklenen çocukların çoğunluğunun bu suçları arkadaşlarıyla beraber işledikleri tespit edilmiştir. Olumsuz arkadaş etkilerinin bir sonucu olarak genç; kimliğini kazanma çabası sırasında gruba ait olma, gruptan dışlanmama, grup onayını yitirmeme uğruna sapkın davranışlara sürüklenebilmektedir. Sosyal bilimciler, suçluluğun öğrenilmiş bir süreç olduğunu kabul ederek, suçluluk eğilimlerinin anormal davranış şekli olduğu kadar, grup yaşamına bağlı bir sorun olduğu tespitinde bulunmuşlardır (Tayfun, 1989, Uluğtekin, 1991).

Ergenlik dönemi çocukların hem kimliğini kazandığı hem de arayışta olduğu dönemdir. Ergen için arkadaş gurubu tarafından kabul görmesi; onun kimliğinin oluşmasında ve toplumda bir yer edinebilmesinde önemlidir. Çocuğun topluma uyum sağlama isteği ve onay görme gereksinimi arayışının sonucudur. Toplumsal uyumun ölçüsüne baktığımızda, bireyin etrafındaki kişilerle ilişkileri sürdürebilmesi, grup çalışmalarına katılabilmesi, yapıcı ve katılımcı olması, sorumluluk yüklenebilmesi ve birlikte yaşamın getirdiği kurallara uygun hareket etmesidir. Bu da, zamanla oluşabilecek bir süreçtir (Ulak, 1993). Gençler ergenlik döneminde, arkadaşları tarafından onay görmek için onların ilgi, değer ve tutumlarını kabullenmektedirler. Arkadaş grup tarafından kabul görme, ergenin kendisine olan güvenini pekiştirmekte ve arkadaşları arasında duygu ve düşüncelerini rahatça dile getirmesine katkı sağlamaktadır. Ergenler birbirlerine özenerek ve geribildirimlerde bulunarak, bireyler arası becerilerini geliştirme imkânı bulabilmektedir (Uluğtekin, 1991, Delikara, 2000).

Gençlerin okul ve aile de boş zamanlarını değerlendirme imkânını bulamaması, onları sokağa sürüklemekte, oyun grupları veya çetelerle birleşerek suç işlemelerine neden olabilmektedir. Onların içinde bulundukları grup onların toplumsal sınıflarının bir uzantısıdır. Çeteye karışan bireylerin bir araya gelmelerinde aynı kaderi paylaşma, aynı azınlık gruptan gelme gibi özellikler göze çarpmaktadır. Gençleri çetelerin içine sürükleyen temel faktör korunma ihtiyacı hissetmesidir. Arkadaşlarının teşviki, makam, para, çete üyesi olmasının getirdiği ayrıcalık çeteye katılmanın avantajları arasında gösterilmiştir (Balo, 1996, Duman, 2002:161-212).

Aile içindeki geçimsizlik, şiddet ve baskı arttıkça, gençlerin arkadaş grupları yerine çete oluşturma olasılığı artar. Bu kimseler birlikte hareket ederek çalar, kırar ve yasaları çiğnerler. Olumsuz arkadaş etkileri, olumsuz ana baba davranışları ile birleştiğinde, gençlerin yasa dışı davranışlarda bulunma olasılığı da artmaktadır (Yörükoğlu, 1998, Delikara, 2000).

2.2.3. İş çevresi**:** Sanayi devrimiyle birlikte, göç ve çarpık kentleşmeye bağlı olarak gelişen fakirlik, eğitimsizlik, işsizlik, düzensiz aile ortamı, eğitimin ailede bir anlam ifade etmemesi, ailenin ekonomik olarak yetersiz olması, tüketim çılgınlığı dolayısı ile işverenin daha çok üretip kar etme düşüncesi gibi nedenler dolayısı ile çocuk çalışma hayatına katılmıştır. Çocuğun kendi yaşıtları okula eğitim almaya giderken ve arkadaşlarıyla oynarken, hayatın bütün yükünü acımasızca omuzlarında taşıyan çocuklar, duygusal ya da bilişsel yönden sağlıklı olarak gelişemezler. Çünkü kendilerinden büyüklerin yanında, ailenin kontrolünden uzak, uyuşturucu, alkol, hap, sigara, istismar, suç ya da küfür gibi olumsuz davranışlara açık ve korumasızdırlar. Çalışma hayatına atılan çocuk; işyerinde, ailede, okulda ve içinde bulunduğu toplumda sürekli bir kimlik çatışması yaşamaktadır. Ailesi için çalışıp para kazandığında yetişkin kimliğiyle, okula devam edip öğretmenlerine itaat ediyorsa da çocuk kimliğiyle davranması beklenmektedir (Özyanık, 1994).

2.2.4. Boş zamanlarını geçirdiği çevre: Boş olan zaman diliminden kasıt; bireylerin kendi kişisel gelişimi için ya da özgürce kullandıkları iş saatlerinin ve görevlerinin dışındaki zaman dilimidir. Okula giden çocuklar için okul saatleri, çalışanlar için iş saatleri dışındaki zaman dilimidir. Bu zaman dilimini kimlerle, nerede ve nasıl geçirdiği, bu süreçte çocukta ne tür davranış değişikleri olduğu anti sosyal davranışlara ve suça yönelimi engellemede çocukla ilgili bilinmesi gerekenlerin başındadır. Çocuğun boş zamanının çoğu, oyun grubu içinde geçer. Oyun grubu, çocuğun liderlik özelliklerinin ortaya çıktığı, biz ve onlar ayrımının farkına vardığı yerdir. Olumlu yönlerine rağmen oyun grubunun, üyelerinden bazılarının anti sosyal davranışlar ya da suç davranışı gösterdiği durumlarda çok kısa sürede bir çocuk çetesine dönüşebilmektedir. Çocuklar boş zamanlarını çoğu zaman eğlenerek geçirirler. Eğlence, gençlerin yaşamında olumlu bir güçtür. Fakat denetimden geçmemiş ve özellikle de ticari amaç güden bazı eğlence araçlarının çocuklar ve gençler üzerinde tahrip edici etkiler gösterdiği ve suçu arttırdığı, buna karşılık, sağlıklı ve programlı bir eğlence faaliyetinin suçluluğu önleyici etkilerinin olduğu kabul edilmektedir (Yavuzer, 1990, Dönmezer, 1994).

Son dönemlerde kitle iletişim araçlarını kullanan çocukların sayısı hızla artmaktadır. Çocuklar için televizyon, internet, gazete, dergi ve kitaplar suçluluğu yaygınlaştırmada etkili olmaktadır. Kitle iletişim araçları yoluyla çocukların oynadıkları oyunlar ile çocuğa suç tekniğini öğreterek, suçu sıradan, çekici, hatta heyecanlı kılarak, yararlı bir faaliyet olarak gösterebilir. Hatta intihara kalkışanların boy boy resimlerinin yazılı ve görsel medyada yer alamsı çocukları bu davranışa özendiriyor olabilir. Suçluya saygın bir kişilik vererek, suçluyu cana yakın, sempatik bir kişi olarak sunabilir. Adaletten kurtulmanın kolay olduğunu telkin ederek; adalet mekanizmasını ve polisi gülünç şekillerde gösterip, suçun ve suçlunun adeta reklâmını yapma gibi bir rol üstlenebilir. Televizyon ve radyoda yayınlanan reklâmlar çocuklar hatta yetişkinler üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Tüketim toplumunun temelini oluşturan reklâmlar daha fazla yeni gereksinmeler yaratarak narsisizmi körüklemektedir. Çocuk doğası gereği gerçek gereksinmelerini, gerçek olmayan gereksinmelerinden ayırt edemeyebilir. Ekonomik yönden fakir olarak kabul edilen birçok ailenin çocukları suç işlemezken, maddi durumu iyi olan ailelerin çocuklarının suça karışması bu yargıyı desteklemektedir. Çocuk suçluluğunda etkili olan, ailenin gelir düzeyinin düşüklüğünden çok çocuğun bunu nasıl algıladığıdır. Son dönemlerde gelişmiş ülkelerde reklamlardan etkilenen birçok genç bireylerin otomobil, motosiklet, büyük mağazalardan içecek, tıraş losyonu, sabun, giyim eşyası vb. şeyler çaldıkları için mahkeme önüne çıkarıldıkları görülmektedir. Şiddet içerikli oyun oynayanların ve film izleyenlerin de geçici bir süre içinde olsa filmin etkisinde kaldıkları tespit edilmiştir (Öter, 2005). Çocuk bazen de filmlerde izlediği şiddet içeriğini, ileride pratik uygulama yoluna gidebilir. Bundan dolayı çocuklara, insani değerlere önem veren, yardımlaşmayı, insanı, hayvan sevgisini, doğa ve çevreyi ön plana çıkaran çizgi filmler izletilmesi faydalı olacaktır.

2.2.5. Göç ve gecekondulaşma: Bireyler; ekonomik, sosyal veya siyasal nedenlerle bir yerden başka bir yere göç ederler. Göç eden aileler, özellikle de küçük çocuklar ve yaşlılar için yeni bir çevreye uyumda ve yeni dostlar edinmede zorluklar yaratmaktadır. İç göçler beraberinde farklı sosyal sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Bu göçler sonucunda artan gecekondulaşma, kentsel hizmetlerin aksaması, işsizlik, göç eden bireylerin topluma uyumsuzluğu, kent kültürüne yabancılık ve kültürler arası çatışma gibi sorunlar yaşanmaktadır. Çarpık kentleşmenin getirdiği yetersiz imkânlar ve düzensizlik, karmaşa suça sürüklenme sebeplerinden birisi olabilir. Yeni bir kente ailesiyle birlikte ya da tek başına gelen çocuk yeni çevresinde farkına vardığı ışıltılı, heyecanlı, renkli bir hayatı düşleyecek ve elde etmeye çalışacaktır. Yetersiz eğitim ve yetenek eksikliği gibi nedenlerle, arzuladığı iş ve geleceği elde edemeyeceği düşüncesine kapılan çocukların, kentte değişen geleneksel aile törelerinin çocuğu koruyan yaptırım gücünün zayıflaması, ailenin sosyal kontrol

fonksiyonunu yerine getirebilecek başka kurumların olmaması nedeniyle suça daha kolay yönelme olasılığı fazladır (İçli ve Özcan 1992, Hancı vd. 1996: 173-183).

Kent yaşamına hazır olmayan çocuklar dışarıdan göç edenlere karşı kentlilerin önyargıları yüzünden soyutlanmaktadır. Bu dışlanmaya tepki olarak kendini kanıtlama, kentli yaşıtlarına özenme ve otoriteye başkaldırma gibi etkenler özellikle çocukları suça sürükleyebilmektedir. Göçlerin ve gecekondulaşmanın büyük şehirlerde sosyal gerilimlere, sosyal gruplar arası çatışmalara, sonuç olarak özellikle mala yönelik suçların artmasına neden olduğu belirtilmektedir. Göçler sonucunda çocuklar ya ayakkabı boyacılığı, hamallık, midyecilik gibi niteliksiz işler yapmakta ya da dilencilik, tombalacılık, kaçak sigara satma gibi işlere karışmaktadırlar. Çocuğun erken yaşta çalışmak zorunda kalması hem eğitimini aksatmakta, hem de iş çevresinde zararlı davranışlar kazanabilmesine yol açmaktadır (Gürpınar vd., 1994:39-41). Göç olayını yaşayan çocuklar daha çok hırsızlık ve yaralama suçlarını işlemektedirler. Yaralama suçlarının toplumsal uyumsuzluk kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Hırsızlığın ilk planda olmasında ise daha çok ekonomik zorlukların ve çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Gerçekte nedenlerin ve tehlikenin en büyüğü anne babanın sevgi ve şefkat bakımından yoksun olmaktır. Hırsızlık yapan çocuk bu yolla maddi gereksinimini gidermekten çok, ailenin ve okulun denetiminden uzak kalmanın verdiği bir başıboşluk içinde suça yönelmekte, sevgi ve sevecenlik eksikliğini gidermek için bu yola başvurabilmektedir (Hancı vd., 1993: 347-350).

2.2.6. Aile çevresi: Günümüzde "aile ve çocuk" kavramları "birey, toplum, değişim" düzleminde sosyolojik açıdan, gerekse multidesipliner yaklaşımlarla spesifik olarak irdelenmiştir. Toplumumuzun son yıllarda yaşamış olduğu teolojik anlamdaki hızlı gelişmeler, plansız kentleşme, köyden kente göç, işsizlik, eğitimsizlikten kaynaklanan sorunlar, şaşalı yaşam arzusu, üretmeden tüketme alışkanlıkları gibi sorunların, ailenin bu sorunlardaki etkisinin neler olabileceği bilimsel araştırmaların konusu içerisine girmiştir.

Toplumun en küçük sosyal birimi ailedir. Sağlam ve güçlü bir toplum yapısının oluşması sağlıklı ve güçlü aile yapısına, sağlıklı ve güçlü ailelerde ancak sağlıklı ve sağlam bireylerle kurulabilir. Hz. Peygamberin "Şüphesiz ki bir çoban güttüğü sürüden sorumlu olduğu gibi kişide ailesinden, çoluk çocuğundan sorumlu tutulacaktır (Buhari, es- Sahih, Nikah, 91)." Eşlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı sorumlu oldukları ifade ederken, "Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha iyi bir hediye vermiş olmaz (Tirmizi, es- Sünen, Birr, 33)." buyurarak önceliğin ahlaki terbiye olduğuna dikkat çekmiştir.

Çocuğun kişilik gelişimi ailede başlar. Çocuk anne karnına düştüğü andan itibaren isteyerek mi yoksa istem dışımı olduğu onun sağlıklı gelişimine etki etmektedir. Çocuk dünyaya gözlerini açtığında ilk karşılaştığı ve sosyal ilişki kurduğu toplumsal kurum ailesidir. Bakım, beslenme, korunma ve sevilme ihtiyaçlarını karşılayan aile, çocuğun gelişimi, davranışlarının oturması ve toplumsal bir birey haline gelmesi içinde yardımcı olur. Huzurlu aile içerisinde yetişen çocukların kişisel gelişimi daha sağlıklı, sosyal çevreye uyumu daha kolay iken, huzursuz aile içinde yetişen çocuklar sosyal çevreye uyum sağlamakta zorlanır, arkadaş ilişkilerinde başarısız olur, toplumun kurallarına uymakta da zorlanırlar. Özellikle anne-babanın sevgisinden yoksun büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı yaşar, bu da davranış ve uyum bozukluklarına sebep olabilir (Yavuzer, 1997).

Hayatın normal akışı içerisinde ayrılık, boşanma, evi terk etme ve ölüm gibi nedenlerle aile yapısı bozulabilmekte, onların yerine üvey anne ve üvey babalar alabilmektedir. Bu değişim çocuğun sosyalleşme ve toplumsallaşma sürecini kesintiye uğratabileceği ve çocuğa etkisinin negatif olabileceği düşünülebilir. Günümüzde bu sebepler dolayısı ile yeni evliliklerin toplumda çoğaldığı gözlenmektedir. Aileye yeni katılan üvey anne ya da babadan çocuk öz anne ya da babası gibi davranmasını beklemektedir. Yeni katılan anne ya

da babayı kabullenmesi, benimsemesi ona alışması çocuk için zor olabilmektedir. Bazen öz anne ve babanın yerine geçen kişinin çocuğu kıskanması da olumsuzluklara sebebiyet verebilmektedir. Bu tip yaşanan sorunlar ancak çocuklara verilecek olan özgüven, hoşgörü ve içten davranışlarla çözülebilir. Ancak ailede bireyin yerine geçen ne kadar iyi davranış sergilese de öz anne babanın yerini dolduramaz.

Bowlby; çocuğun karakterinin beş yaşına kadar oluştuğunu, bu süre içerisinde annesinden ayrı kalan çocuğun suçlu kişilik yapısına sahip olduğunu ifade etmektedir. Çocuk istismarı ve ihmalinin çocukta anti-sosyal davranışlara neden olduğunu tespit eden araştırmacılar, geçmişinde istismar olan aileler, aile içindeki istismar olasılığını da artırmaktadır. Çocuğun aile içinde yaşadığı problemlerin çözümünde, ailenin saldırgan davranması, fiziksel şiddet uygulaması, çocukların hak ve statülerini kısıtlamaları, çocukları kendi malları gibi algılayarak istedikleri tasarrufta bulunmaları, çaresizlik, kimsesizlik, iş sahibi olmaması, ekonomik kriz ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklar, madde bağımlılığı, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, sosyal ve ekonomik imkânların kısıtlılığı, şiddetli geçimsizlik ve çocuklardan gerçekçi olmayan beklentiler de çocukları suça yöneltebilmektedir (Sevük, 1998).

Sonuç olarak günümüzde pek çok sorunun kaynağı hakların ihlâllerinden, gasp edilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsanca yaşama hakkına sahip olmayan çocukların suça sürüklenme ihtimalini de artırmaktadır. Yetişkinlerin çocuklara insan olarak değer vermesi, haklarına saygı göstermesi suçu önlemede de etkili olacağı düşünülebilir. Çocukların sağlık, eğitim, oyun ve ihtiyaçlarının belirlenerek ihtiyaçlarının giderilmesi suçu önlemede etkili olabilir. Suçu tetikleyen göç, işsizlik, yoksulluk, eğitim eksikliği, parçalanmış aile, sosyal güvenlikten yoksunluk gibi sosyal ve ekonomik olumsuzluklar giderilmelidir. Yoksul ailelerin yardımlar yoluyla ihtiyaçlarının giderilmesi ve çocuklarının ailesinin yanında yetişmesine imkân sağlanmalıdır. Kimsesiz çocukların da öncelikle birinci derece akrabaları yanında bakım yolu tercih edilmeli bu imkân yoksa koruyucu aile devreye girmelidir. En son çare olarak çocuk bakım evleri ve yetiştirme yurtları devreye girmelidir.

Günümüzde yazılı, görsel basın bireyler üzerinde büyük etkiye sahiptir. Özellikle de sosyal medyayı genç nesil çok etkin bir şekilde kullanmaktadır. Buralar onlar için kontrolden uzak ve her an her şeye ulaşabilecekleri alanlar haline gelmiştir. Bu alanlarda şiddeti ve teşhirciliği özendirici paylaşımlardan uzak durulmalıdır. Medyadaki şiddet içerikli yayınların insanları suça teşvik ettiği bilinmektedir. Buradan hareketle çocuklara medya okuryazarlığı çok erken yaşlarda doğru bir şekilde öğretilmelidir.

Ailede ve okulda verilecek olan dini eğitiminde de bireyler üzerinde olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Suç, bir anda meydana gelmez. O, psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerle çevrili "cazibe alanı" diyebileceğimiz geniş bir dairenin odak noktasında yer alır. Bu dairenin içerisine giren herkes suç işleyecek değildir, fakat potansiyel olarak buna hazır demektir. İlahi ve beşeri kaynaklı dinler kişinin bu daireye girmesine engel olma gayretindedir. Özellikle ilahi kaynak dinlerde helâl-haram, âhiret'te ceza-mükâfat inancı suç işlemeyi önlemede önemli faktörlerden birisidir. Dinler tarafından toplumda, suçun sadece suç değil, ayrıca günah olarak telkin edilmesi, onun işlenmesi karşısında caydırıcı bir sebep olacaktır. Bundan dolayı ailede ve okullarda dinin teorik kısmından çok pratik kısmına ağrılık verilmesi suçu önlemede etkili olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

1. Attar, H. (1993). *Eğitim ve Çocuk Suçluluğu.* İzmir : Ege Üniversitesi Basımevi.
2. Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması.* Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.

3. Aydın, M. Z. (2005). *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi,* İstanbul: DEM Yayınları.

4. Balo, Y. S. (1996). *Suç Mağduru ve Suç Faili Olan Çocuklar Açısından Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

5. Cantürk, G. "*Çocuk Suçluluğuna Adli Psikiyatrik Değerlendirme*" www. ttb.org.tr, (Erişim Tarihi. 12. 12. 2015).

6. Delikara, İ., E. (2000). *Ergenlerin Akran İlişkileri ile Suç Kabul Edilen Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

7. Dizman, H., Gültekin, G. ve Cantürk, G. (2005). Aile İlişkilerinin Çocuk Suçluluğuna Etkisi. *Adli Psikiyatri Dergisi*, Sayı, 2 (1), s. 9-15.

8. Dodurgalı, A. (2010). *Ailede Din Eğitimi,* İstanbul: Timaş Yayınları.

9. Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji*. İstanbul: Beta Yayınları

10. Duman, N. 2002. *Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Gençlerin Grup Dinamikleri.* I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu, Ankara: 29-30 Mart 2001 s. 161-212.

11. Gürpınar, S., Hancı, İ.H., Aktaş, E.Ö., Gündüz, M. ve Yücel, S. (1994). Trabzon'da Çocuk Suçluluğu. *Karadeniz Tıp Dergisi.* Sayı. 7(1), s. 39-41.

12. Hancı, İ. H., Ege, B., Demirçin, S., Coşkunol, H., Ertürk, S. ve Yemişcigil, A. (1993). Göçlerin İzmir İlindeki Çocuk Suçlarına Etkisi. *Ege Tıp Dergisi, Sayı*. 32 (3-4), s. 347-350.

13. Hancı, İ.H., Aktaş, E.Ö. ve Akçiçek, E. (1996). İç Göçlerin Çocuk Suçluluğuna Etkisi. *Eğitim Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı 1, s. 173-183.

14. İçli, T.G. ve Özcan, N. (1992). Türkiye'de Ekoloji ve Suç İlişkisi Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 9(1-2), s. 27-52.

15. Karagöz, Y.M. ve Demircin S.(1996). Antalya'da Çocuk Suçluluğu. *Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Sayı.13(1), s. 47-54.

16. Karip, E. (2007). *Eğitim Bilimlerine Giriş*. 1. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

17. Kepenekçi, K. Y. ve Özcan, A. Y. (2002). *Okullarda Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi.* Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu. Ankara: Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı.

18. Ok, A. (1989). *Kurumlar ve Suçlu Çocuklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

19. Öter, A. (2005). *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

20. Özyanık, A. (1994). *Sokakta Çalışan Çocuklar Sorunu*, Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Projesi. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

21. Şahinli, K. (2012). Çocuk Suçluluğuna Sebep Olan Ailesel Faktörler: Ankara Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Çocuklar Üzerine Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

22. Sevük, H.Y. (1998). *Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu ile Mücadele*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

23. Tayfun, R. (1989). *Çocuk Suçluluğu, Polis ve Basın*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

24. Türkiye İstatistik Kurumu (2014). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar. Erişim Tarihi: 20.12.2015. http://www.tuik.gov.tr/ PreHaberBultenleri.do?id=16121

25. Ulak, M. Y. (1993). Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

26. Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*. Ankara: Bizim Büro Yay.

27. Yalçın, A. (1996). *Ansiklopedik Hukuk Rehberi*. İstanbul: Geçit Kitabevi.

28. Yavuzer, H. (1997). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

29. Yavuzer, H. (1990). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

30. Yeşilyaprak, B. (2006). *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*, 2. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

31. Yörükoğlu, A. (1998). *Gençlik Çağı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

32. Villani S. (2001). "Impact of Media on Children and Adolescents: A 10-Year Review of the Research", *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry,* , c. 40, s. 392-401.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(18)

Doç. Dr. Metanet H. İSMAYILZADE*
Öğr. Gör. Metanet A. ALİYEVA*

AZERBAYCAN'IN EKOLOJİ KİRLİLİĞİNİN OLUŞUMUNA ve KÜRESEL ÇEVRE KİRLİLİĞİN BÜTÜNLEŞMESİNE ERMENISTAN'IN ETKİSİ

ARMENIAN IMPACT TO THE FORMATION OF ECOLOGICAL POLLUTION AND GLOBAL ENVIRONMENTAL POLLUTION INTEGRATION OF AZERBAIJAN

ÖZ

Çalışmanın amacı nüfüs artımı, göç, endüstri gelişimi ve savaşlar sonucu oluşan ekoloji kirliliğinin küresel bütünleşmesinin nedenlerini ve çözüm yollarını Azerbaycan örneği ile incelemektir. Çalışma, Azerbaycan'ın ekololoji çevre kirliliğinin uluslararası boyuta girmesinin nedenlerinin göç, endüstri gelişimi ve adaletsiz savaş olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Hazar denizi ile bağlı problemin Hazaryanı devletlere bağlı endüstri gelişimi olduğu da çalışmamızda yer almıştır.

Hazar'ın tatlı su havzaları olan Kura ve Aras nehrlerinin kirlenmesinin, aynı zamanda bütünlükte ülkemizin toprak, hava, atmosfer kirliliğinin ve insanların göç etmesinin nedeninin Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü saldırgan siyasete bağlılığı ve bu siyasetin sonlanmasının problemin çözüm yolu olduğu makalede gösterilmiştir. Makale, Ermenistan'ın Azerbaycan'a açtığı adaletsiz savaş sonucu gizli ve aşkar şekilde sivil halka kimyasal silah kullanımına bağlı yakın günlerde Azerbaycan devletinin açtığı soruşturmasına ve AGİT gibi kurumları davet etdiği göreve dünyanın cavapsız kalmamasının küresel çevre temizliği için çok önemli olduğu ile sonuçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, ekoloji, çevre kirliliği, küresel, bütünleşme, Ermenistan, kimyasal, atık, adaletsiz savaş, dünya.

ABSTRACT

The aim of the research is to investigate population growth migration industrial development and to research the global integration results and solving ways of global ecological pollution with Azerbaijan sample.. The research deals with the ecological environmental pollution of Azerbaijan and focused on the reasons of immigration, industrial development and unjust war.

The pollution fresh water basins of Kur and Araz rivers at the same time, generally, soil, air atmosphere, pollution, and population migration are connected with Armenian aggressive policy to Azerbaijan and the solution ways of these problems have been revealed in the article. The implicit and explicit use of chemical weapons to the civil population of Azerbaijan by Armenian unjust war has been pointed out. The Azerbaijan Government invited the organizations as OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe) for judicial investigation of unjust war and for global environmental protection.

Keywords: *Azerbaijan, ecology, environmental pollution, global, integration, Armenia, chemical, waste, unjust war, world.*

* **Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi(UNEC), Teknoloji ve Saha Avadanlıkları Bölümü; Bakü/AZERBAYCAN.**
* **Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi(UNEC), Teknoloji ve Saha Avadanlıkları Bölümü; Bakü/AZERBAYCAN; azizmetanet@gmail.com**

1. GİRİŞ

Dünya gezegeninin en güzel bölgesi olarak 11 ikliminden 9'na sahip olan Azerbaycan, ılıman ve subtropikal iklim Kuşakları'nın birleştiği alana sahiptir. Dağlık, çöllük, ormanlık arazilere, deniz kadar büyük gölü olan Hazara, daim hızla akan Kur ve Aras nehrlerine, maden sularına, şifalı bitkilere, tedavi amaçlı kullanılan Naftalan petroluna, altın, mermer ve bir çok yeraltı servetlere sahip olan bu bölge Avrasya sayılmaktadır.

Eski yerleşim yeri olan Azerbaycan'ın ekolojisi, sahip olduğu ıklım bakımından kendi kendini temizleme ve sahip olduğu doğal servetleri koruma gücüne sahip olsa da, endüstri gelişimi ve insanların ihtiyaçlarının çokalması ile direk etki altında bulunmaktadır. Ekolojinin kirliliğin nedeni doğal kaynaklardan kullanımının doğru organize edilmemesi, fabrikaların, trafik araçlarının, ev atıklarının veb. oluşturduğu çöplük, hava kirliliği ile beraber savaşların yaptığı fasatlardır. Ekolojinin genel problemi olan kirlilik, yalnız Azerbaycan'da değil, tüm dünyada bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. "Günümüzde, insanlık çok yoğun bir üretim ve tüketim düzeyine ulaşmıştır. Yoğun üretim, yoğun enerji kullanımı ve yoğun atık demektir. Böylece çevreye / doğaya bırakılan atık düzeyi; dünyanın kendi kendini temizleme kapasitesini aşmış ve bazı maddeler dünyanın katman ve bölümlerinde birikmeye başlamıştır. Daha önce de söz edildiği gibi, her yıl atmosfere 207 milyar ton CO2 atılmaktadır. Buna karşılık, dünyanın yıllık CO2 çekme kapasitesi 204 milyar tondur. Sonuçta, her yıl üç milyar ton CO2 atmosferde birikmektedir"(Akdur, 2005: 16). Bu bakımdan Azerbaycan ekolojisini dünyadan ayrı tutarak korumak mümkün değildir. Ama her ülke gibi Azerbaycan devletinin de ekolojisini koruması hukuki statü almaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının Temel İnsan ve Vatandaş Hakları ve Hürriyetleri adlanan üçüncü bölümünde 39 maddede herkesin sağlıklı çevrede yaşamak, çevrenin gerçek durumu hakkında bilgi toplamak ve ekoloji hukuk ihlali ile ilgili, sağlığına ve malvarlığına zararının bedelini alma hakkına sahip olduğu yansımıştır. Anayasanın 78. Maddesinde bir de vatandaşın çevreni korumasının borcu olduğu hukuku da verilmiştir (Azerbaycan Respublikası Konstitusiyası). Bu bakımdan bölgenin ekoloji temizliliğinin direk vatandaşa ait olduğu bilinmektedir.

Azerbaycan vatandaşı ve devleti Anayasa'ya uygun olarak çevre kirliliğinin karşısını almağa, ülkenin ve komşu ülkelerin ekoloji problerini aradan kaldırmağa yönelik işler yapmaktadır. Bu işler ekoloji kirliliği oluşturan nedenlere bağlı sınıflandırlmaktadır. Azerbaycan'da "Sosio-ekonomik gelişim programında" ekoloji kirliliğe karşı yöneltilen temizleme sınıflandırılması: Hazarın kirliliğini oluşturan sabeplerin kaldırılması, fabrikaların oluşturduğu atiklarin bertarafi, teklükeli atik bertarafi, çevre (hava, toprak, su, orman, gürültü) kirliliğini oluşturan sabeplerin kaldirilmasi ve ev atiklarinin bertarafi gibidir. Ekoloji kirliliği oluşturan nedenlerin ortadan kaldırılması ise atiklarin yakilmasindaki dumanın filtrlerle bertarafi, atikların yeniden üretime iadesi, atıkların onarılabilir enerji kaynakları durumuna getirilmesi, toprağın kimyasallardan temizlenmesi ve meliorasiyası, ormancılığın geliştirilmesi gibi hayata geçirilmeğe karar verilmiştir. Ekoloji temizlik, kirliliği oluşturan ulusal ve küresel boyutlu nedenlerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır ve Azerbaycan devleti bu nedenlerin ulusal yönünü kismen kaldırıla bilir güce sahiptir.

2. Hazar'ın kirliliğini oluşturan nedenler ve ortadan kaldırılma yolları

Azerbaycan'da petrolun bulunması, her zaman Hazar ve Baku arasizinde petrol üretimi ile bağlı ekoloji kirliliğe yol açmıştır. Son devrde Azerbaycan petrol ve doğalgazın boru hatları ile dünya pazarına çıkışı petrolun daha çok imalına neden olmuştur. Biliyoruz ki küreselleşme, gelişimde bütünlük sağladığı kadar, gerilimin de bütünleşip büyük hasarlara yol açmasına neden oluyor ve bu büyük hasarlardan büyüğü ekoloji

hasarlardır. "Genel bir algılama olarak küreselleşme ekonomilerde, teknolojide politikada ve sosyo kültürde olan bütünleşmeyi tanımlamakta kullanılsa da, aslında yerel veya bölgesel çevre sorunlarına ilişkin bir olgunun, dünya çapında bir olguya dönüşme süreci olarak değerlendirilebilir" (H. Baykal ve T.Baykal, 2008: s.2).

Devlet Ekoloji Komitesi'nin ölkenin atmosfer kirliliğinin aradan kaldırılmasına yönelik çevrenin korunma prensepleri içerisinde petrol kaynaklarının korunması ve verimli kullanılması, petrol atıklarının çevreni kirletmeden ortadan kaldırılması, genellikle endüstriden kaynaklanan atıkların atmosfere ziyan vermeden temizlenmesi, atık suların Hazar'ı kirletmemesi nedeniğle temizlenmesi, bölgelerde kokulu ve zarerli küçük göllerin oluşumunun karşısının alınması ve atıkların yeniden üretime verilmesi gibi konular yer almaktadır. 2010 yılında Hazar'a akıtılan atık sularının temizlenmesi için altyapının kurulmasına 1 milyar manata yakın para harcanmıştır. Lakin, Hazar'ın bir bölümü Azerbaycan'a ait olduğu için, yalnız kendi sınırı içinde bu temizlenmeni yapmaktadır. Ama, Hazar'ın tatlı su havzasına ait ülkeler ve Hazaryani devletler de denizin temizliğini korumalıdır. Bu bakımdan Hazar problemi küresel problem değeri kazanmaktadır.

Azerbaycan, küresel ekoloji kirliliğe karşı mücadile örgütlerine, devletlerarası iş birliklerine her zaman tolerans yaklaşmış ve problemlerin ortaya koyulmasında ve çözüm yollarının bulunmasında kendine yakışır konumda yer almıştır. Özellikle ülkemiz Hazar denizi sularının temizlenmesi, flora(bitki) ve faunasının(heyvanlarının) korunması ile bağlı uluslararası kongre, sempozyum ve iş birliklerinde yer almaktadır. Bu bakımdan Azerbaycan dünyaya mesaj vermektedir ki, Hazaryani devletler ve nehirlerin geçtiği komşu devletler Hazar'ın kirlenmesinin karşısını almağa yönelik birge adımlar atmasa, kirlenme oranı dürmadan artmaya devam edecektir. Aslanov'un (2013: s.61-62) sunduğu gibi, Volga nehrinden akıtılan atıklar, Aktau'dan akıtılan uranyum atıkları, Reşt'de çeltik ekininde kullanılan zarerli su atıkları, Azerbaycan petrol üretimindeki petrol atıkları ve atık sular Hazar'a büyük ziyan vurmaktadır.

2.1. Hazar'a Dökülen Kura ve Aras nehrlerinin kirlenmesinde Ermenistanın rolu

Tatlı su havzalarının denize verdiği canlılık bakımından da problem yaşanmaktadır. Hazar'a dökülen nehirler üzerinde kurulan enerji santrallerinin suyun karşısını almaları sonucu tatlı suyun azalması Hazar'ın flora ve faunasınına büyük tehlike oluşturmaktadır. Tatlı suların kimyevi ve tehlikeli atıklarla kirlenmesi ıse dırek Ermenistan'a aitdir. Hazar'a dökülen Kura ve Aras nehrlerinin Türkiye arazisinden kaynak alıp, Ermenistan ve Gürcüstan'dan geçişi sırasında uluslararası coğrafi kuralları bozarak suların kirletilmesi hakkında ne kadar konuşulsada önlemler alınmamaktadır.

1998 yılında Remser ve 2001 yılında Tahran'da Hazar denizinin ekolojisine atfedilen Uluslararası bilimsel konferansta konuşulmuştur: "Son yarım yüzyıla kadar sürede yapılan araştırmalar (M.Salmanov 2002; R.Kaşkay 2009) gösterdi ki, Kura, Araz nehrleri ve onların esas kolları cumhuriyetimiz dışında Gürcistan ve Ermenistan topraklarında kirlenir. Ermenistan'ın arazisinin tamamı (29,8 bin km2), Gürcistan'ın 36,4 bin km2, Türkiye'nin 28,9 bin km2, İran'ın 40 bin km2 ve Azerbaycan'ın 52,9 bin km2 alanı Kura nehri havzasında bulunmaktadır" (Aslanov, 2013: s.3) Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı tecavüzcü siyaseti, adaletsiz savaş açmasının sonucu zarerli atıkların nehrlere akıtması ile küresel ekoloji kirlilik oluşturmaktadır ki, bu konu Hazar'ı da etkilemektedir. "Ermenistan topraklarından gün içinde 2,1 milyon m3 atık su temizlenmeden Ermenistan topraklarından gelen Oxçuçay, Bazarçay, Besitçay, Hekeriçay, Köndelençay, Terterçay ve Haçınçay kolları aracılığıyla doğrudan Araz nehrine akıtılır. Ermenistan Güney Kafkasya'da insana ve insanlığa karşı yönelen terör siyaseti bütünüyle Hazar havzasındaki ülkelerin doğasına, biyolojik çeşitliliğe ciddi hasar oluçturmakta devam ediyor " (Lacin.info).

Azerbaycan dünya devletleri için her ne kadar enerji kaynağı olsa, 1988 yılından yeniden başlanan

Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı suçluluğunun dünyanın görmezden geliği 28 yılın sonucu olan çevre kirliliği küresel bütünleşme boyutuna girmiştir. Özellikle Ermenistan arazisinden geçen veya dağlardan kaynak alan çaylara atıkların atılması, Azerbaycan arazisinde büyük hasarlara yol açmaktadır. "Azerbaycan Cumhuriyeti Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı 2014 yılının Ekim ayının II ongünlüyünde gerçekleştirdiği izleme sonuçlarına göre, Gürcistan ve Ermenistan topraklarından temizlenmeden direkt su tesislerine akıtılan ev atıkları ve sanayi tesislerinin atık sularının etkisi sonucu Kura ve Aras nehirleri, onların kollarında biogen maddelerin miktarının normalden defalarca fazla olması bir daha kanıtlanmıştır"(Lacin.info).

Hazar'ın hukuki statüsü ile bağlı geçirilen sammitlerde (23-24 nisan 2002, Aşkabat-Türkmenistan; 16 ekim 2007 Tahran-İran; 18 kasım 2010 Baku-Azerbaycan; 29 eylül 2014 Heşterhan-Rusya) hukuki statü ile eş zamanda Hazar'ın korunması konusuna da dokunulmuştur.

Hazar denizinin kirlenmesinin karşısının alınması ve bioloji sularının korunması amacı ile 4 Kasım 2003 yılında kabul edilen ve Azerbaycan Respublikasının 4 Nisan 2006 tarihde onaylanmış Tahran Çerçeve Sözleşmesinindeki üç ilke (yedek önlemler alma,"kirleten öder" kirletme ile bağlı bilgi edinme), Hazaryani devletlerın Hazar'a zarar veren diger devletlere karşı birge faaliyet göstermesine imkan sağlamıştır. Lakin bu imkandan şimdiye kadar Hazar'ın tatlı su havzası olan Kura ve Araz nehrlerini kirleten Ermenistan ve Gürcüstan için kullanılmamıştır. Devletlerin faaliyetini gözden geçirersek, Azerbaycan bütünlükte bu ilkelere uymaktadır. "Genel olarak, takdir edilecek bir durum olarak belirtmek gerekir ki, AR Hazar devletler arasında denizin ve akvatoriyasının[72] kirlilikten korunması için çok kapsamlı tedbirler gerçekleştiren tek devlet olarak kabul edilebilir. Bu tedbirlerin önümüzdeki yıllarda da sürdürülmesi Hazar akvatoriyasının daha da temizlenmesi ile sonuçlanmasına ve Abşeron yarımadasının Hazar Denizi'ni kirleten kaynaklar arasından çıkarılmasına nail olunmasına yönelmelidir"

2.2. Tehlükeli Atiklar Ile Azerbaycana ve Dünyaya Ölüm Saçan Ermenistan

Küreselleşmeğe doğru giden dünyanın kaynakları, gelirleri, üretimi küresel dünyada çok alana ulaştığı gibi, çevre sorunları da hızla büyümektedir. "Çevre kirliliği ve ekonomik büyüme ilişkisinin sorgulanması daha çok Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) hipotezinin geçerliliğinin incelenmesine dayanmaktadır. ÇKE hipotezi; Kuznets (1955)"in öne sürdüğü, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğu yönündeki hipoteze dayanmaktadır. Kuznets (1955)"e göre, ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında gelir dağılımı adaletsizliği önce artmakta, belirli bir gelir seviyesine ulaşıldıktan sonra ise azalmaktadır. Kuznets (1955)"in öne sürdüğü gelir seviyesi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ters-U hipotezi olarak da ifade edilmektedir. Diğer yandan 1990"larda Grossman ve Krueger (1991), gelir düzeyi ve çevre kirliliği arasında benzer bir ilişki olduğunu ortaya koymuş ve bu ilişki ÇKE hipotezi olarak literatüre girmiştir. ÇKE hipotezine göre, ekonomik büyümenin ilk yıllarında çevresel kirlilik artarken, büyümenin ilerleyen safhalarında kirlilik azalmaktadır"

Bu bakımdan küresel ekoloji kirliliğin önlenmesi için her devlet kendi arazisini koruduğu kadar, komşu devlet arazilerinin de çirklenmesinin karşısını almak için tedbir almalıdır.Dünyada bir çok BM'in Uluslararası Doğa Koruma Birliği-IUCN, Dünya Doğayı Koruma Vakfı, WWF (World Wide Fund For Nature), Uluslararası Koruma, CI (Conservation International), Doğal Hayatı Koruma Derneği, WCS (Wildlife Conservation Society) veb. bu gibi çevre koruma örgütlerinin çalışmalarına bakmayarak, bazı ülkelerde özellikle savaş alanı olan ülkelerde çevresel kirlilik küresel bütünleşmeğe yol açmakta ve tehlikeli atıklar ölüm getirmektedir.

Azerbaycan'da Sovyet döneminde Sumgayıt endüstri şeheri olarak hava kirliliğinde önde gidiyordu.

[72] Akvatoriya (lat. Aqua - su, territorium - arazi) - doğal, yapay ve geleneksel sınırlara sahip su havzası, ya arazisi.

Lakin Sovetlerden sonra bir çok fabrikaların çalışmaz hale gelmesi bu kirlenmeğe son koydu. Devletin hayata geçirdiği tedbirler sonuçu yeni alınan kurğularla hava kirlenmesinin karşısı nisbeten alındı. Havanı sement tozları ile kirleten HOLCİM Karadağ Sement zavodunun da yeni kurğularla berpası sonucu hava kirlenmesinin karşısı alındı. Lakin Azerbaycan'ın hava, atmosfer, toprak, su veb çevre kirliliğinin nedenlerinden en büyüğü tehlukeli atıklar ile kirlenmesidir ki halhazırda toplumun sağlamlığı tehlike altındadır. Bu tehlikenin nedeni Ermenistan'ın apardığı edaletsiz savaşda kullandığı uluslararası anlaşma ile yasaklanmış silahlardır. Son günlerde partlamadan toprağa düşen fize mermisinin bulunması Azerbaycan'ı Ermenistan'a karşı soruşturma açmağa imkan sağlamıştır. 10 Mayıs Terter rayonunun Eskipara köyü bölgesinde tespit edilmiş uluslararası anlaşmada kullanımı yasaklanan askeri mühimmat türüne ait beyaz fosforlu füze mermisinin buraktığı beyaz zeherli dumanın canlıları mahvetmesi ve rüzgarla yayılarak çevreğe öldürücü hasar vurması küresel boyutda çevre kirliliğine neden olmaktadır. Çeşitli nedenlerle kullanılan bu silahın havada duman şeklinde kalarak ateş noktasını da belirliyor ve bu dumanı yutan canlıların hayatda kalma şansı "0" olarak tesbit edilmiştir.

Direk Azerbaycan'ın ve dolayısı ile Küresel ekoloji çevre kirliliğine neden olan nüfüs artımı, göç endüstri gelişimi ve savaşın tehlikeli atıkları dünya toplumunun sağlamlık oranını düşürmekte, engellilerin sayını artırmakta ve günümüz hastalığı olan kanser gibi hastalıkların hızını yükseltmektedir. Bu bakımdan dünya bizim sesimizi duymalı ve her kes kendi sağlığı için mücadile etmelidir.

3. Sonuç

Araştırma sonucu Azerbaycan ekolojisinin küresel çevre kirliliğine etkisinin Hazar suları ve atmosfere bağlı kirlilik olduğu tesbit edildi. Hazar ile bağlı Hazaryani devletlerin birge mücadile kararları olduğu halde, tatlı su havzaları Küra ve Aras nehri ile bağlı Ermenistan ve Gürcüstan'ın bir karar almadığı görülmektedir. Hava, atmosfer, toprak, bütünlükte doğaya ve canlılara ölüm saçan tehlikeli atıkların ise birbaşa sorumlusunun Ermenistan olduğu araştırma sonucu onaylandı. Küresel çevre kirliliği oluşturan ve insan dahil tüm canlıları ve doğanı mahveden tehlikeli atıkların Azerbaycan'ın ölkeiçi değil, savaş sonucu oluşan tehlikeli atıklar olduğu görülmekte ve hukuki bakımdan bu tehlikenin sorumlusunun Ermenistan olduğu maddi delil ile aşkarlanmış ve Azerbaycan terefi soruşturma açmıştır. Araştırmanın sonucu onu gösterir ki ölüm saçan bu silahların oluşturduğu tehlikeli atıkların küresel boyutda canlıları ve doğanı mahvetdiği bilindiği halde dünyanın toplumsal olarak susması kötü sonuçlar doğura biler. Bu bakımdan Azerbaycan toplumunun ve devletinin çağırışını dünya toplum örgütlerinin ve devletlerinin onaylaması gerektiginden de fazla lazımdır.

KAYNAKÇA

1. Akdur, Recep (2005). Avrupa Birliği Ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikalari "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyumu", Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi: 23 Prof.Dr. Ankara, s.16

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası 12 kasım. 1995. Yıl, (2002). Baku: Azerbaycan Respublikası Milli Meclisin basımı s. 113

3. Hülya Baykal ve Tan Baykal(2008), Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunlari, s.2. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Mustafa Kemal Journal of University Social Sciences Institute Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 9 https://pegem.net/dosyalar/dokuman/48152-200904309507-02-kuresellesen-dunya%E2%80%99da-cevre-sorunlari.pdf (erişim tarihi 13.04.2016)

4. H.Q.Aslanov.(2013). Kürün Aşağı Akarının Ekocoğrafi Problemleri. Bakı Caşıoğlu, s.s. 3, 61-62 http://anl.az/el/Kitab/2014/Azf-276462.pdf(erişim tarihi 14.04.2016)

5. **Lacin.info. Ermənistan Respublikasının hərbi təcavüzü nəticəsində Qarabağın sərvətlərinə və ekologiyasına vurulan zərərlərin son hesabatı.** http://lacin.info/xeber/xmanset/2582-facebook-google-myspace-sfarshnz-vern-ermenistan-respublikasinin-herbi-tecavuzu-neticesinde-qarabagin-servetlerine-ve-ekologiyasina-vurulan-zererlerin-son-hesabati-movzusunda-tedbir.html(erişim tarihi 13.05.2016)

6. Akvatoriya (lat. Aqua - su, territorium - arazi) - doğal, yapay ve geleneksel sınırlara sahip su havzası, ya arazisi. https://az.wikipedia.org/wiki/Akvatoriya (erişim tarihi 14.05.2016)

7. Artan, Seyfettin, Hayaloğlu, Pinar ve Seyhan, Burak (2015). Türkġye'de Çevre Kirliliği, Dişa Açiklik Ve Ekonomik Büyüme Ilişkisi. S.309. Yönetim ve Ekonomi Araştirmalari Dergisi - cilt:13 sayi:1 (ocak 2015) - doi: http://dx.doi.org/10.11611/jmer435 file:///C:/Users/Komputer%20servis/Downloads/5000169570-5000292890-1-PB.pdf

8. (erişim tarihi 13.05.2016)

9. Muharremov A.A. Hazar Denizi'nde ekolojik güvenliğin sağlanması üzere Hazar devletlerin işbirliği ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin etkinliği http://www.intranslaw.com/jurnal-300.html(erişim tarihi 16.05.2016)

10. Bakı Yerevanı qadağan olunan silah işletmekde suçlayırhttp://www.azadliq.org/content/fosfor-silah-qadaqan-ermeni/27728690.html(erişim tarihi 20.05.2016)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(19)

Onur ORAL, MD, PhD[1)*], Kerim BAKAN[2)*], Berkcan BOZ[3)*]
Gamze ERTÜRK[4)*], George NOMIKOS, MD[5)*], İnci Banu AYCA, Asst. Prof.[6)*]

PROBİYOTİK SÜT ÜRÜNÜ OLARAK KEFİRİN SPORCU BESLENMESİNDE KULLANIMI

THE USE OF KEFIR AS A PROBIOTIC DAIRY-COMPOSITION IN SPORTS NUTRITION

ÖZ

Kefir içeriği bakımından yüksek vitamin protein ve mineral ihtiva eder, sporcularda immun yetmezlik sorunlarında ve kas kontraksiyon bozukluklarına neden olan mineral eksikliklerinin tamamlanmasında diyete büyük destek sağlar.

Kas kasılma mekanizmasında etkinliği çok önemli olan sodyum, potasyum ve kalsiyum iyonlarıyla ilgili hiponatremi, hipokalsemi, hipopotasemi gibi metabolik sorunların çözümünde önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimler: Süt Ürünleri, Egzersiz, Beslenme, Besin Takviyeleri.

ABSTRACT

With its high vitamin content in terms of protein and minerals; kefir provides great support for contains immune deficiency problems in athletes and muscle contraction problems that are caused by the mineral deficiency disorders.

By regulating sodium, potassium and calcium ions; kefir also acts a very improtant role in muscle contraction mechanism and metabolic problems such as hyponatremia, hypocalcemia, hypokalemia.

***Keywords**: Dairy Products, Exercise, Nutrition, Nutritional Supplements.*

*** Corresponding author: Onur Oral MD, PhD, Ege University Faculty of Sports Sciences, Department of Health Sciences and Sports, Izmir/TURKEY; e-mail: onur.oral@ege.edu.tr, dr.onuroral@hotmail.com**
*** Marmara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Sport and Health Sciences, Istanbul, Turkey**
*** Ege University, Faculty of Sport Sciences, Izmir, Turkey**
*** Ege University, Faculty of Sport Sciences, Izmir, Turkey**
*** Chios Hospital, Department of Orthopedics, Chios, Greece**
*** Marmara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Sport and Health Sciences, Istanbul, Turkey**

GİRİŞ

1. Probiotik Nedir?

Vücudumuzda, özellikle de bağırsaklarımızda yararlı ve zararlı bakteriler yaşamaktadır. Patojenler olarak zararlı olan bakteriler Gastrointestinal sistem (GİS) aktivasyonları ile vücudun dengesini bozar ve akabinde hastalıklara sebebiyet verir (Macfarlane GT. ve Cummings JH, 1999). Probiyotik olarak kullanılan mikroorganizmalar Lactobacillus acidphilus, GG, rhamnosum, lactis, Streptococcus thermophilus ve cerevisia, inigeroryze gibi mayalardır. Bu mikroorganizmalar barsak florasından izole edilmekte ve canlı olmasının yanında mide-safra asitlerine dayanıklılık özelliği gösterebilmektedirler, bunun ile birlikte GİS`de kolonizasyon yeteneğine sahip olmaktadırlar (Yağcı R, 2002). Bu özellikleri ile patojenlerle savaşabilmekte olan probiyotikler 1998 yılında Guarner ve Schaafsman tarafından "sağlıklı yaşamayı temin etmenin yanısıra sağlık kazancı sağlayan canlı mikroorganizmalar" olarak tanımlanmıştır (Macfarlane GT. ve Cummings JH, 1999).

Probiyotik ürünler canlıların bağışıklık sistemine faydalı mikroorganizma ilave edilmiş veya mayalanma sonucunda yararlı mikroorganizma üreten gıdalara verilen isimdir. Barsak florası içerisinde bulunan probiyotiklerle desteklenen Bifidobakterisi normal flora içerisinde karbonhidratları konakçının direkt olarak harcayacağı biçimde indirger. Yeni doğan bebeklerinin bağırsak florasının %95'ini bu etkenler oluşturmuştur. Bu da yeni doğan bebeğin hastalıklardan korunmasında çok büyük etken oluşturmaktadır. Bu etkenler aynı zamanda suda eriyen vitaminleri de sentezlemede katkı sağlarlar (Klaenhammer TR, 2000).

2. Kefir Nedir ve Tarihi

Kefir Kuzey Kafkasya kökenli probiyotik özelliği çok yüksek olan bir içecektir, kefir tanelerinin süte ilave edilmesiyle elde edilen, asidik ve alkolik fermantasyonların bir arada oluştuğu ve geçmişi uzun yıllara dayanan kültüre edilmiş bir süt ürünüdür. (Merin, U. ve Rosenthal I, 1986; Karagözlü C, 1990)

Mayalanma sırasında oluşan karbonmonoksit sayesinde köpürme özelliği vardır. Diğer fermente süt ürünlerine göre daha farklı özellikte olan kefir, mayalanma sırasında oluşan karbonmonoksit sayesinde köpürme özelliğine sahiptir. İçimi orta sert fakat ferahlatıcıdır (Kneifel W. ve Mayer H.K, 1991).

Kefirin önceleri Güneybatı Asya' da Türkler tarafından yapıldığı, alkol ve asit fermantasyonlarıyla meydana gelen ekşi ve köpüklü bir süt içeceği olduğu, bununla birlikte Kafkasya' da "Kyppe" adı verilen, yağlı veya yağsız sütlerden (koyun, inek, kısrak ve keçi), peynir altı sularından üretildiği bildirilmektedir (Adam R.C, 1971).

3. Kefir Taneleri Nedir ve Nasıl Kullanılır?

Kefir Taneleri, sütü fermente edici özeliğe sahip olan, kazein ve birbirleriyle komin şekilde yaşayan yararlı mikroorganizmaların oluşturuduğu kolonilerdir. Bu tanelerin en büyük özelliği fermantasyon gerçekleştirildikten sonra tanelerin tekrar süzülerek ve uygun ortamda saklamak koşulu işe yeni bir fermantasyona kadar belirli bir süre canlılığını muhafaza edeceğidir (Lee K.S. ve Kim D.S., 1986).

Rusya' daki pediatri uzmanlarının kefiri, sadece yüksek besin özelliğinden değil, aynı zamanda diyareye karşı yüksek faydasından dolayı hem sağlıklı hem de hastalıklı çocuklarda tercih edilebileceğini belirtmiştir (Renner E. ve Saldamlı I, 1983).

Kefirin böbrek hastalıklarında, safra bozukluklarında, uykusuzluk, iştahsızlık, verem ve sarılık ile çeşitli enfeksiyon ve egzamada yararlı sonuçlar gösterdiği belirtilmiştir (Kaptan N., 1982).

4. Kefirin İçeriği?

Fermente bir süt içeceği olan kefirin GİS te, 'dost bakteriler' olarak adlandırılan, ve bağırsak siteminde tutunma özelliği olan probiyotik bakterilerin, kefir içerisinde 30-50 farkli probiyotik cinsi bulunduğu, 1 yemek kaşığında ise yaklaşık olarak 150 milyar bakteri olduğu bildirilmiştir.

Koroleva, kefir tanesindeki mikroorganizma gruplarını, genel olarak lactobacillus acidophilus , bifidobacterium bifidum, streptococcus thermophilus, lactobacillus delbrueckii subsp bulgaricus, lactobacillus helveticus, lactobacillus kefiranofaciens, lactococcus lactis ve leuconostoc türleri olarak bildirmiştir (Kwak H.S, Park S.K. ve Kım D.S, 1996; Yaygın H, 1995).

Kefir fermantasyon sonucunda alkol orani %1-2'ye kadar dolaylarına çıkar. Bu oran kefirin gazlı bir tat verir. fermantasyon kısa süreli olduğunda alkol %0.2-0.3 dolaylarında kalir. Fermantasyon sonucunda çok az laktoz kalır buda kefirin laktoz intoleransı olan bireyler için daha güvende bir süt ürünü tüketimi yapabilecekleri anlamına gelir. Fakat, laktoz seviyesinin minimum düzeylerde olabilmesi için mayalama süresinin 24 saat civarında olması gerekir aksi takdirde laktoz seviyesi azalmayacaktır. Ayrica kefir sindirim bakımından sutten daha uzun süre gerektirir yine bu özelliği de laktoz intoleransı olan bireyler için tüketiminde bir artı yaratır.

İçerisinde 30-50 cins probiyotik olan kefir yoğurtla kıyaslandığında yoğurttaki değer 4-5 ile sınırlı kalmaktadır birim olarakta yine yoğurttaki 1 kaşığa denk gelen bakteri sayısı 900 milyon ile sınırlı kalmaktadır, yani kefirin sadece Bağırsak ve Psikoloji sendromu (GAPS) olan GAPS diyetinde %16 oranında iyileştirici olarak kullanılabilmektedir (Guzel-Seydim ZB ve ark., 2011).

5. Kefirin Besin Değeri

Kefirin 175 ml de bulunanlar: Günlük Tavsiye Edilen Miktar (GTEM)

1. 6 Gr. Protein	**2.** % 5 Magnezyum GTEM	**3.** % 10 A Vitamini GTEM
4. % 21 Kalsiyum GTEM	**5.** Yüksek Oranda D Vitamini	**6.** % 4 C Vitamini GTEM
7. % 20 Fosfor GTEM	**8.** 10 Gr. Karbonhidrat	**9.** 100 Kkal
10. % 19 (B2 Vitamini) Riboflavin GTEM	**11.** 7 Gr. Yağ	**12.** 75 mg Sodyum
13. 175 mg Potasyum		

6. Kefirin Sindirim Sitemine Katkısı

Emilimin besin molekülleri yeterince küçüldüğünde ince bağırsağın içini kaplayan tabakadaki kılcal damarlarla emilerek depolanma ve dağılım için karaciğere gönderilir. Karaciğerin sağlığı kadar ince bağırsağın da sağlığı besin sindirilmesi için çok önemlidir.

İnce bağırsaklar son derece zarif ve güçlü organlardır ve çok rahatsız olsalar bile bize hissettirmemeye çalışırlar. Çok çaresiz kaldıklarında ise gaz ve sancı ile yardım çağrısı gönderirler, bu nedenle birçok bölümden oluşan sindirimimizin kötü olduğunu hissetmediğimiz zaman çoktur. GİS tüm parçaları sağlıklı olması vücut sağlığının da teminatıdır. Yediğimiz besinlerin vücut için faydalı olması da bu sitemin verimli

çalışması ile mümkündür.

Sindirim sistemi florası besinlerin sindirilmesinde ve bağışıklık sisteminde çok önemli rol oynar. Bağırsak bakterileri temel besin öğelerini faydalı şekle dönüştürürken gaz gibi yan ürünler meydana çıkar. Anaerop mekanizma ile gerçekleşen fermantasyon, bireyin günlük enerji ihtiyacına katkıda bulunurken, bu olaylar sonucunda oluşan zarar verici bazı ürünler bir dizi akut ve kronik bağırsak hastalıkların sebebiyet verir. Bazen de bağırsağa ulaşan patojen bakteriler floranın dengesine zarar verir.

Sürekli bozulmaya yatkın olan dengenin tekrar kurulması için probiyotik ürünler fayda sağlamaktadır (Gibson GR and Fuller R, 2000). Probiyotikler insan bağırsağındaki bakterilerin, özellikle de patojen bakterilerin kolonizasyonunu önleyerek GİS problemlerini gidermede etkili birçok mekanizmayı harekete geçirirler. Bu mekanizmalar şu şekilde sınıflanır (Rolfe RD, 2000).

a. Hidrojen peroksit ve organik asit, bakteriyozinlerden ibaret olan bu inhibitör maddelerin üretilmesi, gerek Gram pozitif, gerek Gram negatif bakterilerin bağırsağa tutunmasını engellemede katkı sağlar,
b. Tüm diğer bakterilerin tutunacağı adezyon bölgelerini kompetetif inhibisyon suretiyle kapatarak etkili olurlar.
c. Toksin reseptörlerinin yıkımını sağlarlar.
d. İmmün sisteminin güçlenmesini sağlarlar.

7. Kalsiyum

Kalsiyum mineraller arasında insan vücudunda en fazla bulunan mineral olmakta ve toplam vücut ağırlığının yaklaşık olarak %1.5-2'sini oluşturmaktadır. Yeni doğan bir bebekte 30 gram kalsiyum bulunurken, yetişkin bir insanda yaklaşık olarak 1200 gram bulunur. Kalsiyumun % 99'u iskelette %0.6'sı dişlerde, %0.6.sı yumuşak dokularda, %0.03'ü plazmada %0.06'sı ise ekstra sellüler sıvılarda yer almaktadır (Washington, 1989; Nordin, 1997).

Yapılan araştırmalar kalsiyum alımı tüketimi ile kemik mineral yoğunluğu arasında olumlu bir ilişkilerin olduğunu göstermiştir (Maijala, 2000).

SENECA Çalışması Avrupa'da ortalama kalsiyum tüketimini ortaya koymuştur. Buna göre, 71-76 yaş arasında bulunan kadınlarda kalsiyum tüketimi 300-600 mg/gün iken erkeklerde ise 350-700 mg/gündür. Kalsiyum alımının düşük olması ise suplemantasyonu beraberinde getirmektedir (Gennari, 2001).

8. Serbest Radikaller ve Spordaki Yeri

Serbest Radikaller sporun yadsınamaz bir gerçeğidir, uzun süren fiziksel egzersiz boyunca serbest radikallerin üretildiğine ait ilk bulgular 1980'lerdeki fareler üzerinde yapılan çalışmalar sonucu rapor edilmiştir.

Egzersiz süresince serbest radikallerin oluşumu esas olarak 2 mekanizmaya bağlıdır:

-Oksijen tüketiminin belirgin şeklide artması

-Egzersiz boyunca yeterli kan akışına sahip olamayan, sonrasında ise ansızın kanlanmanın arttığı sindirim sistemi, böbrekler gibi belli organlarda iskemireperfüzyon olayıdır (De Moreno de Leblanc A. ve ark, 2007).

Bağışık yanıtın ilk basamağı, mikroorganizma antijenlerinin makrofajlar ve dendritik hücreler gibi yüzeylerinde TLR (Toll-like receptor) bulunduran hücreler tarafından tanınması ve proinflamatuvar sitokin salınımının indüklenmesidir. Bir nötrofil kemotaktik faktör olan Interleukin 8 (IL-8) de, doğal bağışık yanıtın ilk sentezlenen sitokinlerinden olup, nötrofil ve granülositlerin inflamasyon bölgesine göçünü sağlar. IL-8'in sürekli salınımı ve nötrofillerin sahaya sürekli göçü, epitel hücrelerinin hasarına yol açmaktadır (Malago JJ, Tooten PC ve Koninkx JF, 2010).

Adiloğlu ve arkadaşları kefir içeriğinde bulunan saprofit bakteriler, bağırsaktaki TLR'leri işgal ederek serbest durumda olan TLR miktarını mekanik olarak düşürmektedir. Bu da, hem patojen olan bakterilerin hücreye tutunmasını ve hücre içine girişini zorlaştırmakta, hem de IL-8 düzeylerinin düşmesiyle birlikte doğal bağışık yanıtın abartılı tepki vermesine engel olmakta olduğunu belirtmiştir. (Adiloğlu A.K., Gönülateş N, İşler M. ve Şenol A, 2013).

9. Besin Destek Ürünü Olarak Kefir

Gıda takviyesi olarak kullanılan birçok ürünün ihtiva ettiği miktarı içerisinde bulundurma özelliğine sahip kefir tüketilmesin de üst bir baremi olmadığını keşfedildiği ve üretildiği coğrafyalarda neredeyse su yerine tüketilmesi ile öngörülmektedir. Protein takviyesi kullanan sporcular için kefir protein tozlarından farklı tablo çizmektedir, sütün protein takviyesi ürünleri iki şekilde oluşmaktadır, Kazein ve Whey.

Kazein sütün pıhtı kısmıdır yani süzülmede süzme aletinde kalan kısımdır, whey ise süzme işleminden sonra geriye kalan kısmıdır. Aminoasit içeriği bakımından da Whey daha fazla aminoasit içeriği ile kazeine göre daha değerlidir. Kefirde yapım işlemi itibarı ile yoğun bir kıvamda olsada içerisindeki maya alındıktan sonra geriye kalanın tamamı ve çok büyük kısmı Whey dir.

Kefir, içeriğinde kalsiyum, demir, fosfor, magnezyum , potasyum, sodyum, bakır, molibden, manganez ve çinko bulunur, ayrıca A vitamini, B1 vitamini (tiyamin), B2 vitamini (riboflavin), vitamin B3 (niasin), B6 vitamini (piridoksin), vitamin B9 (folik asit), vitamin B12 (siyanokobalamin), C vitamini, D vitamini,E vitamini ve bunun yanında metionin , sistein, triptofan, fenilalanin , tirosin, lösin, izolösin, treonin , lisin ve valin gibi esansiyel amino asitler (Guzel-Seydim ZB ve ark., 2011) gibi içeriği sayesinde bireyin ihtiyacı olan vitamin ve mineral takviyesinin bütük kısmını karşılamaktadır.

TARTIŞMA

Kefir içeriği bakımından yüksek vitamin protein ve mineral ihtiva eder, sporcularda yetersizliği sonucu kas kontraksiyon bozukluklarına neden olan mineral eksikliklerinin tamamlanmasında diyete büyük destek sağlar.

Güven ve arkadaşının yapmış olduğu kolesterol ihtiva edilecek tavşanlarda 2 ay süre ile kefir kullanımın sonucunda, kefir sonrasında uygulanan kolesterolün denek grubuna göre kolesterol seviyelerinde artışa engel olmasının ve seviyesinin korunmasının yanı sıra kefirin süperoksit radikalini tutucu etkisi sayesinde LDL oksidasyonuna engel olduğu bildirilmiştir (Güven A. ve Güven A, 2005).

Yapılan çalışmada kanatlı hayvanlarda büyüme faktörü olarak antibiyotik yerine kefir destek olarak kullanılmıştır ve sonucunda hayvanların sindirim kanalındaki zararlı mikroorganizmaların azalmasının yanı sıra yararlı mikroorganizmaların da çoğalmalarını engellediklerini göstermiştir. Uzun süre kullanılmaları durumunda antibiyotiklere karşı zararlı mikroorganizmalar direnç kazanırken kefirin kuvetlendirdiği bağışıklık sitemi kanatlıların daha uzun yaşamasına olanak verdiğini göstermiştir (Sarıca Ş, 1999; Hamilton, R.M.G. ve Proudfoot F.G, 1991).

Yapılan bir çalışmada deneklere 1 ay boyunca fermente süt verilmiştir. Bir ayın sonunda ise naturel killer hücrelerdeki aktivitelerde azalma görüldüğü raporlanmıştır.

Bazı hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalar göstermektedir ki, kefir ve probiyotik gıdalar yiyecek alerji riskini azaltmakta, kan şekeri, kan lipid seviyelerini ve yüksek kan basıncını azaltmaktadır. LDL kolesterolun seviyesini azaltmada önemli etki göstermesine ilaveten bazı kalp hastalıkların önlenmesinde büyük rol oynadığı bildirilmektedir (Rodrigues K. L, 2005; Diniz R. O, 2003).

Cujian ve arkadaşları meme kanserinin önlenmesinde kefir kanserli insan denekler ile normal insan

denekler üzerinde denemiş ve farklı dozlarda kullanılan kefirin sağlıklı dokulara yayılmasını yavaşlattığını bildirmişler (Chen C, Chan H.M ve Kubow S., 2007).

SONUÇ

Kefir ve diğer probiyotik ürünlerin anti kanserojenik etkileri olduğu yapılan çalışmalar ile gösterilmektedir kefir başta olmak üzere süt ürünlerinin tümör oluşumunu engellediği özellikle kadında en çok görülen göğüs kanserini azalttığı göz önüne alındığında. Kefirin tüketilmesi sağlık açısından da büyük önem taşımaktadır.

Yapılan çalışmalar kefirin antioksidan aktivite ile yakından ilişkili olduğu raporlanmıştır.sporcunun toparlanma sürecine katkı sağladığı gösterilmiştir.

Kefirin gerek sindirim sitemindeki düzenlemesi sayesinde oluşan zararlı mikroorganizmaları azaltması gerek sağlıklı mikroorganizmaları çoğaltması sebebiyle kanserojen etkiyi ve serbest radikal oluşumunu baskılayarak spor süresince oluşmuş olan serbest radikal aktivasyonunu önler ve buna bağlı olarak antioksidan aktiviteyi de artmaktadır.

Kefir besin değeri olarak çok yüksek değerlere sahip süt ürünlerinden biri olmaktadır ve spor performansına katkı sağlayacak olan kalsiyum olmak üzere çeşitli vitaminler, mineraller ve enzimler gibi dengeli beslenme için önemli faktörleri içeren kuvvetli bir destek maddesi olmaktadır ve buna ilaveten içerisindeki laktoz seviyesinin azlığı içimindeki ve sindirimindeki kolaylık sayesinde gün içerisinde gerektiği kadar içilmesi kişiye kullanım kolaylığı sağlamaktadır.

Kefir birçok açıdan gerek ülkemizde gerek dünyada değerlendirilmiş bir probiyotik süt ürünüdür, kefir bu çalışmada aktardığımız özelliklerin daha fazlası kadar sporla ilişiği birebir olmayan bir çok vücut bölümü için fayda gösterdiği kanıtlanmıştır, bu sebeple gerek sporda gerek sedanter yaşamda sürekli tüketilmesi gerektiği açıkça çalışmalarla gösterilmiştir, bu nedenle spor ve sağlık için her zaman kefiri günlük diyetimizde bulundurmalıyız.

Teşekkür:
Bu yayınımızın oluşturulmasındaki katkılarından dolayı çalışma arkadaşımız Ceren DURMUŞCAN'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1. Adam, R.C., 1971, Süt III, E. Ü. Ziraat Fak. Yayınları, No: 170, 43-50, Bornova- İzmir.
2. Adiloğlu A.K., Gönülateş N, İşler M. ve Şenol A., The Effect of Kefir Consumption on Human Immune System, A Cytokine Study Mikrobiyol Bul 2013; 47(2): 273-281
3. Baysal, A. Beslenme. Hatipoğlu Yayınevi .10. Baskı. Ankara 2004
4. Chen C, Chan H.M ve Kubow S. Kefir extract suppers in vitro proliferation of estrogen-dependent human breast cancer cells but not normal mammary epithelial cells. J Med Food. 2007; 10(3): 416 – 422.
5. De Moreno de Leblanc A, et al. Study of immune cells involved in the antitumor effect of kefir in a murine breast cancer model. J Dairy Sci 2007; 90(4):1920-8.
6. Diniz, R. O. 2003. Study of anti-inflammatory activity of Tibetan mushroom, a symbiotic culture of bacteria and fungi encapsulated into a polysaccharide matrix. Pharmaceutical Research 47(1): 49–52.
7. Gao,J.,Gu,F.,Ruan,H.,Chen,Q.,He,J.,and He,G.(2013).Induction of apoptosis of gastric cancer cells SGC7901invitrobyacell-free fraction of Tibetan kefir. Int. DairyJ. 30, 14–18.doi:10.1016/j.idairyj.2012.11.011

8. Gennari C. Calcium and vitamin D nutrition and bone disease of elderly. Public Health Nutrition. 2001; 4 (2B) : 547-559.
9. Gibson GR and Fuller R: Aspects of in vıvo research approaches direcıed tovvard identifying probiotics and prebiotics for human use. J Nutr, 130:391-395. 2000.
10.Guzel-Seydim ZB, Kok-Tas T, Greene AK, Seydim AC. Review: functional properties of kefir. Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 2011, 51(3):261-8
11.Güven A. ve Güven A, Hiperkolesterolemi Oluşturulmuş Tavşanlarda Kefirin Total Kolesterol Trigliserit HDL-kolesterol, LDL-Kolesterol ve Lipit Peroksidasyonu Üzerine Etkisi, Kafkas Üniv. Vet. Fak. Derg. 2005. 11(2): 127-131
12.Hamilton, R. M. G. And Proudfoot, F. G. (1991). The Value Of Growth Promotants in Meat Birds. Misset-World Poultry 7:35.
13.Hinton JR et al. Exercise Immunulogy: Current Issues. In: Nieman DC, Pedersen. Nutrition and Exercise Immunology, Washington, D,C: CRC Pres;2000:1-24
14.Kaptan, N., 1982, Toplum sağlığında kefirin önemi, TÜBİTAK, Bilim ve Teknik Dergisi, 176 (33), 33-35.
15.Karagözlü, C., 1990, Farklı Isıl İşlem Uygulanmış İnek Sütlerinden Kefir Kültürü ve Tanesi ile Üretilen Kefirlerin Dayanıklılığı ve Nitelikleri Üzerine Araştırmalar, Yüksek Lisans Tezi, E. Ü. Fen Bil. Enst. Tarım Ürünleri Tekno., İzmir.
16.Kneifel, W. and Mayer, H.K., 1991, Vitamin profiles of kefirs made from milk of different species, Int. J. Food Scien,. and Technol., 26(4), 423-428.
17.Lee, K.S. and Kim, D.S., 1986, Microbiological characteristics of kefir cultures, Korean J. Dairy Scien., 8(4), 266-274,
18.Macfarlane GT and Cummings JH: Probiotics and prebiotics: can regulating the activities of intestinal bacteria benefit health?Br Med J. 318:999-1003. 1999.
19.Maijala K. Cow milk and human development and well-being. Livestock Production Science. 2000; 65: 1-18.
20.Malago JJ, Tooten PC, Koninkx JF. Anti-inflammatory properties of probiotic bacteria on almonella-induced IL-8 synthesis in enterocyte-like Caco-2 cells. Benef Microbes 2010; 1(2): 121-30.
21.Merin, U. and Rosenthal, I., 1986, Production of kefir from UHT milk, Milchwissens., 41(7), 395-396.
22.Nordin B. E. C. Calcium and Osteoporosis. Nutrition.13(7/8): 664-686. (1997).
23.Renner, E. ve Saldamlı, I., 1983, Beslenme açısından fermente süt ürünleri, Gıda, 8(6), 297-311.
24.Rodrigues, K. L. 2005. Anti-inflammatory properties of kefir and its polysaccharide extract. 2005. Inflammo pharmacology 13 (5): 485–92.
25.Rolfe RD: The role of probiotic cultures in the control of gastrointestinal health. J Nutr. 130:396-402, 2000.
26.Sarıca Ş, Kanatlı Hayvan Beslemede Probiyotik Kullanımı, Hayvansal Üretim 39-40: 105-112 (1999)
27.Washington, D. C. Diet and Health Implications for Reducing Chronic Disease Risk, Committee on Diet and Health Food and Nutrition Board Commission on Life Sciences Nasional Research Council, National Academy Press. 1989.

.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(20)

Doç. Dr. Metanet H. İSMAYILZADE*
Öğr. Gör. Metanet A. ALİYEVA*

AZERBAYCAN'DA ATIK YÖNETİMİ ve GERİ KAZANIMI
WASTE MANAGEMENT AND RECYCLING IN AZERBAIJAN

ÖZ

Araştırmanın amaçı, Azerbaycan'da atık yönetiminin ve geri kazanım politikasının hayata geçirilmesinde oluşan problemlerin ortadan kaldırılması yollarının bulunmasıdır. Makalede, devletin "Atık Yönetimi Eylem Planı"nda insanların sağlığına ve çevreye zarar vermeden ekolojik kirliliği ortadan kaldırma, atıkların yeniden üretime geri dönüşümü ile kazanımının sağlanması ve bu kavramlar altındaki prasedür aşamaları incelenmiştir. Bu bakımdan tekrar kullanım, geri dönüşüm ve geri kazanım gibi üç temel kavramın içine aldığı prosedürlerin her aşamasının hayata geçirilmesi yollarını makalemizde özetlemeye çalıştık.

Çalışmanın sonucunda ülkemizde hayata geçirilmeyen ve gelişmiş ülkelerde tecrubeden geçmiş tekrar kullanım, geri dönüşüm ve geri kazanımın Azerbaycan modeli için uygun biçimlendirilip yapılmasının önemli olduğu öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Atık yönetimi, tekrar kullanım, geri dönüşüm, geri kazanım, ekoloji, çevre kirliliği.

ABSTRACT

The purpose of the research is the elimination ways of the implementation of waste management system and recycling policy in Azerbaijan. The elimination of ecological pollution without damaging to the environment and people health, recycling the waste into the production and provision of these conseptions in these procedure stages have been revealed in state "Waste Management Activity Plan". In this regard, the main three conseptions, recycling, reuse and reproduction in implementation of the procedures have been summarized in the article.

In the result of the research work, unimplemented but passed the experience in the developed countries, recycling, reuse and reproduction have been formated for Azerbaijan model and its' importance have been pointed out.

***Keywords**: Waste management, recycling, reuse, reproduction, ecology, pollution, environment.*

* **Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi(UNEC), Teknoloji ve Saha Avadanlıkları Bölümü; Bakü/AZERBAYCAN.**
* **Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi(UNEC), Teknoloji ve Saha Avadanlıkları Bölümü; Bakü/AZERBAYCAN; azizmetanet@gmail.com**

1. GİRİŞ

Azerbaycan, Avropa ile Asya'nın birleştiği kavşak olarak, "bulunduğu konum, Doğu Avrupa ve Güneybatı Asya'dır. 38° ve 42° kuzey enlemleri ile 44° ve51 doğu boylamları arasındaki coğrafı bölgeye yerleşmiştir" (wikipedia.org). M.Ö. 10. Bin yıl tarihe dayanan Kobustan, Gemikaya yazıtları, Karabağ'da aşkar olunmuş 700 bin tarihli Azık mağarası veb. buluntular Azerbaycan topraklarının eski yerleşım yeri olduğunu bildirmektedir. Ister kavşak olarak coğrafi ve siyasi konumu, ister yeraltı ve yerüstü servetlerine bağlı iktisadi konumu, isterse de eski yerleşik yeri olarak arkeoloji konumu ile dünyaya etkisi bulunmaktadır.

Dünyada endüstrinin gelişimi, hegemen devletleri Azerbaycan'ın servetlerine yönelik projeler yapmağa yöneltmiş, bu projelerin hadefinde en çok yerüstü "ak kızıl"- pamuk, yeraltı "kara kızıl"- petrol, altın madenleri, siyah havyar olmuştur. "Odlar yurdu" Azerbycan'ın petrolunun büyük bir kısmının bulunduğu başkent Baku, eskiden "ateşler şehri" adıyla dünyaya petrol üreten mekan olmakla, günümüz açısından da dünyanın gözünü kendine yöneltmektedir.

Eski yerleşim yeri olan Azerbaycan'ın ekolojisi, toplumsal yaşam yeri olarak devrine uygun biçimde insanlar tarafından etkilemiştir. Lakin 1960'lardan hızlanan endüstri gelişimi dünyanın çevresel kirliliğini son hedde çatdırmıştır. Azerbaycan endüstri gelişiminde hegemen devletler sırasında olmasa da, yerel ve uluslararası çevre kirliliği ile kifayet kadar etkilenmiş, bu bakımdan önlemler almak için bir çok işler görmüştür.

Azerbaycan'da endüstri gelişimi son devrlerde merkezleşmiş sistemden çıkarak devlet ve özel olarak iki sistemde cemleşmiştir. Bu bakımdan ekoloji kirlenmeğe karşı iki qrup(devletde çalışan ve özel şirketlerde çalışan) olarak faaliyet başlatılmıştır. Anayasamızda ekoloji kirliliğe karşı mücadile maddelerde yer almaktadır. Anayasamızda verilen hukuklardan yararlanma ve ya hayata geçirme fiziki ve hukuki şahsların görevinden ilave, vicdan borcuna da dönüşmüştür. Bu bakımdan çevre kirliliğini ortadan kaldırılmak için ikili sistem çalıştırılmaktadır. Lakin dünya tecrübeleri ve Azerbaycan sosyal ortamı "Atık Yönetimi Eylem Planı"nının kaliteli ve zararsız hayata geçirme yolunun ülkenin atık probleminin vahit merkezleşmiş bir sistemden yönetilmesinin uğurlu olacağını gösteriyor. Bu bakımdan makalemizde atık yönetim sisteminin bilimsel ve laboratuvarda araştırılarak, tekrar kullanıma, geri dönüşüme ve geri kazanıma hazırlama gibi üç temel kavram altında hayata geçmesi yollarından bahs etmiştir. Atıkların türlere, çeşitlere ayrılarak, etiketlenmiş, kodlanmış biçimde depolanması, saklanması, tehlikeli olup olmamasının analizi, enerjiye dönüşeceyi veya yeni üretime verileceğinin tespit edilmesi, ülkenin çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması ile birlikte ekonomi gelirinin ve hammadde ihtiyatının düzenli biçimde ayarlanacağına da yol açacaktır.

2. Azerbaycan Atık Yönetimindeki Problemler

Azerbaycan'da eski Sovyet döneminden kalmış atık temizleme kuralları çok az değişikliğe uğramaktadır. Önceden sistemleşmiş çöp ve atıkların taşınıp boş arazilere boşaltılması işinde nisbeten deyişiklik görünse de, bu değişiklik uluslararası disipline uymamaktadır. Son dönemlerde devlet ile birlikte özel sektörün da faaliyeti, çöp ve atık taşınmasını kolaylaştırlmış, özellikle Baku gibi büyük şeherlerde ekolojik kirliliği bir kadar ortadan kaldırmıştır. Boş alanlara çöp ve atık boşaltma işlerinin ise yeni yöntemle hayata geçirilmesi için çaba gösterilmesi devam etmektedir. Fransa'nın "Constructions Industrielles de la Méditerranée S.A." ("CNİM" S.A.) şirketi tarafından Baku'nun Balahanı kasabasında 20 hektar arazide kurulan ve yıllık gücü 500 bin ton olan fabrika, atıkların yakılması için yılda 231.5 milyon KVt saat enerji üretim gücündedir (http://www.azerbaijans.com/content_1718_tr.html). Bu sistemle atık sorununun çözüleceyi güman edilir. Lakin atıkların farklı biçimde olmaları, fiziksel ve kimyasal özelliklerine göre farklılık taşımaları bakımından bu fabrikanın tüm atık türlerini içine alamadığı da görülmektedir. Bu bakımdan

Azerbaycan'da atık ile bağlı problemin köklü hellinin bulunması için önce atık araştırmalarına ihtiyaç duymaktadır. Atık yönetiminin atık türlerine uygun biçimlenmesi önemli konulardan biridir. Bu bakımdan ülkenin atık yönetimine dair "Atık Yönetimi Eylem Planı"nın hayata geçmesi için bilimsel sistem kurulması uygun görülmektedir. Eylem planının hayata geçmesi için önce Atık Yönetiminin bir Merkezden idare edilmesini sağlamak, sonra merkezleşmiş "Atık Yönetim Grupu"nun, uzmanlaşmış "Atık Araştırma Grubu"nun oluşturulması ve "Atık Araştırma Laboratuvarı"nın kurulması günümüz açısından çok önemlidir. Atığın bütünlükte bir enerji ve hammadde deposu olarak değer kazanması ve yeniden üretim ile ekonomiğe katkı sağlaması, ülkemizde eylem planının mantıksal ve bilimsel hayata geçmesini sağlar ve bu da çevre kirliliğinin planlı ortadan kaldırılmasına neden olar.

Bu bakımdan atıkların ilk olarak merkezleşmiş sistem ile "Standart birimler, etiketler ve kodlar sistemi"nin oluşturulması ülkemiz için önem taşımaktadır. Atıkların çeşitlenmesinin ilkin olarak ev veya fabrika ortamında yerindece yapılması bu işi kolaylaştıracaktır. Bu çeşitlenme sonuçu etiketlenme ve kodlanma işlemlerinin uluslararası kodlaşmalar ile aynı olması, sonradan uluslararası atık satışı için gerekli olcaktır. Ülkemizde atıkların türlere ayrılması, çeşitlenmesi, kodlaştırılması ve etiketlenmesi onun taşınmasına, saklanmasına, depolanmasına, işletilmesine ve yok edilmesine yönelik işlemleri kolaylıkla hayata geçirmeye yol açar. Atıkların kimyasal ve fiziksel özelliklerinin öğrenilmesi tehlikeli durumların da ortadan kaldırılmasını sağlar. Tehlikeli yanlarının laboratuvarsız tesbit edilmesinde zorluk çekiler. Bu bakımdan ülkemizde atıkları analiz eden laboratuvarın olması çok faydalı olar ve Türkiye örneyinde şu analiz dikkat çekicidir: "Laboratuvar atıkları ile ilgili dikkat edilmesi gereken bazı özel durumlar: Sodyum hiçbir zaman su içine atılmamalıdır, aksi takdirde patlamaya neden olur. Amonyaklı gümüş bileşikleri içeren çözeltiler durumunda zamanla kapların dibinde siyah bir çökeleğin biriktiği görülür. Patlayıcı gümüş adı verilen bu çökeleğin karıştırılması, sallanması ya da sadece dokunma çok şiddetli bir patlamaya neden olabilir. Bu nedenle, bu çözeltiler laboratuvarda uzun süre saklanmamalı, bozulmadan önce bertaraf edilmelidir. Boran-tetrahidrofuran reaktifleri, şişe içinde oluşabilecek basınç nedeniyle kapaktan içeriye epidermik iğne sokulup basınç boşaltıldıktan sonra kullanılmalıdır." (Atik Yönetimi El Kitabi, Kasim 2012: s.19) Azerbaycan çevre kirliliğinin temizlenmesinde de bu analizlerin olması önemli konulardan biri olduğu kabul edilmelidir. Böğlece düşünürüz ki Azerbaycan'da "Atık Yönetimi Eylem Planı"nın hayata geçmesi ilmi araştırma yöntemi ile hayata geçmeli, atık yönetiminde atıklara enerji, hammadde deposu olarak bakılmalı ve bilimsellik önçül olmalıdır.

3. Atıkların Yeniden Üretime İadesi-Geri Kazanımı

Ekoloji kirlenmenin karşısının alınmasının yollarından biri ve en hayırlısı atıkların yeniden üretime iadesidir. Azerbaycan doğası, yerüstü ve yeraltı kaynaklar bakımından zengin olduğu için atıkların yeniden üretim haline getirilmesi sürecine gec başlamaktadır.

Çevreye zarer veren atıklar, hangi alanın atığı olmasına göre farklılık gösteriyor. Atık türleri ise; evsel, tibbi, tehlikeli, endüstrüel ve inşaat atıkları olarak beşe ayrılır. Tehlikeli ve tehlikesiz olarak iki nevi vardır. Atıklar fiziksel özelliğine göre: gaz(duman), sıvı, katı olmakla üçe ayrılar. Atık yönetimi çeşitine göre de gaz(duman), sıvı, katı atık yönetimi olarak üçe ayrılır. Atık yönetiminin tüm atıklara eşit uygulanması entegre atık yönetimi olarak biliniyor. "Entegre atık yönetiminde, atık yönetiminin tüm unsurları bir bütün olarak değerlendirilerek hem çevresel hem de ekonomik açıdan sürdürebilirliğin sağlanması hedeflenir. Bu çerçevede, entegre atık yönetiminin yalnızca tek bir atık türüne veya tek bir kaynağa yönelik olması beklenemez." (Atık Yönetimi, Eylem Planı (2008-2012)). Entegre atık yönetimin alt yapısında üç yönetim ayrı ayrı faaliyet gösterer.

Gaz (duman) atık yönetimi fiziksel özelliğe gore katı atıktan farklı yönetilmektedir. "Hava bileşiminde birçok gaz bulunmaktadır. Deniz seviyesindeki kuru ve temiz havanın gaz bileşenleri yaklaşık olarak %21 oksijen, %78 azot, %1 argon ve %0.03 karbondioksittir. Bunların dışında ayrıca hava içinde çok az oranlarda hidrojen, neon, kripton, helium, ozon ve ksenon gazları ile değişken miktarlarda su buharı ve sürekli atmosferik kirletici maddeler adı verilen mikroskopik veya daha küçük katı maddeler bulunur"(Genceli, F. Osman.(): s.2). Gaz(duman) atıklarının içerisinde katı atıkların toz hali de bulunmaktadır. Özellikle metal buharı dumanları, beyaz fosfor gibi kimyasal maddelerin oluşturduğu dumanlar veb. maddelerin burleşiminden oluşan atıklar tehlikeli ortam oluşturmaktadırlar. Bu konuda gaz atık yönetiminde tehlikeli atık olup olmadığı ilk baştan araştırılmalıdır.

Sıvı atıkların yönetimciliğinde diger sıvı maddelerle birlikte atık yağların yönetimi önem taşımaktadır. "Yönetmelik, bitkisel atık yağların geçici depolanması, toplanması, taşınması, geri kazanılması, bertarafı, ticareti, ithalat ve ihracatı ile transit geçişine ilişkin yasak, sınırlama ve yükümlülükleri, alınacak önlemleri, yapılacak denetimleri, tabi olunacak hukuki ve cezai sorumlulukları düzenlemektedir"(Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010: s.9). Gaz ve Sıvı atıkların geri kazanımında tehlikeli yanları dikkata alındığı kadar, hanki ortamda kullanımı da hukuk bakımından değer kazanmalıdır. Ülkemiz atıkların gida ürününü geri kazandırmadığı için bu işlemin bizim Anayasamızda hukuk mecellesinde yer alması, ceza maddesinin olması günün talebi olarak önemlidir.

"Katı atık yönetimi ise tüm atık türlerini içinde kapsayan yönetimdir. Katı atıklar kitle, çeki, ve miktarca diger atık çeşitlerinden fazla bulunmaktadır. Bu bakımdan katı atığın yeniden üretime iadesi ön plandadır. "Katı atık yönetimi; kıt olan enerji, hammadde gibi tabii kaynakların maksimum verimi sağlayacak şekilde kullanılmasını, az atıklı üretimin desteklenmesini, atıkların geri kazanımını ve yeniden kullanımını, hava, su, toprak ve canlılara zarar vermeden bertarafının gerçekleştirilmesini amaçlayan toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf işlemlerinin tümüdür. Bu; teknik, ekonomik ve sosyal disiplinler ile çok yönlü ilişkiler içerisinde olan önemli bir faaliyet dalıdır" (Çevre Ve Orman Bakanliği Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü(2008-2012)).

Katı atıklar bileşiminde mutfak atıkları, kağıt-karton, plastik, metal, cam gibi maddeleri içermektedir (Karagözoğlu veb. 2009: s.3). Son dönem elektronik atıklar da komple katı atıklar bileşimine dahil olmuştur. Ülkemizde atıklar sistemli olarak türlere ayrılma, çeşitlenme, etiketlenme, kodlandırılma veb. işlemlerden geçmediği için katı atıkların çeşitlenmesi de yapılmamaktadır. Özel sektörde bu konu ile ilgili çalışmalar ise tüm şeher atık sistemini kapsamıyor. Bu bakımdan diger atıklar da dahil, katı atıklrın çeşitlenmesi önemli konu olarak gündemde tutulmalıdır. Katı atıkların içerisine dahil olan metallar, kağız-karton, cam, plastik, elektronik atıklar gibi maddeleri içeren malzemeler tek tek insanlar tarafından yığılıp ilgili yerlere çok az değere satılıyor olsa da, devletin "Atık Yönetim Eylem Planı" ile hayata geçmemektedir.

Atıkların değerlendirilmesinin sistemli hayata geçmesi katı atıklar için de geçerlidir. "Katı atıkların değerlendirilmesinde üç temel kavram söz konusudur. Bunlar tekrar kullanım (Reuse), geri dönüşüm (Recyle) ve geri kazanımdır (Recovery)" (Karagözoğlu veb. 2009: s.3). Katı atıkların tekrar kullanım için değerlendirilmesi, bu atıkların seçilip atıklardan temizlenmesi, hammade haline getirilerek geri dönüşümü ve yeni ürünlere veya enerjiye çevirerek geri kazandırılma işlemleri ile çevre kirliliği ortadan kaldırılır, hammade miktarı çokaltılır ve ekonomiğe katkı sağlıyor. Geri kazanım önceden plan ve hedeflerinin belirlenmesi yoluyla hayata geçer. "Bir geri kazanım programında her şeyden önce hedeflerin belirlenmesi gerekir. Bu hedefleri ortaya koyarken gerçekçi olunmalıdır. Geri kazanımın hedefleri şu şekilde özetlenebilir. Kaynak koruma: Atıkların ikinci hammadde olarak kullanımı, bu sayede birincil maddelerin tüketim hızının azaltılması. Çevre koruma: Geri kazanılabilir atıkların ekonomiye tekrar kazandırılmasıyla, hava, su, toprak

ve görüntü kirliliğinin azaltılması. Enerji kazanımı: Atık maddelerin enerji içeriğinin kullanılması ile yenilenemez enerji kaynaklarının tüketim hızlarını azaltmak, aynı zamanda ikincil hammaddelerden üretim sırasında enerji tasarrufu yapmak. Yer tasarrufu yapmak: Geri kazanılabilir atıkların yeniden kullanılmasıyla, düzenli depolama sahalarının daha uzun süre kullanımını sağlamak. Geri kazanımın belirtilen bu genel hedeflerinin yanında, sayısal hedeflerde ortaya koymak gereklidir. Bu değerler, Türkiye Çevre Bakanlığı tarafından belirlenen geri kazanım kotaları olarak ortaya çıkmaktadır [8]" (Karagözoğlu veb. 2009: s.4). Azerbaycan'ın Türkiye, Güney Koreya ve Almanya gibi ülkelerin geri kazanım yöntemlerinden yararlanıp bir atık yönetim sistemi kurması gelecek hayatımızda çevre kirliliğini ortadan kaldırdığı gibi ülkeğe gelir kaynağı da olacaktır. Bu bakımdan atıklara hammadde deposu, enerji rezervi ve gelir kaynağı olarak bakılması günümüz açısından çevre temizliği anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Araştırmada Azerbaycan'nın atık probleminin çözüm yolları araştırıldı. Azerbaycan'da atık yönetimi ile bağlı problemlerin olduğu ve bu geriliklerin nedeninin merkezleşmiş geri kazanım sisteminin kurulmaması olduğu tespit edildi. Makalede, "Atık Yönetimi Eylem Planı"nın hayata geçmesinin ilk yolunun atık yönetiminin bir merkezden idare edilmesini sağlamak, sonra merkezleşmiş "Atık Yönetim Grupu"nun, uzmanlaşmış "Atık Araştırma Grubu"nun ve "Atık Araştırma Laboratuvarı"nın yapılması olduğu öne sürülmüştür. Geri kazanımın hukuki çerçiveye salınması ve anayasal hukuk sisteminde ceza kanununun olmasının vacipliği de öne sürülmüştür. Atık yönetiminde atığın hammade deposu olduğunun devlet ve toplumun kabul etmesinin çok önemli olduğu gösterilmiştir. Çalışmada, tekrar kullanım, geri dönüşüm ve geri kazanım gibi üç temel kavramın içine aldığı prosedürlerin hayata geçmesinin ekolojik kirliliği ortadan kaldırılma yolu olduğu aşamalarla gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

1. https://tr.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan (erişim tarihi 03. 04.2016)
2. http://www.azerbaijans.com/content_1718_tr.html(erişim tarihi 07.04.2016)
3. Atik Yönetimi El Kitabi,(Kasim 2012). Anadolu Üniversitesi, Çevre Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi S.19
https://ays.anadolu.edu.tr/sites/ays.anadolu.edu.tr/files/ATIK%20Y%C3%96NET%C4%B0M%C4%B0%20EL%20K%C4%B0TABI%20-%20L..pdf(erişim tarihi 17.04.2016)
4. Atık Yönetimi, Eylem Planı (2008-2012).
http://www.cygm.gov.tr/cygm/files/eylemplan/atikeylemplani.pdf (erişim tarihi 17.04.2016)
5. Genceli, F. Osman. Endüstriyel Gaz Temizlenmesi Ve Hava Kirliliğinin Kontrolü, s.2
http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/3251075554389fe_ek.pdf?dergi=184 (erişim tarihi 20.04.2016)
6. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü,(nisan 2010). Bitkisel Atik Yağlarin Yönetimi, s.9
http://www.cygm.gov.tr/cygm/files/yayinlar/kitap/bitkisel_atik_yaglarin_yonetimi_kitapcigi.pdf (erişim tarihi 22.04.2016)
7. T.C. Çevre Ve Orman Bakanliği Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Atık Yönetimi ve Eylem planı(2008-2012)
http://www.cygm.gov.tr/cygm/files/eylemplan/atikeylemplani.pdf (erişim tarihi 05.05.2016)

8. Karagözoğlu, M. Bünyamin; Özyonar Fuat, Yılmaz; Ali, Atmaca, Eyüp (2009), Katık Atıkların Yeniden Kazanımı ve Önemi, Cumhuriyet Üniversitesi Müh. Fak. Çevre Müh. Bölümü, 58140- SİVAS, Türkay, Türkiyede katı atık yönetimi sempozyumu, 15-17 haziran, 2009, İstanbul, s.3
http://ayilmaz.cumhuriyet.edu.tr/Bildiri&Posterler/ULUSAL%20ETKINLIKLERDE%20SUNULAN%20SECILMIS%20BILDIRI%20VE%20POSTERLER/4.PDF (erişim tarihi 10.05..2016)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(21)

Onur ORAL MD, PhD[1*)], Hacer KARAKAYA MD[2*)], Kerim BAKAN[3*)]
Gamze ERTÜRK[4*)], George NOMIKOS, MD, PhD [5*], Atalay KABAKÇIOĞLU MD[6*)]

OBEZİTENİN TANIMLAMA, DEĞERLENDİRME VE TEDAVİSİ

THE IDENTIFICATION, ASSESSMENT AND MANAGEMENT OF OBESITY

ÖZ

Teknolojinin gelişmesi ve bilgisayarların yaygınlaşması ve her eve girmesi ile yaşamımızda her şey kolaylaşmasıyla günümüz yaşam koşulları içinde fiziksel aktivitenin azalmasıyla obezite ve obeziteye bağlı gelişen çeşitli sağlık sorunlar ger geçen gün artmaktadır. Obezite, insanların ve toplumun sağlığını tehdit eden bir sorundur ve eğer uygun tedavi yöntemleriyle kontrol edilmezse, birçok ölümcül hastalığa yol açabilmektedir. Aynı zamanda, düzenli egzersiz ile birlikte doğru beslenme stratejisiyle fiziksel aktivite arasında obeziteyi önleme ve tedavi etmeye çok olumlu katkılar sağlayan sıkı bir ilişki vardır.

Fiziksel aktivite ve doğru beslenme yöntemleriyle, obez insanların yaşam kalitesini arttırmak ve obeziteyle ilişkili komplikasyonları(örneğin kardiyovasküler hastalık, tip 2 diyabet, hipertansiyon, metabolik sendrom, alkolsüz karaciğer yağlanması ve kanser) azaltmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz, Beslenme, Obezite, Kilo Alımı.

ABSTRACT

The development of technology in our lives a and the spread of computers by entering the home make easier everything and with each passing day decreased physical activity in today's living conditions lead obesity and a variety of health problems associated with obesity. Obesity is a problem that threatens the health of people and if not well controlled with proper treatments and physical activity, can lead to many fatal diseases. At the same time, with the right diet along with regular exercise strategies it may be possible to prevent and treat obesity.

It has a close relationship to manage the obesity between physical activity and proper nutrition method, obese people to improve the quality of life and obesity-related complications like cardiovascular disease, type 2 diabetes, hypertension, metabolic syndrome, nonalcoholic fatty liver and cancer.

Keywords*: Exercise, Nutrition, Obesity, Weight gain.*

*** 1)Corresponding author: Onur Oral MD, PhD, Ege University Faculty of Sports Sciences, Department of Health Sciences and Sports, Izmir, Turkey.**
*** 2)Eskişehir Osmangazi Medical Faculty, Eskişehir, Turkey**
*** 3)Marmara University, Faculty of Sports Sciences, İstanbul, Türkiye**
*** 4)Ege University, Faculty of Sports Science, Izmir, Turkey**
*** 5) Chios Hospital, Department of Orthopedics, Chios, Greece**
*** 6)T.C. Ministry of Health, Istanbul Provincial Health Directorate, İstanbul, Turkey**

GİRİŞ

Obezite, vücuda besinler ile alınan enerjinin, harcanan enerjiden fazla olmasından kaynaklanan ve vücut yağ kitlesinin, yağsız vücut kitlesine oranla artması ile karakterize olan kronik bir hastalıktır. Obezite, başta kardiyovasküler ve endokrin sistem olmak üzere vücudun tüm organ ve sistemlerini etkileyerek çeşitli bozukluklara ve hatta ölümlere yol açabilen önemli bir sağlık problemidir (Altunkaynak ve Özbek, 2006).

İnsanlık tarihi boyunca kilo alımı sağlık ve refahın bir göstergesi olarak görülmüştür. Yiyecek kıtlığı zamanlarında, ihtiyaçları karşılamak için yeterli enerji alımında emin olmak başlıca besinsel bir sorun olmuştur. Ancak bugün obezitenin 21.yüzyılın en önde gelen sağlık problemi olma tehlikesi vardır (Grundy, 1998). Obezitenin gitgide artan yaygınlığının sebebi iki türlüdür; birincisi, yiyecekler daha kolay bir şekilde herkes tarafından kullanılabiliyor ve ikincisi ise insanların fiziksel aktiviteleri gittikçe artan kentselleşme ve ekonomik gelişmeler yüzünden azalıyor. Eğer enerji alımı enerji harcamasını geçerse, artan enerji vücutta trigliseridler formunda yağ olarak depolanmaktadır. Bu enerji depolamanın etkili bir yoludur böylece ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilir olacaktır. Ancak depolanan enerji geniş bir zaman dilimi için gayret sarf edilmiş enerjiyi aşarsa, obezite veya gitgide artan obezite riski meydana gelmektedir. Üstelik,obezitenin yapısı, abdominalobezite (adipoz dokusunun abdominal birikimi) bazı kronik bulaşıcı olmayan hastalıkların riskini katlamaktadır.

Obezite, yetişkinlerin yanı sıra çocukları da etkileyen aşırı adipoz dokusu kütlesi ile ilişkilendirilen bir durumdur. Obezite günümüzde o kadar yaygındır ki beslenme yetersizliği ve bulaşıcı hastalıklar da dahil olmak üzere hastalığa katkı sağlayan en önemli şeylerden biri olarak daha geleneksel halk sağlığı sorunlarının yerine geçmektedir (Flier, 1994; WHO, 1998).

Obezite, daha önce fakir sayılan ülkelerin sakinlerinin yanı sıra zengin ve orta gelirli grupları etkileyen bir küresel olaydır (Popkin ve Doak, 1998). Ayrıca, yaşama standartları artmaya devam ettikçe, obezite bütün dünyadan ülkelerin vatandaşlarının sağlıklarını gitgide tehdit etmektedir.

Obezite ve hastalık arasındaki bağlantı iyice anlaşılmıştır (Hillsdon ve Hankey, 1997). Yaşam sigortası çalışmalarından elde edilen veri obezitenin mortalitede özellikle kardiyovasküler hastalıklardan büyük bir risk faktörü olduğunu öne sürmektedir ve hem erkeklerde hem de kadınlarda en düşük ilişkili mortaliteoptimal veya ideal kilolarda ortaya çıkmaktadır. Kilo optimalin üstüne çıktıkça, mortalite artmaktadır(Pi-Sunyer, 1991). Obezite koroner kalp hastalığından morbidite ve mortalite üretmede bağımsız bir uzun vadeli risk faktörü kadar önemlidir. Hipertansiyon, hiperlipidemi ve bozulmuş glukoz toleransı genelde obeziteyle ilişkilendirilmektedir (Pi-Sunyer, 1991) ve küçük miktarlarda bile kilo veriminin sağlığımıza çok fazla yarar sağlayacağına dair git gide büyüyen bir fikir birliği vardır (Goldstein, 1992).

Obezite, epidemik oranlara ulaşmıştır ve tüm dünyada prevalansı son 15 yılda giderek artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde obezite sıklığı %32-66 arasındadır (Ogden vd., 2006). Sonuçta büyük bir halk sağlığı ve aynı zamanda da ekonomik bir sorundur. Obezite, yaşam süresini kısaltması, ortaya çıkarttığı komplikasyonlar ve yaşam standartlarında oluşturduğu bozulmalar nedeniyle mutlak tedavi edilmesi gereken kronik bir hastalık olarak kabul edilmektedir (Hill, 1998).

Epidemiyalojik çalışmalar obezitenin kardivasküler hastalıktan artan mortalite ve morbiditeyle ilişkili olduğunu açıklamışlardır ve bu ilişkili yaş, kan basıncı, sigara geçmişi, kolesterol ve diyabet kontrol altına alınsa bile sürmektedir (Flier, 1994; Hubert, Feinleib, McNamara ve Castelli, 1983).

Obezite aynı zamanda diyabet ve hipertansiyon gibi ayrıyeten kardiyovasküler hastalık riskine katkı sağlamakta olan bilinen kardiyovasküler risk faktörleriyle de ilişkilidir. Obezite orta yaşlı kadınlarda koroner kalp rahatsızlığı için güçlü bir risk faktörüdür. Hafif veya orta fazla kiloluluk da koroner riskte önemli elevasyonla bağlantılıdır. Yetişkinlikte kilo alımı bu riski daha da arttırmaktadır. Obez kadınlar arasında

gözlenen koroner hastalığın %70'i ve genel olarak kadınlar arasındaki %40'ı fazla kiloluluk kaynaklıdır ve bu yüzden potansiyel olarak önlenebilirdir. (Manson vd., 1990).

Fiziksel aktivite toplam harcanan enerjinin %20 ile %50 arasında uzanan toplam enerji harcamasının önemli bir bileşenidir (Jebb, 1997). Yüksek yağlı diyet ve yüksek kalorili yiyecekler Amerika'da kolaylıkla erişilebilir ve bol olmasına rağmen, araştırma verisi tek başına enerji alımındaki etkileyici artışların yetişkinler ve adolesanlar arasındaki artan fazla kiloluluk yaygınlığına tekabül etmediğini göstermektedir. Fiziksel aktivite seviyelerini azaltmak bu değişikliklerin çoğuna denk gelebilmektedir(NCHS, 1994). Bazı araştırmacılar sonuçların her iki cinsiyette de fiziksel aktivite ve vücut kitle indeksi arasında ters ilişki olduğuna işaret eden diğer çalışmalarla uyuştuğunu belirtmişlerdir (Kromhout, Saris ve Horst, 1988; Jeffery, French, Forster ve Spry,1991 ; Ferro-Luzzi ve Martino, 1996). Ancak diğer çalışmalar boş zamanda ve işte fiziksel aktiviteyle vücut kitle indeksi arasında kayda değer bir ilişki bulmamışlardır (Wamala, Wolk ve Orth-Gomér, 1997).

Araştırmacılar bu durumun katılımcıların eksik beyanına dayandırılabileceğini ileri sürmektedir. Obez kişilerin, fazla kilolu veya normal kilolu kişilerden daha çok besin alımlarını az olarak tahmin etmeye ve fiziksel aktivite sırasında harcadıkları enerjiyi de olduğundan fazla değerlendirmeye eğilimleri olduğu gözlemlenmiştir (Lichtman vd., 1992).

Obezite etiyolojisinde rol alan bir çok etmen arasında fazla enerji alımı, yetersiz enerji tüketimi, genetik yatkınlık, düşük yağ oksidasyonu, azalmış sempatik aktivite, psikolojik stres, sosyoekonomik düzey düşüklüğü yer almaktadır. Çalışmalar vücut ağırlığının genetik kontrol ile yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. Genetik etkiler bazal metabolizma üzerinde kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bundan dolayı bazı kişiler obeziteye daha yatkındır. Obez anne babalarının çocuklarının obez olma olasılığı %80 iken bu risk normal anne babaların çocuklarında %15'tir. Çeşitli ilaçlar da obezite etyolojisinde rol alabilirler. Bu ilaçlar arasında; glikokortikosteroidler, insülin, sülfonilüreler, antidepresanlar, valproik asit ve metisergit gibi merkezi sinir sistemi ilaçları, antihipertansifler, progesteron, fenotiazin, siproheptadin ve lityum sayılabilir (NIH, 1998).

Obezite; kalp hastalığı, tip 2 diabetesmellitus, hipertansiyon, inme, belirli tipte kanserler (endometrial, meme, prostat, kolon, vb), dislipidemi, safra kesesi hastalıkları, uyku apnesi ve diğer respiratuar problemler, osteoartrit gibi hastalıklar ile tüm sebeplere bağlı mortalitede artış, fertilitede azalma, duygusal gerginlik ve toplum tarafında damgalanma gibi çeşitli fiziksel ve psikolojik komplikasyonlara yol açmaktadır. Obezite tedavi edilmeden önce hastalara obeziteyle ilgili risk faktörlerinden söz edilmelidir. Obez ve kilolu hastalar için düşük kalorili diyet uygulanır. Diyetteki kalori miktarını azaltmanın pratik yolu yağ miktarını azaltmaktır, ancak toplam kalori miktarını azaltmaksızın yalnızca yağ miktarını azaltmak kilo vermek için tek başına yeterli değildir. Diyet tedavisine geçmeden önce bireyin günlük kalori ihtiyacını hesaplamak gerekir (Eker ve Şahin, 2002).

1. Diyet Tedavisi:

Obezite tedavisinde amaç bireylerin aldığı enerjiden daha fazlasını harcamalarıdır. Kilo kaybının en önemli bileşeni diyet enerjisinin azaltılmasıdır. Düşük kalorili diyetler kadınlar için 1000-1200 kcal/gün, erkekler için 1200-1600 kcal/gün'lük diyetlerdir; 800 kcal/gün'ün altında olan diyetler de çok düşük kalorili diyetler olarak tanımlanmıştır. Uzun dönemde düşük ve çok düşük kalorili diyetler arasında kilo kaybı açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır (TAB, W. 2002; Mustajoki ve Pekkarinen, 2001).Obezite tedavisinde düşük kalorili diyetler tavsiye edilmektedir (NAASO vd.,2000). Günlük enerji alımının 500-1000 kcal/gün azaltılmasının yavaş fakat istikrarlı kilo kaybını sağladığı belirtilmektedir. Alınan enerjinin yaklaşık

%85'ini karbonhidratlar ve yağlar oluşturmaktadır. Bu nedenle kilo kaybında bu iki besin ögesinin alınan miktarı, vücutta nasıl depolandığı ve kullanıldığı önemlidir. Besin tüketildikten sonra vücutta besinin termik etkisine bağlı olarak enerji harcamasında bir artış olmaktadır. Karbonhidratların termik etkisi yağlardan daha fazladır bu da yağların diyette enerji miktarı en fazla olan besin ögesi olduğunu gösterir (Jéquier ve Bray, 2002). Çok çeşitli diyet listeleri ve önerileri bulunmaktadır. Kalorisi azaltılmadan uygulanan düşük yağlı diyetler de kilo kaybı sağlamaktadır (Foreyt ve Poston, 2002).Düşük yağlı diyetlerle birlikte düşük enerjili diyetlerin de uygulanması kilo kaybını artırmaktadır. Dengeli diyetler yeterli miktarda yağ, karbonhidrat ve protein içerir, toplam kalori alımının azaltılmasıyla kilo kaybı sağlanır. Sonuç olarak tüm diyetlerde amaç kilo kaybını sağlamaktır. Kilo kaybında diyetin içeriğinden çok alınan kalorinin azalması önemlidir. Fakat diyetin içeriği, hastanın nütrisyonel durumu ve diyete bağlı kronik hastalıklar açısından önemlidir. Diyet içeriğinde vitamin ve mineraller yeterli olmalıdır, yağ, sature yağ, kolesterol, sodyum içeriği düşük ve liften zengin olmalıdır. Meyve, sebze, tam tahıl ürünleri, yağ oranı düşük protein kaynakları ve su alımı desteklenmeli, fakat bunların da dengeli ve abartılmadan tüketilmesi önerilmelidir (NHLBI, 1998).

2. Fiziksel Aktivite:

Kilolu ve obez kişilerde egzersiz en iyi sonuç veren uygulamadır. Herhangi bir aktivite bile hiçbir şey yapmamaktan iyidir. Obez hastaların egzersizin çok kötü ve cezalandırıcı bir durum olmadığını anlamalarına yardımcı olmak gerekir. Başlangıçta hastalara yaşam şeklini değiştirmeleri konusunda küçük önerilerde bulunulur.

Örneğin asansör yerine yürüyerek merdivenleri çıkmak, arabayı iş yerinden biraz daha ileriye park etmek gibi. Amerikan Spor Hekimliği Kolejinin (American Collage of SportMedicine) önerisi tüm erişkinlerin her gün ortalama 30 dakika egzersiz yapmasıdır. Bu düzey bir aktivite günlük 840 kj (200 kcal) enerji tüketimi yaptırır. Obez hastaların bu aktiviteleri yavaş yavaş yapmaları önerilir. Burada doktorun görevi hastanın sedanter bir yaşam ile oldukça aktif bir yaşam tarzı arasında nerede bulunması gerektiğine yardımcı olmak ve bundan sonraki adım için ilerlemesini sağlamaktır.

Günlük kalori harcaması 300 kal.'den fazla olan bir egzersiz programı ayarlanmalı, bu program yürüyüşte olduğu gibi orta şiddette ve uzun süreli olmalıdır. Kilo kaybı için optimal bir program haftada 1000 ila 2000 kalorilik ayarlanmalıdır.

Egzersiz önerilerine rehberlik yapmak üzere orta yoğunlukta egzersiz örnekleri olarak şunlar verilebilir: 45-60 dk voleybol, 45 dakika futbol, 35 dk hızlı tempo yürüyüş, ½ saat bisiklete binme, 20 dk yüzme, 15 dk ip atlama gibi sporlar veya 45-60 dk araba yıkama, 45-60 dk cam veya yer silme, 30-45 dakika bahçe işi, ½ saat yaprak tırmıklamak, 15 dakika kar temizlemek ve ya 15 dk merdiven çıkmak. Başlangıçta veya çok sedanter yaşam tarzı olanlarda çok hafif egzersizlerle başlanarak yoğunluk hasta uyumuna göre arttırılmalıdır (Anderson ve Wadden,1999; Durant ve Cox, 2005 ; Kirk vd., 2005; Baltacı ,2008; Brownell, 1982).

3. Davranış Tedavisi:

Obeziteye davranışsal yaklaşım iki varsayıma dayanmaktadır: birincisi, yeme ve egzersiz davranışlarının vücut ağırlığına bağlı olması, ikincisi ise davranışın başlamasına ve devam etmesine neden olan çevresel etmenler ve alışkanlıkların modifiye edilmesiyle davranışların değiştirilebilmesidir (Wing, 1993)

4. İlaç Tedavisi:

Antihipertansif ajanlar obezlerde metabolik anormalliği arttırabilir. Beta bloker kullanımının zorunlu olduğu durumlarda kilo kaybı zor olur. Obez hipertansiflerde, komplike değilse kaçınılmalıdır. Artmış yağ

kütlesi antihipertansif etkinliği azaltabilir. Bu nedenle kan basıncı nonobeze göre zor düşer. Ayrıca obezlerde karaciğer anormallikleri de gözönüne alınmalıdır. Antihipertansifler kan basıncını düşürürken obezlerde sıklıkla birlikte olan dislipidemi, koroner arter hastalığı (KAH), KKY ve DM'e zarar vermemelidir (Kaplan, 1998).

5. Obezitenin Uzun Dönem Kontrolü İçin Koruma Stratejileri :

Obezite tedavisinden sonra çoğu kişi tedavide elde edilen alışkanlık değişikliklerini terk eder ve tekrar kaybettiklerini kiloları fazlasıyla geri alırlar. Bu nedenle, obezite tedavisinde devamlı bir bakım yaklaşımı benimsenerek kilo kaybının korunması sorunu ile başa çıkılacağı düşünülmektedir (Perri, Searsve Clark, 1993).Kaybedilen kiloların uzun dönem korunmasını sağlamak için staratejiler geliştirilmiş ve obezite tedavisinden sonra devamlı profesyonellerle (terapistlerle) ilişki, beceri eğitimi, sosyal destek ve fiziksel aktiviteden oluşan çok yönlü programların kilo kaybının uzun dönemde korunmasına katkıda bulunacağı gösterilmiştir (Perri, Sears ve Clark, 1993; Wadden vd., 1988).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Fiziksel egzersizlerin bireylerin sağlık düzeyi üzerine olumlu katkılarına ve kalp-damar hastalıkları, hipertansiyon, diyabet, osteoporoz gibi kronik hastalıkların engellenmesine ilişkin bir çok araştırma yapılmıştır. Obezite tedavisinde, bireylerin beslenme alışkanlığının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve egzersize katılımlarının arttırılması gerekmektedir.

Obezite konusunda toplumu bilinçlendirmek için, eğitim, sosyal yardım programları ve başka sosyal aktiviteler uygulanmaktadır. Bu programlar ve aktiviteler, yöneticilere, sağlık çalışanlarına, hükümet yetkililerine vb. kişilere de yardımcı olabilir. Aynı zamanda, kuruluşlar ve kurumlar arasında da bir iş birliği söz konusu olmalıdır ki böylece araştırmalar, hasta bakım uğraşları, eğitim ve sosyal yardım programları daha iyiye gidebilmelidir.

Teşekkür:

Bu yayınımızın oluşturulmasındaki katkılarından dolayı çalışma arkadaşımız Murat YILDIZ'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1. Altun kaynak, B. Z.,& Özbek, E. (2006). Obezite: nedenleri ve tedavi seçenekleri. Van Tıp Dergisi, 13(4), 138-142.
2. Anderson, D. A.,&Wadden, T. A. (1999). Treating the obesepatient: suggestions for primary care practice. Archives of Family Medicine, 8(2), 156.
3. Baltacı, G. (2008). Obezite ve Egzersiz. Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara.
4. Brownell, K. D. (1982). Obesity: understanding and treating a serious, prevalent, and refractory disorder. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 50(6), 820.
5. Durant, N.,&Cox, J. (2005). Current treatment approaches to overweight in adolescents. Currentopinion in pediatrics, 17(4), 454-459.
6. Eker, E.,& Şahin, M. (2002). Birinci basamakta obeziteye yaklaşım. Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, 11(7), 246.

7. Ferro-Luzzi, A.,&Martino, L. (1996, January). Obesity and physical activity. In The origins and consequences of obesity. Ciba Foundation Symposium (Vol. 201, pp. 207-227).
8. Flier, J.S.(1994). Obesity: Obesityand Lipoprote in Disorders, In: Khan RC &Weir GC eds. Joslin's Diabetes Mellitus; 13th edition, London Lea and Febinger.
9. Foreyt, J. P.,&Poston, W. S. C. (2002). Consensusview on the role of dietary fatand obesity. The American journal of medicine, 113(9), 60-62.
10.Goldstein, D. J. (1992). Beneficialhealtheffects of modest weight loss. International journal of obesity and related metabolic disorders: journal of the International Association for the Study of Obesity, 16(6), 397-415.
11.Grundy, S. M. (1998). Multifactorialcausation of obesity: implicationsforprevention. TheAmericanjournal of clinicalnutrition, 67(3), 563S-572S.
12.Hill, J. O. (1998). Dealingwithobesity as a chronicdisease. Obesity research,6(S1), 34S-38S.
13.Hillsdon, M.,&Hankey, C. R. (1997). Obesity management by life-stylestrategies. British medicalbulletin, 53(2), 389-408.
14.Hubert, H. B.,Feinleib, M., McNamara, P. M., &Castelli, W. P. (1983). Obesity as an independent risk factorforcardiovasculardisease: a 26-year follow-up of participants in the Framingham HeartStudy. Circulation, 67(5), 968-977.
15.Jebb, S. A. (1997). Aetiology of obesity. British MedicalBulletin, 53(2), 264-285.
16.Jeffery, R. W., French, S. A., Forster, J. L., &Spry, V. M. (1991). Socioeconomic status differences in health behaviors related to obesity: the HealthyWorker Project. International journal of obesity, 15(10), 689-696.
17.Jéquier, E.,&Bray, G. A. (2002). Low-fatdietsarepreferred. The Americanjournal of medicine, 113(9), 41-46.
18.Kaplan, N.M.(1998). Clinical Hypertension. Williams and Wilkins, Baltimore , 41-99, 133-179, 246.
19.Kirk, S.,Zeller, M., Claytor, R., Santangelo, M., Khoury, P. R., &Daniels, S. R. (2005). Therelationship of health out comes to improvement in BMI in children and adolescents. Obesityresearch, 13(5), 876-882.
20.Kromhout, D.,Saris, W. H., & Horst, C. H. (1988). Energyintake, energy expenditure, and smoking in relationto body fatness: the Zutphen Study. The Americanjournal of clinical nutrition, 47(4), 668-674.
21.Lichtman, S. W.,Pisarska, K., Berman, E. R., Pestone, M., Dowling, H., Offenbacher, E., ... &Heymsfield, S. B. (1992). Discrepancybetween self-reported and actual caloricintake and exercise in obese subjects. New England Journal of Medicine, 327(27), 1893-1898.
22.Manson, J. E.,Colditz, G. A., Stampfer, M. J., Willett, W. C., Rosner, B., Monson, R. R., ... &Hennekens, C. H. (1990). A prospectivestudy of obesityand risk of coronary heart disease in women. New England journal of medicine,322(13), 882-889.
23.Mustajoki, P.,&Pekkarinen, T. (2001). Verylowenergydiets in thetreatment of obesity. Obesityreviews, 2(1), 61-72.
24.National Center forHealthStatistics (US). (1994) .CentersforDiseases Control andPrevention. Prevalence of overweight for adolescents: Third National Health and Nutrition Examination Survey, Phase 1,1988-1991. MMWRMorbMortalWklyRep., 4(3)819-821.
25.NationalHeart, Lungand Blood Institute (1998). Clinical Guidelines on Identificationand Treatment of OverweightandObesity in Adults: Evidence Report: NationalHeartLungand Blood Institute Obesity Education Initiative-Expert Panel on Identification and Treatment of Overweight and Obesity in Adults. National Institutes of HealthPubl. 98-4083: Bethesda, MD. p. 42-43.

26.NationalInstuties of Health. (1998). ClinicalGuidelines on theidentification, evaluation and treatment of owerweight and obesity in adults. NıhPublıcatıon No 98- 4083 September.
27.North American Association for the Study of Obesity, National Heart, Blood Institute, National Institutes of Health (US), & NHLBI Obesity Education Initiative. (2000). The practical guide: identification, evaluation, and treatment of overweight and obesity in adults. National Institutes of Health, NationalHeart, Lung, and Blood Institute, NHLBI ObesityEducationInitiative, North AmericanAssociationfortheStudy of Obesity.
28.Ogden, C. L.,Carroll, M. D., Curtin, L. R., McDowell, M. A., Tabak, C. J., &Flegal, K. M. (2006). Prevalence of overweight and obesity in the United States, 1999-2004. Jama, 295(13), 1549-1555.
29.Perri, M. G.,Sears, S. F., &Clark, J. E. (1993). Strategies for improving maintenance of weightloss: toward a continuous care model of obesity management. DiabetesCare, 16(1), 200-209.
30.Pi-Sunyer, F. X. (1991). Health implications of obesity. Th eAmerican journal of clinical nutrition, 53(6), 1595S-1603S.
31.Popkin, B. M.,&Doak, C. M. (1998). The obesityepidemic is a world wide phenomenon. Nutritionreviews, 56(4), 106-114.
32.TaB, W. (2002). RI. Verylowcaloriediets, In: Fairburn CAB, Brownell KD, eds. Eating disorders and obesity. Guilford Press: New York and London, 534-8.
33.Wadden, T. A.,Sternberg, J. A., Letizia, K. A., Stunkard, A. J., &Foster, G. D. (1988). Treatment of obesity by verylow calorie diet, behavior therapy, and their combination: a five-yearperspective. International Journal of Obesity, 13, 39-46.
34.Wamala, S. P.,Wolk, A., &Orth-Gomér, K. (1997). Determinants of obesity in relation to socioeconomic status among middle-aged Swedish women. Preventive medicine, 26(5), 734-744.
35.Wing, R.R.(1993). Behavior alapproachesto thetreatment of obesity. In: Bray G, Bouchard C, James P, eds. Handbook of obesity. New York: MarcelDekker, Inc, 855-73.
36.World HealthOrganization. (1998). Obesity: preventing and managing the global epidemic: report of a WHO consultation on obesity, Geneva, 3-5 June 1997.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(22)

Dr. Elyase İSKENDER*
Uzm. Hatice Yasemin İSKENDER*

TÜBİTAK DESTEKLERİ VE AKADEMİK GİRİŞİMCİLİK: ADALET VE VERİM

TUBITAK'S SCIENTIFIC FUNDS AND ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP: FAIRNESS AND EFFICIENCY

ÖZ

Bu çalışmada akademik girişimcilik kavramı, TÜBİTAK destekleri ve TÜBİTAK Girişimci ve Yenilikçi Üniversiteler sıralaması ile birlikte sunulmaktadır. Çalışmada esas olarak TÜBİTAK akademik desteklerinin öğrenci bazında eşitliği sorgulanmaktadır. Bu sorgulama yapılırken TÜBİTAK'ın 2011-2015 yılları arasında dağıttığı destek verisi kullanılmıştır. Bu destek verilerinden faydalanılarak, her yıl için Gini katsayıları hesaplanmıştır. Ayrıca Gini değerlerini yıllara göre değişiminin sebeplerini vermek için şehirler bazında öğrenci başına düşen akademik destek miktarları incelenmiştir.

Bu incelemenin sonucunda özellikle Ankara, Kocaeli, İzmir, İstanbul, Antalya, Adana, Kayseri, Karaman, Çankırı, Çanakkale, Isparta ve Rize illerinin TÜBİTAK destek dağılımının adaletini bozan şehirler olduğu görülmüştür. Yine Hakkari, Şırnak, Muş, Mardin, Amasya, Kilis, Batman, Erzincan, Giresun, Bingöl ve Ağrı gibi illerin desteklerden en az faydalandıklarından dolayı Gini katsayısını yükselttiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu çalışmada, alanyazında ilk kez TÜBİTAK desteklerinin dağıtımın eşitliğini sınama amacıyla Gini katsayısı hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akademik Girişimcilik, TÜBİTAK Destekleri, Gini Katsayısı.
JEL Kodları: M13, D31, D62.

ABSTRACT

In this study, a specialized entrepreneurship concept academic entrepreneurship, has been evaluated with TÜBİTAK's Scientific Funding and TUBITAK Entrepreneur and Innovative Universities Index. Basically the study examines fairness of the fund distribution of Scientific and technological research council of Turkey. For this aim the data from TUBITAK for funds of 2011-2015 time span has used. Gini coefficients for every years in this time interval has calculated with utilizing this funding data. In addition to this city's funding amount per students has utilized to find the causes of high Gini values.

As a result of this calculation, Ankara, Kocaeli İzmir, İstanbul, Antalya, Adana, Kayseri, Karaman, Çankırı, Çanakkale, Isparta and Rize cities are the most ruiner of the TUBITAK Scientific Fund Distribution's fairness. Albeit Hakkari, Şırnak, Muş, Mardin Amasya, Kilis, Batman, Erzincan, Giresun, Bingöl ve Ağrı are the cities which raises the Gini Coefficient, with their short of funding Besides this study is the first study in Turkish Literature which is examining the fairness of the TUBİTAK Scientific Funds distribution with using the Gini Coefficient.

Keywords: *Academic Entrepreneurship, TUBİTAK Scientific Funds, Gini Coefficient.*
JEL Codes*: M13, D31, D62.*

* **Arş. Gör. Dr., Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hakkari/TÜRKİYE; elyase@hotmail.com**
* **Uzman, Hakkari Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Hakkari/TÜRKİYE; hyiskender@hakkari.edu.tr**

1. GİRİŞ

Girişimcilik ticaret ehlinin fırsatı, ürüne çevirme ve sonunda bu süreci sürdürülebilir kılması olayının bilimsel dille aktarımıdır. Girişimci bu süreçte var olanı kullanarak, yeni bir ekonomik gerçeklik ortaya çıkarır.

Etimolojik olarak kelimeyi irdelemek gerekirse "entr " Fransızca'da "giriş" anlamındadır "preneur" ise alıcı (taker) anlamını verir ve bu iki kelime birleşince bir süreci tanımlar "kapıdan giriş yapmak" bunun için kapıların açılması gerekmektedir ve kapıların açılmasını sağlayacak bir yol bulan kişidir "girişimci".

Bu kullanıma ilginç bir örnek Lemaire de Beiges'ın Truva savaşçılarının girişimci kelimesi kullanılarak tanımlanmış olmasıdır. Bu girişimcinin içinde bulunması gerektiği ruh halini vermesi açısından önemli bir örnektir: Girişimci, başarı için hayatını ve servetini ortaya koyacak kadar bir işe inanmış bir kişiliğe sahip olan kişidir[4].

Akademik girişim, üniversitenin yerel topluluklarla birlikte işlettiği entelektüel bir girişimdir (Beckman GD, 2009). Akademik ürün odaklı bir tanıma göre ise akademik girişim bir akademik firmadır, biraz daha açık ifadeyle akademik girişim, bir entelektüel aktör (akademik) ve bir girişimci aktörü (firma) içinde barındıran bir kavramdır[1].

Akademik girişimlerin hayat bulması için ekonomiyi dönüştürecek ve zamanı içerisinde kabul görecek yeni bir fikir, bu fikri hayata geçirmeye kararlı bir girişimci ve ilk yatırımın karşılanabilmesi için gerekli finansal kaynaklar bulunmalıdır. Türkiye'de, bilim insanlarının finansal kaynaklara erişimini sağlamakta olan en önemli kuruluş ise TÜBİTAK'tır. Dolayısıyla TÜBİTAK'ın verdiği bilimsel destekler, can suyu niteliğindedir. Bunun içindir ki, bu destekler kapsayıcı ve adil bir şekilde dağıtılmalıdır.

Bu çalışmada TÜBİTAK'ın bilimsel proje destekleri dağıtımındaki karar modeli, ortaya çıkan sonuçlara bakarak sorgulanmaktadır. Bu sorgulama için 2011 – 2015 yılları arasında TÜBİTAK'ın destek dağıtımındaki Gini katsayıları hesaplanmıştır. Gini katsayılarındaki yüksekliğin muhtemel sebepleri açıklayıcı istatistikler ile değinildikten sonra gelecekte yapılması gereken çalışma önerileri verilerek çalışma bitirilmiştir. Bu çalışmada hesaplanan TÜBİTAK Gini katsayısı Türkiye bilimsel yazınında bir devlet kurumunun dağıttığı desteklerin eşitliğini sorgulamak anlamında ilk defa denenen bir yöntemdir.

2. AKADEMİK GİRİŞİMCİLİK

Akademik Girişimcilik, geleneksel anlamda üniversitelerdeki bir yeniden yapılanmaya verilen ad olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılanma, üniversitenin ürettiği bilgi ve teknolojiyi, inovasyona ya da bir girişime dönüşecek şekilde aktarması durumunu içerir[2].

Akademik girişimcilik üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan Stuartt ve Ding'in çalışması 1971 – 2002 yılları arasında tıbbi bilimler hususunda ticarileştirme faaliyetlerini incelenmiştir. Bu araştırmanın sonucunda ticarileştirme faaliyetleri en fazla olan ilk 10 üniversite Harvard, Kaliforniya Üniversitesi (San Diego) , Stanford Üniversitesi, Kalifroniya Üniversitesi (San Fransisko),Washington Üniversitesi, MIT, John Hopkins, Yale, Columbia ve Cornell olarak bulunmuştur[7].

Kenney ve Goe'nun Kaliforniya üniversitesi, Stanford ve Berkeley'deki kültürün kıyaslanmasını yaptıkları çalışmalarında Stanford'un öğretim üyelerini akademik girişimcilik bağlamında daha çok destekleyen bir kültüre sahip oldukları belirtilmektedir[4].

Akademik girişimler dünya ekonomisine yüksek değerde şirketler katılmasını sağlamaktadır. Bunlardan bazılarını örnek vermek gerekirse: Biotek Instruments'ı Norman Alpert Vermont Üniversitesi fakülte üyesi iken kurmuştur. Tracor Teksas Üniversitesinde Medtronic Minnesota Teknoloji Üniversitesinde ticarileşen firmalardır. Inktomi ve Akamai bilgisayar yazılım girişimi olarak Üniversitelerde kurulmuştur. Google Stanford Üniversitesi Doktora öğrencileri tarafından kurulmuştur. 2000 yılında 1 milyar $'dan yüksek

değerde olan ve enerji üretimi için yüksek hızlı manyetik sistemler üreten TurboGenset Imperial College girişimidir[6].

Akademik girişimler, oluşturdukları kaynaklar sayesinde üniversitelerdeki çalışmalar çeşitlenmektedir. Oluşturdukları bu yeni ekonomik çerçeve içerisinde çok düşük maliyetlerle elde edilebilen büyük ticari ürünler yeni yatırımcıların bu projelere yatırımcı olarak katılmalarını cesaretlendirmektedir. Üniversitelerin girişimci yapısı üniversitelerin marka değerlerini artırarak, bu üniversitelere hem öğretim üyesi hem de öğrenci çekmekte ve projelerde yapılan faaliyetler ile öğrencilerin iyi yetişmelerine katkı sunmaktadır.

3. METOD ve VERİLER

TÜBİTAK akademik desteklerinin illere göre dağılımı verileri kullanılarak 2011- 2015 yılları arasını kapsayan zaman serileri oluşturulmuştur[8].

Bu verilerle şehirlere göre alınan akademik destek miktarları ve Şehirdeki üniversite öğrencisi sayıları kullanılarak Lorenz eğrileri çizilmiş ve bu eğrilerden faydalanılarak yıllara göre TÜBİTAK destekleri için Gini katsayıları hesaplanmıştır.

Ayrıca üniversite öğrencisi başına düşen TÜBİTAK destek miktarları kullanılarak renklendirilmiş haritalar çizilmiş ve bu açıklayıcı istatistiksel veri görsel olarak da sunulmaya çalışılmıştır.

Lorenz eğrisi ekonomistler tarafından gelir / varlık dağılımını değerlendirmekte kullanılan bir ölçektir. Lorenz eğrisi tam eşitlik durumunda eksenlerle eşit açı yapan bir doğru halini alır. Diğer bütün durumlarda Lorenz eğrisi içbükeydir. Bu eğriden faydalanılarak bir dağılım eşitsizliği ölçüsü olan Gini Katsayısı üretilmiştir.

Gini katsayısı, tam eşit dağılım doğrusu ile lorenz eğrisi arasında kalan alan ile tam eşit dağılım doğrusu altında kalan alanların oranı olarak hesaplanmaktadır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Gini katsayısının 0 olması durumu tam eşitliği 1 olması durumu ise tam eşitsizliği göstermektedir.

4. BULGULAR

TÜBİTAK'ın Türkiye illeri bazında ve öğrenci sayılarına karşılık TÜBİTAK destekleri kullanarak çizilen Lorenz eğrileri kullanılarak hesaplanan Gini katsayıları Şekil 1'de verilmektedir.

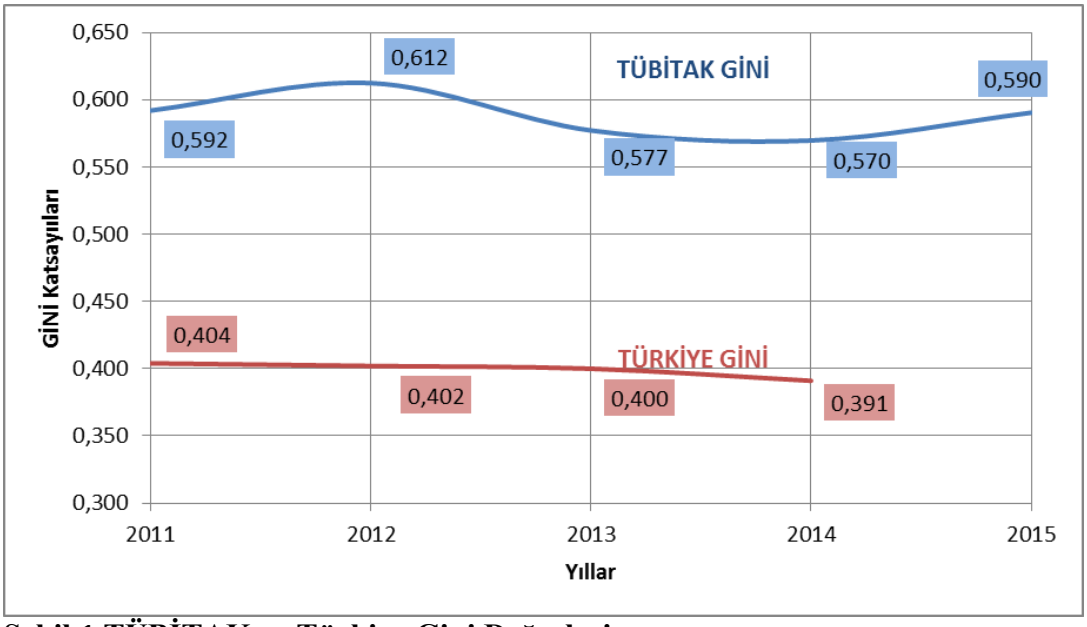

Şekil 1 TÜBİTAK ve Türkiye Gini Değerleri

TÜBİTAK Gini katsayılarının yüksekliği, Türkiye gelir dağılımına göre oldukça bozuk bir gelir dağıtımının olduğunu göstermektedir. Gelir dağıtımındaki adaletsizlik yıllara göre dalgalı bir seyir gösterse de Gini katsayısı 0,57 – 0,612 bandında sıkışmıştır.

Bu yüksek Gini katsayılarının en önemli sebebi destek dağıtımında kullanılan karar verme modelidir. Bu model belirli şehirlerdeki mevcut durumu destek atamasında öncelemekte ve bazı diğer şehirleri ise dışlamaktadır. 2011 – 2015 yılları arasında öğrenci başına düşen TÜBİTAK desteklerinin şehirler bazında dağılımı Şekil de verilmektedir.

Şekil 2'de görülebileceği üzere aslan payını Ankara, Kocaeli, İzmir, İstanbul, Antalya, Adana, Kayseri, Karaman, Çankırı, Çanakkale, Isparta ve Rize illeri almaktadır. Ayrıca desteklerin ulaşamadığı iller ise Hakkari, Şırnak, Muş, Mardin, Amasya, Kilis, Batman, Erzincan, Giresun, Bingöl ve Ağrı'dır.

Beş yıllık öğrenci başına düşen ortalama destek miktarı 67,94'tür. 54 il bu ortalamanın altında destek alırken sadece 27 il bu ortalamadan yüksek desteği almıştır.

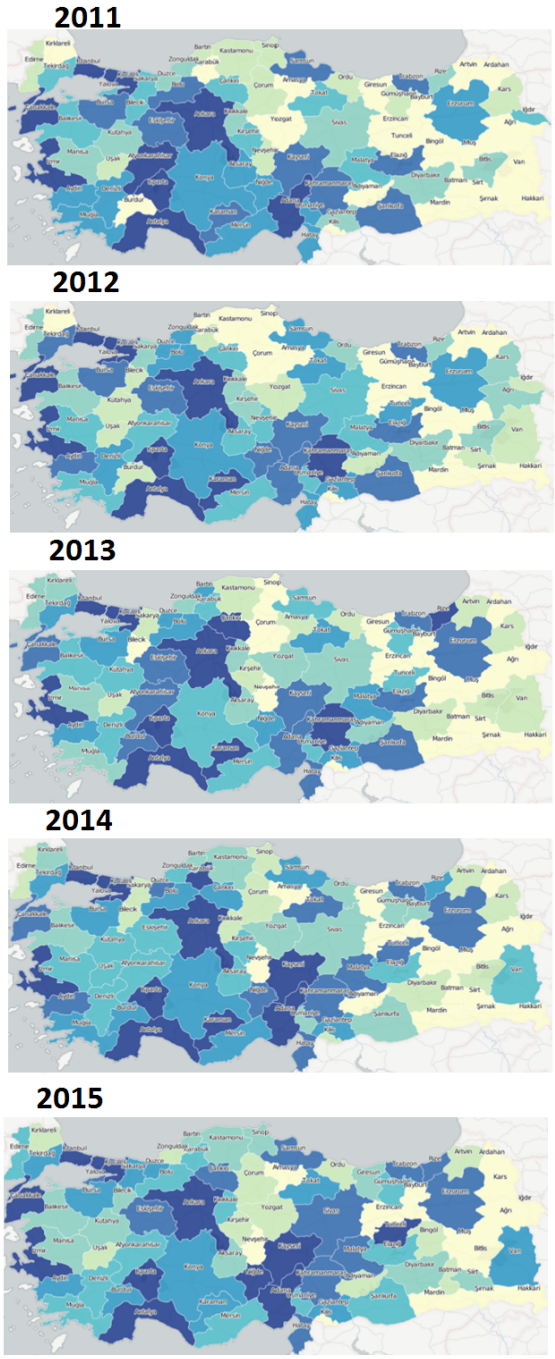

İller	Ortalama	2011	2012	2013	2014	2015	Grafik
Kocaeli	885,84	362,02	731,04	857,35	1.119,50	1.359,29	
Ankara	647,00	631,99	455,92	455,12	692,09	999,87	
İzmir	197,77	165,15	150,79	194,39	224,57	253,93	
İstanbul	149,19	112,29	107,17	152,77	181,20	192,50	
Antalya	147,46	127,60	113,89	153,45	143,77	198,56	
Adana	125,56	94,18	84,08	132,06	148,97	168,49	
Kayseri	122,53	73,87	60,48	125,95	160,13	192,21	
Karaman	112,44	82,19	91,23	133,42	170,38	84,97	
Çankırı	111,11	52,36	52,56	193,35	81,56	175,74	
Çanakkale	107,92	115,79	105,09	103,52	96,48	118,71	
Isparta	102,15	85,05	88,71	101,38	116,44	119,16	
Rize	101,92	40,08	36,82	170,74	97,76	164,20	
Trabzon	96,13	84,68	60,04	91,61	119,32	125,01	
Kahramanmaraş	95,98	73,47	89,00	116,93	99,72	100,76	
Eskişehir	95,04	89,32	71,45	118,50	63,23	132,71	
Tunceli	92,05	13,67	69,60	54,68	118,93	203,37	
Yalova	88,52	41,82	100,54	42,61	148,82	108,82	
Malatya	79,28	47,01	38,85	67,07	120,16	123,30	
Erzurum	76,81	46,60	41,45	99,36	86,07	110,57	
Samsun	75,18	67,49	45,58	57,62	75,21	130,00	
Elazığ	74,96	68,49	56,58	112,21	62,17	75,35	
Niğde	74,10	48,68	46,99	67,95	82,30	124,56	
Bolu	73,41	73,86	61,32	80,33	82,90	68,66	
Bursa	71,14	67,69	55,23	71,43	70,22	91,13	
Aydın	70,91	47,57	70,93	73,19	82,80	80,07	
Tokat	70,67	45,89	54,49	75,54	93,65	83,79	
Düzce	69,73	43,97	46,60	79,76	90,23	88,11	
Şanlıurfa	67,03	83,71	61,54	91,84	43,96	54,12	
Hatay	61,98	38,58	37,79	71,50	68,50	93,52	
Konya	57,07	45,80	46,09	51,90	61,60	79,94	
Karabük	56,00	5,47	5,78	26,89	208,51	33,36	
Gaziantep	53,31	21,47	43,07	65,72	62,54	73,76	
Tekirdağ	53,30	33,03	58,48	52,26	60,65	62,08	
Afyon	52,53	79,29	27,54	70,73	45,21	39,88	
Mersin	51,96	60,04	37,14	41,19	60,35	61,08	
Van	46,77	11,83	19,66	24,00	64,33	114,02	
Denizli	45,78	44,01	38,63	40,09	52,29	53,88	
Osmaniye	44,95	53,02	30,52	47,95	40,93	52,32	
Burdur	44,75	4,81	11,88	82,07	49,76	75,22	
Muğla	44,37	42,89	31,88	29,17	61,64	56,30	
Sivas	39,76	19,21	29,19	28,78	28,38	93,22	
Diyarbakır	38,47	42,90	25,93	28,48	22,41	72,65	
Aksaray	37,16	46,90	37,41	28,70	41,46	31,35	
Zonguldak	36,02	26,08	43,41	34,88	48,65	27,10	
Sinop	34,29	34,21	12,84	14,10	48,38	61,94	
Kırıkkale	34,29	31,71	21,41	24,89	28,25	65,18	
Edirne	33,95	17,83	28,60	35,61	20,81	66,91	
Bartın	32,80	13,98	0,00	69,40	43,54	37,08	
Yozgat	32,80	13,72	10,34	50,95	51,04	37,95	
Manisa	30,62	28,41	29,25	28,04	36,75	30,64	
Kırşehir	28,72	38,95	17,22	23,34	47,54	16,56	
Artvin	27,44	3,73	0,00	36,66	48,76	48,06	
Gümüşhane	27,40	12,26	5,45	35,95	29,94	53,38	
Sakarya	24,32	27,07	13,19	14,70	17,75	48,89	
Bitlis	24,25	26,59	37,43	27,69	17,30	12,24	
Balıkesir	24,22	24,27	16,52	31,48	25,09	23,75	
Ordu	23,99	15,07	26,29	22,02	40,14	16,42	
Kars	22,94	15,51	31,33	18,51	31,78	17,58	
Nevşehir	20,04	16,09	42,66	12,88	13,35	15,23	
Siirt	19,56	0,00	16,72	15,12	14,69	51,25	
Iğdır	19,03	56,29	20,42	4,25	7,34	6,85	
Kütahya	18,84	14,53	5,46	22,28	26,20	25,71	
Bilecik	17,89	30,39	8,24	8,67	13,14	29,01	
Kastamonu	17,85	9,56	2,35	16,35	27,77	33,24	
Çorum	17,05	21,87	4,30	6,63	29,62	22,81	
Uşak	15,63	7,99	9,78	13,68	29,58	17,12	
Ardahan	14,90	5,29	6,48	18,97	14,39	29,40	
Kırklareli	14,56	0,00	0,00	24,46	34,41	13,95	
Adıyaman	14,43	0,00	9,14	31,84	3,82	27,35	
Bayburt	10,50	0,00	0,00	0,00	42,64	9,84	
Ağrı	7,25	0,00	14,41	11,50	5,02	5,31	
Bingöl	6,90	6,67	2,97	0,00	5,90	18,93	
Giresun	6,80	0,00	2,25	1,54	7,44	22,75	
Erzincan	6,56	0,00	5,74	10,35	13,03	3,70	
Batman	6,40	4,11	0,00	3,59	0,00	24,32	
Kilis	5,58	0,00	4,48	0,00	15,60	7,82	
Amasya	5,09	0,00	0,00	13,06	9,81	2,57	
Mardin	4,34	0,00	0,37	0,00	18,65	2,70	
Hakkari	2,63	0,00	0,00	0,00	13,16	0,00	
Şırnak	1,83	0,00	0,00	0,00	0,00	9,16	
Muş	1,46	3,78	3,53	0,00	0,00	0,00	

Şekil 2 2011 - 2015 yılları arasında illere göre üniversite öğrencisi başına düşen TÜBİTAK Destekleri

2012 – 2015 yılları arasında TÜBİTAK Girişimci ve Yenilikçi Üniversiteler endeksindeki sıralamalar Tablo 1'de verilmektedir.

Çankırı en fazla desteği alan ilk 10 sırada iken 4 yıldır listeye Girişimci ve Yenilikçi Üniversiteler endeksi listesine girememiştir. Çanakkale yine her sene en fazla desteği alanlar arasında iken listeye sadece 2011'de 45. Sıradan girebilmiştir.

Tablo 1 2012 - 2015 Yılları arasında TÜBİTAK Girişimci ve Yenilikçi Üniversiteler Endeksi Sıralamaları

ÜNİVERSİTE ADI	SIRA				ÜNİVERSİTE ADI	SIRA			
	2012	2013	2014	2015		2012	2013	2014	2015
ABDULLAH GÜL ÜNİVERSİTESİ	-	-	-	17	İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ	-	-	40	48
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ	50	-	-	-	İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	-	50	36	-
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ	-	46	-	-	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	5	5	7	6
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	22	25	34	30	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	35	36	32	31
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	37	16	13	16	İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ	34	35	28	39
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	23	26	29	32	İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ	-	-	20,2	8
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	33	37	43	50	İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	-	28	17,4	37
ATILIM ÜNİVERSİTESİ	26	20	17	26	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ	41	33	23	33
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	18	24	27	36	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	31	30	38	35
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	-	48	-	-	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ	43	-	44	-
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ	6	4	3	3	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ	24	23	24	27
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ	45	-	-	-	KOÇ ÜNİVERSİTESİ	8	8	5	5
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ	17	19	22	20	MARMARA ÜNİVERSİTESİ	47	-	-	43
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	20	17	18	22	MELİKŞAH ÜNİVERSİTESİ		40	37	34
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	27	32	33	23	MERSİN ÜNİVERSİTESİ	29	27	31	44
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ	36	31	41	38	NİĞDE ÜNİVERSİTESİ	42	38	49	-
EGE ÜNİVERSİTESİ	12	14	15	15	OKAN ÜNİVERSİTESİ	46	41	35	40
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	13	21	21	13	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	-	44	50	-
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ	-	49	42	49	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	2	1	1	2
FATİH ÜNİVERSİTESİ	-	39	30	29	ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ	4	7	6	7
FIRAT ÜNİVERSİTESİ	39	34	46	45	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ	40	42	48	42
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ	49	-	39	-	SABANCI ÜNİVERSİTESİ	1	2	2	1
GAZİ ÜNİVERSİTESİ	15	12	16	18	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	38	-	45	21
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ	28	28	25	24	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	16	11	10	12
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ	-	47	-	46	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	14	22	20	28
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	9	13	12	11	TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ	10	9	8	9
GEDİZ ÜNİVERSİTESİ	-	-	-	41	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ	44	-	-	-
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ	11	10	14	14	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	25	29	19	19
IŞIK ÜNİVERSİTESİ	32	43	-	-	YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ	21	18	26	25
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ	3	3	4	4	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	19	15	11	10
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	-	-	-	48	ZİRVE ÜNİVERSİTESİ	-	-	-	47

Antalya'da öğrenci başına düşen destek her yıl artarken Akdeniz Üniversitesi Girişimci Yenilikçi üniversiteler endeksinde her yıl düşüş yaşamaktadır. Adana'ya verilen destek artarken Çukurova Üniversitesi 20'li sıralarda sabitlenmiştir. Kayseri'ye destek artarken Erciyes Üniversitesi önce dramatik bir düşüş ardından eski sırasına yükseliş yaşamıştır. Bu veriler göstermektedir ki TÜBİTAK destekleri girişimciliği ve yenilikçiliği destekleyecek şekilde dağıtılmamaktadır.

5. SONUÇ

TÜBİTAK bilimsel destekleri adaletli bir şekilde dağıtılmamaktadır. Bunun sebepleri araştırılarak fırsat eşitliğinin ve çeşitliliğin sağlanmasının verimin artışını sağlayacağı unutulmamalıdır.

TÜBİTAK'ın finansal kaynak dağıtımı üniversitelerde girişimciliği ve yeniliği yeterince destekleyememektedir.

TÜBİTAK Girişimci ve Yenilikçi Üniversiteler Endeksi hesaplanırken, ilgili üniversitede desteklenen projeler ve tutarlar göz önüne alınmalıdır.

Yeni kurulan ve / veya girişimci ve yenilikçi üniversite endeksine giremeyen üniversiteler için de her sene ilerleme endeksinin, girişimci ve yenilikçi üniversite endeksine benzer değişkenlerle hesaplanarak yayınlanması bu üniversiteler için faydalı olabilecektir.

TÜBİTAK, Türkiye Biyoloji ve Tarım Kurumu kimliğinden sıyrılarak Sosyoloji, Bilişim, Veri Madenciliği, Yazılım ve Tasarım gibi konuları da resmin içine katan bir kimliğe bürünmelidir. Zira Türkiye endüstriyel olarak küresel rekabet şartlarını yakalama şansını kaçırmış olsa da girdiğimiz bu tekno-sosyal çağın rekabet şartlarına uyum sağlayabilir. Bu yarışa eşit şartlarda başlayabilir.

Bu anlamda SosyoPark'ların[3] kurulması önemli olacaktır. Sosyo Park denilen ortamlarda yazılımcı, veri madencisi, sosyolog ve raporlama personellerinden oluşan çalışma gruplarından oluşan dünya ülkeleri sosyolojilerini bilen, bu sosyolojilerin değişimlerini takip eden, gerekli stratejileri oluşturan, müdahale planları ve raporları sunan veri işleme, filtreleme ve raporlama firmalarının bulunduğu bir yapıdır.

Ortak çalışma grupları içerisinde teknolojiyi geliştirenlerle birlikte, işletme fakültesi mezunlarının da olmaları akademik girişimin hayata geçmesini hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

1. BECKMAN GD, C. R. (2009). Intellectual entrepreneurship: an authentic foundation for higher education reform. Plan High Educ.
2. CARAYANNİS, E. G. (2013). Encyclopedia of creativity, invention, innovation and entrepreneurship. New York: Springer.
3. İSKENDER, E., BATI., G.B. (2015). "Comparing Turkish Universities Entrepreneurship and Innovativeness Index's Rankings with Sentiment Analysis Results on Social Media." Procedia-Social and Behavioral Sciences 195: 1543-1552.
4. KENNEY, M., AND GOE., W.R. (2004). "The role of social embeddedness in professorial entrepreneurship: a comparison of electrical engineering and computer science at UC Berkeley and Stanford." Research Policy 33.5 691-707.
5. LANDSTROM, H. (2007). Pioneers in entrepreneurship and small business research. Vol. 8. Springer Science & Business Media
6. SHANE, S. A. (2004.). Academic entrepreneurship: University spinoffs and wealth creation. . Celtenham: Edward Elgar Publishing.
7. STUART, T. E., DİNG., W.W., (2006). "When do scientists become entrepreneurs? The social structural antecedents of commercial activity in the academic life sciences1." American Journal of Sociology 112.1
8. TÜBİTAK. (2016). 4 27, 2016 tarihinde https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/ardeb_stat_2016_11.pdf adresinden alındı

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(23)

f. f. Dr. Nurlana K. KERİMOVA*
Öğr. Gör. Metanet A. ALİYEVA*

TEKNOLOJİ SÖZÜNÜN ETİMOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ

GENERAL OVERVIEW TO THE ETYMOLOGY OF THE WORD "TECHNOLOGY"

ÖZ

Bu çalışmanın amacı teknolojinin etimoloji anlamının deyişik biçimlerine aydınlık getirmekdir. Çalışmada araştırmacıların teknolojinin kelime anlamı ile bağlı düşünceleri karşılaştırılmış, iki kelimeden oluşan bu sözün, nesnenin niteliklerini ifade eden bir ad olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmada, "teknoloji" kelimesinin "zanaat, yetenek, hüner" anlamlarının daha doğru olduğunu, teknolojinin insanın zekasıyla hareketini bütünleştiren nesne değerini verdiyi kanaatına gelinmiştir.

Makalede, değişik anlamlar ve kelimelerle ifade edilen teknolojinin doğrudan insanın zekasıyla hareketini bütünleştiren nesne, örmenin zekaya ait düşüncelerin pratiğe dökülmesi, endüstri gelişiminde ise ilmin uygulama, pratiğe dökülme biçimi olduğu ve tüm bu kelime anlamlarının mana içeriğinin dolayısı ile sanat ilmi olduğu sonucuna gelinmiştir. İki kelimeden oluşan bu söze, deyişik anlamlar verilse de, bu anlamların mana içeriğinin nesnenin niteliklerini ifade etdiği ve bu bakımdan da adın nesneni ifade etdiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak teknoloji sözünün Aeschylus'un ifadesindeki anlam içeriğinin daha doğru olduğu, sonradan ifade edilen anlamların bu yorumun üzerinde yoğunlaşarak çeşitli şekiller aldığı kanaatına gelinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, etimoloji, yetenek, zeka, hüner, örme, sanat,

ABSTRACT

The aim of the research work is to reveal the changed forms of the meaning etymology of technology. The researchers comparing the thoughts connected with the meaning of the word "Technology", the word consisting of two words, expressing the features of the object being the unique name have been studied. The word "Technology" is more accurate sence than their meaning "Craftsmanship, ability, brave" and come to the conclusion that technology is the integration of human intelligence and motion of the object.

The changed meanings and the technology expressed in words, and integrating the human intelligence and motion of object, the ideas belonging to weaved intelligence putting into practice, scientific application in industrial development. It is practiced form and the meaning of all these words come to the conclusion that they are the science of art, as the word consisting of two meanings, have given the different meanings although the contents of two object's attributes the same expression, and in this regard it is understood as the expression of the object. As a result, the meaning of technology promise the aeschylus expression is more accurate, and come to the conclusion that interpretation of the meaning in various shape is the expression afterwards.

Keywords: *Technology, etymology, intelligence, ability, braveness, weaving, art.*

* **Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi(UNEC), Teknoloji Ve Saha Avadanlıkları Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN; kerimova-nurlana@mail.ru**
* **Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi(UNEC), Teknoloji Ve Saha Avadanlıkları Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN; azizmetanet@gmail.com**

1. GİRİŞ

İnsan hayatının önemli bir parçası haline gelen teknoloji, zaman ve devrler içinde deyişik şekiller almaktadır. Bu deyişimlere gelişimler olarak bakılıp, her devrin teknolojisi öncekinden üstün kılınmaktadır. Teknolojinin tarihine baktığımızda, en eski uygarlıkta bile teknoloji bilgilere rastlandığımız için bu tarihi netleştiremiyoruz. Bu bakımdan teknolojinin evrensel veya doğasal yapısı olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan teknolojinin, bir nesne olarak, bu nesneyi ifade eden isimden önce de var olduğu anlaşılmaktadır.

Teknoloji kavram olarak isim ve nesne gibi ikilik oluşturduğuna göre, iki yönde araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır ki biri söz olarak, digeri ise bu söz altında bütünleşmiş nesne olarak teknoloji. Kelime olarak teknolojinin anlamını öğrenen bilim dalı etimolojidir. "Etimoloji "köken bilimi, köken bilgisi" demektir" (Sertkaya, 2012: s.49-50). Teknoloji kelimesinin etimolojisi de, bu kelimenin köken bilgisini ve mana işeriğini öne çıkarmaktır. Adı ifade eden kelimenin etimoloji anlamının bu ad altındaki nesnenin mahiyetine uyum sağlaması önemli konulardan biridir. Etimoloji ad ile nesne arasındaki ilişkinin, hanki nitelikte olduğunu anlaşılmasına yardımcı olar. Her hanki nesneye verilen ad ile nesnenin bir ortak noktası vardır. Ad nesnenin niteliğinin anlamını ifade etmediği süre, bu söz ile nesne arasında bir kopukluğun olması, adın nesneye söz gelişi koyulduğu ve mahiyetini içermediği anlamına geler. Bu anlamda kelimenin etimolojisinin mana içeriği ile birlikte araştırılması, bu ilişkininin doğru olup olmadığının mahiyetine varmaya yardım eder. Teknoloji kelimesinin etimolojisini araştırırken, nesne olan teknolojinin de mahiyetini ortaya koyan fikirleri ele almağın faydalı olduğunu düşünüoruz.

Bu bakımdan teknoloji kelimesinin etimoloji anlamının tarihine, söz köklerine ve mana içeriğine göre dikkat ettik. İki kelimeden oluşan teknoloji sözünün, nesnenin niteliklerini ifade eden bir ad olup olmadığı araştırmacıların ortak görüşlerinden oluşan sonuç ile açığa çıkarmaya çalıştık.

2. Literatur Özeti

"Henüz "teknoloji" kelimesinin ne anlama geldiğiyle ilgili görüş birliğimiz, teknolojilerin nasıl meydana geldiğiyle ilgili geniş kapsamlı bir teorimiz, "inovasyonun" neleri içerdiğiyle ilgili derin bir anlayışımız ve teknolojinin evrimiyle ilgili bir teorimiz yok. Burada eksik olan, konuyu, boşlukları doldurmamıza yarayacak türden mantıksal bir yapıya kavuşturacak geniş kapsamlı ilkeler. Bir başka deyişle, eksik olan bir teknoloji teorisi—teknolojinin "loji"si." [73] (Brian Arthur, 2011: s.2)

"Teknoloji" kelimesi de felsefe kelimesinde olduğu gibi etimolojik olarak iki sözcükten oluşmaktadır. Bu kelimenin de köklerini Antik Yunan düşüncesinde bulmak mümkündür. "Tekhne" kelimesinin içerdiği birçok anlamın yanında el işi, zanaat, pratikyetenek, bilgi, marifet vb. anlamlarına da gelebilecek sanat ve ustalığın bir potadaeridiği bir kavramı ifade eder. "Logos" kelimesi ise anlamlandırma mantığa büründürme, akla vurma, vb. anlamlara gelir.

Oxford *İngilizce Sözlüğü*'ne gore teknoloji sistematik iyileştirmedir. Teknoloji bu anlamda pratik uygulamalara yönelik bilgi olarak açıklanabilir (Ural, 2015: s.137).

"Öğretim teknolojileri tarihi konusunda önemli bir isim olan Saetller (1968) teknolojiyi şöyle tanımlamaktadır: "Teknoloji (Latince texere fiilinden türetilmiştir; örmek, oluşturmak (construct) anlamına gelir) birçoklarının düşündüğü gibi makine kullanmak değildir. Teknoloji, bilimin uygulamalı bir sanat dalı haline dönüşmesidir. "(Saettler, 1968, ss. 5-6). Teknoloji, insanın bilimi kullanarak doğaya üstünlük kurmak için tasarladığı rasyonel bir disiplindir (Simon, 1983, s.173).

[73] yani "loji" en genel anlamda; "herhangi bir alandaki çalışmalar" demektir.

3. Yöntem

Teknolojinin etimolojisini konu alan çalışmada bilimsel teorik araştırma, karşılaştırmalı analiz yönteminden yararlanılmıştır. Bu çalışmada teknoloji hakkında fikirler gözden geçirilmiş, ortak düşünceler diger fikirler ile karşılaştırılmış ve öğrenilmiştir**.** Adın nesneni ifade edip etmediği, sözün etimolojisi ve nesne olarak içeriği ifade eden fikirlerin ortak yanları bulunarak teknoloji bütün olarak değerlendirilmiştir.

4. Teknoloji Sözünün Etimolojisine bakış

Teknoloji- Technoslogos yunanca techne τέχνη (sanat) və loqos λογία (bilmek) – məfhum, elm) sözlerinin birleşimiinden oluştuğu fikri ireli sürülmüştür. Lakin, teknoloji sözünü oluşturan bu iki kelime ile bağlı farklı düşünceler ortaya koyulmuştur. Araştırmacılar daha çok teknolojinin sanat olmasına bağlı fikir üzerinde yoğunlaşmışlar. Bu bakımdan çeşitli biçimlerle ve farklı sözlerle ifade edilmiş teknoloji sözünün etimoloji anlamı değişik şekilde yorumlanmıştır.

M.N.Ural, G. Ertuğrul(2016: s.6) gibi araştırmcılar teknolojini sanat olarak değerlendirmiş, Paul Saetller(1968,s. 5), "teknoloji, bilimin uygulamalı bir sanat dalı haline dönüşmesidir" düşüncesini ortaya koyarak soyut kavram bilim ile somut kavram altında pratiğe dönüşmüş sanat arasındaki ilişkiden bahs etmiştir. Fransız sosyolog Jackques Ellul tarafından sosyolojiye getirilmiş "uygulamalı sanat" terimi "technique" olarak isimlendirilmesi, James Finn, (1960, s.10) teknolojiyi tanımlarken teknolojini, sistemler, işlemler, yönetim ve kontrol mekanizmalarıyla hem insandan hem de eşyadan kaynaklanan sorunlardan bahs etdiğini yazıyor. Paul Saetller(1968,s. 5), teknolojinin latince "texere" fiilinden türetildiğini ve "örmek, oluşturmak" anlamına geldiğini yazmıştır. Bal, insan zekasının sıçrama yapma yeteneği gibi değerlendirdiği teknolojinin, yapısalçılık yöntemi ile zeka, hareket, yetenek bağları arasındaki ilişki olduğunu anlatmıştır. Tarihi bulgulara baktığımızda M.Ö.415 yılında da teknolojinin bu manayı içerdiği bilinmektedir.

Alper Coplugil'in yazdığı gibi antik yunan oyun yazarı *Aeschylus, Prometheus Bağlı (Prometheus Bound)* isimli oyununda Prometheus'un insanlara ateşle birge bütün yetenekleri verdiğini yazmiştir. "Aeschylus, bu yetenekler için "*techne"* kelimesini kullanmıştır. Bu tanım "*episteme (bilgi)"* kelimesinden farklı olarak "zanaat, yetenek, hüner" anlamlarını karşılar; *teknoloji* sözcüğünün kökeni de buradan gelir, *techne (zanaat, hüner)* ve *logia (bilgi).* Aeschylus'un burada astronomi ve aritmetiği de *techne* yani zanaat olarak kabul etmesi ilginç bir ayrıntıdır" (Coplugil, 2013). Eski düşüncelere dayanarsak teknolojinin etimoloji anlamının insanın zekasıyla hareketinin bütünleşdiği manasını içine aldığı görülmektedir. "Zekâ genel olarak, bilgiyi elde edip, onu yeni durumlarda kullanma yeteneği olarak tarif edilmektedir (Lam ve Kirby, 2002)" (Özdevecioğlu, Akin veb., 2014: s. 6). Bu bakımdan teknoloji kelimesinin etimoloji anlamının "zekanın hareket ilmi" biçiminde daha düzgün olduğu anlaşılır. M. Nuri Ural'ın, "logos" kelimesini anlamlandırma gibi kabul etmesi de teknolojini sanatın detaylarının anlamlandırılması biçiminde anlaşılır teknolojinin etimolojisini ve iç manasını içeren bir tanım yapmaya ve Brian Arthur'un yazdığı gibi, eksik olan bir teknoloji teorisi—teknolojinin "loji"sini oluşturmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düşünceden yol alarak teknojini kendi fikirlerimizle tanımlamaya çalıştık. "Farklı ifadeler kullanılsa da teknoloji için ortak düşünceni kendi sözlerimizle ifade edersek, teknoloji; zekası yeniliğe açık olan insanın zihni hareketliliğinin(düşünce dalğalarının) fiziki hareketliliğe indirilmesi, zihni kuvvet ile fiziki kuvvetin bütünleşmesinin sağlanmasıdır."(M.A., N.K.)

Teknolojiye bir sistem olarak baktıkta, bu sistemin oluşma nedeninin olduğu ve bu nedenin doğaya bağlılığı araştırmalar sonucu bulunmaktadır. Çünki teknoloji genellikle doğa bilimlerine dayalı teknik bilgi birikimi ve bilimsel araştırma sonucu geliştirmiş faaliyetlerin yığımıdır. Doğaya bakarsak, ne teknolojinin, ne de araştırmanın yalnız insana bağlı olmadığını göre biliriz. George Basalla, Ezop masalında dibinde biraz su

bulunan bir ibriğe çakıl taşları dökerek suyu içmeği başaran susuz kargaya ait bir teknolojik yöntemden söz edirken, aslında teknolojinin etimoloji anlamının "yetenek, hüner" ile bağlı olduğunu, bu içeriğin doğal nesne olduğunu ve tekce insan zekasına ait olmadığı fikrini ireli sürmüştür (George Basalla. 2013. s.17-18). Karşılaştırma yöntemi ile konuya yaklaşırken, ihtiyaç ve icat kavramlarının bir birine bağlılığının, hayvanlarda temel ihtiyaca, insanlarda ise kültür gelişimine ait olduğu anlaşılır. İnsanların o ihtiaçların ve teknoloji gelişmelerin son hedde çatdırmalarının kendi isteklerine bağlı olduğu görünmektedir. Bu bakımdan her çağın kendi ihtiyaçlarına uygun istekleri, isteklerin ise ona uygun icatları olduğu ve gittikce daha hızla geliştiği anlaşılmaktadır. "Gereksinimin yaratıcı çabayı harekete geçirdiği inancı, teknolojik etkinliğin neredeyse tamamını açıklamak için sürekli yardıma çağrılan bir görüştür; (George Basalla. 2013. s.18). Teknolojinin çeşitliliğinin de temelinde ihtiyaç dürdüğünü yazan Basalla, onun gerekliliğinden de bahs ediyordu. "Teknoloji öncelikle insanlığın en temel ihtiyaçlarını karşılamak için mevcutsa, bu en temel ihtiyaçların neler olduğunu ve bunları karşılamak için ne denli karmaşık bir teknolojinin gerekli olduğunu kesin olarak saptamamız gerekmektedir(George Basalla. 2013.s.18).

5. SONUÇ

Teknolojinin farklı izahlarla ifade edilmesini esas tutarak, bu kavramı iki yönde: sözün etimolojisi ve nesne olarak araştırdık. Çalışmanı, kökenbilim yöntemi ile inceleyerek her iki yönde zeka, yetenek, hareket ve sanat kavramlarının teknoloji kavramı altında bütünleşdiği sonucuna vardık. Teknolojinin oluşma nedeninin ise ihtiyaç olduğunu, ihtiyacın yalnız insana ait olmadığını ve bu bakımdan teknolojinin de yalnız insan değil tüm canlılara ait olduğu, lakin insan zekası ile yükselişe kalktığı fikrinin doğruluğunu ele aldık.

Çalışmada, araştırılan bu faktörkerin bir sisteme dönüştüğü, hemen sistemin sanat olduğu ve sanatın adının da teknoloji kabul edildiği sonucuna vardık. Bu bakımdan teknoloji sözünün *Aeschylus'un ifadesindeki* "zanaat, yetenek, hüner", *sanatın içeriğinin anlamı olarak daha doğru olduğu, sonradan ifade edilen anlamların bu yorumun üzerinde yoğunlaşarak çeşitli şekiller aldığı ve bütünlükte teknolojinin sanat olduğu kanaatına gelinmiştir.*

Gelecek araştırmalarda bu konunun daha inceliklerine inen araştırmaların olacağına ve teknolojinin teorisi-lojisinin ortaya çıkacağına inanır ve bu sürecin başlatılmasına ihtiyaç olduğunu düşünürüz.

KAYNAKÇA

1. Sertkaya, Osman Fikri, (2012). Etimoloji Nedir - Ne Değildir Ve Isimden Isim Yapan +Ay /+Ey Eki Üzerine, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 19, 1 (2012) 43-72, s.49-50
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/1874/19671.pdf(erişim tarihi 17.03. 2016)

2. Yard. Doç. Dr. Bal, Oğuz, Akademik Bakiş Dergisi Sayı 20, Nisan – Mayıs – Haziran 2010 Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız- Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat - Kirgizistan, s.2 http://www.akademikbakis.org (erişim tarihi 17.03. 2016)

3. Brian Arthur, Teknolojinin Doğasi, 2011, Optimist Yayınları.s.2.
https://akademikurumsal.turkcell.com.tr/portal//documents/3312/Teknolojinin_Dogasi.pdf (erişim tarihi 17.03. 2016)

4. Ural, Mustafa Nuri. Antik Yunan'da "Teknik": Teknoloji Felsefesi Tarihinegenel Bir Bakiş, Araştırma Makalesi Doi:10.18795/ma.73791, Mavi Atlas, 4/2015: 136-144 Gümüşhane. S. 137

http://www.academia.edu/12081751/Mustafa_Nuri_URAL_-_Antik_Yunan_da_Teknik_Teknoloji_Felsefesi_Tarihine_Genel_Bir_Bak%C4%B1%C5%9F(erişim tarihi 18.03. 2016)

5. Saettler, P., (1968). A history of Instructional Technology. New York MacGraw-Hill.

6. http://www.bilgilersitesi.com/teknoloji-nedir-ne-demektir-ne-ise-yarar-faydalari-nelerdir-hangi-alanlarda-yararlanilir.html(erişim tarihi 10.04. 2016)

7. Finn, J. D., (1960). Technology And The Instructional Process. Audiovisual Communication Review, 8(1), 9-10.

8. Ertuğrul, Gökçen. Teknoloji ve Politikanın Kesişimselliğinde Yeni Mecra Sanatı ve Toplumsal Durum. ilef dergisi 2016. 3(1) ahar/spring: 7-29. S.6 http://ilef.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/id_3_1_1.pdf (erişim tarihi 16.04. 2016)

9. Simon, Y. R. (1983). Pursuit of happiness and lust for powerin technological society. In C. Mitcham & R. Mackey (Eds.), Philosophy and Technology. New York: Free Press.s.173(erişim tarihi 17.04. 2016)

10. Coplugil, Alper. Teknolojinin Kökleri. Sayı:30/Yıl:8/Haziran 2013, ISSN: 1306-3472 http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-06/yans2.html (erişim tarihi 08.05. 2016)

11. Özdevecioğlu, Mahmut; Akin, Mahmut; Karaca, Mustafa; Iştahli, Banu. Kötü Niyetli Yönetim Algılamasının Çalışanların Performansları Üzerindeki Etkisinde Duygusal Zekânın Rolü. Çankırı Karatekin Üniversitesi Çankırı Karatekin University İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2014, Cilt 4, Sayı 1, ss.1-18 Y.2014, s.6 http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/83221467_JFEAS_4_1_1.pdf(erişim tarihi 08.05.2016)

12. Basalla, George. Teknolojinin evrimi. Çeviri: Cem Soydemir. 14. Baskı: Doğu Batı Yayınları, Nisan 2013. Ankara, s.17-18

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(24)

Onur ORAL, MD, PhD[1)*], Kerim BAKAN[2)*] , Oğuzhan TUNA[3)*]
Yakup AKTAŞ[4)*], Anna SUZA, PhD[5)*], İnci Banu AYCA, Asst. Prof.[6)*]

THE IMPORTANCE OF RESVERATROL IN SPORTS NUTRITION
SPORCU BESLENMESİNDE RESVERATROLÜN ÖNEMİ

ABSTRACT

Resveratrol which is a strong antioxidant is effective on cancer, heart diseases as well as obesity and even growing old earlier. If resveratrol is used by the ones who exercise, it will make them perform better and be positively effective on their cells healing which are damaged as a result of excess oxygen consuming.

The aim of this study is to investigate the importance of sports nutrition that include antioxidants which are very important for metabolic and and kinosiologic activity. It is supposed that, as being supported by antioxidants regularly may improve antioxidant system's activities in body struggling with reactive oxygen types and free radicals.

Keywords: *Antioxidants; Resveratrol; Athlete's health; Kinesiology.*

ÖZ

Güçlü bir antioksidan olan resveratrolün kalp hastalıkları ve kansei üzerinde olduğu, yanı sıra obezite ve metabolik problemlerde de etkili olduğu bilinmektedir. Yoğun egzersiz programlarında resveratrol kulanımı daha iyi performans ve aşırı oksijen tüketen bir sonucu olarak hasar gören hücrelerin korunması ve iyileşmesi üzerine olumlu etkili yapacaktır.

Bu çalışmanın amacı, metabolik ve ve kinosiolojik etkinliklikleri açısından antioksidanlar ve resveratrolün spor beslenmendeki katkılarını araştırmaktır. Aşırı oksijen tüketimi sonucu oluşan serbest radikaller ile mücadelede antioksidanlar tarafından düzenli olarak desteklenen sporcularda antioksidan sistemin geliştirilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antioksidanlar: Resveratrol; Sporcu sağlığı; Kinesioloji.

*** 1)Corresponding author: Onur Oral MD, PhD, Ege University Faculty of Sports Sciences, Department of Health Sciences and Sports, Izmir, Turkey.**
*** 2)Marmara University, Faculty of Sports Sciences, İstanbul, Türkiye**
*** 3)Ege University, Faculty of Sport Sciences, İzmir, Turkey**
*** 4)Harran University, Faculty of Sport Sciences, Department of Sport and Health Sciences, Sanliurfa, Turkey**
*** 5)Latvian Academy of Sports Education, Riga, Latvia**
*** 6)Marmara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Sport and Health Sciences, İstanbul, Turkey**

INTRODUCTION

1. Resveratrol and Antıoxıdants

Resveratrol was discovered in Veratum grandiflorum's resin by Michio Takaoka 60 years ago for the first time. Then in 1977 12 Langcake studied grape vine and found out that resveratrol was produced by this plant's leafs and tissues with the effect of ultraviolet light or in order to protect plant against infections (Corre et al. 2005). Resveratrol highly abounds in many fruits and appetizers like grapes, greengage, berry, cherry, lemon, nut, peanut besides from plants like eucalyptus, spruce, acacia, lily, bilberry (Dong 2003).

Resveratrol (3,5,4′-trihydroxy stilbene) is a natural polyphenol substance which especially exists in grape seed (İkizler et al. 2003). The most important component of its antioxidant capacity is resveratrol's inhibitator effect on lipid peroxydation and its protective effect depends on probably its antioxidant, anticyclooxygenase, lipid and lipoprotein metabolism regulator effect (Stivala et al. 2001; Tadolini et al. 2000).

Resveratrol highly abounds in grapes and wine. The root of grapevine, grapes seeds, their scapes and the skin of fresh grapes include quite rich(50-100ìg/g) resveratrol and its types (Guerrero et al. 2010).

Especially resveratrol, which is an antioxidant, abounds in concord grape skins and has been used for herbal medicine for a long time. Resveratrol is an antioxidant 20-50 times more effective than vitamin C (Celotti et al. 1996). It prevents cancer progression (Falchetti et al. 2001).

Resveratrol, which is synthesised against biotic and abiotic stress factors in grape skins, leafs, scapes and supportive tissues, exist in grapevine's woody parts, stem, old branchs, stone and half-woody peduncle and protects these organs against rotting, it's stated that it's synthesized under a stimulant factor (Ector et al. 1996; Bavaresco et al. 2003).

It's determined that in red muscadine grapes %76.6 of total resveratrol exist in grain part(pipless) and %23.4 of it exist in seeds (Ector et al. 1996).

Some defense mechanisms in body are developed in order to stop oxydative stress formation and its damages. These mechanisms are known as " antioxidant defense systems" (Halliwell 1995).

Antioxidants are the molecules that react with free radicals, stop radicalic chain reactions or completely efface them, thus prevent vital components of our bodies from their harms (Clarkson 2002).

For healthy people, free radicals and antioxidant substances should be in a balance. Therefore scientists determined antioxidant substances and used them for both protection and drug treatment. Among antioxidants, resveratrol is thought to be the most effective one in the protection against cardiovascular diseases (Memişoğulları 2005).

2. Therapeutic effects of resveratrol on health

Studies about the antioxidant effect of resveratrol on health has also accelerated. Among the most common enzymatic antioxidant defense sources there are superoxide dysmutase, glutathione peroxidase and catalase. For mammalian cells, glutathione is essential (Blankenberg et al. 2003). The non-enzymatic antioxidants are ascorbic acid, α-tocopherol, glutathione, carotenoids, flavanoids, stilbenes and other antioxidants. Under normal conditions these antioxidants are required for balancing intracellular level and activities and vitality and health of organism (Valko et al. 2007).

Recent studies have shown resveratrol's biochemical and physiological activities (Hattori et al. 2002). There are pretty many studies underscoring its antiplatelet and antiinflammatory effects (Hattori et al. 2002; Eybl et al. 2003). Besides from these effects, resveratrol has a free radical scavenger effect and it's remarkable (Fremont 2000). Saito et al. said that it was proved thanks to many studies that resveratrol had free radical scavenger and various anti- physiopathological situations effects (Saito et al. 2005). The antioxidant effect of

resveratrol is 50 times stronger than vitamin E and 30 times stronger than vitamin C (Celotti et al. 1996; Cheong et al. 1999).

It's thought that it has anti-aging, even lifetime-extending effect (Falchetti et al. 2001). It blocks cancer formation, carcinogenesis and progression (Falchetti et al. 2001; Cheong et al. 1999). It helps regulating body weight and preventing inflammation (Jang et al. 1997). Its effect of bloodstone passing is determined. It has an effect on preventing arteriosclerosis (Falchetti et al. 2001).

It has a cholesterol lowering feature. It thins blood by increasing HDL (high-density lipoprotein) (Frankel et al. 1993; Aggarwal & Shishodia 2006). The death rate of coronary heart diseases in France is low and it's based on proportionately wine consumption (French Paradox) (Aggarwal & Shishodia 2006).

Besides from these; recently studies related to the effect of resveratrol on Alzheimer diseases have been executed (Falchetti et al. 2001).

3. Resveratrol and exercise

Exercise leads to the increase of oxygen consumption need and the increase of oxygen consumption cause the increase of free radicals production. These free radicals are neutralized by a defense system which includes enzymatic and non-enzymatic antioxidants. It's stated that regular exercise enhances not only antioxidant defense in skeletal muscle but also oxydative capacity and reduce disease types related to oxydative damage, improve quality of life and survival rate (Oh-ishi 1997; Servais 2003).

A study on rats show that resveratrol enhances the health and life quality of rats. (Baur 2006, Lagouge 2006). A diet with resveratrol or high-protein proves that it reduces oxydative stress of old rats. In studies, resveratrol shows a protective activity against wide range of diseases and reduce the risk of diseases related to age and cancer (Sinclair 2005). The function of resveratrol is not to extend the lifetime, however it's to slow down aging process by showing protective effect against diseases related to aging (Baur 2010).

The positive effects of antioxidant substances on wound healings and sports injuries come to be known. It's found out that resveratrol, which is an antioxidant, has positive effect on tendon healing under diabetic circumstances in the first 14 days (Zeytin et al. 2014). Resveratrol with its antioxidant effect shows that it reduces oxydative stress of liver and kidney tissue which are important for metabolism, supports endogenic antioxidants and is effective on protection against tissue damage which is directly or indirectly emerged by exogen fructose (İlhan et al. 2014).

DISCUSSION

Howitz et al. (Howitz 2003) proved that resveratrol is an anti-aging polyphenol molecule which abounds in red wine. In the study, it was also determined that resveratrol has a protective effect for rats against age-related disruption (Baur 2006; Pearson 2008).

Epidemiological studies determine that resveratrol is related to mediterranian diet rich in resveratrol and significantly reduced risk of cardiovascular diseases of old people (De Lorgeril 1999).

As an antioxidant, resveratrol prevents oxydative stress and makes a protective effect on ischemia/ reperfusion injury. If resveratrol is implemented before ischemia, this effect emerges more specifically (İkizler 2003). In 1993, it was proved in copper-induced LDL peroxydation that resveratrol, which exists in red wine, had antioxidant effect and its strong antioxidant effect was based on its copper flocculation and anti-radical effects (Ferrero 1998). It was determined that solitary resveratrol has much more cell protective effect when compared to trance resveratrol and resveratrol's combinations with vitamin C and/or vitamin E. As a result, resveratrol is not only antioxidant and antimutagenic but also a compound which reduces cell death (Fremont

2000).

It's known that trans-resveratrol shows its antioxidant and antiinflammatory effects by regulating inflammatory cytokines in immune system cells. In a study regarding tyrosine kinase group enzymes', which is very important for cancer treatment, inhibition on human plasental and prostatic adenoma cells, resveratrol's positive effects are determined. When datas of the study are determined, it's concluded that resveratrol protects myocardial functions (Güleç 2008).

As it's known, free radicals cause DNA damage. It's determined that resveratrol reduces DNA fragmentations thanks to its potent hydroxyl radical scavenger effect. (Ferrero 1998). Under normal physiological circumstances, cells are protected by antioxidant defense systems from free radical products and oxydative damage which is caused by molecules like peroxides. It's pointed out that phenolic antioxidants like resveratrol can permeate blood brain barrier and they have protective effect against oxydative DNA damage in schizophrenia cell culture model (Gümüştaş 2008).

In a study with experimental rats, it's found out that resveratrol stimulates mitochondrial biogenesis and makes beneficial results for health. It's known that sirtuins are NAD+ dependent enzymes and they are effective on most of cellular processes including pathways which affect diabetes, cancer, lifetime and Parkinson disease (Klentze 2008).

Palsamy et al. (2008) It's observed that resveratrol reduces the levels of HbA1C which is the indicator of elongated glycemia (Palsamy et al. 2008). In studies with male rats, it's showed that alcohol free red wine extract and resveratrol protect heart against ischemia-reperfusion damage (Sato et al. 2002).

Studies show that resveratrol has different effects on different organs and tissues. With the orogastric implementation on rats of 4 ml single dose and the implementation of 2 ml dose for 15 days in order to research plasma, urine, heart, liver, kidney concentrations, the study proves that it reachs maximum concentration in 60 min. for plasma and kidney, in 30 min. for liver, in 120 min. for heart. These results show the absorbtion of resveratrol is real quick, it's conveyed to tissues quickly and when urine levels are evaluated, mostly it's eliminated from body with urethra (Juan et al. 2002; Söylemez 2007).

In a study by Jang et al. (1997), rats are implemented 25µM resveratrol and the number of skin tumors is reduced at the rate of %98 and the number of rats with tumor is reduced at the rate of %88. It's reported that the antitumor effect of resveratrol can be depended on ribonucleotide redutase, DNA polymerase, protein kinase C, cyclooxygenase-2 activities inhibition, carcinogenesis inhibition, apoptotic cell activitation (Jang et al. 1997). By implementing 23mg/l dose resveratrol with potable water for 10 days or 20 mg/kg dose through oral route twice a day on rats, the development of cancerous cells is prevented. (Asensi 2002).

Recently, studies have been made to determine resveratrol's effect on Alzheimer disease (Falchetti et al. 2001).

CONCLUSION

Organism develops various defense mechanisms when they're exposed to free radicals originating from different sources. Preventing harmful mechanisms of action, physical defense and antioxidant defense systems and repair mechanism are essential for defense systems about oxydative stress induced by free radicals.

Resveratrol is an important polyphenolic compound for health, which is obtained from plants, especially concord grape and has antioxidant, antiinflammatory, anti-apoptotic effects. Resveratrol protects cell against oxydative stress by its antioxidant feature and also its capability of protection against oxydative damage in cardiovascular diseases' pathophysiology is determined.

Conflicts of interest

The authors declare that there is no conflict of interest with this manuscript.

Acknowledgement

The authors would like to thank Gamze ERTURK for her help with researching the paper.

REFERENCES

1. Asensi, M., Medina, I., Ortega, A. Inhibition of cancer growth by resveratrol is related to its low bioavailability Free Radic. Biol. Med., 2002, 33; 387-398.
2. Baur JA, Pearson KJ, Price NL, et al. Resveratrol improves health and survival of mice on a high-calorie diet. Nature. 2006;444:337–342.
3. Baur JA. Resveratrol, sirtuins, and the promise of a DR mimetic. Mech Ageing Dev. 2010;131:261–269.
4. Bavaresco, L., Vezzulli, S., Battilani, P., Giorni, P., Pietri, A. and Bertuzzi, T. 2003. Effect of ochratoxin Aproducing Aspergilli on stilbenic p h y t o a l e x i n syntheisis in grapes. J. Agric Food Chem. 51, 6151-6157
5. Blankenberg S, Rupprecht HJ, Bickel C. (2003) Glutathione peroxidase 1 activity and cardiovascular events in patients with coronary artery disease. N Engl J Med. 349: 1605-1613.
6. Celotti, E., Ferrarini, R. and Zironi, R. 1996. Resveratrol content of some wines obtained from dried vapollicella grapes: Reccioto and Amarone. Journal of Chromatography A, 730, 47-52.
7. Cheong, H., Ryu, S. and, Kim, K. 1999. Anti-allergic action of resveratrol and related hydroxystilbens. Planta Medica 65, 266-268.
8. Clarkson PM, Thompson HS. Antioxidants: what role do they play in physical exercise and health? Am J Clin Nutr, 2000; 72: 637–646.
9. Corre,L.L, Chalabi, N., Delort, L., Bingon, Y.J. and Bernard-Gallon, D.J. (2005), Resveratrol and breast cancer chemoprevention: Molecular mechanisms. Mol. Nutr. Food Res. (Review) 49; 462 – 471.
10. De Lorgeril M, Salen P, Martin JL, Monjaud I, Delaye J, Mamelle N. Mediterranean diet, traditional risk factors, and the rate of cardiovascular complications after myocardial infarction: final report of the Lyon Diet Heart Study. Circulation. 1999;99:779–785
11. Dong, Z. 2003. Molecular mechanism of the chemopreventive effect of resveratrol. Mutation Research 523-524, 145-150
12. Ector, B.J., Magee, J.B., Hegwood, C.P. and Coign, M.J. 1996. Resveratrol concentration in muscadine berries, juice pomace, purees, seeds, and w i n e s . Amer. J. Enol. Vitic. 47, 57-62
13. Eybl V, Kotyzova D, Koutensky J.Comparative study of natural antioxidants - curcumin, resveratrol and melatonin – in cadmium-in duced oxidative damage in mice. Toxicology 2006;225(2–3):150–6.
14. Falchetti, R., Fuggetta, M. P., Lanzilli, G., Tricarico, M. And Ravagnan, G. 2001. Effects of Resveratrol on Human Immune Cell Function. Life Science 70, 81–96.
15. Falchetti, R., Fuggetta, M. P., Lanzilli, G., Tricarico, M. and Ravagnan, G. 2001. Effects of Resveratrol on Human Immune Cell Function. Life Science 70, 81-96.
16. Falchetti, R., Fuggetta, M.P., Lanzilli, G. Tricarico, M. And Ravagnan, g, 2001. Effects of Resveratrol on Human Immune Cell Function. Life Sience, 70,81-96.
17. Ferrero M.E., Bertelli A.A.E., Fulgenzi A. et al. (1998) activity in vitro of resveratrol on granulocyte and monocyte adhesion to the endothelium Am. J. Clin. Nutr. 68; 1208–14.

18.Frankel, E.N., Kanner, J., German, J.B., Parks, E. and Kinsella, J.E. 1993. Inhibition of oxidation of human low-density lipoprotein by phenolic substances in red wine.Lancet 341, 454-457
19.Fremont L. Biological effects of resveratrol. Life Sci 2000;66(8):663–673.
20.Göçmez A., Seferoğlu H.G. (2014), Asmalarda Resveratrol İçeriğini Etkileyen Faktörler ve İnsan Sağlığına Faydaları. Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi; 11(1) : 31 – 38.
21.Guerrero, R.,F., Puertas, B., Jiménez,M., J., Cacho,J., Cantos-Villar , E., 2010b, Monitoring the process to obtain red wine enriched in r e s v e r a tr o l a n d piceatannol without quality loss, Food Chemistry, 122, 1,195–202
22.Güleç S. Resveratrole Klinisyen Bakışı Türk Biyokimya Dergisi [Turkish Journal of Biochemistry–Turk J Biochem] 2008; 33 (3) ; 122–125.
23.Gümüştaş M.K, Atukeren P. Oksidatif ve Nitrozatif Stresin Psikiyatrik Bozukluklarla İlişkisi. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi No:62, Mart 2008 S:329–340.
24.Halliwell, B.: Antioxidant characterization. Methodologyand mechanism. Biochemical Pharmacology 49(10), 1341-1348. 1995
25.Hattori R, Otani H, Maulik N, Das DK. Pharmacologi calpre conditioning with resveratrol: role of nitric oxide. Am J Physiol Heart CircPhysiol 2002;282(6):H1988–1995.
26.Howitz KT, Bitterman KJ, Cohen HY, et al. Small molecule activators of sirtuins extend Saccharomyces cerevisiae lifespan. Nature. 2003; 425:191–196.
27.İkizler M, Dernek S, Erkasap N, Kaygısız Z, Sevin B, Kural T. [The hemodynamic efficacy of resveratrol on reperfusion injury in isolated rat hearts]. Turk J Thorac Cardiovasc Surg 2003;11(2):91–5.
28.İlhan N, Güngör H, İlhan A.Ş. Sıçan Metabolik Sendrom Modelinde Resveratrol'ün Oksidan ve Antioksidan Sistemler Üzerine Etkileri. Türk Biyokimya Dergisi [Turkish Journal of Biochemistry–Turk J Biochem] 2014; 39(4):449–454
29.Ingram DK, Zhu M, Mamczarz J, Zou S, Lane MA, Roth GS, et al. Calorie restriction mimetics: an emerging research field. Aging Cell 2006;5:97-108
30.Jang, M., Cai, L., Udeani, G.O., Slowing, K. W. et al. Cancer chemopreventiveactivity of resveratrol, a natural product derived from grapes Science, 1997, 275; 218–220.
31.Juan, M.E., Vinardell, M.P., Planas, J.M. Tthe daily oral administration of high doses of trans-resveratrol to rats for 28 days is not harmful J. Nutr, 2002, 132; 257- 260.
32.Klentze M. Aging and Genes, Turki ye Klinikleri J Med Sci 2008;28(Suppl):S, 52-61.
33.Lagouge M, Argmann C, Gerhart-Hines Z, et al. Resveratrol improves mitochondrial function and protects against metabolic disease by activating SIRT1 and PGC-1alpha. Cell. 2006;127:1109–1122
34.Memişoğulları, R., 2005. Diyabette Serbest Radikallerin Rolü ve Antioksidanların Etkisi. Düzce Tıp Fakültesi Dergisi, (3), 30-39.
35.Oh-ishi S., Kizaki T., Ookawara T., Sakurai T., Izawa T., Nagata N., and Ohno H. Endurance training improves the resistance of rat diaphragm to exercise-induced oxidative stress. American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine. 1997, 156: 1579-1585.
36.Palsamy P, Subramanian S. Resveratrol, a natural phytoalexin, normalizes hyperglycemia in streptozotocinnicotinamide induced experimental diabetic rats. Biomed Pharmacother 2008;62:598–605.
37.Pearson KJ, Baur JA, Lewis KN, et al. Resveratrol delays age-related deterioration and mimics transcriptional aspects of dietary restriction without extending life span. Cell Metab. 2008;8:157–168.

38. Saito M, Sa toh S, Koji ma N, Tada H, Sato M, Suzu ki T, et al. Effects of a phenolic compound, resveratrol, on the renal function and costimulatory adhesion molecule CD86 expression in rat kidneys with ischemia/reperfusion in jury. Arch His tol Cytol 2005;68(1):41–49.
39. Sato, M., Maulik, N., Das, D.K. Cardioprotection With Alcohol: Role of Both Alcohol and Polyphenolic Antioxidants Ann. N. Y. Acad. Sci., 2002, 957; 122-35.
40. Servais S., Couturier K., Koubi H., Rouanet JL., Desplanches D., Sornay-Mayet MH., Sempore B., Lavoie JM., Favier R. Effect of voluntary exercise on H2O2 release by subsarcolemmal and intermyofibrillar mitochondria. Free Radical Biology and Medicine. 2003, 35: 24–32
41. Shishodia S, Aggrawal B, Resveratrol. A polyphenol for all season. In: Aggrawal B,
42. Shishodia S, eds. Resveratrol in Health and Disease 1 st ed. Newyork: CRC, Taylor and Francis group; 2006. p.1-17.
43. Shishodia S, eds. Resveratrol in Health and Disease. 1 st ed. Newyork: CRC, Taylor and Francis group; 2006. p.1-17.
44. Sinclair DA. Toward a unified theory of caloric restriction and longevity regulation. Mech Ageing Dev. 2005;126:987–1002.
45. Söylemez S. Disi ve Erkek Sıçanlarda Uzun Süreli Resveratrol Tedavisinin Endotel Hücre Reaktivitesi Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması T.C. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Farmakoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2007.
46. Stivala LA, Savio M, Carafoli F, Perucca P, Bianchi L, Maga G, et al. Specific structural determinants are responsible for the antioxidantactivity and the cell cycle effects of resveratrol. J Biol Chem 2001;276(25):22586–94.
47. Tadolini B, Juliano C, Piu L, Franconi F, Cabrini L. Resveratrol inhibition of lipid peroxidation. Free Radic Res 2000;33(1):105–114.
48. Valko M, Leibfritz D, Moncol J, Cronin MTD, Mazur M, Telser J. (2007) Free radicals and antioxidants in normal physiological functions and human disease. Int J Biochem Cell Biol. 39: 44- 84.
49. Zeytin K, Çiloğlu N.S, Ateş F, Aker F.V, Ercan F. Resveratrolün Diyabetik Sıçanlarda Tendon İyileşmesi Üzerine Etkileri. Acta Orthop Traumatol Turc 2014;48(3):355–362

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(25)

Onur ORAL, MD, Ph.D[1*)], Hacer KARAKAYA, MD[2*)], Kerim BAKAN[3*)], Aslı VURAL[4*)], Anna ZUSA Ph. D [5*)], Rana VAROL, Ph.D.[6*)]

SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİNİN SPORCU BESLENMEDEKİ ROLÜ

THE ROLE OF MILK AND DAIRY PRODUCTS IN SPORTS NUTRITION

ÖZ

Süt ve süt ürünlerinden elde edilen gıdalar son zamanlarda ilgi kaynağı olmuştur. Bu tür gıdaların özellikle sağlığı koruyucu etki göstermesi hem insan sağlığında önemli bir yer tutmaktadır hem de sporcu beslenmesi için önemli olan gıdalar arasında yer almaktadır.

Süt ürünlerinin antioksidan özelliğinden dolayı ve bileşiminde yer alan protein, enzim, peptit, vitamin gibi özellikleri nedeniyle insan sağlığında da önemli bir yer olmaktadır. Ayrıca kemik gelişiminde ve sporcular için önemli olan kalsiyum olduğundan dolayı da egzersizlerde ve sporcu beslenmesinde büyük önemi bulunmaktadır. Bu çalışmada süt ve süt ürünlerinin insan sağlığı ve özellikle beslenmedeki önemi ile dengeli beslenmenin egzersiz ve sporcu sağlığı yönünden önemi incelenmiştir.

Anahtar Kelimler: Süt, Süt Ürünleri, Egzersiz, Beslenme.

ABSTRACT

Milk and dairy products has been a source of interest lately. These products display particularly an important role in cretaing a protective effect of the health so they have an important place in human health and also in sports nutrition.

Due to the antioxidant properties of the dairy product and the proteins, enzymes, peptides, it carries a very functional nutritional support for human health. And also because of tha calcium that is important for bone development, milk and diary products athletes have a great importance in the sports nutrition and exercise science. In this study, the importance of milk and milk products for human health and athlete health a balanced diet were examined.

Keywords*: Milk, Dairy Products, Exercise, Nutrition.*

*** [1)]Corresponding author: Onur Oral MD, PhD, Ege University Faculty of Sports Sciences, Department of Health Sciences and Sports, Izmir, Turkey; onur.oral@ege.edu.tr, dr.onuroral@hotmail.com**
*** [2)]Eskişehir Osmangazi Medical Faculty, Eskişehir, Turkey**
*** [3)]Marmara University, Faculty of Sports Sciences, İstanbul, Türkiye**
*** [4)]Angel Kanchev" University of Ruse Public Health and Social Activities Department; Kinesitherapy, Ruse, Bulgaria**
*** [5)]Latvian Academy of Sports Education, Riga, Latvia**
*** [6)]Ege University, Faculty of Sports Sciences, Izmir, Turkey**

GİRİŞ

Son zamanlarda tüketiciler süt ile süt ürünlerine ve probiyotik gıdalara büyük ilgi göstermektedir. Probiyotik gıdaların insan sağlığı üzerinde seconder koruyucu etkisi olması da hem insan sağlığında hem de sporcuların beslenmesinde de önemli yer tutmaktadır. Sporcular ve kemik sağlığı için önemli olan kalsiyum süt ve süt ürünlerinden oluşan bir diyetle karşılanmaktadır (Ersoy G. 2011). Sporcular için gerekli olan kalsiyum ortalama olarak 1200 mg'dir. Kalsiyumun vücudun % 1.5 ila 2.2 arasında yer almaktadır. Bulunduğu yer ise yüzde 99'u kemiklerde kalsiyum fosfat olarak hücre dışı sıvıda iyon olarak ve kanın pıhtılaşmasında bulunmaktadır (Ersoy G. 2010). Sağlıklı tüm bireyler vücutlarında belirli miktar probiyotik mikroorganizma barındır. Faydalı bu mikroorganizmalardan barsak florasında 500 farklı türde yerleşik olarak bulunur. Bu açıdan vücudun sağlığı açısından probiyortiklerin etkinliğini bilmek çok önemlidir ve sağlığa etki eden faktörleri bilmek gerekir. Bazıları, çevre koşulları, yüksek enerji harcaması, uygunsuz gıda tüketimi, kimyasal etkiler ve benzerleridir (Alpkent vd 2009).

Tablo 1 Probiyotik Ürünlerin İçerisinde Bulunduğu Yiyecekler (Saniter , 2009).

Fermante Süt	Kımız
Kefir	Yoğurt
Peynir	Ayran
Tereyağı	Meyve Suyu

Probiyotikler arasında yer alan soya sütlü kefirle ilgili yapılan bir çalışma sonucunda kefirin önemli antimutajenik ve aktioksidan özellikler gösterdiği bu sebeple de mutajenik ve oksidatif hasarları önleyici rolü olduğu raporlanmıştır (Liu 2005). Bu çalışma sonucunda süt ürünlerinden elde edilen gıdalar sporcu gıdası olarak önerilmiştir.

Bu makalede süt ve süt ürünlerinden elde edilen gıdaların insan sağlığı üzerine etkisi ve sporcu besini olarak kullanılması ve kalsiyum hakkında bilgiler derlenerek süt ürünlerinin önemi araştırılmıştır.

1. Süt ve Süt Ürünleri

Süt kadınlarla dişi hayvanların memelerinde bulunan ve yavrularını beslemek için gelen besin değeri yüksek beyaz renkli bir sıvıdır. Bazı bitkilerde yer alan beyaz renkteki öz su ile erkek balıklardaki tohumlar da süt ismi ile anılmaktadır. İnek, koyun, keçi, manda, kısrak gibi memelilerin sütleri beslenme amaçlı olarak tüketilmektedir ve insan sağlığına da sayısız faydaları bulunmaktadır (Chandan, 2006; Nayir, 2008).

Sütteki protein tüm esansiyel amino asitleri ihtiva etmektedir. İnek sütündeki protein %3.4 ila 5.1 aralığında yer almaktadır. Ana süt proteini olan kazein toplam proteinin 5/4'ünü oluşturmaktadır. Süt içerdiği αs1 - , αs2-, β-, ve K-kazein, β-laktoglobulin, αlaktalbumin, kan serumu albümini ve immunoglobulin gibi 8 ana proteinden başka en az 80 minör protein ve yaklaşık 60 enzim içeriğine de sahip bulunmaktadır (Fuquay vd., 2011).

Laktoz, süt şekeri olarak da bilinmekte ve sütün karbonhidratı görevini görmektedir. Yüksek oranda laktoz doğada bir tek süt içeceğinde bulunmaktadır. Hem sütte hem de süt ürünlerinin yapısında ve niteliğinde geniş oranda laktozun etkisi yer almaktadır. Süt ürünlerinin işlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Çeşitli süt ürünlerinin renginden besin değerine, aromasından yapısına kadar süt şekeri yani laktoz kendisini hissettirmektedir. İnek sütünde 400 civarı serbest yağ asidi, binlerce trigliserit ve kompleks lipid bulunduğu bilinmektedir. Sütte % 3.2 oranında bulunan süt lipitleri süt ile süt ürünlerinin fiziksel niteliklerinde, aromalarında, besin değerlerinde önemli oranda bulunmaktadır. Bunlardaki besin değerleri de diğer hayvansal yağlardan üstün konumdadır. Yapısındaki A, D ve E gibi vitaminler ise değerini daha da artırmaktadır (Nayir,

2008; Fuquay vd., 2011).

1.1.Süt ve süt ürünlerinin beslenmedeki önemi

Süt, içeriği bakımından tek başına ve uzun süreli olarak yeni doğan memeliler için yeterli bir besin kaynağı olmaktadır. Bu bile tek başına süt ve süt ürünlerinin beslenmedeki önemini açıklamaya yetmektedir (Frau vd., 1997).

Süt ve Süt ürünlerinin hem çocukların beslenmesinde hem sporcu beslenmesinde kalsiyum ve sıvı ihtiyaçlarının karşılanmasında da süt önemli bir içecek olarak karşımıza çıkmaktadır. Süt ve süt ürünlerinin yaşlıların beslenmelerinde daha sık yer vermeleri yaşam kalitelerinin de artmasını sağlamaktadır. Ayrıca sporcuların egzersizlerinden sonra da süt ve süt ürünlerinin tamir edici bir özelliği olduğu bilinmektedir (Baysal, 2007).

Amino asit içeriği bakımından denge olan sütte kükürtlü amino asit içeriği yetişkin insan gereksinimi dikkate alındığında sınırlı olmaktadır (Frau vd., 1997). Öte yandan süt ve süt ürünlerinde lizin içeriği fazla olduğundan dolayı tahıllarla beraber tüketildiğinde aminoasit dengesi sağlanmaktadır (Miller vd., 2000; Arabacıoğlu, 1993). Besinlerde yer alan protein kalitesinin tespitinde önemli bir parametre olan ve büyüme ile gelişme açısından diyetle alınan EAA/NEAA oranı 1 olmalıdır. Protein ihtiyacının arttığı durumlarda ise 1.3 olması gerektiği ise çeşitli araştırmalarda raporlara geçmiştir (Read RSD, 2002; Peres H vd., 2006). Raporlanan araştırma sonuçlarında buradaki oranın 0.5 üzerinde olması protein kalitesi açısından olumlu olduğu açıklanmıştır. İnek sütünde ise bu oranın 1'in üzerinde olmasından dolayı inek sütü kaliteli protein kaynağı olarak açıklanmaktadır. (Sirichakwal vd., 1999; Read RSD, 2002; Schaafsma, 2005).

1.2. Süt ve süt ürünlerinin sağlığa etkisi

Süt, antioksidan ve prooksidan etkileri bulunan çok sayıda faktörü yapısında ihtiva eden kompleks bir matris özelliğindedir. Son yıllarda yapılan ve rapor edilen araştırmalarda sütün tedavi edici etkileri olduğu, bu etkilerinse özellikle süt proteinlerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Süt bileşenlerinde yer alan tokoferoller, askorbik asit, süt serumu proteinleri, peptitler, laktik asit bakterileri, E vitamini, karotenoidler, askorbik asit, süperoksit dismutaz, katalaz ve benzeri enzimler de sütün antioksidan özelliğini açıklayan önemli bileşenler arasında yer almaktadır (Jimenez vd., 2008; Zulueta vd., 2009; Öğünç ve Yalçın, 2011; Fuquay vd., 2011).

Süt proteinleri, büyüme ve gelişmeye katkının yanı sıra doku farklılaşmalarındaki etkinliği, kalsiyum emilimi ile immün fonksiyonlar üstünde pozitif etki, kan basıncını azaltma, kanser riskini alt seviyeye indirme, diş çürüklerine karşı koruyucu etki gösterdikleri rapor edilmiştir (Jain vd., 1998; Black vd., 2002).

1.3. Sporcu içeceği olarak süt ve süt ürünleri

Sporcular sağlıklı ve optimal performansa ulaşmaları için egzersiz boyunca düzenli olarak içecek tüketmeleri gerekmektedir. Vücut ağırlıklarının yaklaşık olarak yüzde 2-3'ünü kaybeden bir sporcunun performansı negatif olarak etkilenmektedir. Egzersiz yapıldığı için gerçekleşen terlemede vücut ağırlığının yaklaşık olarak yüzde 4'ü kaybedildiği takdirde kan hacminde azalmalar meydana gelmekte, kardiyovasküler ve termoregülatör işlevlerde zarar meydana gelmektedir (Ersoy, 2007).

Sütün pahallı spor içeceklerine göre daha uygun ve ucuz olduğu düşüncesi ile yapılan sınırlı araştırmalarda süt kuvvet gerektiren egzersizlerden sonra protein metabolizmasının akut onarımında uygun olan ve etkin bir içecek olduğu anlaşılmıştır. Süt tüketimi akut kas protein sentezini kas protein dengesini geliştirmekte ve artırmaktadır. Süt ve süt ürünleri kaynaklı içeceklerle diğer spor içecekleri kıyaslandığında güç ve dayanıklılık

sporu yapan kişiler için besin öğeleri daha yoğun içecek olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle az yağlı seyreltilmiş sütlerin egzersiz sonrasında güvenli ve etkin bir spor içeceği olabileceği yapılan araştırmalarda raporlanmıştır. Yapılacak araştırmaların artırılmasıyla sütün spor beslenmesindeki etkinliği ve uygun kullanımı daha iyi tanımlanarak raporlanacaktır.

2. Kalsiyum

Gerek insanlar gerekse hayvanlar için kalsiyumun önemi 1920'li yıllarda anlaşılmıştır (Simzari, 2009). Kalsiyum yeni doğan bir bebekte 30 gram, yetişkin bir insanda ise yaklaşık olarak 1200 gram kalsiyum bulunmaktadır. Kalsiyumun % 99'u iskelette %0.6'sı dişlerde, %0.6.sı yumuşak dokularda, %0.03'ü plazmada %0.06'sı ise ekstra sellüler sıvılarda yer almaktadır (Washington, 1989; Nordin, 1997).

Kalsiyum kaynakları arasında kalsiyumun en iyi kaynağını oluşturan besinlerin en başında süt ve süt ürünleri gelmektedir. (Allen, 1990).

İnek sütünün kalsiyum değerinin ise anne sütünden yüksek olduğu bilinmektedir. İnek sütünün 100 gramında 120 mg kalsiyum yer alırken bu oran anne sütü için 30 mg'dir. (Baysal, 2004).

TARTIŞMA

Yapılan bir çalışmada 22 erkek judocu 2 saat gerçekleştirilen bir egzersiz sonrasında nötrofil miktarlarında artış olduğu gözlemlenerek raporlanmıştır (Umeda, 2008).

Yapılan bir çalışmada deneklere 1 ay boyunca fermente süt verilmiştir. Bir ayın sonunda ise naturel killer hücrelerdeki aktivitelerde azalma görüldüğü raporlanmıştır (Pujol, vd., 2000).

Pedersen tarafından düzenlenen bir derlemede maksimal VO2'nin %75'i şiddetinde ve 1 saat süren akut egzersizlerde lökosit konsantrasyonu egzersiz sırasında artarken egzersizden sonra düştüğü açıklanmıştır. Öte yandan da egzersizden sonra nötrofiller 4 kat artmıştır (Pedersen, 1991).

Egzersiz ve bağışıklık sistemi üzerine yapılan araştırmaların ortaya çıkardığı en önemli netice, herhangi bir şiddetteki fiziksel egzersiz esnasında bağışıklık sisteminde olumlu değişimlerin oluştuğudur. Bu da soğuk algınlığı başta olmak üzere ÜSYE ile gelen hastalık günlerinin azalmasını sağlamaktadır. Bu da bireyerin günde yaklaşık 30 dakika ya da daha fazla fiziksel egzersize teşvik eden genel sağlık tavsiyeleriyle tutarlı olmaktadır. Sporcular normal limitlerden fazla çaba gösterdiklerinde ÜSYE riski artmaktadır. Seyahatte yeni patojenlere maruz kalma, uyku sorunları, zihinsel gerilimin şiddetli olması, yetersiz beslenme veya kilo kaybı gibi bağışıklık fonksiyonlarıyla ilgili diğer etkenler söz konusu olduğunda enfeksiyon riski de artmaktadır (Nieman, 2003).

Sağlıklı bireyler için yeterli ve dengeli beslenme için süt tüketilmesi önerilmektedir. Önerilen süt miktarı ise yaşa, cinsiyete, uğraştığı spora, büyüme dönemine, gelişme dönemine, gebelik dönemine, emziklilik dönemine veya yaşlılık dönemine göre değişiklik göstermekle beraber USDA Besin Piramidine göre günde 2 ya da 3 porsiyon yani 200 veya 400 ml, Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi'nde ise yetişkin bireylerde 2 porsiyon (200 ml), çocuklar ile adolesan dönemi gençler, gebe ve emzikli kadınlar, menopoz sonrası kadınlar ve yaşlılarda ise 3-4 porsiyon yani 600-800 ml porsiyon tüketmeleri önerilmektedir.

SONUÇ

Probiyotik ürünlerin anti kanserojenik etkileri olduğu düşünüldüğünde kefir başta olmak üzere süt ürünlerinin tümör oluşumunu engellediği özellikle kadında en çok görülen göğüs kanserini azalttığı bilinmektedir. Bu yüzden kefirin tüketilmesi sağlık açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmada süt ürünlerinin bahsedilen faydalarını incelediğimizde doğal bir antioksidan olduğunu

beslenmede önemli bir rolü bulunduğunu ve sporcu beslenmesinde tavsiye edildiğini söyleyebiliriz. Fakat süt ürünlerinden olan kefir ve kımız gibi ürünlerin de bu yöndeki etkisini belirleyebilmek için bu özelliğini ortaya koyacak araştırmalara gereksinim vardır. Araştırmaların artarak devam etmesi kefirin ve kımızın sporcu sağlığındaki önemini daha da ortaya koyabileceği gibi süt ürünlerindeki faydaları da ortaya çıkaracaktır.

Sütün başta kalsiyum olmak üzere çeşitli vitaminler, mineraller ve enzimler gibi dengeli beslenme için önemli faktörleri içeren bir besin kaynağı olduğu bilinmektedir. Ayrıca sportif performanslar ve egzersizler için de sütün ve süt ürünlerinin önemi büyüktür. Bu yüzden sporcu beslenmesinin süt içeren diyetlerle yapılması ve sporcuların bu yönde bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Teşekkür:

Bu yayınımızın oluşturulmasındaki katkılarından dolayı çalışma arkadaşımız Murat YILDIZ'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1. Allen, Lindsay H. Calcium bioavailability and absorption: a review. The American journal of clinical nutrition 35.4 (1982): 783-808.
2. Alpkent. Z. Demir .M ve Aydın E. Probiyotik Süt Ürünleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. (2009). http://www.akdeniz.edu.tr/ziraat/tr/ekaynak/ts003.pdf Erişim Tarihi: 25/11/2009.
3. Arabacıoğlu Özbilen, Z. İçme Sütü Tüketiminin Arttırılması ve Okul Sütü Programları. 5. Türkiye Sütçülük Kongrasi. 20-21 Mayıs. Ankara, 1993.
4. Baysal, A. Beslenme. Hatipoğlu Yayınevi .10. Baskı. Ankara 2004
5. Baysal, A. Beslenme. Hatipoğlu Yayınevi. 9 Baskı, Ankara. 2002:363- 370.
6. Baysal, A. Beslenme. Hatipoğlu Yayınları, Alp Ofset Matbaacılık Ltd. Şti, Ankara.2007
7. Black, R E., vd., Children who avoid drinking cow milk have low dietary calcium intakes and poor bone health. American Journal of Clinical Nutrition. 2002; 76: 675-80.
8. Chandan, R.C., Manufacturing Yoghurt and Fermented Milks, Editor; Ramesh C. Chandan ; Associate editors, Charles H. White, Arun Kilara, Y. H. Hui.—1st ed. Blackwell Publishing Professional 2121 State Avenue, Ames, Iowa 50014, USA, 2006;3-129, 311-341.
9. Ersoy G. Egzersiz ve Spor Performansı İçin Beslenme, Betik Kitap Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.
10. Ersoy G. Egzersiz ve Spor Yapanlar için Beslenme, 4. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011.
11. Ersoy G., Çocuk ve genç sporcular için beslenme. Ata ofset matbaacılık, 2007.
12. Frau M, vd. Evaluation of free amino acid content during ripening of Mahon cheese. Food Chemistry. 1997; 60 (4): 651- 657.
13. Fuquay, J.W. vd. Encyclopedia of Dairy Sciences. Second Edition, Academic Press is an imprint of Elsevier, 32 Jamestown Road, London NW1 7BY, UK, 470-533.(2011).
14. Jain, M. Dairy Foods, Dairy Fats, and Cancer: A Review of Epidemiological Evidence. Nutrition Research. 1998; 18 (5): 905-937.
15. Jimenez,A.M vd., On the importance of adequately coosing the ingredients of yoghurt and enriched milk for their antioxidant activity. International Journal of Food Science and Technology, 2008; 43: 1464-1473
16. Liu, J.-R., vd. Antimutagenic and Antioxidant Properties of Milk–Kefir and Soymilk–Kefir, Journal of Agricultural and Food Chemistry, 2005;53: 2467–2474.

17.Nayir, S.M., Sütün Yoğurda Dönüşümü Sırasında Geçirdiği Fenolik Antioksidan Maddelere Probiyotik Bakteri Etkisinin İncelenmesi.,T.C.Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kimya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne.2008.
18.Nordin B. E. C. Calcium and Osteoporosis. Nutrition.13(7/8): 664-686. (1997).
19.Öğünç,A.V., Yalçın, A.S., Süt serumu proteinlerinin in vitro koĢullardaki antioksidan etkileri, Marmara Eczacılık Dergisi.2001;15: 18-24.
20.Pedersen BK. Influence Of Physical Activity On The Cellular Ġmmune System: Mechanismis of action. International Journal Of Sports Medicine, 1991 Jun. ;Vol.12 Supp.1pp.S23-9
21.Pujol P, Huguet J, Drobnic F, Banquells M, Ruiz O, Galilea P, Segarra N, Aguilera S, Burnat A, Mateos J A, Postaire E.The effect of fermented milk containing Lactobacillus casei on the immune response to exercise. Sports Medicine Training and Rehabilitation (Sports Med., Train. Rehabil.), 2000;Vol. 9, no. 3, 209-223.
22.Read RSD. Macronutrient innovations and their educational implications: Proteins, peptides and amino acids. Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition. 2002; 11(S6): 174–183
23.Saniter. Probiyotik Gıdalar ve İnsan Sağlığına Faydaları. http://www.saniter.com.tr/forum/showthread.php?p=496 Erişim Tarihi:11/12/2009.
24.Schaafsma G. The Protein Digestibility-Corrected Amino Acid Score (PDCAAS)--a concept for describing protein quality in foods and food ingredients: a critical review. Journal of Association of Official Analytical Chemists. 2005; 88(3): 988-94.
25.Simzari Kobra. 18-30 Yaş Arası İran Kadınlarında Beslenme Durumu, Kalsiyum ve Kalsiyum Emilimine Yardımcı Olan Diğer Besin Öğeleri Tüketiminin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. TC. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme Bilimleri Programı Yüksek Lisans Tezi. Ankara. 2009
26.Umeda T,. vd. The Effect Of A Two-Hour Judo Training Session On The Neutrphil Ġmmune Functions Ġn University Judoists. The Journal Of Biological And Chemical Luminescence, 2008; 23: 49-53.
27.Washington, D. C. Diet and Health Implications for Reducing Chronic Disease Risk, Committee on Diet and Health Food and Nutrition Board Commission on Life Sciences Nasional Research Council, National Academy Press. 1989.
Zulueta,A. vd., Antioxidant capacity of cow milk,whey and deproteinized milk, International Dairy Journal 2009; 19: 380-385.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(26)

Prof. Dr. Tevfik ABDULHASANLI*

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE MİZAH

SATIRICAL STYLE OF MODERN AZERBAIJAN POETRY

ÖZ

Sovyetler Birliği´nin çökmesi ve Azerbaycan´ın kendi bağımsızlığına kavuşması memleketimizin gerek toplumsal-siyasal, gerekse edebi-kültürel hayatında bir kısım temelli değişikliklerin gerçekleşmesi için zemin oluşturmuş oldu. Bağımsızlık dönemi şiiri diye adlandırdığımız şiir de o dönem sonrası ortaya çıkmış şiirdir. Bu şiir yeni dönem mizah şiiriydi. Şunu da belirtelim ki, sovyet egemenliği döneminde mizaha belli sebepler dolayısıyla çok da önem verilmemekteydi. Bağımsızlık dönemi şiirinde mizah biçiminde yazan yeni dönem şairleri ortaya çıktı ki, bunların başında Baba Pünhan, İskender İtibar, Merkez Qacar gibi artık bu alanda ün kazanmış şairler gelmekteydi. Bağımsızlık döneminde de mizah biçimine şairlerin hitap etmeleri, tabii ki, her yeni dönemde olduğu gibi, Azerbaycan´da da bağımsızlık döneminde vuku bulan bir kısım yetersizliklerle ilgiliydi.

Şairin şiirlerinde dikkati çeken bir başka özellik de milleti düşündüren, rahatsız eden problemlerin çok orijinal şekilde şiirde yansısını bulmasıdır. Bağımsızlık dönemi şiirinde mizah üslubu üzerine konuşurken, Merkez Gacar´ın şiirlerini gözardı edemeyiz. Kendisinin fabl janrında yazdığı çok sayıda şiir örneklerinden yazarın fablı mizah için bir örtü olarak kullandığı belli oluyor. Şairin fabllarında toplumun bir kısım yaraları üzerine ışık tutulduğu görülmektedir. Bir kısım eserlerinde hem de genel beşeri problemler yansısını buluyor. Onun fabl janrında nazımla kaleme aldığı örnekler, edebi proseste bu edebi janra ilginin artmasına neden oldu. 1991-2005 yılları arasında bir sıra şairlerin yaratıcılığında mizah tam olarak görülmese de, belirtileri görülmekte ve giderek artmaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Mizah, bağımsızlık dönemi, Azerbaycan şiiri, fabl.

ABSTRACT

The poetry of the period of independence, self-requested methods ownership the satirical style, distinguished by being involved in the research. Undoubtedly, the political history of the development of the national poetry in the style peculiar way, is evident from the many valuable artifacts. However, there is a need to note that during the years of Soviet power of literature, including poetry, satiric wing was not so importance. Seriously evaluated this aspect of art.

Therefore, the natural qualities of the other styles to emerge in comparison to typical satirical style was there. The author notes that the strict censorship of literature under the control of the Soviet political system was maintained, could not provide the level of satirical poetry style, but simply tried to maintain its presence in the background of the individual poetic examples. On the other hand, limits the ability to create and write the word persecution true satiric poets in this area have not been able to catch up. It will also be taken into account that true talent is not possible to talk about the formation of the occurrence of any style.

Keywords: *Satirical, Independence Period, Azerbaijan Poetry, Fabl.*

* **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi; Bakü/AZERBAYCAN; aybniz.sirin@mail.ru**

Sovyetler Birliği´nin çökmesi ve Azerbaycan´ın kendi bağımsızlığına kavuşması memleketimizin gerek toplumsal-siyasal, gerekse edebi-kültürel hayatında bir kısım temelli değişikliklerin gerçekleşmesi için zemin oluşturmuş oldu. Sovyet siyasi rejiminin biçimlendiği ve yaklaşık yetmiş senelik bir dönem içinde edebi-estetik prosesi yönlendirmek görevini gerçekleştiren sovyet realizmi denilen yaratıcılık yönteminin ömrünü sona erdirmesi, sansürün kaldırılması, daha önce başvurulmasına ciddi yasaklar konulmuş bir kısım konuların araştırılması için imkanların oluşması ister istemez edebi prosesin canlanmasına yol açtı. Edebiyatın kısa bir zaman içinde yaşadığı bu değişimler diğer janrlarda olduğu gibi, şiirde de apaydın görülmeye başladı. Ortaya çıkan şiir örnekleri dönemin toplumsal-siyasal ve manevi-ahlaki çevreye ayna tuttuğu, başka deyişle, onun canlı manzarasını çizdiği için bu janrın özel araştırma alanı olması konusu günümüz edebiyatımız için en güncel konulardan biridir.

Sosyal-siyasal niteliğe ve havaya köklenmiş 1991-2005 dönemi şiiri halkı, vatanı, milleti düşündüren, rahatsız eden en önemli problemlerin biriktiği bir dönem olmuştu. Bu dönemin salnamesini oluşturan edebi şahsiyetlerin yaratıcılık ilkesi, estetik misyonu, herşeyden önce, Azerbaycan´ın geçen yüzyılın sonlarında tekrar kavuştuğu bağımsızlık düşüncesine dayanmaktır. Milli şiirin anlamında ifade edilen nitelik açısından bu yeniliği şartlandıran yönlerin ortaya çıkarılması da bir güncellik demektir.

Bağımsızlık dönemi şiirinde ele alınan üsluplar arasında kendine özgün özellikleriyle seçilen mizah üslubu üzerine konuşmaya büyük ihtiyaç vardır. Şüphesiz, milli şiirimizin gelişim tarihinde siyasi üslubun da kendine özgü gelişme sürecinden geçtiği, birçok değerli eserlerin ortaya konulduğu bellidir. Fakat sovyetler döneminde edebiyatta, ayrıca şiirde mizaha hiçmihiç önem verilmediğini de vurgulamamız yerinde olur. Sanatın bu yönü ciddi şekilde değerlendirilememiştir. Bu yüzden doğal olarak diğer üsluplarla mukayesede mizah üslubunun özgün yönleriyle ortaya çıkmasına imkan sağlanmamıştır. Sovyet siyasi rejiminin edebiyatı ciddi sansür kontrolünün baskısı altında tutması sonucu mizah şiiri üslup düzeyini belirleyememiş, sadece ayrı ayrı örnekler halinde mevcutluğunu korumaya çalışmıştır. Diğer taraftan, sözün takip edilmesi bu alanda yazıp yaratma olanaklarını kısıtladığından gerçek mizah şairlerinin yetişmesi imkansız olmuştur. Şunu da kaydedelim ki, gerçek yetenek ortaya çıkmadan her hangi bir üslubun biçimlenmesi söz konusu olamaz.

Bağımsızlık dönemi şiirinde Baba Pünhan, İskender İtibar, Merkez Gacar ve diğer bu gibi şairler eserlerini mizah üslubunda yazmayı tercih etmişler.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan şiirinde mizah üslubunun gelişmesinde Baba Pünhanın rolu özeldir. Edebi eleştiri ve edebiyatımızda günümüzün Mirza Alekper Sabir´i olarak değerlendirilen bu büyük yetenek sahibi ve söz ustasının eserleri toplumun sosyal problemlerinin dile getirilmesi açısındandan anlam derinliği, toplumun maneviyatına hopmuş cirkinliklerin keskin şekilde eleştirilmesi, biçim orijinallığı açısından dikkati çekmektedir. Baba Pünhan da ilk zamanlar Mirza Alekper Sabir gibi lirik şiirlerle, gazellerle edebiyata gelmiş, fakat bu janrda yazdığı eserlerle toplumun dikkatini çekememiştir. Şair yalnız ömrünün son yıllarında yayınlatmış olduğu mizah şiirleriyle milli şiirimizin tarihinde kendine özgün, benzersiz iz ve miras bırakarak gitmiştir. İlk kitabını 2000 yılında bastıran, bundan dört sene sonra da dünyasını değişen şairin kısa bir zaman kesiyinde okurlarına sunduğu eserleri sözün asıl anlamında takdire laiktir. Baba Pünhan´ın değişik konularda kaleme aldığı "Hamal debdedir", "Filansız bilinir", "Hak ehli bilet almadı», «Gelse kıyamet, ay baba», «Lütün biridir», «İtler ki, kervanındadır», «Bu adam bizim adamdır», «Bu milletin kulpu kırık», «Kim hara deyir, ora gedirik», «Sebebkare şükür», «Meydan bele dirçeldi», «Türkmenbaşı», «Çekirlər dala», «Torpağı ehsanlık olar», «O biler – men bilerem», «Bakının derdi var», «Pulun gösterir», «Körpemiz olsun, olmasın» ve bir sıra diğer şiirleri mizah üslubunun en kamil örneklerinden olarak ilgiyi çekiyor. "Men ne dedim ki..." isimli mizah şiirinde şair toplum hayatının olumsuz yönlerine dikkati çekmiş, insanların ahlakına bulaşmış manevi hastalıkları keskin mizah ateşine tutmuştur. Fakat Molla (Hoca) Nasreddinci şairler gibi, Baba Pünhan´ın da

mizah üsulü değişkenliliği, kontrastlı olması açısından çok çekicidir. Mesela:

Məzlumlara qan udduran alçaqları bir-bir,
Söz udmağa vadar elədim, mən nə dedim ki?! (1;86).

Şairin yaratıcılığında özel yer tutan «Kim hara deyir, ora gedirik» adlı şiirdeyse o, milletin «kitleleşme»sine, akıllı akılsız fermanlara körü körüne boyun eğmesine, kendi kaderine, geleceğine ilgisiz kalma durumuna mizah şiirinin imkanları çerçevesinde karşı çıkmıştır:

Bu Vətənimin günü belədir,
uzunu qısa, eni belədir,
Ata-babamın geni belədir,
gora desələr, gora gedirik.
Qadanı alım, qınama bizi,
Kim hara deyir, ora gedirik (1;86).

Şairin mizah şiirlerinde dikkati çeken nüanslardan biri milleti düşündüren, rahatsız eden problemlerin orijinal şekilde bedii yansısını bulmasıdır. Kuşkusuz, bu mizah şiirlerinde ele alınan konular lirik biçimde kaleme alınmış olsaydı, tabii ki, geniş kitlenin ilgisini hiç çekmeye de bilirdi. Fakat mizah biçiminde yazılmasının ilginin probleme yönetilmesinde kesin katkıda bulunması edebi eleştiricilerce defalarca itiraf edilmiştir. Şairin mesela, "Hambal (hamal) debdedir» adlı şiirine dikkat edelim:

ipşirin torpaqları əğyarə verdikdən sora,
Şorməzə torpaqları sürətlə işğal dəbdədir (1;22).

Baba Pünhan´ın bir kısım mizahları nazire veya parodi şeklinde kaleme alınmıştır. Bu tipli mizahlarında şair daha çok büyük okur kitlesinin dikkatini çekmek isteğinden yola çıkmıştır. Fakat onun nazire şeklinde yazdığı mizahları da orijinal şiirleri gibi ilgi doğurmaktadır. Şöyle ki, Baba Pünhan´ın kendisine ustat bildiği Mirze Alekper Sabir´den etkilenerek yazdığı "Körpemiz (bebeğimiz) olsun, olmasın» mizahı bu açıdan çok ilginç gözüküyor ve dikkati çeker:

Körpə soruşsa bir zaman,
ay ata yurdun haradır?
Mən nə cavab verim ona,
körpəmiz olsun olmasın? (1;61).

Azerbaycan´ın halk şairi Samet Vurgun´un "26´lar" poemindeki "Bakü´nün derdi var, Bakı hastadır» mısrasının üzerinde kurduğu "Bakü´nün derdi var» isimli mizah şiirinde şair yaşadığı dönemin problemlerini yansıtmayı amaç edinmiştir. Şiirin orijinal özelliklerinden biri burada ciddi ve mizah üslubunun biribirile ustalıkla kaynaştırılabilmesidir:

O Cıdır düzüyçün çadır ağlayır,
Çadır övladıyçün Cıdır ağlayır,

Namus itkin düşüb, abır ağalyır,
Köməksiz qız-gəlin dəstə-dəstədir,
Bakının dərdi var, Bakı xəstədir (1;63).

Baba Pünhan´ın «Ben ne dedim ki...» kitabına «Baba´nın en Pünhanı» başlıklı ön söz yazmış gazeteci-yazar Orhan Fikretoğlu şairin yaratıcılığının mizah yönünü şöyle değerlendirmektedir: «Baba Pünhan... gülüşün ağlayan yerinden, ağlayanın gülen yerinden gelen bendedir» (1;7). Orhan Fikretoğlu´nun şair hakkındaki şu düşünceleri Baba Pünhan´ın yaratıcılık ruhunu o kadar kesin ve dürüst şekilde seciyelendiriyor ki, araştırmacının her hangi bir fikir eklemesine ihtiyaç duyulmuyor, diyebiliriz. XX. yüzyılın başlarında faaliyetlerini yapan ve Azerbaycan´da mizah okulunu geliştiren Molla Nasreddinciler gibi, Baba Pünhan´ın üslubunda da gülüşle göz yaşı ustalıkla kaynaştırılmıştır ve bu da onun eserlerinin etkileme ve aşılama gücünü artırmıştır.

"Meddahlığın söz bahçesinden her ne yığsan tez solar", "Sözü haktan gelenin nutku da merdane olur", – diyen şairin poetik düşüncesi kaleminden çıkan mısralarda apaçık ifade olunmuşdur. Gazeteci-yazar Atababa İsmayıloğlu Baba Pünhan´ın yaratıcılığına adadığı "Sabir ruhlu" adlı makalesinde şöyle yazıyor: "Onun qazel üslubundaki mizahlarında, nazirelerinde de, ara sıra kaleme aldığı bahri-tavillerinde de... halkın hayatı, etrafta gördüğü insanların yaşamı lirik-mizah diliyle yansısını bulmaktadır. Sanat için hak var, hürriyet var. Sanat adamı o gerçeğe, hakka doğru gittiğinde halkın azizi, sevimlisi olabilir, sempatisini kazana bilir. Baba Pünhan yaratıcılığında bu haktan, hakikattan qaçamıyor" (3;126). Atababa İsmayıloğlu´nun kanaatince, Baba Pünhan´ın "...şiirlerinde hayatın gerçekleri bazen sanatın gerçeklerinin üsteliyor» (3;126). Şairin geniş halk kitlesi tarafından sevilmesinin başlıca sebebinyse araştırmacı çok doğru olarak şairin "halkın derdini, azap ve eziyetlerini yazmasında" görüyor (3;126).

Bağımsızlık dönemi şiirinde mizah üzerine bahsederken Merkez Gacar´ın yaratıcılığını göz ardı edemeyiz. Onun fabl janrında yazdığı çok sayıda eserleri mizah janrını şiirin farklı üsluplarından birine dönüştürdüğünü göstermektedir. Merkez Gacar´ın temsillerinde toplumu raharsız eden en ciddi konular mizah örtüsüne bürünerek sunuluyor. Şairin «Kül» adlı temsili bu bakımdan seciyevidir:

Kül havaya qalxaraq,
Gözə soxdu özünü,
O közə bənzədirdi,
Harda gəldi özünü (2;129).

Temsilde ele alınan problem toplum için özgün olan manevi-ahlaki konulardan kaynaklanmaktadır. Çağdaş şiirde bu biçimde çok sayıda ciddi bedii örneklerin bulunduğunu özel olarak söylemeye zannimizce ihtiyaç yoktur. Fakat ele alınan problemin geniş halk kitlelerinin dikkatini çekmesi için yazarın mizah üslubunun sağladığı imkanlardan faydalanması kuşkusuzdur.

Kanaatlerimizi kesinleştirmek için şairin «Müti fil» isimli temsiline dikkat edelim:

Gördülər mütidir, heç yoxdur dili,
Çullayıb mindilər həmişə fili (2;128).

Burada da şair aynen toplum hayatına mizah açısından bakarak problemlerimizi yansıtmak idesini izlemiştir.

Edebiyat uzmanı Mahmut Mahmudov "Merkez Gacar´ın temsil dünyası» isimli inceleme eserinde şairin yaratıcılığında mizah janrının ana hat olduğuna dikkati çekerek düşüncelerini şu şekilde sergilemiştir: "Merkez Gacar´ın temsillerinden bir kısmı sanki sözle çekilmiş karikatur özelliği taşıyor. Başka deyişle, onlar gözlerimiz önünde canlı tablolar yaratıyor, ressamın fırçasına «gıda», fantazisine hazır mevzu veriyor"(4;21). Araştırmacının kanaatince, Merkez Gacar´ın temsil janrında yazdığı eserleri Azerbaycan şiirinde mizah üslubunun gelişiminde önemli rol oynamıştır (4;21).

Şunu da belirtelim ki, Merkez Gacar´ın temsillerinin bir kısmında genel, beşeri problemler yansısını bulmaktadır. Mesela, «Meymun zanni» temsilinde ele alınan problem bu açıdan seciyevidir:

Meymun bağlamışdı ağ kəlağayı,
Dedi gözəl yoxdur məndən savayı (2;292).

Şairin temsillerinin diğer bir kısmında ise çağdaş dönemin problemlerine daha fazla dikkat edilmektedir. Mesela, "Kredi alan" isimli temsilinde şair yaşadığı dönemin çirkinliklerini öne çıkarmaya çalışmıştır:

ürünü otarmağa,
Almış idi kredit.
Dərhal övladlarına,
Saraylar tikdirdi it (2;389).

Merkez Gaca´ın temsil janrında kaleme aldığı poetik örnekler bütünlükde edebi proseste bu janra olan dikkat ve ilgiyi daha da artırmış, mizah janrının işlekliğine neden olmuş, şiirimizin janr rengarenkliğini sağlamıştır.

1991-2005´li yıllar şiirinde bir sıra şairlerin yaratıcılığında mizah janrı ayrı bir yönseme gibi kendini göstermese de, ayrı ayrı şiir örneklerinde belirtilerine rastlamak mümkündür. Şöyle ki, eserlerini daha fazla hem lirik, hem de publistik üslupta kaleme alan Sabir Rüstemhanlı´nın "Bir çibin vızıltısı", "Neye gerek böyle kardeş», "İmzasız mektup", "Uçurum kenarında", "Sattar Bahlulzade küçesi (sokağı) hakkında şehir valiliğine açık mektup", "Neden durdun böyle yol kenarinda" ve diğer şiirleri bu açıdan dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

1. B. Pünhan. Ben ne dedim ki..., Bakü, Nurlan, 2002.
2. M. Gacar. Temsiller. Bakü, "Adiloğlu" basın evi, 2006.
3. A. İsmayiloğlu Sabir ruhlu. "Edebiyat" gazetesi, 23 Nisan, 2004, № 16 (3402).
3. 4.M.Mahmudov Merkez Gacar´ın temsil dünyası. Bakü, "AMA" basın evi, 2002.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(27)

Muhammed Ali İsmail FAKİRULLAHOĞLU*

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE +SIN-/+SUN- İSİMDEN FİİL YAPMA EKİYLE TÜRETİLEN DUYGU FİİLLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ESSAY ON VERBS OF EMOTIONS LEXICALIZED WITH DERIVATIONAL AFFIX +SIN-/SUN- IN KYRGYZ TURKISH

ÖZ

Bu makalede, Kırgız Türkçesinde +*sIn-/+sUn-* isimden fiil yapma ekiyle türetilen duygu fiillerinin yapı bilgisi ve anlam bilgisi bakımından incelenmesi bulunmaktadır.

İncelediğimiz eylemlerin, +*sIn-/+sUn-* ekiyle türetilen çeşitli isim kök ya da gövdeleri aracılığıyla oldukça geniş bir anlam dairesi oluşturduğu, fiillerin semantik yapısını oluşturan çeşitli anlamlarına bağlı kalınmak suretiyle, yeni oluşturulan yapısal formlara yeni anlamlar yüklenerek fiillerini semantik dairelerinin genişlediği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygu filleri, +*sIn-/+sUn-* isimden fiil yapım eki, yapı bilgisi, anlam bilgisi.

ABSTRACT

In this article, emotion verbs lexicalized from derivational affix +sIn-/+sUn- in Kyrgyz Turkish are morphologically and semantically studied.

It is found out that verbs, which are studied, form a wide semantic value via affix +sIn-/+sUn- lexicalized from numerous substantive, base and stem and these verbs have semantic extension.

Keywords: *Emotion verbs, derivational affix +sIn-/+sUn-, morphology, semantics.*

*** Büyükçekmece Özel Eğitim Meslek Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, İstanbul/TÜRKİYE, volkmali_25@hotmail.com**

1. GİRİŞ

Duygular, insan hayatını doğrudan etkileyen ve uyumsal fonksiyonlara bağlı olarak bir uyaranın yol açtığı genel bir uyarılma hâlinin, mental süreçler tarafından değerlendirilmiş şekli olarak zihinde anlamlandırılır ve dilin yardımıyla ifade edilir. Geçmişten günümüze hemen hemen her dilin söz varlığında duygusal deneyimi tanımlayan sayısız duygu fiili vardır. Bazı duygu fiillerinin isim kök ve gövdelerine getirilen çeşitli ekler vasıtasıyla teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Kırgız Türkçesinde diğer Türk lehçelerinde de görülen *sIn-/sUn-* yapım eki de, isimlerden özenti veya temayül ifade eden çeşitli duygu fiilleri yapmaktadır. Eski Türkçede işlek olan +sı-/+si- eki üzerine –n- dönüşlülük eki getirilmesi suretiyle *sIn-/sUn-* isimden fiil yapma ekinin meydana geldiği görülmektedir. (Hacıeminoğlu 1991:178)

İncelememize konu olan duygu filleri, K. K. Yudahin'in *Kirgizsko-Ruskiy Slovar* adlı sözlüğünün 1998'de yapılan 4. baskısından tespit edilmiştir. İlk baskısı 1940 yılında yapılan bu sözlük, Abdullah Battal Taymas tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve *Kırgız Sözlüğü* adıyla TDK'de 1945 yılında 93. ve 121. yayın olarak iki cilt hâlinde basılmıştır.

acapsın-

Kırgız Türkçesinde *acapsın-* duygu fiili, "şaşırmak, taaccüp etmek" (KRS: 24) anlamında kullanılmaktadır. Fiilin kökeni, Arapça *acâib* > *acap* "çok tuhaf şey, anlaşılamaz" (FD: 6) sözcüğüne dayanmaktadır. Kelimenin sonunda görülen tonsuzlaşma ile ilgili olarak Kasapoğlu Çengel, "Kırgız Türkçesinde alıntı kelimelerde kelime sonunda yer alan /b/ sesinin Kırgızcada /p/ sesine dönüştüğünü ayrıca orta hece ünlüsünün kısalarak düştüğünü ifade eder." (Kasapoğlu Çengel 2005: 77-87) İncelediğimiz bu fiil, *acap* ismine getirilen ve "gibi olmak, gibi hissetmek" anlamında fiiller türeten *+sIn-/sUn-*isimden fiil yapma ekiyle kaynaşarak biçimlenmiştir. Kırgız Türkçesinde bireyin şaşırma duygusunu ifade eden *acapsın-* fiilinin edebi dilde çok işlek kullanıma sahip değildir.

adamsın-

Kırgız Türkçesinde *adamsın-* fiili, "1. kendini adam saymak 2. kendisinin başkalarından aşağı olmadığı fikrini hissetmek" (KRS: 22) anlamlarında kullanılmaktadır. Bu fiil, Arapça kökenli *âdem*>*adam* "1. dünyada ilk yaratılan adam 2. ilk peygamber" (FD: 9) kelimesinden türetilmiştir. İncelediğimiz fiil, isimden fiil yapma eki olan *+sI-* ekinin fiilden fiil yapama eki olan *-n-* ekinin kaynaşmasıyla *adam+sI-n-* şeklinde biçimlenmiştir. Günümüz Kırgız Türkçesinde *adam* kelimesi "insan" manasında kullanıldığı gibi anlam genişlemesi yoluyla "saygıdeğer, halk" manalarında da kullanılmaktadır.

alımsın-

Kırgız Türkçesinde deneyimcinin olumlu öznel algısını ifade eden *alımsın-* fiili, "tatmin olmak, memnun kalmak" (KRS: 53) anlamlarını karşılamaktadır. İncelediğimiz bu fiil, yapı bakımından *al-* tek heceli kök halindeki fiilden türetilerek biçimlenmiştir. Tek heceli *al-* "almak" fiilinin bünyesindeki temel anlamla bu fiilin içerdiği kavramsal alanın oluşturduğu çok anlamlılık çerçevesinde semantik bir ilişki olduğunu, fiilin kapsadığı anlam dairesi ile keşişmesi sonucunda bu kökten *alım (<al-(ı)m)* fiilden türetilen isim gövdesinin biçimlendiğini söyleyebiliriz. Gülensoy'un (2007:66) eserinde bu isim gövdesi "*alım* '1. almak işi 2. câzibe' =OT. 'alacak, borç' (DLT) < *al-(ı)m*" şekil ve anlam listesiyle kayıtlıdır. Clauson'un (1972:145-146) eserinde bu fiilin isim gövdesi, Dis. ALM başlıklı maddenin D *alım* alt maddesinde, "tek bir alma veya kabul etme hareketi, borç (kendisinin aldığı) veya vergi (devlet tarafından alınan), satın alma" anlamlarıyla yer almaktadır. Clauson, "fiilin *(al- + -(I) m (f.i.y.)) al-* fiil kökünden türediğini Uyğ. VII., Hak. XI, Osm. XIV-

XVI *alım;* 'alım, satım' anlamlarıyla kullanıldığını daha sonraki dönemlerde semantik anlamda değişmeler yaşadığını ifade etmektedir." (Clauson 1972:145-146) Kırgız Türkçesinde bu fiil mecazlaşma yoluna giderek, *alım (<al-(ı)m)* "1. haraç 2. tokuz korkol oynarken kazanma (korkol; oyunun adı) 3. rüşvet 4. pay" (KRS: 53) anlamlarıyla kullanılan isim gövdesine "gibi olmak, gibi hissetmek" anlamında fiiller türeten +*sIn-/sUn*-ekinin eklenmesiyle *alım (<al-(ı)m-sın-)* şeklinde biçimlenmiştir.

cigitsin-

Kırgız Türkçesinde *cigitsin*- "kendini yiğit olarak hissetmek, yiğitlik taslamak" (KRS: 253) anlamlarına gelmektedir. Gülensoy (2007:1145) incelediğimiz fiilin kökeni hakkında şu açıklamayı yapar: "*yiğit* '1. güçlü, yürekli, kahraman, alp 2. delikanlı, genç, erkek 3. *mec.* gözü pek düşüncelerini çekinmeden söyleyen kimse' ET., OT. *yigit* (EUTS, 296; DLT) < *yig* (~ *yég, yig*) 'iyi, daha iyi, üst, üstün, hayırlı'+*(i)t* ~ *Y(>c, ç, j)İ(>ə)G(>y, ŋ)İ(>é, e, ə)T* biçiminde fonetik değişiklikler gösteren kelimenin çağdaş Türk lehçelerinde yaşadığını belirtir. Fiilimiz, *cigit* ismine getirilen ve "gibi olmak, gibi hissetmek" anlamında fiiller türeten +*sIn-/sUn*-isimden fiil yapma ekiyle biçimlenmiştir. Genel anlamda incelediğimiz fiilin kökünün, günümüz Kırgız Türkçesinde Eski Türkçedeki temel anlamını koruduğunu ifade edebiliriz.

cüröksün-

Kırgız Türkçesinde *cüröksün*- duygu fiili, "korkmak, korkaklık göstermek" (KRS: 275) anlamlarında kullanılmaktadır. Yudahin sözlüğünde bu fiilin *cürök* "kalp, yürek" (KRS: 275) isminden türetilerek biçimlendiğini belirtmektedir. İncelediğimiz fiilin kökeni Gülensoy'da (2007:1193) *yürek* kelimesi "1. kalp 2. *mec.* herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmam, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret 3. *mec.* acıma duygusu 4. gönül 5. hiçbir gizli, art düşüncenin karışmamış olduğu duygu 6. hlk. mide, karın, iç" anlamlarıyla kayıtlıdır. Gülensoy bu kelimenin "ET., OT. **yür* 'iç, öz, benlik'+(e)k > *yürek(g)*" şeklinde gelişim gösterdiğini ayrıca kelimenin *y(>c, ç, j, s, z)ü(>é, ö)re(>i, ö)k(>x)* olarak değişik fonetik farlılıklarla (Trkm. *yürek,* Özb., Uyg. *yürək*, Kzk. *jürek,* Yak. *sürex,* Blk. *Zürek* vb.) çağdaş Türk lehçelerinde yaşadığını ifade eder. (Gülensoy 2007:1194) Clauson'un sözlüğünde kelime Dis. YRG başlıklı maddede ele alınmıştır. Clauson, *yürek* kelimesinin temel anlamını *kalp* olarak vermiş ve kelimenin Eski Türkçe döneminden günümüze kadarki yazılı metinlerdeki örneklerini ele almıştır. (Clauson 1972:965) Kırgız Türkçesinde *cüröksü-/cüröksün*- fiili, *cürök* isim köküne eklenen eklerle mecazlaşması sonucunda 'korkmak, korku duymak' gibi yeni anlamlar kazanarak anlam dairesini genişletmiştir.

çoñsun-

Kırgız Türkçesinde geniş anlam dairesine sahip olan *çoñsun*- fiili, "kibirlenmek, kurumlanmak; kurum satmak, çalım atmak; büyüklenmek, kendini önemli biri görmek" (KRS: 867) anlamlarını karşılamaktadır. İncelediğimiz bu fiilin kökü, Räsänen'in sözlüğünde *çoñ* 'çok, büyük, ulu, yüce' anlamlarıyla kayıtlıdır. Räsänen, *çoñ* kelimesinin menşeini Çince olarak kaydetmiş, ayrıca Çağatayca, Kırgızca ve Tarançice dillerinde bulunan bu sözcüğün karşılaştırılması gerektiğini belirtmiştir. (VEWT 1969:116) Yudahin'in sözlüğünde kelime Çince >*çoñ* "1. büyük, ulu 2. büyük (yaşça) 3. amir" (KRS: 867) anlamlarıyla verilmiştir. İncelediğimiz bu fiil, *çoñ* isim köküne getirilen +*sI-/+sU* isimden fiil yapma ekiyle ve -n- dönüşlülük ekinin kaynaşmasıyla *çoñsun- (<çoñ-su-n)* şeklinde mecazlaşma yoluna giderek anlam dairesini genişleterek biçimlenmiştir.

kemsin-

Kırgız Türkçesinde *kemsin-* fiili, "kendisini pek hakir görmek, küçük görmek" (KRS: 372) anlamlarıyla kullanılan Farsça kökenli duygu fiildir. Farsça, *kem* "1. az, fena 2. eksik, noksan (bkz: kalîl, noksan) 3. küçük 4. kötü" (MK: 1127) anlamlarına gelen bu sözcük semantik ve yapı anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan Kırgızcaya geçmiştir. (bkz. KRS: 371) İncelediğimiz bu fiil, *kem* sözcüğü üzerine getirilen ve "gibi olmak, gibi hissetmek" anlamında fiiller türeten *+sIn-/sUn*-isimden fiil yapma ekiyle *kemsin- (<kem-sin-)* şeklinde biçimlenmiştir.

köpsün-

Kırgız dilinde deneyimcinin kendinde bulduğu güveni ifade eden *köpsün-* fiili, "kendisinin çok taraftarı, destekçisi olduğu sanmak ve bundan dolayı caka satmak, kibirlenmek, övünmek" (KRS: 427) anlamlarını karşılamaktadır. İncelediğimiz bu fiilin kökeni Sevortyan'da (1997:107-108), *köp- ~ köp* şeklinde ikili kök olarak ele alınmıştır. Sevortyan (1997:107), kelimenin anlamlarını, "1. çok, kalabalık, sayıca çok, bol 2. sık sık, sıklıkla, seyrek olmayan 3. pek, çokça" olarak kaydetmiştir. Sevortan, *köp* 'çok' kelimesinin *köp-* 'büyütmek, arttırmak' fiil köküyle bağlantılı olabileceğini, Azeri Türkçesinde *çoh* 'çok' kelimesiyle bu kelimenin karşılaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu kelimenin kökeniyle ilgili bazı dilbilimcilerin görüşlerine yer vererek, kelimenin Tuva Türkçesindeki *kovey* 'çok' *(<*köb-ä-jä)* sözcüğüyle ilişkili olabileceğini belirtmiştir. Bang'a göre *köp* kelimesi ilk önce '*yığın, küme' anlamlarında kullanılmış daha sonra kelime anlam genişlemesine uğrayarak anlam dairesine 'çok' kavrımını eklemiştir. (Sevortyan 1997:108) Clauson'un (1972: 686-687) eserinde bu fiilin kökeni, Mon. GB başlıklı maddenin *köp* alt maddesinde, "bol, çok, bereketli" vb. anlamlarıyla yer almaktadır. Clauson, "kelimenin sadece Güneybatı (Oğuz) Türk dilleri dışında bütün modern diyalektlerde yaşadığını, Osm. XVI. yy. ve Çağ., Uyg. VII. yy.da 'kabarma, renkli, canlı, bol ve geniş' anlamlarıyla da kullanıldığını ifade etmektedir. (Clauson 1972:686-687) Kırgız Türkçesinde *köp* kelimesine getirilen getirilen *+sIn-/+sUn-* isimden fiil yapma ekiyle biçimlenen bu fiil, mecazlaşma yoluna giderek deneyimcinin özgüvenini betimleyerek duygu durumunu karşılamaktadır.

mıktısın-

Kırgızcada *mıktı* "1. kuvvetli, sağlam, dayanıklı 2. ileri gelen, mümtaz kişi, hatırı sayılır şahsiyet" (KRS: 545) sözcüğünden türetilen *mıktısın-* fiili, "kendini kuvvetli saymak, kuvvetlilik taslamak, kendini beğenmek" (KRS:545) anlamlarında kullanılmaktadır. İncelediğimiz bu fiil, tarihi metinlerde pek fazla işlek olmamakla beraber, isimlere, sıfatlara gelerek "gibi olmak, gibi hissetmek" anlamlarında fiiller türeten *+sı-/+si-* isimden fiil yapan ekinin *-n-* dönüşlülük çatı ekiyle kaynaşarak *mıktısın- (<mıktı+sın-)* şeklinde biçimlenmiştir.

Törösün-

Kırgız Türkçesinde deneyimcinin öz güveni sonucunda ortaya çıkan duygu durumunu anlatan *törösün-* fiili, "beylik taslamak, hava atmak, azamet satmak" (KRS: 760) anlamlarında kullanılmaktadır. Gülensoy'da (2007:927) bu fiilin kökeni, *tör~töre* (DLT) < *tö:-r(/+e)* "1. töre 2. evde ya da odada kişilerin oturduğu başköşe" anlamlarıyla verilmiştir. Ayrıca Gülensoy'un sözlüğünde bu kelimenin Eski Türkçede *törü* 'töre, örf, kanun, nizam' anlamında kullanıldığını ve modern Türk Lehçelerinde de (Yeni Uyg*., tör,* Trkm. *tö:re,* Çağ., Osm., Kom. *törö,* Kzk. *törö*) değişik fonetik farklılıklarla yaşadığını görmekteyiz. Clauson'da (1972:531) fiilin kökü, *törü (<törö)* "gelenek, adet, örf, töre" anlamlarıyla kayıtlıdır. Politik bir terim olarak kullanılan bu kelimenin eski Türklerde yazılı olmayan, gelenekleşmiş hukuksal kuralları da kapsadığını ifade

eder. Clauson, Moğolcanın etkisiyle bu kelimenin *döre (<töre)* şekline dönüşmüş olabileceğini ifade eder. (Clauson 1972:531-532) Fiilimiz, *törö* ismine getirilen ve "gibi olmak, gibi hissetmek" anlamında fiiller türeten *+sUn/+sÜn-* isimden fiil yapma ekiyle mecazlaşma yoluna giderek biçimlenmiştir.

Uluksun-

Kırgız Türkçesinde durum görünüşüne sahip olan *uluksun-* fiili, "kendini ulu saymak, ululuk taslamak" (KRS: 803) anlamlarını karşılamaktadır. Clauson (1972:136), fiilin kökü olan *ulu (<<ulug̈)* "büyük, muhteşem" kelimesinin muhtemelen kök halinde olduğunu, bu kelimenin /u/ sesi ile anlam bakımından bir ilişkisinin olamayacağını belirtir. Ayrıca bu eserinde *ulugsın-* fiilini ele alan Clauson (1972:140), soru işaretiyle Kırgız Türkçesindeki *ulukun-* eylemini karşılaştırmıştır. Fiilin semantik ve yapı anlamında gelişimiyle ilgili olarak Ölmez (2007:428) ise; "Clauson'u şüpheye düşüren durumun Kırgız Türkçesinde **uluuzun-* ~ **uluusun-* yerine -k- ile *uluksun-* şeklinde biçimlendiğinden olabileceğini ifade eder. Bunu Kırgız dilinde *-Ug* ses öbeğinin *-UU* olmasından önce +sun eki ile **ulugsun-* eyleminin kurulması ve daha sonra da /s/ sesinin etkisiyle /g/ ünsüzünün ötümsüzleşerek /k/ sesisine dönüşmesine bağlanabileceğini, /s/ sesinden önce /g/ ünsüzünün ötümsüzleşip /k/ sesine dönüşmesinin Eski Türkçe kelimelerde sıklıkla rastlandığını dile getirir." Gülensoy (2007:965) ise, Clauson'un aksine kelimenin kökünün *<*ūl* 'temel, asıl, kök' olduğunu, +lug 'sıfat yapım eki'yle de kökün biçimlendiğini belirtir. Semantik anlamda incelediğimiz kaynaklardan da yola çıkarak Kırgız Türkçesinde bu fiilin kökünün Eski Türkçedeki temel anlamını koruyarak yaşadığını, kelime köküne eklenen ekle mecazlaşma yoluna gittiğini ifade edebiliriz.

Umsun-

Kırgız Türkçesinde *umsun-* fiili, "1. ummak, ümit etmek 2. umutlarında aldanmak, hayal kırıklığına uğramak" (KRS: 804) anlamlarıyla kullanılmaktadır. Clauson'un (1972: 155) eserinde bu fiilin kökeni, Mon. V. AM- başlıklı maddenin *um-* alt maddesinde, "istemek veya arzu etmek (bir şeyi)" anlamlarıyla yer almaktadır. Clauson, "fiilin sadece (?) SW Osmanlıcada yaşadığını, Farsça *umīd* 'ümit' kelimesiyle fonetik açıdan benzerliğinin köken bağlantısını çağrıştırdığını ve daha sonraki dönemlerde semantik anlamda değişmeler yaşadığını ifade etmektedir." (Clauson 1972:155-156) Sevortyan'da (1974:594) incelediğimiz bu fiil, *um-* maddesinin alt başlığında "1. ümit etmek, beklemek, ummmak 2. bir şeye inanmak 3. arzetmek, arzulamak" anlamlarıyla kayıtlıdır. Sevortyan, kelimenin kökeniyle ilgili dilbilimci Radloff ve Malov'un ortaya koydukları **om-* fiil kökünden *omuk* 'umut' isim gövdesinin türediği yönündeki görüşlerine yer vermiştir. Ayrıca kelimenin bazı Türkçe ağızlarda *em-* kökünden türeyen *emicek* 'ümit' sözcüğüyle ilişkili olabileceğini belirtmektedir. Sevortyan, fiilin kökeniyle ilgili kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını, *um-* fiilinden türetilen çeşitli isim ya da fiil gövdelerini şu şekilde vermiştir: *umun- [<um-(u)n]* ''buluşmak', *umsun- [< um-su-n-]* 'ummak, ümit etmek', *umut [< um-(u)d/-t]* 'umut, hayal', *umdı/umdu [< um-dı/um-dı]* 'umut, arzu', *umduk(q) [<um-duk(q)]* 'umut', *umuγ [um-(u)γ]* 'umut' vb. (Sevortyan 1974:595-596)

SONUÇ

Sonuç olarak, incelediğimiz bu eylemlerin, *sIn-/sUn-* isimden fiil türetilen çeşitli isim kök ya da gövdeleri aracılığıyla oldukça geniş bir anlam dairesi oluşturduğu, fiilin esas semantik yapısını oluşturan anlamdan uzaklaşarak, yeni oluşturulan yapısal formlara yeni anlamlar yüklenerek semantik dairelerinin genişletildiği görülmektedir.

Eser Adı ve Diğer Kısaltmalar

Age :adı geçen eser
ağ. :ağız
Azb. :Azerbaycan Türkçesi
Çağ. :Çağatay Türkçesi
ET :Eski Türkçe
ETT :Eski Türkiye Türkçesi
Kırg. :Kırgız Türkçesi
Kkalp :Karakalpak Türkçesi
Kzn. :Kazan Türkçesi
Kzk. :Kazak Türkçesi
Özb. :Özbek Türkçesi
TT :Türkiye Türkçesi
Türkm. :Türkmen Türkçesi
DLT: Atalay, Besim : *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi I, II, III,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985.
EUTS: Caferoğlu, Ahmet : *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1968.
FD: Develioğlu, Ferit : *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
KRS: YUDAHİN, K. K., : *Kirgizsko-Russkiy Slovar,* Moskva, 1965.
VEWT: Räsänen, Martti : *Versuch eines etimologishen Wörterbuchs der Türksprahen*, Helsinki 1969.
MK: Kanar, Mehmet : *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük,* Say Yayınları, İstanbul 2010.

KAYNAKÇA

1. ATALAY, Besim : *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi I, II, III,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985.
2. CLAUSON, Sir Gerard : *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, 1972.
3. CAFEROĞLU, Ahmet : *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1968.
4. DEVELİOĞLU, Ferit : *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
5. GÜLENSOY, Tuncer : Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
6. HACIEMİNOĞLU, Necmettin: Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
7. KANAR, Mehmet : *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük,* Say Yayınları, İstanbul 2010.
8. KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya : *Kırgız Türkçesi Grameri: Ses ve Şekil Bilgisi,* 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
9. ÖLMEZ, Mehmet : "Kırgızca ve Eski Türkçe Arasında Sözlüksel Karşılaştırmalar: 1. Ünlüler", *II. Uluslar arası Büyük Türk Dili Kurultayı (İhsan Doğramacı'ya Armağan)*, s. 423-430, Ankara 2007.

10. RÄSÄNEN, Martti : *Versuch eines etimologishen Wörterbuchs der Türksprahen*, Helsinki 1969.
11. SEVORTYAN, E. V. : *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, Moskva: Nauka 1974.
12. SEVORTYAN, E.V. : *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, Moskva 1997.
13. YUDAHİN, K. K., : *Kirgizsko-Russkiy Slovar*, Moskva, 1965.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(28)

Gamze HACIAHMETOĞLU*

DEMİR İPEK YOLU PROJESİ VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK BİR SWOT ANALİZİ

IRON SILK ROAD PROJECT AND TURKEY ORIENTED SWOT ANALYSIS

ÖZ

Bu çalışma demiryolu taşımacılık sektörünü kavramsal bakış açısıyla incelemektedir.

Bu sebeple; demiryolu taşımacılığı tarihçesi, gelişimi, geliştirilen projeler ile Türkiye demiryolu taşımacılığının mevcut sorunları ve çözüm önerileri hakkında temel bilgiler verilerek İç ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamak için stratejik bir değere sahip SWOT analizi çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demiryolu Taşımacılığı, Demiryolu Taşımacılık Sektörü, Demir İpekyolu Projesi.

JEL Kodları: L91, L92, L98.

ABSTRACT

This study analyses railway transport sector as a conceptual view point.

Accordingly; history of railway transportation, development of railway transportation, built-up projects and the current problems of Turkish railway transportation as well as solving proposals were discussed, Swot analysis is a strategic value was made to identify oppurtunities and threats arising from the internal and external enviroment.

Keywords: *Railway Transportation, Railway Transportation Sector, Iron Silkway Project.*

JEL Codes: *L91, L92, L98.*

*** Yüksek Lisans Öğrencisi,İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Tedarik Zinciri Yönetimi, İstanbul/TÜRKİYE; gamze.karik@ogr.iu.edu.tr**

GİRİŞ

Yurtiçi ve uluslararası yolcu ve yük akışının zamanla artmasıyla, ulaştırma hizmetlerinin maliyeti, niteliği ve faaliyeti ekonomik olarak büyük önem kazanmıştır. Bugün, Tarihi İpek Yolu güzergâhı üzerindeki ülkeler arası ticari ilişkilerin yeniden harekete geçirilmesine yönelik projeler ortaya konmaktadır. İpek Yolu projelerinin temel hedefi; lojistik ve yerel ulaşım altyapıların güçlendirilmesidir. Anadolu yarımadasının İpekyolu güzergâhının kavşak noktasında oluşu sebebiyle; Türkiye, geliştirilen projeler kapsamında kilit bir ülke konumundadır. Özellikle; İpek Yolu'nu demiryolu ağlarında tekrardan canlandıran "İpek Demiryolu" yüzyılın projesi olarak kabul edilmektedir

1.Taşımacılığın Tarihsel Gelişimi

1.1 İpek Yolu Taşımacılığı

Medeniyetlerin gelişimi ile taşımacılık sistemlerinin gelişimi arasında yakın bir ilişki vardır. Tarihin ilk zamanlarından bu yana, karayolu güzergâhında bilinen en önemli ticaret yollarından biri olan Çin 'den başlayarak Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan İpek Yolu, Karadeniz'de (Trabzon) deniz bağlantısı sağlamakta; böylece Balkanlar ve Avrupa'ya ulaşabilmekteydi. Doğu ve Batı kültürleri arasında bir köprü görevi gören İpek Yolu üzerinde kervanlar ile ticaret yapılmaktaydı. En çok taşınan ticaret eşyası ipek olmasının yanı sıra; baharat, kağıt, porselen ve değerli taşlar taşınmaktaydı. Çeşitli türdeki hayvanların evcilleştirilmesi ile yol kateden kervan ticareti, günümüz karayolu taşımacılığının da temellerini oluşturmaktadır. Coğrafi olarak yolların yetersizliği, arazi şartlarındaki elverişsizlikler hayvan sırtında yük taşımanın tekerlekli bir araca göre daha kolay olmasını sağlamaktaydı. Bu sebepten ötürü; uzak mesafelerde develer tercih edilmekteydi. Taşımacılık prosedürleri; gidilen mesafenin uzunluğuna, malın cinsine, mala olan rağbete göre değişmekteydi. Ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak ipek yolu üzerinde köprü ve kervansaraylar inşa edilerek teşvik sağlayıcı özel vergi uygulamaları yapılmıştır. Türk halklarının yerleştiği arazilerden de geçen ve geniş coğrafi alanı birbirine bağlayarak tek ulaşım yolu olan İpek Yolu; ticari ilişkilerin yanında kültürel birlik ve beraberliği de sağlamıştır. Bin yıldan fazla bu yolda hakimiyet kuran Türk devletleri, Hakimiyetleri süresince doğu-batı ticaret yollarının denetimini ve güvenliğini de sağlamışlardır. Türklerin bu yola ne derece önem verdikleri bir Özbek atasözünde şöyle ifade edilmiştir: "Kâinatta iki büyük yol vardır: Gökyüzünde Samanyolu, Yeryüzünde İpek Yolu." Bu tarihi yol üzerindeki ticaret maalesef sanayi devrimine yetişememiş olup yerleşim yerlerinin çarpıklaşmasıyla önemini yitirmiştir.

Rusya'daki meşhur Sibirya Ekspresi tarzı, İpek Yolu Ekspresi ile raylar üzerinde bir seyahat de ekonomiye farklı katkılar sağlayabilecektir.(Yereli,2013) Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra İpek Yolu'nun hem bir ticaret yolu hem de kültürel ve tarihsel bir değer olarak yeniden canlandırılması gündeme gelmiş olup, bu yol boyunca inşa edilmiş ve artık kullanılmayan yapıların, yeni işlevler kazandırılarak canlandırılması söz konusudur.

2.Taşımacılık Türlerinden biri olan Demiryolu Taşımacılığının Tarihsel Gelişimi Ve Genel Bakış

2.1 Türkiye'de Demiryolu Taşımacılığı

Demiryolu çağı Avrupa'da 1830'lu yıllarda buharlı trenlerin keşfiyle başlamıştır. Türkiye'de ilk demiryolu 1856 yılında İzmir-Aydın arasında 130 kilometre olarak inşa edilmiştir. Tren, raylar üzerinde buhardan aldığı güçle hareket ederek Anadolu insanın şehirlerarası yolculuğunu başlatmıştır. 1953 yılına kadar katma bütçeli bir devlet idaresi şeklinde yönetilen kuruluş, 29 Temmuz 1953 tarihli 6186 Sayılı Kanun ile "Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD)" adı altında Kamu İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilmiştir.(Tcdd,2016) Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD); demiryolu taşımacılığı

esaslarını düzenleyen, işleten ve kontrol eden bir kamu kuruluşudur. 1923-1950 döneminde demiryolu ulaşımı devlet politikası olarak karşımıza çıkmakta olup gelişme ve kalkınmanın bir hedefi olarak toplam 3.764 kilometre demiryolu yapılmıştır. Ülkemizde, 1920'li ve 1930'lu yıllarda"Anayurdu demir ağlarla örmek" ana ulaşım politikası iken, 1950'li yıllardan itibaren, karayolu ulaşımına ağırlık veren bir politika izlendiği görülmektedir.1951 yılından 2003 yılı sonuna kadar demiryolu taşımacılığının göz ardı edildiği bir dönem olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve ilerleme süresince lokomatif işlevi gören Demiryolları,50 yıllık süre zarfında yok sayılmanın ardından, 2003 yılından bu yana Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi en parlak dönemini yaşamaktadır. Türkiye'nin demiryolu ağı 12.466 km'ye yükseltilmiştir. Bu ağ; konvansiyonel hat ve yüksek hızlı tren hattından oluşmaktadır.2023 yılı hedefleri doğrultusunda halen yapımı devam etmekte olup hızlı demiryolu projelerinden biri olan; Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu veMarmaray/Boğaz'dan Tüp Geçit ile Asya/Batı-Avrupa demiryolu geçişi işlevsel kılınmak istenmektedir. Cumhuriyetin 100.yılına hizmet eden bu projelerden en özgün olanı 29 Ekim 2013 tarihinde hizmete açılan MARMARAY'dır. Ulaşım sektöründe %1 olan demiryolu yolcu taşımacılık payının 2023 yılı itibariyle %10'a, % 4,4 olan yük taşımacılık payının da %15'e çıkarılması hedef ve beklentiler arasındadır.(UBAK,2014) 24 Nisan 2013 tarihinde Türkiye Demiryolları Ulaştırma Hizmetlerinin Serbestleştirilmesine Yönelik Kanun" yürürlüğe konulmuştur. Böylelikle; TCDD'ye bağlı olan TCDD Taşımacılık A.Ş'nin faaliyete geçmesiyle özelleştirmeye gidilerek özel sektörün yük ve yolcu taşımacılığı yapabilmesinin önü açılmıştır.

Demiryolu taşımacılık faaliyetlerinin uluslararası standartlara ve Avrupa Birliği mevzuatına uyumlu hale getirilerek entegre olmuş bir demiryolu taşımacılık sektörü oluşturulması söz konusudur. AB komisyonu ilk defa 1996 yılında; topluluğunun demiryollarının canlandırılması için bir strateji ile birlikte bir "Beyaz Kitap" yayımlamıştır.(İzak,Guerin,Renda,Tekçe,Ülgen,2007,s.135) Ortak ulaştırma politikasına dair yayımlanmış bu kitap,ilerleyen yıllara bağlı olarak Eylem Planları ortaya koymuştur. Avrupa Birliğine katılım öncesi mali yardım programı kapsamında Trans-Avrupa taşımacılık ağı (TEN-T) için yürütülen TINA projesi ile; Türkiye içerisinde çoklu bir taşımacılık ağı geliştirilerek altyapı gereksinimlerini belirlemek, AB ülkeleriyle bütünleştirici,sürdürülebilir ulaştırma devinimini sağlayarak planlanan TEN-T ağlarında demiryolu hatları ve limanların yapımına öncelik verilmektedir.

2.2 Dünya'da Demiryolu Taşımacılığı

Demiryolu taşımacılığı 19'uncu yüzyılda İngilterede ortaya çıkmıştır.20. yüzyılın ilk yarısında öncelikle Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etki alanına katarak gelişim göstermiştir. Yük taşımacılığı açısından bakıldığında demiryollarının gelişmesinin bilhassa tarım sektörü üzerinde önemli etkileri olmuştur. Hacimsel olarak büyük yer işgal eden şeker ve tahıl gibi ürünlerin navlun bedelleri düşerek, ihracat imkânları artmıştır. Yolcu taşımacılığı açısından ise; 1964 yılında Japonya'da 210 km/saat hıza ulaşabilen Tokyo-Osaka hattının işletmeye girmesiyle demiryolu sektörü ivme kazanmıştır. Gelişmiş ülkeler (Hindistan,Çin,Japonya) 2.Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerini bertaraf etmek için demiryoluna ağırlık veren ulaşım politikaları ortaya koymuşlardır.1950'li yılların sonuna doğru gelişmiş ülkelerde demiryolları şehir içi yolcu taşımacılığının önemli bir kısmını karşılamıştır,Demiryolu taşımacılığı karayolu taşımacılığı ile rekabet edebilir hale gelmiştir.20'inci yüzyılın ikinci çeyreğine bakıldığında; otomobil endüstrisinin ve hava ulaşımının ilerleyişi,beraberinde getirdiği vurucu rekabet demiryolu taşımacılığını sekteye uğratmıştır. Avrupa'da demiryolu ulaşımı yolcu taşımacılığı bazlı ilerlerken Amerika'da yük bazlı bir demiryolu taşımacılığı söz konusudur. Demiryolu sektörü uzun zamandır, halen Türkiye'de de olduğu gibi AB Devletlerinin tekelinde kaldı.Demiryolu sektörü üye devletlerin milli sınırları içinde geliştirildi.Avrupa demiryolu alanında bir kırılma yaşanmaktadır. Avrupa Komisyonu için bu kırılma demiryolu ulaşımı gerilemesinin temel sebebi olarak

görülmektedir.(Servantıe,2015)

AB üyesi yeni olan devletler (Slovakya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan) incelendiğinde güçlü bir demiryolu geçmişine sahip oldukları görülmektedir. Avrupa birliğinde yapılan büyük ölçekli demiryolu ıslahatları 21. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiş olup sektör ile ilgili olarak dört farklı kanun pakedi ortaya konarak çok basamaklı liberalleşme seçilmiştir.Geçmişten günümüze bakıldığında tüm görkemiyle varlıklarını sürdüren Orient Express ve Trans Sibirya gibi demiryolu hatları başarılı devlet politikalarıyla 21. yüzyıl içerisinde ilerlemektedirler.

3. Demir İpek Yolu Projesi ve Türkiye'ye yönelik bir Swot Analizi

3.1 Demir İpek Yolu Nedir?

Doğu ile batıyı demiryolu hattı üzerinden birbirine bağlayan "Modern İpek Yolu" canlandırması olan "Demir İpek Yolu" projesi kapsamında Türkiye jeostratejik bir konumdadır. Bakü-Tiflis-Kars(BTK) demiryolu olarakta adlandırılan hat;Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den, Gürcistan'ın Tiflis ve Ahılkelek şehirlerinden geçerek Kars'a bağlanacaktır.Projenin toplam hat uzunluğu 180 km olup hattın 76 km'sinin Türkiye;29 km'sinin Gürcistan ve 80 km'sinin ise Azerbaycan'dan geçmesi planlanmaktadır. Türkiye ayağında,İpekyolu hattının işlevsellik kazanabilmesi için Kars ile Edirne'yi birbirine bağlayacak olan "Doğu-Batı Yüksek Hızlı Demiryolu Projesi'nin" Demir İpek Yolu ile bütünleştirilmesi hedeflenmektedir.Bu amaçla;Edirne ve Kars arasında yer alan tüm demiryolu sistemlerinin yenilenerek hızlı yük treni geçişine uygun hâle getirilmesi gerekmektedir.Bakü-Tiflis-Kars(BTK) Demiryolu Projesi ile ilgili ilk çerçeve anlaşma 7 Şubat 2007 tarihinde Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanmıştır.Demiryolu hattı yapımına 2008 yılında başlanmış olup inşaat çalışmaları sürdürülmektedir.Boğaz'dan tüp geçişini sağlayan Marmaray projesi ile sistematik çalışacak olan Bakü-Tiflis-Kars(BTK) hattının tamamlanmasıyla Avrupa'dan Çin'e demiryoluyla kesintisiz yük taşınması söz konusu olacaktır.Bugün ise; Türkiye ile Orta Asya ve Çin arasında demiryolu taşımacılığı İran üzerinden yapılmaktadır.Bu durumun temel sebebi;1993'te Türkiye'nin, Azerbaycan-Ermenistan Savaşı sırasında Ermenistan sınır kapılarını kapatmasıdır. Ermenistan üzerinden demiryolu ile Sovyet Cumhuriyetlerine bağlanan Türkiye'nin direk demiryolu bağlantısı kesilmiştir.Çin'in yeni lojistik stratejisi "One Belt-One Road"(Tek-Kuşak-Tek Yol) Çin ile Avrupa arasında kurulacak koridorlardan güney koridoru tren yolu ile Türkiye'den geçmektedir.Demiryolu hattının"Avrasya köprüsü" olarak ifade edilmesi; Çin'in Şian kentinden başlayarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne ve Orta Asya ülkeleri üzerinden geçerek Avrupa ve Türkiye'ye uzanacak bir tren hattının aktif hale getirilmesi planlanmaktadır.Demir İpek Yolu hatları ya Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye'nin kuzeydoğusuna giriş yapacak ya da Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve İran üzerinden Türkiye'nin güneydoğusuna ulaşacaktır.(Çolakoğlu,Sakaoğlu,2015).Tarihi İpek Yolu'nun hayata geçirilmesi için atılan stratejik adımlardan biri de,Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru Projesi olan Traceca'dır.Traceca,1993 yılında Avrupa Birliği öncülüğünde kurulmuştur ve 14 üye ülkeyi kapsamaktadır.Bu organizasyona üye ülkeler;Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya (gözlemci), Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna'dır.Jeopolitik olarak Traceca'da aktif bir konumda olan Türkiye'nin sürdürmekte olduğu yüksek hızlı demiryolu yatırımları bu projeden ayrı düşünülememektedir.Söz konusu oluşumla hedeflenen ise; kara-hava-deniz ve demiryolu altyapı ağlarının entegrasyonu ve ekonomik ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

3.2 Swot Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
Türkiye'nin jeostratejik önemi.	Lokomotiflerin yol boyunca topoğrafyadaki eğimlerden etkilenmesi.
Uluslararası koridorlar ve AB ile müzakereler.	Yüksek alt yapı yatırımları gerektirmesi.
Türkiye'nin transit ağlar üzerinde yer alması.	Demiryolu; yük ve yolcu taşımacılığı hatlarının eski ve bakımsız olması.
Demiryolu taşımacılığının özelleştirmeye açılarak rekabetçi bir politika izlenmesi.	Yolcu ve yük taşımacılığının istenilen düzeyde olmaması.
T.C. Ulaştırma Bakanlığının 2023 hedefleri doğrultusunda "demiryoluna" sektörler içerisinde yüksek yatırım yapılması.	Demiryolu taşımacılığında,üretilen hizmetlerin stoklanamaması.
	Yüksek hızdan kaynaklı titreşim ve ses.
	Uzman personel sayısının yetersizliği.
	Yüksek derecede devlet sübvansiyonu gerektirmesi.
	Demiryolu hattında;araç,ekipman üretim ve montajda yerli sanayinin gelişmemiş olması.

FIRSATLAR	TEHDİTLER
Demiryolu taşımacılığının çevre dostu olması.	Demiryolunda yüksek ilk yatırım maliyeti gereksinimi.
Enerji tüketimini azaltması.	Demiryolu işletmeciliği gerçekleştirmek isteyen şirketler için önemli giriş engelleri.
Yüksek hızlı trenin otoyola ve denizyoluna kıyasla zaman avantajı yaratması.	Geçmişte yapılan hataları tekrarlamak.(1948 yılında ABD tarafından türkiye'ye dayatılan "Hilts Raporu" yürürlüğe konarak Türkiye'nin ulaşım politikasının demiryolundan karayoluna kaydırılması gerekli olduğunu vurgulanarak Türkiye ulaşımda pahalılığa ve dışa bağımlılığa maruz bırakılmıştır.
Bölge ekonomilerini ve turizmi yeniden harekete geçirmesi.	Sınır geçişlerinde kısıtlamalar.
Demiryolu hattında binlerce insana istihdam yaratılması.	Ülkeler arası yaşanan siyasi gerginlikler.
Henüz ticari ilişkiler kurulmamış yeni pazarlara ulaşma imkanı.	Ray aralığı uyumsuzluğu.
Çoklu Taşımacılığın(Multimodal Transport) aktif olarak kullanılır hale gelmesi.	Dağlık kesimlerde güvenlik riski.

SONUÇ

Türkiye; İpek Demiryolu, TRACECA, Ortadoğu-Avrupa ve benzeri ulaştırma projelerinin kesim noktasında bulunmakta olup; sahip olduğu fırsatlar ve tehditleri göz önünde bulundurarak tarihsel bir değer olarak algılanan bu yoldaki zayıf yönlerini de geliştirme yoluna giderek demiryolu sektöründe istenilen muasır düzeye ulaşabilir.

KAYNAKÇA

1. ATİYAS İzak, FERRER Jorge Nunez,GUERİN Selen Sarısoy,RENDA Andrea,TEKÇE Mahmut,ÜLGEN Sinan,İkinci Kuşak Yapısal Reformlar: Altyapı Sektörlerinde De-Regülasyon ve Rekabet Türkiye'de telekomünikasyon,enerji ve ulaştırma sektörlerinin Avrupa Birliği'ne uyum ışığında evrimi, Çev: Gülden Şen, G Yayın Grubu, İstanbul, 2007; http://edam.org.tr/document/Edam-Report-TR.pdf,(ET:4.06.2016).
2. Çolakoğlu,S.,Sakaoğlu,ET.(2015) Demir İpek Yolu Hayal Mi? Gerçek Mi?.Analist Dergisi; http://www.analistdergisi.com/sayi/2015/04/demir-ipek-yolu-hayal-mi-gercek-mi.
3. Tarihçe, TCDD, < http://www.tcdd.gov.tr/tarihce+m76>, (ET:03.06.2016)
4. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, "Demiryolu Sektörü", Ulaşan Erişen Türkiye, s.138, Ankara, 2014; http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/dokuman_ust_menu/projeler_faaliyetler/20130319_101534_204_1_64.pdf , (ET:03.06.2016).
5. AB ve Türkiye Demiryolu Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi,İktisadi Kalkınma Vakfı, http://www.ikv.org.tr/images/files/AB%20 %20(edited%20version)%202%20F%C4%B0NALLY%20(1).pdf , (ET:5.06.2016).
6. YERELİ, Ahmet Burçin"Yeniden Canlanan İpek Yolunda Ekonomik Stratejiler" , Uluslararası 'İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası' Bilgi Şöleni,Bildiriler Kitabı,03-06 Ekim 2013,Türk Ocakları Genel Merkezi,Ankara,2013,s.236-242.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(29)

Assoc. Prof. Dr. Hakan ÇORA*

LEADERSHIP WHILE MANAGING CHANGE IN THE ORGANIZATIONS
İŞLETMELERDE DEĞİŞİM YÖNETİMİNDE LİDERLİK

ABSTRACT

Senior executives in large establishments had a humble object for themselves and their organizations: stability. Stockholders sought little more than foreseeable earnings progression. Because so many markets were either inaccessible or emergent, leaders could dispense on those expectancies through annual exercises that offered only humble adjustments to the strategic plan. Prices resided in check; people settled in their jobs; life was decent.

Market pellucidity, workforce mobility, global capital drifts, and rapid communications have blown that relaxed scenario to smithereens. In most industries — and in almost all businesses, from behemoths on down — heightened worldwide competition has focused management's collective mind on something that, in the past, it happily prevented: change. Successful businesses, as Harvard Business School professor Rosabeth Moss Kanter expressed in 1999, develop "a culture that just keeps moving all the time." (strategy-business.com 2016)

Keywords: Leadership, Strategy, Change Management.
JEL Codes: N4, N9, Z1

ÖZET

Büyük şirketlerin üst düzey yonetim uzun yıllar boyunca hem kendileri hem de kurumları adına basit bir hedefi kolluyorlardı: İstikrar. Diğer taraftan hissedarların öngörülebilir kazanç artışından daha fazla beklentileri oluştu. Birçok pazarın kapanması ya da yeteri kadar gelişmemesinden dolayı, litederler bu beklentileri kurumsal stratejik plan üzeriden yapacakları mütevazı değişiklikler ile senelik toplantılarda yerine getirmeye çalışıyorlardı. Fiyatlar hedeflere uygun ve insanlar iş güvencesi altıda idiler; hayat güzeldi.

Bu rahat tablo pazarın şeffaflığı, işgücünün serbest dolaşımı, global sermaye hareketleri ve ileri iletişim teknolojisi sonucunda ortadan kalktı. Global rekabetin de gelişmesi ile birçok sanayi kolunda – ve en büyüğünden küçüşüne nerede ise tüm firmalarda, yönetim yıllardır mululukla kaçındıkları bir konuya kafa yormaya başladılar: değişim. 1999 senesinde Harvard Business School akademisyenlerinden Profesor Rosabeth Moss Kanter, başarılı şirketlerin "devamlı ivme ve hareket halinde olan bir kurum kültürü" geliştirenlerden oluşacağını söylemiştir. (strategy-business.com 2016)

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Strateji, Değişim Yönetimi.
JEL Kodları: N4, N9, Z1.

* **Assoc. Prof. Dr. Hakan Çora, Okan International University, Florida, ABD. corahakan@gmail.com. A. K. A.: Assoc. Prof. Dr. Michael Dylan CORA**

INTRODUCTION

Corporate leaders are going through rough times as they go forward in this new era of high speed, communications and technology (Cora H., Samet A. 2016). The increasing chaotic nature of the environment, new realities of telecommunication, global networks, restructuring, mergers, and strategic alliances have caused a paradigm shift in management, where the belief was in equilibrium and stability. (Daft, 1997; Harper, 1998).

Today's leaders, who want their cohorts to implement at higher levels and collaborate to attain company goals, serve to their supporters to attain the preeminent. Robert K. Greenleaf defined this leadership style as “servant leadership” and highlighted that for those leaders serving to supporters and organizations become a way of their life. Servant leaders urge their followers to generate new ideas while resolving organizational problems and they place importance to shared decision-making (Stone, Russell, & Patterson, 2004).

Furthermore, servant leaders stress objectiveness for the benefit of workforces and they put information-oriented operating forward. Moreover, this leadership is related to environmental factors; for example, in still and steady environments forming the culture of servant leadership is suggested (Smith, Montagno, & Kuzmenko, 2004). On the other hand, there are some resemblances between transformational leadership and servant leadership such as teaching effort, admiration, assurance, vision, amalgamation, and effects on supporters. (Kaya, N., Aydin, S., & Ayhan, O. 2016)

The concentration of the leader is the main distinction between transformational leadership and servant leadership theories. Transformational leaders concentrate on the manners of employees and organizations, and they create leader-follower pledge to achieve organizational objectives.

On the other hand, servant leaders concentrate on well-being of their supporters and they believe that organizational objectives can only be achieved by doing this. While the concentration of servant leadership is serving to supporters, transformational leadership focuses on the connection that supporters belong to and ultimately attaining structural objectives. Servant leaders similarly care about individuals instead of immaterial conceptions and this shows that these leaders value the contents of the procedures rather than the outcomes (Stone et al.,2004).

Beer and Nohria (2000) stated "leading change" is the executive mantra in the 21st century. In this direction the aim of this study will be to develop an organizational change model and its tool to measure the change awareness in organizations and to unfold the role of leadership in this process.

First we will start with examining major organizational change theories, and our organizational change process model will be introduced, then leading organizational change and transformational/transactional leadership styles will be discussed and we will relate the leadership styles with the change process model. (Yutkoru, 2005).

1. CORPORATE CHANGES AT ORGANIZATIONAL LEVEL

Contemporary empirical studies back that employees' notions regarding organizational politics are better understood by concentrating on observed politics instead of pragmatic tactics (Vigoda-Gadot & Talmud, 2010). In the second decade of new millennium, the corporations and their leaders must decide on the changes in the corporate strategies. Organizational change can be defined as the adjustment of a new idea or behavior by an corporation; to change is to take altered actions than previously (Daft, 1997; Martin, 2000). Change is an modification of status quo (Hodgetts & Kuratko, 1991) it is either an fundamental difference amounting to loss of unique identity or a replacement of one thing for another (Daft, 1997).

Watzlawick et al have said "With change such a pervasive element of existence, one might expect that the nature of change and the ways of affecting it should be clearly understood, but the most immediately given is often the most difficult to grasp" (Harung, 1997).

While, academics, executives and consultants, all concur that change is a perpetual in today's world and challenge is to generate knowledge that converts the status quo, they have very dissimilar views on the route of change and their counsel is full of gaps and conflicts. An unified theory or framework for comprehending change does not exist (Argyris, 2000; Beer & Nohria, 2000).

Van de Ven and Poole (1995) conducted a literature review to classify alternate theories used to explain change procedures and found about twenty different theories, which they grouped into four basic schools of thought: The four ideal process theories of organizational change (Yutkoru, 2005).

1.1. The Theories of Change in the Organization : Ideal Four

Under the current global pressure the leaders must evaluate the alternatives for the change in the organization. In their articles " Explaining development and change in organizations" Van de Ven and Poole (1995) named four ideal theories of change process as: life-cycle, teleological, dialectic, and revolutionary. These four theories provide essentially different progression of change events that unfold to explain the procedure of change in an organizational entity (Van de Ven & Poole, 1995)

1.1.1. Life-cycle theory

Life cycle is perhaps the most common metaphor used to explain development in an organizational entity from its commencement to its termination in the management literature (Van de Ven & Poole, 1995).

The typical development of change events in a life cycle model is a unitary order: it follows a single sequence of stages or phases. Features acquired in earlier phases are retained in later stages, so it is accumulative. It is also conjunctive the phases are related such that they originate from a common underlying procedure. Each stage of improvement is seen as a necessary predecessor of succeeding phases. (Yutkoru, 2005)

1.1.2. Teleological theory

Another school of thought explains change by relying on teleology: that purpose or goal is the final cause for regulatory movement of an organizational entity. This method underlies many organizational theories of change, including decision making, adaptive learning, and most modal examples of strategic planning. According to teleology, progress of an organizational entity is a cycle of objective formulation, realization, evaluation, and modification of objectives based on what was learned by the entity. It is assumed that the entity is persistent and adaptive. Although teleology emphases the purposiveness of the corporation as the motor for change, it also identifies the organization's environment and resources restrain what it can achieve.

1.1.3. Dialectical theory

In a dialectical progression theory, steadiness and change are explained by indication to the balance between opposite entities. Struggles and adjustments that sustain the status quo between oppositions yield steadiness. Change happens when these opposing values, powers, or events gain adequate dominance to face and engage the status quo. (Yutkoru, 2005)

1.1.4. Evolutionary theory

As in biological advancement, change advances through a constant cycle of variation, collection, and preservation. Variations are often viewed to emerge by unsystematic chance. Selection of organization occurs principally through the competition for scarce resources by the environment. Preservation involves powers (including inertia and insistence) that preserve and maintain definite organizational forms. Preservation serves to respond the self-reinforcing loop between variations and collection. (Yutkoru, 2005)

1.2. Organizational Change Process and its Classifications

Van de Ven & Poole used mode of change to classify the four theories in terms of their process. There are other classifications used to describe the nature of change such as continuous versus discontinuous change and emergent versus planned change. (Yutkoru, 2005)

1.2.1. Continuous versus Discontinuous Change

According to the consequences or outcomes of organizational change processes categorizations made are continuous versus discontinuous change, incremental versus essential / progressive change, and as we stated in the preceding section first-order versus second-order change.

According to continuous change opinion, change is ongoing and cumulative (Weick:, 2000) and organizations are continually expanding their capabilities to shape their future (Limerick etal. 1994). Whereas discontinuous change is innovation based breakthroughs with periods of status quo in between (Shiba etal, 1993) and it is a revolutionary view of coping with change especially when the rules of the game shift entirely (Limerick etal. 1994) as in vastly aggressive environments of today's business world. (Yutkoru, 2005)

1.2.1.1. Interrupted Equilibrium Model

Eldredge and Gould hypothesize a very different view of evolution in interrupted equilibrium by hypothesizing change as an alternation between long phases when stable infrastructures warrant only incremental adaptations, and brief stages of revolutionary disorder. Interrupted equilibrium propose that lineages exist in fundamentally static form (equilibrium) and revolutionary "punctuations" of rapid change (Gersick, 1991).

Punctuated equilibrium paradigm has three main components: deep structure, equilibrium periods, and revolutionary periods.

Deep structure is the set of essential "choices" a system has completed of the basic parts into which its elements will be organized and the fundamental action patterns that will maintain its subsistence (Gersick, 1991).Within *equilibrium periods,* the system's essential organization and endeavor configurations stay the same; the equilibrium period contains maintaining and carrying out these selections. Systems in equilibrium also make incremental modifications to recompense for internal and external powers without changing their deep configurations. In *revolutionary periods* revolutionary changes dismantles the deep structure (Gersick, 1991).

1.3. General Model of Organizational Change Process

These theories and categories are helpful in highlighting the way change unfolds and evolves through

time. But as can be seen, change is a very complicated process and non-of the theories/categories are sufficient alone. We need a more general and overall picture. (Yutkoru, 2005). Any significant change effort involves a process of getting from an old state to a new state (Beer & Nohria, 2000) and change process starts when a need for change is recognized which may be the result of competition, dissatisfaction, conflict or an immanent program. Then ideas that will solve the perceived needs are developed and change model is constituted (Daft, 1995) planned or emergent. To espouse a different principle from the past does not represent change, only if different choices lead to action, change is produced (Martin, 2000). Therefore next step is implementing change and when change is institutionalized it becomes a new status quo and there the change process ends. But as there is no permanent equilibrium, end is actually the beginning of a new process. Change processes are realized in cycles. A new cycle of change may start as soon as the one ends (continuous change) or it may take some time (discontinuous change) (Yutkoru, 2005).

The most important part in the change process cycle is the status quo. To understand change we must first understand the status quo (Martin, 2000).

1.3.1. Status Quo

In a change procedure there are two opposites: change and no change. In any given setting we want to change that which needs enhancement, and maintain that which is adequate. Even though these two opposites primarily may appear to be opposed to each other, they are in fact harmonizing. Without a constant basis, change develops to be perilous; and steadiness without change leads to inactivity (Harung, 1997).

The construct of a deep assembly that keeps systems fundamentally steady during equilibrium phases (Gersick, 1991); and the concept of cascading choices pervading the organization that manifests and maintains the status quo (Martin, 2000) offers a new way to understand system's resistance to change

1.3.2. Resistance To Change

Change models based mainly on the change drivers, disregarding the powers of resistance, are disposed to to catastrophe (Strebel, 1994). The powers of resistance reflect the reaction of the company's domestic and peripheral stakeholders to the change necessities (Strebel, 1994)

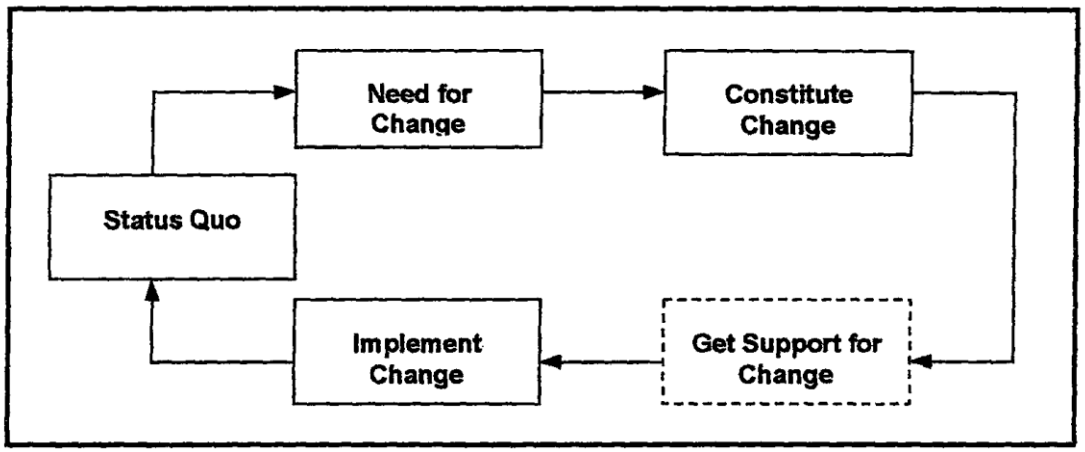

Resistance comes in four basic forms. Inflexible organizations and systems mirroring organizations, commercial technology, and stakeholder assets that are not consistent with the change procedure. By creating a climate for change in the organization it is possible to get support for change and avoid resistance. (Tierney, 1999).

Programs based principally on the change drivers, ignoring the powers of resistance, are disposed to to catastrophe. So as those dealing principally with the powers of resistance, disregarding the change drivers (Strebel, 1994).

1.3.3. Forces of Change

During an equilibrium state why would anyone need change? The answer given to this question is change forces. Change forces come in three basic forms. First form is established trends in the socio-political, economic, technological, aggressive, and organizational environments (Yutkoru, 2005). Second form is turning point that reflects the limits to the established tendencies (limits to the current resources, competence, investment, growth) and the stimuli promoting new tendencies (inovation, life cycle shifts, new players) (Strebe1994). These two forms of change forces are external forces that are outside the control of the organization (Hodgetts & Kuratko. 1991). The last form is internal change drivers in the form of company problems and needs, plans and goals, organizational shifts, new managers, and change agents (Strebel, 1994; Daft, 1997).

1.3.4. Reactive or Proactive (Preemptive) Change

Diverse organizations seek to deal with environmental demands in diverse ways; some rely mostly on reaction, others are preemptive (Thompson, 1998).

1.3.4.1. Reactive Change

When change forces cause a disparity between actual and desired conditions, it triggers actions to reduce disparity, which is defined as reactive change (Beeson & Davis, 2000).

1.3.4.2. Proactive Change

Proactive change is defined as a change that happens in the lack of recognized problems or deteriorating performance (Mullins & Cummings, 1999).

1.4. Organizational Change Process Management

Organizational change efforts vary in the extent to which they focus on formal organizational arrangements such as structure and systems and the extent to which they acknowledge and deal with culture (Beer & Nohria, 2000a). We can say that there are two aspects of change process management "hard and soft": managing the organizational edge of change and the people edge of change (Sigal etal, 1996).

There has been a long practice of organizational development (OD) theorists who encourage the soft change. But particularly starting with 1980s they were confronted with advocates of strategic management (Dunphy, 2000).

In classic OD, the basic supposition is that approaches or ideas must change before the assembly of an organization can change (Worren etal, 1999; Schneider & Brief,1996). Using formal assembly and systems to change behavior cannot yield constant improvements in implementation. Instead managers

must attend to the culture of organization (Hirschhorn 2000).

The opposite view is that in many circumstances, particularly when top management faces a change in strategic direction, management must make changes in formal organization so as to reallocate power, influence, and decision rights quickly. Dramatic shifts necessitate starting with structure (Galbraith, 2000).

The idea gaining support is that efficient and prosperous organizational change incorporates and manages both of these standpoints concurrently (Segal etal, 1996). Changes in both structure/systems and human process are necessary (Beer etal, 1990).

Beer & Nohria syndicate these two conflicting methodologies to organizational change management in their Theory E and O model (Yutkoru, 2005).

1.4.1. Theory E and Theory O

There are two archetypes, or concepts, of change management. These archetypes are based on very diverse and often unconscious statements by senior executives and the counselors and academics who counsel them about why and how changes should be made. Theory E is change based on economic significance. Theory O is change based on organizational proficiency. (Beer & Nohria, 2000b).

1.4.1.1. Theory E

In this "hard" method to change, economic worth frequently articulated as shareholder value is the measure of corporate achievement. Change typically comprises heavy use of economic inducements, radical layoffs, downsizing, and restructuring (Beer & Nohria, 2000b; Beer & Nohria, 2000c).

1.4.1.2. Theory O

In this "soft" tactic to change, the objective is to cultivate corporate culture and human capability. Managers who endorse Theory O believe that if they were to center solely on the cost of their stock, they might damage their organizations. Therefore theory O managers try to evade the drastic restructuring and layoffs we see in E driven change works (Beer & Nohria, 2000b; Beer & Nohria, 2000c).

2. LEADERS MANAGING CHANGE

Organizations try to preserve fairness internally by establishing rules and following legislation. If organizational politics and organizational fairness are conducted jointly, it may be perceived that, by forming justice, output allocation is conducted in such a way that each individual gets as much as they merit. Contrariwise, individuals try to nurture their individual remunerations with politics. On the other hand, under today's high speed business environment, it is clear that change is essential in contemporary organizational proficiency, and management of change is critical to organizational accomplishment and endurance (Church & Waclawski, 1996; Burke, etal, 1993).

At this point we are faced with one of the most debated matters in the field of organizational change whether change is best established participatively with the active participation of all organizational members or led from above by the CEO and top executive team (Dunphy, 2000).

2.1. Participative Management of Organizational Change

Especially, the organizational development (OD) approach to organizational change argues

intensely for wide spread association and participation by all organizational members in the preparation and implementation of change (Dunphy, 2000).

No change can occur without keen and committed followers' support (Bennis,2000; Tichy & Devanna, 1986), therefore this approach seems quite logical, especially when we consider the need for collaboration in a complex world. (Yutkoru, 2005)

2.2. Top-Down Management of Organizational Change

Opponents of this approach the strategic management approach to organizational change gives the incentive for change, its planning, and the control of its execution firmly in the hands of the CEO and the top executive team. Employee participation is often viewed as useful in generating commitment to change and in ensuring that a strategic reorganization is actualized (Dunphy, 2000).

2.3. Transformational and Transactional Leadership

Leadership has been an significant subject in the social sciences for many eras. Recently there has been a reintroduced interest. This interest in studying the subject of leadership appears to be complemented by an acknowledgment of the dissimilarity between transactional and transformational leadership, with an highlighting on the latter. (Hartog&Van Muijen, 1997).

Transformational leadership is characterized as a procedure that motivates followers by appealing to greater ideals and ethical values (Tracey & Hinkin, 1998).

Transactional leadership whereas emphasizes the explanation of objectives, work standards, and task allocations and emphases on task achievement with compliance based on incentives and rewards to charm to the self-interest of supporters (Hinkin & Tracey,1999).

2.4. Laissez-Faire Leadership as a Contrast to Transformational and Transactional Leadership

Both “transformational and transactional leaders” are dynamic leaders. They actively interfere and try to avoid problems. When researching these two dynamic forms of leadership, they are often differed with extremely inactive laissez-faire leadership. The laissez-faire leader evades decisionmaking and supervisory accountability. This type of leader is passive, rather than “ reactive or proactive”. In a sense this tremendously inactive type of leadership signifies the nonexistence of leadership (Hartog &Van Muijen, 1997).

2.5. Measuring Transformational *I* Transactional Leadership

We have based our article on the studies conducted by Yutkoru, (2005), accordingly, descriptive studies of effective leaders like the ones conducted by Tichy and Devanna (1986) and Bennis and Nanus (1985) provide evidence useful for evaluating the transformational leadership theory (Yuki, 1998; Tichy & Devanna, 1986). But most of the research conducted on the theory of transformational/transactional leadership involves use of a questionnaire called "Multifactor Leadership Questionnaire" (MLQ).

Bass (1985), viewing the “transformational and transactional leadership” as harmonizing constructs, developed the Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ) to measure the diverse leadership styles ((Hartog &Van Muijen, 1997; Lowe &. Galen Kroeck, 1996).

Initially, 142 questionnaire elements were produced based on interviews with 70 administrators.

(Lowe & Galen Kroeck, 1996; Tepper & Percy, 1994). In succeeding studies, the instrument has undertaken broad fine-tuning. The latest version of the MLQ (Form SX) developed by Avolio & Bass, (1999) is a 36-item questionnaire. (Yutkoru, 2005)

A considerable number of survey studies used the MLQ (eg Howell & Avolio, 1994; Tepper & Percy, 1993; Tracey & Hinkin, 1998; Yammarino & Dubinsky, 1994; Yammarino & Spangler, 1998) and a meta analysis is performed by Lowe & Galen Kroeck (1996). The results of the research are consistent with the conclusion that effective leaders emphasize transformational behaviors but also use relevant transactional behaviors (Yuki, 1998).

3. CHANGE PROCESSED BY THE LEADER

The leaders of the corporations, just like govenments and political parties, should see the change process as an ideal (Cora A.N., Cora H. 2016). Paralleling] the ways that organizational contributors introduce and manage change, transformational leadership research has arisen as a dominant approach (Tepper & Percy, 1994). As we mentioned before transformational leaders are concerned primarily with change (Church & Waclawski, 1996) they seek new ways of working, search opportunities in the face of risk, favor applicable answers to effective answers (Lowe & Galen Kroeck, 1996). Therefore we expect to find transformational leadership more in organizations where change process is taking place. (Kaya N, Aydin S, Ayhan O, 2016)

Transactional leaders, on the other hand, concentrate on preserving the status quo of organizations by clarifying roles and tasks (Church & Waclawski, 1996). Consequently we assume the transactional leadership will be more in no change situations. (Kaya N, Aydin S, Ongun G (2016)

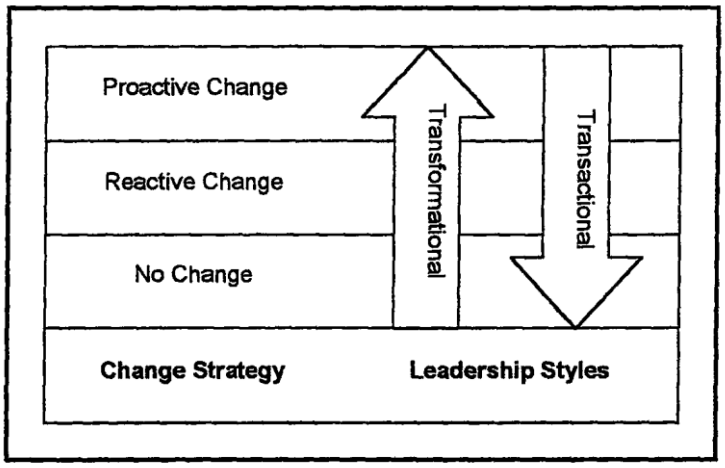

Transformational leaders do not only respond to environmental circumstances,they attempt to shape and build them, and they are interested in innovation (Lowe & Galen Kroeck, 1996). As a result we presume that transformational leaders will prefer proactive change strategy and innovation as means of change. Whereas transactional leaders have a preference for risk avoidance and stable, predictable environments- (Lowe& Galen Kroeck, 1996; Tichy & Devanna, 1986) therefore if they were to lead change they would wait until the last moment to change and use reactive change strategy.

Since leaders possess both leadership styles and use both types of leadership at different times in different situations we cannot expect to find pure leadership styles in organizations. Instead we expect leaders to engage in more transformational characteristics as the need for change increase and to engage

in more transactional characteristics in steady states. And we expect to see more proactive change in case leaders engage in more transformational characteristics and more reactive change in conditions leaders engage in more transactional characteristics

4.METHODOLOGY

4.1. Goals and Aims

Both domestic and foreign businesses are facing the same globalization pressure and have to evaluate the role of the leadership in managing the change (Varol C, Cora H (2016). One of the goals of this research is to unfold the role of leadership in the change process. Hence we will apply both an organizational change and a leadership instrument to a sample and conduct analyses to find out significant relations.

Another goal is responding to following questions: Since the strength of forces and resistance affects change (Strebel, 1994) do forces of change in the environment and dimensions of no change affect the expectation of change? Leaders' explanations of the organization's functioning environments frame and direct the change in organizational activities that take place (Barr, 1998) so do change forces and leadership style affect change strategies? Or do leadership style and strategy affect means of change that will be used?

Consequently one more purpose of this research is to compare the superiors and subordinates receptiveness and willingness to change. Which would help in planning change initiatives.

4.2. Sample

Data for this research were collected from a sample of 241 subjects from 6 private Turkish organizations operating in different industries: transportation, automotive, textile, software, and two firms from consumer goods. The sample was composed of 42 superiors and 201 subordinates. Mean of work experience was 9.754 years with a minimum of 8 months and a maximum of 38 years. Mean of job seniority was 5.298 years minimum being 8 months and maximum being 20 years. 54.6 % of the sample was males and 41.1% was females. Age of the individuals ranged between 19 to 72 with a mean of 31.021. Frequency distribution of the sample's education level is presented in Table 1. It can be seen from the table that the majority of respondents were high school and university graduate (42.1% and 46.7% respectively).

As the aim of this thesis is to test our change model and the effect of leadership style on it in Turkish organizations, we conducted our analyses on the sample as a whole.

4.3. Instrument

Mainly two instruments were used in this study: organizational change questionnaire and leadership questionnaire.

4.3.1. Organizational Change Questionnaire

Organizational change questionnaire in Yurtkoru's research is composed of five scales "Forces", "No Change", "Proactive Strategy", "Means", and "Ends" scales (Yutkoru, 2005)

4.3.2. Leadership Style Questionnaire

In assessing leadership style Bass and Avolio's MLQ: "Multifactor Leadership Questionnaire" is used. MLQ is originally developed in 1985 since then it had been developed several times. In this research MLQ $5X^3$ is used . This questionnaire has three scales and 36 items all together. (Yutkoru, 2005)

4.3.3. Demographic Questions

Demographic questions used in this survey were gender, age, education, work experience, and job seniority. (Yutkoru, 2005)

4.4. Statistical Analysis

We started to analyze collected data by conducting reliability and factor analysis on organizational change and multifactor leadership questionnaires. Cronbach a. reliability analysis measures the internal consistency of a scale, and factor analysis is used to synopsize a large number of variables with a smaller number of derived variables called factors. As a result of these analyses items decreasing reliability were eliminated and factors of scales were found. After this point new factors were used in our analyses. To understand the dynamics of change and leadership, correlation scores of scale factors were performed using Pearson correlation coefficient. (Yutkoru, 2005)

5. RESEARCH FINDINGS

5.1. Reliability and Factor Analyses

Cronbach's a. reliability analysis was used to test reliabilities of all scales in questionnaires, Organizational Change and Multifactor Leadership. Items that decreased reliability below 0.70 limit were eliminated. When reliability was sufficient, to test the appropriateness of data for conducting factor analysis, Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy and Bartlett Test of Sphericity were conducted. If KMO was more than 0.5 and Bartlett test was significant- which was the case in all our analyses- factor analysis was conducted. In factor analyses Principle Component Method and Varimax Rotation were performed.

5.1.1. Organizational Change Questionnaire

As explained before Organizational Change Questionnaire is composed of five scales. Each scale is analyzed separately.

5.1.2. Multifactor Leadership Questionnaire

Considering previous research on MLQ where there is an argument on components as several authors were not able to replicate the MLQ model proposed and confirmed by Bass (Avolio & Bass, 1999; Yuki, 1994) we planned to perform the factor analysis using all items of the questionnaire together as one scale. We started with performing a reliability analysis using 36 items of the questionnaire. The reliability was high above 0.70 limit therefore it seemed we could directly continue with factor analysis. We performed analysis separately for each scale. (Yutkoru, 2005)

Leadership Factors	Pearson Correlation Coefficient	Other Factors
Inspirational motivation	0.553**	Value creation
Inspirational motivation	0.517**	Proactive Strategy
Idealized influence	0.504**	Content with Market position & HR qualification
Idealized influence	0.492**	Value creation
Inspirational motivation	0.488**	Imitation
Idealized influence	0.460**	Contentment
Inspirational motivation	0.460**	Benchmarking
Inspirational motivation	0.451**	Content with Market position & HR qualification
Inspirational motivation	0.443**	Contentment
Inspirational motivation	0.429**	Means
Inspirational motivation	-0.421**	resistance
Idealized influence	0.413**	Proactive Strategy
Idealized influence	0.402**	No Change
Inspirational motivation	0.376**	No Change
Idealized influence	0.376**	Imitation
Idealized influence	-0.375**	Riskiness
Idealized influence	-0.355**	resistance
contingent reward	0.346**	Content with Market position & HR qualification
contingent reward	0.342**	Creativity
contingent reward	-0.340**	resistance
Inspirational motivation	0.336**	Creativity
contingent reward	0.327**	Contentment
İndividualized consideration	0.319**	Value creation
contingent reward	0.316**	Imitation
Laissez faire	-0.314**	Value creation
Inspirational motivation	0.312**	content with Interaction between departments

§ scale total	E: Ends	M: Means
* $p \leq 0.05$	F: Forces	NC: No Change
** $p \leq 0.01$	L: Leadership	PS: Proactive Strategy

6. CONCLUSION and RESULTS

This article's main aim was to research the business leaders' management of change process in this fast pace environment of the millennium. During the studies and research process our change questionnaire was composed of 24 components and a total of 139 items, which we obtained after factor analyses. Reliability results of our scales, all high above acceptable limit, indicate that our instrument was adequate to use in further studies. (Yutkoru, 2005)

The transformation results were one of the key factors. When we examined the transformation results we saw major differences between superiors and subordinates. Correlation between value creation and riskiness was positive for superiors whereas negative for subordinates. Hence subordinates having low tolerance to risk unlike their superiors effected the overall results. This is in agreement with the idea that employees usually fear and resist change and a general willingness to take risks is a precondition of change (Daft, 1997; Tierney, 1999).

When we continued to review transformation results, the affect of proactive strategy to change ends was too different for superiors and subordinates. Superiors expected alliances, restructuring, employee development, and changes in organizational structure with the increase in proactive strategy more than their subordinates did. (Yutkoru, 2005)

We found organizational forces, business inputs, and laws and regulations explained 25 % of changes in organizational structure dimension of ends. Here organizational forces had the highest contribution, business inputs had a negative relation meaning decrease in the degree of business inputs like customer demand, bargaining power of customers and suppliers resulted in increase in the organizational structure change and laws & regulations had positive contribution. We also found competition and laws and regulations explained 12% of changes in acquisitions & divestiture, and laws & regulations explained 7% percent of changes in restructuring. Where negative relation between competition and acquisitions & divestiture has no meaningful explanation, laws & regulations seemed to have major affect on areas where change is expected.

Second hypothesis was proactive strategy would be influenced by forces and leadership styles. Here we found idealized influence and organizational forces explained riskiness by 18 %. Interestingly idealized influence had negative contribution meaning as the idealized influence style increased proactive strategy decreased. Further analysis of transformation showed idealized influence and riskiness had negative correlation for subordinates and positive for superiors. Employees having leaders with idealized influence perceived less riskiness. (Yutkoru, 2005)

Our third hypothesis was leaders' style and strategy of the organization will effect means of change that will be used in a change process. Riskiness and value creation explained 10 % of the use of creativity and inspirational motivation, management by exception, value creation and riskiness explained 36% of the use of benchmarking. We discussed the relation between proactive strategies and innovation earlier, here what is interesting is inspirational motivation explains the use of benchmarking but not the creativity. Also even if its contribution is minor, use of management by exception is found to be necessary in applying benchmarking. One more addition here would be that the creativity scores of superiors were found to be higher for superiors than subordinates scores. Hence we should consider the differences between the superiors and subordinates while driving conclusions. (Yutkoru, 2005)

Leaders influence strategy used in an organization yet the corporate strategy too effects the leaders that are employed. Leaders behavior affects the overall contentment within an organization, which would result as a desire to continue the status quo, but at the same time a leader that inspires his/her subordinates to improvement would increase their perception of change needs too.

One more question that must be answered is how strong are the forces of change? It is important to distinguish between situations, in which forces of change are already having a strong impact on the performance of an organization, and situations in which the company is doing well and the forces of change have yet to affect performance. The first case are situations calling for reactive change and the latter are those situations calling for proactive change (Strebel, 1994).

The most expected type of change was efficiency followed by employee development and restructuring respectively. Least expected changes were alliances, organizational, structure, and acquisitions and divesture. These last three dimensions had no significant differences. (Yutkoru, 2005)

Managers who preclude political manners are important if employees are to feel that fairness exists. This is because employees vastly observe fairness and are heartened to grow positive manners when they do not cogitate their organization as political. Furthermore, their purpose to leave is diminished and so does overall staff renewal rate. Contrariwise, organizations either lose employees or discourage them, which in turn decreases effectiveness and efficiency. It is clear that, if fairness is embedded, employees' intention to leave will decrease. To this extent, then, supervisors should concentrate on forming a workplace where fairness exists, so that employees are able to focus on giving the maximum to their organizations. Also, the findings

showed that transformational leadership increased the use change means and decreased resistance where as management by exception and laissez faire leadership had negative impact on change. We also found contingent reward although by definition a dimension of transactional leadership is a necessary requirement for change processes. The findings presented here can be taken to suggest the specific developmental needs of managers with different leadership styles.

The difference between the perceptions of superiors and subordinates emphasises the importance of human resource management in the success of change processes. Subordinates in our sample were not ready to take risk as much as their superiors. Or they were less creative and they perceived proactive change strategy differently(Yutkoru, 2005).

7. LIMITATIONS

As the main resource of this article, Yurtkoru (2005) had developed a five-scale questionnaire to measure the change perception in organizations and we reexamined the factor structure of MLQ after translating it to Turkish. Reliability results of our change scales indicate that our instrument is adequate to use in further studies. Yet we still recommend that reliability and factor analysis should be performed again to see if the same results could be obtained in different studies. The same recommendation is valid for MLQ since we found a different factor composition then literature. (Yutkoru, 2005)

One other limitation of the research was we measured the expectation of change rather than a change process itself. There may be differences between what is claimed and what really is applied. Respondents may claim they are willing to change, but when it comes to implementing change they may resist. Therefore one recommendation would be to use our change questionnaire in an organization where change is implemented. This way the relations between components too can be measured once again and compared with our results. (Yutkoru, 2005)

Respondents being quite content with their organizations may be seen as another limitation of this research. But we believe no change and change cannot be separated from one another. Since the first precondition to change is a general willingness to take risks and break from the status quo (Tierney, 1999) we believe we have captured a part of change dynamics that is usually ignored (Martin, 2000).

One last limitation of this study was that the consequences of culture were not taken into account. If a comparable study is led on assorted agency cultures, then it would advance how the roles found in organizational politics are comprehended in relation to additional constructs. Another limitation related to the fact that contributors in this analysis included employees who are employed in public institutes. These people elect employment in such institutions because of job confidence. Further studies, therefore, should show concentration on the private segment, as well as diverse types of employees, such as blue or white-collar.

REFERENCES

1. Argyris, C. (2000). The Relevance of Actionable Knowledge for Breaking the Code. In M. Beer & N. Nohria (Eds.), *Breaking the Code of Change.* Boston, Massachusetts.: Harvard Business School Press.

2. Aydın S., Varol C. (2016). Otantik Liderlik ve Örgütsel Desteğin Satış Performansı Üzerindeki Etkileri, CS Publications, SC, ABD, pp.21-22

3. Avolio,B.J., & Bass,B.M. (1999). Re-examining the Components of Transformational and Transactional Leadership Using the Multifactor Leadership Questionnaire. *Journal of Occupational & Organizational Psychology*. Vol 72. Issue 4 p 441-462.

4. Barr, P.S. (1998). Adapting to Unfamiliar Environmental Events: A Look at the Evolution of Interpretation and Its Role in Strategic Change. *Organization Science.* Vol. 9, No. 6, 644-669

5. Bass,B.M. (1990). From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share the Vision. *Organizational Dynamics.* Vol. 19. Issue 3. P 19-32.

6. Beer, M., & Nohria, N. (2000c). Resolving the Tension between Theories E and O of Change. In M. Beer & N. Nohria (Eds.), *Breaking the Code of Change.* Boston, Massachusetts.: Harvard Business School Press.

7. Beeson,I.;& Davis,C. (2000). Emergence and Accomplishment in Organizational Change. *Journal of Organizational Change Management.* Vol. 13. lssue.2.

8. Bennis, W. (2000). Leadership of Change. In M. Beer & N. Nohria (Eds.),

9. Çora A.N.; Çora H. (2016) "Türk Ülküsü" TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30, s.119-125

10. Çora H; Aydın S. (2016) Y Kuşağı Online Alışveriş Trendleri: Pazarlama ve Organizasyon Uygulamaları, CS Publications, ISBN 9781530423118, CA, USA s. 1

11. Conger, J.A. (2000). Effective Change Begins at the Top. In M. Beer & N. Nohria (Eds.), *Breaking the Code of Change.* Boston, Massachusetts.: Harvard Business SchoolPress.

12. Eisenbach,R.; Watson,K.;& Pillai,R. (1999). Transformational Leadership in the Context of Organizational Change. *Journal of Organizational Change Management.* Vol 12. Issue 2.

13. Gersick,C.J. (1991). Revolutionary Change theories: A Multilevel Exploration of The Punctuated Equilibrium Paradigm. *Academy of Management Review.* Vol.l6, No.I, 10-36.

14. Harung,H.S. (1997). Enhanced Learning and Performance Through a Synergy of Objective and Subjective Modes of Change. The *Learning Organization.* Vol4 Issue *5*.

15. Kaya, N., Aydin, S., & Ayhan, O. (2016). The Effects of Organizational Politics on Perceived Organizational Justice and Intention to Leave. American Journal of Industrial and Business Management, 06(03), 249–258.

16. Kaya, N., Aydin, S., & Ongun, G. (2016). The Impacts of Servant Leadership and Organizational Politics on Burnout: A Research among Mid-Level Managers. International Journal of Business Administration, 7(2), 26-32.

17. Kimberly, J.R. & Bouchikhi, H. (1995). The Dynamics of Organizational Development and Change: How the Past Shapes the Present and Constraints the Future. *Organization Science.* Vol. 6, No 1, 9-18.

18. Leary,M.R., & Kowalski,R.M. 1990. Impression management: A literature review and two component model. *Psychological Bulletin*, 107:34-47.

19. Limerick,D.; Passfield, R., & Cunnington,B. (1994). Transformational ChangeTowards an Action Learning Organization. *The Learning Organization.* Voll. Issue 2.

20. Morgan,R.E., & Strong,C.A. (1998). Market Orientation and Dimensions of Strategic Orientation. *European Journal of Marketing.* Vol 32. Issue 11112 pp 1051-1073.

21. Mullins, J.W., & Cummings, L.L. (1999). Situational strength- A Framework for Understanding the Role of Individuals in Initiating Proactive Strategic Change. *Joumal of Organizational Change Management.* Voll2. Issue 6.

22. Nadler, D.A. & Tushman, M. (1995). A Congruence Model for Diagnosing Organizational Behavior. In D.A. Kolb, J. Osland, and I.M. Rubin (Eds.), *The Organizational Behavior Reader*. Englewood Cliffs, NJ.: Prentice Hall Inc.

23. Ni el, Unpublished Research Study. Istanbul.

24. Pawar, B.S., & Eastman,K.K. (1997). The Nature and Implications of Contextual Influences on Transformational Leadership: A Conceptual Examination. *Academy of Management Review.* Vol. 22, No.1, 80-109.

25. Robbins,S.P. 1991. *Organizational Behavior Concepts Controversies, and Applications.* Englewood Cliffs,N.J.: Prentice Hall Inc.

26. Schein, E.H. (1992). *Organizational Culture and Leadership.* San Francisco.: Jossey-Bass.

27. Strebel,P. (1994). Choosing the Right Change Path. *California Management Review.* Winter 29-51.

28. Tepper, B.J. ,& Percy,P.M. (1994). Structural Validity of the Multifactor Leadership Questionnaire. *Educational & Psychological Measurement.* Vol. 54. Issue 3. p 734-745.

29. Tracey,J.B. & Hinkin,T.R. (1998). Transformational leadership or effective managerial practices? *Group & Organization Management.* Vol 23. Issue 2. pp 220-236.

30. Van de Ven, A.H., & Poole, M.S. (1995). Explaining Development and Change in Organizations. *Academy of Management Review.* Vol. 20, No.3, 510-540.

31. Varol C.; Çora H.(2016) FMCG Sektöründe Tüketici Etnosentrizmi ve Bunun Yabancı Perakendeci Seçimine Etkisi, CS publications, CA, USA, pp 114-117

32. Venkatraman,N. (1989). Strategic Orientation of Business Enterprises: The Construct, Dimensionality, and Measurement. *Management Science.* Vol. 35 No. 8 pp 942-962.

33. Yammarino, F. J. & Spangler, W.D. (1998). Transformational and contingent reward leadership: Individual, dyad, and group. *Leadership Quarterly.* Vol 9 Issue 1 27-55.

34. Yammarino,F.J.& Dubinsky,A.J. (1994). Transformational Leadership Theory: Using Levels of Analysis To Determine Boundary Conditions. *Personnel Psychology.* Vol47. Issue 4 p 787-812.

35. Yukl,G. (1998). *Leadership in Organizations.* Upper Saddle River, New Jersey.: Prentice Hall Inc.

36. Yurtkoru, E.S. (2001). *Role of Leadership in the Organizational Change Process.* Unpublished Doctorate Dissertation. Marmara University, Istanbul.

37. Zhuang, L., Williamson, D., & Carter, M. (1999). Innovate or liquidate·· are all organisations convinced? A two phased study into the innovation process. *Management Decision.* Vol37, No 1. 57-71.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(30)

Abdulkadir ÇEKİÇ*

TATAR YAZAR AYAZ GIYLECEV'İN DÜŞÜNCE VE SANAT DÜNYASI

TATAR AUTHOR AYAZ GIYLECEV'S THOUGHT AND ART WORLD

ÖZ

1928- 2002 yılları arasında Tataristan'da yaşamış olan Tatar yazar Ayaz Gıylecev yazarlık hayatına birçok hikâye, roman tiyatro oyunu ve deneme gibi bir eserler sığdırmıştır. Sovyetler döneminde az ya da çok eli kalem tutan birçok yazar ve düşünür devletin baskısına maruz kalmışlardır. Kendine has hiçbir özgünlük tolere edilmemiştir. Stalin dönemi baskıcı devlet politikalarına maruz kalan yazar Ayaz Gıylecev gençlik döneminin beş yıldan fazlasını cezaevlerinde ve çalışma kamplarında geçirmiştir.

Bu uzun gözdağı ve terbiye amaçlı tutukluluk yılları, iyi gözlemci ve güçlü hafızası olan Ayaz Gıylecev 'in yazarlığının teşekkül etmesinde etkili bir hayat okulu olmuştur. Dönemin tüm baskı zorluklarına rağmen yazar çizgisini değiştirmemiş ve özgün bir yazar olarak kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayaz Gıylecev, Tatar Kültürü, Tatar Edebiyatı, Sovyetler, Tatar Milleti.

ABSTRACT

The Tatar writer Ayaz Gıylecev, who lived between the years 1928-2002, wrote many stories, novels, plays and essays. Many thinkers and writers holding pen in their hands were exposed to more or less state repression in Soviet period. No peculiar authenticity of writers was tolerated. Author Ayaz Gıylecev, who exposed to repressive government policies in Stalin era were forced to spend more than five years of his youth in prisons and labor camps.

These long years of intimidation and disciplinary detention of good observer Ayaz Gıylecev with his sharp memory had been a great effective school on the formation of his authorship. Despite all the pressures and challenges of his period, he did not change the original line and remained as an authentic writer.

Keywords: *Ayaz Gıylecev, Tatar Culture, Soviets, Tatar Literature, Tatar Nation.*

*** Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Lehçeler ve Edebiyatı. İstanbul/TÜRKİYE; acekic@fatih.edu.tr; Doktora tezinden üretilmiştir.**

GİRİŞ

Tataristan'da Sarman adlı bir kasabanın Çukmarlı köyünde doğan Tatar yazar Ayaz Gıylecev çocukluk yıllarını Yukarı Bagraj adlı bir köyde Kreşin Tatarlarının arasında geçmiştir. 1920'li yılların sonunda rejim tarafından dinin takibata uğraması sonuncunda Ayaz Gıylecev'in dedesi Sabahattin tutuklanmış ve izleri Alabuga hapislerinde kaybolmuştur. Yazarın babası da bu yüzden Çukmarlı köyünden çıkıp izini kaybettirmek için Kreşin köyü olan Yukarı Bagraj adlı köye yerleşmiş ve orada köy öğretmenliği yapmıştır. Yükseköğrenim görmek için Kazan'a giden Yazar Ayaz Gıylecev üniversite yıllarında Sovyet politikalarına getirdiği eleştiriler dolayısıyla tutuklanır. Beş yıldan fazla hapishane ve çalışma kamplarında zorla çalıştırılır.

Tatar edebiyatının seçkin bir yazarı olan Ayaz Gıylecev'in çileli hayat basamakları, onu iyi bir gözlemci yapmış ve keskin hafızasıyla geçmişi sanki dün gibi hatırlaması yazarlık yeteneğine büyük katkıda bulunmuştur. Tatar edebiyatında önemli yere sahip olan yazar Ayaz Gıylecev, yazdığı onlarca roman, kısa roman, hikâye ve piyesler gün geçtikçe daha tanınır hale gelmektedir. *Bir Avuç Toprak* ve *Cuma Günü, Akşam* adlı iki eseri Türkçeye aktarılarak kısa sürede ilgi odağı haline gelmiştir. Eserleri başka dillere çevrildikçe ve üzerine yapılan çalışmalar arttıkça hem daha tanınır olacak hem de sanat ve edebiyat yeteneği daha iyi anlaşılacaktır.

Ayaz Gıylecev'in düşence ve sanat dünyası birbirini tamamlayan iki unsurdur. Ayaz Gıylecev doğuştan yazarlık yeteneğinin farkındadır. O zor dönemde doğmuş ve başka bir kültürün baskısı yaşamıştır. Ancak onun zamanının çevrelediği sosyal vakalar onun düşünce dünyasını oluşturmuş ve o da bu düşünce dünyasının teşekkülü neticesinde birçok esere imza atmıştır.

1. DÜŞÜNCE DÜNYASI

Ayaz Gıylecev'in fikir ve düşünce dünyasını şekillendiren dört temel bakış açısı vardır. Bunlar siyasi, dini, milli ve hayata ve insana dair görüşlerdir. Millet düşüncesi, siyasi otoriteye yaklaşımı, dine ve ayrıca hayata ve insana dair bakış açılarının ne olduğu öğrenmek bize aynı zaman da yazarın sanatsal dünyasının da çerçevesi hakkında yeterince bilgi sunacaktır.

1.1. Siyasi Görüşü

Yazarın siyasi düşüncesinin teşekkülünde doğal olarak rol oynayan etken, doğduğu dönem ve mekân olacaktır. Yazar 1928'de Sovyetler Birliği'nin Stalin döneminde gözlerini açmış. Bir Tatar olarak makro ölçekte Sovyetler Birliğine bağlı Tataristan'da, mikro ölçekte ise Tataristan'ın bir köyü olan Çukmarlı'da doğup yine o civarlarda çeşitli köylerde ergenlik yaşına kadar bulunmuştur. Dedesi Sovyetlerin gadrine uğramış içeriye alınmış ve izi kaybolmuş biridir. Babası kendisini gözlerden uzakta tutmak için Kreşin Tatar köyü olan Yukarı Bagraj'a yerleşmiştir. Bir yazar daha yirmili yıllarını başında siyasi mahkûm olarak hapishane ve GULAG kamplarında zorla alıkonulup çalışmak durumunda bırakılmış biri olarak genelde Sovyet özelde ise Stalin politikalarına karşı hep mesafeli ve muhalif olmuştur.

Tatarların ünlü drama yazarı Tufan Minnugulin Ayaz Gıylecev'in Rusya'yı değil ama Mevcut iktidardan ve Sovyetlerden nefret ettiğini söyler. Sistem onu çok perişan etmiş. Başından kamp hayatı geçmiş biri olarak dikkatli olmak zorundaydı ve sisteme açık karşı gelen biri olmadı. Ancak konu açılınca Ayaz: "GULAG sisteminde nelerin olduğunu bilemezsiniz. Çapı bakımından benzeri görülmemiş ölüm makinesi kendi halkı aleyhinde çalışıyordu. Bu faşizmden bile daha kötüdür" diye cevap verdiğini aktarmaktadır.(Minnigulin, 2009) Tufan Minnugulin yine başka bir deyişle Yazar Ayaz Gıylecev'in Siyasi otoriteye görüşlerini şöyle aktarır:

"Malesef eserlerinde her zaman da şahsi görüşlerini açıkça ifade etme imkanına sahip değildi. Onun

aşırı açık olmasından zarar görebilecek bir ailesi vardı. Ancak fikir dostlarının bulunduğu ortamlarda görüşlerini ifade etmekten çekinmezdi ve bazen oldukça sert bir dille sistemi eleştirirdi. Ayaz Gilyazov[74] ise parti yönetiminin kasıtlı olduklarının altını çiziyordu. Ayaz 1930-1940 yıllarındaki kitlesel baskıyı (ve katliamları) insanlar üzerinde iktidar tesis etme yöntemi, particilik ve şahsen Stalin'in despotluğunun bir ifade biçimi olarak değerlendiriyordu."(Minnigulin, 2009)

Yazarın oğlu İskender Gıylecev'de babasının siyasi otorite karşı yaklaşımları hakkında Tufan Minnugulin'le benzer görüşlere sahiptir. Babasının sisteme olan muamelesi objektif ve ters olduğunu, sistemin ikiyüzlülük olduğunu, bunu çok iyi anladığını ancak muhalif olmadığını ama komünizm karşıtı olduğunu (antikomünistti). Bu nedenle hiçbir zaman partiye üye olmaya çalışmamış, önemli devlet makamında görev almadığını dile getirir.(İ. Gıylecev, 2009)

Ayaz Gıylecev Sovyet sistemine hep mesafeli olduğunu onun bir baskı rejimi ve diktatörlük olduğunu bu rejimin yalan üzerine kurulu olduğunu dost toplantılarında dile getirdiğini ancak her zaman açık şekilde bunu dile getiremediğini konjonktürel olarak istemese de sessiz kalmak durumunda olmuştur. Ama yükselmek veya makam sahibi olmak için hiçbir zaman iktidara yanaşmamıştır. Yazara tanıdıkları "hadi, Komünist Parti'ye ol" dediklerinde ve Eşi Nekiye Gıylecev de haydi, partisiz olarak zaten yükselemeyeceksin" diye yaptığı telkinlerin hiç birini duymak istemezdi. Kendisini ikna etmeye çalışan Rinat Muhammediev (devrin Yazarlar Birliği Başkanı) gibi kişiler oldu ama o, buna yanaşmadı. O dönemde partiye üye olmayanların hayata tutunmaları imkânsızdı. O, yazar olarak eşinin ifadesiyle Sovyet propagandasıyla ortak dil bulamadı. Hep uzak durdu.(A. Gıylecev, 2009)

1.2. Dini Görüşü

İkincisi Ayaz Gıylecev'in dine bakış açının ne olduğudur. Müslümanlığın ne olduğunu daha çocuk yaşlarda hissetmeye başladığını Çocukluk anılarını anlattığı *Balaşak Sokmatarı* adlı eserden öğreniyoruz:

"Bahar – bayramlar zamanı. Ulu gün – Rusların Paskalya bayramı. O günü Bagraj – Hıristiyanlaşmış Türk köyü koro halinde konuşup dururlar. Alaca karanlıkta çoluk - çocuk yumurta toplarlar. Eve girinceye kadar hızlı hızlı "İsa dirilmiş" diye tekrar ederler. Ev ev gezerek ben de yumurta toplamak isterim. Ancak beni annem bırakmaz: "Biz – Tatar, Müslüman'ız"– derdi o. Ben Tatar olduğumu algılayamazsam da, Hıristiyan Türklerinden farklı olduğumu hissetmeye başladım." " (A. Gıylecev, 2004a, p. 60)

Bahar ayları bayramların bol olduğu aylardır. Biraz büyüdükçe Tatar- Kreşinler ve Tatar Müslümanlar arsındaki farkları görmeye başladı. Bu kutlamalarda Kreşin çocukları Tatarlar, Tatar çocukları da Kreşinler hakkında taşlamalar söylerdi.

Sovyetlerde doğup büyüyen birinin kendi dinini bilip yaşamasının imkânsız olduğunu bir kenara not etmek lazım gelir. Sistemden ve aileden verilen dindarlık yok gibidir. Oğlu İskender Gıylecev babasının dine olan muamelesinin nasıl olduğuna dair bir soruya onlarının dedelerinden dolayı dinle bağlantılarının az da olsa olduğunu söyleyerek cevabı şu olmuştur:

"Babam ailemizin tarihine büyük derecede ilgi duymuştur ve ailemizin ise önceden de söylediğim gibi din ile doğrudan ilişkileri olmuştur. Bu durum da kendisini (babamı) Tatar milletinin dini yaşamını ve İslamiyet'in temellerini incelemeye itiyordu. Doğaldır ki, laik eğitim almış bir insan olarak kendisi İslamiyet konusunda tam bilgi sahibi değildi. Ortaya çıkan soruların cevaplarını sadece Kuran'da değil, diğer kutsal kitaplarda, örneğin İncil'de de bulmaya çalışmıştır. Yine de Ayaz Gilyazov'un tam anlamıyla dindar birisi olduğu söylenemez. Bence babam ruhen Tanrı'ya şüphesiz inanıyordu, ancak dış görünümü itibariyle bunu belli etmezdi." (İ. Gıylecev, 2009)

[74] Gilyazov:Gıylecev soyadının başka bir şekilde söylenişi

Çevresindeki dünyayı ahenk ve uyumla dolduran yüce bir ruhun var olduğuna inandığını söyleyen yazar Tufan Minnugulin, inanç olmadan insan yaşayamayacağını belirttikten sonra" Bu açıdan bakıldığı zaman Ayaz da inanan birisiydi, ancak onun camiye gittiğini ve namaz kıldığını hatırlamıyorum" der.

O inançlı biriydi seküler ve ateizm propagandası altında yetişmiş biri olarak dini pratikleri bilmesi ve uygulaması beklenemezdi ancak inançlı biriydi. Tatarların inançtan uzak olması onu endişelendiriyordu. Muhammeh Mehdiyev'e yazdığı bir mektupta "Bizim dinimiz bizleri birleştiriyor mu?" diye sorar ve "21.asrın başında dinin tadını almış olan ihtiyarlar yakında öbür dünyaya yola çıkacaklar. Şimdiki soyguncu, ayyaş ve malül çocuklarının Kuran ile bağdaşacağını beklemeye gelmez" diyerek endişesini dile getirir. (A. Gıylecev, 2009)

1.3. Hayat ve İnsana Dair Görüşü

Üçüncü bakış açısı hayata ve insana dairdir. Hayatı bakış açısının önemli bir yönünün özgürlük üzerine şekillendirmiştir. Oğlu İskender Gıylecev babasının para için yazmadığını, isteğini yazmak için yazdığını ifade eder.

"Kendisinin öncelikle tamamen özgür bir insan olduğunu söyleyebilirim. Diğer yandan ise özgür değildi, çünkü kendisi özgür olmayan bir ülkede yaşıyordu ve bundan ve yaşam şartlarından tamamen kurtulamıyordu. İç dünyası bakımından tamamen özgürdü. Bence Ayaz Gilyazov'daki bir yazar ve bir insan olarak en güzel şey tamamen özgür olmasıdır. O istediğini söyler, beğendiğini yazardı. Ancak aynı zamanda kendisinin bir şeylerle sınırlı olduğunu anlıyordu. İşte bu da onun trajedisi diyebilirim. Özgür olmayan bir ülkede özgür bir insan."(İ. Gıylecev, 2009)

Hayat ile ilgili başka bir görüşü de hayatın zorluğudur. Hayatın tüm zorluklarını görmüş biri için hayat kolay değildir. Yazar Minnigulin de kendisinin sanatını gerçekleştirme ilgili önünde engel görmez, hayal peşinde koşarken ona, "Hayat düşündüğün kadar basit değildir" diyerek onun ayaklarının yere basmasını sağlamıştır. Tufan Minnugulin'e göre onun, hayat ile ilgili kendine has bakışları olduğunu ve hayatında çok şeyler gördüğünü, hatta hayatın tüm teferruatlarını bildiği söylense de yalan olmaz diye ifade etmiştir.(Minnigulin, 2009)

1.4. Millet Düşüncesi

Dördüncüsü kendi milleti ile ilgili bakış açısıdır. Yazar ayaz Gıylecev'in dünyaya bakış açısının ana omurgasında Tatar halkının geçmiş ve geleceğinin yattığı çok bir şekilde görülür. Kendi milletine karşı güçlü bir hissiyatının olduğu ve bunu canlı tutmak için çalıştığı ve bazen milleti adına endişelendiği bazen umutlandığı ifadelerine ve eserlerine yansır. Yeni hayali bir millet oluşturmada Sovyet ideolojine hep mesafeli oldu. Oğlu yazar Mansur Gıylecev, babası için "onun kendi yolu vardı, milletine karşı müthiş bir sevgisi vardı, O, Tatar milletinin yüceliğine büyük bir içtenlikle inanmıştı. Çünkü o bize her zaman yüce ve seçilmiş bir millet olduğumuzu söylerdi." İster büyük olsun ister küçük olsun tüm milletler bunu böyle bilmesi gerektiğini kendisine söylediğini belirtir.(M. Gıylecev, 2015)

Başka bir yazar Rkail Zaydulla da aynı görüştedir. "Bence onun en önemli hedefi milletini özgür ve bağımsız olarak görmektir. Onun işlediği konular da bunlardır. Elbette kendisi milleti konusunda can-ı gönlünden ve engin bir maneviyatı ile endişelenen birisiydi" diyerek milli hassasiyetinin olduğu teyit eder. Ondaki düşünce eski yitirilmiş günlere nostalji yitirilenlere dair hüzün olsa da Tatar olarak var olmak düşüncesinin onlara da ilham ve ümit ışığı olması gerektiğini belirtir.(Zaydulla, 2015)

2. SANAT DÜNYASI

Yazarın düşüncesini oluşturan bu dört temel bakışı onun sanatının teşekkülünde oynadığı rol büyüktür. Yazarın düşünceleri onun sanatının yönünü çizen unsurlar olduğu söylemek pek tabidir. Bundan hareketle onun sanat dünyasını içerik(expresif) ve biçim(formatif) olarak ele alırsak, içerik olarak vermek istediği ana mesaj millet düşüncesidir. Buna bağlı olarak Sovyet eleştirisi, ahlaki değerler, insan ve psikolojisi de işlenmiştir. Sovyetlerin ezici baskısı altında insan olarak kalıp hayatın acı tezahürlerini yaşayan Tatar halkının kendi olarak var olması şeklinde özetlenebilir. Biçim olarak yazarın seçtiği metot ise köy edebiyatı formatıdır. Bu format onun bildiği en iyi sanat dekorudur.

2.1. İçerik

Yazar bir okur buluşmasında bu sanatının temellerini oluştururken dikkat ettiği şeyin ne olduğunu şöyle açıklar*:"Ben, klasik tasarımların ve edebiyatın değerlendirmesinde ilk konuma, yazdığım eserlerin Tatar halkının varlığının korunmasına ne kadar hizmet ettiği sorusunu koyuyorum." "Ancak, edebiyat, sahip olduğu milli köklerle bu yüce amaca ulaşabilir.""Edebiyat, gerçek edebiyat tarihten aldığı destekle milli olmalıdır."*(Zakirzyanov, 2011)

Ayaz Gıylecev'in çağdaşı olan genç ünlü yazar Dias Valeev yazar Ayaz Gıylecev'in, düşünce yapısını oluşturan şartları ve onu yetiştiren zamanın resmini çizerken söyledikleri dikkate değerdir. Onun, köylülerin yaşamını alt üst eden ülke tarihinin önemli bir dönemecinde yaşadığı, babaların ve kardeşlerin silah kuşanıp dünya savaşına gittiği Gıylecev'in kendi ifadesiyle "yetim kalmış anaların kanatları altında büyüyen" bir neslin evladı olduğunu söyler. Bir de bütün bu tarihsel döneme eklenen yazarın tutuklanıp GULAG kamplarında uzun zaman geçirmesi yazarın düşünce ve sanat yapısını şekillendirme önemli bir unsurlardır. Üniversite eğitimini yarıda bırakıp ayrıldığı vakit kendisi için en iyi okulun Gulag kampları olduğunu kendisi ifade etmektedir. İşte bu yüzden mi romanlarında ve piyeslerinde ana konulardan biri millet düşüncesi, diğeri de tarihtir diye yazar Dias Valeev cevabını biliyormuşçasına sorar.(Valeev, 31.01.2003)

Yazar Dias Valeev'in yaptığı bu tespitler çok yerindedir. O dönemde önce NEP politikaların sona erdirilmesinin hemen akabinde 1930'ların başlarında köylülerin mallarına el konularak kolhozlaştırma adı altında devlete devredilmiştir. Çok geçmeden İkinci Dünya Savaşı çıkmış, bir de üstüne devletin ağır baskılarının halk üzerinde bıraktığı etkilerinin sonuçlarının yaşandığı dönemeçte doğmuş ve büyümüş olan yazar aynı zamanda uzun süre Rus hükümranlığı altında kalan Tataristan'ın tarihsel gerçekliği ortamı da onun hayatını şekillendirmiştir. 20. Yüzyılın bu üç tarihi ve sosyo-politik olaylar onun yazarın aynı zamanda sanatsal biyografisinin oluşumunda hiç kuşkusuz çok etkili olmuştur. Ayaz Gilyazov'daki dünyanın sanatsal resmi, kendisinin eserler yarattığı devrin genel kültürel bağlam, kendisinin yaşamış olduğu ülke ve kendisinin kuşkusuz bir parçası olduğu dünya sanatı haricinde ele alınarak anlaşılması imkânsızdır. Ayaz Gıylecev, eserlerinde zamanın ayrı detayları ve belirtilerinden daha çok atmosferin yeniden yaratılması aracılığıyla zamanın nabzını, duygusunu yansıtabilmiştir. Kendisinin oyun yazarlığı totaliter sistemin egemen olduğu dönemlerin bir kısmını, daha sonraki ılımlı dönemleri, durgunluk zamanlarını ve nihai olarak perestroyka (yeniden yapılanma) dönemini de kapsamaktadır. Ancak kendisi on yıllardır hakiki bir hümanist ressam olarak kalmaya devam etmiş ve açık bir şekilde mevcut sisteme karşı çıkmasa da dolaylı olarak piyesleri aracılığıyla insan iradesinin baskı altında tutulması ve çürük bir ideoloji ile insan kaderinin tayin edilmesini kabullenmediğini ifade etmiştir. Yenilenmekte olan toplum hayatında zuhur eden çok önemli problemler, stereotiplerin kırılması ve toplumsal psikolojinin değişmesi gibi sorunlar yazarı endişelendirmiştir.(Sagitova, 2007)

Güç koşullara rağmen kendine özgün sanat anlayışını koruyabilmiş bir yazar olarak o günün zaman

algısında hayatını idame etmesi, yazarlar arasında tutunması hiç kolay bir durum değildir. Özgün sanat ve yaşam düşüncesini otoritenin hizmetine sunmadan, resmi ideolojiyle özdeş kılmadan eserler üreten biri olarak saygın kalmayı başarabilmiştir. Tanınmış oyun yazarı Tufan Minnulin bir mülakatında toplulukların milli sorunlarıyla ilgi soruya "o zaman devletin yürüttüğü ulusal siyasetin eleştirilmesi tehlikeydi. Yazar Ayaz Gıylecev daha yazarlığa başlamadan bu tehlikeye atılmıştır. Bunun bedelini beş yıl hapis ve kamplarda ödemiştir. Düşüncelerini her ortamda olmasa bile yeri geldiğinde açıkça ifade etmiş ve yazılarında kendine has üslubuyla bunlara değinmiştir. Yazarın düşünce ve sanat dünyasını anlamak için yaşadığı o günlerin şartlarına bakmak bize bazı yazar hakkında bazı veriler sunacaktır.

Rüstem Kutuy adlı şair, ağabeyinin bir kitabına yazdığı önsözde Ayaz Gıylecev'in edebi yönünü tanımlarken şu ifadeleri kaleme almıştır. "*Bir yazar için halkının psikolojisini tespit etmek ve zengin anlatımla imajlar ile açıklamaktan daha iyi bir başarı yoktur*." Aleksey Egerov da onun için yapılan bu tanımın "Perestroyka" döneminin tam doruk noktasında söylenen bu sözler günümüzde de Ayaz Gilyazov'un sanatıyla ilgili yapılacak tanımlar için en uygun olan budur tespitinde bulunur. (Yegerov, 2009)

Sovyet dönemi edebiyatının en belirgin özelliklerinden biri sipariş üzerine olduğudur. Yazar Tufan Minnugulin bu konuda dedikleri ne kadar da doğrudur. "İyi bir kelime ustası olarak ancak kendisinin çok iyi hissettikleri hakkında yazabilirdi. Bizi KamAZ hakkında yazmaya zorladıklarını hatırlarım. Edebiyatçıların birçoğu bunu yapamamışlardı, çünkü çalışan, araç fabrikası, inşaat gibi unsurların ne olduğu hakkında bir fikirleri yoktu. Bu anlamda Ayaz kendisine sadık kaldı, ideolojinin anlık cazibesine kapılmadı."(Minnigulin, 2009)

Yazar Ayaz Gıylecev sipariş edebiyata prim vermeden özgünlünü korumuş olması ayrıca onu birçok yazardan farklı kılmıştır. Ev, araba, ikramiye, seyahat gibi o zaman hiç kimseye tanınmayan bazı imkânların Sovyet dönemi yazarlarına verildiğini bir kenara not etmek lazımdır. İmkânlara ulaşmanın kısıtlı olduğu dönemlerde herkesin kolayca reddedemediği fırsatlar karşısında bigâne kalıp kendin olup özgünlüğünü korumanın hiç de kolay olmadığı açıktır. Sansüre maruz kalmak ve hayati tehlikelere katlanmak da işin çabasıdır.

"Sadece Ayaz Gilyazov'un değil! Milletin tarihini hatırlayabilmesi ile ilgili problemler Sovyet dönemlerinde Tatar sanat entelektüellerinin birçoğu tarafından tartışmaya açılmıştır. Nihayetinde her şey yazarın şahsiyetine bağlıdır. Bazı deyimi yerindeyse edebiyatçıların eserleri parti kongrelerinin sonuç bildirgelerini yansıtıyordu. Onların eserleri binlerce nüshalar halinde yayınlanır ve sisteme karşı olmadıkları için iyi miktarda para ödenirdi. Bugün bu tür kitaplar hiç kimseye lazım değil ve raflarda tozlanarak kalmaya ve nihayetinde hurda kağıt olmaya mahkumdurlar. Ancak ruhunu şeytana satmayan yazarlar ve öncelikle şairler de vardı. Kendi düşüncelerini açıkça ifade edebilme imkanından yoksun bu insanlar istiareyi temsil yoluyla gitmişlerdi. Onların eserleri belirli bir derecede Japon hokkularını anımsatıyor. Gizli satırları bizim önde gelen roman yazarlarının eserlerinde de görebiliyoruz. Örneğin Ayaz Gilyazov'un "*Tri arşina zemli" (Bir Avuç Toprak*) ve yanlış hatırlamıyorsam *"V pyatnitsu veçerom" (Cuma Günü, Akşam*) eserlerinin son kısımları tamamen başka idi. O, sansür uygulayıcıları ile çatışmamak için başlangıçtaki düşüncesinden vazgeçmiştir. Günümüzdeki edebiyat bilimcilerinin karşısında kolay olmayan bir mesele bulunmaktadır: şu ya da bu yazar her yanda sansür var iken eserlerini yaratırken aslında ne demek istemişti? Yeterli derecede bilgili olmaması nedeniyle Glavlit'in (Edebiyat kontrol birimi) izin verdiği bazı şeyler olmuştur. Bunun için Tatar yazarlarının ev arşivlerini incelemek ve onları hayatta iken yakından tanıyan insanlarla sohbet etmek gerekir. Bu münasebetle bugünkü sohbetimizin faydalı olacağı, Ayaz Gilyazov gibi büyük bir Tatar yazarının sanatına ilgi uyandırabileceği konusunda ümit var olmak isterim.(Batulla, 2009)

Yazar Rkalil Zaydulla "Elbette kendisi milleti konusunda can-ı gönlünden ve engin bir maneviyatı ile

endişelenen birisiydi. Bence onun en önemli hedefi milletini özgür ve bağımsız olarak görmektir. Onun işlediği konular da bunlardır" (Zaydulla, 2015)

Millet düşüncesi bazen açık bazen örtük satır aralarında kendini gösterir. Bunlardan *Üvey Anne Yaprakları* (bir tür sarıçiçek) adlı hikâyede, Zey reyonuna giderken yolda Galimcan ve Sümeyye arasında yeni filizlenen bir aşk anlatılırken milli bilinç ve kültürel değerleri yazar satır aralarına başarılı şekilde eklemiştir. Hikâyenin başında kolhoz ambarından ve kazlardan bahsedilmektedir, karnı tahılla doymuş kazların ağır, paytak paytak yürümelerine bakan Galimcan kazların bahçede dolaşıp kanatlarını çırparak evlerin önünden, tarlaların üstünden havalanışını hayranlıkla izler. Kazlar yolun karşısına uçup gittikten sonra bütün gün keyfi yerinde olan Galimcan, Hanefi'yle kaz üzerine gözlemlerini paylaşır. Ona göre, evcil kuşların ataları özgür kuşlarmış ve bu uçan kazlar tarlaların üzerinden uçarken daha önceki özgürlüklerini hatırladıklarını sanki kanıtlıyorlar.(A. Gıylecev, 2004b)

Yine *Bireu* adlı uzun hikâyenin bir paragrafında farklı bir açıdan aynı bakışı ortaya yansıtır. Annesinden gelen Arapça harfli mektupları anlamak için gizlice Arapça öğrenmeye başlar. Gizlice çünkü küçükken daha beşinci sınıftayken annesinden öğrendiği Arapça harflerle adını tahtaya yazmış bunu gören öğretmeni Mardiya Apa arkadaşları önünde ona gülüp dalga geçerek onu müdüre götürmüş. Müdür de onu Arapça Kuran harfleri öğrendiğinden dolayı iyi bir fırça atmıştır. O zaman öğrenemediği eski harfleri öğrenmeye önce kendi başına başlar. Sonra bir tanıdığı edebiyat kulübünü ona önenir. Edebiyat kulübüne katılır. Orada dört yabancı Macar öğrenci ile karşılaşır. Rahat ve serbest takılan bu öğrenciler bir kaç dil ve piyano çalmasını bilirler. Ama nedense Köktav'ın çocukları bu seviyeye hiç ulaşmadılar. Piyanoyu bırak, talyanka müzik aletini (basit bir akordiyon) dahi annesi onlara alamamıştı. Zor günler oralarda olması beklenirdi. Aslında oralarda da savaş olmuştu. Ancak onlarda bundan eser yok. Bu görüntülere canı sıkılan İshak bir daha bu kulübe uğramaz. Yine bu paragrafın devamında dine bakışla beraber Sovyetleri ayırımcılık yapmakla eleştir. (Gilyazov, 1973, p. 118)

Yazar, çıkarcı, umursamaz Tazukov tipi Sovyet yetkilisi, sosyalizmin tezahürün Tatarlardan farklı uygulandığı Macar değişim öğrencileri ve Kur'an alfabesine karşı rejimin tavrına yapılan Sovyet eleştirisi ve savaş ve sonrasının acısı yanında sıradan bir Tatar köyünde yaşanan trajediler, köyün vazgeçilmez gelenekleriyle Tatarların köyünden vazgeçmemeleri gerektiğinin altını çizmiştir. Bunları sosyal gerçeklik şeması ile usta bir biçimde başarıyla işlemiştir.

2.2. Biçim

Yazar Ayaz Gıylecev köy edebiyatı akımın başarılı bir temsilcisi olarak bilinir. Onun eserlerinin çoğunda ana mekân köydür. Köy insanlarının yaşamına ayna tutarak okurlarına bir Tatar köyünde geçen yaşanmış veya yaşanabilinecek acıları ve sevinçli olayları başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Ayaz Gıylecev'i köy romanları yazmaya iten birkaç sebep vardır. Birincisi, bir yazar için en iyi bildiği şeyi yazması olağandır. Ayaz Gıylecev köyde doğmuş köyde büyümüş biri olarak köy hayatı onun en iyi bildiği yerdir. O, köyün yaşanmışlıklarını bizatihi yerinde görmüş, yaşamış ve hissetmiş biridir bu yüzden köy insanı ve hayatı onun eserlerinin ana teması olmuştur. Ayaz Gıylecev'i ayrıca ilgilendiren önemli şey hisleridir. Onun Tatar köyleri hakkında yazmasının nedeni köylü psikolojisini bilmesidir. O, karakterleri inanılmaz derecede güzel tasvir etmiştir.(Minnigulin, 2009)

İkincisi ise millet bilinci canlı tutmak için tutmak için köy romanları yazmıştır. Şehirler Rus kültürün ağır bastığı mekânlar iken Tatar köyleri çoğunlu itibariyle sadece Tatarların yaşadığı homojen yerlerdir. Buralarda Tatarca konuşulur, Tatarca şarkı söylenir. Kutlamaları, gelenek görenekleri kendilerincedir. Köyler kendi kültürlerinin yaşandığı ana bellek mekânlarıdır. Bu yüzden yazar Mehdiyev'e yazdığı bir mektupta

"Günümüzün Tatarları kimdir? Tatarların beşiği köydür" diyerek köyün önemini vurgulamıştır. (A. Gıylecev, 2009)

Birçok eserinde kendi köyüne ait isimlerler lakaplar sokak adları, yer adları görülür. Bunların hepsi yaşadığı, bildiği köy mekânlarından alınmıştır. *Cuma Günü, Akşam* buna iyi bir örnektir. Orada Bibinur adlı kahraman vardır. Bütün onu tanıyanlara yazar, Bibinur benim demiştir. Aslında eserde geçen Bibinur'un hayatı ile yazarın hayatı birbiri ile pek örtüşmemektedir. Ancak, yazar bu kadın karakter ile okuyucuya köye olan bağını ve alakasını göstermek istemiştir.

Yazar, Kaçak adlı eserde köyden ayrılmayı düşünen kahramana vefa duygusunu aşılatarak köyde kalmasını sağlaması anlatır. *Birev* adlı hikâyede şehirde okuyup köyünde yapacaklarıyla köyün gelişimine katkıyı anlatır, *İlk Bahar Kervanları* adlı eserde Stalin dönemi ekonomik politikaların absürtlüğü gözler önüne serer. *Dördümüz* ve *Horuz Çite Çıktı* adlı eserlerde ahlaki değerler ve birbirine kenetlenme konularına köy romanları temaları esas alınarak yer vermiştir.

Köy, yazar için mikro ölçekli Tatar milletinin yaşam havzalarının bulunduğu uzamlardır. Bunu Tatar kimliğin belleklerine sindiği mekânlar olarak gören Ayaz Gıylecev eserlerinde çoğunlukla köy temasını bu yüzden tercih ettiği söylenebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak Ayaz Gıylecev, siyasi otoriteye mesafeli, kendi milletinin yüceliğini, köy teması içinde Tatar milletine has yaşam şekillerini ve köyde yaşam mücadelesi veren insan psikolojini derinlemesine işlemiştir. Ayaz Gıylecev, rejimin kendi istediklerini öne çıkarıp popülerleştirmeye çalışarak oluşturduğu kanona karşı Gayaz İshaki ve Fatih Amirhan gibi yazarların yolundan giderek kendi milletine olan bilincin yerleştirilmesi kanonunun temsilcidir. Zamanında rejimin öne çıkarttığı sosyal gerçeklik çerçevesinde rejimin övgüsü, rejim düşmanlarının yergisini içeren eserlerin zamanında saygı görmesi normaldir. Ancak ortadan destek kalkınca çoğunun kâğıt müsveddesine dönüşmesi kaçınılmazdır. Bundan dolayı halk kanonun oluşturduğu ortamdan beslenen Ayaz Gıylecev, Gayaz İshaki, Emirhan Eniki ve Fatih Amirhan gibi yazarların eserleri hep güncel kalacaktır.

KAYNAKÇA

1. Batulla, R. (2009) *Tri Interv'yu Ob Ayaze Gilyazove - On byl nastyrnym parnem/Interviewer: A. Yegerov*. Kazazkiy Almanah.
2. Gilyazov, A. (1973). Devichi Pisma *Vernis K İstoku(Bireu)*. Moskva: Sovremennik.
3. Gıylecev, A. (2004a). Saylanma Eserler *Balachak Sukmakları(Çocukluk Patikaları)* (Vol. XXVI. Cilt). Kazan: Tatarstan Respublikası Hetir Neşriyatı.
4. Gıylecev, A. (2004b). Ugi Ana Yafrakları *Saylanma Eserler*. Kazan: Tataristan Respublikası Hatir Neşriyatı.
5. Gıylecev, A. (2009). Pis'mo Mukhammedu Magdeyevu. *Kazanskiy Almanah*(5).
6. Gıylecev, İ. (2009) *Tri interv'yu ob Ayaze Gilyazove-Otets byl chelovekom ishchushchim/Interviewer: A. Yegerov*. Kazanskiy Almanah.
7. Gıylecev, M. (2015) *Yazarın Hayatı Ve Sanatı/Interviewer: A. Çekiç*. Yayınlanmamış Röportaj, Kazan.
8. Minnigulin, T. (2009) *Tri Interv'yu Ob Ayaze Gilyazove-Za yego plechami byla bol'shaya shkola zhizni/Interviewer: A. Yegerov*. (Vol 5), Kazanskiy Almanah

9. Sagitova, G. R. (2007). *Khudozhestvennaya Kartina Mira V Dramaturgii Ayaza Gilyazova.* (Avtoreferat), Başkurt State University, Ufa.
10. Valeev, D. (31.01.2003). Molot Lubvi. *Respublika Tatarstan*.
11. Yegerov, A. (2009). Tri interv'yu ob Ayaze Gilyazove. *Kazanskiy Almanah*(5).
12. Zakirzyanov, A. M. (2011). *Osnovnyye Napravlenıya Razvıtıya Sovremennogo Tatarskogo Lıteraturovedenıya(Xx–Xxı V.)*. Kazan: İhlas.
13. Zaydulla, R. (2015) *Yazarın Hayatı Ve Sanatı/Interviewer: A. Çekiç*. Yayınlanmamış Röportaj, Kazan.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(31)

İlkin MAMMADOV*
Yusif ALİYEV*
Turan AHMEDOV*

MODERN YATIRIM ARACI OLARAK EGZOTİK OPSİYONLAR VE TÜRLERİ
AS MODERN INVESTMENT TOOL EXOTIC OPTION AND EXOTIC OPTIONS TYPES

ÖZ

Opsiyon piyasalarının gelişmesi ve yatırımcıların opsiyon sözleşmelerine olan ilgisinin artması farklı opsiyon sözleşmelerinin ortaya çıkışını da beraberine getirmiştir. Günümüzde opsiyonlar standart (Vanilya) ve standart olmayan (egzotik) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan standart opsiyonlar organize bir piyasada, standart olmayan veya diğer adıyla egzotik opsiyonlar ise tezgah üstü piyasalarda işlem görüyor. Egzotik opsiyonların yatırımcıya özel olarak ek koşullar sağlaması ve esnek olması nedeniyle yatırımcıların ilgisini çekmektedir.

Tüm bunlar zamanla farklı ve yeni egzotik opsiyon türleri ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmada egzotik opsiyon kavramından ve egzotik opsiyon türlerinden kısaca bahis edilmektedir. Araştırma Avrasiya Üniversitesi ev sahipliğinde III Türk Dünyası Araştırmalar Sempoziyumunda sunulmuş ve öneriler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Opsiyon, Egzotik Opsiyon, Egzotik Opsiyon Türleri.

ABSTRACT

The development of options markets and the increasing in investors' interest to option agreement has also brought along the emergence of different options contracts. Today, options are divided as standard (Vanilla) and non-standard (exotic). Standard options are traded in organized markets, non-standard, or with another name, exotic options are traded in OTC (over-the-counter) markets. Exotic options attract the attention of investors because of providing additional conditions to investors and being flexible.

All these pose new and different types of exotic options over time. The exotic options concept and the types of exotic options are briefly mentioned in this research. This paper is presented III Turkish World Semposium with hosted Avrasya University and made in some readjustment in accordance with offering.

Keywords: *Option, Exotic Option, Exotic Option Types.*

* **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve işletme bölümü, araştırma görevlisi, ilkmammadov@gmail.com**
* **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve işletme bölümü, öğretim üyesi, aliyev.yusif@gmail.com**
* **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve işletme bölümü, öğretim üyesi, ahmedovturan@gmail.com**

1. GİRİŞ

Dünyada ortaya çıkan gelişmeler finansal ürünlerden ve piyasalardan da yan geçmemektedir. Müşteri isteklerinin önemli bir konu haline geldiği dünyamızda finansal ürünler de bundan kendi nasibini almıştır. Modern finansal ürünler içerisinde geniş yayılmış olan opsiyonlar da müşterisi olan yatırımcıların istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmeye başlamıştır. Günümüzde opsiyonlar genel olarak standart olan (vanilya opsiyonlar) ve standart olmayan (egzotik opsiyonlar) olarak sınıflandırılmaktadır. Bunlardan egzotik opsiyonlar vanilya opsiyonlara kıyasla daha yeni ortaya çıkmıştır. Yatırımcısının isteklerine uygun olarak özelliklerin eklenmesi ve esnekliğinin değişe bilmesi açısından bu tür opsiyonlar organize bir piyasada işlem görmemektedir. Günümüzün dünyasında egzotik opsiyonların bir çok çeşidi bulunmaktadır. Zamanla bu opsiyon çeşitleri artmaktadır.

Bu çalışmada egzotik opsiyon kavramının ortaya çıkması ve tarihi aynı zamanda işleyişi ve özelliklerinin yanı sıra gün geçtikçe çeşidi artan türleri hakkında literatür yardımıyla bilgi verilmeye çalışılmıştır.

2. Opsiyon ve Egzotik Opsiyon Kavramı

Opsiyonların standart ve standart olmayanlar olmak üzere iki ana kategorisi bulunmaktadır. Standart opsiyonlar veya bilinen diğer adıyla "Vanilya Opsiyonlar" (Plain Vanilla Options) borsalarda işlem gören alım opsiyonları (call options) ve satım opsiyonlarıdır (put options). Standart opsiyonlar, opsiyon işlemleri dendiğinde ilk akla gelen ve en fazla kullanılan opsiyonlardır. Standart olmayan opsiyonlar ise, kişisel yatırımcı ihtiyaçları için onları daha esnek ve uygun hale getiren bazı özel koşulları beraberinde getirmektedir. Standart olmayan opsiyonlara getirilen bu ek koşulların çok karışık olabilmesinden dolayı bu opsiyonlar normal opsiyon işlemleri gibi borsalarda işlem görmemektedir. Buna rağmen, kendi içlerinde standart hale gelmiş ve o özel koşullara ihtiyaç duyan kişiler tarafından ticareti yapılabilen standart olmayan opsiyonlar da bulunmaktadır. Bu tür opsiyonlar "Egzotik Opsiyonlar" olarak bilinmektedir. (Görgün, 2009, s. 44).

Egzotik opsiyonlar, genellikle temel türev satıcılarının tezgah üstü masaları tarafından müşterilerinin özellikli iş problemlerini çözebilmek için yaratılan ve isteğe göre uyarlanan enstrümanlardır. Alışılmamış özellikleri olan bu opsiyon türleri opsiyon piyasasının en hızlı büyüyen bölümünü oluşturmaktadır. Bugün çok fazla değişik tipte egzotik opsiyon bulunmakta ve her geçen gün bunlara yenileri eklenmektedir. Egzotik opsiyonlar kişisel yatırımcılara daha iyi hizmet verebilmek için özel koşullar eklenmiş standart olmayan ve genellikle tezgah üstü piyasalarda işlem gören opsiyonlardır (Görgün, 2009, s. 44)

"Egzotik" kelimesi yeni bir kelime olsa da bu opsiyonların tarihi kırk yıldan fazla geçmişe dayanmaktadır. "down and out call" 1967 yılından tezgah üstü piyasalarda düzensiz bir şekilde aralıklı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür opsiyonlar Bariyer opsiyonların bir türüdür. "Up and out put opsiyonları" ise 1980'ların sonlarında kısa Avrupa tipi up-and-out put opsiyonları ile iç içe oluşturularak Nikkei bağlantısı olan bonoların Japon yatırımcılar tarafından daha cazip bulunduğu dönemlerde tezgah üstü piyasaların önemli ürünü olarak ortaya çıkmaya başlamıştır (Nelken, 1995, s. 4).

Egzotik opsiyonlar, genellikle tezgah üstü piyasalarda büyük piyasa yapıcılar tarafından yaratılmış, özelleştirilmiş enstrümanlar olarak işlem görmektedirler. Bununla birlikte günümüzde, organize opsiyon borsalarında da bazı örnekleri bulunmaktadır. ABD'deki Chicago Board Options Exchange (CBOE) organize piyasalarda işlem gören egzotik opsiyonlar konusunda öncü borsadır (Yumurtacı, 2012, s. 16).

2.1 Egzotik Opsiyon Türleri

Walmsley egzotik opsiyonları iki gruba ayırmaktadır: (Wamsley, 1998, s. 206).

– Yoldan Bağımsız (Path-Independent Options) Opsiyonlar; opsiyonun süresi boyunca nasıl hareket ettiği önem taşımamaktadır.

– Yola Bağımlı (Path-Dependent Options) Opsiyonlar; bu çeşit opsiyonların değeri sadece vade sonundaki piyasa koşullarından etkilenmemekte, opsiyonun süresi boyunca nasıl davrandığı üzerine şekillenmektedir.

Bu çalışmada egzotik opsiyon türlerinden en çok kullanılanları hakkında bilgi verilecektir.

2.2.1. Geçmişe Dönük Opsiyonlar (Look Back Options)

Geçmişe dönük opsiyonlar sahibine belirtilmiş bir zaman diliminde finansal varlığı en çekici fiyattan satma veya alma hakkı sağlamaktadır. Bu zaman dilimi genellikle (ama her zaman değil) opsiyonun süresi olmaktadır. Bu opsiyonlar ilk kez yaratıldığında uygulama fiyatları o anki spot piyasa fiyatlarına eşit olmaktadır. Opsiyona konu olan varlığın fiyatı değiştikçe uygulama fiyatı oluşan en düşük veya en yüksek fiyata göre (alım veya satım opsiyonu olmasına göre) tekrar ayarlanmaktadır. Uygulama fiyatı dönem boyunca sürekli olarak ulaşılan en çekici fiyata göre ayarlandığı için bu opsiyonlar, ayarlanan veya ayarlanmış opsiyonlar anlamına gelen "Reset Options" olarak da bilinmektedir. Doğaları gereği geçmişe dönük opsiyonlar her zaman başa baş (at the money) veya karda (in the money) olarak sonuçlanmaktadır (Görgün, 2009, s. 51).

2.2.2. Asya/Ortalama Fiyat Opsiyonları (Asian Options)

Asya tipi opsiyonlar, vade sonunda dayanak varlığın vade süresince gördüğü fiyatların ortalaması üzerinden ödeme yapan opsiyon türüdür. Kazanç, opsiyon süresinin tamamında ya da bir bölümünde oluşan dayanak varlık fiyatlarının aritmetik ortalamasına göre hesaplanır. Asya tipi opsiyonlarda ortalama fiyat kullanıldığı için volatilite düşüktür ve bu opsiyonların primleri de çok yüksek olmamaktadır. (Yumurtacı, 2012, s. 18).

2.2.3. Bileşik Opsiyonlar (Compound Options)

Bileşik opsiyonlar, dayanak varlığı da bir opsiyon olan, yani bir opsiyon üzerine yazılan opsiyonlardır. Alış opsiyonuna dayalı bir bileşik opsiyona, başka bir opsiyonu satın alma hakkı verir. Aynı şekilde satış opsiyonuna dayalı bir bileşik opsiyon ise bir diğer satış opsiyonunu satma hakkı vermektedir. Bu opsiyonlar işleme konulduklarında, biri bileşik opsiyona diğeri ise dayalı olduğu opsiyona ait olan iki kullanım fiyatı ve iki opsiyon primi içermektedir. Bileşik opsiyonlar, standart opsiyonlara kıyasla yüksek bir kaldıraç sunarlar (Yumurtacı, 2012, s. 17).

2.2.4. Bariyerli Opsiyonlar

Opsiyon kazancının dayanak varlık fiyatının önceden belirlenen bir bariyer (eşik) değere ulaşıp ulaşmamasına bağlı olduğu opsiyon türüdür. Normal (vanilya) opsiyonda vade sonunda spot fiyat ne olursa olsun alıcı sözleşmedeki kullanım fiyatından opsiyonu işleme sokabilmektedir, bariyer opsiyonlarda ise vade boyunca dayanak varlık fiyatı belirli bir noktaya gelmeden/geçmeden opsiyon aktif ya da pasif hale gelmemektedir. Bariyer opsiyonlar ikiye ayrılabilir. Knock-in opsiyonlar sözleşme başlangıcında pasif durumdadır, eşik değere ulaşıldığında aktif olurlar, Knock-out opsiyonlar ise vade başlangıcında aktif durumdadır, eşik değer geçildiğinde opsiyon ömrü tamamlanmaktadır (http://piyasarehberi.org, 11.03.2016).

2.2.5. İkili Opsiyonlar (Binary Options)

Egzotik opsiyonların en basit türünü oluşturan ve dijital opsiyonlar olarak da adlandırılan opsiyon çeşididir. Bu opsiyonlar, opsiyonun vade sonunda in-the-money olması durumunda sabit bir ödeme yapmaktadır. İkili opsiyonlar, tamamıyla sınırlandırılmış olsa da potansiyel olarak etkili bir kısa vadeli getiri sunmakta ve bu yönüyle de kısa vadeli işlemler için ideal bir tercih olarak göze çarpmaktadır. Fiyatların yükseleceği veya düşeceği üzerine bahis yapan bir spekülatör standart vanilya opsiyonlarındaki alternatiflerine göre daha ucuz olan bu opsiyonları kullanabilmektedir (Theron, 2007, s. 171). İkili opsiyonlar, "hep ya da hiç" (all or nothing) veya "tek dokunuş" (one touch) olmak üzere iki temel türde oluşmaktadır. "Hep ya da hiç opsiyonlar", opsiyon sadece vade sonunda in-the-money olursa ödeme yapmaktadır. "Tek dokunuş opsiyonları" ise, opsiyonun süresi boyunca herhangi bir zamanda dayanak varlık fiyatı uygulama fiyatını geçerse ödeme yapmaktadır (Wamsley, 1998, s. 208).

2.2.6 Gökkuşağı Opsiyonu (Rainbow Option)

Gökkuşağı opsiyonları, iki veya daha fazla varlığın oluşturduğu bir sepete dayalıdır. Sepetteki varlıkların çeşidi gökkuşağındaki farklı renkleri anımsattığı için bu ismi almıştır. Gökkuşağı opsiyonlarının, vade sonunda yapılacak ödeme koşullarına göre birçok çeşidi bulunmaktadır. Bir türü, ödemenin, sepetteki dayanak varlıkların performansının ağırlıklı ortalamasına göre yapıldığı opsiyonlardır (Yumurtacı, 2012, s. 17).

2.2.7. Seçici Opsiyonlar (Chooser Options)

Seçici opsiyonlar sahibine, opsiyonun önceden belirlenen gelecek bir tarihte, önceden belirlenmiş uygulama fiyatlı ve vadeli alım veya satım opsiyonu olmasını seçme hakkı tanımaktadır. Bu opsiyonlar, yatırımcıların piyasanın hareket yönü hakkındaki bilgilerin gelecekte mümkün olacağına inandığı durumlarda uygun olmaktadır. Örneğin, üç ay içinde bir genel seçim yapılacaktır ve bu seçimin piyasaları nasıl etkileyeceği belli değildir. Bu yüzden yatırımcı, altı ay vadeli endeks opsiyonları üzerine üç ay seçim süreli bir "başa baş seçici opsiyon" (at-the money chooser option) satın almıştır. Üç ay sonra seçim sonuçları açıklandığında endeks yükselmiş ve alım opsiyonu satın almak daha mantıklı duruma gelmiştir. Örneği verilen seçici opsiyon, seçilecek alım ve satım opsiyonlarının uygulama fiyatı ve vadesi aynı olan basit seçici opsiyondur. Karışık bir seçici opsiyonda alım ve satım opsiyonları farklı uygulama fiyatı ve vadelere sahiptir (Clewlow ve Strickland, 1997, s. 50-53).

2.2.8. Sepet Opsiyonları (Basket Options)

Ödemesi bir temel varlıklar portföyüne veya sepetine bağlı olan opsiyon türüne sepet opsiyonlar denmektedir. Sepetteki varlıklar herhangi bir şekilde ağırlık andırılabilmektedir. Bu opsiyonlar standart opsiyonların bütün özelliklerini taşımaktadır. Ancak uygulama fiyatı, sepetteki varlıkların ağırlıklı değerlerine dayanmakta ve opsiyon alıcısının baz varlığının biriminde hesaplanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir sepet opsiyon ödemeyi tekil varlıklara dayandırarak değil, bu finansal varlıkların oluşturduğu sepetin bir araya getirilmiş değerini baz alarak yapmaktadır. Sepet opsiyonlar daha çok döviz kurları için kullanılmaktadır. Böylelikle, döviz opsiyonlarını tek olarak almaktan daha az maliyetli olabilmektedir. Sepeti oluşturan çeşitli dövizler arasındaki düşük korelasyon maliyeti düşürebilmektedir (Smithson, 1998, s. 282).

2.2.9. Mandal Opsiyonlar (Cliquet/Ratchet Options)

Mandal opsiyonlar, uygulama fiyatının belli dönemlerde (genellikle yıllık) varlığın cari fiyatına göre tekrar belirlenmesine izin vermektedir. Bu opsiyonlar dönemsel olarak çalışmakta ve uygulama fiyatları dönem sonundaki spot fiyatlar

3. SONUÇ

Sermaye piyasaları geliştikçe yatırımcıların yaptıkları yatırımlardan beklentileri değişmektedir. Yatırımcılar onların risk ve getiri beklentilerini karşılaya bilecek yatırımlar yapma eğilimindedirler. Bu tür risk ve getiri arasındaki dengeyi sağlayabilecek yatırım araçları arasında opsiyon sözleşmeleri önemli yere sahiptir. Opsiyonlar sözleşmeye konu olan varlıkları bugünden belirlenen fiyattan alınıp satılma imkânı sağladığı için yatırımcıların kazanç ve kayıplarını şimdiden görebilme açısından önemli bir araçtır. Tüm bunlar opsiyon sözleşmelerine olan ilginin artmasına aynı zamanda da opsiyon piyasalarının gelişmesine etki ediyor.

Azerbaycanda son dönemlerde ekonomide ve döviz kurlarında yaşan değişmeler opsiyon sözleşmelerinin ülkemizde uygulanması için büyük bir avantaj da doğurmaktadır. Hem riskden korunmak isteyen hem de, hem de yatırım yaparak getiri elde etmek isteyenler için hem standart, hem de egzotik opsiyonlar büyük önem taşımaktadır. O yüzden bu konuda araştırmaların daha genişlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak yatırımcı ihtiyaç ve istekleri değişmekte devam ediyor ve bu değişimlere uygun olarak da egzotik opsiyon çeşitleri gün geçtikçe artması beklenebilir bir şeydir.

KAYNAKÇA

1. Ayaz, N. (2011). Alım Satım Opsiyonlarında Black Scholes Opsiyon Fiyatlama Modeli Uygulanması ve Duyarlılık Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
2. Balı, S. (2012). Egzotik Opsiyonlar: İşleyiş ve Fiyatlama, Ankara: Barış Matbaası.
3. Betül, Ö. H. (2015). Klasik Yatırım Araçlarına Alternatif Finansal Enstrümanlar: Opsiyonlar ve Egzotik Opsiyonlara Genel Bakış, Akademik Bakış dergisi, s. 223-237.
4. Clewlow, L, Strickland. Chris, (1997). Exotic Option: The State of the Art, London: International Thomson Business Press.
5. Dingeç, K. D. (2013). Option Pricing By Simulation, Doktora Tezi, Bogaziçi Üniversitesi, İstanbul.
6. Dolgova, N. (2006). Hedging of Barrier Options, MAS Finance Thesis, Uni/ETH, Zürich.
7. Görgün, M. F. (2009). Egzotik Opsiyonlar: Hava Durumu Opsiyonları Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
8. Hull, J.C. (2010). Options, Futures and Other Derivatives, Prentice Hall, Eighth Edition.
9. Nelken, İ. (1995). The Handbook of Exotic Options: Instruments, Analysis and Applications. New-York: McGraw-Hill.
10. Parasız, İ. (2007). Finansal Kurumlar ve Piyasalar. Ankara: Ezgi Kitabevi Yayınları.
11. Smithson, C.W. (1998). Managing Financial Risk: A Guide to Derivative Products, Financial Engineering, and Value Maximization, McGraw-Hill Professional.
12. Theron, N. (2007). Aspects of Some Exotic Options, Faculty of Economic and Management Sciences, University of Stellenbosch.
13. Yumurtacı, G. (2012). Opsiyon Sözleşmeleri. Sermaye Piyasası Gündem, Sayı: 121, ISSN 1304-8155, Eylül, s. 5-19.
14. Egzotik Opsiyon Çeşitleri, http://piyasarehberi.org/yatirim/yatirim-araclari/177-egzotik-opsiyon-cesitleri-ve-ozellikleri (Son erişim tarihi: 10 mart 2016)

15. Exotic Options, http://www.finweb.com/investing/exotic-options.html (Son erişim tarihi:10 Mart 2016).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30

(32)

Dr. Oqtay QULİYEV*
Öğr. Gör. Yusuf ALİYEV*

AZERBAYCAN TÜKETİCİSİNİN TÜKETİM TARZLARI
THE PURCHASE STYLES OF AZERBAIJAN CONSUMERS'

ÖZET

Bu çalışmada Azerbaycan tüketicisinin satın alma tarzları belirlenmeye çalışılmıştır. 536 tüketiciye gerçekleştirilen anket sonucunda Azerbaycanda tüketicilerin sembolik, rasyonel ve planlı tüketim gereçekleştirildiği görülmektedir.

Bu da Azerbaycanda tüketicilerin daha çok faydacı tüketim sergilediklerini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Tüketim, sembolik tüketim, rasyonel tüketim, planlı tüketim.

ABSTRACT

In this study tried to determine the styles of purchase of Azerbaijan consumers. The survey with 536 consumer demonstrate that Azerbaijan consumers did symbolic, rational and planned consumption.

This result demonstrate that consumers of Azerbaijan are utilitarian in their consumption decisions.

***Keywords**: Consumption, symbolic consumption, rational consumption, planning consumption.*

* **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi; Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü; Bakü/AZERBAYCAN; oqtay1982@gmail.com**
* **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi; Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü; Bakü/AZERBAYCAN; aliyev.yusif@gmail.com**

GİRİŞ

Maddi ve manevi birçok faktörün etkisi altında olan tüketicilerin satın alma süreçleri de çok karmaşıktır. Tüketiciler farklı kişiliklere ve kimliklere sahiptirler ve birçok faktörün etkisi altında kalmaktadırlar. Bu da tüketim sürecini daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Günümüz toplumlarında tüketicilerin ürün veya hizmetleri sadece fonksiyonel amaçlar için tüketilmediği aşikardır. Tüketiciler bu ürün ve hizmetlere çeşitli anlamlar yükleyebilmekte ve tüketim amaçlarını değiştirebilmektedirler. Tüketiciler bir ürün veya hizmeti satın alırken tüketici satın alma süreci içerisinde birçok faktörün etkisi altında kalmaktadır. Firmaların fiyat politikaları, referans gruplarının satın alma davranışları, sosyal statünün gösterilmesi vs. gibi faktörler tüketici satın alma karar sürecini etkilemektedir.

Tüketim Tarzları

Literatüre bakıldığı zaman tüketimin çeşitli tarzlarının ele alındığını görmekteyiz. Bunlar rasyonel tüketim, hedonik tüketim, sembolik tüketim, prestij tüketimi, gösteriş tüketimi, zorlayıcı tüketim ve sırasını daha da uzata bileceğimiz tüketim tarzlarıdır.

Tüketiciler esasen ürünün teknik performansından ya da fiziksel karakteristiklerinden ne alabilecekleriyle ilgilenirler. İlgili özellikler bütünü, tüketicilerin ürünün kullanımından işlevsel/fonksiyonel olarak elde edeceği gibi bir değer oluşturma vazifesi görür. Bu tip müşteri değeri, birincil olarak bu tür bir değer sağlayan bir ürün olduğu kadar, kendi doğasında "faydacı" olarak değerlendirilir. Diğer tüketim deneyimlerinde tüketicinin sübjektif tepkilerinin göreceli ağırlığı, ürünün objektif özelliklerinin ağırlığından daha önemlidir. Böyle durumlarda tüketici değeri, ürünün çeşidinin bu tür değeri sağlama eğilimi ölçüsünde, "hazsal" olarak tanımlanır. Bazı ürünler ise, eşit ya da benzer ağırlıkta objektif özellikler ve sübjektif tepkilere sahip olabilir.

Rasyonel fayda tüketicinin genel olarak tüketicinin rasyonel beklentilerini, hedonik fayda ise daha çok duygularını tatmine yönelik beklentilerini ifade etmektedir (Deniz ve Erciş, 2010: 145). Tutumlar faydacı ve hazsal bazda Batra ve Ahtola (1991: 161) tarafından kavramsal olarak ele alınmış ve bazı ürün sınıflarında faydacı boyutun, bazılarında ise hazsal boyutun egemen olduğu saptanmıştır.

Tüketim sırasında bireyler duyular, duygular ya da düşler yoluyla haz duyarak tatmin olmaktadırlar. Bu duygular olumlu veya olumsuz olabilirken, tüketicilerin haz veya acı deneyimlerinin pekiştirilmesine yol açarak tüketicileri satın alma eylemlerine yöneltebilmektedir (Babacan, 2001: 2). Geleneksel anlamda, tüketicinin ürünlerden haz almasını sağlayan unsurlar; duyuların tatmini, korunma, dinlenme, iyi vakit geçirme, başarılı olma, merak ve yeni deneyimler kazanma, kullanım kolaylığı, uzun süreli kullanma, bakım kolaylığı, ekonomiklik, sağlıklı olma, beğenilme, prestij kazanma, modaya uyma, farklı olma, başkalarını mutlu etme, yeni bilgiler edinmedir (Özdemir ve Yaman, 2007: 81-83).

Hazsal ve faydacı alışverişle ilgili çalışmalarının yanı sıra Babin, Darden ve Griffinin (1994: 645-646) gerçekleştirdiği bir başka çalışma, hazsal ve faydacı alışveriş deneyimini tanımlar. Faydacı alışveriş deneyimi, alışverişi görev-ilişkili ve mantıklı ve bir iş düşüncesini yansıtan bir kavram olarak görülür. Hazsal alışveriş deneyimi daha neşeli ve eğlencelidir. Alışverişin zevkli bir deneyim olarak görüldüğü düşünceden kaynaklanan duygu ve eğlence değerini yansıtır. Hazsal alışveriş, bir macera ya da "kaçış" gibi eğlenceli olarak görülür. Babin ve diğerleri tarafından geliştirilen ölçek, tüketicilerin alışveriş gezisinden elde ettikleri hazsal ve faydacı değerin derecesini yansıtmayı amaçlamıştır.

Tüketicilerin Tüketim Tarzlarına İlişkin Faktör Analizi

Katılımcıların tüketim tarzları ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi için Temel Bileşenler Faktör Analizi

yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına uymadığı için Likert ölçeğinde yer alan bazı ifadeler Temel Bileşenler Faktör Analizine tabi tutulmamıştır. Aşağıdaki tabloda faktör yükleri, her bir faktörün toplam varyansının ne kadarını açıkladığını ve her bir faktöre ilişkin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha) değerleri görülmektedir. Faktör analizi sonucunda KMO değeri (0.68)'dir. Bu da faktör analizinin uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Tüketim Tarzlarına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	**Faktör Yükleri**	**Açıklanan Varyans (%)**	**Cronbach Alpha**
1. Sembolik Tüketim Davranışı		20.24	0.62
• Ürün satın alma kararımda ürün imajı önemlidir.	0.696		
• Ürünleri satın alırken markalı olmasına dikkat ederim.	0.663		
• Kullandığım ürünlerle kendimi ifade etmek isterim.	0.618		
• Yabancı markalı ürünler daha prestijlidir.	0.607		
• Egzotik ürünler ve gıdalar tüketmek kişiliğimin yansımasıdır.	0.525		
2. Rasyonel Tüketim Davranışı		17.79	0.51
• Satın alırken rasyonel olmaya çalışırım.	0.685		
• Param az olduğunda eğlenceye fazla para harcamam.	0.677		
• Param az olduğunda günlük alışveriş bütçesinden kesinti yaparım.	0.579		
• Modadan ziyade bütçeme göre satın alırım.	0.528		
3. Planlı Tüketim		11.06	
• Alışverişte her zaman plan yaparım	**0.832**		

KMO=0.68

Buna göre faktör analizi neticesinde 3 boyutlu çözüm olduğu ve bu üç boyutun da toplam varyansın %49.09'unu açıkladığını göstermektedir. Söz konusu bu faktörlerin güvenilirliği açısından bakıldığında Cronbach Alpha değerleri; 1. faktörde 0.62, ikinci faktörde de 0.51 olması görülmektedir. Bu da betimsel çalışmalarda kabul edilebilir bir değerdir.

Tüketim tarzları ile ilgili tüketicilerin düşüncelerini ortaya koyan faktör analizi neticesinde ortaya çıkan faktörlerin isimlendirilmesinde faktör yüklerine katılan değişkenleri en iyi temsil edebilecek isimler verilmeye çalışılmıştır. Buna göre tüketiciler genel olarak, tüketim tarzları ile ilgili fikirleri değerlendirirken üç konuyu veya kriteri dikkate almaktadırlar. Bunlar önem sırasına göre *sembolik tüketim davranışı, rasyonel tüketim davranışı ve planlı tüketim davranışı* olarak isimlendirilmiştir.

Birinci faktörde yer alan tüketiciler, *sembolik tüketim* gerçekleştiren tüketicilerdir. Bu tüketicilerin satın alma kararlarında ürün imajı önemlidir. Ürün satın alırken markalı ürünlere odaklandıkları görülmektedir. Yabancı markalı ürünleri daha prestijli olarak kabul etmektedirler. Kullandıkları ürünlerle kendilerini ifade etmek istemektedirler. Egzotik ürünler ve gıdalar tüketmeyi sevmektedirler.

İkinci faktörde yer alan tüketiciler, *rasyonel tüketim* gerçekleştiren tüketici grubudur. Bu gruptaki tüketiciler satın alırken rasyonel karar vermektedirler. Paraları az olduğunda hem eğlenceye fazla para harcamamaktadırlar hem de günlük alışveriş bütçesinden kesinti yapmaktadırlar. Modadan ziyade bütçelerine göre satın alma işlemi gerçekleştirmektedirler. Sosyal statü açısından alt ve alt-orta arası gelir grubuna sahip tüketici grubudur.

Üçüncü faktörde yer alan tüketiciler, *planlı tüketim* yapan tüketici grubudur. Tüketiciler alışverişte her zaman plan yaptıklarını vurgulamaktadırlar. Bu tüketici grubu alışveriş yaptığında hangi mağazadan hangi ürünü ve hangi markayı satın alacağını iyi bilmektedir.

SONUÇ

Azerbaycan tüketicisinin satın alma tarzlarının incelendiği zaman üç çeşit tüketim tarzının olduğunu görmekteyiz. Rasyonel ve planlı satın alma gerçekleştiren tüketicilerin mevcut olmasına bakmayarak sembolik tüketim tarzının olduğunu görmekteyiz. Ekonomik duruma uygun olarak maddi durumu daha aşağı olan tüketiciler satın alma davranışında bulunurken, daha planlı ve rasyonel oldukları görülmektedir. Gelir düzeyi daha yüksek olan tüketicilerin ise sembolik tüketim gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bunun yanısıra sadece yüksek gelire sahip tüketicilerin sembolik tüketim gerçekleştirdikleri söylenemez. Gelir düzeyi aşağı olan tüketicilerin de çevreye mesaj vermeleri, çevre tarafından kabul edilmeleri, daha farklı görünebilmeleri için markalı ürünler tercih edebilir ve sembolik tüketim gerçekleştirebilirler.

KAYNAKÇA

Babacan, Muazzez, (2001), "*Hedonik Tüketim ve Özel Günler Alışverişine Yansıması*", 6. ulusal pazarlama kongresi, Erzurum, (2001), s. 1-12.

Babin, Barry J., William R. Darden ve Mitch Griffin, (1994), "*Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value*", Journal of consumer research, Cilt: 20: Sayı: 4, (1994), s. 644-656.

Batra, Rajeev ve Olli T. Ahtola, (1991), "*Measuring the hedonic and utilitarian sources of consumer attitudes*", *Marketing letters*, Cilt: 24: Sayı: 3, (1991), s. 159-170.

DENİZ, Arzu, ERCİŞ, Aysel, (2010), "*Kişilik Özellikleri, Hedonik ve Rasyonel Fayda, Marka Duygusu ve Marka Bağlılığı Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, (2010), s. 141-165.

Özdemir, Şuayıp, YAMAN, Fikret, (2007), "*Hedonik Alışverişin Cinsiyete Göre Farklılaşması Üzerine Bir Araştırma*", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, (Ekim 2007), s. 81-91.

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

1. "TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ"

Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, her şeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki: " Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufanalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür… inanç bir köprüdür… Tarih bir köprüdür… Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli."

"Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL, e-posta: emikail@turansam.org

2. "TÜRKİYE ile AZERBAYCAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ"

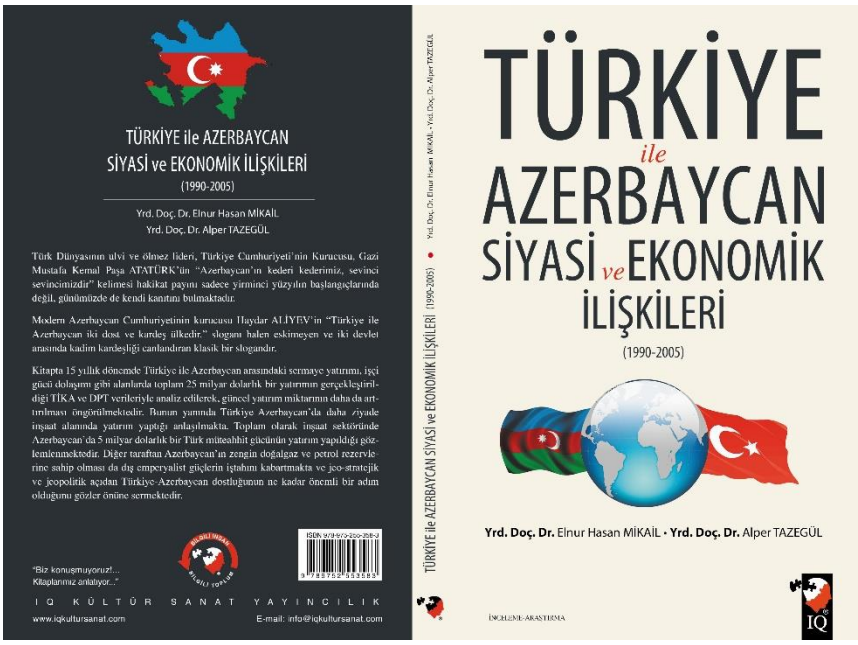

Türk Dünyasının ulvi ve ölmez lideri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ATATÜRK'ün "Azerbaycan'ın kederi kederimiz, sevinci sevincimizdir" kelimesi hakikat payını sadece yirminci yüzyılın başlangıçlarında değil, günümüzde de kendi kanıtını bulmaktadır. Modern Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu Haydar ALİYEV'in "Türkiye ile Azerbaycan iki dost ve kardeş ülkedir." sloganı halen eskimeyen ve iki devlet arasında kadim kardeşliği canlandıran klasik bir slogandır. Bu kitapta, zaman-zaman tarihin Türkiye-Azerbaycan kardeşliğine nasıl ayna tuttuğuna canlı şahit olacaksınız. Bazen kederlenecek, bazen sevineceksiniz…

Kitapta 15 yıllık dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sermaye yatırımı, işçi gücü dolaşımı gibi alanlarda toplam 25 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiği TİKA ve DPT verileriyle analiz edilerek, güncel yatırım miktarının daha da arttırılması öngörülmektedir. Bunun yanında Türkiye Azerbaycan'da daha ziyade inşaat alanında yatırım yaptığı anlaşılmakta. Toplam olarak inşaat sektöründe Azerbaycan'da 5 milyar dolarlık bir Türk müteahhit gücünün yatırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan'ın zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olması da dış emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta ve jeo-stratejik ve jeopolitik açıdan Türkiye-Azerbaycan dostluğunun ne kadar önemli bir adım olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL, e-posta: emikail@turansam.org

3. Atatürk Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri Bakü'de bulunan Devlet Arşivlerinde, Ankara'daki Cumhuriyet Arşivinde ve Moskova'da bulunan Rusya Devlet Arşivlerinden getirtilen belgeler ışığında aydınlatmayı hedefleyen bu kitap çalışması eseri okurken hayret edeceksiniz. Bilinen ve bilinmeyen yönleriyle araştırılan bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en temel özellik, yazarın Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerine hakim olması, aynı zamanda Rusça ve İngilizce de bilmesidir. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri bilimsel alanda çok araştırıldı. Ama bu kitabın yazarı Azerbaycan ve Türkiye'deki arşivlerde eşzamanlı araştırmalar yapmıştır. Yazar sadece Türk kaynaklarına değil, hem Azerbaycan hem de Rus kaynaklarına da atıflarda bulunarak bu eseri hazırlamıştır.

Öncelikle Osmanlı-Safevi savaşının çıkış nedenlerini gün yüzüne çıkaran bu çalışmada, ta-rihsel süreç içerisinde yakın dönem Türkiye-Azerbaycan ilişkileri araştırılarak farklı açılardan yaklaşımlarda bulunulmuştur. Menfaat ve çıkarlara dayalı bir dünyada Türk dünyasının üstünde esen tehlike çanları zamanında her zaman tek yumruk olduğu ve geleceğin Türk Birliği'nin de Türkiye-Azerbaycan stratejik işbirliğinden geçeceğini iddia eden bu çalışma özgünlüğü ile sizi etkileyecektir.

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM ULUSLARARASI BİLİMSEL HAKEMLİ MEVSİMLİK DERGİSİ, ICI(Index Copernicus International, GOOGLE-SCHOLAR, ASOS-INDEX, ProQUEST, Ulrich's-WEB(GLOBAL SERIALS DIRECTORY), ARAŞTIRMAX(ARASTİRMAX Bilimsel Yayın İndeksi), To-KAT(Ulusal Toplu Katalog), Akademik Dizin(Akademik Türk Dergileri İndeksi), TEİ(Türk Eğitim İndeksi), CEEOL(Central and Eastern European Online Library), Journal-Index.net Uluslararası Bilimsel Dergi Endeksleri Tarama Sistemlerince Taranmaktadır.

"TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ" İÇİN MAKALE ÇAĞRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

Dergi Yazım Kuralları

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*Makaleler word formatında 7 sayfayı geçmemelidir.

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZET'i ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - http://www.apastyle.org standartlarına uyulmalıdır.

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, PRO-QUEST VE ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayınlanmak üzere göndermiş olduğunuz makaleleri bilimsel nitelikte hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe'de karşılığı bulunan "ğ, ü, ş, ı, ö, ç" harflerinin yerine başka "g, u, s, ı, o, c" harflerini kullanan yazarların makaleleri yayınlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayınlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 13 EYLÜL, 2016 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.